: પ્રકાશક :
કાન્તિલાલ ચીમનલાલ શાહ (કાલસાવાળા)
'ગુડલક' ૯/શ્રીમાળી સોસાયટી,
નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૯.
ફોન નં ૪૧૯૪૪

પ્રાપ્તિસ્થાન : પત્રવ્યવહાર
શાન્તિલાલ ભલાભાઈ
'દર્શન' ૨૯/શ્રીમાળી સોસાયટી,
નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૯.
ફોન નં. ૪૨૧૦૪

બીજું પ્રાપ્તિસ્થાન
સરસ્વતિ પુસ્તક ભંડાર
હાથીખાના રતનપોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧
ફોન નં. [redacted] ૨૩૬૩૫

વિ. સં ૨૦૩૩, મહાસુદ ૩

મૂલ્ય : રૂ. ૨૫ [પચીસ રૂપિયા]

સર્ગ ૧૪ થી ૧૭નો ત્રીજો ભાગ હવે પછી પ્રગટ થશે.

મુદ્રક :
રતીલાલ અંબાલાલ પટેલ
અક્ષર પ્રેસ, ૧૧, આશિષ ઇન્ડ. એસ્ટેટ,
નાગરવેલ હનુમાન રોડ, રખિયાલ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૩



સ્વ. પૂજ્ય સાધ્વીજી સુનંદાશ્રીજી

જેઓનો જન્મ અને દીક્ષા દહેગામ (ગુજરાત)માં થયા હતાં. દીર્ઘ ચારિત્ર પર્યાય પાળીને વિ સં. ૨૦૩૦, જેઠ સુદ ૨ના દિવસે કાપરડાજી તીર્થમા (રાજસ્થાન) કાળધર્મ પામ્યા, તે પરમોપકારી ગુરુ મહારાજનાં ચરણે કોટિકોટિ વંદના—

સુલોચનાશ્રી



સમર્પણ

જે કરુણામયી ગુરુમાતાએ મને બાલ્યવયમાં ચારિત્ર આપી મને આધિ–વ્યાધિ–ઉપાધિમય સંસારથી ઉગારી, માતાથી પણ અધિક પ્રેમ અને વાત્સલ્યનુ અમૃતપાન કરાવી મને જ્ઞાનોપાસનામાં જોડી, અનેક સ્વ-પરદર્શનનાં શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવાની અનુકૂળતા કરી આપી મારું સમ્યગ્દર્શન નિર્મળ કર્યું. વર્ષોપર્યંત જેમનાં પાવન ચરણે રહી વિવિધ તપશ્ચર્યાઓ કરવાનુ મને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. અનેક આન્તર-બાહ્ય ઉપદ્રવોની વચ્ચે જેઓની શીતળનિશ્રાએ મને નિર્ભયતા અને નિશ્ચિતતાનાં દાન દીધાં....જેમણે મારા યોગક્ષેમ ખાતર અનેક કષ્ટો સહ્યાં... તે પરમ-પાવની ગુરુમાતા સ્વ.

પૂ. સાધ્વીજી સુનન્દાશ્રીજી મ. સા.ની પુનિત સ્મૃતિ કરી, તેઓના નિર્મલ આત્માને આ ગ્રન્થનું સમર્પણ કરુ છું

સુલોચનાશ્રી



સુકૃતના સહભાગી

રૂ. ૪૦૦૦ પૂજ્ય પન્યાસશ્રી ચરણવિજયજી ગણિવરની પ્રેરણાથી.
રૂ. ૨૫૦૦ શ્રી આગાસી જૈન તીર્થ પેઢી, જ્ઞાનખાતામાંથી.
રૂ. ૧૫૦૧ શ્રી નવરંગપુરા મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘનો જ્ઞાનભંડાર, અમદાવાદ.
રૂ. ૫૦૧ સ્વ. પૂજ્ય સાધ્વીજી સુનંદાશ્રીજીની પ્રેરણાથી.
રૂ. ૫૦૧ દહેગામ જૈન સંઘ તરફથી.
રૂ ૫૦૧ શાન્તિલાલ કેશવલાલ પાટણવાળા તરફથી.
રૂ. ૫૦૧ સુશ્રાવિકા પ્યારીબેનની પ્રેરણાથી જાલોર જૈનસંઘ તરફથી.
રૂ ૫૦૧ શાન્તિલાલ મોહનલાલ સત્તર તાલુકા મોસા. અમદાવાદ
રૂ. ૫૦૧ વિમલાબેન સોમચંદ ખોડીદાસ, દહેગામ.
રૂ. ૫૦૧ કીર્તિભાઈ નાનાલાલ શાહ પાટણવાળા.
રૂ. ૩૫૧ પૂજ્ય સાધ્વીજી સુશીલાશ્રીજી તથા સુયશાશ્રીજીની પ્રેરણાથી મહીજ (ગુજરાત) જૈન સંઘ.
રૂ. ૩૫૧ શુભીબહેન તથા કંચનબહેનની પ્રેરણાથી દહેગામ મહિલામંડળ.
રૂ. ૨૫૧ પૂજ્ય સાધ્વીજી ભાગ્યપૂર્ણાશ્રીજીની પ્રેરણાથી પોપટલાલ બાદરચંદ પાટણવાળા.
રૂ ૨૫૧ સુશ્રાવિકા પ્યારીબેનની પ્રેરણાથી અમરાવતી (મહારાષ્ટ્ર) જૈન સંઘ તરફથી.
રૂ. ૨૫૧ પૂ. સાધ્વીજી ચરણશ્રીજી (વાગડવાળાં)ની પ્રેરણાથી હળવદવાળા હેમીબેન.
રૂ. ૨૫૧ ભોગીલાલ ચુનીલાલ પાટણવાળા તરફથી.
રૂ ૨૦૧ પૂ. સાધ્વીજી હેમંતશ્રીજી (વાગડવાળાં)ની પ્રેરણાથી એક સદ્‌ગૃહસ્થ.
રૂ. ૨૦૧ પૂ. સાધ્વીજી ઇન્દ્રયશાશ્રીજી તથા ભદ્રકીર્તિશ્રીજીની પ્રેરણાથી શાન્તિલાલ ચત્રભૂજ મુંબઈવાળા
રૂ. ૨૦૧ કમળાબેન કાન્તિલાલની પ્રેરણાથી બકુભાઈ મણિલાલ.
રૂ ૧૫૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ મોહનલાલ પાટણવાળા તરફથી.
રૂ ૧૦૧ પૂ. સાધ્વીજી ચન્દ્રોદયાશ્રીજી (વાગડવાળા)ની પ્રેરણાથી એક સદ્‌ગૃહસ્થ.
રૂ. ૧૦૧ પૂ. સાધ્વીજી સુભદ્રાશ્રીજી (વાગડવાળા)ની પ્રેરણાથી એક સદ્‌ગૃહસ્થ
રૂ. ૧૦૧ પૂ સાધ્વીજી કુમુદશ્રીજીની પ્રેરણાથી એક સદ્‌ગૃહસ્થ.
રૂ ૧૫૧ પૂ. સાધ્વીજી નિપુણાશ્રીજીની પ્રેરણાથી એક સદ્‌ગૃહસ્થ
રૂ. ૧૫૧ પૂ. સાધ્વીજી અરુણશ્રીજી (વાગડવાળા)ની પ્રેરણાથી એક સદ્‌ગૃહસ્થ.
રૂ. ૧૫૧ જૈન ઉપાશ્રય, પીપરડીની પોળ, અમદાવાદના જ્ઞાનખાતા તરફથી.

નૈવેદ્ય

પ્રથમ ભાગ પાચ વર્ષ પૂર્વે અમદાવાદમાં ખૂબ શાનદાર પ્રકાશન સમારોહ સાથે પ્રકાશિત થયો હતો. શ્રી નવરંગપુરા જૈન સંઘના તન-મન-ધનના સહયોગથી એ પ્રથમ ભાગનું પ્રકાશન થયું હતું. પાચ વર્ષના લાબા ગાળે આ બીજા ભાગનુ પ્રકાશન થાય છે. અનેક સહૃદયી સજ્જનોના સ્નેહપૂર્ણ સહકારથી આ બીજો ભાગ તૈયાર થયો છે.

'હીરસૌભાગ્ય' મહાકાવ્ય જૈન પરંપરાના એક બહુશ્રુત મહાત્માનુ અપૂર્વ સર્જન છે. આ મહાકાવ્યનુ પઠન-પાઠન સરળ અને સુબોધ બને એ ભાવનાથી પ્રેરાઈને મે મહાકાવ્યનો ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કર્યો હતો. મારી એ ભાવનાને હુ મૂર્તિમત થયેલી જોઈને ખૂબ પ્રસન્નતા અનુભવુ છુ.

આ મહાકાવ્યનો ત્રીજો ભાગ પ્રેસમા છે. મુદ્રણકાર્ય દ્રુતગતિએ ચાલી રહ્યુ છે અને આશા છે, કે આ જ વર્ષમા તેનુ પ્રકાશન થઈ જશે. આ રીતે આ સંપૂર્ણ ગ્રંથનું પ્રકાશનકાર્ય સફળતાપૂર્વક પૂર્ણ થશે.

મન એક જ વાતને કચવાટ અનુભવે છે કે જે ગુરુમાતાની પાવન છાયામા મેં આ અનુવાદ કર્યો હતો તે ગુરુમાતા આજે નથી રહ્યા . આ સમયે તેમની ભાવપૂર્ણ સ્મૃતિ કરીને, આ ગ્રંથ તેઓનાં કરકમલોમા સમર્પિત કરુ છું. સાથે સાથે આ ગ્રંથના સશોધનમાં, મુદ્રણકાર્યમા અને આર્થિક સહયોગમા જે જે પુણ્યાત્માઓનું મને યોગદાન મળ્યુ છે તે સહુની મધુર સ્મૃતિ કરુ છુ. સુશ્રાવક **શાન્તિલાલ ભલાભાઈ**ને ખૂબખૂબ અભિનન્દન આપુ છું. તેમના સતત અને સખત પરિશ્રમ વિના આવા મોટા ગ્રન્થનુ પ્રકાશન શકચ ન બન્યુ હોત.

અનુવાદમા, મુદ્રણમાં જે કોઈ ત્રુટીઓ નજરે ચઢે, તેને ક્ષન્તવ્ય ગણીને આ મહાકાવ્યનો રસાસ્વાદ અનુભવવા વાચકોને અનુરોધ કરૂં છુ.

ઉપધાનનગર
અગાસી
માગસર વદ : ૧
વિ. સં. ૨૦૩૩

સાધ્વી સુલોચના





विषयानुक्रमणिका

नवमः सर्गः

दशमः सर्गः

एकादशः सर्गः

द्वादशः सर्गः

त्रयोदशः सर्गः

श्रीमद् देवविमलगणि विरचितम् ।

हीरसौभाग्य महाकाव्यम्

स्वोपज्ञया व्याख्यया समलङ्कृतम् ।
गूर्जरभाषानुवाद--सुशोभितम् ।
द्वितीय भागः



नवमः सर्गः ।

अथ सा त्रिदशी सूरिपुरहूतपुरो व्यभात् ।
मुक्तिसीमन्तिनीमुक्तदूतीव विवरीषया ॥ १ ॥

अथ ध्यानविधानसमये पुरः प्रत्यक्षागमनानन्तरं सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा त्रिदशी शासनदेवता सूरिषु पुरहूतः पुरंदरो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य पुरोऽभ्यासे व्यभाद्विभाति स्म उत्प्रेक्ष्यते--मुक्तिः सिद्धिरेव सीमन्तिनी अत्रार्थात्स्वयंवरवनिता अथ वा कामुकी अन्या सामान्या वशा तया मुक्ता प्रेषिता दूती शासनहारिकेव । 'शासनहारिणा हरेः' इति रघौ । किं चिकीर्षया । विशेषेण महामहपुरःसरं वरीतुं पाणिं गृहीतुमिच्छया परिणयनाभिलाषेण ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારબાદ આચાર્ય પુરંદરની આગળ પ્રત્યક્ષ થયેલી શાસનદેવી, મહોત્સવ પૂર્વક પરણવાની અભિલાષાથી મુક્તિરૂપી સ્ત્રીએ મોકલેલી જાણે દૂતી (સંદેશવાહિકા) ન હોય તેવી શોભે છે. ॥૧॥

वाग्विलासैः सृजन्तीव हारहूरावहेलनाम् ।
तृणतां च नयन्तीव निक्वणं वेणुवीणयोः ॥ २ ॥
पिकीव पञ्चमोद्गारमृतोः सख्युर्मनोभुवः ।
गीर्वाणगृहिणी वाणीं श्रमणेन्दोः पुरोऽग्रहीत् ॥ ३ ॥

सा गीर्वाणगृहिणी शासनसुरी श्रमणेन्दोर्मुमुक्षुक्षणदारमणस्य पुरः पुरस्ताद्वाणीं वाचमग्रहीज्जग्राह । वचनमुवाचेत्यर्थः । केव । पिकीव । यथा कोकिला मनोभुवः स्मरस्य सख्युर्मित्रस्य ऋतोर्वसन्तस्य । 'सखा रतीशस्य ऋतुर्यथा वनम्' इति नैषधे । तथा 'जयति मधुसहायः सर्वसंसारवल्ली' इति चम्पूकथायाम् । पुरः अग्रे पञ्चमोद्गारं पञ्चमनाम्ना श्रीराग वसन्तराग-पञ्चमराग-भैरवराग-मेघमल्हारराग-नट्टनारायणराग-एतेषु षट्स्वपि रागेषु प्रायो विलासिनां पुंसां पञ्चमरागो वल्लभः स्यात् । अतः पञ्चमनाम्नो रागस्योद्गारं



ध्वनित गृह्णाति । पञ्चमालापं कुरुते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते देवी वाग्विलासैः स्ववचनरचनावैचित्रीभिः कृत्वा हारहूराणां गोस्तनीनां द्राक्षाणामवहेलनामवगणनां सृजन्तीव विदधतीव । च पुनर्वेणुवीणयोः वंशविपञ्च्योर्निक्कण मधुरध्वनिं तृणतां न किंचित्करतां नयन्ती प्रापयन्तीव ॥युग्मम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ કોકિલા કામદેવના મિત્ર વસંતઋતુની સમક્ષ પંચમ સ્વરમાં ગાન કરે છે. (શ્રીરાગ, વસંતરાગ, પંચમરાગ, ભૈરવરાગ, મલ્હાર રાગ અને નટ્ટનારાયણ રાગ આ છ રાગોમાં પ્રાયઃ વિલાસી પુરૂષોને પંચમરાગ વધુ પ્રિય હોય છે તેથી કોકિલાના સ્વરને પંચમસ્વર કહેવાય છે) તેમ શાસનદેવીએ મુનિવરોમા ચન્દ્ર સમાન હીરવિજયસૂરિની આગળ મધુરસ્વરે વાણી ઉચ્ચારી. તે વાણીના માધુર્યથી ઈક્ષુને પણ જાણે તિરસ્કૃત કરી હતી. તેમજ વીણા અને વાંસળીના સૂરોને પણ નિરર્થક તુચ્છ કરતી હતી. ॥૨॥૩॥

स्वयं श्रमणशक्रेण ध्यानेनेवानुगामिना ।
यदाहूतानुगृह्याहं कारणं तत्प्रसाद्यताम् ॥ ४ ॥

अनुगामिना सेवकेनेव ध्यानेन सूरिमन्त्रस्य प्रणिधानेन स्मरणेन जापेन वा कृत्वा श्रमणशक्रेण वाचंयमवास्तोष्पतिना स्वयमात्मना यत्कारणमुद्दिश्य अनुगृह्य ममोपर्यनुग्रहं प्रणीय प्रसादं प्रविधाय अहमाहूता आकारिता तदाकारणं यत्कारणं सहेतुः प्रसाद्यतां निगद्यताम् । ममेति शेषः ॥

श्लोकार्थ

શ્રમણોમાં ઈન્દ્ર સમાન એવા આપે, સૂરિમંત્રના ધ્યાનથી મારા પર અનુગ્રહ કરીને, મને બોલાવી તેથી સ્વય હું સેવિકાની જેમ ઉપસ્થિત થઇ છું તો આપ મારા ઉપર કૃપા કરીને બોલાવવાનું કારણ દર્શાવો. ॥૪॥

व्यापार्य कार्ये क्वचन किंकरीं मां कृतार्थय ।
वज्रस्वामीव पद्मस्यार्थने पाथोधिनन्दनाम् ॥ ५ ॥

हे प्रभो सूरे, क्वचन कस्मिन्कार्ये कर्तव्ये व्यापार्य आज्ञामनुज्ञां वा प्रदाय दत्वा किंकरीं श्रीमच्चरणसरोरुहसेविकां मां त्वं कृतार्थय सफलीकुरु । क इव । वज्रस्वामीव । यथा द्वादशाब्दिके दुर्भिक्षे स्वकप्रावरणकल्पाध्यासनपूर्वकं बौद्धदेशसमानीते तद्बौद्धनृपादेशानवाप्तकुसुममात्रविमनायितेन संघेन पर्युषणापर्वणि जिनपूजाकृते कुसुमानयनार्थमभ्यर्थितः स्वपितुर्मित्रादेशागृहीतविंशतिलक्षकुसुमः श्रीवज्रस्वामी पद्महृदे गत्वा लक्ष्म्या प्रेक्ष्य नमस्कृत्य चागमनकारणप्रश्नानन्तरं सहस्रपत्रपद्ममार्गणेन ग्रहणेन पाथोधिनन्दनां समुद्रपुत्रीं श्रियं कृतार्थयामास ॥

શ્લોકાર્થ

હે સૂરિવર । જેમ વજ્ર સ્વામીએ સહસ્રપત્ર કમલો માંગીને સમુદ્રપુત્રી લક્ષ્મીને કૃતાર્થ કરી હતી તેમ કોઇ કાર્યની મને આજ્ઞા કરીને કૃતાર્થ કરો ।।૫।।

निगद्येति जिनाधीशशासनामरसुन्दरी ।
भेजे जोषं मुखे शारदीनेव शिखिमण्डली ॥६॥

जिनानां सामान्यकेवलिनामधीशस्य तीर्थकरत्वात्स्वामिनः श्रीमहावीरस्य शासनस्यामरसुन्दरी देवाङ्गना इत्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा मुखे वदने जोषं मौनं भेजे सेवते स्म । 'जोषमासनविशिष्य बभाषे' इति नैषधे । तथा 'तूष्णीं तूष्णीकां जोषं च मौने' इति हैम्याम् । मौनं कृत्वा स्थितवतीत्यर्थः । केव । शिखिमण्डलीव । यथा शारदीना शरत्कालसबन्धिनी । घनात्ययसमये इत्यर्थः । शिखिमण्डली मयूरमाला मुखे जोषं भजते न ब्रवीतीत्यर्थः । यदुक्तं माघकाव्ये–'समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव मनीषिणः । शरदि हंसरवाः परुषीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥' इति ॥

શ્લોકાર્થ

આ પ્રમાણે કહીને, શરદકાળમાં જેમ મયૂરમંડળી મૌન ધારણ કરે તેમ શાસન દેવીએ મૌન ધારણ કર્યું ॥ ૬ ॥

यदास्यकौमुदीकान्तवाक्पीयूषाभिलाषिणी ।
चलचञ्चुचलच्चक्षुरिव सा रभसादभूत् ॥७॥

सा देवी रभसादौत्सुक्यात् चलचञ्चोश्चकोरस्य चलच्चक्षुश्चञ्चललोचना वनिता चकोरी तद्वदभूत्स जाता । किंभूता । यस्य सूरीन्द्रस्य आस्यमाननं तदेव कौमुदीकान्तश्चन्द्रस्तस्य वाग् वाणी एव वचोरूपं वा पीयूषं सुधारसस्तदभिलषति वाञ्छतीत्येवंशीला । 'कणे हत्य चकोरीणां गणः पीत्वा सुधारसम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणाः ॥' इति ज्योत्स्नापाने सत्यपि चकोरीणां सुधापानं कीर्तिकौमुद्याम् ॥ इति गुर्वभिप्रायजिज्ञासया देवीप्रश्नः ॥

શ્લોકાર્થ:

સૂરીન્દ્રના મુખચન્દ્રમાથી વચનામૃતનું પાન કરવાની અભિલાષાવાળી શાસનદેવી ઉત્સુકતાથી ચપલનયના ચકોરીના જેવી બની ।।૭।।

वाचं वाचंयमश्रेणीरोहिणीरमणस्ततः ।
तत्पुरो ग्राहयामास सुधाया औरसीमिव ॥८॥

ततो देवीवचनानन्तरं वाचंयमानां श्रमणानां श्रेणीषु धोरणीषु रोहणीरमणः विभावरीवल्लभः सूरीन्द्रः तत्पुरो जिनशासनदेवतापुरस्तादग्रे वाचं वाणीं ग्राहयामास जग्राह । उवाचेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते-सुधायाः अमृतस्य औरसीं सुजातां केवलपितृमात्रोरुत्पन्नामिव नन्दिनीमिव । 'सुजातस्त्वौरसौरस्यौ' । पुत्री त्वौरसी । 'उदश्रुरेष व्यसृजन्निजौरसीम्' इति नैषधे ॥

श्लोकार्थ

त्यारबाद साधुओनी श्रेणीमां चन्द्रसमान सूरीन्द्र शासनदेवी समक्ष बोल्या. ते वाणी जाणे अमृतनी नंदिनी (पुत्री) न होय ! ॥८॥

अदृग्गोचरपारस्य वाङ्मयस्याम्बुधेरिव ।
यन्मनीषा सुखं देवि तरीव पारदृश्वरी ॥ ९ ॥
विनेया विनयावासाः कतिचित्ते ममासते ।
शौण्डीरिमधरा गन्धसिन्धुरा इव बन्धुरा ॥ १० ॥

हे देवि, मम ते स्वगुणैर्विख्यातिभाजः कतिचित्कियत्सङ्ख्याका विनेयाः शिष्या आसते सन्ति । 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते खलु कूपाः' इति नैषधे । तथा 'सत्तायामस्त्यासते' इति क्रियाकलापे । किंभूताः । विनयावासाः विनयकुलमन्दिराणि । पुनः किंभूताः । बन्धुराः कौलीन्यादिगुणोपेताः । पुनः किंभूताः । शौण्डीरिमाण कर्मसपत्नसेनां प्रतिशौर्यं धरन्तीति । के इव । गन्धसिन्धुरा इव । यथा गन्धहस्तिनः प्रत्यर्थिपृतनापराभवनपटवो भवन्ति । ते के । येषां विनेयानां मनीषा प्रतिभा सुखं यथा स्यात्तथा अदृग्गोचरो नयनविषयो न चक्षुर्ग्राह्यः पारं परतीरं यस्य । पारशब्दः पुनपुंसकलिङ्गयो, । तादृशस्याम्बुधेरिव समुद्रस्येव वाङ्मयस्य सिद्धान्तस्य सर्वशास्त्रस्य वा तरीव नौरिव पारदृश्वरी पारं दृष्टवतीति पारगामिनी । 'वनोरच्' । वनन्तात्स्त्रियामीप्रत्ययो भवति रश्चान्तादेशः' इति प्रक्रियासूत्रेण ईप्रत्ययः' नकारस्य रकारः । पारदृश्वरी ॥ युग्मम् ॥

श्लोकार्थ

हे देवी ! मारे अगोचर सिद्धांत समुद्रने सुखपूर्वक पार करी शकाय तेवी नौकाना जेवा प्रतिभाशक्तिवाळा, विनयना स्थानरूप, तेमज गंधहस्तिनी जेम कुलीनता अने पराक्रम आदि गुणोना धामरूप केटलांक शिष्यो छे. ॥ ९॥१०॥

मध्येऽमीषां विनेयानां कतमः कमलानने ।
भास्वान्विष्णोरिव पदे ममास्त्यभ्युदयंगमी ॥ ११ ॥

हे कमलानने पद्मवदने शासनदेवि अमीषां विनेयानां शिष्याणां मध्ये कतमः शिष्यः मम पदे पट्टे अभ्युदयं पट्टधारितां गमिष्यत्यभ्युदयंगमी अस्ति । अभ्युदयं जगद्विख्याततां

गमिष्यतीत्येवंशीलो गमी। 'भविष्यति गम्यादयः'। गम्यादीनामुपसंख्यानणिनि वा वृद्धिर्यति' यदुक्त नैषधे 'साधोरपि स्वः खलु गामिनाधोगमी स. तु स्वर्गमितः प्रयाणे' इति। साधनिका तु प्रागुक्ता विकल्पेन वृद्धिर्गामी गमी। क इव। भास्वानिव। यथा भास्करो विष्णोः पदे गगने अभ्युदय गच्छति॥ इति गुरोर्देवीप्रश्नः॥

श्लोकार्थ

तो हे कमलनयना शासनदेवी! जेम सूर्य आकाशनो अभ्युदय करे छे तेम आ शिष्योमांथी कयो शिष्य मारी पाटने अभ्युदय करनारो थशे! अर्थात् जगद्विख्यात थशे! ॥११॥

एवमालपिता तेन तं सुरी पुनरूचुपी।
प्रावृषेण्यमिवाम्भोदं नभोम्बुपनितम्बिनी॥ १२॥

तेन हीरविजयसूरिणा एवममुना प्रकारेण आलपिता भाषिता भाविपट्टधराभिधानं पृष्टा सती सुरी निर्जरी पुनर्द्वितीयवारमूचुषी भाषितवती। जगादेत्यर्थः। केव। नभोम्बुपनितम्बिनीव नदीह्रदनिपानादिनीरमनीहमानः केवलं नभस आकाशाद्घनाघननिर्मुक्तमम्बु पिवतीति नभोम्बुपो वप्पीहस्तस्य नितम्बिनी प्रमदा चताकी तेन जीवनदानादिना जगत्प्रसिद्धेनार्थान्मेघेन गर्जितेन गभीरगर्जारवेणालपिता वादिता सती प्रावृषेण्यं वर्षाकालसबन्धिनम्। 'प्रावृषेण्य' पयोवाहं विद्युदैरावताविव' इति रघुवंशे। तथा प्रावृष एण्यत्प्रत्ययः इति प्रावृषेण्यनिष्पत्तिः। अम्भोद जलधर प्रति ब्रवीति॥

श्लोकार्थ

जेम चातकी मेघनो गर्जारव सांभळीने, वर्षाऋतु संबंधी उच्चारण करे छे! तेम हीरविजयसूरिवडे आ प्रमाणे पूछायेली देवी पुनः बोली ॥१२॥

आस्ते श्रीजयविमलो यस्तेऽन्तेवासिवासवः।
स ते दम्यो रथस्येव धुरं पट्टस्य धास्यति॥ १३॥

हे प्रभो, यस्ते तवान्तेवासिनां शिष्याणां मध्ये वासव इव वासवो मघोनः सदृशः अखिलशिष्यशिखारत्नं श्रिया शोभया युक्तो जयविमल इति नामा वर्तते स जयविमलप्रज्ञांश. ते तव पट्टस्य धुर धास्यति धारयिष्यति। क इव। दम्य इव। यथा प्रथमवया गौरथवा प्रौढीभूतो वत्सो वत्सतरः। लोके 'गोधो' इति प्रसिद्धः। दम्यो रथस्य धुरं दधाति। 'गुर्वीं धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्यः सदृश बिभर्ति इति रघौ॥

श्लोकार्थ

हे प्रभो, आपना शिष्योमां इन्द्र समान एवा **श्रीजयविमलमुनि** प्रौढ वाछरडो (दम्य) रथनी धुराने वहन करे तेम आपनी पाटनी धुराने वहन करशे. ॥१३॥

त्वया विश्राणिता देव विधिना स्वपदेन्दिरा ।
वार्धिना विष्णुनेव श्रीश्चिरमेतेन रंस्यते ॥ १४ ॥

हे देव हे भट्टारक, त्वया प्रभुणा स्वपदेन्दिरा निजपट्टलक्ष्मीर्विधिना पूर्वाचार्यैरुक्तप्रकारेण विश्राणिता प्रदत्ता सती एतेन जयविमलप्रज्ञांशेन समं चिरं बहुकालं यावत् रंस्यते क्रीडिष्यति । केव । श्रीरिव । यथा वार्धिना क्षीरनीरनिधिना विधिना वेदोक्तप्रकारेण विश्राणिता वितीर्णा पाणौ ग्राहिता श्रीर्निजनन्दना लक्ष्मीर्विष्णुना स्वप्रेयसा साकं चिरं रमते ॥

श्लोकार्थ

હે દેવ, જેમ વિધાતાએ અર્પણ કરેલી સમુદ્રપુત્રી લક્ષ્મી વિષ્ણુ સાથે ચિરકાલ રમે છે તેમ આપે અર્પણ કરેલી પટ્ટલક્ષ્મી જયવિમલ મુનિ સાથે ચિરકાલ પર્યંત ક્રીડા કરશે. ॥ ૧૪ ॥

तं गुणैरप्रतीकाशं त्वद्गुणश्रीः श्रयिष्यति ।
वल्ली विवर्धमानेव स्मयमानमहीरुहम् ॥ १५ ॥

हे सूरिपुरंदर, त्वद्गुणश्रीः तव गुरुपरम्परायाता तपागच्छलक्ष्मीर्गुणैः शमदमार्जवमार्दवज्ञानादिभिरप्रतीकाशमनन्यसामान्यं तं जयविमलं श्रयिष्यति सेविष्यते । केव । वल्लीव । यथा विवर्धमाना प्रावृषेण्यप्रवर्षत्पयोधराभिषेकप्रसभप्रवृद्धिं प्राप्नुवती लता स्मयमानं विकसितं पल्लवपत्रपुष्पफलकलापकलितं महीरुहं पादपं श्रयते भजते ॥

श्लोकार्थ

હે સૂરિપુરંદર, વર્ષાઋતુના મેઘથી વધતી જતી લતા નવપલ્લવિત વૃક્ષનો આશ્રય લે છે, તેમ આપની પરંપરાથી આવેલી તપાગચ્છની લક્ષ્મી, શમદમાદિગુણોથી અસામાન્ય એવા જયવિમલમુનિનો આશ્રય કરશે. ॥ ૧૫ ॥

पट्टधुर्येऽङ्गजे राज्ञा युवराजे इवोर्जिते ।
त्वयास्मिन्निर्मिते कापि भाविनी शासनोन्नतिः ॥१६॥

हे हीरविजयसूरे, त्वयास्मिन् जयविमलप्रज्ञाने पट्टधुर्ये गणभारधुरीणे निर्मिते कृते काप्यद्भुतवैभवा जगदाश्चर्यकारिणी शासनस्य श्रीजिनमतस्योन्नतिर्भाविनी भवित्री । केनेव । राज्ञेव । यथा भूमीपतिना ऊर्जिते प्रबलबले युवराजे पट्टधुर्ये निजराज्यधुराधुरंधरे विहिते सति शासनानामुपलक्षणात् पुरनगरग्रामजनपदानां न्यायविधिं विदधति सति समुन्नतिर्भवति । 'दीयतां दशलक्षाणि शासनानि चतुर्दश' इति विक्रमार्कदानपत्रे श्लोकः । अथवा शासनस्याज्ञायाः काप्यद्भुता उन्नतिर्जायते । कोऽप्याज्ञां नोल्लङ्घयतीत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

હે સૂરિદેવ ! જેમ રાજા પોતાના પ્રબલ પરાક્રમી પુત્ર યુવરાજને રાજ્યની લગામ

અર્પણ કરે અને રાજ્યલક્ષ્મીની ઉન્નતિ થાય, તેમ આપ જયવિમલ મુનિને પટ્ટધર કરશો તેથી જૈન શાસનની કોઈ અદ્‌ભુત ઉન્નતિ થશે. ॥ ૧૬ ॥

विक्रमार्क इव श्रीमत्सिद्धसेनदिवाकरात् ।
त्वत्तस्तदनु कोऽप्युर्वीब्रध्नो बोधिमवाप्स्यति ॥ १७ ॥

हे देव, तस्य जयविमलस्य पट्टस्थापनानन्तरं त्वत्तः श्रीमत्सकाशात् कोऽप्यद्भुतवैभवः । उर्वी पृथिवी तस्यां प्रबलप्रतापैः ब्रध्न इव ब्रध्नः सहस्रकिरणसदृशो महामण्डलीकमहीपतिर्बोधिं समत्वमवाप्स्यति लप्स्यते । क इव । विक्रमार्क इव । यथा श्रीमतः पूर्वादिज्ञानातिशायिगुणैः कलिकालसर्वज्ञ इति विरुदधारणासाधारणलक्ष्मीवतः सिद्धसेनदिवाकराद्विक्रमादित्यनृपो बोधिबीजमवाप्तवान् ॥ इति देवतया पट्टधुरंधरकथनम् ॥

શ્લોકાર્થ

હે સૂરિદેવ, જેમ અસાધારણ પ્રજ્ઞાવાન શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકારથી વિક્રમાદિત્ય પ્રતિબોધ પામ્યા, તેમ જયવિમલને પટ્ટધર સ્થાપન કર્યા બાદ આપનાથી પ્રબલ પ્રતાપી મહામંડલેશ્વર એવો કોઈ રાજા પ્રતિબોધ પામશે. ॥ ૧૭ ॥

समाकर्ण्य सुरीवर्ण्यमानं तं पिप्रिये प्रभुः ।
रथाङ्गवन्निशावेदिगदिताभ्युदयं रविम् ॥ १८ ॥

प्रभुः सूरीन्द्रः सुर्या शासनदेवतया वर्ण्यमानं श्लाघ्यमानं तं जयविमलनामानं प्रज्ञांशं समाकर्ण्य श्रवणगोचरीकृत्य पिप्रिये निजपट्टाभ्युदयविभावनाभिप्रायेण हृदये परमां प्रीतिं प्राप्तवान् । 'प्रीङ् प्रीतौ' । जहर्षेत्यर्थः । किंवत् । रथाङ्गवत् । यथा चक्रवाकः निशावेदिभिस्ताम्रचूडैर्गदितो निवेदितोऽभ्युदय उद्गमनसमयो यस्य तादृशं रविं दिवाकरं प्रीयते प्रियाभिः परस्परवियोगापगमाशया हृष्यति ॥

શ્લોકાર્થ

કુકડાના અવાજથી સૂર્યોદયનો સમય જાણીને પ્રિયા મિલનની આશાથી જેમ ચક્રવાક આનંદ પામે તેમ શાસનદેવીવડે પ્રશંસેલું જયવિમલનું નામ જાણીને, પોતાની પટ્ટલક્ષ્મીના અભ્યુદયની આશાથી શ્રી હીરવિજયસૂરિ હૃદયમા અત્યંત આનંદિત બન્યા ॥ ૧૮ ॥

इत्यतर्क्यत तेनान्तर्भाग्यसौभाग्यभूरसौ ।
प्रणुन्नयेव पुण्यैर्यत्त्रिदश्यापि प्रशस्यते ॥ १९ ॥

तेन सूरिणा अन्तर्मनोमध्ये इत्यमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण अतर्क्यत विचार्यते स्म । इति किम् । यदसौ मद्विनेयो जयविमलाभिधानविबुधः भाग्यं भागधेयं पुण्यं तथा सौभाग्यं

सुभगतां लोके विख्यातिर्वा तयोर्मूः स्थानं वर्तते यद्यस्मात्कारणात् त्रिदश्या जिनशासनवृन्दारिकयापि प्रशस्यते । उत्प्रेक्ष्यते- पुण्यैरर्थात्तत्सुकृतैः प्रणुन्नया प्रेरितयेव ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્ય આ પ્રમાણે વિચારમગ્ન બન્યા કેઃ આ મારા શિષ્ય જયવિમલ ખરેખર ભાગ્ય-સૌભાગ્યના સ્થાનભૂત છે ! જેની શાસનદેવીએ પણ સ્વમુખે પ્રશંસા કરી ! જાણે તે મુનિના પ્રબલપુણ્યવડે દેવી પ્રેરિત થઈ ન હોય ! ॥ ૧૯ ॥

मेरुभूरिव भात्येषा जिनपट्टपरम्परा ।
समुद्भवन्ति येनास्यां सूरीन्द्राःस्वर्द्रुमा इव ॥ २० ॥

एषा निःशेषगणधरधोरणी तरुणीचूडामणीभूता अभ्युदिता अभ्युदीयमाना अभ्युदयप्रापयित्रीव जिनस्य श्रीमन्महावीरभगवतः पट्टानां परम्परा श्रेणी मेरुभूरिव स्वर्णाचलमेदिनीव भाति विभाति । येन कारणेन अस्यां जिनपट्टपरम्परायां मेरुमेदिनीधरवनभूमौ च स्वर्द्रुमाः कल्पवृक्षा इव सूरीन्द्राः समुद्भवन्ति प्रकटीभवन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

ખરેખર ભગવાન મહાવીરની આ પાટપરંપરા મેરૂભૂમિની જેમ શોભે છે. કે જે પટ્ટપરંપરારૂપી મેરૂભૂમિ ઉપર આવા ગુણવાન સૂરીન્દ્રોરૂપી કલ્પવૃક્ષો પ્રગટ થાય છે ! અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ ૨૦ ॥

अर्हन्मतैकमलयोद्भूतसूरीन्द्रचन्दनैः ।
यशःप्रसृमरामोदैः सुरभीक्रियते जगत् ॥ २१ ॥

अर्हन्मतं श्रीमज्जिनशासनं तदेकमलयो दक्षिणाचलस्तत्रोद्भूताः प्रादुर्भावं प्राप्ताः पट्टधुरीणभावं लम्भिता ये सूरीन्द्रा आचार्यास्त एव चन्दनाः श्रीखण्डशाखिनस्तैः कर्तृभिर्यशांसि कीर्तय एव प्रसृमरा दशदिशु विस्तरणशीला ये आमोदाः परिमलास्तैः कृत्वा जगदखिलमपि भुवनं सुरभीक्रियते । सुगन्धं विधीयते इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

શ્રી જિનશાસનરૂપી મલયપર્વત ઉપર ઉત્પન્ન થયેલા સૂરીન્દ્રોરૂપી ચંદનવૃક્ષોની કીર્તિરૂપી પ્રસરતી સુવાસથી સકલ વિશ્વ સુવાસિત થયું. ॥ ૨૧ ॥

इत्यन्तरुदयत्प्रीतिमेकलाद्रिकनीप्लुवे ।
निचिखेल चिरं गन्धसिन्धुरेन्द्र इव प्रभुः ॥ २२ ॥

प्रभुः सूरिः इत्यमुना प्रकारेण अन्तश्चेतसि उदयन्ती प्रकटीभवन्ती या प्रीतिः प्रमोदः। 'प्रीतिः स्मरस्त्रियां प्रेम्णि योगमुदोः' इत्यनेकार्थः। सैव मेकलनामा अद्रिः पर्वतविशेषस्तस्य कनी कन्या पुत्री। नर्मदा नदीत्यर्थः तस्याः प्लवे पानीयपूरे। 'नर्मदा मेकलाद्रिजा' इति हैम्याम्। तथा 'समुत्तीर्य भगवतीं मेकलकन्याम्' इति चम्पूकथायाम्। चिरं बह्वीं वेलां यावन्निचिखेल क्रिडति स्म। क इव। गन्धसिन्धुरेन्द्र इव। यथा कपोलपालीप्रमुखसप्तस्रोतोनिःसरन्मदाम्भःप्रवाहघ्राणमात्रपलायितापरसिन्धुरघोरणीबन्धुरगन्धोपलक्षितसिन्धुरेन्द्रो मेकलशैलनन्दिन्या नर्मदायाः पयःप्रवाहे चिरं स्वेच्छापूरणपर्यन्तं खेलति॥ इति गुरोर्हृदये विमर्शः॥

શ્લોકાર્થ·

આ પ્રમાણે હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલી પ્રીતિરૂપી મેકલ પર્વતની પુત્રી નર્મદા નદીના જલ પ્રવાહમાં જેમ ગંધહસ્તિ (જેનાં ગંડસ્થલમાંથી સ્રવતા મદજલની સુગંધ માત્રથી જ સામાન્ય હસ્તિઓ પલાયન થઈ જાય તે ગંધહસ્તિ) ચિરકાલ સ્વેચ્છાપૂર્વક ક્રીડા કરે તેમ હીરવિજયસૂરિ પ્રીતિરૂપી નર્મદાના પ્રવાહમાં ચિરકાલ પર્યંત મગ્ન બન્યા. ॥ ૨૨ ॥

लोकान्कोकानिवाह्लादं लम्भयन्भानुमानिव ।
दानलीलायितैर्हेलां कल्पयन्कल्पभूरुहाम् ॥ २३ ॥

प्रबोधं विदधत्प्रातरिवाशेषजनुष्मताम् ।
पुष्पकाल इवोल्लास प्रणयन्सुमनःश्रियाम् ॥ २४ ॥

त्व चिर नन्द सूरीन्द्रेत्यभिनोनूय निर्जरी ।
ततस्तच्चरणाम्भोज भ्रमरीव चुचुम्ब सा ॥ २५ ॥

ततोऽनन्तरं सा निर्जरी शासनदानवद्विषत्त्रस्यत्पृषती विलोचना भ्रमरी भृङ्गाङ्गनेव तच्चरणाम्भोजं प्रभुपादारविन्दं चुचुम्ब चुम्बति स्म। नमस्करोति स्मेत्यर्थः। किं कृत्वा। इत्यमुना प्रकारेण पुरोऽत्रैवानुष्टुभां त्रिके वक्ष्यमाणप्रकारेण अभिनोनूयातिशयेन स्तुतिं निर्माय। इति किम्। हे सूरीन्द्र हे आचार्यपर्जन्य, त्वं चिरं गलितावधिसमयं नन्द जयवान् प्रवर्तस्व पर्वतायुष्कवान् भवतात्। 'टुनदि समृद्धौ' अस्य धातोः प्रयोगत्वात्। ज्ञानदर्शनचारित्रादिकां समृद्धिं लभस्व वा जीया वा। त्वं किं कुर्वन्। लोकान् जगज्जनान् भाविनि भूतोपचारात् अमारिजीजियकादिकरबन्दिमोचनप्रकारेणाह्लादं प्रमोदं धर्मोपदेशप्रदानादिना भाविकलोकान् आनन्दं लम्भयन् प्रापयन्। क इव। भानुमानिव। यथा सहस्ररश्मिः कोकांश्चक्रवाकानाह्लादं लम्भयति। पुनः किंभूतः। दानलीलायितैः स्वविश्राणनविलसितैः कृत्वा कल्पभूरुहां सुरतरूणां हेलामवगणनां कल्पयन् कुर्वन्। अत्र गर्भितोपमा।

पुनः किंभूतः । अशेषजन्तुभृतां समस्तजन्तुजातानां प्रबोधं विदधत् । किमिव । प्रातरिव । यथा प्रभातं दिवसमुखं सर्वजनानां जागरणं विनिद्रतां विधत्ते । जागरयतीत्यर्थः पुनः किंभूतः । सुमनःश्रियां सुशोभनं निष्पापपद्रोहनिर्दम्भसर्वसत्त्वहितावहं मनो येषां तेषामुत्तमानां श्रियां लक्ष्मीणां उल्लासं स्फारीभाव प्रणयन् सृजन् । क इव । पुष्पकाल इव । यथा वसन्तसमयः कुसुमश्रीणां विकासं प्रणयति कुरुते । अथ वा पूर्वश्लोकद्वयप्रतिपादितानि शत्रन्तानि संबोधनान्येव ज्ञेयानि । 'गतिस्तयोरेष जनस्तमर्दयन्न हा विधे त्वां करुणा रुणद्धि नः' इति नैषधे । 'हे अर्दयन् हे विधे' इति तद्वृत्तिः । तथा संबोधने च । 'संबोधनेऽपि शत्रानशौ भवतः । हे पचन् हे पचमान जयमान' इति प्रक्रियायाम् । एवं संबोधनैर्वाभिष्टुत्य देवता प्रणमति स्म ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યાર પછી તે શાસનદેવી આ પ્રમાણે સુરીન્દ્રની સ્તુતિ કરે છેઃ જેમ સૂર્ય ચક્રવાકોનાં સમૂહને આનંદિત કરે છે તેમ આપ અમારિ પ્રવર્તન, જજીયા વેરો, આદિ કર (ટેકસ) થી જગતના જીવોને આનંદ આપો છો. વળી આપે ધર્મદાનનાં વિલાસોથી કલ્પવૃક્ષોનો પણ તિરસ્કાર કર્યો છે. જેમ પ્રભાત સર્વે જીવોને જાગ્રત કરે છે તેમ આપ મોહનિદ્રામાં પોઢેલા ભવ્યજીવોને ધર્મોપદેશ દ્વારા પ્રતિબોધ કરો છો. જેમ વસંતઋતુ પુષ્પોની શોભાને ઉલ્લસિત કરે છે તેમ આપ સજ્જન પુરૂષોનાં ચિત્તને ધર્મકથાદ્વારા ઉલ્લસિત કરો છો, એવા હે ગુરૂદેવ ! આપ ચિરકાલ પર્યંત જયવંતા વર્તો ! આપ દીર્ઘાયુ બનો ! આ રીતે સ્તુતિ કરીને શાસનદેવી સૂરીન્દ્રનાં ચરણકમલમાં ભ્રમરીરૂપે બની. અર્થાત તેણીએ નમન કર્યું. ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

ततोऽस्या धर्मलाभाशीर्व्यश्राणि श्रमणेन्दुना ।
श्रेयः सिद्धेरुपादानं तस्याः संप्रस्थिताविव ॥ २६ ॥

ततो देवीप्रणमनानन्तरं श्रमणेन्दुना सूरिचन्द्रेण अस्या देव्या धर्मलाभाभिधा आशीर्मङ्गलशंसनवाक् व्यश्राणि विश्राणिता प्रदत्ता । उत्प्रेक्ष्यते तस्याः संप्रस्थितौ सम्यक्शुभावहप्रयाणे स्वगृहगमनावसरे श्रेयसः कल्याणस्य सिद्धेर्निष्पत्तेरथ वा सर्वमङ्गलकुलगृहसिद्धेर्मुक्तेरुपादानं परमं कारणमिव ॥

શ્લોકાર્થ

દેવીએ પ્રણામ કર્યા પછી ચન્દ્ર જેવા શિતળ સૂરિદેવે ધર્મલાભ'ની આશીષ આપી તે જાણે શાસનદેવીના શુભપ્રયાણ સમયનું કલ્યાણસિદ્ધિનું પરમકારણ ન હોય !

पुनः स्वल्पेऽपि कार्येऽहं धुर्येण गणधारिणाम् ।
प्रसादपात्रीकर्तव्या किंकरीवामरी त्वया ॥ २७ ॥

हे देव, गणधारिणां गच्छभारसासहीनां सूरीणां सध्ये धुर्येण धौरेयेण। गणधरधुरंधरेणेत्यर्थः। त्वया भगवता पुनर्द्वितीयवारं स्वल्पे स्तोकेऽपि कार्ये कर्तव्ये किंकरी चेटी दासीव अहं श्रीमच्चरणसेविका अमरी शासनदेवता प्रसादस्य प्रसत्तेः पात्रीकर्तव्या स्थानकं कार्या। स्मर्तव्येत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

हे देव ! मुनिगणनेता એવા આપ, અલ્પ પણ કાર્યમાં કિંકરી એવી મને આપની કૃપાપાત્રી બનાવશો. અર્થાત્ મને ભૂલશો નહી. ॥૨૭॥

इत्युदित्वा प्रभुं नत्वा मोदमेदस्विनी ततः ।
क्षणिकेव क्षणादासीददृश्या द्योतिताम्बरा ॥ २८ ॥

देवी शासनसुरी क्षणात्क्षणमात्रान्निमेषमात्रात् क्षणिकेव विद्युदिवादृश्या दृशोरगोचरा आसीत्। गतेत्यर्थः। किंभूता। द्योतितं स्वकान्त्या प्रकाशितमुद्द्योतयुक्तं कृतमम्बरमाकाशं यया। पुन, किंभूता। मोदेन सूरिदर्शनोद्भूताद्वैतानन्देन कृत्वा मेदस्विनी रोमाञ्चकञ्चुकितकाययष्टित्वात्पुष्टा। हर्षप्रकर्षवतीत्यर्थः। किं कृत्वा। पूर्वोक्तप्रकारेण उदित्वा कथयित्वा प्रभोः पुर इत्यध्याहारः। पुनरित्यस्याप्यध्याहारः प्रभुं। सूरीन्द्रं नत्वा प्रणम्य ॥ इति शासनदेवतागमनम् ॥

श्लोकार्थ

જેની કાંતિથી આકાશ પ્રકાશિત થયું છે, તેવી અને આચાર્યનાં દર્શનામૃતથી પુષ્ટ બનેલી શાસનદેવી આ પ્રમાણે કહીને વિજળીની જેમ ક્ષણમાત્રમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. ॥૨૮॥

कलधौतावदातश्रीर्द्विजज्योत्स्नाविराजितः ।
कुर्वन्कुवलयोल्लासं विभुर्विधुरिवाभवत् ॥२९॥

विभुः श्रीहीरविजयसूरिः विधुः सुधादीधितिरिवाभवत् जातः। किंभूतः। कलधौतं काञ्चनं तद्वदवदाता निर्मला पीता श्रीर्वपुः शोभा यस्य। 'विभ्राजते तव वपुः कनकावदातम्' इति भक्तामरस्तोत्रे। चन्द्रः किंभूतः। कलधौतं रजतं तद्वदुज्ज्वला मण्डललक्ष्मीर्यस्य। 'कलधौतं रूप्यहेम्नोः' इत्यनेकार्थः। पुनः किंभूतः। द्विजानां दशनानां ज्योत्स्नया कान्त्या विराजितः। पक्षे द्विजैश्चन्द्रपारिपार्श्वकैः सेवकविशेषैः। द्विजपतित्वाच्चन्द्रस्य। तथा ज्योत्स्नया चन्द्रिकया विराजितः शोभित,। पुनः किं कुर्वन्। कुवलयस्य भूमण्डलस्य प्रतिबोधदानादिना यशसा वा उल्लासमानन्दातिशयम्। पक्षे। कुवलयानां चन्द्रविकाशिकमलानामुत्पलानां विकाशं कुर्वन् सृजन् ॥

શ્લોકાર્થ

સુવર્ણ જેવી ઉજ્જવલ શરીરની કાન્તિવાળા, તેમજ રજતજેવી દાંતોની કાન્તિથી શોભતા, અને પૃથ્વીમંડલને ઉલ્લસિત કરતા હીરવિજયસૂરિ ચન્દ્રજેવા બન્યા. ચન્દ્ર પણ ઉજ્જવલ હોય છે, ચંદ્રિકાથી સુશોભિત હોય છે, અને કમલોને વિકસિત કરે છે. ॥ ૨૯ ॥

अश्रान्तानन्तपदवीलङ्घनैः श्रान्तवानिव ॥
शशी शनैः शनैरस्ताचलचूलामथाश्रयत् ॥ ३० ॥

अथ देवतागमनानन्तरं शशी शीतकान्तिः शनैः शनैर्मन्दं मन्दमस्ताचलस्य चरमाद्रेः प्रतीचीपर्वतस्य चूलां शिखामाश्रयद्भजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते-अश्रान्तं विगतविश्रामं यथा स्यात्तथा निरन्तरं विद्यते अन्तोऽवसानं यस्याः सा अनन्ता अपरिमिता प्रमाणातीता या पदवी मार्गः गगनाङ्गणं तस्या लङ्घनैरतिक्रमणैः श्रान्तवान् श्रमं प्राप्तवानिव । परिश्रमं प्राप्तः स कुत्रचन विश्रामार्थमवतिष्ठते ।

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી ધીમે ધીમે ચન્દ્ર, અસ્તાચલના શિખરનો આશ્રય કરનારો બન્યો ! તે જાણે અશ્રાન્ત અને અનંત આકાશનું ઉલ્લંઘન કરીને ચન્દ્ર શ્રમિત થઇ ગયો ન હોય !॥ ૩૦ ॥

गर्भाश्मगर्मेचन्द्राश्मकल्पितोत्तंसिकेव सा ।
अस्ताचलश्रीर्भाति स्म मौलिलीलायितेन्दुना ॥ ३१ ॥

मौलौ अर्थात् पश्चिमाचलस्य शिरःशिखरे लीलया स्वविचरणविलासेन न तु परस्य कस्यापि बलेन आकर्षणादिबलात्कारेणाचरितमाचरणं यस्य स लीलाचरितस्तादृशेनेन्दुना चन्द्रेण कृत्वा सा प्रसिद्धा चन्द्रस्योदयदायिनी द्वितीयायां प्रथममस्ताचलादेवोदयत्वात् । अथ वा सूर्याचन्द्रमसयोरस्ताकारकत्वेन ख्यातिमती अस्ताचलस्य पश्चिमपृथिवीधरस्य श्रीर्लक्ष्मीर्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते--गर्भे मध्यप्रदेशे अश्मगर्भा मरकतमणयो यस्याः । 'मरकतं त्वश्मगर्भम्' इति हैम्याम् । तादृशी । चन्द्राश्मभिश्चन्द्रकाप्रकान्तरत्नैः । 'चन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिश्चान्द्रचन्द्रोपलश्च सः' इति हैम्याम् । यथा चन्द्रोपलस्तथा चन्द्राश्मा । कल्पिता रचिता उत्तंसिका शेखरो यस्यास्तादृग्विधेव । विदर्भसुभ्रूवणावतंसिका' इति नैषधे । अवतंसिका तथैवोत्तंसिकापि ॥

શ્લોકાર્થ

શિખર ઉપર લીલારૂપે રહેલા ચન્દ્રવડે અસ્તાચલની લક્ષ્મી શોભે છે તે જાણે

જેના મધ્યભાગમાં મરકતમણિઓ છે તેવી ચન્દ્રકાન્ત રત્નોથી બનાવેલી 'કલગી' ન હોય (અર્થાત્ અસ્તાચલ ઉપર રહેલો ચન્દ્ર કલગીની જેમ શોભતો હતો, ॥ ૩૧ ॥

चन्द्रश्चङ्क्रमणक्लान्तं स्वाशनायितरोहितम् ।
वनाय मो मस्ताद्रेरध्यास्त किमधित्यकाम ॥ ३२ ॥

चन्द्रो मृगाङ्कः अस्ताद्रेश्चरमाचलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमीं सर्वशिरः शिखरकाश्यपीमध्यास्त आश्रयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते- चङ्कुमणे चतुर्यामीं यविदविश्रमेण निशिलनमोभ्रमणेन क्लान्तं परिश्रान्तं विमातप्रायायां विभावर्यां स्वस्यात्मनः क्रोडानिशलाल्यमानपाल्यमानम् । अथ चाशना या बुभुक्षा संजाता अस्येत्यशनायितं बुभुक्षाक्षामकुक्षिं रोहितमङ्कमृगमेदगतकुरङ्गम् । यतो 'मृगमेदारुरन्यंकुरङ्कुगोकर्णशंवराः । चमूरुचीनचमराः समराणेस्य रोहिषौ । कदलीकन्दलीकृष्णसारः पृषतरोहिताः ॥' इति हैम्याम्, तथा 'त्रस्यच्चमूरुचलचक्षुषमाचचक्षे,' तथा 'नश्यत्पृषतीविलोचने,' तथा 'पृषत्किशोरी कुरुतामसंगतं कथं मनोवृत्तिमपि ह्रिपाधिपे,' तथा 'सुखं वसत्येष कलङ्करङ्कुः' इत्यादि नैषधे । मृगमेदा मृगा पवोक्ता सन्तीति । तथैवात्र रोहितनामा मृगमेदविशेषस्तं वनाय चरणार्थमोमकुमिव । 'वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच' इति रघौ । मोचनार्थमिव ॥

શ્લોકાર્થ

ચન્દ્રે અસ્તાચલના શિખરનો આશ્રય લીધો, તે જાણે ચાર પ્રહર સુધી ચાલતાં ચાલતાં શ્રમિત થઈ ગયેલા પોતાના ઉત્સંગમાં રહેલા ક્ષુધાતુર મૃગને વનમાં ચરાવવા માટે ગયો ન હોય ! ॥ ૩૨ ॥

विभुना वाक्सुधास्पन्दिवदनेन विधुर्जितः ।
तत्तुलाप्त्यै तपःकाङ्क्षीवागादस्ताद्रिगह्वरे ॥ ३३ ॥

विधु मृगाङ्कः अस्ताद्रेः प्रतीचीपर्वतस्य गह्वरे विविधविटपिकोटिसंकटनिकुञ्जे गुहायां वा आगादाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते-तस्य भगवद्वक्त्रस्य तुला सादृश्यमुपमा तस्य आप्त्यै प्राप्तये आसादनार्थं तपःकाङ्क्षी तीव्रं तपः कर्तुं काङ्क्षन्वाञ्छन् इव । किंभूतो विधु । वाचं वाणीमेव सुधाममृतरसं स्पदन्ते क्षरत्युद्गिरतीत्येवंशीलेन वदनेन स्वीयाननेन कृत्वा विभुना सूरिणा जितः पराभूत ॥

શ્લોકાર્થ

ચન્દ્ર અસ્તાચલની ગુફામાં ગયો, (શા માટે) જેમાંથી નીરંતર વાણીરૂપી સુધા ઝરે છે તેવા આચાર્યશ્રીના મુખથી પરાભવ પામેલો ચન્દ્ર, ગુરૂમુખની સમાનતા પ્રાપ્ત કરવા માટે, તપ કરવાની અભિલાષાથી જાણે ગુફામાં ગયો ન હોય ! ॥ ૩૩ ॥

दृष्ट्वा यान्तं जघन्यायामन्तर्भूताभ्यसूयया ।
चन्द्रश्चन्द्रिकया रुच्य इव चण्डिकया जहे ॥ ३४ ॥

चन्द्रः कैरविणीरमणः चन्द्रिकया ज्योत्स्नया जहे त्यक्तः । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तर्मनोमध्ये भूता प्रकटा जाता अभ्यसूया ईर्ष्या तयेव । किं कृत्वा । जघन्यायां निकृष्टायां जातेर्वा रूपाद्वा श्वपचरूपायामतिकुत्सितायां च । स्वभावतः स्त्रीजातावसूयाबाहुल्यं स्यात्सपत्नीमपि द्रष्टुं न शक्नोति ततोऽन्यस्याः का किंवदन्ती । तत्रापि तां विशुद्धां विश्वाह्लाददायिनीमेकपत्नीं भर्तौ विहाय सकलङ्कां जगद्विषादविधायिनीं कुरूपां मातङ्गाङ्गनामेपोऽभिसरत्येषा महीयस्यसूया तयेव कृत्वोज्झितः अथ च जघन्या पश्चिमा । 'अजघन्यः प्रचेताः । नलः किंभूतः । अजघन्यः सर्वोत्कृष्ट । तथा प्रकृष्टमुत्तमत्वोचितं चेतो मनो यस्य । तथा प्रचेता वरुणस्तु सजघन्य सह जघन्यया प्रतीच्या दिशा वर्तते यः तदधिपतित्वात्' इति चम्पूकथायाम् । यान्तं गच्छन्तं गमनं कुर्वन्तम् दृष्ट्वा स्वलोचनगोचरीयव । कृत्य क इव । रुच्य इव । यथा चण्डस्त्यक्तस्न्यतकोपनः स्त्री चेच्चण्डिका कृतं कोपं कथमप्यनुज्ञान्या स्त्रिया कान्तः शूद्रीमभिसरन् हीयते त्यज्यते ॥

श्लोकार्थ

ચન્દ્રિકાએ ચન્દ્રનો ત્યાગ કર્યો [શા માટે] વિશ્વને આહ્લાદ આપનારી એવી પોતાની સતી પત્ની [ચન્દ્રિકા] નો ત્યાગ કરીને, કલંકિની, કુરૂપા અને જઘન્યા એવી માતંગી [પશ્ચિમદિશા] તરફ પોતાના પતિ ચન્દ્રને જોઇને, અંતરમાં ઉત્પન્ન થયેલી ઈર્ષ્યાથી જ જાણે ચન્દ્રિકાએ એનો ત્યાગ કર્યો ન હોય! જેમ ચંડિકા (અત્યંતક્રોધાતુરસ્ત્રી) ક્ષુદ્રસ્ત્રીમાં આસક્ત એવા પોતાના પતિનો ત્યાગ કરે તેમ ચન્દ્રિકાએ ચન્દ્રનો ત્યાગ કર્યો. અર્થાત્ પશ્ચિમદિશામા ચન્દ્ર તેજહીન બન્યો. ॥ ૩૪ ॥

प्रेक्ष्यं क्षपाक्षये चन्द्रं विद्राणं चन्द्रगोलिका ।
त्यक्त्वा कान्तं ययौ क्वापि पुंश्चलीव यदृच्छया ॥ ३५ ॥

चन्द्रगोलिका विशदचन्द्रिका कान्तं स्वभर्तारमर्थतो विभावरीवल्लभं त्यक्त्वा मुक्त्वा संत्यज्य क्वापि स्वरुचिते स्थाने यदृच्छया स्वेच्छया ययौ प्रयातवती । किं कृत्वा । क्षपाया निशायाः क्षये क्षीणतायां विनाशे विद्राणं निःश्रीकं मृतप्रायं चन्द्रं नक्षत्रनायकं प्रेक्ष्यं विभाव्य । केव । पुंश्चलीव । यथा व्यभिचारिणी स्त्री स्वकान्तं त्यक्त्वा क्वाप्यभिमते पुंसि प्रयाति ॥

श्लोकार्थ

જેમ વ્યભિચારિણી સ્ત્રી પોતાના પતિનો ત્યાગ કરીને પોતાના ઇષ્ટ પુરૂષ તરફ

જાય તેમ ચન્દ્રિકા રાત્રના ક્ષયથી તેજહીન બનેલા ચન્દ્રને જોઇને, પોતાને અભિમત સ્થાને ચાલી ગઈ, ॥ ૩૫ ॥

रथाङ्गव्यथनोद्भूतैः पक्त्रिमैरिव पाप्मभिः ।
त्रियामापगमे राजा तत्यजे वसुभिः क्षणात् ॥ ३६ ॥

त्रियामाया निशाया अपगमे विरामे विनाशे । क्षये इत्यर्थः । राजा चन्द्रो नृपतिश्च क्षणात् निमेषमात्राद्वसुभिः किरणैर्द्रव्यैश्च तत्यजे परित्यक्तः । 'वसुस्त्वग्नौ देवभेदे रुचि योक्त्रे शुक्रे च सुस्वादे रत्ने वृध्द्योषधे धने इत्यनेकार्थाः । उत्प्रेक्ष्यते रथाङ्गानां चक्रवाकविहगमानां व्यथनैः परस्परवियोगोत्पादनैरुद्भूतैः सजातैस्तथा पक्त्रिमैः परिपाकं प्राप्तैः उदयाचलिकायामुपागतैः परमपाप्मभिरुत्कृष्टदुःकृतैरिव । नृपतिरप्यकराकरकरणदण्डनपरदारगमनग्रहणसप्तव्यसनरोचनादिजनितदुरन्तदुरितैः कृत्वा । द्रव्यादिभिरादिशब्दात् अश्वगजरथपदातिसुभटजनपदपुरग्रामादिरूपलक्ष्मीघनैस्त्यज्यते । क्षीणे पुण्ये विधीयमाने च दुर्नये श्रीर्याति । यतः 'पुण्ये सत्यपि लक्ष्मीं दुर्नीतिरिहान्तरे क्षयं नयति । तैलेऽनुपमुक्तेऽपि हि दीपशिखां हन्ति वाताली ।' इति वचनात् ॥ इति चन्द्रस्थास्यचलगमनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઉદયાવલિકામાં આવેલાં અશુભ કર્મોથી દૂર્વ્યસનીરાજા રાજગાદી ઉપરથી ફેંકાઇ જાય છે, પદભ્રષ્ટ થાય છે તેમ ચક્રવાકોના વિયોગજન્ય વેદનાથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપ કર્મોરૂપ કિરણોથી રાત્રિનો ક્ષય થતાં ક્ષણમાત્રમાં ચન્દ્રનો ત્યાગ કરાયો [પુણ્ય હોવા છતા પણ દૂરાચારથી લક્ષ્મીનો ક્ષય થાય છે, શું ઠ! તેલ હોવા છતાં પણ પ્રચંડ પવનથી દીપશિખાનો ક્ષય નથી થતો !] ॥ ૩૬ ॥

नियन्त्र्य हन्तुं स्वर्भाणुपाशकाङ्क्षीव पाशिना ।
विधुः पाथोधिसौधेनाधातुं सौहार्दमीयिवान् ॥ ३७ ॥

विधुर्वासतेयीविवोढा निशापतिः । पाथोधिरम्भोनिधिः समुद्रः स एव सौधं वासवेश्म यस्य तेन । 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिरं प्रचेताः' इति हैम्याम् । पाशः स्वशात्रवनियन्त्रणदवरकग्रन्थिरस्यास्तीति पाशी वरुणः । 'जलयादःपतिपाशिमेघनादाः' इति हैम्याम् । वरुणाहास्त्रं तेन प्रचेतसा सार्धं सौहार्दं मित्त्रमित्त्रतामाधातुं कर्तुमीयिवान् । तद्वाम्नि जलनिधौ जगाम । उत्प्रेक्ष्यते पाशकाङ्क्षीव । मित्त्रीभूताद्वरुणात्पाशं गृहीतुं काङ्क्षति स्पृहयतीत्येवंशील इव । यतः मित्त्रस्य यद्विलोक्यते तन्निजमित्त्रात्सद्वस्तु गृह्यते इति रीतिः । किं कर्तुम् । स्ववैरिणं स्वर्भाणु विधुतुदं नियन्त्र्य कथञ्चित्पाशेन कृत्वा निबध्य हन्तु कृतान्तनिकेतनातिथीकर्तुम् ॥

શ્લોકાર્થ

ચન્દ્ર પશ્ચિમસમુદ્રમાં ગયો [શા માટે] પોતાના શત્રુ રાહુને બંધનથી બાંધીને મારવામાટે. જેનું સમુદ્ર ઘર છે તેવા પોતાનાં મિત્ર વરૂણ પાસે પાશ (બંધન) લેવાની ઇચ્છાથી જ જાણે ચન્દ્ર પશ્ચિમસમુદ્રમાં ગયો ન હોય ! ॥ ૩૭ ॥

तमीप्रियतमो मध्ये प्रत्यग्द्वीपवतीपतेः ।
जनिकर्तुर्निजस्येव मिलनाय समीयिवान् ॥३८॥

विभावरीप्राणवल्लभः विधुः प्रत्यग्द्वीपवतीपतेः पश्चिमदिक्संबन्धिनो निर्झरिणीनायकस्य समुद्रस्य प्रतीचीपाथोधेर्मध्ये समीयिवान् समागच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते निजस्यात्मन आत्मीयस्य वा जनिकर्तुः जनकस्य । यतः 'सागरान्मुनिविलोचनोदरादब्धयादजनि तेन किं द्विजः' इति नैषधे । मिलनाय पितृस्नेहातिरेकान्मिलनार्थमिव ॥

શ્લોકાર્થ

ચન્દ્ર પશ્ચિમસમુદ્રની મધ્યમાં ગયો [શા માટે] પોતાના પિતા સમુદ્રને પિતૃસ્નેહથી મળવા માટે જાણે ગયો હતો. (ચન્દ્રની ઉત્પત્તિ સાગરથી મનાય છે.) ॥ ૩૮ ॥

इतोऽभ्युदयते भानुरितश्चन्द्रोऽस्तमीयते ।
इदं किमप्यनीदृक्षमहो विलसितं विधेः ॥३९॥

इतोऽस्मिन् पार्श्वे पूर्वस्यां दिशि भानुः सहस्ररश्मिः अभ्युदयते अभ्युदयं प्राप्नोति । 'अय गतौ' भ्वादिः आत्मनेपदी च । तथा 'गच्छति विसर्पत्ययत्ययते' इत्यादिक्रियाः क्रियाकलापे । इतः प्रतीचीननीरनिधेर्मध्ये । पश्चिमायां दिशीत्यर्थः । चन्द्रो रजनीजीवितेश्वरः अस्तं क्षयं नाशमीयते लभते । 'ईङ् च गतौ' दिवादिरात्मनेपदी च । अहो इत्याश्चर्ये खेदे वा । किमप्यपूर्वमनीदृक्षं विद्भिरपि वक्तुमशक्यं वचनगोचरातीतं विधेर्दैवस्य विलसितं विजृम्भितं दृश्यते ॥ इति चन्द्रमसोऽस्तमयनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જ્યારે પૂર્વદિશામા સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યારે પશ્ચિમદિશામાં ચન્દ્રનો અસ્ત થાય છે ખરેખર આશ્ચર્યની વાત છેઃ વિધિનું કેવું અપૂર્વ વચનાતીત વિલસિત છે ! ॥૩૯ ॥

दत्त्वोदयं त्वमेवास्तं कथं दत्से प्रियस्य नः ।
तारका इत्युपालब्धुं मेजुरस्ताचलं किमु ॥४०॥

तारका अर्थादश्विन्यादिनक्षत्राणि दाक्षायिण्यः सर्वाः शशिप्रियाः। हेमाचार्येण नामसु कश्चिद्विशेषः प्रोक्तो नास्ति । किंच 'भकनीनिकयोस्तारा, तारा शब्दो भे नक्षत्रे कनीनिकायां च । तारा एव तारका नक्षत्राणि' इति लिङ्गानुशासने । चन्द्रकरा अस्ताचल प्रतीचीपृथ्वीधरं भेजुराश्रिताः । उत्प्रेक्ष्यते इत्यमुना प्रकारेण उपालब्धुमुपालम्भं प्रदातुमिव । इति किम् । हे चरमाद्रे, नोऽस्माकं तारकाणां प्रियस्य प्राणनाथस्य निशीथीनीनायकस्य त्वमेव भवानेव उदयमुद्गममैश्वर्यं वा दत्त्वा वितीर्य प्रतिपद्द्वितीययोस्तिथ्योरस्ताचले चन्द्रोदयदर्शनात् । तस्माद्विधोरस्ताद्रिरेवोदयाचलः । तथा प्रातर्वर्णनेऽप्युदयनाचार्येणापि प्रोक्तं यथा– 'उदयगिरिकुरङ्गीशृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरेन्दोः कुरङ्गः' इति । प्रतिपच्चन्द्रोदयदर्शनं प्रायः सुरभिणामेव । यदुक्तम्–'प्रतिपच्चन्द्र सुरभी नकुलो नकुलो पयश्च कलहंसः । चित्रकवल्ली चाषः सूक्ष्मं धर्मं सुधीर्वेत्ति ॥' इति । पुनस्त्वमेवास्तमस्तमयनं क्षयं च कथं दत्से ददासि ॥

શ્લોકાર્થ

તારાઓએ પણ અસ્તાચલનો આશ્રય લીધો (શા માટે) જાણે આ પ્રમાણે અસ્તાચલને ઉપાલંભ આપવા માટે તારાઓ ગયા ન હોય ! કે હે અસ્તાચલ, તું અમારા સ્વામી ચન્દ્રને ઉદય આપીને હવે અસ્ત કેમ આપે છે ! (પ્રતિપદા અને દ્વિતીયાના ચન્દ્રનો ઉદય અસ્તાચલ ઉપર દેખાય છે. ॥ ૪૦ ॥

नक्षत्रपद्धतेः प्रातर्भ्रश्यन्तोऽम्बुधरादिव ।
क्षणाद्विलयमासेदुस्तारकाः करका इव ॥४१॥

तारका ग्रहनक्षत्रताराः प्रातः प्रभातसमये करका घनोपला इव क्षणान्निमेषमात्राद्विलयं क्षयमासेदुः प्राप्नुवन्ति स्म । किं कुर्वन्तः । नक्षत्रपद्धतेराकाशात् । 'अभ्रं सुराभ्रोडुमरुत्पथोऽम्बरम्' इति हैम्याम् । भ्रश्यन्तो भ्रंशं प्राप्नुवन्तः । 'भ्रशू भ्रंशू अधःपतने' दिवादिको हैमधातुपाठे । कस्मादिव । अम्बुधरादिव । यथा जलधरान्मेघात्करका भ्रश्यन्त्यधः पतन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ મેઘથી ભ્રષ્ટ થઈને કરાઓ ભૂમિપર પડતાં ક્ષણમાત્રમાં વિલય પામે છે તેમ ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ પ્રભાત સમયે આકાશથી ભ્રષ્ટ થઈને ક્ષણમાત્રમાં વિલય પામી ગયા. ॥૪૧॥

अत्यौग्धिमग्नं प्रत्यूपद्विपता मुषितश्रियम् ।
तारास्तारापतिं प्रेक्ष्यान्वमज्जंस्तमिवार्णवे ॥४२॥

तारा: प्रातर्दृश्यमाना: गुरुशुक्रादिमहत्तारका अर्णवे समुद्रे । उत्प्रेक्ष्यते न चन्द्रमन्वमज्जन विधुपृष्ठे बुडुबुडुरिव कृत्वा । तारापतिं स्वस्वामिनं शशिनं प्रेक्ष्य समीक्ष्य । अयं गुरोस्तारकः, अयं शुक्रतारकः इति लोकोक्त्यापि तारकास्तेषां तारकाणां स्वामित्वं तु चन्द्रमस एव । यतः 'तारकाणां किरीटः, इति नैषधे । 'अथ वा गह अट्ठासीतइवी संतारकोडिकोडीण । छासट्ठिसहस्सनवसयपणहत्तरीपगसमिमिन्न" ॥ इति वचनात् ग्रहपतित्वमपि । किं च । यावान्परिवारः सूर्यस्य तावान्परिवारश्चन्द्रस्येति जीवाभिगमे । किंभूतः । प्रत्यूषं प्रभात एव द्विषन् द्वेषी शत्रुस्तेन मुषिता गृहीता छलदर्शिना स्वावसरं छलं च प्राप्य हठात्सर्वाप्यादत्ता श्रीर्यस्य अत एवार्त्या चिन्तया पीडया वा दुःखातिरेकत्रपया अब्धौ समुद्रे मग्न ब्रुडितम् ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રભાતરૂપી શત્રુવડે ગ્રહણ કરાયેલી પોતાની લક્ષ્મીને જોઇને દુઃખથી સમુદ્રમાં ઝંપપાત કરેલા પોતાના સ્વામી ચન્દ્રને જોઈને ગુરૂ શુક્ર આદિ મોટા તારાઓ પણ સમુદ્રમાં ડુબી ગયા ન હોય. ।॥૪૨॥

निशाशनायितेनाभ्रपथे तारकतन्दुलाः ।
दिनाननशकुन्तेन शङ्के कुक्षिगतीकृताः ॥४३॥

निशया रात्र्या कृत्वा निशायां वा चरणाभावाददर्शना जातास्त्यस्येत्यशनायितो बुभुक्षितः तेन दिनाननं प्रभातं तदेव शकुन्तः पक्षी तेन शकुन्तेन अहमेव शङ्के वितर्कयामि उत्प्रेक्षे वा । अभ्रपथे मेघमार्गे गगनवर्त्मनि वा तारकतन्दुलास्तारका एवात्यौज्ज्वल्यात्तन्दुलास्तुषनिर्मुक्तकलमाः । 'प्रथमसुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्दुलैः' इति नैषधे तारकास्तन्दुलीकृताः । कुक्षौ उदरे गताः । 'कृतौ' इति च्विप्रत्यये कुक्षिगतीकृताः । 'इव बहुरूपकशालभञ्जिका मुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः । यदनेकपयोधकन्धरा हरिभिः कुक्षिगतीकृता इव ॥'' इति नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

મને જાણે એમ લાગે છે કે રાત્રિમા ક્ષુધાતુર બનેલા પ્રભાતરૂપી પક્ષીએ આકાશમાં રહેલા તારાઓરૂપી અક્ષતોનું ભક્ષણ કર્યું ન હોય । ॥૪૩॥

दिग्गजेन्द्रावगाहेनोत्पन्नाः स्वःसिन्धुबुद्बुदाः ।
क्षणादिव व्यलीयन्त तारकास्तारकापथे ॥४४॥

तारकास्ताराः तारकापथे नक्षत्रवर्त्मनि आकाशे क्षणाद्दृश्यमाना एव स्वल्पकालादेव व्यलीयन्त विलयं क्षयं लभन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते--दिग्गजानामाशामातङ्गानामैरावतादिहरिकुञ्जराणां जलावगाहेन सलिलक्रीडाकरणमज्जनादिविधिना उत्पन्ना उद्भूताः स्वःसिन्धोराकाशतरङ्गिण्याः । गगनगङ्गाया इत्यर्थः । बुद्बुदाः पानीयस्थासका इव । 'जलपंपाटो' इति प्रसिद्धाः । बुद्बुदा हि स्वल्पकालावस्थायिनः स्युः । यदुक्तम्--'सम्भरागजलबुद्बुदउवमे जीविए अ जलविन्दुचञ्चले । जुव्वणेयनइवेगसंनिहे पावजीव किमय न बुज्झसि ॥' इति वैराग्यशतके ॥ इति शुक्रादिमहत्तारास्तः ॥

श्लोकार्थ

આકાશમાં રહેલા તારાઓ ક્ષણમાત્રમાં વિલીન થઈ ગયા. તે જાણે દિગ્ગજોની જલક્રીડાથી ઉત્પન્ન થયેલા આકાશગંગાના જલપરપોટા ન હોય! (કહ્યુ છે કે સ્વજનોનો સ્નેહ જલપરપોટા સમાન, જિવીત જલબિંદુ સમાન, તેમજ યુવાની નદીના પૂર સમાન છે તો હે જીવ, તુ કેમ બોધ પામતો નથી!) ॥૪૪॥

आगामिनो गवां पत्युः प्रातः सेनापतेः पुरः ।
कांदिशीका इवानश्यन्नन्धकारविरोधिनः ॥४५॥

आगमिष्यतीत्येवंशीलस्य आगामिनो गगनमण्डले समागन्तुकस्य गवां किरणानां भूमीनां च पत्युः स्वामिनां सूर्यस्य पार्थिवस्य प्रातः प्रभाताभिधानस्य दिनाननरूपस्य वा सेनापतेरनीकिनीनायकस्य पुरः पुरस्तादग्रे । उत्प्रेक्ष्यते--कांदिशीका भयद्रुता इव । अन्धकारविरोधिनः संततमससंपन्नसंदोहा अनश्यन्पलायांचक्रिरे । मित्त्रो ध्वान्ताराातिरब्जांशुहस्तः इति हैम्याम् । एकस्य शत्रुत्वे द्वावपि परस्परं शात्रवौ भवतः इति ॥

श्लोकार्थ

ભવિષ્યમાં આવનારા સૂર્યના સેનાપતિ પ્રભાતથી જાણે ભયભીત બન્યા ન હોય તેમ અંધકારરૂપી શત્રુઓ ક્ષણમાત્રમાં પલાયન થઈ ગયા ॥૪૫॥

गह्वरे भूभृतां सुप्तं तामसास्तापसा इव ।
कृशाः किमु तपस्यन्ति पुनरभ्युदयाशया ॥४६॥

तमसां समूहास्तामसा अत्र समूहार्थेऽण् । तिमिरप्रकराः कौशिका वा । 'तामसास्तिग्मरोचिषः' इति वीतरागस्तवे । कृशाः परिपन्थिपाथोजिनीपतिनिपतद्दृढतरकरनिकरप्रसभप्रहारजर्जरीभवद्भूवनोद्भवदभूरिचिन्तातिशयवशतो दुर्बलीभूताः सन्तः । उत्प्रे-

च्यते भूभृतां धरणीधराणां गह्वरे महत्कन्दरे कोटरे किमु तपस्यन्ति तीव्रतमं मुक्तान्नपानं तपःकष्टं कुर्वन्तीव । कथम् । गुप्तं छन्नं यथा स्यात्तथा केनाप्यज्ञातम् । कया । पुनर्द्वितीयवारमभ्युदयस्य चन्द्रचण्डरुचिप्रदीपप्रमुखद्विषत्पराभावुकविषयाद्वैतस्फूर्तिमत्तया आशया स्पृहया वाञ्छया । के इव । तापसा इव । यथा परिव्राजकाः समग्रशात्रवक्षत्त्रगोत्रचित्रासनैकालम्भविष्णुनृपादिपदवीकामनया तपस्तन्वते ॥ इत्यन्धकारगमनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ તાપસો રાજ્યલક્ષ્મીની કામનાથી તીવ્ર તપ તપે તેમ સૂર્ય ચન્દ્ર આદિ શત્રુઓનાં કિરણોરૂપી પ્રહારોથી જર્જરિત (કૃશ) બનલા ઘુવડ વગેરેનાં પરિવારો જાણે પર્વતોની ગુફામાં ગુપ્તપણે તપસ્યા કરતાં રહ્યાં ન હોય। ॥૪૬॥

अथ विभातप्राया शर्वरी उच्यते

विद्राणोत्पलदक्क्षीणशुक्रा भ्रश्यत्पयोधरा ।
म्लानास्येन्दुस्त्यक्ततारमुक्ता वृद्धेव शर्वरी ॥४७॥

शर्वरी रात्रिर्वृद्धेव जरती स्त्रीवासीत् । किंभूता निशा वृद्धा च । विद्राणे संकुचिते निमीलिते गते वा उत्पलानि कुवलयानि एव तत्तुल्ये च दृशौ नयने यस्याः । पुनः किंभूता । क्षीणोऽस्तमितप्रायः । विभातेऽपि कदाचित् शुक्रो निरीक्ष्यते । ततोऽस्तमितप्रायः अस्तमितो वाहग्गोचरीभूतः शुक्रः ग्रहविशेषो यस्याः । पक्षे । गर्भाधानाभावात्क्षीणं विनष्टं शुक्रं पुंवीर्यं यस्याम् । पुनः किंभूता । भ्रश्यन्तोऽविरलीभवन्तः । पाश्चात्यरात्रौ प्रायो वर्दलानि भवन्ति सूर्योदये च यान्ति । अत एव चम्पूकथायां प्रातर्वर्णने प्रोक्तं सूर्यविशेषणम् 'करपरामृष्टपयोधरे' इति । पयोधरा मेघा अभ्ररूपा यस्याम् । पक्षे । भ्रश्यन्तावधःपतन्तौ पयोधरौ स्तनौ यस्याः । पुनः किंभूता । म्लानो विच्छायीभूतो गतचन्द्रिकत्वाद्वृद्धत्वाच्च आस्येन्दुर्वदनसदृशः वक्त्रमेव चन्द्रो यस्याः । पुनः किंभूता । त्यक्ता उज्झितास्तारा एव उज्ज्वला वा मुक्ता मुक्ताफलानि यया । प्रायो वृद्धानां भूषणपरिधानं शोभावन्न दृश्यते । यदुक्तम्--'मा ज्ञातुरिय पल्हाणिइ परकप्पडइपडप्प । पतन्नेअसुहामणां वुड्डीकानिघडुक्क ॥' इति प्राकृतवाक्यात् ॥

શ્લોકાર્થ

રાત્રિ વૃદ્ધા સ્ત્રી જેવી બની. તે આ પ્રમાણે-: રાત્રિનાં કુવલયોરૂપી નેત્રો સંકુચિત બની ગયા છે. વૃદ્ધા સ્ત્રીનાં નેત્ર સંકુચિત બની ગયેલા હોય છે, રાત્રિમાં શુક્ર આદિ તારાઓ ક્ષીણપ્રાયઃ બની ગયા છે. ગર્ભાધાનનો અભાવ હોવાથી વૃદ્ધાસ્ત્રીનું વીર્ય ક્ષીણ પ્રાયઃ બની ગયું હોય છે. રાત્રિમા વાદળો નષ્ટ થઈ ગયા છે. વૃદ્ધાસ્ત્રીના સ્તન નીચા

ગયા હોય છે. રાત્રિમાં ચન્દ્ર મ્લાન થઈ ગયો છે. વૃદ્ધાસ્ત્રીનું મુખ મ્લાન બની ગયું હોય છે. રાત્રીએ ઉજ્વલ તારાઓનો ત્યાગ કર્યો છે, વૃદ્ધા ઉજ્વલ મુક્તાફળોના આભૂષણોનો ત્યાગ કરે છે. (પ્રાય. વૃદ્ધાસ્ત્રીઓ આભૂષણો પહેરતી નથી.) આ રીતે વૃદ્ધાસ્ત્રીની જેમ રાત્રિ શોભાહીન બની ગઈ. ॥૪૭॥

रजनीवियुजां जाने द्विजानामपशापतः ।
कैरवाक्षी क्षणाद्राज्ञः क्षीणतां प्रतिपेदुषी ॥४८॥

राज्ञः सुधाधाम्नः नृपतेश्च कैरवाक्षी कुमुदनयना निशीथिनी जाया राज्ञी क्षणात्स्वल्पसमयादेव क्षीणतां क्षयमावमतिकृशीमावम् । अस्थिचर्मावशेषतामित्यर्थः । 'छिन्नोऽपि रोहति तरुः क्षीणोप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः । इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न ते विपदा ॥' अत्र क्षीणता तु कलावशेषमात्रेणैव । 'मूलादुच्छिन्नस्योपचय एव नास्ति क्षीणस्य स्वल्पावशेषस्यैवोपचयः' इति सूक्तोक्तिः । प्रतिपेदुषी प्रपन्ना समाप्तवती । उत्प्रेक्ष्यते--रजन्यां निशासमये वियुञ्जन्ति परस्परं वियोग प्राप्नुवन्तीति तादृशा द्विजाः पक्षिणो रथाङ्गनामानो ब्राह्मणाश्च । 'विहगयोः कृपयैव शनैर्ययौ रविरहर्विरहध्रुवभेदयोः ।' इति रघुवंशे । तथा वस्तुपालकीर्तिकौमुदीसहोदरे सुरथोत्सवकाव्येऽपि 'रजनीवियुजां पतत्त्रिणाम्' इति । चक्रवाकानामिति । अपशापतः विरुद्धशपनादिव स्वाचारनिरतानां ब्राह्मणानां शापो लगति न तु ब्राह्मणब्रुवाणाम् । यतः—'वृत्तस्था ब्राह्मणा ज्ञेयाः । क्षत्रियाः शस्त्रपाणयः । कृषिकर्मकरा वैश्याः शूद्राः प्रेक्षणकास्तथा ॥' इति क्रियया ब्राह्मणत्वं न तु जात्या उत्तराध्ययने 'बम्भचेरेण बंभणे' इति

શ્લોકાર્થ

ચન્દ્રની પ્રિયા રાત્રી સંતાપથી ક્ષણમાત્રમાં ક્ષીણ થઈ ગઈ, મને એમ લાગે છે કે રાત્રિના સમયમાં પરસ્પરનો વિયોગ પામેલા ચકવાકોરૂપી બ્રાહ્મણોનાં અભિશાપથી જાણે રાત્રિ ક્ષીણ બની ગઈ ન હોય ! કેમકે આચારસ્થ બ્રાહ્મણોના શાપ લાગે છે, નામ ધારી બ્રાહ્મણોનો નહિ ! આચારસ્થ હોય તે બ્રાહ્મણ. શસ્ત્રધારી હોય તે ક્ષત્રિય, વાણિજ્ય કરનાર હોય તે વૈશ્ય અને નૃત્યાદિ કરનાર હોય તે શુદ્ર કહેવાય છે,) ॥૪૮॥

त्यक्ततारपरीवारा छिन्नध्वान्तकचच्छटा ।
तमी तपस्विनीवासीद्दयितेऽस्तमिते विधौ ॥४९॥

विधौ चन्द्रमसि दयिते भर्तरि अस्तमिते परलोक प्राप्ते सति तमी त्रियामा । उत्प्रेक्ष्यते तपस्विनी तापसी आसीदिव परिव्राजकेव बभूव । किंभूता । त्यक्तो मुक्तस्तारास्तारका

उपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्राणि एव परिवारः परिच्छदो यया । पुनः किंभूता । छिन्ना लूना भद्रकारिता ध्वान्तान्यन्धकाराण्येव कचच्छटा केशपाशो यया । योषितो हि भर्तरि मृते शिरःकेशान्मुण्डयन्ति ॥

श्लोकार्थ

પોતાનો પતિ ચન્દ્ર પરલોકવાસી થતાં અર્થાત્ અસ્ત થતાં રાત્રિરૂપી તપસ્વિની શ્રેહ, નક્ષત્ર તારાઓ આદિ પરિવારનો ત્યાગ કરી, અંધકારરૂપ કેશકલાપને છેદી નાખી પરિવ્રાજિકા જેવી બની ગઈ. ॥૪૯॥

संसिसृक्षुः शशी कान्तां कामगादनुरागवान् ।
इत्यालोकयितुं शङ्के तमी तमनुजग्मुषी ॥५०॥

तमी इन्दुकान्ता शशिनं स्ववल्लभं विधुमनुजग्मुषी पृष्ठे प्रस्थिता पश्चाद्गच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते इत्यालोकयितुमित्यमुना प्रकारेण प्रेक्षितुमिव । इति किम् । अनुरागवाननुरति- कलितः । 'रागोऽनुरागोऽनुरतिः' इति हैम्याम् । अनुगतो रागो रक्तिमा तेन संयुक्तः । अस्ताद्रिसंगसान्मनागरुणीभूतत्वादिदं विशेषणम् । शशी कां चतुर्षु वर्णेषु अन्यतरां खेचरी मप्सरसं वा नागाङ्गना वा । किंनाम्नीं कान्तां स्त्रियं संसिसृक्षुः कस्याः सङ्गं कर्तुमिच्छुः । अगात्कुत्रापि मां विमुच्य गतः । 'निर्वापयिष्यन्निव संसिसृक्षोः' इति नैषधे ॥

श्लोकार्थः

ચન્દ્ર પ્રિયા રાત્રિ પોતાના પતિ ચન્દ્ર પાછળ ગઈ. (શા માટે !) મને એમ લાગે છે કે પોતાનો પતિ ચન્દ્ર, દેવાંગના નાગાંગના, કે ખેચરી આદિ કઈ સ્ત્રીની આસક્તિથી ગયો છે, આ જોવા માટે જાણે રાત્રિ ચન્દ્ર પાછળ ગઈ ન હોય ! ॥૫૦॥

किं पाथेयमिवादाय क्षपा नक्षत्रमुक्तिकाः ।
प्रत्यूषे प्रोषितं कान्तं मृगाङ्कमनुगच्छति ॥५१॥

प्रत्यूषे प्रभातसमये प्रोषितं द्वीपान्तरं प्रति प्रस्थितं मृगाङ्कं हरिणलाञ्छनं निजहृद- यनायकं कान्तम् । उत्प्रेक्ष्यते क्षपा निशा किमनुगच्छति पृष्ठे प्रयातीव । किं कृत्वा । नक्षत्राणि उडवः उपलक्षणत्वात्तारका एव तद्रूपा वा मुक्तिका मुक्ताफलानि अल्पभारबहु- मूल्यानि मौक्तिकानि आदाय गृहीत्वा । किमिव । पाथेयमिव । यथा काचित्त्रिपुटिका

'चिवडीनीकरणहार' इति जने प्रसिद्धा दीर्घदर्शिनी नैपुण्यवती स्त्री कथमप्यकस्मात्कारणाद्विशंवलं स्ववल्लभं कुत्रचिज्जनपदे प्रस्थितं विज्ञाय स्वयं, सम्यग्मणिमुक्तादिपाथेयमादाय तमनुयाति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કોઈ દીર્ઘદર્શિની નિપુણ સ્ત્રી પોતાના પતિને પરદેશ જતો જાણીને પોતે પણ મણિમુક્તાફળ આદિ પાથેય લઇને પતિની પાછળ જાય તેમ રાત્રિરૂપી સ્ત્રી પણ પોતાના પતિ ચન્દ્રને દ્વીપાંતર ગમન કરતો જાણીને, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારાઓ આદિ મૌક્તિકોરૂપ પાથેય લઈને જાણે ચન્દ્ર પાછળ ન ગઈ હોય ! ॥૫૧॥

वितत्य मायीकीवाभ्रे मायां तारामयीं तमी ।
क्षणाददृश्यतां निन्ये मन्ये तां दिवसानने ॥५२॥

तमी यामिनी दिवसानने प्रभातसमये मन्ये उत्प्रेक्षे अहमेवं मन्ये मानयामि विमर्शं विदधामि वा । क्षणात्क्षणमात्रतां स्वयं प्रपञ्चितां मायां प्रेक्षणरूपकादिरचनाकपटपाटवमदृश्यतां दृशोरगोचरतां निन्ये लम्भयामास । किं कृत्वा । अभ्रे ।दशदिक्सीमव्योममण्डले मायिकीव इन्द्रजालिकविद्याविधुरा वनितेव । तारामयीमुपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रप्रचुरां मायां शाम्बरीम् । इन्द्रजालमित्यर्थ । वितत्य विस्तार्य ॥

શ્લોકાર્થ

હું એમ માનું છું કે માયાવિની સ્ત્રીની જેમ રાત્રિએ પણ જાણે આકાશમાં નક્ષત્ર, તારાઓરૂપી પ્રચુર માયાને વિસ્તારીને પ્રભાત સમયે ક્ષણવારમા સંકેલી લીધી ન હોય ! ॥૫૨॥

तमस्विन्या विधोः पत्युर्विरहासहमानया ।
प्रातः संध्याबृहद्भानौ स्वतनूः किमहूयत ॥५३॥

तमस्विन्या पीयूषमयूखप्राणवल्लभया विधोश्चन्द्रमसः पत्युः स्वभर्तुर्विरहं वियोगं न सहते इत्यसहमाना तादृश्या सत्या प्रोद्दामविरहाकुलया विधुवल्लभवियोगं सोढुमसमर्थया भवन्त्या । उत्प्रेक्ष्यते प्रातःसंध्या दिवसाननरक्तिमा सैव बृहद्भानुः कृशानुस्तस्मिन् स्वतनूर्निजगात्रलता किमहूयत हुतेव भस्मीकृतेव ॥

શ્લોકાર્થ

પોતાના પતિ ચન્દ્રનો વિરહ ન સહી શકવાથી રાત્રિએ જાણે પ્રભાતકાલીન સંધ્યારૂપ અગ્નિમાં પોતાના દેહની આહૂતિ આપી ન હોય ? ॥૫૩॥

तूर्याणां यामिनीयामविरामे ध्वनिरुद्ययौ ।
प्रयाणं सूचयन्प्रातरिव राज्ञो मृगीदृशः ॥५४॥

यामिन्या निशाया यामानां चतुर्णां प्रहराणां विरामे अपगमे तुर्याणां वादित्राणां 'नगारा' इति लोकप्रसिद्धानां ध्वनिः शब्दः उदयौ प्रादुर्भूतः उत्प्रेक्ष्यते राज्ञश्चन्द्रमसो महीपतेर्वा मृगीदृशो निशाया महिष्या वा प्रयाणं प्रस्थानं सूचयन्कथयन्निव ॥ इति रात्रिगमनम् ॥

શ્લોકાર્થ

રાત્રિના ચાર પ્રહર પૂરા થતાં પ્રભાતમાં વાજિંતોનો ધ્વનિ પ્રગટ્યો, તે ધ્વનિ જાણે ચન્દ્રરૂપ રાજાની પટ્ટરાણી રાત્રિના પ્રયાણનો સૂચક ન હોય ! ॥૫૪॥

चक्रे श्रमणशक्रेण विधिर्वैभातिकस्ततः ।
जैत्रं तन्त्रमिवाधृष्यभावद्वेष्यजिगीषया ॥५५॥

ततो रात्रिगमनान्तरं श्रमणशक्रेण वाचंयमपुरंदरेण हीरविजयसूरिणा । विभाते विधीयते, विभातस्यायं वा वैभातिकः प्रातःकालसंबन्धी विधिराचारः प्रातरावश्यकादिकः चक्रे कृतः । उत्प्रेक्ष्यते अधृष्याणामनाकलनीयानां दुर्धराणां भावानामन्तरङ्गाणामष्टकर्मणामष्टादशदोषाणां वा द्वेष्याणां प्रतिभटानां जिगीषया जेतुमिच्छया । जैत्रं शात्रवगोत्रमात्रजयनशीलं तन्त्रमुपायमर्थसाधकमिव । 'तन्त्रं सिद्धांते राष्ट्रे च परिच्छन्द-प्रधानयोः । अगदे कुटुम्बकृत्ये तन्तुवाने परिच्छदे ॥ श्रुतिशाखान्तरे शास्त्रे करणे अर्थसाधके । कर्तव्या तन्त्रीक्तिः' इत्यनेकार्थः ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યાર પછી હીરવિજયસૂરિએ પ્રાભાતિક કર્તવ્યો કર્યા, તે કર્તવ્યો જાણે દુર્ધર આઠ કર્મરૂપ અભ્યંતર શત્રુઓને જીતવાની ઈચ્છાથી જયશીલ તંત્ર રચ્યું ન હોય ! ॥૫૫॥

उपभुज्य प्रियां प्राचीं वज्रिणा प्रजता दिवम् ।
व्युत्सृष्टमिव ताम्बूलं शोणिमा प्रातरुद्ययौ ॥५६॥

प्रातः प्रभातकाले शोणिमा प्रभातसंध्याराग उदयौ प्रकटीबभूव । उत्प्रेक्ष्यते प्राचीं पूर्वदिशं प्रियां स्वजायाम् । 'कौशिक पूर्वदिग्देवाप्सरःस्वर्गशचीपतिः' इति हैम्याम् । पूर्वदिक्पतित्वेन उपभुज्य नक्तं भुक्त्वा । निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित' इति नैषधे । दिवं स्ववाससदनं त्रिदिवं व्रजता गच्छता वज्रिणा शक्रेण व्युत्सृष्टं नीरसत्वेनात्ममुखात्त्यक्त ताम्बूल सचूर्णखदिरपूगनागवल्लीदलचर्वणपिण्डमिव ॥

श्लोकार्थ

પ્રાતઃકાલે પ્રાભાતિક સંધ્યા પ્રગટ થઈ, તે સંધ્યા જાણે ! પૂર્વદિશારૂપ પોતાની પ્રિયા સાથે ઉપભોગ કરીને સ્વર્ગમા જતા ઈન્દ્રે ચાવીને નાખી દીધેલું તાંબુલ ન હોય ! ॥૫૬॥

प्रातःसंध्या व्यभाद्वह्निहेतिर्मुक्ता विवस्वता ।
हन्तुं महाहवोन्मादिमन्देहानिव कोपतः ॥५७॥

प्रात. प्रत्यूषसंबन्धिनी संध्या प्रभातसमयप्रादुर्भूतशोणिमा व्यभात्संध्यारागो भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते –महति प्रौढे प्रबले आहवे संग्रामे उन्माद्यन्ति उन्मत्ता भवन्ति इत्येवशीला ये मन्देहा नाम मार्तण्डे इति यक्षभूतराक्षसविशेषाः कोपतः क्रोधातिरेकात्तान् स्वप्रत्यनीकान् हन्तुं व्यापादयितुं भस्मसात्कर्तुं विवस्वता भास्वता मुक्ता तान्प्रति प्रहिता क्षिप्ता वह्निहेतिः कार्शानव शस्त्रमिव । 'इह हि समये मन्देहेषु व्रजन्त्युदवज्रताम्' इति नैषधे । तथा 'तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च मन्देहा नाम राक्षसाः । उदयन्तं सहस्रांशुमभियुध्यन्ति ते सदा ॥' इति नैषधवृत्तौ ॥

श्लोकार्थ

મહાન સંગ્રામમાં ઉન્મત્ત બનેલા સૂર્યે, અંધકારરૂપ પોતાના શત્રુ રાક્ષસને હણવા માટે રોષથી મૂકેલા અગ્નિરૂપ શસ્ત્ર જેવી પ્રાતઃકાલીન સંધ્યા શોભે છે. ॥૫૭॥

संध्यारागारुणं जैनं पदं प्रातर्व्यराजत ।
अपूजि निर्जरैर्भक्तिप्रह्वैः किं कुङ्कुमद्रवैः ॥५८॥

जिनोऽर्हन् विष्णुश्च तस्येदं जैन ताक्ष्र्यपदं विष्णुपदमाकाशं प्रातः प्रभाते संध्यारुणं संध्यारागेण कृत्वा रक्तीभूतं व्यराजत विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते भक्त्या सेवाशक्त्या कृत्वा प्रह्वैर्नम्रैर्नमनशीलैर्मूर्तैर्निर्जरैः सुपर्वभिः कुङ्कुमैर्घुसृणपङ्कैर्द्रवैरपूजि किं पूजितमभ्यर्चितमिव विलिप्तमिव वा ॥

श्લોકાર્થ

પ્રાતઃકાલીન સંધ્યાના રંગથી રક્ત બનેલું આકાશ જાણે, સેવકરૂપ બનેલા દેવોથી કુંકુમના પ્રવાહી વડે પૂજન કરાયું ન હોય ! તેવું શોભે છે. ॥૫૮॥

प्रातर्दिग्दन्तिनां गङ्गां व्रजतां जलकेलये ।
जज्ञे गण्डगलद्बिन्दुवृन्दैर्व्योमारुणं किमु ॥५९॥

व्योमाकाशमरुणं संध्योल्लसद्रागेण कृत्वा रक्तं जज्ञे जातम् । शोणीवमूवेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते--प्रातर्दिनमुखे जलकेलये सलिले क्रीडाकरणार्थं गङ्गामम्वरजम्बालिनीं प्रति व्रजतां गच्छतां दिग्दन्तिनां हरित्कुञ्जराणां गण्डेभ्यः कपोलपालिभ्यो गुलद्भिर्मनि सरद्भिः बिन्दुवृन्दैः पद्मनामभिः शोणच्छविमदवारिकणगणैः । 'बिन्दुजालं पुनः पद्मम्' इति हैम्याम् । पश्चम्यादिदशायां करिणां कपोलेभ्यो रक्तबिन्दवो निःसरन्तीति कविसमयः 'भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः' इति कुमारसंभवे ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રાતઃકાલીન સંધ્યાના રંગથી આકાશ લાલ બની ગયું; તે જાણે પ્રભાતમાં જલક્રીડા કરવા માટે આકાશ ગંગા તરફ જતા દિગ્ગજોના ગંડસ્થલમાંથી ટપકતા મદ જલનાં બિંદુસમુહથી લાલ બની ગયું ન હોય ! ॥૫૯॥

प्रत्यूषे मखभुग्लेखातल्पेभ्यः पतयालुभिः ।
किमास्तीर्णारुणाम्भोजपर्णैः शोणीकृतं नभः ॥६०॥

नभो गगनं शोणीकृतम् अधिकारार्थात्प्रभातसंध्यारागेण पाटलं प्रणीतम् । उत्प्रेक्ष्यते-प्रत्यूषे दिनवदने मखभुजां यज्ञांशभोजिनां लेखा श्रेणी तस्यास्तल्पेभ्यः पल्यङ्केभ्यः पतयालुभिः पतनशीलैरास्तीर्णैः प्रस्तृते अरुणाम्भोजानां कोकनदानां पर्णैर्दलैर्मण्डलैरिव । इति प्रातःसंध्या ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે પ્રભાતમાં દેવોની શય્યામાથી પડતાં લાલ કમલોનાં પાંદડાઓથી આકાશ વ્યાપ્ત બની ગયું ન હોય ! તેવું આકાશ લાલ બન્યું ॥૬૦॥

अथो पाथोजिनीनाथोऽभ्युदियाय नभोङ्गणे ।
कपोलकुङ्कुमक्लिन्नं प्राच्याः किं कर्णकुण्डलम् ॥६१॥

अथो संध्यारागानन्तरं नभोङ्गणे आकाशाजिरे पाथोजिनीनां जलजन्मिनीनां नाथः प्राणपतिः सूर्यः अभ्युदियाय उदयाचलशृङ्गयामुद्गमं लभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते–कपोलस्य गण्डस्थलस्य पत्रवल्लीं प्रापितेन कुङ्कुमेन घुसृणेन क्लिन्नं व्याप्तम् । 'अयमुदयति घुसृणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्रः' इति विदग्धमुखमण्डनवचनात् प्राच्या आखण्डलमहिष्याः पूर्वदिशः कर्णस्यैकं कुण्डलं स्फुटं प्रकटं ताटङ्क इव ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી આકાશરૂપ આંગણામાં સૂર્યનો ઉદય થયો. તે જાણે ! કુંકુમના વિલેપનથી વ્યાપ્ત ગાલવાળી પૂર્વદિશારૂપી સ્ત્રીનાં કાનનું એક દેદીપ્યમાન કુંડલ, ન હોય ! ॥૬૧॥

पूषद्विषं प्रसाद्याम्भोमूर्तिं नित्यानुशीलनैः ।
पद्मिनीभिरभीर्भर्ता पूषाहूतः किमुद्ययौ ॥६२॥

पूषा भानुमान् उदयौ उदयमालिङ्गति स्म । उत्प्रेक्ष्यते पद्मिनीभिः कमलिनीभिः प्रेयसीभिर्भर्ता स्वप्राणनाथः । अथ वा पद्मिनीभिररविन्दैर्बान्धवैः सुहृद्भिर्वा निजसुहृद्बन्धुराहूतः । सप्रणयं तादृशस्य पूषद्विषः शंकरस्य नित्यमहर्निशमनुशीलनैः सर्वावसरसावधानताविधानार्हतसेवाभिः । जलमूर्तिरीश्वरस्य यदुक्तम्–'क्षितिजलपवन हुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याख्याः । यस्य खलु मूर्तयोऽष्टौ स भवतु भवतां शिवः सिद्धैः ॥' इति कविसमयोक्तिः । प्रसाद्य पूर्वं प्रसन्नीकृत्याभयदानमार्गणसन्मानप्रदानादि सम्यग्वरोपादानपूर्वं संतोष्य ॥

શ્લોકાર્થ

સૂર્યનો ઉદય થયો ! જાણે કમલિનીઓએ નિરંતર ખૂબ ભક્તિથી જલમૂર્તિ ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરીને પોતાના પતિ સૂર્યને પોતાની પાસે બોલાવ્યો ન હોય ! તેમ સૂર્યનો ઉદય થયો ॥૬૨॥

अभ्रभूवल्लभेनेवोत्खातः प्रातर्निखेलता ।
प्राग्गिरेर्गैरिको गण्डोपलो बालारुणो व्यभात् ॥६३॥

बालारुणोऽर्भकभानुमाली व्यभाद्विभासते स्म । 'जरीजृम्भद्बिम्बद्युमणिविलस–' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा 'विश्वस्यापि तमो हिनस्ति तरुणिर्वालोऽपि कल्पाङ्कुरो दारिद्र्याणि गजावली हरिशिशुः' इति श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तुतौ । उत्प्रेक्ष्यते प्रातः प्रभातसमये निखेलता स्वतन्त्रं तटाघातादिक्रीडां कुर्वता अभ्रमूवल्लभेन अभ्रमूनामा हस्तिनी तस्या भर्त्रा । अभ्रमूशब्दो दीर्घोऽपि दृश्यते यथा 'गजानामभ्रमूपतिः' इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा 'अभ्रमूवल्लभारूढं निशारोषे कदाचन । स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनोरथा ॥' इति पाण्डवचरित्रेऽपि । ऐरावणवारणेन प्राग्गिरेः पूर्वपर्वतस्य गैरिको धातुमयो गण्डोपलः स्थूलपाषाण इवोत्खातः उत्पाद्य क्षिप्तः इव । ऐरावतदन्तावलस्य पूर्वस्या दिशो दिग्गजत्वात्प्राग्गिरेरिति कथनं युक्तिमत् ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે પ્રભાત સમયે સ્વેચ્છાપૂર્વક ક્રીડા કરતા ઐરાવણ હાથીએ ઉખાડી નાંખેલા પૂર્વાચલ પર્વતનો લાલમાટીનો સ્થૂલ પાષણનો ટુકડો ન હોય, તેવો બાલસૂર્ય શોભે છે. ॥૬૩॥

द्यावाभूमी पराभूष्णुं भूच्छायामरवैरिणम् ।
भेत्तुं व्यमोची चण्डांशु चक्रं किं चक्रपाणिना ॥६४॥

चक्रपाणिना नारायणेन । उत्प्रेक्ष्यते चण्डास्तीक्ष्णा रुद्रा वा अंशवः किरणा यस्य सूर्यरूप वा । अथ वा चण्डं भयकारि अंशु शीघ्रगामि । 'अंशुः सूत्रादिसूक्ष्मांशे किरणे चण्डदीधितौ' इत्यनेकार्थः । शीघ्रगामिनि वाच्यलिङ्गः । शेषेऽपि तत्र क्लीबम् । चक्रं सुदर्शनं नाम स्वरथाङ्गं व्यमोचि मुक्तमिव । किं कर्तुम् । द्यावाभूम्योर्दिवस्पृथिव्योर्नभोभुवोः पराभूष्णुमभिभवनशीलं भूच्छायमन्धकारमेवामरवैरिणं दानवं भेत्तुं विदारयितुं हन्तुम् ॥

શ્લોકાર્થ

આકાશ અને પૃથ્વીનો પરાભવ કરતા અંધકારરૂપી દૈત્યનો નાશ કરવા માટે વિષ્ણુએ જાણે પ્રચંડ કિરણોવાળું સુદર્શનચક્ર છોડયું ન હોય ! તેવો સૂર્ય શોભે છે, ॥૬૪॥

कण्ठपीठीलुठत्प्राणरथाङ्गाह्वविहायसाम् ।
जीवातुर्यमुनीवीजी व्यरचीव विरञ्चिना ॥६५॥

विरञ्चिना ब्रह्मणा यमुनायाः कालिन्द्या बीजी जनकः । 'वप्ता तु जनकस्तातो बीजी जनयिता पिता' इति हैम्याम् । 'सहस्ररश्मिर्यमुनाकृतान्तजनकः प्रद्योतनस्तापनः' तथा 'यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति द्वितयमपि हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते जीवातुर्जीवनौषधमिव व्यरचि विहितम् । केषां कण्ठपीठ्यां गलकन्दले । जयत्युदरनिःसरद्वरसराजपीठीपठच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुतिः' इति चम्पूकथायाम् । 'वंशिकवक्रोष्ठिककान्यकुब्जपीठानि' इति लिङ्गानुशासने स्त्रीक्लीबलिङ्गयोः । पीठं पीठी च । लुठन्तः वियोगातिव्यथाव्याकुलतया निर्गमनायागच्छन्तः प्राणा असवो येषाम् । कण्ठगतजीवितानामित्यर्थः । तादृशानां रथाङ्ग इति आह्वा नाम येषाम् । 'चक्रवाको रथाङ्गाह्वः कोको द्वन्द्वचरोऽपि च' इति हैम्यां रथाङ्गशब्देन चक्रमुच्यते तन्नाम्नां विहायसां पक्षिणां चक्रवाकविहङ्गमानां जीवनस्य भेषजमिव । 'विहायो व्योमपक्षिणोः' इत्यनेकार्थः ॥ इति सूर्योदयः ॥

श्लोकार्थ

वियोगनी व्यथाथी व्याकुल बनवाथी जेना प्राण कंठे आवी गया छे तेवा चक्रवाक नामना पक्षीओ माटे ब्रह्माए जाणे कालिन्दी पिता सूर्यरूप जीवन औषध बनाव्युं न होय । ॥६५॥

शोणी दीप्तिर्दिनेशस्याधात्कुमारितरा श्रियम् ।
कोकैर्दुःखानलज्वाला किमुद्गीर्णाः सुहृत्पुरः ॥६६॥

दिनेशस्य दिवसनायकस्य भानोः दीप्तिः कान्तिः श्रियं शोभामधाद्धरते स्म । किंभूता । कुमारितरा बाला । प्रथमोत्पन्ना । अतिशयेन कुमारी कुमारितरा । 'ह्रस्वो वा' इति सारस्वतसूत्रेण तरतमयोः परयोः सतोर्वा ह्रस्वः । अत एव किंभूता । शोणी अत्यन्तारुणा । 'रचयति रुचिं शोणीमेतां कुमारितरा रवेः' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते कोकैश्चक्रवाकैर्विहंगमैः सुहृदः स्वमित्रस्य भास्करस्य पुरोऽग्रे दुःखरूपानलस्य सकलशर्वरीपरस्परवियोगसजातासाततीव्रज्वलनज्वाला इवोद्गीर्णाः हृदयवदनाद्बहिरुद्धान्ता इव ॥

श्लोकार्थ

सूर्यनी लालकान्ति नवप्रसूता बालिकानी जेम शोभा धारण करे छे. ते जाणे चक्रवाकोए पोताना मित्रनी आगळ विरहानलनी प्रचंड ज्वाला प्रगट करी न होय । ॥६६॥

निजानुरागिणीर्वीक्ष्य दारान्स्मेरसरोजिनीः ।
किमुद्गीर्णोऽरुणज्योतीरागो राजीवबन्धुना ॥६७॥

राजीवबन्धुना अरविन्दसुहृदा सूर्येण अरुणमतिरक्तं यज्ज्योतिः कान्तिः एव रागो हृदयोदयदनुरागोऽनुरतिरुद्गीर्णः प्रकटीभूतः । किं कृत्वा । स्मेरा विकसितानन्तसरोजाः सरोजिनीः पद्मिनीर्दारान् निजप्रेयसी । निजे आत्मनि विषयेऽनुरागोऽस्त्यासामित्यनुरागिण्यस्ताः सानुरागा वीक्ष्य व्यालोक्य ॥

श्लोकार्थः

વિકસિત કમલિનીને પોતાની તરફ અનુરાગિણી જોઇને સૂર્યે જાણે અત્યંત લાલ કાન્તિરૂપ પોતાનો અનુરાગ પ્રગટ કર્યો ન હોય ! ॥૬૭॥

हरिव्यापादितध्वान्तकुम्भिकुम्भसमुद्भवैः ।
रक्तै रक्तीकृता शङ्के प्रभा भाति स्म भानवी ॥६८॥

भानोरियं भानवी सूर्यसंबन्धिनी प्रभा अर्थात्कुमारीकान्तिर्भाति स्म शुशुभे । तत्राहमेवं शङ्के वितर्कयामि । हरिणा भानुना केसरिणा च व्यापादिता कराग्रनिशितनिशिखोद्धुरधाराविदारिता ध्वान्ता अन्धकारा एव कुम्भिनः श्यामवर्णत्वादन्धकारसाधारणा वारणाः । यत उक्तम् 'दूरतया स्थूलतया श्यामतया गन्धलोलुपैर्मधुपैः । धावितमिभराजधिया तदवधिया चाग्रतो महिषः ॥' इति । प्रायोऽधुना कृष्णवर्ण एव दन्तिनो दृश्यन्ते । तेषां कुम्भेभ्यः शिरःपिण्डेभ्य उद्भव उत्पत्तिर्येषां तादृशै रक्तै रुधिरै रक्तीकृता शोणा निर्मितेव ॥

श्लोकार्थ

સૂર્યની લાલ કાન્તિથી આકાશ શોભે છે. જાણે મને લાગે છે કે સૂર્યરૂપી સિંહના તીક્ષ્ણ કિરણોરૂપ નખોથી વિદારણ કરાયેલા અંધકારરૂપી હાથીઓનાં કુંભસ્થલમાંથી નીકળતા રૂધિરવડે જાણે લાલ બન્યું ન હોય ! (દૂરતા, સ્થૂલતા, અને શ્યામતાથી સમાન હોવાથી મદજલનાં લોલુપી ભ્રમરો હાથી સમજીને પાડા તરફ દોડે છે. આ કારણે અંધકારને આપેલી હાથીની ઉપમા યુક્તિયુક્ત છે.) ॥૬૮॥

कान्तागमे धृताताम्राम्बरा इव दिगङ्गनाः ।
बन्धूकबन्धुरैर्भ्रभ्रमवैर्भान्ति प्रभाभरैः ॥६९॥

बन्धूकवद्बन्धूककुसुमानीव 'विपोहरिया' इति लोकप्रसिद्धानि । बन्धुरैः शोणिम्ना सुन्दरैः अम्नादूमानोर्भैवैरुत्पन्नैः प्रभाभरैः कान्तिकलापैर्दिगङ्गना आशावशा भान्ति विराजन्ते । उत्प्रेक्ष्यन्ते कान्तस्य स्वभर्तुः सूर्यस्यागमे समागमनसमये । 'दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः इति रघुवशे । धृतानि परिहितान्यातांम्राणि सामस्त्येन शोणान्यम्बराणि वासांसि याभिः प्रतादर्श्य इव ॥ इत्यरुणतरुणप्रभा ॥

श्लोकार्थ

બંધુક નામનાં લાલ પુષ્પોની જેમ મનોહર સૂર્યની લાલ કાન્તિનાં સમુહથી પૂર્વ દિશારૂપી સ્ત્રી શોભે છે. તે જાણે પોતાના પતિ સૂર્યના સમાગમ માટે ધારણ કરેલાં લાલ વસ્ત્રો ન હોય ! ॥૬૯॥

द्रुमद्रोणिषु संचिन्वन्नुल्लसन्पल्लवानिव ।
तन्वन्निव तटाकेषु निन्दन्कोकनदश्रियम् ॥७०॥

कुर्वन्निव गिरेः श्रृङ्गे गैरिकावनिविभ्रमम् ।
ताम्बूलश्रियमास्येषु दिग्वधूनां दिशन्निव ॥७१॥

सीमन्तेषु मृगाक्षीणां सिन्दूरं पूरयन्निव ।
प्रातः प्रस्तारयन्माति भानुमान्मानुविभ्रमम् ॥७२॥

भानुमान् किरणमाली सूर्यः प्रातः वासरवदने भानूनां निजांशुकप्रभाणां विभ्रमं शोभां विलासं वा प्रस्तारयन् विस्तारयन् भाति विभ्राजते । द्रुमाणां तरूणां द्रोणिषु । 'द्रोणी द्रोणिरिदन्तः श्रेण्यामपि' इत्यनेकार्थविचूर्णिः । भानुविभ्रम विस्तारयन्निति सर्वत्र योज्यते । उत्प्रेक्ष्यते–उल्लसतः स्फुरतः विकसतो वा पल्लवान्प्रवालान्संचिन्वन्नुपचयबाहुल्य प्रापयन्निव । तथा तटाकेषु पद्माकरेषु । उत्प्रेक्ष्य कोकनदानां रक्तोत्पलाना श्रियं लक्ष्मीं तन्वन्विस्तारयन्निव बहूनि कोकनदानि कुर्वन्निव । तथा । गिरेः पर्वतस्य श्रृङ्गे शिखरे । उत्प्रेक्ष्यते–गैरिकावने रक्तधातुभूमेर्विभ्रमं भ्रान्तिं कुर्वन्निव विरचयन्निव । पुनर्दिग्वधूनां दशदिगङ्गनानां आस्येसु वदनेषु । उत्प्रेक्ष्यते ताम्बूलश्रियं दिशन्ददान इव । ताम्बूले चर्विते चाधरादौ रक्तिमा भवेत् । पुनर्मृगाक्षीणां ञस्तसारङ्गीदृशां सीमन्तेषु केशपाशवर्त्मसु उत्प्रेक्ष्यते सिन्दूरं श्रृङ्गारभूषणं पूरयन् सिन्दूरेण भरन्निव इति लोहितलक्ष्मीविलसित सिद्धान्ते । 'कुङ्कुमखवियच्च जीवलोपे' इति सूर्यस्याभ्युदयसमये कान्तिरप्यतीव रक्ता स्यादिति । त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति सूर्यप्रभाप्रस्तारः ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રભાત સમયે સૂર્ય પોતાના કરણોને વિસ્તારતો શોભે છે, તે જાણે વૃક્ષોની પંક્તિઓમાં વિકસ્વર પલ્લવોનો સંચય કરતો ન હોય ! સરોવરમાં વિકસ્વર લાલ કમલોની શોભા વિસ્તારતો ન હોય ! પર્વતોના શિખરોમાં લાલ ધાતુમય પૃથ્વીને કરતો ન હોય ! દિગાંગનાઓના મુખોમા તાંબૂલની શોભાને આપતો ન હોય ! મૃગનયનાં સ્ત્રીઓનાં સેંથામાં સિંદૂર પૂરતો ન હોય ! આવા સૂર્યનો ઉદય થયો. ॥૭૦॥ ॥૭૧॥ ॥૭૨॥

प्रारेमे भानुना व्योम्नि क्रमाच्चङ्क्रमणक्रमः ।
विश्वविश्वंभराभोगं प्रेक्षितुं किमु काङ्क्षता ॥७३॥

भानुना मार्तण्डेन व्योम्नि गगनाङ्गणे क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणक्रमः गमनस्यानुक्रमः परिपाटी चङ्क्रमणकलितः क्रमः प्रारेमे पादाः प्रारेभिरे । अथ वा चङ्क्रमस्य क्रम आनन्तर्यनिरन्तरत्वं विश्रामरहितत्वेन गन्तुं प्रारमतेत्यर्थः । 'क्रमः कल्पाङ्घ्रिशक्तिषु परिपाट्याम्' इत्यनेकार्थः । 'परम्परायां पादक्षेपे आनन्तर्ये पदसंधावपि क्रमः' इत्यनेकार्थावचूरिः । उत्प्रेक्ष्यते विश्वस्य जगतः अथ वा विश्वस्याः समग्रायाः विश्वंभरायाः वसुंधरायाः, आभोगं विस्तारं प्रेक्षितुं द्रष्टुं काङ्क्षता किमु वाञ्छतेव ॥ इति दिनोदयः ॥

શ્લોકાર્થ

અનુક્રમે સૂર્યે આકાશમાં ચાલવાનો પ્રારંભ કર્યો તે જાણે જગતની પૃથ્વીનો વિસ્તાર જોવાની તેની ઈચ્છા ન હોય ! ॥૭૩॥

आसाद्य दर्शनं तस्याः शासनस्वर्गिसुभ्रुवः ।
व्यरंसीद्ध्यानतः सूरिर्योगीव परमात्मनः ॥७४॥

सूरिर्हीरविजयसूरीन्द्रो ध्यानतः सूरिमन्त्रजापतः प्रणिधानाद्व्यरंसीद्विरमते स्म । किं कृत्वा । तस्याः पूर्वोक्तसर्वाङ्गवर्णनागमनादिव्यतिकरायाः शासनदेवतायाः दर्शनं प्रत्यक्षावलोकनमासाद्य अधिगत्य । साक्षात्समीक्ष्येत्यर्थः । क इव । योगीव । यथा योगसाधको जितेन्द्रियो ध्यानविधानैकतानः परमात्मनः परमात्मस्वरूपस्य दर्शनं प्राप्य विरमति । ध्यानं कुर्वाणा योगीन्द्रा हृदि परमात्मनमालोक्य ध्यानाद्विरमन्ते । यथा 'योगं स चान्तः परमात्मसंज्ञं दृष्ट्वा परं ज्योतिरुपारराम' इति कुमारसंभवे ।

सूरीन्दुर्वसतेर्मध्येध्यानस्थानादथागमत् ।
प्राग्गिरेः कन्दरक्रोडाद्भास्वानिव नभोङ्गणम् ॥७५॥

अथ शासनदेवतागमनप्रश्नकथनध्यानविरमणानन्तरं सूरीन्दुर्हीरविजयसूरिचन्द्रो ध्यानस्थानात्प्रणिधानविधानास्पदाद्वसतेरुपाश्रयस्य मध्ये उत्सङ्गे आगमदागतः । क इव। भास्वानिव । भानुमाली यथा प्राग्गिरेः प्राचीनपर्वतस्य कन्दरस्य । कन्दरशब्दस्त्रिलिङ्गः। 'पिठरप्रतिसरपात्रकन्दराः' इति लिङ्गानुशासने । क्रोडात् हृदयात् । मध्यादित्यर्थः । अथ वा क्रोडादुत्सङ्गान्नभोङ्गणं गगनाजिरे समागच्छति ।

શ્લોકાર્થ

જેમ સૂર્ય પૂર્વાચલની ગુફાનાં મધ્યભાગમાંથી ગગનાંગણમાં આવે તેમ હીરવિજય-સૂરિચન્દ્ર ધ્યાનભૂમિ–સમાધિસ્થાનમાંથી ઉપાશ્રયની મધ્યમાં પધાર્યા. ॥૭૫॥

प्रीतिप्रह्वैः प्रभुस्तत्र परिवव्रे व्रतिव्रजैः ।
सुनासीर इवास्थानीमासीनः स्वर्गिणां गणैः ॥७६॥

तत्र मौलोपाश्रये प्रभुः सूरीश्वरः प्रीत्या प्रमोदेन गुरुशिष्यस्नेहेन धर्मस्य हार्देन प्रह्वैर्नम्रीभूतैः पदाम्भोजे भ्रमरीभावं प्राप्तैर्व्रतिव्रजैः श्रमणपुङ्गवगणैः परिवव्रे परिवृतः । क इव । सुनासीर इव । यथा आस्थानीं सुधर्माभिधानां सभामासीन आश्रित्य तिष्ठन् । उपविष्ट इत्यर्थः । सहस्रलोचनः स्वर्गिणां गीर्वाणानां गणैर्वृन्दैः परिव्रियते ॥

શ્લોકાર્થ:

જેમ સુધર્મા સભામાં રહેલો ઈન્દ્ર દેવોના સમુહથી શોભે તેમ ઉપાશ્રયમાં ભક્તિ-ભાવથી નમ્ર બનેલા સાધુઓનાં સમુહથી હીરવિજયસૂરિજી શોભતા હતા. ॥૭૬॥

तत्रागमन्पत्तनादिसंघास्तं वन्दितुं तदा ।
स्वर्गादिदेवाः समवसरणस्थं यथा जिनम् ॥७७॥

तत्र डीसाभिधे नगरे पत्तनमणहिल्लपुरमेदनमादिर्येषां तेषां नगराणां संघा श्राद्धगणास्तं ध्यानोत्थित सूरिं वन्दितु नमस्कर्तुमागमन्नागच्छन्ति स्म । यथा इवार्थे । के इव । देवा इव । यथा स्वर्गो देवलोक आदिः प्रथमं येषां तेषां भवननगरज्योतिर्विमानानां देवा भवनपतिवानमन्तरज्योतिष्कद्वादशकल्पवासिनः सुराः समवसरणे तिष्ठतीति समवसरस्थस्तं जिन तीर्थकरं नमसितुमायान्ति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચારે નિકાયના દેવો સમવસરણમાં બિરાજમાન શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતને વંદન કરવા માટે આવે તેમ ડીસા નગરમાં બિરાજમાન શ્રીહીરવિજયસૂરિજીને અણહિલ્લપુર પાટણ આદિ નગરોના સંઘો વંદનાર્થે આવ્યા. ॥૭૭॥

प्रबोधयन्सुदृक्पद्मान्कुदृक्पङ्कांश्च शोषयन् ।
स्पर्धयेव रवेः सूरेः प्रतापो व्यानशे दिशः ॥७८॥

सूरेर्हीरविजयवाचंयमेन्दोः प्रतापो दिशो दशापि हरितः प्रति व्यानशे व्याप्नोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते रवेः सूर्यस्यार्थान्मार्तण्डचण्डप्रतापस्य स्पर्धया संघर्षेण मनस्यसूयया वा । किं कुर्वन् । सुदृशः सम्यक् दृष्टय एव पद्माः कमलानि प्रबोधयन् प्रतिबोधबन्धुरान् विदधत् । सुदर्शनिनः कुर्वन् । सूर्योऽपि पद्मानि प्रबोधयति विकाशयति । च पुनः किं कुर्वन् । कुत्सिताः शाक्यादिमतोपादानपटलसंवलिता दृशः दृष्टयो येषां सिद्धान्तविरुद्धवादित्वाद्दुष्टा दृष्टयो येषां ते कुदृशः कुवादिनः कुमतान्येव पङ्काः कर्दमास्तान् शोषयन् । सूर्योऽपि पङ्कं शोषयति ॥

શ્લોકાર્થ

સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ જીવોરૂપ કમલોને પ્રતિબોધ કરતો અને બૌદ્ધાદિ કુવાદિઓરૂપ કાદવનું શોષણ કરતો સૂરિવરનો પ્રતાપ જાણે સૂર્ય સાથે સ્પર્ધા કરતો ન હોય ! તેમ દશ દિશાઓમાં ફેલાયો. ॥૭૮॥

प्रतिक्रम्य चतुर्मासी स क्रमाद्व्यहरत्ततः ।
हर्षाद्वर्षा इवोल्लङ्घ्य मानसादिष्टमानसः ॥७९॥

स सूरिः क्रमादनुक्रमेण विजयदशमीदीपालिकादिनगमनपरिपाट्या चतुर्णां मासानां समाहारश्चतुर्मासी वार्षिकचतुर्मासिकम् । अथ वा वर्षा शरल्लक्षणयोर्द्वाभ्यां मासाभ्यां कृत्वा चतुर्मासी, तां प्रतिक्रम्य । एतावता कार्तिकचतुर्मासिकप्रतिक्रमण प्रणीय चतुर्मासीं पूर्णीकृत्य वा ततस्तस्माड्डीसानगराद्व्यहरत् विहारं कृतवान् । इत्यर्थः । क इव । इष्टमानस इव । यथा इष्टमानसो राजहसः वर्षा वर्षासमयमुल्लङ्घ्य मानसात् स्वावासकासारतः हर्षादानन्दाद्विहरति पृथिवीपीठपानीयप्रपूर्णानेकपङ्कजनिकुञ्जमञ्जुलजलाशयेषु स्वैरं विहरति । 'नृपमानसमिष्टमानसः' इति नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ રાજહંસ વર્ષા સમયનું ઉલ્લંઘન કરીને પોતાના નિવાસસ્થાન માનસરોવરથી નિકળીને કમલોના કુંજોથી મનોહર પૃથ્વીપર રહેલાં જલાશયોમાં હર્ષ પૂર્વક વિહરે છે તેમ સૂરિવરે અનુક્રમે ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ કરીને ડીસા નગરથી વિહાર કર્યો. ॥૭૯॥

क्रमेणाहम्मदावादपुरे सूरिः समीयिवान् ।
नभोनीरधिवर्णिन्याः प्रतीरे सुप्रतीकवत् ॥८०॥

सूरिर्हीरगुरुः क्रमेण ग्रामानुग्रामादिविहारपरिपाट्या अहम्मदावाद इति नाम यस्य तादृशे पुरे नगरे समीयिवान् समाजगाम । किंवत् । सुप्रतीकवत् । यथा ईशानविदिक्संबन्धी अष्टमः सुप्रतीकनामा ककुप्कुञ्जरः नभस आकाशस्य नीरधेर्जलराशेर्वर्णिनी पत्नी । 'वशा सीमन्तिनी वामा वर्णिनी महीलावला' तथा 'कर्ष्वुर्द्वीपवती समुद्रदयिता धुन्यौ स्रवन्ती सरः' इति द्वितयमपि हैम्याम् । एतावता आकाशगङ्गा । 'नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्दाममदिग्गजे' इति रघुवंशे । तस्याः प्रतीरे तटे । 'तट तीरं प्रतीरं च' इति हैम्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઈશાનદિશાનો દિગ્ગજ આકાશગંગાના તીરે આવે તેમ સૂરિવર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા અનુક્રમે **અહમદાબાદ** નામના નગરમાં પધાર્યા. ॥૮૦॥

देवीनिगदितागण्यभाग्यसौभाग्यशालिनः ।
स्वस्यान्तेवासिनस्तस्य कम्माङ्गजयतीशितुः ॥८१॥

सूरीन्दुः कामयांचक्रे दातुं सूरिपदं ततः ।
तनूजस्येव राज्यस्य धुरं धात्री पुरंदरः ॥८२॥ (युग्मम्)

ततोऽहम्मदावादगमनानन्तरं सूरिर्हीरविजयरजनिजानिः स्वस्यात्मनः आत्मीयस्य धान्तेवासिनः समीपे वसनशीलस्य शिष्यस्य कम्मानाम्नो व्यवहारिणः गृहीतव्रतत्वात्साधोर्वा अङ्गजः पुत्रः तथा यतीनां मध्ये ईशिता मुख्यो गीतार्थत्वात् । अथ वा भाविनि भूतोपचारात् निर्ग्रन्थानां नायकः तस्य विमलप्रज्ञांशस्य सूरिपदमाचार्यपदं प्रदातुं कामायांचक्रे अभिलषति स्म । किंभूतस्य । देव्या शासनतरुण्या निगदिते सूचिते कथिते अनण्ये अप्रमेये वाङ्मानसगोचरीकर्तुमशक्ये भाग्यं पुण्यं तथा सौभाग्यं सुभगता विश्ववाल्लभ्यं ताभ्यां शालते शोभते इत्येवंशीलस्य । क इव । धात्रीपुरंदर इव । यथा

पृथिवीपुरहूतो राजा तनूजस्य निजनन्दनस्य राज्यस्य स्वसकलमण्डलाधिपत्यधुर प्रदातुं कामयते ॥

श्लोकार्थ

જેમ રાજા પોતાના પુત્રને રાજ્યની ધુરા અર્પણ કરવાની અભિલાષા કરે તેમ આચાર્યદેવ શાસનદેવીએ જેના અગણિત ભાગ્ય સૌભાગ્યની પ્રશંસા કરી છે તેવા પોતાના અંતેવાસી કમાઋષીના પુત્ર **જયવિમલ** નામનાં મુનિને આચાર્યપદ આપવાની અભિલાષાવાળા બન્યા. ॥૮૧॥ ॥૮૨॥

प्रक्रमे तत्र तत्रत्यसंघेनागृह्यत प्रभुः ।
तमिवाभिनवं सूरिशक्रमन्यं दिदृक्षता ॥८३॥

तत्र प्रक्रमे तस्मिन्प्रस्तावे तत्रत्येण कमीपुरीवेण संघेन श्राद्धवर्गेण भगवानगृह्यत । अर्थात्सूरिपदप्रदानार्थं प्रभोराग्रहः कृतः । संघेन किं कर्तुमिच्छता । तमिव हीरविजयगणधरमिव अन्यमपरं अभिनवं सूरिशक्र गणभारधुरंधरं दिदृक्षता द्रष्टुमिच्छता ॥

श्लोकार्थ

નૂતન સૂરીન્દ્રને જોવા ઈચ્છતા કમીપુરના સંઘે સૂરિપદ પ્રદાનના મહોત્સવને માટે સૂરિવરને અત્યંત આગ્રહ કર્યો. ॥૮૩॥

ततः स्वाशयसंवादि प्रपेदे तद्वचः प्रभुः ।
व्रतव्यतिकरे लौकान्तिकदेवोक्तमाप्तवत् ॥८४॥

ततः संघाग्रहानन्तरं प्रभुर्हीरविजयसूरिः स्वस्यात्मन आशयमभिप्रायं संवदत्यनुकरोत्येवंशीलं यादृशं गुरुचित्ते तादृश एव संघाग्रह इत्यर्थः । तद्वचः संघवचनं प्रपेदे प्रतिपन्नवान । किंवत् । आप्तवत् । यथा जिनेन्द्रः व्रतव्यतिकरे दीक्षाग्रहणावसरे लोकस्य पञ्चमकल्पस्य अन्त. प्रान्तोऽवसान तत्र तमिस्रराजिकान्तरालस्थःलिविमानेषु । अर्चि–अर्चिमालि–वैरोचन–प्रभंकर चन्द्राभ–सूर्याभ शुकाभ– सुप्रतिष्ठाभ अरिष्टाभिधानेषु भवा लौकान्तिकाः । ते च नवविधा । यथा सारस्वत आदित्य–वह्नि वरुण गर्दतो–तुषित–अव्याबाध–आग्नेय–अरिष्टनामानो देवास्तेषामुक्त कथितमिवाङ्गीकृतवान् ॥

श्लोकार्थ

દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના અવસરે જેમ જિનેશ્વર ભગવત નવ લોકાંતિક દેવોએ

કહેલાં વચનોને અંગીકાર કરે છે તેમ સૂરિભગવંતે પોતાના અભિપ્રાયને અનુસરવાવાળા સંઘના વચનને સ્વીકાર્યું. ॥૮૪॥

सूरीन्द्रेणाथ दैवज्ञैर्मुहूर्तं निरधार्यत ।
एतन्महोदयस्येव प्रारम्भप्रथमक्षणः ॥८५॥

अथ संघाग्रहाङ्गीकारानन्तरं सूरीन्द्रेण दैवज्ञैर्मौहूर्तिकैः सार्धं मुहूर्तं दोषादिनिर्मुक्तशुभवासरवेलालग्नं निरधार्यत निश्चीयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते एतस्य जयविमलप्रज्ञांशस्य यो महोदयो महानभ्युदयः तस्य प्रारम्भस्य प्रथम आद्यः क्षणः अवसरः कालविशेषः पञ्चदशलवलक्षणः ॥

શ્લોકાર્થ

સંઘનાં વચનને અંગીકાર કર્યા બાદ સૂરીન્દ્રે જ્યોતિષીઓની સાથે શુભમુહૂર્તનો નિર્ણય કર્યો. તે જાણે આ જયવિમલમુનિના ભાગ્યોદયની પ્રથમક્ષણ (પંદર લવરૂપ) ન હોય ! ॥૮૫॥

शिल्पिभिः कारितः संघैर्मण्डपो यन्मुनीशितुः ।
पट्टश्रियं वरीतुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥८६॥

संघैः कमीपुरश्राद्धसमुदायैः कर्तृभिः शिल्पिभिर्विज्ञानिकैरद्भुतचकचातुर्यैः कृत्वा साधनभूतैर्मण्डपो बहुजनाश्रयः कारितो निर्मापितः । उत्प्रेक्ष्यते—जयविमलनाम्नो मुनीशितुर्निग्रन्थनाथस्य पट्टश्रियं वरीतुं सूरिपदलक्ष्मीमुद्वोढुं स्वीकर्तुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥

શ્લોકાર્થ

કમીપુરમાં શ્રાવકોએ શિલ્પીઓ પાસે મંડપની રચના કરાવી. તે જાણે જયવિમલ મુનીશ્વરના પટ્ટલક્ષ્મી સાથેના વિવાહ માટેનો સ્વયંવરમંડપ ન હોય ! ॥૮૬॥

एतद्व्यतिकरेऽनेककौतुकालोकलालसा ।
त्रिलोकी चित्रदम्भेन मण्डपे किमुपेयुषी ॥८७॥

एष चासौ व्यतिकरश्च एतद्व्यतिकर आचार्यपदप्रदानावसरस्तस्मिन्ननेकानि कौतुकानि आश्चर्याणि तेषामालोकने लालसा उत्सुका त्रिलोकी भुवनत्रयी चित्राणामालेख्यभावं

लम्भितानामाश्चर्यैरसुरनागराणां दम्भेन कपटेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते तत्र मण्डपे किमुपेयुषी आगतेव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યપદ પ્રદાનના મહોત્સવ પ્રસંગે, અનેક આશ્ચર્યો જોવા માટે ઉત્સુક બનેલા ત્રણે લોક જાણે ચિત્રનાં બહાને મંડપમાં આવીને રહ્યા ન હોય ! ॥૮૭॥

विस्तीर्णोऽपि स संकीर्णो बभूवानेकनागरैः ।
भाविभट्टारकागण्यपुण्याकृष्टैरिवागतैः ॥८८॥

स संघजननिर्मापितो विस्तीर्णोऽप्यतिविपुलोऽपि सन् मण्डपो जनाश्रयः अनेकैर्गणनातीतैर्नागरैर्जनपदग्रामसंनिवेशपुरनगरजननिवहैः संकीर्णः अतिलघीयः स्थानमिव बभूव संजातः । किंभूतैर्नागरैः । आगतैः समेतैः दशदिगन्तादपि तत्रोपेतैः । उत्प्रेक्ष्यते भाविनो भविष्यतो भट्टारकस्य जयविमलसूरेरगण्यैः सुरनरादिभिरपि जेतुमशक्यैः पुण्यैर्भागधेयैराकृष्टैर्वारिकावद्धानीतैरिव उपायातैः ॥

श्लोकार्थ

સંઘે બનાવેલો મંડપ અતિ વિશાળ હોવા છતાં પણ દશે દિશાથી આવેલા નાગરિકજનો વડે નાનો—સંકીર્ણ બની ગયો, તે નાગરિકો જાણે ભાવી આચાર્યશ્રીજયવિમલસૂરિનાં અગણિત પુણ્યથી આકર્ષાઈને આવ્યા ન હોય ! ॥૮૮॥

निशि तारैरिवाकाशो भ्रियमाणः स निर्भरम् ।
तन्महोमिलितै रेजे पौरैर्जानपदैर्जनैः ॥८९॥

तस्य जयविमलप्रज्ञांशस्य पट्टप्रदानस्य महसि उत्सवे मिलितैरितस्तत आगत्यैकीभूतैः । उत्सववाची महःशब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति । यथा 'एनं महस्विनमुपैहि सदारुगोत्रैः' इति नैषधे । नलानलयोर्वर्णने । 'महस्विनं तेजस्विनमनलमुत्सववन्तं च' इति तद्वृत्तिः । तथा 'महस्तेजस्युत्सवे च' इत्यनेकार्थः । पौरैर्नागरैर्जानपदैर्गूर्जरपाञ्चाललाटसौराष्ट्राद्यनेकनीवृज्जन्मभिर्जनैर्लोकैः निर्भरं निचितं नीरन्ध्रं भ्रियमाणः पूर्यमाणः स मण्डपो भाति स्म । कैरिव । यथा निशि तमिस्रायां रात्रौ तारकैरुपलक्षणात्त्रिखिलज्योतिः सत्तानैर्भ्रियमाण आकाशो गगनं भाति । चन्द्रोद्योते च केचिद्दृश्यन्ते, केचिन्न । तमिस्रायां दर्शयामिन्यां तु सर्वेऽपि स्फुटा एव लक्ष्यन्ते, तस्मादत्र तमिस्रा रात्रिरेवोपादीयते नापरा ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ રાત્રિમાં તારાગણોથી આકાશ શોભે છે તેમ આચાર્યપદ પ્રદાનના મહોત્સવમાં ગૂર્જર, પંચાલ, લાટ, સૌરાષ્ટ્ર આદિ દેશો અને પાટણ, અમદાવાદ આદિ શહેરોમાંથી આવેલા હજારો નાગરિકોથી વ્યાપ્ત બનેલો મંડપ શોભે છે. ! ॥૮૯॥

તીર્થેશિતેવ સમવસરણં શ્રમણાગ્રણીઃ ।
શ્રમણશ્રેણિભિઃ સાર્ધમધ્યાસામાસ મણ્ડપમ્ ॥૯૦॥

શ્રમણાનાં તત્સમયવર્તિનાં સંવિગ્નપક્ષિણાં શુદ્ધાચારવતાં ચ શ્રમણાનાં સાધૂનામગ્રણી- ર્મુખ્યો હીરવિજયસૂરિઃ શ્રમણશ્રેણિભિઃ મુનિમણ્ડલીભિઃ સાર્ધં મણ્ડપમાચાર્યપદપ્રદાન- સ્થાનમધ્યાસામાસ । क इव । તીર્થેશિતેવ । યથા તીર્થનાથઃ સાધુભિઃ સાર્ધં સમવસરણં ધર્મદેશનમન્દિરમધ્યાસ્તે । કેનાપિ મહર્ધિકેન દેવેન દાનવેન વા રચિતમિતિ શેષઃ ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ તીર્થંકર ભગવંત સાધુઓ સાથે દેવદાનવરચિત સમવસરણભૂમિને શોભાવે તેમ સંવિગ્નપાક્ષિક અર્થાત્ શુદ્ધ આચારવાળા સાધુઓની સાથે શ્રમણનેતા આચાર્યદેવે મંડપને શોભાવ્યો. અર્થાત્ મંડપમાં પધાર્યા. ॥૯૦॥

પણ્ડિતાખણ્ડલં શ્રીમજ્જયાદ્યવિમલાભિધમ્ ।
આહ્વાતું પ્રેષયામાસ મુનિમુખ્યાન્મુનીશ્વરઃ ॥૯૧॥

મુનીશ્વરો હીરભટ્ટારકઃ । જયેતિ પદમાદ્યં યસ્યાસ્તાદૃશી વિમલેત્યભિધા નામ યસ્ય સ જયવિમલસ્તમેવ પણ્ડિતેષુ કોવિદેષુ આખણ્ડલ ઇવાખણ્ડલ ઇન્દ્રસ્તમાહ્વાતુમાકારયિતું મુનિમુખ્યાન્વાચકાદિવાચંયમપુંગવાન્ પ્રેષયામાસ પ્રહીણોતિ સ્મ ॥

શ્લોકાર્થ

મુનીશ્વર આચાર્યદેવે પંડિતોમાં ઇન્દ્ર સમાન જયવિમલમુનિને બોલાવવા માટે મુખ્ય મુખ્ય સાધુઓને મોકલ્યા. ॥૯૧॥

અયમાનીયતામીભિર્મણ્ડપં પણ્ડિતાગ્રણીઃ ।
ઉત્તરાહૈર્ગન્ધવાહૈરમ્બુવાહોઽમ્બરાઙ્કવત્ ॥૯૨॥

अमीभिर्मुनिमुख्यैरयं जयविमलनामा पण्डिताग्रणीः कोविदकुञ्जरः मण्डपं जनाश्रयमानीयत आनीतः । कैरिव । गन्धवाहैरिव । यथा उत्तरस्यां भवैरुत्तराहैः समीरणैः । लोके 'स्तरवाय' इति प्रसिद्धेः । अम्बुवाहो जलभरनिर्भरभृतमध्यो धाराधरः अम्बरस्याकाशस्याङ्कमुत्सङ्गमानीयत ॥

श्लोकार्थ

જેમ ઉત્તરદિશાનો પવન આકાશમાં મેઘને લાવે તેમ મુખ્ય મુનિવરો વિદ્વદ્ શિરોમણિ એવા જયવિમલમુનિને મંડપમાં લઈ આવ્યા. ॥૯૨॥

प्रभुं बभाज तैः सार्धं साधुभिः साधुसिन्धुरः ।
युवराज इवानल्पैः सामन्तैः पितरं निजम् ॥९३॥

स साधुसिन्धुरः जयविमलमुनीन्द्रः तैः सूरिप्रहितैर्मुनिपञ्चाननैः सार्धं प्रभुं हीरविजयसूरीश्वरं बभाज आगत्य प्रणम्य सेवते स्म । क इव । युवराज इव । यथा सकलजनपदप्रजाचिन्ताकारकतया स्थापितो नृपकुमारः अनल्पैर्बहुभिः सामन्तैः सीमालभूपालैरनेकमण्डलीकमहीपालैर्वा समं निजं पितरं जनकं सेवते ॥

श्लोकार्थ

જેમ યુવરાજ ઘણા સામંતો સાથે આવીને પોતાના પિતા રાજાને પ્રણામ કરે તેમ મુનિપુંગવ જયવિમલમુનિએ સાધુઓની સાથે આવીને ગુરૂદેવને નમસ્કાર કર્યા ॥૯૩॥

भाविसूरेरभूत्तस्योपाध्यायपदमादितः ।
[1]परमावधिवत्साधोरुदेष्यत्केवलश्रियः ॥९४॥

भविष्यतीत्येवशीलो भावी स चासौ सूरिश्च तस्य भविष्यदाचार्यस्य आदितः प्रथमं तस्य जयविमलविदुषः उपाध्यायनाम पदमभूदभूव । एतावता आचार्यपदादादावुपाध्यायपदं प्रदत्तमित्यर्थः । किंभूतम् । परमावधिवत् । यथा उदेष्यन्ती प्रकटीभविष्यन्ती केवलश्रीः केवलज्ञानलक्ष्मीर्यस्य तादृशस्य साधोः श्रमणस्य परममुत्कृष्टं पृथक्परमाणुज्ञानकृल्लोकमानमलोकेऽप्यपि लोकप्रमितासंख्येयखण्डाववोधविधायकमवधिज्ञानं भवति । अथ वा प्रादुर्भविष्यत्केवलमेकाकारं निखिललोकाकाशप्रकाशकं ज्ञानं यस्य तादृग्विधस्य जिनेशितुः तीर्थकरस्य आदितः संयमग्रहणप्रथमसमय एव तूर्यं चतुर्थं मनःपर्यायसंज्ञं ज्ञानं भवति इति द्वितीयपाठः ॥

१. 'उदेष्यत्केवलस्येव तुर्यं ज्ञानं जिनेशितुः' इति पाठान्तरम् ।

શ્લોકાર્થ

જેમ કેવલજ્ઞાનીને કૈવલ્યલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં અલોકમાં લોક પ્રમાણ અસંખ્ય ખંડુકોને જાણવારૂપ પરમાવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અથવા જિનેશ્વરને સંયમગ્રહણના પ્રથમ સમયે ચોથું 'મન:પર્યવ જ્ઞાન' ઉત્પન્ન થાય તેમ ભાવી આચાર્ય જયવિમલમુનિને પ્રથમ **વાચકપદ-ઉપાધ્યાયપદ** અર્પણ કરવામાં આવ્યું. ॥૯૪॥

महामहैस्ततस्तस्य सूरिः सूरिपदं ददौ ।
[1]जातवेदाः स्फुरज्ज्योतिर्निकेतनमणेरिव ॥९५॥

तत उपाध्यायपदप्रदानानन्तरं सूरिर्हीरविजयप्रभुः महामहैरधिकजायमानोत्सवैस्तस्य जयविमलोपाध्यायस्य सूरिपदमाचार्यपदं ददौ । क इव । जातवेदा इव । यथा जातवेदाः कृशानुर्निकेतनमणेर्दीपस्य स्फुरद्देदीप्यमानं ज्योतिस्तेजो दत्ते । अथ वा । क इव । यथा स्नेहप्रियो दीपस्य दशेन्धनस्य तमोपहं मूर्च्छायमिदुरं निजमात्मीयं ज्योतिर्महो वितारयति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ અગ્નિ દીપકને દેદીપ્યમાન જ્યોતિ અર્પે તેમ હીરવિજયસૂરિજીએ જયવિમલ ઉપાધ્યાયને મહામહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ અર્પણ કર્યું. ॥૯૫॥

उज्झित्वा शमिनोऽशेषान्सुरानिव रमा हरिम् ।
तं सूरिमुपगच्छन्ती रेजे सूरिपदेन्दिरा ॥९६॥

तं नवं प्रत्यग्रं जयविमलनामानं सूरिमुपगच्छन्ती समायान्ती सूरिपदेन्दिरा आचार्यपदलक्ष्मी रेजे विराजते स्म । किं कृत्वा । उपगच्छन्ती अशेषान् समस्तान् तदभिलाषुकान् परान् शमिनो वाचकप्रज्ञांशप्रमुखान् मुनीनुज्झित्वा संत्यज्य । केव । रमेव । यथा समग्रान् सुरासुरानोज्झ्य हरिं नारायणमुपयान्ती मन्दरमन्थानकमथनसमये क्षीरपाथोधिपाथोवेलासमुत्थितसर्वाङ्गीणलक्ष्मीसमुल्लसल्लक्ष्मी राजते । किंच 'देवेन श्रुतममृतमथनावसरे सुरासुरकरपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानकनिर्घोषबधिरितसमस्तरोदःकन्दरादिवापि दूरोच्छलितदुग्धतुषारासारतारकितनभस समुत्पन्नानेककौस्तुभादिवस्तुविस्तारादुद्गच्छदप्सरसां मुखमण्डलैः क्षणमिव विहितविकचनलिनशोभादनेकाश्चर्यकुक्षेः क्षीरसागरात्

[1] प्रदीप इव दीपस्य निजज्योतिस्तमोपहम्' इति पाठान्तरम् ।

अजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननी हस्तस्थिततरुणारविन्दा देवी देदीप्यमाना पुण्यलक्ष्मीर्यस्याः सर्वाङ्गलावण्यमर्घुं विकचलोचनकचैरापीय पीयूषभुजोमदनमदपरवशाः परस्परमवेर्ष्यन्तश्चकुश्चक्रपाणिना समं समरम् । अथ सर्वानप्यन्तरान्तरापततरतानुल्लङ्घ्यच मन्दरगिरिशिखरशातकुम्भनिकषोपलायमानवाहोर्भगवतश्चिक्षेप । क्षेपीयः कण्ठे वैकुण्ठस्य स्वयंवरकुसुममालिकाम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

શ્લોકાર્થ

દેવદાનવોએ મેરૂપર્વતને રવૈયો કરીને ક્ષીરસમુદ્રનું મંથન કરેલું, તેમાંથી કૌસ્તુભ, ઐરાવણ, લક્ષ્મી, અપ્સરાઓ વગેરે જગતને વિસ્મયકારી અનેક વસ્તુઓ પ્રગટ થઇ. તેમાંથી જેમ લક્ષ્મીદેવી સર્વે દેવોનો ત્યાગ કરીને વિષ્ણુને વરી તેમ વાચક આદિ સમસ્ત સાધુઓનો ત્યાગ કરીને સૂરિપદવી એક જયવિમલસૂરીને વરી ॥૯૬॥

तस्य पूरयतो विश्वकामांश्चिन्तामणेरिव ।
श्रीमद्विजयसेनेति सूरिराजोऽभिधां व्यधात् ॥९७॥

सूरिराजो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य जयविमलसूरेः श्रीमान् विजयसेन इत्यभिधां नाम व्यधाच्चकार । तस्य किं कुर्वतः । विश्वेषां जगज्जनानां कामान्मनोभिलषितान् पूरयतः पूर्णान् सृजतः । कस्येव । चिन्तामणेरिव । यथा देवमणिः सर्वान्कामान् संपूरयति ॥

શ્લોકાર્થ

જગતના જીવોના મનોરથોને ચિંતામણી રત્નની જેમ પૂર્ણ કરતા સૂરિરાજે (હીરવિજયસૂરીન્દ્રે) જયવિમલમુનિનું 'શ્રીમદ્‌વિજયસેનસૂરિ' એવું નામ રાખ્યું. ॥૯૭॥

किंनर्य इव नागर्यो जगुर्गीतिं पिकीक्वणाः ।
संगीत तेनिरे नाकिकुमारा इव नर्तकाः ॥९८॥

नागर्यो नागराङ्गनाः किंनर्यः किंपुरुषयोषित इव गीतिं गानं जगुर्गायन्ति स्म । किंभूताः । पिकीनां कोकिलानामिव क्वणः पञ्चमसूचकालापनमधुरध्वनिर्यासां तथा नर्तका नटा नाकिनां देवानां कुमारा इव सगीतं प्रेक्षणकनिमित्तप्रयुक्तगीतनृत्यवाद्यत्रयम् । अथ वा प्रेक्षणकं नाटकमेव तत्तेनिरे चक्रिरे ॥

શ્લોકાર્થ

તે અવસરે કિન્નરીઓની જેમ કોકીલકંઠ જેવા મધુર સ્વરવાળી નગરની સ્રીઓએ ગીત ગાયા, અને દેવકુમારોની જેમ નૃત્યકારોએ નાટક કર્યું. ॥૯૮॥

त्रिलोकीमपि कुर्वाणं तत्र चित्रीकृतामिव ।
नेत्रश्रोत्रसुधास्यन्दि तौर्यत्रिकमजायत ॥९९॥

तत्र व्यतिकरे नेत्राणां लोचनानां श्रोत्राणां श्रवणानां च मध्ये सुधाममृतरसं स्पन्दते क्षरति सिञ्चतीत्येवंशीलं तादृशं तौर्यत्रिकं गीतनृत्यवाद्यत्रयमजायत जातम् । किं कुर्वाणम् । त्रिलोकीं विश्वत्रयीमपि चित्रीकृतामालेख्यलिखितामिव कुर्वाणं विदधानम् ॥

श्लोकार्थ

ત્યાં ત્રણે લોકને ચિત્રવત્ સ્તબ્ધ કરતું અને નેત્ર તથા શ્રોત્રમાં અમૃતનું સિંચન કરનારૂં ગીત, નૃત્ય અને વાજિંત્રનુ ત્રિક થયું. ॥૯૯॥

तत्रास्ति श्राद्धमूर्धन्यः श्राद्धो मूलाभिधः सुधीः ।
सौन्दर्यधर्मदार्ढ्याभ्यां कामदेव इवापरः ॥१००॥

तत्राहम्मदावादनाम्नि राजनगरे श्राद्धेषु श्रीमत्तया पक्षश्रावकवर्गेषु मूर्धन्यः शेखरः श्राद्ध आस्तिकः मूल इत्यभिधा नाम यस्य मूलकश्रेष्ठिनामा सोऽस्ति विद्यते । किंभूतः । सु शोभना जिनधर्मानुगामिनी दानादिधर्मेषु धीर्बुद्धिर्यस्य सः । उत्प्रेक्ष्यते सौन्दर्येण वपुःश्रैयरूपकेण तथा धर्मेण पुण्यकृत्येषु दृढाशयतया च अपरोऽन्यः कामदेव इव । शरीररमणीयतया अपरः कन्दर्पदेव एकः सुस्मरो विद्यते । अपरस्त्वयं तत्तुल्यत्वेन तथा धर्मकर्तव्यदार्ढ्येन महावीरभगवतः द्वितीयश्रावकः कामदेवनामा यादृशोऽभूत्तादृगेवायमप्यास्ते ॥

श्लोकार्थ

અમદાવાદમાં શ્રાવકોમાં શ્રેષ્ઠ એવા 'મૂલચંદ' નામનાં આસ્તિક શ્રેષ્ઠિ હતા તે શ્રેષ્ઠિ શરીરનાં સૌંદર્યથી જાણે બીજા કામદેવ અને પુણ્ય કાર્યોમા દ્રઢતાની દ્રષ્ટિએ જાણે ભગવાન મહાવીરના શ્રાવક બીજા કામદેવ ન હોય ! તેવા હતા. ॥૧૦૦॥

जृम्भकव्रजवज्जन्मोत्सवे शंभोर्वणिग्वरः ।
ववर्ष वसुधाराभिस्तस्य सूरिपदक्षणे ॥१०१॥

वणिग्वरः समयनैगमग्रणीेऽग्रणीः मूलाख्यश्रेष्ठीतस्य विजयसेनसूरेराचार्यस्य यत्पदं तस्य क्षणे प्रदानस्य महोत्सवे वसुधाराभिः सुवर्णरूप्यमाणकश्रेणिभिर्ववर्ष वर्षति स्म ।

सुवर्णरूप्यकमहमुन्दिनाणकैः प्रभावनां कृतवानित्यर्थः । किंवत् । जृम्भकव्रजवत् । यथा शंभोस्तीर्थंकरस्य जिनेन्द्रस्य जन्मोत्सवे जननमहामहे सौधर्मेन्द्रादिष्टधनदलोकपालानुज्ञया वैश्रवणसेवकतिर्यग्जृम्भकगीर्वाणगणो हिरण्यस्वर्णरजतरत्नवस्त्रवासचूर्णपुष्पफलादिवृष्टिं कुर्वन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

શંભુના (જિનેશ્વર ભગવંતના) જન્મમહોત્સવમાં જેમ તિર્યગ્જૃંભકદેવો (સૌધર્મેન્દ્રના આદેશથી ધનદ કુબેર ભંડારીના સેવકો) સોનું, રૂપુ, રત્નો, વસ્ત્રો, પુષ્પો અને ફળો વગેરેની વૃષ્ટિ કરે છે તેમ સૂરિપદના મહોત્સવ પ્રસંગે મૂલચંદ શ્રેષ્ઠીએ સોના રૂપા ને માણેકની વૃષ્ટિ કરી અર્થાત્ પ્રભાવના કરી. ॥૧૦૧॥

तस्मिन्विनिहितं सूरिपदं सूरिसितांशुना ।
दिदीपे भास्वता ज्योतिरिव सायं धनंजये ॥१०२॥

तस्मिन्विजयसेनाभिधाने व्रतीन्द्रे सूरिसितांशुना हीरविजयसूरिसुधामरीचिना सूरेराचार्यस्य पदं विनिहितं स्थापितं सद्दिदीपे दीप्यते स्म । किमिव । ज्योतिरिव । यथा भास्वता दिवाकरेण सायं संध्यासमये धनंजये वैश्वानरे विनिहितं ज्योतिर्नक्तमतीव दीप्यते । वासरे तादृशी दीप्तिर्न भवति यादृशी निशायां दीप्रा दीप्तिर्भवति । प्रसिद्धं चैतत् । किं चास्तं व्रजन्नम्भोजिनीवल्लभो धूमध्वजे स्वतेजोऽवस्थाप्य गच्छति प्रातरागतश्च गृह्णातीति कविसमयः । तथा रघुवंशे 'दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनेः' इति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સંધ્યા સમયે સૂર્યે અગ્નિમાં મૂકેલી જ્યોતિ દીપે છે તેમ હીરવિજયસૂરિરૂપી ચન્દ્ર વડે શ્રી વિજયસેનસૂરિમા સ્થાપના કરાયેલી આચાર્યપદવી શોભવા લાગી. ॥૧૦૨॥

शोभामुभौ लभेते स्म श्रीमत्सूरिपुरंदरौ ।
प्रणिघ्नन्तौ तमःस्तोमं सूर्याचन्द्रमसाविव ॥१०३॥

श्रीमन्तौ गणनायकैश्वर्यलक्ष्मीकलितौ यशःशोभाभास्वरौ सूरिपुरंदरौ हीरविजयसेनाभिधाचार्यबिडौजसौ उभौ द्वावपि शोभां कीर्तिं ख्यातिं लभेते स्म आसादयामासतुः । किंभूतौ । तमसामज्ञानानां दुरितानां वा स्तोमं समूहं प्रणिघ्नन्तौ व्यापादयन्तौ । काविव । सूर्याचन्द्रमसाविव । यथा दिवाकरनिशाकरौ तमःस्तोममन्धकारनिकरं मूलादुच्छिन्दतौ शोभां भुवने प्रसिद्धिं लभेते ॥

શ્લોકાર્થ

અજ્ઞાનરૂપી અંધકારના સમુહનો નાશકરનારા સૂર્ય, ચંદ્રની જેમ ગણ નાયકત્વના ઐશ્વર્યથી શોભતા હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિ આ બે સૂરિન્દ્રોએ કીર્તિ શોભા પ્રાપ્ત કરી. ॥૧૦૩॥

वनीमिवावनी सूरिशक्रौ चङ्क्रमणैः क्रमात् ।
मधुराधाविव मासौ शोभां लम्भयतः स्म तौ ॥१०४॥

तौ हीरविजयविजयसेननामानौ सूरिशक्रौ आचार्यपर्जन्यौ क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणै-र्विहरणैः विहारक्रमेण अवनीं मेदिनीमण्डलं शोभां श्रियं लम्भयतः स्म प्रापयामासतुः । काविव । मधुराधाविव । यथा मधुश्चैत्रः, तथा राधो वैशाखः । 'चैत्रे मधुश्चैत्रकश्च वैशाखे राधमाधवौ' इति हैम्याम् । एतावता वसन्तर्तुसंबन्धिनौ चैत्रवैशाखमासौ क्रमादनुक्रमतः प्रथमं चैत्रः पत्रपुष्पमञ्जरीकलिकाफलोदयोन्मुखान्कुरुते । ततो वैशाखमासः परिणतफल-मण्डलकलितान् सालमण्डलान् विदधाति इत्यनुक्रमः । चङ्क्रमणैर्निजागमनैः कृत्वा वनीमुद्यानवीथीं वनमालां लम्भयतः । 'स्ववनीसंप्रवदत्पिकापि का' ॥ इति ध्यानोत्था-नाकमिपुरागमनाचार्यपदस्थापनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેવી રીતે ચૈત્ર અને વૈશાખ (વસંતઋતુ) પૃથ્વીને શોભાવે છે તેવી રીતે બે સૂરીન્દ્રોએ ક્રમશ: વિહાર કરીને અવનીને શોભાયમાન કરી. (ચૈત્રમાસ પ્રથમ પુષ્પ, પત્ર, મંજરી આદિ વડે વનને નવપલ્લવિત કરે છે. ત્યારબાદ વૈશાખમાસ પાકેલા ફલોની પંક્તિ વડે વૃક્ષોને શોભાવે છે.) ॥૧૦૪॥

कोऽपि मेधाविमूर्धन्यो लुम्पाकानां मते तदा ।
मेघजी ऋषिरित्यास्ते नाम्नामेध्ये मणिर्यथा ॥१०५॥

तदा तस्मिन्नवसरे लुम्पाकानां 'लउका' इति नाम्ना प्रसिद्धानां मते पक्षे मेघजी इति नाम्ना कोऽपि कश्चिदृषिः तन्मतवेषधारकः आस्ते विद्यते । किंभूतः । मेधाविनां बुद्धिमतां पण्डितानां वा मध्ये मूर्धन्यो मुकुटायमानः प्रज्ञालचूडामणिः । क इव । मणिरिव । यथा इवार्थे । यथा अमेध्ये अशुचिस्थाने रत्नं मणिर्भवति ॥

શ્લોકાર્થ:

જેમ અશુચિ સ્થાનમાં રત્ન હોય તેમ તે અવસરે લુંપાક (લોંકા) મતમાં પંડિતોમાં

શિરોમણિ એવા મેઘજી નામના ઋષિ હતા. ॥૧૦૫॥

ऋषिः कुअरजीनामा तं लुम्पाकमतप्रभुः ।
पल्लीपतिर्यथा वङ्कचूलं निजपदे व्यधात् ॥१०६॥

लुम्पाकानां मतस्य प्रभुः स्वामी मारवाही कुअरजीनामा ऋषिः लुम्पाकवेषभृतं मेघजीऋषिं निजपदे स्वस्थाने व्यधात्स्थापयति स्म । यथा इवार्थे । क इव । पल्लीपतिरिव । यथा पल्लीपतिः पित्रातीवान्यायकारित्वात्कुपितेन स्वदेशात्प्रवासितं स्वपल्लीप्राप्तं नितरां क्रूरानीतिकारकत्वेन स्वस्थानोचितं पुत्राभावाद्वङ्कचूलं नाम राजपुत्रं निजपदे निधत्ते स्म । अथ वा रतिकलहकुपितपराङ्मुखभवनापरस्थानस्थचौरिकार्थागततद्वङ्करङ्कस्पर्शनातिस्मरपरवशीभूतस्ववशाप्रार्थनाप्रक्रमनिर्व्यूढनिष्कलङ्कशीलव्रतदर्शनाह्लादितकेशववसुधावासवः स्वपदे युवराजपदे स्थापितवान्वङ्कचूलं नृपनन्दनम् ॥

श्लोकार्थ

પલ્લિપતિએ જેમ વકચૂલને પોતાના પદે સ્થાપ્યો હતો તેમ લુંપાકમતના સ્વામી કુંવરજીએ મેઘજીને પોતાના પદે સ્થાપ્યા હતા. ॥૧૦૬॥

सिद्धान्तानेष निध्यायन्कदाचित्तत्वचक्षुषा ।
प्रतिमामार्हतीं चित्रवल्लीं चाष इवैक्षत ॥१०७॥

एष मेघजीऋषिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे । सिद्धान्तानां चाराङ्गाद्यङ्गोपपातिद्युपाङ्गप्रमुखानागमान्निध्यायन् विलोकमानः सन् तत्वचक्षुषा शुद्धमनोनयनेन कृत्वा अर्हतां तीर्थकृतामियमार्हती तां भगवत्प्रतिमां ऐक्षत विलोकते स्म । क इव । चाष इव । यथा नीलचाषः चित्रवल्लीमीक्षते । किं कुर्वन् । ध्यायन् पश्यन् । कान् । आ सामस्त्येन गमो गमनमुपलक्षणादागमं गमागमौ येषु त आगमाः भूमीप्रदेशाः तान् । 'चित्रकवल्लीं चाषः' इति स्त्रोक्ते ॥

श्लोकार्थ

જેમ ચાષપક્ષી ચોતરફ જોતાં ચિત્રાવેલને જુવે તેમ મેઘજી ઋષિએ સિદ્ધાંતોનું તત્ત્વદ્રષ્ટિથી (શુદ્ધમન અને શુદ્ધનયનથી) અવલોકન કરતા જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાને જોઈ. ॥૧૦૭॥

लुम्पाकानां मतात्तस्मादिव कारानिकेतनात् ।
निर्गन्तुं कामयामास स ततो मेघजीमुनिः ॥१०७॥

ततो जिनप्रतिमाक्षरदर्शनानन्तरं स मेघजीमुनिस्तस्माल्लुम्पाकमतान्निर्गन्तुं निःसर्तुं कामयामास कांक्षति स्म । कस्मादिव । कारानिकेतनादिव । यथा कश्चिज्जनः न्यायेन वा अन्यायेन न्यायेऽप्यन्यायीकृत्य वैरिबाहुल्यादिति न्यायात् । चारके नृपादिना क्षिप्तः स तस्माद्बन्दिमन्दिरात् प्रपञ्चचातुर्येण कृत्वा निर्गन्तुं कामयते । इति मेघजीमुनेः प्रतिमाक्षरदर्शनात्प्रतिबोधः ॥

श्लोकार्थः

જેમ કોઈ કેદી પુરૂષ કારાગારમાંથી નીકળવાની કામના કરે તેમ મેઘજી ઋષિએ સિદ્ધાંતોમાં જિનપ્રતિમા સંબંધી અક્ષરો જોઈને, લુંપાકમતમાંથી નીકળવાની કામના કરી. ॥૧૦૮॥

तन्मताधिकृतान्वेषधरान्वागुरिकानिव ।
पाशे पातयतो मुग्धान्मृगानिव विवेद सः ॥१०९॥

स मेघजीमुनिस्तस्य लुम्पाकस्य यन्मतं पक्षस्तत्राधिकृतोऽङ्गीकृतो यो वेषो विरुद्ध-साधुलिङ्गं धरतीति तन्मतस्याधिकारिणो वेषधरा वा केवललिङ्गधारकास्तान् लुम्पाकान् वागुरिकान् वागुरा मृगजातिलकामृगादिजन्तुग्रहणपाशोऽस्त्येषामिति वागुरिकाः । अस्त्यर्थे इकः । 'अइके मत्वर्थे' इति सारस्वतेन । तान् जालिकानिव विवेद हृदि जानाति स्म । किं कुर्वतः । मृगान् हरिणानिव मुग्धानभिज्ञान् तत्त्वातत्त्वविचारणा-चतुरेतरान् जनाञ्जन्तून् पाशे पाशसदृशे कुमते पातयतः क्षेपयतः । तथात्रापि कोऽपि मुग्धः प्रतिमाप्रागल्भ्यनिर्मुक्तो न किमपि कपटचर्यादिकं वेत्तीति तादृग्ज्ञः केनापि धूर्तेन वाग्बन्धादिप्रदानेन विमोह्य स्वीकृतो लोकैः पाशे पातितेऽसौ विमुच्यते ॥

श्लोकार्थ

જેવી રીતે શિકારી (વાગુરિક) ભોળાં હરણોને પોતાની જાળમાં ફસાવે તેવી રીતે ભોળાજીવોને કુમતરૂપી જાળમાં ફસાવતા તે લુંપાકમતના વેષધારી સાધુઓને તેમણે (મેઘજીએ) જાણ્યા. ॥૧૦૯॥

अमी वीडूखां प्रकुर्वन्ति बका इव शनैः शनैः ।
सतां सम्यग्दृशो हन्तु काङ्क्षन्तः शफरीरिव ॥११०॥

अमी लुम्पाकवेषधारका बका बकोटा इव शनैः शनैर्मन्दं मन्दमालोक्यालोक्य मुग्धविप्रतारणबुद्ध्या वीह्वां गमनं प्रकुर्वन्ति पादौ विमुञ्चन्ति । उत्प्रेक्ष्यते सताम् अस्मासु श्रावकत्वं नाम्ना विद्यते परं तत्त्वं सम्यक्तया न विद्मः तेषां श्राद्धानां सतां परं मुग्धानां सम्यग्दृशः सत्यज्ञानदृष्टी । सम्यक्त्वानीत्यर्थः । हन्तुं व्यापादयितु भ्रंशयितुमिव काङ्क्षन्तः इच्छन्तः । का इव । शफरीरिव । यथा बकाः शफरीर्मत्स्यीर्हन्तुं स्पृहयन्तः शनैर्हिण्डन्ते ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ બગલાઓ માછલીઓ મારવાની ઈચ્છાથી મંદ મંદ પગલા ભરે તેમ લુંપાકમતનાં વેશધારીઓ, સજ્જનપુરૂષોની જ્ઞાનદૃષ્ટિ ભ્રષ્ટ કરવા માટે મંદમંદપણે ચાલતા હતા. ॥૧૧૦॥

विगोपनमिवैतेषां वेष वेषभृतामवैत् ।
तन्मतस्थं पुनर्मेने सौधं कूपगतं निजम् ॥१११॥

स मेघजीऋषिरेतेषाममीषां कलिकालविलसितेन महावीरदेवशासनेऽपि कण्टकप्राचुर्याद्बहुभूतानां लुम्पाकानां वेषभृतां जैनाभासलिङ्गधारिणां वेषं लिङ्ग विगोपनमिव विडम्बनाप्रायमवैत् मनसि बुबुधे । पुनः स मेघजीमुनिः तेषां लुम्पाकानां मते पक्षे तिष्ठतीति तन्मतस्थं निजमात्मानं सौधं कूपगतमिवेत्यध्याहारः । बह्वन्धकारकलितपातालावटमध्यनिष्पतितमिव मेनेऽज्ञासीत् । इति गर्भितोपमा ॥

શ્લોકાર્થ

તે લુંપાકમતના વેષધારીઓના વેષને મેઘજી ઋષિએ ખરેખર વિડંબનામાત્ર માન્યો. તેમણે લુંપાકમતમાં રહેલી પોતાની જાતને કુવામાં પડેલી જેવી માની ॥૧૧૧॥

आप्तोक्तिरत्नगर्भायाममीषां प्रतिमार्हताम् ।
निधिकुम्भीव दुःस्थानां पथिकी नाभवद्दृशोः ॥११२॥

आप्तोक्तिरागमः सैव रत्नगर्भा वसुंधरा तस्यां दुःस्थानां दरिद्राणां निधिकुम्भीव रत्ननिधानकलशीव । अमीषां लुम्पाकमतपक्षीभूतभूयोवेषधारिणामर्हतां तीर्थकृतां प्रतिमा बिम्बमर्चा दृशोर्लोचनयोः पथिकी विद्यमानापि पान्थी गोचरा नाभवत् । तत्र निमित्तं तु महांह एव ॥

श्લોકાર્થ

જેમ દરિદ્રી પુરૂષોને રત્નભંડાર દુર્લભ્ય છે તેમ આગમરૂપી રત્નગર્ભા-પૃથ્વીમાં રહેલો જિનપ્રતિમારૂપી રત્નભંડાર દરિદ્ર એવા લુંપાકમતાવલંબી પુરૂષોના દૃષ્ટિપથમાં પ્રાપ્ત ન થયો. ! ॥૧૧૨॥

ऐहिकामुष्मिके सौख्ये दूरेऽत्र स्थायिनो मम ।
नीरतीरे सरःपङ्के निमग्नस्येव दन्तिनः ॥ ११३ ॥

अत्र भवपरम्परापारावारप्रतिहरित्प्रसरत्पयःपूरान्तरनिपतनप्रस्फुरन्महावर्तभूते लुम्पाकमते तिष्ठति चिरं स्थिर्ति विरचयतीत्येवशीलस्य स्थायिनो मम मेघजीनाम्नात्मनः इहलोकपरलोकसंबन्धिनी सौख्ये शर्मणी दूरे विप्रकृष्टे वर्तेते । भगवदाज्ञाविरोधेनोद्भूतभूयस्तरदुरन्तदुरितोदयप्रादुर्भूततिर्यङ्नरकाद्यनन्तदुर्भवपरम्परोपलम्भतः शर्मलेशोऽपि कुत्रस्थः सत्त्वः प्राप्नुयादिति । कस्येव । दन्तिन इव । यथा सरःपङ्के निदाघानिदाघकृद्दर्भद्युतितीव्रतरकरनिकरशुष्काल्पीयः सलिलपल्वलबहुलजम्बाले निमग्नस्य सर्वैरप्यङ्गोपाङ्गैर्ब्रूडित्वा स्थितस्य किंचिल्लक्ष्याङ्गस्य नीरतीरे पानीयप्रतीरे अतिदूरे भवतः ॥

શ્લોકાર્થ

અલ્પજલવાળા સરોવરના કાદવમાં ખુંટેલા હાથીને સરોવરનો કિનારો દૂર હોય છે તેમ જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ ભયંકર લુંપાકમતરૂપી સમુદ્રમાં ડુબેલા એવા મને (મેઘજીને) લૌકિક અને પારલૌકિક સુખ ઘણું દૂર છે. ॥૧૧૩॥

चेतसीति विचिन्त्यासौ पाण्डावानिव पण्डितः ।
कैश्चिच्चालोचचतुरैरालोच्य सचिवैरिव ॥ ११४ ॥

स पल्वलमिवामेध्यं हंसो लुम्पाकनायकः ।
अत्याक्षीत्पक्षमात्मीयं विनेयैस्त्रिंशता समम् ॥ ११५ ॥ (युग्मम्)

स मेघजीनामा लुम्पाकानां नायकः स्वामी त्रिंशता शतंख्यैर्विनेयैः शिष्यैः सममात्मीयं लुम्पाकसंबन्धिनं पक्षं लुम्पाकमतं गच्छं वा अत्याक्षीज्जहाति स्म । क इव हंस इव । यथा राजमरालः पुरीषानेकास्थिपञ्जरविकटकण्टकठिक्करकबहुजलं वालशैवालकलितमत एवामेध्यमपावनं वायसनिवासोत्पादशयनादिशकुन्तसंतानं पल्वलं त्यजति ।

किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणार्थात्स्वयं तथा सिद्धान्तविरुद्धवचनभाषणभीरुकैस्त्वाभिलषितज्ञापरगीतार्थैश्च चेतसि स्वस्यैव चेतसि वेति । विचिन्त्य चिन्तयित्वा । विचार्येत्यर्थः । क इव । पण्डावानिव । यथा तत्त्वानुगतमतिमान पण्डितो मेधावी विचिन्तयति । सम्यग्देवगुरुधर्मादितत्त्वं विचारयति । च पुनः सचिवैरमात्यैरिव आलोचेषु मन्त्रणेषु चतुरैर्निपुणैः कैश्चिदात्मीयैः सिद्धान्तवचनभाषणातिभीरुकैस्त्वाभिमताभिप्रायज्ञापरगीतार्थैश्चालोच्य विचारयित्वा च ॥ युग्मम ॥ इति मेघजीमुनेर्लुम्पाकमतत्यजनम् ॥

શ્લોકાર્થ

મેઘજીઋષિએ, પંડિતની જેમ આ પ્રમાણે વિચારીને, અથવા મંત્રણા કરવામાં ચતુર મંત્રીઓની જેમ વિચારીને જેમ રાજહંસ અપવિત્ર ખાબોચીઆને ત્યાગ કરે તેમ મેઘજીઋષિએ પોતાના ત્રીસ સાધુઓની સાથે પોતાના મતને (લુંપાકમતને) ત્યાગ કર્યો. ॥૧૧૪॥ ॥૧૧૫॥

निर्जित्य स्वमतैश्वर्यस्मयं तौर्यत्रिकोत्सवैः ।
प्राणमत्प्रतिमां जैनीं जयीव निजमातरम् ॥ ११६ ॥

स मेघजीऋषिः स्वस्यात्मनो मतस्य लुम्पाकवर्गस्य ऐश्वर्यमाधिपत्यं तस्य स्मयमहंकारं गर्वं निर्जित्य पराभूय । तदैश्वर्यं मुक्त्वेत्यर्थः । अथवा 'निर्मुच्य' इति पाठो वा । तत्र निःशेषेण मुक्त्वा संबन्धमात्रमप्यरक्षयन् त्यक्त्वा । 'निर्मुक्तः पञ्चदेह्या परमसुखमयः प्रास्तकर्मप्रपञ्चः' इति पञ्चमीस्तुतौ । तौर्यत्रिकोत्सवैर्गीतनृत्यवाद्यत्रिकेणोपलक्षितश्राद्धजनारब्धमहामहैः सार्धं जैनीं जिनसंबन्धिनीं प्रतिमां मूर्तिं प्राणमत् प्रणमति स्म । क इव जयीव । यथा निखिलदिङ्मण्डलनिर्जयनशीलः पृथिवीपालो निजमातरं स्वजननीं प्रणमति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ દિગ્વિજય કરીને આવેલો રાજા પોતાની માતાને પ્રણામ કરે તેમ મેઘજીએ લુંપાકમતના અધિપતિપણાના ગર્વને જીતીને (ત્યાગ કરીને) ગીત, નૃત્ય અને વાજિંત્રો સહિત શ્રાવકોએ કરેલા ઉત્સવપૂર્વક જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાને પ્રણામ કર્યા. ॥૧૧૬॥

कलौ स्वकामिताप्राप्तैर्लोकानालोक्य सीदतः ।
पूर्णकामांश्चिकीर्षुं तान्स्वः सुरद्रुमिवागतम् ॥ ११७ ॥

स्वोदयाय कलिं लुप्त्वा किमु कर्तुं कृतं युगम् ।
नक्तंदिनमिवादित्यं धर्मं मूर्तमिवोद्गतम् ॥ ११८ ॥

चतुर्थारकवल्लोकान्पञ्चमेऽप्यरकेऽथ वा ।
अवतीर्णमिवोद्धर्तुं कृपया गौतमं पुनः ॥ ११९ ॥

तपागच्छश्रिया लीलाललामिव जङ्गमम् ।
श्रीहीरविजयं प्रीतेरैषीदेष निषेवितुम् ॥ १२० ॥ (कलापकम्)

एष मेघजीऋषिः श्रिया सूरलक्ष्म्या कलितं हीरविजयम् । श्रीहीरविजयसूरिमित्यर्थः । प्रीतेरानन्दात् । विशुद्धधर्मप्ररूपकत्वेन गुरुस्नेहाद्वा निषेवितुमुपासितुमैषीद्वाञ्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते तपागच्छश्रिया तपोगणलक्ष्म्या जङ्गमं संचरणशीलं लीलाललामं शृङ्गारकृते विधृत कनकतिलकमिव । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'ललामवल्ललामश्चादन्तः पुंक्लीबलिङ्गे नकारान्तः क्लीब एव' इत्यनेकार्थः । अथ हीरविजयसूरिं विशिनष्टि । उत्प्रेक्ष्यते स्वः स्वर्गलोकादागतं भूमिमण्डलेऽवतीर्णं सुरद्रुं कल्पवृक्षमिव । किं कर्तुमिच्छुम् । तान् लोकान् पूर्णकामान् इच्छापूरणपर्यन्ताधिगमसमस्तस्वमनोभिलाषांश्चिकीर्षुं कर्तुमिच्छुम् । किं कृत्वा । कलौ कलिनाम्नि युगे पञ्चमारके स्वेषामात्मनां कामितानामभीष्टानामप्राप्तेरनासादनात्सीदतः दुःखीभवतः सकलान् यावद्वसुधावलयवर्तिनो लोकानालोक्य विज्ञायेत्यर्थः । पुनरुत्प्रेक्ष्यते मूर्तं शरीरवन्तमङ्गीकृतकायं वा उद्गतं प्रकटीभूतं धर्मं जैनधर्ममिव । किं कर्तुम् । नक्तंदिनमहोरात्रम् । निरन्तरमित्यर्थः । स्वस्यात्मन उदयाय चतुर्भिरंशैस्तिरोभवनाय चतुरङ्गतया प्रादुर्भवाय वा कलिं प्रबलनापसंतापास्पदं कलियुगं लुप्त्वा विलुप्य निखिलावनीमण्डलान्निकास्य कृतं युगं प्रथमसमयं कर्तुं विधातुम् । कृतयुगे हि धर्मश्चतुरङ्गः स्यात् । यदुक्तम् नैषधे 'पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे' इति । कमिव । आदित्यमिव । यथा भास्करः नक्तं निशां विलुप्य दिनं वासरं कर्तुमुद्गच्छति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते पञ्चमे दुःसमानामन्यप्यरके कृपया कारुण्यरससमुद्गतया लोकञ्जगज्जन्तून् भविकजनान्वा उद्धर्तुं भवविकटवटादुद्धृत्य मोक्षे महानन्दपदे नेतुं प्रापयितु पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं गौतममिव श्रीमन्महावीरप्रथमशिष्य गणधराग्रगण्यमिव ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

શ્લોકાર્થ

કલિયુગમાં સ્વાભિષ્ટ વસ્તુ ન મળવાથી દુ ખી બનેલા લોકોને જોઈને તેઓની અભિલાષા પૂર્ણ કરવાની ઈચ્છાથી સ્વર્ગમાંથી આવેલા કલ્પવૃક્ષની જેમ, વલી જેમ

સૂર્ય રાત્રિનો લોપ કરીને દિવસ કરવા ઉગે તેમ કલિયુગનો લોપ કરીને કૃતયુગ કરવા માટે અર્થાત્ ધર્મનો ઉદ્યોત કરવા માટે સાક્ષાત મૂર્તિમંત જૈનધર્મની જેમ, તેમ જ પાચમા આરામાં દુખથી સંતપ્ત ભવ્યજીવોના ઉદ્ધાર કરવા માટે ચોથા આરાની જેમ ગૌતમસ્વામીએ કરૂણાવડે ફરીથી અવતાર લીધો હોય તેમ અને તપાગચ્છની લક્ષ્મીનાં લલાટપટ્ટ ઉપર જાણે જંગમ સુવર્ણનું તિલક હોય તેવા ગુણનિધિ શ્રીહીરવિજયસૂરિની મેઘજીમુનિ સ્નેહપૂર્વક ઉપાસના કરવાની અભિલાષાવાળા બન્યા ॥૧૧૭॥૧૧૮॥૧૧૯॥૧૨૦॥

व्रतं जिघृक्षुः सोऽकाङ्क्षीद्धीरसूरेः समागमम् ।
श्रीसुव्रतजिनस्येव कार्तिकः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥ १२१ ॥

स मेघजीऋषिः व्रतं प्रव्रज्यां जिघृक्षुः गृहीतुमिच्छुः सन् हीरसूरेर्हीरविजयसूरीश्वरस्य समागममकमिपुरे पादावधारणं समागमनमकाङ्क्षीत् वाञ्छति स्म । क इव । कार्तिक इव । यथा श्रेष्ठिनां श्रीदेवताप्रतिमाङ्कितबद्धशिरःसुवर्णपट्टानां नगराधिकारिमुख्यानां मध्ये पुङ्गवः प्रधानः कार्तिकनामा श्रेष्ठी सुव्रतजिनस्य श्रीमुनिसुव्रतस्वामिनः आगमनं काङ्क्षति स्म ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ શ્રેષ્ઠીઓમાં અગ્રણી કાર્તિક શ્રેષ્ઠી શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામિના સમાગમના અભિલાષી હતા તેમ મેઘજીઋષિ વ્રત-પ્રવજ્યા ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી શ્રીહીરવિજયસૂરિના સમાગમને ઝંખતા હતા. ॥૧૨૧॥

विज्ञाय हीरसूरीन्दुराशयं मेघजीमुनेः
आगादहम्मदावादे माकन्दे कीरवत्क्रमात् ॥ १२२ ॥

हीरसूरीन्दुः हीरविजयसूरिशर्वरीसार्वभौमः क्रमाद्ग्रामानुग्रामादिविहारस्य परिपाट्या अहम्मदावादे गुर्जरमण्डलविपुलाखमण्डलनिवासस्थानत्वेन राजनगरे अगात् आगच्छति स्म । स्वयमागत्य अकमिपुरे समवसृत इत्यर्थः । किंवत् । कीरवत् । यथा माकन्दे सहकारमहीरुहे शुकः समेति । किं कृत्वा आगतः । मेघजीमुनेराशयं स्वपार्श्वे संयमग्रहणाभिप्रायं विज्ञाय ज्ञात्वा स्वतः परतो वा अवसाय ॥ इति हीरविजयसूरेरकमिपुरीगमनम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ આમ્રવૃક્ષ પાસે પોપટ આવે તેમ મેઘજીઋષિના આશયને જાણીને શ્રીહીરવિજયસૂરિ સ્વયં અહમદાવાદ રાજનગર પધાર્યા. ॥૧૨૨॥

प्राच्यामिव प्रतीच्यां च महोऽप्यधिकमावहन् ।
* परोलक्षान्दधत्तार्क्ष्यान्गृह्णन्राज्ञां श्रियं पुनः ॥ १२३ ॥
सैंहिकेयाञ्जयञ्शौर्याद्योऽजैषीत्पूषणं श्रिया ।
स गुर्जरेष्वथागच्छत्साहिः श्रीमदकब्बरः ॥ १२४ ॥ (युग्मम्)

अथास्मिन्व्यतिकरे सकलवसुधावलयप्रसिद्धः श्रीमाननेकजनपदनायकाधिपत्याद्वैतलक्ष्म्या लक्षितः साहिः पातिसाहिः गुर्जरेषु आगच्छत्समागतः । स कः । योऽकब्बरसाहिः श्रिया वैभवेन कृत्वा पूषणं सहस्रकिरणमजैषीज्जयति स्म पराबभूव ।'नमसितुमना यन्नाम स्यान्न संप्रति पूषणम्' इति नैषधे । किं कुर्वन् । प्राच्यां पूर्वस्यां दिशि इव प्रतीच्यां पश्चिमायामप्याशायामप्यधिकमतिशायितम प्रतिपक्षपक्षलक्षेषु.सहं स्वमहो निजप्रतापमावहन् आकलयन् । पुनः किंभूतः । लक्षात्परे *परोलक्षा लक्षशस्तार्क्ष्यान् जात्यतुरङ्गमान् अर्थादश्ववरान् दधद्धारयन् । कटके कति वाजिनः सन्ति लक्षं द्विलक्षी त्रिलक्षी वा इति लोकभाषैव वर्तते । पर तावन्तोऽश्ववारा एव ज्ञेया इत्युक्तेः । पुनः किं कुर्वन् । राज्ञामपरापरपृथ्वीपालानां श्रियं संपद देशनगरग्रामादिविभूतिं गृह्णन्नाददानः । पुनः किं कुर्वन् । शौर्यात् शूरत्वात्सिंहिकाया अपत्यानि सैंहिकेया केसरिणः जयन्वशमवन् पराक्रमन् सिंहव्याघ्रादिश्वापदान्निघ्नन् । सूर्यस्तु प्रतीच्यां मन्दायमानमहाः समास्व एव राज्ञः श्रियं दिशन् । 'पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघौ । तथा सैंहिकेयात्स्वर्भानोः सकाशादभिभवं लभमानः । अत एवाकब्बरसाहेः सूर्यजयो युक्त एव ॥ युग्मम् ॥ इत्यकब्बरः ॥

श्लोकार्थ

[તે સમયે ગુર્જરદેશમાં સૂર્યનો પણ પરાભવ કરે તેવો 'અકબર બાદશાહ આવ્યો'.] સૂર્ય તો પૂર્વદિશામાં જ પોતાના પ્રતાપને વિસ્તારે છે જ્યારે બાદશાહ તો પૂર્વની જેમ પશ્ચિમદિશામા પણ રહેલા રાજાઓ ઉપર પોતાનો અધિકાધિક પ્રતાપ વિસ્તારતો, સૂર્ય

* पाणिनीयमते तु 'नाञ्चलौ' इति. सूत्रस्थ 'पारस्करादित्वात्सुट्' इति, कैयटानुसारेण सुट् एव संभवे तस्य परादित्वेन पदान्तत्वाभावाद्रुत्वोत्वयोरप्राप्तौ 'परस्सलक्षान्' इति भवेत्.

સમાશ્વં અર્થાત્ સાત અશ્વોને ધારણ કરે છે જ્યારે બાદશાહ જાતિવંત એવા લાખો અશ્વોને ધારણ કરતો લાખો શત્રુ રાજાઓની લક્ષ્મીને ગ્રહણ કરતો, તેમજ સૂર્ય તો પોતાના શત્રુ રાહુથી પરાભવ પામે છે જ્યારે આ તો કેશરીસિંહ, વ્યાઘ્ર આદિ દુર્ધર શ્વાપદોનો પરાભવ કરતો આવા પ્રકારની પોતાની લક્ષ્મીથી શોભાથી સૂર્યનો પરાભવ કરતો અકબર બાદશાહ ગુર્જરદેશમા આવ્યો. ॥૧૨૩॥૧૨૪॥

साहिना सार्धमभ्येयुः प्राच्याः केऽपीह नैगमाः ।
शर्वरीसार्वभौमेन नभोमार्गे ग्रहा इव ॥ १२५ ॥

साहिना अकब्बरपातिसाहिना सार्धं केऽपि केचन प्राच्याः पूर्वदिक्संबन्धिनः नैगमा वणिजो व्यवहारिणः इह गुर्जरमण्डले अभ्येयुरागताः । के इव । ग्रहा इव । यथा शर्वरीसार्वभौमेन विधुना सार्धं नभोमार्गे गगनाङ्गणे ग्रहाः समायान्ति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ આકાશમાં ચન્દ્રની સાથે ગ્રહો આવે છે તેમ ગુર્જરદેશમાં બાદશાહની સાથે પૂર્વદિશાના કેટલાક વેપારીઓ આવ્યા. ॥૧૨૫॥

तेऽप्यासञ्शासने जैने लीना मीना इवाम्बुनि ।
स्थानसिंहादिमा मान्या अमात्या इव भूपतेः ॥ १२६ ॥

ते नैगमा अपि जैने शासने भगवत्संबन्धिनि तपागच्छाभिधाने शासने लीना निलीयमानमानसाः एकतानीकृतचित्ताः सन्ति । क इव । मीना इव । यथा अम्बुनि पानीय विषये लीनास्तिष्ठन्ति । किंभूताः । स्थानसिंह रामासाहसूनु आदिमः प्रथमो मुख्यो वा येषु ते तादृशाः । पुनः किंभूताः । महीपतेरकब्बरपातिसाहेर्मान्या माननीयाः । क इव । अमात्याः सचिवा भूपतेर्माननार्हा भवन्ति ॥ इति प्राचीनश्राद्धाः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ જલમા મીન લીન હોય છે તેમ રામાશાહના પુત્ર થાનસિંહ આદિ શ્રાવકો શ્રીજૈનશાસનમાં ચુસ્ત હતા અને રાજાના મંત્રીઓની જેમ અકબર બાદશાહના તેઓ માનીતા હતા. ॥૧૨૬॥

अरंतुदं कुपक्षाणामिवासेचनकं सताम् ।
परिव्रज्योत्सवं कर्तुं काङ्क्षन्तो मेघजीमुनेः ॥ १२७ ॥

निशितायसशल्यानि हृदि मिथ्यादृशामिव ।
आनयन्ति स्म ते तूर्याण्यकब्बरमहीहरेः ॥ १२८ ॥ (युग्मम्)

ते प्राचीनाः श्राद्धा अकब्बरनाम्नो महीहरेः पृथ्वीपुरंदरस्य तूर्याणि वादित्राण्यानयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते मिथ्यादृशां कुवादिनां हृदि हृदये वक्षसि निशितानि तीक्ष्णानि आयसानि लोहमयानि शल्यानि त्रिशूलानीव । 'हृदि शल्यमिवार्पितम्' इति रघौ । 'अतिपीडाकारित्वात्त्रिशूलम् । इति तद्वृत्तिः । तथा 'परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे' इति नैषधे । 'मिथ उल्लालितकुन्ता येऽग्रे' इति तद्वृत्तिः । ततः शल्यानि कुन्ता इव । तथा 'शल्यं शस्त्रशलाकयोः' इत्यनेकार्थे । शस्त्राणीव वा । प्राच्याः किं कुर्वन्तः । मेघजीमुनेः प्रव्रज्याया दीक्षाया उत्सवं कर्तुं निर्मातुं काङ्क्षन्तः ईहमाना । किंभूतं परिव्रज्योत्सवम् । उत्प्रेक्ष्यते कुपक्षाणां लुम्पाकादीनां कुमतभाजामरंतुदं मर्मव्यथकमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते सतां साधूनां जैनानां सुदृशामासेचनकमाप्यायकमिव । 'तदासेचनकं यस्य दर्शनाद्दृङ् न तृप्यति' इति हैम्याम् । अत्र लालावण्टान्यायेनोभयत्रापि इव संबध्यते ॥ युग्मम् ॥ इति वाद्यानयनम् ॥

શ્લોકાર્થ

કુમતવાળાઓના મર્મસ્થાનને વિંધનારા અને સત્પુરૂષો માટે અમૃતપાન તુલ્ય મેઘજીઋષિના દીક્ષામહોત્સવ પ્રસંગે, થાનસિંહ આદિ શ્રાવકો મિથ્યાદ્રષ્ટિઓના હૃદય માટે તીક્ષ્ણ લોહમય ભાલાસમાન અકબર બાદશાહના શાહી વાજિંત્રો લાવ્યા. ॥૧૨૭॥૧૨૮॥

स्पृहयद्भिरिवोद्वोढुं सिद्धिमुग्धमृगीदृशम् ।
श्राद्धैरस्य तपस्यायाः प्रारम्यत महामहः ॥ १२९ ॥

प्राच्यैर्गौर्जरैश्च श्राद्धैः श्रावकैरस्य मेघजीमुनेस्तपस्याया दीक्षाया महामहः महोत्सवः प्रारम्यत प्रारब्धः । उत्प्रेक्ष्यते सिद्धिर्मुक्तिरेव मुग्धमृगीदृक् कमनीयकामिनी ताम् । 'मुग्धो मूढे च रम्ये च' इत्यनेकार्थः । उद्वोढुं स्पृहयद्भिः कामयमानैरिव ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે મુક્તિરૂપી રમણીય કન્યાને પરણવાની અભિલાષાવાળા હોય તેમ ગુર્જરદેશના

અને પૂર્વદેશના થાનસિંહ આદિ શ્રાવકોએ મેઘજીઋષિના દીક્ષામહોત્સવનો પ્રારંભ કર્યો. ॥૧૨૯॥

पूरिताशेषदिग्ध्वानढक्का तद्यशसामिव ।
तन्महो भूपदिग्जेत्रयात्राढक्काक्वणा इव ॥ १३० ॥

कुलशैलपयोराशिप्रतिध्वनिविधायिनः ।
वाद्यमानघनातोद्यनादाः प्रादुरभीभवन् ॥ १३१ ॥ (युग्मम्)

वाद्यमानानि ताड्यमानानि वादित्रवादिकैर्जनैः करैर्दण्डेन वा निहन्यमानानि घनानि प्रभूतानि आतोद्यानि तूर्याणि तेषां नादाः शब्दाः प्रादुरभीभवन् प्रकटीभवन्ति स्म । किंभूताः । कुलशैलाः मेरुमन्दरकैलाशादिकाः कुलाचलाः तथा पयोराशिः समुद्रस्तेषु ये प्रतिध्वनयः प्रतिशब्दास्तान्विदधते प्रणयन्तीत्येवंशीलाः । उत्प्रेक्ष्यते तद्यशसां तस्य मेघजीऋषेः यशसां कीर्तीनां पूरिता निर्भरं भृता अशेषाः समस्ता दिशो दशाप्याशा यैस्तादृशा ध्वानाः शब्दा यासां ता ढक्का यशःपटहानि स्वाना इव । अथवा । तस्य मेघजीमुनेर्यश एव भूपो राजा तस्य दिशां समस्तहरितां जयनशीला यात्रा वैरिव्रजोपरि विजयकृते प्रस्थानं तस्य तदर्थं वा ढक्काक्वणा निःस्वाननिःस्वना इव । राज्ञां हि प्रयाणेषु निःस्वाना वाद्यन्ते, तद्ध्वनिभिश्च सर्वेऽपि सज्जीभवन्ति ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

મેરૂ-કૈલાસ આદિ કુલપર્વતો તથા સમુદ્રમાં પોતાના અવાજના પડઘા પાડનારા વાજિંત્રોના સ્પષ્ટ અવાજો પ્રગટ થયા. જાણે સમસ્ત દિશાઓમાં વ્યાપ્ત એવો મેઘજીઋષિના યશનો પટહ હોય અથવા મેઘજીઋષિના યશરૂપી રાજાનો દિગ્વિજયના પ્રયાણમાટેનો નિશાનડંકો હોય તેમ વાજિંત્રોના અવાજો પ્રગટ થયા. ॥૧૩૦॥૧૩૧॥

वदान्यैः श्रीदवद्दानं ददेऽगीयत गायनैः ।
अनर्ति नर्तकैरुच्चैर्वन्दिभिर्विरुदावली ॥ १३२ ॥

तत्र मेघजीऋषिदीक्षासमये श्रीदवद्धनदैरिव वदान्यैर्दानशौण्डैर्विश्राणनशीलैर्दत्तम् पुनर्गायनैर्गन्धर्ववर्गैर्मधुरध्वनि अगीयत । पुनर्नर्तकैर्नटैस्ताण्[illegible]ताम्बरविधा[illegible] रनर्ति नृत्यं निर्मितम् । पुनः वन्दिभिर्मङ्गलपाठकैर्विरुदानामावलि[illegible]

શ્લોકાર્થ

મેઘજીઋષિની દીક્ષાના સમયે કુબેર સમાન દાનવીર શ્રીમંતોએ અઢળક ધનનું દાન કર્યું- ગાંધર્વવર્ગે મધુર સ્વરે ગીતગાન કર્યું, નૃત્યકારોએ વિવિધ પ્રકારનાં નૃત્યોનું નિર્માણ કર્યું તેમજ મંગલ પાઠકોએ ઉચ્ચસ્વરે બિરૂદાવલિ કરી. ॥૧૩૨॥

वैधेयवन्निरीयान्धकूपात्कूपे पतामि किम् ।
परपक्षान्गणैः स्वस्य स्वस्याहूतिकृतस्तदा ॥ १३३ ॥

अवमत्येति दीक्षां स श्रीहीरविजयान्तिके ।
सत्याकृतिमिवादत्त संगमे सुगतिश्रियाम् ॥ १३४ ॥ (युग्मम्)

स मेघजीमुनिः श्रीहीरविजयसूरेरन्तिके संनिधौ पार्श्वे दीक्षां जैनतपस्यां जग्राह गृह्णाति स्म समादत्तवान् । कामिव । सत्याकृतिं सत्याकारमिव । लोके 'संचकार' इति प्रसिद्धः । कासाम् । सुगतीनां स्वर्गापवर्गफलदानां श्रियां लक्ष्मीणाम् । उत्प्रेक्ष्यते वा त्रिदिवशिखराणां सत्याकृतिमिव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण तदा तस्मिन्दीक्षाग्रहमहोत्सवसमये परपक्षान् परगच्छीयान् खरतरस्तनिकादीनवमत्यागणयित्वा । विमुच्येत्यर्थः । किंभूतान् परपक्षान् । स्वस्यात्मनः गणैर्गच्छैस्तस्य मेघजीमुनेराहूतिकृतः आकारणविधायिनः । आकारणं सूरिपदादिप्रदानादिना लोभयित्वा हठं कुर्वन्तीति तान् । इति किम् । यदहं वैधेयवन्मातृशासितो मूर्ख इव ज्ञानवानप्यज्ञानवानिव अन्धकूपात् ध्वान्तोपचितान्तरावटान्निरीय निर्गत्य पुनर्द्वितीयवारं कूपे अपरस्मिन्कूपे किं कथं पतामि झम्पामि । अपि तु नैव पतिष्यामीत्येवं विचार्येत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

ઈતરગચ્છવાળાઓએ આચાર્યપદ આદિ પ્રલોભનો બતાવ્યાં છતાં 'એક વખત અંધકાર પૂર્ણ કુવામાંથી નીકળીને મૂર્ખ માણસની જેમ પુનઃ અંધકારમય કુવામાં શા માટે પડું ?' આ પ્રમાણે સ્વયં વિચારીને, અન્યગચ્છવાળાઓનાં આમંત્રણને અવગણી મેઘજીઋષિએ શ્રી હીરવિજયસૂરિ પાસે સુગતિરૂપી લક્ષ્મીનાં સંગમની સાક્ષીભૂત એવી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી ॥૧૩૩॥ ॥૧૩૪॥

उद्द्योतं शासने तेने विजयं दुर्दृशां च यत् ।
इतीवास्य व्यधात्सूरिरुद्द्योतविजयाभिधाम् ॥ १३५ ॥

सूरिर्हीरविजयप्रभुः । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोरस्य मेघजीऋषेः उद्द्योतविजय इत्यभिधां नाम व्यधाच्चकार । इति किम् । यत्कारणादसौ त्यक्तलुम्पाकमताधिपत्यः शासने उद्द्योतं प्रकाशं तेने विस्तारयामास । च पुनर्दुर्दृशां कुपक्षाणां कुमतानां विजयमलुगणनारूपं विदधे निर्मितवान् । पराभवं विहितवानित्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

સૂરિજીએ મેઘજીઋષિનું ઉદ્યોત વિજય એવું નામ રાખ્યું 'લુંપાકમતના અધિપતિ આ મેઘજીઋષિ જિનેન્દ્રશાસનનો ઉદ્યોત કરનાર થશે ! અથવા કુપાક્ષિકોનાં વિજયનો પરાભવ કરશે ! જાણે આ હેતુથી જ ઉદ્યોતવિજય નામ રાખવામાં આવ્યું ન હોય ! ॥૧૩૫॥

पादपीठलुठन्मूर्धा बद्धाञ्जलिरसौ विभुम् ।
श्रीनाभ इव नाभेयं स्वयंभुवमवीभजत् ॥ १३६ ॥

असौ उद्द्योतविजयमुनिः विभुं हीरविजयसूरीन्द्रमवीभजत्सिद्धान्तोक्तविधिवद्विनयविधानादिप्रकारेणातिशयेन भजते स्म निषेवते स्म । तदेव दर्श्यते किंभूतः । पादपीठे पदासने लुठन्मिलन्मूर्धा मौलिर्यस्य । पुनः किंभूतः । बद्धाञ्जलिः ललाटपट्टघटितकरकमलकुड्मलः । क इव । श्रीनाभ इव । यथा श्रीनाभनामा गणधर नाभेर्नाभिनामनृपस्यापत्य संतानम् । नन्दन इति यावत् । नाभेयः श्रीऋषभदेवस्तं वृषभं स्वयंभुवं तीर्थंकरं भजते स्म । विशेषणे पूर्ववद् पादपीठे लुठन् संघट्टं प्राप्नुवन् मूर्धा मस्तक यस्य । तथा बद्धो रचितोऽञ्जलिः पाणिद्वययोजन येन ॥ इति मेघजीऋषिमहः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ 'શ્રીનાભ' નામના ગણધર ભગવાન ઋષભદેવની ઉપાસના કરતા હતા તેમ ઉદ્યોતવિજયજી એ હાથ જોડી શ્રીહીરવિજયસૂરિના પાદપીઠને મસ્તકવડે સ્પર્શ કરી ગુરુસેવામાં તત્પર બન્યા. ॥૧૩૬॥

पारीन्द्र इव सूरीन्द्रः प्रणिहत्य तमोद्विपम् ।
नृणां व्यश्राणयद्बोधिं मुक्तापङ्क्तिमिवार्थिनाम् ॥ १३७ ॥

सूरीन्द्रो हीरविजयगुरुः नृणां भव्यप्राणिनां बोधिं सम्यक्त्वं व्यश्राणयद्ददाति स्म। कामिव। मुक्तापङ्क्तिमिव। क इव। पारीन्द्र इव। यथा केसरी अर्थिनां याचकानां मुक्तानां स्वदारितकुम्भिकुम्भमध्यनिष्पतन्मौक्तिकानां श्रेणी विश्राणयति प्रयच्छति। किं कृत्वा। प्रणिहत्य व्यापाद्य। किम्। तमः अज्ञानं पापं वा तद्रूपं श्यामत्वोत्तत्सदृशं द्विपं हस्तिनम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ સિંહ હાથીઓના ગંડસ્થલને ચીરીને યાચકોને મોતીઓનું દાન કરે તેમ સૂરીન્દ્ર અજ્ઞાનરૂપી હાથીનું વિદારણ કરી ભવ્યજીવોને બોધિબીજરૂપી મોતીઓનું દાન આપતા હતા. ॥૧૩૭॥

मह्यां विहरति स्वैरं श्रीमत्सूरिपुरंदरे।
दानवर्षितया भव्यव्रजेनानेकपायितम् ॥ १३८ ॥

श्रीमति अद्वैतवैभवभासिनि हीरविजयनाम्नि सूरिषु पुरंदरे वासवे मह्यां महीमण्डले स्वैरं स्वेच्छया न पारतन्त्र्याद्विहरति विहारं विदधति सति दानं द्रविणादिविश्राणनं मदाम्भश्च वर्षतीत्येवंशीलस्तत्तया। 'दानं विश्राणनमदाम्भसोः' इत्यनेकार्थे। दानवर्षणस्वभावेन भव्यव्रजेन भविकजन्तुजातेन अनेकान्बहून्दुःस्थानर्थिनो वा पान्ति दारिद्र्याद्दुद्धरन्ति सुखीकुर्वन्ति च तेऽनेकपाः मतङ्गजाश्च तद्वदाचरित सामयोगिसदृशीभूत च ॥

श्लोकार्थ

અદ્વિતીયશોભાવાળા સૂરિપુરન્દર પૃથ્વીપર સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરતા હતા, તેમના વડે ભવ્યજીવો પ્રત્યે બોધિબીજરૂપી દાનની વર્ષાદ્વારા હસ્તિની જેમ આચરણ કરાયું ॥૧૩૮॥

पितेव सूनुना सार्कं कम्माङ्गजेयतीन्दुना।
पत्तनं पावनीचक्रे हीरसूरीश्वरः क्रमात् ॥ १३९ ॥

हीरसूरीश्वरः क्रमादनुक्रमाद्विहारपरिपाट्या स्वतन्त्रससुखविचरणात् पत्तनमणहिल्लवाटकाभिधानपत्तनं पवित्रीकरोति स्म। कथम्। साकं सह। केन करणात्। कम्मासाधोरङ्गजो नन्दनः स एव यतिषु यतीनां मध्ये आह्लादकत्वाद्वागमृतवर्षित्वादिन्दुरिव। इन्दुराचार्येणेत्यर्थः। क इव। पितेव। यथा जनकः सूनुना सार्धं पत्तनादिपुरं समेति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ પુત્ર સાથે પિતા નગરમાં જાય તેમ શ્રી હીરવિજયસૂરિ સાધુઓમાં ચન્દ્ર સમાન વિજયસેનસૂરિ સાથે, અનુક્રમે અણુહિલ્લપુર પાટણમાં પધાર્યા. ॥૧૩૯॥

कृत्वा क्रमादनूचानपदनन्दिं मुनीश्वरः ।
देशं स्वसूनो राजेव गणं तस्य वशं व्याधात् ॥ १४० ॥

मुनीश्वरो हीरविजयव्रतिवासवः गणं तपागच्छं तस्य विजयसेनसूरेर्वशमायत्तं व्यधाच्चकार । किं कृत्वा । क्रमादनुक्रमेण । हेतौ तृतीया पञ्चमी च वाच्येति तृतीयार्थः । पूर्वसूरिपरिपाटीतः अनूचानपदस्याचार्यपदस्य नन्दिं द्वादशावर्तवन्दनानुज्ञानादिविधिं कृत्वा विधाय । क इव । राजेव । यथा सकलमेदिनीमण्डलाखण्डलो निजनन्दनस्य देशं स्वजनपदं वशमधीनं विधत्ते ॥

શ્લોકાર્થ:

જેમ રાજા પોતાના પુત્ર યુવરાજને પોતાનું રાજ્ય અર્પણ કરે તેમ શ્રીહીરવિજયસૂરિએ પૂર્વાચાર્યોની પરિપાટીઅનુસાર દ્વાદશાવર્તવંદનપૂર્વક અનુજ્ઞા વિધિ કરીને, આચાર્યપદની લક્ષ્મી શ્રીવિજયસેનસૂરિને સમર્પણ કરી. ॥૧૪૦॥

प्रभोर्नन्दिमहे हेमराजो मन्त्रीश्वरो मुदा ।
अमानि मानवैः श्रीद इवामितधनं ददत् ॥ १४१ ॥

प्रभोर्विजयसेनसूरेर्नन्दिमहे आचार्यपदानुज्ञावन्दनकदानादिमहोत्सवे हेमराजो नाम मन्त्रीश्वरः सचिवो मानवैर्जानपदैः पौरैर्नागरिकैश्च मनुजैः श्रीदो वैश्रवण एव अमानि विज्ञातोऽवबुद्धः ॥ किं कुर्वन् । मुदा प्रमोदेन अमितं प्रमाणातीतमगणितं धनं द्रविणं ददद्यच्छन् ॥ इति विजयसेनसूरिनन्दिः ॥

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિજયસેનસૂરિના આચાર્યપદ પ્રદાનના મહોત્સવમાં અત્યન્ત હર્ષપૂર્વક અમાપ દાન દેતા ‘હેમરાજ’ નામના મંત્રીશ્વર, મનુષ્યોવડે કુબેરભંડારી સમાન મનાયા. ॥૧૪૧॥

प्रत्यतिष्ठत्परोलक्षा आर्हतीः प्रतिमाः प्रभुः ।
कल्पितानल्पसंकल्पाः कल्पसाललता इव ॥ १४२ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिः १परोलक्षाः लक्षशः आर्हतीर्जैनीः प्रतिमा मूर्तीर्बिम्बानि प्रत्यतिष्ठत् प्रतितिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते कल्पिताः प्रदत्ताः पूर्णीकृता अनल्पा अनेके भूयस्तराः संकल्पा मनोभिलषितानि याभिस्तादृशीः कल्पसाललताः कल्पद्रुमवल्लीरिव । 'कल्पद्रुमलताः' इति सोमसौभाग्यकाव्ये ॥

श्लोकार्थ

શ્રીહીરવિજયસૂરિએ ભવ્યજીવોનાં અનેક સંકલ્પો પૂર્ણ કરનારી સાક્ષાત્ કલ્પવેલી સમાન લાખો જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. ॥૧૪૨॥

पान्थानिव महानन्दपुटभेदनपद्धतौ ।
दीक्षायामास सूरीन्द्रोऽनेकानिभ्यतनूभवान् ॥ १४३ ॥

सूरीन्द्रोऽनेकान्परःशतानिभ्यतनूभवानिभ्यव्यवहारिपुत्रादीन्दीक्षयामास प्रव्राजयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते महानन्दो मोक्षः स एव पुटभेदनं रत्नयोनिपत्तनम् । रत्नयोनिरिति लोकरूढिः । तथा च रत्नसदृशानां पुरुषाणामुत्पत्तिस्थानम् । महानन्दे तीर्थंकरचक्रवर्तिबलदेवमहामण्डलीकमहीपतिसूरिवाचकमहामुनिप्रमुखा रत्नेभ्योऽभ्यधिकानां महापुरुषाणामुत्पत्तिस्थानकं ततः पत्तनोपमानम् । तस्य पद्धतौ मार्गे पान्थान् पाथिकानिव ॥

श्लोकाथ

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક આદિ મહાપુરૂષોની ઉત્પત્તિ સ્થાનરૂપ (રત્નયોનિ સમાન) શ્રી હીરવિજયસૂરિએ સેંકડો શ્રેષ્ઠીપુત્રોને પ્રવ્રજિત કર્યા. તે શ્રમણો જાણે મોક્ષરૂપી નગરમાર્ગના પથિકો ન હોય ! ॥૧૪૩॥

शाखाप्रशाखाश्रेणीभिराकीर्णः श्रमणाग्रणीः ।
व्यभाद्वट इव च्छायाच्छन्नः सेव्यश्च राजभिः ॥ १४४ ॥

श्रमणानां साधूनामग्रणीः पुरोगो हीरविजयसूरिः वट इव न्यग्रोधपादप इव व्यभात् ।

१- अत्र च १२३ सख्याकश्लोकटिप्पणिवत् 'परस्लक्षा' इति भवेत् ।

किंभूतः । शाखा विमलविजयसागरसुन्दरादिका प्रशाखा आनन्दहर्षसौभाग्यविशालकुशलादिकास्तासां श्रेणीभिराकीर्णः परिवृतः । पुनः किंभूतः । छायया शोभया छिन्नो निचितः सहितः । पुनः किंभूतः । राजभिर्भाविनिभूतोपचारादभूपालैः सेव्यः उपासनीयः वटस्तु स्कन्धनिसृताः शाखास्ताभ्यः पुनर्निर्गताः प्रशाखास्तासां राजिभिर्व्याप्तो भरितः । तथा छायया प्रतिच्छायिकयाञ्चितः सिञ्चितः । तथा राजभिर्यक्षैः । सेवनीयः । यक्षाणां वटवासित्वात् । 'यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको वट वास्यपि' इति हैम्याम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ શાખા–પ્રશાખાઓથી વ્યાપ્ત અને યક્ષસેવિત વિશાળ છાયાયુક્ત વડવૃક્ષ શોભે તેમ વિમલ, વિજય, સાગર, સુંદર આદિ શાખાઓ અને આનંદ, હર્ષ, સૌભાગ્ય, વિશાલ, કુશલ આદિ પ્રશાખાઓની શ્રેણિથી વ્યાપ્ત શોભાયુક્ત અને અનેક રાજાઓથી સેવ્ય એવા શ્રી હીરવિજયસૂરિ શોભે છે. ॥૧૪૪॥

समस्थापयत्तीर्थसार्थाननेकान्तवादाब्जुजाम्भोजबन्धुः ।
महीमण्डले रन्तुमुत्कण्ठितायाः स्फुरत्केलिगेहा इव ब्रह्मलक्ष्म्याः ॥१४५॥

एकान्तेन निश्चयेन वदनमेकान्तवादो न एकान्तवादो यत्र तदनेकान्तवादं जिनशासनम् । यतः 'स्याद्वादवादाहर्तः स्यात्' इति हेमाचार्योक्तिः । स एव तदेव वाम्बुजं सरसीरुहं तत्र तद्विकाशने अम्भोजबन्धुः पद्मबान्धवः सहस्ररश्मिः सूरीन्द्रः अनेकान् शतश तीर्थानां पापसंतापापनोदस्थानानां सार्थान् समूहान् । यद्यपि हैम्याम् संघसार्थौ तु देहिनाम्' इत्युक्तम्, तथापि हेमचन्द्रेणैवानेकार्थे प्रोक्तम् 'सार्थो वृन्दे वणिग्गणे' इत्युत्पन्नभेदात्, तथा 'पदार्थसार्थ ' इत्यपि दर्शनात्, अनुप्रासत्वाद्वा लक्षणयापि समूहार्थ एव तस्मादानीतः । समस्थापयत्समस्थापयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते–महीमण्डले पृथ्वीपीठे रन्तुं क्रीडितुमुत्कण्ठिताया उत्सुकिताया ब्रह्मलक्ष्म्या मुक्तिश्रिया । 'शिवं निःश्रेयसं श्रेयो निर्वाणं ब्रह्मनिर्वृतिः' इति हैम्याम् । स्फुरन्तः निखिलसुहृद्दृग्गोचरीभावं भजन्तः केलिगेहा विलाससौधानीव । सूरिस्थापितानां तीर्थानां पृथिवीपीठस्थायुकत्वात् अथ च ब्रह्मलक्ष्म्यास्त्रैलोक्योपरितमभूमौ स्थायित्वाच्च महीमण्डले क्रीडाकाङ्क्षेति ॥ इति हीरविजयसूरिधर्मकृत्यानि महिमसंपदः ॥

શ્લોકાર્થ

અનેકાન્તવાદરૂપી કમલને વિકસ્વર કરવા માટે સૂર્યસમાન શ્રીહીરવિજયસૂરિએ પૃથ્વી ઉપર ભવ્યજીવોના પાપ સંતાપને દૂરકરનારાં અનેક ધર્મતીર્થોની સ્થાપના કરી. તે તીર્થો જાણે આ પૃથ્વીમંડલમાં ક્રીડા કરવા માટે ઉત્સુક બનેલી મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીના સ્ફુરાયમાન ક્રીડાગૃહો ન હોય ! તેવા શોભે છે. ॥૧૪૫॥

अथो विहारप्रतिष्ठादीक्षाद्यनन्तरं कस्मिंश्चिदकब्बरसाहेराकारणसमये गन्धारनगरे चतुर्मासीं तिष्ठासोः सूरेर्गन्धारवर्णनं किंचित्

अथो लाटलक्ष्मीललामायमानं पुरं वार्धितीरेऽस्ति गन्धारनाम ।
किमुद्वेज्यमाना जलैरम्बुराशेः प्रतीरं पुरी संश्रिता शार्ङ्गपाणेः ॥१४६॥

लाटस्य लाडनाम्नो मण्डलस्य लक्ष्म्या ललामायमान तिलकमिवाचरत् वार्धेः समुद्रस्य तीरं तटं तत्र गन्धार इति नाम यस्य तादृशं पुरं नगरमस्ति विद्यते । उत्प्रेक्ष्यते अम्बुराशेः कल्लोलमालिनः प्रसरत्तुङ्गतरङ्गरङ्गविरलजलैरुद्वेज्यमाना अत्युद्वेगं प्राप्यमाना शार्ङ्गपाणेर्नारायणस्य पुरी द्वारका नगरी विष्णोः कुत्रापि गते सति समुद्रेणाप्लाव्य स्वसलिलमध्ये गृहीता; अत एव पानीयोद्वेगात्प्रतीरं तटं संश्रिता पानीयाद्बहिरागत्यात्र स्थितेव ॥

શ્લોકાર્થ

સમુદ્રના જલવડે ઉદ્વેગ પામીને જાણે વિષ્ણુની નગરી દ્વારિકા, સમુદ્રના તીરે આવીને વસી હોય તેમ લાટદેશની લક્ષ્મીના તિલક સમાન 'ગંધાર' નગર સમુદ્રના કિનારે વિદ્યમાન છે. ॥૧૪૬॥

निधानेशरम्भाकुमारीगणेशान्दधानेन गाङ्गेयराजेश्वरांश्च ।
जिता येन वस्वोकसारा स्वलक्ष्म्या ह्रियेवाश्रिता शंभुशैलस्य मौलिम् ॥१४७॥

गन्धारनगरेण स्वलक्ष्म्या निजवैभवेन जिता परिभूता सती वस्वोकसारा धनदपुरी ह्रियेव त्रपातिरेकादिव शंभुशैलस्य मौलिं मस्तकमुपरितनशिखरमाश्रिता भेजुषी । येन किं कुर्वाणेन । दधानेन । कान् । निधानानां निधीनामीशाः स्वामिनो निधिपतयः तास्तथा रम्भाः कदलीः कुमारीः कन्यकाः तथा गणानां जनसमुदायानामीशा गणनायकास्तान्

तथा गाङ्गेयं स्वर्णं तथा राजेश्वरं देशाधिपतिं राज्यलक्ष्मीवन्तमीश्वरा गजप्रमाणद्रविणधारिणः तान् बिभ्राणेन । अलकापक्षे तु सर्वेऽप्येकैकाः । निधानेशो धनदः; तथा रम्भानाम्नी धनदाङ्गजनलकूबरपत्नी । 'अस्मान्किमश्रोत्रसुधां विधाय रम्भा चिरं भामतुलां नलस्य । तत्रानुरक्ता तमनाप्य भेजे तन्नामगन्धान्नलकूबरं सा ॥' इति नैषधे । कुमारी पार्वती गणेशो विघ्ननायकः गङ्गाया अपत्यं गाङ्गेयः स्वामिकार्तिकः । 'गङ्गोमाः कृत्तिकासुतः' इति हैम्याम् । तथा 'गाङ्गेयो गुहभीष्मयोः' इत्यनेकार्थः । राजानो यक्षाः ईश्वरः शंभुस्तान्बिभ्रती ॥

શ્લોકાર્થઃ

લક્ષ્મીપતિઓ, કદલી, કુમારિકાઓ, ગણુનાયકો, સુવર્ણો, અને રાજેશ્વર આદિથી શોભતી ગાંધારનગરીની લક્ષ્મીથી પરાભવ પામેલી ધનદપુરી (ધનદ, કુબેર, ધનદપુત્ર, નલકુબરની પત્ની રંભા, પાર્વતી, ગણપતિ, કાર્તિકસ્વામિ, અને ઇશ્વર આદિને ધારણ કરતી ધનદપુરી) કુબેરનગરી અલકાપુરી અતિશય લજ્જાથી જ જાણે કૈલાસપર્વતના શિખર ઉપર રહી ન હોય ! ।।૧૪૭।।

स्फूर्त्या मणीकम्बुवराटमुक्तिका प्रवालमातङ्गतुरङ्गमश्रियाम् ।
विहेलितेनाम्बुधिना द्विवेलं वेलाच्छलाद्यन्नगरं न्यषेवि ॥ १४८ ॥

मणयः चन्द्रकान्ताद्याः सामान्येन सर्वजातिजानि रत्नानि कम्बवः शङ्खाः वराटा रत्नमुख्यानि हीरका कपर्दा वा मुक्तिका मुक्ताफलानि । 'वहुकम्बुमणीवराटकागणनाटत्करकर्कटोत्करः' इति नैषधे । हट्टेषु कम्बवोऽपि दृश्यन्ते । प्रवाला विद्रुमा मातङ्गा हस्तिनः तुरङ्गमा अश्वाः श्रीर्धनधान्यादिविविधलक्ष्मीस्तासां स्फूर्त्या अत्युद्धरवैभवभरेण कृत्वा विहेलितेनावगणितेनाभिभूतेनाम्बुधिना समुद्रेण द्वे वेले वारावसरौ यत्र । 'वेला वारावसरः प्रस्तावः' इति हैम्याम् । तथा 'वेला स्याद्वृद्धिरम्भसः' । द्विवेलमिति क्रियाविशेषणम् । वेलाच्छलाज्जलवृद्धिकपटात् । वेलागणमिषेणेत्यर्थः । यन्नगर गन्धारपुरं न्यषेवि उपास्यते स्म । अम्बुधावपि मण्यादयः सर्वेऽपि पदार्थाः सन्ति । ऐरावणोच्चैःश्रवसोस्तत्रोत्पन्नत्वात् जले गजाश्वानां संभवाद्वा ॥

શ્લોકાર્થ

ચંદ્રકાન્ત આદિ સર્વજાતિનાં રત્ન; હીરા, મોતી, પ્રવાલ, હાથી અને અશ્વ આદિના વૈભવથી તિરસ્કૃત બનેલો સમુદ્ર વેલા (ભરતી)નાં બ્હાનાથી બે વખત ગંધાર નગરીની સેવા કરતો હતો. ।।૧૪૮।।

इन्द्रनीलमणिशालिजालकाश्चन्द्रकान्तकृतचन्द्रशालिकाः ।
भूतलाभ्युदयिनो बभासिरे शारदीनशशिमन्डला इव ॥१४९॥

यत्र गन्धारनगरे इन्द्रनीलमणिभिः मरकतादिनीलरत्नैः शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला जालका गवाक्षा यासु तादृश्यः चन्द्रकान्तैश्चन्द्रमणिभिः कृता निर्मिता चन्द्रशालिका अर्थात्सौधानां शिरोगृहाणि उपरितनभूमिका बभासिरे भासन्ते स्मा दीप्यन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते भूतले महीमण्डले अभ्यागत्योदयन्त्युद्गच्छतीत्येवशीलास्तथा शारदीनाः प्रसरत्पयोधररोधापगमप्रोल्लसत्प्रचुरचन्द्रिकाकलिताः शरत्कालसंबन्धिनीः शशिनामिति सार्थकं नाम कलङ्ककालिमाकलितचन्द्राणां मण्डला बिम्बा इव । मण्डलशब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु चन्द्रशालिकासु लक्ष्मसङ्करोन्द्रनीलगवाक्षा ॥ इति गन्धारवर्णनम् ॥

श्लोकार्थ

તે ગંધાર નગરમાં ઈન્દ્રનીલ મણીથી સુશોભિત ગવાક્ષોવાળી, ચન્દ્રકાન્તમણિઓથી નિર્માણ કરાયેલી ચંદ્રશાલાઓ (અગાસીઓ) શોભે છે, તે જાણે ! પૃથ્વીમંડળ ઉપર આવીને ઉદય પામેલા ચંદ્રના બિંબો ન હોય ! ॥૧૪૯॥

महैर्महीयोभिरनेकनागरैः प्रवेशितः सूरिपुरंदरः पुरम् ।
दिग्जैत्रयात्रासु निजानुगीकृतप्रतीपभूमीपतिसार्वभौमवत् ॥१५०॥

अतिशयेन महान्तो महीयांसस्तैर्महीयोभिरत्यधिकैर्महैरुत्सवैः कृत्वानेके गणनातीता नागराः पुरजनास्तैः सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिवासवः पुरं गन्धारनगरं प्रवेशितः पुरे प्रवेशः कारितः । किंवत् । दिशां पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तराणां चतसृणां जैत्रासु जयनशीलासु यात्रासु सेनाभिः समं शात्रवेष्वभिगमोऽभिषेणन तेषु निजस्यात्मनोऽनुगीकृताः सेवकभावं लम्भिताः प्रतीपाः पूर्वं प्रतिकूला विजये कृते च कथंचिदानुकूल्यभाजः भूमीपतयो राजानो येन तादृक् सार्वभौमवत् । यथा चक्रवर्ती महामहैः कृत्वा नागरैर्नगरं प्रवेश्यते ॥

श्लोकार्थ

દિગ્વિજય યાત્રામાં શત્રુરાજાઓને સ્વાધીન કરનારા ચક્રવર્તીનો, જેમ નાગરિકો નગર પ્રવેશ કરાવે તેમ સૂરિપુરંદરનો (હીરવિજયસૂરિનો) ગંધાર નગરના નાગરિકોએ મહામહોત્સવપૂર્વક નગર પ્રવેશ કરાવ્યો. ॥૧૫૦॥

गणकैरविणीरमणः श्रमणैर्बहुभिः सह तत्पुरमध्यवसत् ।
कलभप्रकरैरिव गन्धगजो जलवालकभूधरभूवलयम् ॥१५१॥

श्रमणैः साधुभिः सार्धं गणे तपागच्छे आह्लादकत्वेन कैरविणीनां कुमुदिनीनां रमणः प्राणनाथश्चन्द्रो गच्छनायकः तद्गन्धाराभिधानं नगरमध्यवसत् आश्रयति स्म । गन्धारबन्दिरे तस्थिवानित्यर्थः । क इव । गन्धगज इव यथा कलभैस्त्रिंशद्वर्षैः प्रौढैर्गजबजैरुपलक्षणाद्विंशतिवर्षीयैर्विक्कैः दशवार्षिकैः पोतैः पञ्चवार्षिकैर्बालैः इत्यादिभिर्द्विरदैः समम् । 'पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात्पोतो दशवार्षिकः । विक्को विंशतिवर्षः स्यात्कलभस्त्रिंशदब्दकः ॥' इति हैम्याम् । गन्धहस्ती जलवालको विन्ध्यः स एव भूधरः पर्वतस्तस्य भूवलयं वनगहनपृथिवीपीठमधिवसति विन्ध्याद्रिवनखण्डे तिष्ठति । 'विन्ध्यस्तु जलवालकः' इति हैम्याम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ ગંધહસ્તિ, કલભ, વિકુ, પોત અને બાલહસ્તિઓના સમુહ સાથે વિન્ધ્યાચલ પર્વતના વનખંડમા રહે છે તેમ તપગચ્છમાં ચન્દ્રસમાન શ્રીહીરવિજયસૂરિ બાલ, યુવાન, વૃદ્ધ આદિ અનેક શ્રમણો સાથે ગંધાર બંદરમાં બિરાજમાન થયા ॥૧૫૧॥

अमरपुरीकृतलज्जे तत्र विजेतुं बलीगृहं समे ।
प्रावृषि दुग्धपयोधौ मधुपरिपन्थीव तस्थौ सः ॥१५२॥

स प्रसिद्धः सूरिः तत्र गन्धारनगरे प्रावृषि वर्षाकाले वार्षिकचतुर्मास्यां तस्थौ तिष्ठति स्म । क इव । मधुपरिपन्थीव । यथा प्रावृट्समये दुग्धपयोधौ क्षीरसमुद्रे मधुनाम्नो दैत्यस्य परिपन्थी शत्रुर्नारायणः तिष्ठति । किंभूते गन्धारपुरे । अमराणां देवानां पुर्या नगर्या अमरावत्याः स्वातिशायिताभ्यधिकवैभवभरैः कृता विहिता लज्जा मन्दाक्षं येन । पुनः किंभूते । बलिगृहं नागलोकं विजेतुं विशेषेण स्वविभवाधिक्येन पराभवितु सज्जे सज्जीभूते ॥ इति गन्धारनगरे हीरसूरेः स्थितिः ॥

શ્લોકાર્થ

જેના વૈભવથી સ્વર્ગપુરી પણ લજ્જિત બની ગઈ છે અને નાગલોકને પણ જીતવા માટે ઉત્સુક બનેલા ગંધાર બંદરમાં હીરવિજયસૂરિ, જેમ મધુનામના દૈત્યના શત્રુ વિષ્ણુ ક્ષીર સમુદ્રમા રહે, તેમ વર્ષાકાળમાં ચાતુર્માસિક સ્થિરતા કરીને રહ્યા. ॥૧૫૨॥

जीविकामिव नभोम्बुपावलेः प्रावृषं पुनरवेत्य पत्तने ।
हीरसूरिपुरुहूतशासनात्तस्थिवान्विजयसेनसूरिराट् ॥१५३॥

विजयसेन इति नाम यस्य तादृशः सूरीणां राट् राजा हीरसूरिपुरुहूतस्य हीरविजयसूरिशक्रस्य शासनादादेशात्पुनरपरार्थे पत्तने अणहिल्लवाटकनगरे तस्थिवान् स्थितः । किं कृत्वा । प्रावृष वर्षासमयमुपेतमवेत्य ज्ञात्वा । प्रावृष कामिव । नभोम्बुपानां चातकानामावलेः पङ्क्तेः जीविका जीवनवृत्तिमिव ।

श्लोकार्थ

ચાતકોની આજીવિકા સમાન વર્ષાકાળને જાણીને શ્રીવિજયસેનસૂરિ, શ્રીહીરવિજયસૂરિની આજ્ઞાથી, અણહિલ્લપુર પાટણમાં ચાતુર્માસિક સ્થિરતા કરીને રહ્યા. ॥૧૫૩॥

प्रीणन्प्राणिनभोम्बुपान्प्रविदधद्दुर्वादिनां दुर्दिनं
बोधाङ्कुरकरम्बितां विरजसं कुर्वश्च चित्तक्षितिम् ।
आनन्दं ददते स्म विस्मयकरीं व्याहारधारां किर-
न्भूमौ सूरिपुरंदरो जलधरो जम्भारिमार्गे पुनः ॥१५४॥

भूमौ महीमण्डले सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरीन्द्रः अथ च सूरिरेव पुरंदरो मेघः । यदुक्तम् 'एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः । पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥' इति । पुनर्जम्भारिमार्गे शक्रपक्षतौ आकाशे । यथा देवमार्गस्तथा देवेन्द्रमार्गोऽपि । तथा 'येनामुना बहुविगाढसुरेश्वरा ध्व राज्याभिषेकविकसन्महसा बभूवे' इति नैषधेऽपि । जलधरो मेघ आनन्दं जनानां प्रमोदं ददते स्म । 'दद दाने' भ्वादिरात्मनेपदी च । किं कुर्वन् । प्राणिनो जन्तव एव नभोम्बुपा बप्पीहास्तान् प्रीणन् तर्पयन् तृप्तिमुत्पादयन् तेषाम् । पुनः किंभूतः । दुर्वादिनां परवादिनां मिथ्यादृशां दुर्दिनं दुष्टदिवसं पराजयगोचरीकृतत्वान्मेघान्धकारं च प्रविदधत् प्रकर्षेण कुर्वन् । पुनः किंभूतः । बोधस्तत्त्वज्ञानं सम्यक्त्वं वा तदेवाङ्कुरः प्ररोह' । अथ वा बहुवचनम् । बहुजनापेक्षया तत्त्वज्ञानानि सम्यक्त्वानि च त एवाङ्कुरास्तैः करम्बितां व्याप्तामत एव विरजसं विगतरजस्कां पापधूलीभ्यां रहितां चित्तक्षितिं मनोमेदिनीं कुर्वन् सृजन् । पुनः किंभूतः । विश्वेषां जगज्जनानां विस्मयकरीमाश्चर्योत्पादिकाम् । व्याहारा एव वाग्विलासा एव धारा ममृतवृष्टिं किरन्विस्तारयन् ॥

શ્લોકાર્થ

ચાતકરૂપી ભવ્યપ્રાણીઓને ખૂશ કરતા, દુષ્ટવાદીઓના પરાભવરૂપી દુર્દિન કરતા, બોધિબીજ રૂપી અંકુરથી વ્યાપ્ત કરતા અને ચિત્તરૂપી પૃથ્વીને પાપરૂપી રજ વિનાની કરતા શ્રી હીરવિજયસૂરિ, આકાશમા જેમ મેઘ વર્ષા કરીને આનન્દ આપે છે તેમ પૃથ્વી પર વાક્ધારારૂપી (વાણીરૂપી) આશ્ચર્યકારી વૃષ્ટિ કરતા મેઘની જેમ જીવોને આનન્દ આપતા હતા. ॥૧૫૪॥

भवसलिलनिधेरिवैकसेतुं विधिमवलम्ब्य तदागमप्रणीतम् ।
घनसमयदिनान्दिनेश्वरश्रीर्गमयामास मुनीश्वरः क्रमेण ॥१५५॥

तदा तस्मिन् प्रावृट्समये मुनीश्वरो हीरविजयसूरि॰ क्रमेण पर्युषणादिपरिपाट्या घनसमयदिनान्प्रावृषेण्यवासरान् गमयामासातिक्रामति स्म । किंभूतः । दिनेश्वरश्रीः सूर्यवत्तेजोलक्ष्मीर्यस्य । किं कृत्वा । आगमे सिद्धान्ते उघनिर्युक्तियदिनचर्यादिशास्त्रे वा प्रणीतं प्रोक्तं विधिं चातुर्मासिकसाधुसंबन्धिविविधक्रियानुष्ठानादिकमवलम्ब्याश्रित्य । उत्प्रेक्ष्यते भवः संसार एवानन्तत्वादद्दग्गोचरपारत्वात्सलिलनिधिः समुद्रस्तस्य तत्र वा एकमद्वितीयं सेतुमिव । पद्यापाज इति जनप्रसिद्धाभिधानम् ॥

શ્લોકાર્થ

સંસારરૂપી સમુદ્રમાં સેતુ સમાન આગમોક્ત વિધિ મુજબ સૂર્ય સમાન તેજસ્વી શ્રી હીરવિજયસૂરિએ અનુક્રમે ચાતુર્માસિક દિવસો પસાર કર્યા. ॥૧૫૫॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्रं कोविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
सर्गोऽसौ नवमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते संपूर्णता प्राप्तवान् ॥१५६॥

अत्र हीरसौभाग्यकाव्ये असौ अयमेव यो लिपेर्गोचरीकृतः । नवानां संख्यापूरणो नवमः सर्गः अधिकारविशेषः संपूर्णतां प्राप्तवान् संपूर्णो बभूव ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यमहाकाव्यवृत्तौ शासनदेवीप्रकटीभवन गुरुप्रश्न तदुत्तर स्वस्थानगमन चन्द्रतारातमस्तमीविरामदिनकरोदयविजयसेनसूरिसूरिपद मेघजीऋषिसमागमन गन्धारनगरादिवर्णनो नाम नवमः सर्गः ।

શ્લોકાર્થ

વણિક્કુલમાં ઈન્દ્રસમાન શિવ નામના શ્રેષ્ઠિ અને સૌભાગ્યદેવીના જન્મજાત સુપુત્ર દેવવિમલગણી કે જેઓ નિરંતર સરસ્વતીદેવીની ઉપાસનામાં તત્પર હતા, અને સર્વમુનિઓમા સિંહ સમાન સિંહવિમલગણીના પ્રથમ શિષ્યરૂપે પ્રસિદ્ધ હતા, તે દેવવિમલગણીએ જેમાં જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિનું સવિસ્તર જીવન વૃત્તાંત આવે છે એવા "હીરસૌભાગ્ય" નામના મહાકાવ્યની સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત રચના કરી. તે આ મહાકાવ્યનો, શાસનદેવીના પ્રત્યક્ષ થવાથી આરંભીને ગંધારનગરનાં વર્ણન પર્યંતનો આ નવમો સર્ગ સમાપ્ત થયો. ॥૧૫૬॥

卐 નવમઃ સર્ગઃ સમાપ્તઃ 卐

卐

* दशमः सर्गः *

निःशेषदेशककुदं भुवि भाति दिल्ली–
देशोऽथ केलिनिलयो नलिनालयायाः ।
नामीभुवा भुजगनिर्जरसद्मसार–
मादाय निर्मित इवैप खनिः सुखानाम् ॥ १ ॥

अथ अकब्बरपातिसाहिमिलनादिप्रारम्भणे भुवि पृथिव्यां गुर्जरजनपदापेक्षया पूर्वस्यां दिशि दिल्लीदेशो मेवातनाममण्डलो दिल्लीमण्डल इत्यप्यभिधा भाति शोभते । किल-

क्षणः । निःशेषाणां समस्तानां देशानां जनपदानां ककुदं प्रधानः । 'ककुदं तु प्रधानेंऽसे वृषाङ्के राजलक्ष्मणि' इत्यनेकार्थतिलके पुनः किंभूतः । नलिने कमले आलयं सदनं यस्यास्तस्याः श्रियः केलये क्रीडार्थं निलयः सौधम् । उत्प्रेक्ष्यते नाभीभुवा नारायणनाभ्यम्भोजजन्मना ब्रह्मणा भुजगनिर्जरसद्मनोर्नागलोकस्वर्गयोः सारं सम्यग्दलिकपटलीमादाय गृहीत्वा सुखानां सर्वशर्मणां खनिराकरः । एष देशो निर्मितः कृत इव ॥

અથ દશમઃ સર્ગઃ

શ્લોકાર્થ

કમલમાં જેનું સ્થાન છે તેવી લક્ષ્મીદેવીનું જાણે ક્રીડામંદિર હોય અથવા બ્રહ્માએ સ્વર્ગ અને પાતાલ લોકનાં સારભૂત શ્રેષ્ઠ તત્ત્વો લઈને સુખની ખાણરૂપ એવા આ દીલ્હી દેશનું નિર્માણ કર્યું હોય તેવો દિલ્હી નામનો દેશ, ગુજરાતની પૂર્વદિશામાં સમસ્ત દેશોમાં શ્રેષ્ઠરૂપે શોભે છે, ॥ ૧ ॥

यस्मिन्विभाति भगिनी तपनाङ्गजस्य
रङ्गत्तरङ्गशिखरोन्मथितारविन्दा ।
देशश्रियः किमपि निर्गलितोत्तरीया
वेणी विभूषणवतीव परिस्फुरन्ती ॥ २ ॥

यस्मिन्दिल्लीमण्डले तपनस्य भानोरङ्गजो नन्दनो धर्मराजस्तस्य भगिनी जामिर्यमुना यमभगिनी । 'कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति हैम्याम् । किंभूता । रङ्गन्तश्चलन्तो ये तरङ्गाः कल्लोलास्तेषां शिखराण्यग्राणि तेषून्मथितानि विकासितानि अरविन्दानि पद्मानि यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते देशश्रियः दिल्लीमण्डललक्ष्म्याः किमपि कथमपि केनापि प्रकारेण निर्गलितं क्वापि निपतितं उत्तरीयमुपरितनच्छादननिवसनं यस्यां तादृशी परिस्फुरन्ती दृग्गोचरीभवन्ती प्रत्यक्षलक्ष्या वेणी कबरीव । किंभूता । विभूषणवती चूडामण्यादिमस्तकाभरणभरविभ्राजिनी ॥

શ્લોકાર્થ

દિલ્હીમાં જેના ઉછળતા તરંગોના અગ્રભાગે વિકસ્વર કમલો રહેલાં છે, તેવી સૂર્યપુત્ર યમરાજની ભગિની "યમુના" વહે છે ! તે જાણે કોઈપણ રીતે જેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર (ઓઢણું) સરકી પડયું છે તેવી દેશલક્ષ્મીની આભૂષણ સહિત વેણી ન હોય !॥૨॥

उत्तानलक्र इव वक्त्रकजं कुशाद्या-
वर्ते विभूषयति मध्यमहीममुष्य ।
उत्पत्तिमाकलयतो ददतोऽङ्गिकामा-
न्क्षीरार्णवे क्रतुभुजामिव पादपस्य ॥ ३ ॥

आसेदुषीभिरवने विदुषीभिरिक्षु-
च्छायासु यत्नवकुटुम्बिवनस्तनीभिः ।
कीर्तिर्जगज्जयिरतीशजयोर्जितेव
राजीमतीशितुरगीयत गीतिरुच्चैः ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

यस्य दिल्लीमण्डलस्य नवाभिस्तरुणीभिः कुटुम्बिनां कर्षुकाणां घनस्तनीभिः पीनपयोधराभिः अथ वा वटल्लनीभिः जम्भवत्कुचौ यासामित्युन्नतस्तनीभिः वनिताभिर्गीतिर्गानमुच्चैः सातिशायिमधुरध्वनिनागीयत जगे गीता । किंभूताभिः । इक्षूणां रसालानां छायासु निरातपस्थानेषु आसेदुषीभिरुपविष्टाभिः । इत्थं किम् । अवने इक्षुक्षेत्ररक्षणे विदुषीभिर्निपुणाभिः । उत्प्रेक्ष्यते जयन्ति त्रीणि भुवनानि । सुरासुरनरानित्यर्थः । जयतीत्येवंशीलस्य रतीशस्य मन्मथस्य जयेन पराभवेन क्षौदेनामूर्छोर्जिता स्वीकृता राजीमतीशितुः श्री नेमिनाथस्य कीर्तिरेवागीयत । राजीमतीशितुः किं कुर्वतः । कुश इति पदमाद्य यत्र तादृशे आवर्ते । कुशावर्ते देशे इत्यर्थः । उत्पत्तिं जन्म आकलयतः दधतः प्राप्नुवतः । कस्येव । पादपस्येव । यथा क्रतुभुजां देवानां पादपः पारिजातनामा कल्पद्रुमः क्षीरार्णवे दुग्धपयोधौ उत्पत्तिमाकलयति । पुनः किंभूतस्य । स्वर्द्रुमवदङ्गिनां प्राणिनां भविकानां कामानभिलाषान्ददतः यच्छतः । अथ वा । क्षीरार्णवे कल्पवृक्षस्येव कुशावर्तजनपदे जन्माकलयतः । कुशावर्ते किं कुर्वति । वक्त्रकज वदनारविन्द उत्तानमुन्नत नक्र नासिका तस्मिन्निव । अमुष्य दिल्लीमण्डलस्य मध्यमहीमन्तरालभूमौ विभूषयति शोभां लम्भयति । मेवातमण्डलमध्ये श्रीनेमिनाथजन्मस्थान कुशावर्तदेशोऽस्तित्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

ઇક્ષુનાં ખેતરોનુ રક્ષણ કરવામા ચતુર, વૃક્ષોની છાયામાં બેઠેલી અને ઉન્નત સ્તનવાળી ખેડૂત યૌવનાઓ મધુર સ્વરે ગીતો ગાતી હતી ક્ષીરસમુદ્રમાં ઉત્પત્તિવાળા અને પ્રાણીઓને ઇચ્છિત આપનારા કલ્પવૃક્ષોની જેમ-મુખકમલને જેમ નાસિકા શોભાવે તેમ દિલ્હી દેશની મધ્યભૂમિ શોભાવતા 'કુશાવર્ત' નામનાં દેશમા જન્મેલા અને

ત્રિજગત વિજેતા, કામદેવનો પરાભવ કરનારા રાજિમતી ભર્તાર શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની કીર્તિને જાણે ગાતી હતી! (તે ખેડૂત-યૌવનાઓ) ॥૩॥ ॥૪॥

संसेवितो द्विरसनैरसुराश्रयश्च ख्यातो रसातलतया नरकानुषङ्गी ।
एतद्विगानमपनेतुमिदंमिषेण वासो व्यधायि किमु भोगिगृहेण भूमौ ॥ ५ ॥

भोगिगृहेण नागलोकेन इदंमिषेण अस्य दिल्लीदेशस्य दम्भेन कपटेन भूमौ महीमण्डले वासः स्थितिर्व्यधायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते एतदिहैव जनैरभिधीयमानमीदृशं वा विगानमपवादमपनेतुं निवारितुमिव । एतत्किम् । यदसौ भोगिगृहो द्विरसनैर्भुजङ्गैः खलैश्च संसेवित आश्रितः । च पुनरसुराणां दैत्यानामाश्रयः स्थानम् । 'असुरा दितिदनुजाः पातालौकःसुरारयः' इति हैम्याम् । पुनः रसातलमित्यनिष्टवाक्यम् । धनपालोऽप्याह 'रसातलं यातु यदत्र पौरुषम्' इति । तत्त्वेन ख्यातः प्रथितः पुनर्नरकस्य नाम्नोऽसुरविशेषस्य । सप्तनरकानां दुर्गतीनामनुषङ्गः मिलनं यस्य ॥

શ્લોકાર્થ

દિલ્હી દેશનાં બ્હાને નાગલોકે પૃથ્વી ઉપર વાસ કર્યો (અર્થાત્ દિલ્હીદેશ નાગલોક જેવો સુંદર હતો) શા માટે? નાગો વડે અથવા ખલપુરુષોથી આશ્રિત, દૈત્યોનું આલયસ્થાન, 'રસાતલ' એવા અનિષ્ટ શબ્દથી પ્રસિદ્ધ, 'નરક' નામનો દૈત્ય અથવા જેમા સાતે નરકો છે, તેથી લોકોની નિંદ્રા દૂર કરવા માટે જાણે નાગલોકે ભૂમિ ઉપર આવીને આશ્રય ન કર્યો હોય! ॥ ૫ ॥

तन्निर्जयोद्यतनिजस्य भयादवेत्य यातं प्रणश्य बलिसद्म तलेऽचलायाः ।
पृष्ठे विलग्न इव तं विजिगीषुरेष स्वर्गः क्षितावुपजगाम मिषादमुष्य ॥ ६ ॥

तद्विजिगीषुस्तद्बलेः सद्म नागलोकं विचेतुमिच्छुः पराभवनशीलः । अत एव पृष्ठे पश्चाद्विलग्नः अमुष्य दिल्लीदेशस्य मिषाद्व्याजात् । उत्प्रेक्ष्येते एष प्रत्यक्षः स्वर्गो देवलोकः क्षितौ क्षोणीमण्डले उपजगाम समागतः । किं कृत्वा । तस्य बलिसद्मनो निर्जये परिभवनविधाने उद्यतस्य उद्यमं विनिर्मिमाणस्य उत्सुकस्य वा । निजस्यात्मनो भयादर्थात्स्वर्गस्य भीतेरचलायाः पृथिव्यास्तले अधस्ताद्भागे प्रणश्य यातं प्रतिभ्रष्टं बलिसद्म नागलोकमवेत्य विज्ञाय । पूर्वं हि बलिसद्म भूलोकस्वर्लोकयोरुपरिष्टादासीत् इति कविसमयः ।

યદુક્તં નૈષધે 'વલિસદ્મ દિવં સ તથ્યવાગુપરિ સ્માહ દિવોઽપિ નારદઃ' ઇતિ । પશ્ચાદ્-ધૈતવિભૂતિજાતાવલવત્તયા ક્રતુભુજાં ભુવનેનાભિભૂતં ભૂતલે ગતમિત્યર્થઃ ॥

શ્લોકાર્થ:

તેમનો પરાજય કરવા માટે ઉદ્ધત થયેલા સ્વર્ગલોકના અતિશય ભયથી નાસીને પૃથ્વીતલમાં જતા નાગલોકને જાણીને, નાગલોકનો પરાભવ કરવા માટે દિલ્હીદેશનાં બ્હાને જાણે સ્વર્ગલોક પૃથ્વી પર આવ્યો ન હોય? (દિલ્હીદેશ જાણે પ્રત્યક્ષ દેવલોક જ ભૂમી પર આવેલો ન હોય તેવો હતો). ॥ ૬ ॥

યઃ પદ્મનન્દન ઇવાસ્તિ હિરણ્યગર્ભો
રમ્યાપ્સરા હરિરિવાચ્યુતવત્સલક્ષ્મીઃ ।
રત્નાકરોઽમ્બુધિરિવારિરિવાત્મયોને-
ર્દુર્ગાન્વિતઃ પવિરિવાસહજૈરજેય· ॥ ૭ ॥

યો દેશઃ પદ્મનન્દનો વિરઞ્ચિરિવ । 'પદ્મનન્દનસુતારિરંસુતા' ઇતિ નૈષધે। હિરણ્યં સુવર્ણં ગર્ભે મધ્યે યસ્ય । આકરાદૌ સ્વર્ણાનાં સદ્ભાવાત્, કનકભૃત્કલશાનાં ભૂમિગર્ભેષુ સ્થાયિત્વાદ્વા, સુવર્ણાદીનિ ગર્ભે મધ્યે યસ્ય વ્યવહારિણાં સૌધેષુ પરઃશતપરોલક્ષપરઃકોટિહિરણ્યદર્શનાદ્વા । બ્રહ્મણસ્તુ કેવલં નામૈવ । 'હિરણ્યગર્ભો લોકેશો નાભિપદ્માત્મભૂરપિ' ઇતિ હૈમ્યામ્ । અસ્તિ વિદ્યતે । પુનર્યો હરિરિવ ઇન્દ્ર ઇવ । રમ્યાણિ કમલાકરસદ્ભાવાન્મનોજ્ઞાનિ અત એવાત્પ્રધાનાનિ સરાંસિ તટાકા યત્ર । હરિસ્તુ રમ્યા રન્તું યોગ્યા કલાકેલિકલાભિર્વિલસિતુમુચિતા' । રમણાર્હા ઇત્યર્થઃ । અપ્સરસો રમ્ભા-તિલોત્તમા-ઘૃતાચીમેનકાપ્રભૃતયઃ સ્વર્વનિતાઃ યસ્ય । પુનર્યોઽચ્યુતવન્નારાયણ ઇવ સહ લક્ષ્મ્યા ધનધાન્યાદિવિભવેન શોભયા વા વર્તતે સઃ । 'સમાસાન્તવિધેરનિત્યત્વાત્કપ્રત્યયાભાવઃ' કૃષ્ણસ્તુ શ્રિયા પત્ન્યા સહિતઃ । પુનર્યોઽમ્બુધિઃ પારાવારઃ ઇવ રત્નાનાં પ્રશસ્તવસ્તૂનાં રત્નપુરુષાણાં નેમિનાથકૃષ્ણવલભદ્રાદીનાં મહાપુરુષાણામાકર ઉત્પત્તિસ્થાનમ્ । સમુદ્રોઽપિ રત્નાકરઃ । પુનર્યો દેશઃ આત્મયોનેઃ સ્મરસ્ય અરિઃ શંભુરિવ દુર્ગૈસ્ત્રિકોટ્ટૈરન્વિતઃ । શિવસ્તુ દુર્ગયા પાર્વત્યા પત્ન્યા યુક્તઃ । અર્ધાઙ્ગભાજિત્વાત્ । પુનર્યઃ પવિરિવ વજ્રવદસહજૈઃ શત્રુભિરજેયો જેતુમશક્યો વૈરિભિરગ્રાહ્યઃ । વજ્રં તુ દુર્ભેદ્યં ગિરિષ્વપ્યકુણ્ઠત્વાત્, સુરાસુરાણાં દુર્જયત્વાદ્વા ॥ ઇતિ દિલ્લીદેશઃ ॥

શ્લોકાર્થ

દિલ્હીદેશ હિરણ્યગર્ભા જેવો છે ! અર્થાત્ જે દેશની ભૂમિમાં સુવર્ણોથી ભરેલા કલશો છે, અથવા સુવર્ણની ખાણો છે, અથવા શ્રેષ્ઠીઓના ગૃહોમાં લાખો-કોડો

સૌનેયા રહેલા છે. અથવા (૧) જેમ ઇંદ્ર રંભા, તિલોત્તમા આદિ અપ્સરાઓથી યુક્ત છે તેમ આ દેશ મનોહર સરોવરોથી યુક્ત છે. (૨) જેમ વિષ્ણુ લક્ષ્મી સહિત છે તેમ આ દેશ પણ ધનધન્યાદિ લક્ષ્મીવાળો છે. (૩) સમુદ્ર રત્નોની ખાણુ છે તેમ આ દેશ પણ નેમિનાથ, બલદેવ, કૃષ્ણ આદિ મહાપુરુષોરૂપી રત્નોની ખાણુ છે (૪) ઇશ્વર (શંકર) પાર્વતી સહિત છે તેમ આ દેશ પણ પર્વતોના કિલ્લાઓથી યુક્ત છે (૫) જેમ વજ્ર દેવદાનવો વડે દૂર્જેય છે તેમ આ દેશ પણ શત્રુઓથી અભેદ્ય-દૂર્જેય છે ! ॥૭॥

दिल्लीति तत्र नगरी न गरीयसीभिः
श्रीभिः क्वचिद्विरहिता रहिता न नीत्या ।
रेजे गिरीशगिरिशृङ्गकृतैस्तपोभिः
प्राप्ता परां श्रियमसौ त्रिशिरः पुरीव ॥८॥

तत्र तस्मिन्मण्डले दिल्ली इति नाम्नी नगरी पुरी अस्ति । किंभूता । गरीयसीभिः अतिमहतीभिः श्रीभिर्लक्ष्मीभिः क्वचित्कुत्रापि स्थाने न विरहिता न वियुक्ता । पुनः किंभूता । नीत्या न्यायेन न रहिता न वियुक्ता । 'रीत्या' इति पाठे रीत्या मर्यादया उत्तमकुलधाचारेण व्यवहारेण वा । उत्प्रेक्ष्यते गिरीशस्य शंभोः गिरेः कैलासस्य शृङ्गे शिखरे कृतैः स्वस्थित्या विहितैर्निरशनपानादिकष्टतपोभिः कृत्वा परां प्रकृष्टां सर्वोत्कृष्टां वा श्रियं लक्ष्मीं शोभां वा प्राप्ता असौ दिल्ली त्रिशिरसो वैश्रवणस्य पुरी नगरी अलकेव ॥

શ્લોકાર્થ

દિલ્હી દેશમાં ' દિલ્હી ' નામની નગરીનું કોઈપણ સ્થાન સર્વોત્કૃષ્ટ લક્ષ્મી અને ન્યાયનીતિથી રહિત ન હતું. અર્થાત્ લક્ષ્મી અને ઉત્તમ કુલાચારોથી નગરી યુક્ત હતી. જાણે કૈલાસ પર્વતનાં શિખર ઉપર શંકરે તપશ્ચર્યા કરવાથી સર્વોત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીને પામેલી વૈશ્રવણની નગરી ' અલકા ' ન હોય ! ॥૮॥

दम्भोलिपाणिनगरीविभवाभिभाव-
प्रागल्भ्यमाकलयता निजवैभवेन ।
निर्जित्य या बलिगृहं पदमस्य मौलौ
कालीव कासरसुरासहजं ससर्ज ॥ ९ ॥

या दिल्लीपुरी निजवैभवेन आत्मीयाद्धितलक्ष्म्या । 'स्फुरन्माञ्जिष्ठवैभवः' इति काव्यक०

स्खलतायाम् । बलिगृह नागलोकं निर्जित्य पराभूय अस्य बलिगृहस्य मौलौ मस्तके पदं चरणं स्थानं ससर्ज सृजति स्म । किंभूतेन वैभवेन । दम्भोलिर्वज्रं पाणौ हस्ते यस्य स तस्य सहस्रनेत्रस्य नगर्या अमरावत्या विभवस्य अभिभवनमभिभावस्तत्र प्रागल्भ्यं प्रतिभा-वतां चातुर्यमुद्यमसुत्साहं वा आकलयता बिभ्रता पदं चक्रे । केव । कालीव । यथा पार्वती कासरनामानं सुराणां देवानामसहजं विरोधिनं स्वस्यात्मनो विभोर्भावो वैभवम् । अत्र भावेऽण् । तेन वैभवेन सामर्थ्येन महत्त्वेन वा । 'स्तोत्रं सुविस्तृतमतिर्न विभुर्विधातुम्' इति कल्याणमन्दिरस्तवे । 'विभुः समर्थः' इति तद्वृत्तिः । बलिगृह पाताल निर्जित्य जित्वा अस्य महिषासुरस्य मौलौ मस्तके पदं स्वचरणं चकार । तन्मूर्तेस्तत्प्रकारदर्शनात् ॥ इति दिल्ली ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ પાર્વતી 'મહિષાસુર' નામનાં દૈત્યને તિરસ્કાર કરીને તેના મસ્તક ઉપર ચરણુ સ્થાપન કરીને રહી છે તેમ આ દિલ્હી નગરી પોતાનાં વૈભવથી ઈન્દ્રપુરી અમરાવતીનો તિરસ્કાર કરીને પ્રગલ્ભતા ધારણુ કરતી હવે પોતાનાં વૈભવથી પાતાલલોકને જીતીને તેનાં મસ્તક ઉપર પગમૂકીને જાણે રહી ન હોય ! ॥૯॥

तस्यां महीहिमकरेण हमाँउनाम्ना
जज्ञे पुरंदरविजित्वरविक्रमेण ।
यस्यौजसेव विजितेन पदं मुरारे-
रात्तुल्यतां स्पृहयतांशुमता न्यषेवि ॥ १० ॥

तस्यां दिल्लीनगर्यां हमाँउ इति नाम यस्येति तेन हमाँउनाम्ना महीहिमकरेण क्षोणी-रोहिणीरमणेन जज्ञे संजातम् । किंभूतेन । पुरंदरस्य वासवस्य विजित्वरो विशेषेण जय-नशीलो विक्रमो बलं यस्य तेन । यस्य हमाँउपातिसाहेरोजसा प्रतापेन विजितेनाभिभूतेन स्मा । पुनस्तस्य हमाँउप्रतापस्य तुल्यतां सादृश्यं स्पृहयता इच्छता अंशुमता सूर्येण । उत्प्रेक्ष्यते मुरारेर्नारायणस्य पदं चरणं विष्णुपद न्यषेवि सेव्यते स्म इव ॥

શ્લોકાર્થ

તે દિલ્હી નગરીમાં ઈન્દ્રના પરાક્રમને પણ જીતી લે તેવો પરાક્રમી હુમાંઉ (હુમાયુ) નામનો રાજા હતો. તે હુમાંઉના પ્રતાપથી પરાભવ પામેલો સૂર્ય તેની તુલ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે જાણે હજુપણ આકાશની ઉપાસના કરતો રહ્યો છે ! ॥૧૦॥

श्रीकाबिलाधिपतिबब्बरपातिसाहि-
पुत्रः पुलोमदमनोऽखिलमुद्गलानाम् ।
सूरस्य सूनुमपि निर्मितवान्सदण्डं
कालं करालमपि यः प्रसरत्प्रतापैः ॥ ११

यो हमाँउपातिसाहिः अभिषेणनेन विनैव प्रसरद्भिर्जगद्व्यापकैर्दशदिक्षु विस्तृतैः प्रतापैः स्वतेजोभिरेव शूरस्य श्लेषचित्रयोः सकारशकारयोरभेदात् भास्करस्य सूनुं नन्दनम् । 'प्रेतात्पतिर्दण्डधरोऽर्कसूनुः' इति हैम्याम् । सुभटस्याङ्गजातमपि करालं मृत्युत्वेन विविधायुधधारकत्वेन भीषणं परेषां भयोत्पादकं कालं कृतान्तं कालवर्णमपि सदण्डं वेत्रिणम् । 'छडीदार' इति प्रसिद्धम् । राजदेयांशयुतं दण्डदायिनमित्यर्थः । निर्मितवान्विधत्ते स्म । केवलं स्वौजसैव, न पुनरभिषेणनादिना सदण्डं विहितवानित्यर्थः । किंभूतः । श्रिया सेनादिविभवेन कलितो यः काबिल इति नाम्ना मुद्गलानां मण्डलो देशविशेषस्तस्याधिपतिः स्वामि यो बब्बरपातिसाहिस्तस्य पुत्रो नन्दनः । पुनः किंभूत । अखिलानां मुद्गलानां यवनजातिविशेषाणां म्लेच्छनां पुलोमनाम्नो दानवविशेषस्य दमनो व्यापादकः शक्रः । मुद्गलेन्द्र इत्यर्थः ॥ इति हमाँउपातिसाहिः ॥

श्लोकार्थ

કાબુલ દેશના અધિપતિ 'બબ્બર' નામના પાદશાહનો પુત્ર હુમાયુ બાદશાહ પોતાના પ્રતાપથી સમસ્ત મલેચ્છ જાતિરૂપ 'પુલોમ' નામના દૈત્યનો નાશ કરવા માટે જાણે ઇંદ્ર સમાન બન્યો હતો. તેણે પોતાનાં વિશ્વવ્યાપી પ્રતાપ વડે સૂર્યપુત્ર યમરાજને, ભયંકર હોવા છતાં પણ જાણે તેને પોતાનો છડીદાર બનાવ્યો હતો. ॥૧૧॥

तस्याङ्गजोऽभवदकब्बरभूमिभास्वा-न्भूपालमौलिमणिचुम्बितपादपद्मः ।
शौरेरिवाम्बुधिशयो भुजपञ्जरान्त-र्विश्रान्तवार्धिवसनाजयराजहंसः ॥ १२ ॥

तस्य हमाँउसाहेरकब्बर इति नाम्ना भूमिभास्वान् परतेजस्तिरस्कारिप्रतापवत्त्वादद्वैतत्वाच्च क्षोणीसहस्ररश्मिरभवत् । 'मध्य दिनाब्धिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । क इव । अम्बुधिशय इव । यथा शौरेर्वसुदेवस्य कृष्णः पुत्रो बभूव । किंलक्षणः । भूपालानां महानृपाणां मौलीनां मुकुटानां मणीभिर्माणिक्यैश्चुम्बितमाश्लिष्य समालीढं पादपद्मं चरणकमलं यस्य । पुनः किंलक्षणः । भुजौ स्वबाहू इव पञ्जरं पक्षिरक्षणस्थानं तस्यान्तर्मध्ये विश्रान्तो विश्रामाय स्थितो वार्धिः समुद्रो वसनं वस्त्रं यस्याः एतावता आचतुःसमुद्रान्तपृथिव्या जयः स्वायत्तीकरणं स एव राजहंसो यस्य सः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વસુદેવને કૃષ્ણપુત્ર હતો તેમ તે હુમાઉ બાદશાહનો અકબર નામનો તેજસ્વી પુત્ર હતો. તે પોતાના પ્રતાપથી જાણે પૃથ્વીનો સૂર્ય ન હોય ! જેનાં ચરણ-કમલે અનેક રાજાઓનાં મુગટ સ્પર્શતા હતાં, જેનાં ભુજારૂપી પિંજરામાં સમુદ્રરૂપીવસ્ત્ર વિશ્રાંતિ કરીને રહેલું હતું, અર્થાત સમુદ્રપર્યંતની પૃથ્વીનાં જયરૂપી રાજહંસ સમાન તેજસ્વી ' અકબર' નામનો પુત્ર હતો. (હુમાયુનો) ॥૧૨॥

साम्राज्यमप्यधिगतो निखिलस्य नाक-लोकस्य लोलुपतया पुनरीहमानः ।
भोक्तुं समग्रमपि मध्यमलोकमेत-द्व्याजादुवास मघवेव वसुंधरायाम् ॥ १३ ॥

एतद्व्याजादकब्बरसाहिकपटात् । उत्प्रेक्ष्यते वसुंधरायां विश्वंभरावलये मघवा शक्र इवोवास वसति स्म । किंभूतः । निखिलस्य समस्तस्यापि नाकलोकस्य स्वर्गस्य साम्राज्य-माधिपत्यम् । 'सम्राट् तु चास्ति यो नृपान्' इति हैम्याम् । अतः सर्वेषामपि विमानाधि-पतिनाकिनायकानामैश्वर्यमधिगतः प्राप्तोऽपि । 'अधिगतं विधिवद्यदपालयत्' इति रघुवंशे । 'अधिगतं प्राप्तम्' इति तद्वृत्तिः । पुनर्लोलुपतया अधिकाधिकसंपदैश्वर्यस्पृहयालुतया समग्रं समस्तमपि मध्यमलोक पातालदेवलोकयोरध उपरि च वर्तमानयोर्मध्येऽन्तराले वर्तिन लोकं भुवनं मध्यमलोक सकलसमुद्रमेखलामण्डलं भोक्तुं स्वभोगविषय विधातुमीहमानो वाञ्छन्निवेति गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહના બ્હાને પૃથ્વી ઉપર ઇન્દ્ર આવીને રહ્યો હતો. સમસ્ત દેવલોકનાં સામ્રાજ્યનું આધિપત્ય પ્રાપ્ત થવા છતા પણ અધિકાધિક સંપત્તિની લોલુપતાથી હવે સમગ્ર મધ્યલોકને ભોગવવાની ઈચ્છાથી જાણે આવીને રહ્યો ન હોય ! ॥૧૩॥

अथास्य दिग्विजयविधित्सया प्रस्थाने वैरिणामुत्पाताविर्भावः

यात्रासु यस्य चतुरङ्गचमूप्रचार-प्रोद्भूतधूलिपटलैः परितः प्रसस्त्रे ।
प्रस्थानमस्य दशदिग्विजयाय जाने यातैरितः कथयितुं हरितां महेन्द्रान् ॥१४॥

यस्याकब्बरपातिसाहेर्यात्रासु परजनपदजिघृक्षया प्रस्थानेषु चत्वारि चतुःसंख्याकान्य-ङ्गानि साधकानि गजवाजिरथपदातिलक्षणाः प्रकाराः स्कन्धा यस्यास्तादृश्याश्चम्वाः

सेनायाः प्रचारेण प्रकर्षेण चलनेन प्रोद्भूतानां प्रबलतयोत्थितानां धूलीनां भूमिरजसां पटलै राशिभिः परितः सर्वदिक्षु प्रसस्रे प्रसृत्तम् । तत्राहमेवं जाने वेद्मि । उत्प्रेक्ष्यते वा दशानां दशसंख्याकानाम् पूर्वाग्निदक्षिणानैर्ऋतपश्चिमावायूत्तरेशानाधोभुवनोर्ध्वलोकानां दिशां ककुभां विजयाय स्वायत्तीकरणार्थमस्य पातिसाहेः प्रस्थानं दिग्जैत्रयात्रां हरितां दशानामाशानां महेन्द्रान्पुरंदरान् । 'पति प्रतीच्या इति दिग्महेन्द्राः' इति नैषधे । इन्द्राग्नियमराक्षसवरुणपवनकुबेरेशाननागेन्द्रब्रह्माभिधान्दिक्पालान् प्रति कथयितुं निवेदयितुमितो भूमण्डलाद्यातैरुड्डीय यातैः गतैरिव ॥

અવતરણ

હવે દિગ્‌વિજય કરવાની ઈચ્છાવાળા અકબરના પ્રયાણ સમયે શત્રુઓને જે ઉત્પાતો થયા તે બતાવતાં કહે છે.

શ્લોકાર્થ

અકબરની દિગ્‌વિજય યાત્રાના પ્રયાણ સમયે ગજ–રથ–અશ્વ અને પાયદલરૂપી ચતુરંગી સેનાના ચાલવાથી ઉડેલી ધૂળથી સર્વ દિશાઓ વ્યાપ્ત બની ગઈ. બાદશાહના દિગ્‌વિજય પ્રયાણનો વૃત્તાંત દિશાઓના અધિપતિઓ (ઇન્દ્ર, અગ્નિ, યમ, રાક્ષસ, વરૂણ, પવન, કુબેર, ઈશાન, નાગેંદ્ર અને બ્રહ્મા)ને કહેવા માટે જાણે ભૂમિ પરથી ઉખડીને તે ધૂળ ગઈ ન હોય તેમ હું જાણું છું. ॥૧૪॥

यत्प्रस्थितौ रथहयद्विपपत्तिवीह्वा–प्रोत्खातपांसुपिहिताखिलदिङ्मुखेषु ।
आक्रन्दि चक्रमिथुनैरथ पांसुलाभिः प्राह्लादि पल्लवितमन्तरुलूकलोकैः ॥१५॥

यस्याकब्बरपातिसाहेः प्रस्थितौ दिग्जैत्रयात्रायां प्रयाणावसरे रथाः स्यन्दना हया वाजिनः द्विपा हस्तिनः पत्तयः पदातयः पादचारिणस्तेषां वीह्वाभिश्चङ्क्रमणैः बाहुल्यात्सर्वदिक्संचरणैः कृत्वा प्रोत्खातैरुत्थापितैः पांसुभिर्धूलीपटलीभिः पिहितान्यावृतानि आच्छादितानि । जनदशामगोचरीकृतानीत्यर्थः । अखिलानि समग्राणि दिशां हरितां मुखानि विभागास्तेषु सत्सु सजलजलदपटलसंचलितरजनीजनितान्धकारप्रचारभ्रान्तेश्चक्राणां चक्रवाकानां मिथुनैर्द्वन्द्वैराक्रन्दि परस्परवियोगाशङ्कया दुःखादाक्रन्दोऽक्रियत । मुक्तकण्ठं रुरुदे इत्यर्थः । अथ पुनः पांसुलाभिर्व्यभिचारिणीभिस्तरुणीभिः प्राह्लादि प्रमुमुदे । घनान्धकारसमये हि तासां स्वेच्छाविहरणोत्साहस्पृहा पूर्णा स्यात् । पुनरुलूकलोकैर्घूकप्रकरैरन्तश्चित्तमध्ये पल्लवितमुच्छ्वसितम् । निशि तेषां स्वैरसंचारत्वात् । 'आलोकतालीकमुलूकलोकः' इति नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

દિગ્‌વિજય યાત્રાના પ્રયાણ સમયે રથ-ગજ-અશ્વ અને-પાયદળ -આ ચતુરંગી સેનાનાં ચાલવાથી ફેલી રજવડે સમસ્ત દિશાઓના વિભાગો આચ્છાદિત થવાથી, અંધકારનાં કારણે વિયોગની શંકાથી ચક્રવાક યુગલે મુક્તકંઠે રૂદન કર્યું ! વ્યભિચારિણી સ્ત્રીઓ હર્ષિત બની ! અને ઘૂવડો ચિત્તમાં આનંદિત થયા ॥૧૫॥

बलवति भूमण्डलाखण्डले दिग्विजयाय प्रतिष्ठमाने सति भाविपराभवाः प्रतीपपृथ्वीपालाः भूकम्परजोवृष्टिदिग्दाहरविमण्डलच्छिद्रादिकानुत्पातान्पश्यन्तीति अत एवादौ त एव प्रोच्यन्ते

धत्ते स्म कम्पमभिषेणयति क्षितीन्द्रे यस्मिन्प्रतीपपृथिवीपुरुहूतपृथ्वी ।
यस्मादतः परमसौ भविता पतिर्मे प्रीतेर्हृदन्तरिति निर्मिततांण्डवेव ॥१६॥

यस्मिन्नकब्बरनाम्नि क्षितीन्द्रे वसुधावलयवासवे अभिषेणयति रिपुपार्थिवान्प्रति पताकिनीभिरभिगच्छति सति प्रतीपाः प्रतिभटा ये पृथिवीपुरुहूताः वसुमतीबिडौजसः तेषां पृथ्वी वसुंधरा कम्पं वेपथुं चञ्चलतां धत्ते स्म दधौ । भूः कम्पते स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोर्हृदन्तः स्वमानसमध्ये प्रीतेः प्रमोदादिव । सम्यङ्निजचेतोभिप्रेतभर्तरि स्नेहाद्वा निर्मितं कृतं ताण्डवं नृत्य यया तादृशीव । इति किम् । यस्मात्कारणादतः परमद्यतनवासरादारभ्य असौ सकलराजचक्रचूडामणीरकैतनीतिमतामग्रणीरकब्बरक्षोणीनभोमणीर्मम भर्ता भावी भविष्यति ॥

અવતરણ

બલવાન પૃથ્વીપતિ સૂર્ય (અકબર બાદશાહનું) નું દિગ્‌વિજય માટેનું પ્રયાણ થતાં શત્રુરાજાઓ વડે ધરતીકંપ, રજોવૃષ્ટિ દિગ્દાહ, સચ્છિદ્ર સૂર્યમંડળ આદિ ભાવિ-પરાભવ સૂચક ઉત્પાતો જોવામા આવ્યા, તેનું વર્ણન કરતા પ્રારંભમા કહે છે :

શ્લોકાર્થ

પૃથ્વીપતિ (અકબર) નું શત્રુરાજાઓ તરફ પ્રયાણ થતાં શત્રુરાજાઓની પૃથ્વી કંપવા-ધ્રૂજવા લાગી ! (શા માટે ?) 'આજથી આરંભી સકલચક્રચૂડામણિ એવો આ બાદશાહ મારો ભાવિ-પતિ થશે !' હૃદયમાં આવો આનંદ થવાથી જાણે પૃથ્વી નૃત્ય કરી રહી ન હોય. !॥૧૬॥

संप्रस्थिते वसुमतीविजयाय यस्मि–न्भूपैर्विरोधिभिरदृश्यत दिक्षु दाहः ।
जाने निजव्यसनवीक्षणभूतनूता(त्ना)–सातस्वदिग्युवतिनिःश्वसिताग्निकीलः ॥१७॥

यस्मिन्नकब्बरनृपतौ वसुमत्या वसुंधराया विजयाय स्वायत्तीकरणार्थं संप्रस्थिते सम्यग्विजयविधायिमुहूर्तदिने चतुरङ्गचमूचक्रेण समं निर्मितप्रस्थाने सति । प्रचलिते सतीत्यर्थः । विरोधो विद्यते येषां ते विरोधिनस्तैर्विपक्षैर्भूपैः क्षोणीपालैर्दिक्षु सर्वाशासु दाहो ज्वलज्ज्वालादि ज्वालामालाकुलत्वमदृश्यत दृष्टः । सर्वा अपि हरितो ज्वलन्त्यो दृष्टा इत्यर्थः । तत्राहमेवं जाने विद्वांकरोमि उत्प्रेक्षे वा निजानामात्मीयानामर्थादकब्बरपरिपन्थिपूर्वादिदिक्पतिनृपतीनां व्यसनानां भाविमरणावधिविपत्तीनां वीक्षणेन दीर्घदर्शितया अवलोकनेन ज्ञानेन कृत्वा भूतमुत्पन्नं यन्नूत्नं नवीनमसातं दुःखं यासां तासां स्वेषां तत्तद्दिक्पतिनृपाणां दिशामेव युवतीनां प्रियाणां निःश्वसिताग्नेर्निःश्वासानिलस्य कीलो ज्वालेव । कीलशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'त्रिनेत्रनेत्रानलकीलनीलम्' इति नैषधे । तथा 'वल्लरशफरमयूरकीलहालाः' इति लिङ्गानुशासने पुंस्त्रीलिङ्गे कीलः कीला ॥

श्लोकार्थ

દિગ્વિજયના પ્રયાણ સમયે શત્રુરાજાઓએ દિશાઓમાં જ્વાલાઓ જોઈ. અકબર બાદશાહના પૂર્વ આદિ દિશાઓના અધિપતિ શત્રુરાજાઓની ભાવિ વિપત્તિને જોવાથી ઉત્પન્ન થએલા દુખવડે પોતાની દિગાંગનાઓનાં નિઃશ્વાસરૂપી અગ્નિની જ્વાલાઓ જાણે ન હોય તેમ હું માનું છું ! ॥૧૭॥

भूपेऽभिषेणयति यत्र रजोभिवृष्टया दृष्टा दिशः परनृपैर्मलिनाः समग्राः ।
स्वस्वामिसंकटसमीक्षणमूर्छनोर्वी–निष्पातधूसरितगात्रलता इवैताः ॥१८॥

यत्र यस्मिन्भूपे अकब्बरनृपे अभिषेणयति सति सेनाभिः सम प्रतिनृपतीनभिगच्छति सति परनृपैः प्रतिभटभूपालकलापै रजोभिवृष्टया अतिबहुलानां धूलीनामभि समन्ताद्वर्षणेन कृत्वा मलिनाः कश्मला मलीमसाः समग्राः समस्ता अपि दिश आशा दृष्टा । उत्प्रेक्ष्यते–एता दिशः स्वासामात्मीयानां स्वामिनां भर्तृणां संकटानां व्यसनानां समीक्षणेन सम्यङ्निश्चतत्वेनावलोकनेन कृत्वा मूर्छनैर्दुःखोद्भूतातुच्छमूर्छाभिरुर्व्यां भूमौ निष्पातो निष्पतनं लुण्ठनं वा तेन धूसरिता ईषत्पाण्डुरिता धूलीलुलिता वा रजोमया वा जाता गात्रलताः शरीरयष्टयो यासां तादृश्य इव ॥

શ્લોકાર્થ

પૃથ્વી વિજય માટેના પ્રયાણ સમયે રજોવૃષ્ટિ થવાથી શત્રુરાજાઓએ સમસ્ત દિશાઓ મલિન-શ્યામ જોઈ, તે જાણે-પોતાનાં સ્વામીના ભાવિ સંકટને જોવાથી, દુઃખવડે મૂર્છિત થઈને ભૂમિપર આળોટવાથી ધૂળવાળા શરીરવાળી બની ગઈ ન હોય! ॥૧૮॥

यन्मेदिनीकुमुदिनीरमणप्रयाणे
छिद्रं न्यभालि परिपन्थिभिरभ्रपान्थे ।
मद्वंशजक्षितिरथोदयिनी हृदन्त-
र्दुःखप्रकर्षत इति स्फुटितोरसीव ॥१९॥

कुमुदिनीनां कैरविणीनां रमणो वरयिता कुमुदिनीरमण । मेदिन्या धरण्याः कुमुदिनीरमणः स चासौ कुमुदिनीरमणश्च । 'इदं तमुर्वीतलशीतलद्युति' इति नैषधे । तस्य प्रयाणे स्वरिपूपरि प्रस्थाने परिपन्थिभिः प्रत्यर्थिभिरर्थात् पृथिवीनाथैरभ्रपान्थे गगनपथिके भास्करे । 'हरि शुचीनौ गगनाद्ध्वजाध्वगौ' इति हैम्याम् । सूर्यमण्डले इत्यर्थः । छिद्रं विवरं न्यभालि ददृशे दृष्टम् । उत्प्रेक्ष्यते अथाकब्बरसाहेरागमनानन्तरं मद्वंशे मदीयान्ववाये जायन्ते स्म उत्पद्यन्ते स्मेति मद्वंशजाः सूर्यवंशीयास्तेषामेतावता सूर्यवंशोत्पन्नानां भूपालानां राजन्यवीराणां च क्षितिः क्षयो विनाश उदेष्यति भविष्यतीत्येवशीला उदयिनी भाविनी इति हेतोर्हृदन्तश्चित्तमध्ये दुःखस्य प्रकर्षतोऽतिशयतः स्फुटित द्विधाभूत सच्छिद्र वा जातमुरो हृदयं यस्य तादृश इव । 'पन्था भास्वति दृश्यते विलसय॰ प्रत्यर्थिभिः पार्थिवैः' इति नैषधे । म्रियमाणा रणे सूर्ये छिद्रं पश्यन्तीत्यरिष्टवेदिनः । यद्वा । द्वावेतौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनः । परिव्राड्योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः ॥' इत्युक्तत्वात् । 'स सूर्ये छिद्र निरीक्षते' इति तु तद्वृत्तिः । ततो भानौ रन्ध्रनिभालनमिति ॥ इति प्रती॰ पनृपतीनामरिष्टाविर्भावना ॥

શ્લોકાર્થ

પૃથ્વીરૂપી કુમુદિનીનાં પતિના (અકબર બાદશાહના) પ્રયાણ સમયે શત્રુરાજાઓએ આકાશમાં સૂર્યમંડલને સચ્છિદ્ર જોયું, તે જાણે 'આ બાદશાહના આગમનથી મારા વંશનો સૂર્યવંશનો ભાવિ ઉચ્છેદ થશે! આવા દુઃખનાં પ્રકર્ષથી જાણે હૃદય ફાટી ગયું ન હોય! અર્થાત્ સચ્છિદ્ર બની ગયું ન હોય! ॥૧૯॥

યસ્ય પ્રસૃત્વરયશઃશરભૂસવિત્રી
　　સ્વઃકૂલિનીવ કરવાલલતા બભૂવ ।
યસ્યાં નિમજ્જ્ય રિપુરાજપરમ્પરાભિ
　　ર્યેનાન્વભાવિ દિતિજદ્વિષતાં વિભૂતિઃ ॥૨૦॥

યસ્યાકબ્બરસાહેઃ કરવાલલતા ખડ્ગયષ્ટિઃ સ્વઃકૂલિની મન્દાકિનીવ બભૂવ જાતા । કિંભૂતા । પ્રસૃત્વરં વિશ્વવિસ્તરણશીલં યદ્યશઃ કીર્તિઃ તદેવ શરભૂઃ સ્વામિકાર્તિકસ્તસ્ય સવિત્રી જનની યેન કારણેન । યસ્યાં કરવાલલતાસ્વઃકૂલિન્યાં નિમજ્જ્ય બૂડિત્વા સ્નાત્વા તદભિમુખમાગત્ય પ્રહૃત્ય ચ પઞ્ચત્વમાસાદ્ય રિપવઃ શાત્રવો જનો યસ્તે રાજાનસ્તેષાં પરમ્પરાભિઃ શ્રેણીભિઃ દિતિજાનાં દિતેરસુરમાતુર્જાયન્તે સ્મેતિ દિતિજાસ્તેષાં દ્વિષતાં વૈરિણાં દેવાનાં વિભૂતિઃ સુરશ્રીરન્વભાવિ અનુભૂયતે સ્મ । ગઙ્ગાયાં રણે ચ ત્યક્તપ્રાણા દેવભૂયં ભજન્તીતિ પરમતમ્ । 'મૃતે ચાપિ સુરાઙ્ગનાઃ ઇત્યુક્તેઃ ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહની તલવાર, વિશ્વવ્યાપી પ્રસારના સ્વભાવવાળી કીર્તિરૂપ કાર્તિકજનની આકાશગંગા જેવી બની, કે જે આકાશગંગાના પ્રવાહમાં શત્રુરાજાઓની હારમાળાઓ દેવોના વૈભવનો અનુભવ કરનારી બની ! ॥૨૦॥

યસ્મિન્રણાઙ્ગણગતે પ્રહતાહિતાશ્વાઃ
　　શૌર્યોદયાદ્દિવિ મુહુર્મુહુરુત્પતન્તિ ।
ભૂમૌ નિજાભિભવતઃ સવિતુઃ સગોત્રાં
　　સ્તાર્ક્ષ્યાનિવાશ્રયિતુમુત્સુકતાં વહન્તઃ ॥૨૧॥

યસ્મિન્નકબ્બરભૂપતૌ રણાઙ્ગણં સંગ્રામમધ્યં ગતે પ્રાપ્તે સતિ પ્રહતાઃ શસ્ત્રપ્રહારાદિના વ્યાપાદિતા યે અહિતાનાં પ્રતિપક્ષિણામશ્વાસ્તુરઙ્ગમાસ્તે શૌર્યોદયાત્ શૂરતાયાઃ પ્રાદુર્ભાવાન્મુહુર્મુહુ· વારં વારં દિવિ ગગને ઉત્પતન્તિ ઉચ્છલન્તિ ઉચ્ચૈઃ ફાલાં દદતે । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે ભૂમૌ પૃથ્વીપીઠે નિજસ્યાત્મનોઽભિભવતઃ પરાભવનોદયાત્ સવિતુઃ સૂર્યસ્ય પિતુર્વા સગોત્રાન્ સ્વજનાન્બન્ધૂન્ તાર્ક્ષ્યાનશ્વાન્ આશ્રયિતું શરણીકર્તુમુત્સુકતામુત્કણ્ઠાં વહન્તો ધારયન્ત ઇતિ । વિપત્તૌ સ્વજનાઃ શ્રીયન્તે ઇતિ સ્થિતિઃ શ્રુતિર્વા ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર સાથેના સંગ્રામમાં શસ્ત્રોના પ્રહારોથી હણાયેલા શત્રુઓના અશ્વો શૌર્યતાનો

આહુર્ભાવ થવાથી આકાશમાં વારંવાર ઉછળતા હતા અથવા ફાળ ભરતા હતા, તે જાણે પૃથ્વી ઉપર પોતાનો પરાભવ થવાથી, પોતાનાં સ્વજન-બંધુ એવા સૂર્યના અશ્વોનો આશ્રય કરવા માટે ઉત્કંઠિત થયા ન હોય ! ॥૨૧॥

एतत्कृपाणनिहताहितकुम्भिकुम्भ
निष्पातिमौक्तिकततिः समरे विरेजे ।
दृष्ट्वा हतान् पतिभूमिपतीन् स्वदीय-
श्रीणां क्षणप्रपतदश्रुकणावलीव ॥२२॥

एते अकब्बरसाहिना कृपाणेन निजचन्द्रहासयष्टिनो कृत्वा निहता व्यापादिता विदारिता ये अहितानां स्वप्रतिपक्षाणां कुम्भिनां भद्रजातिजातानां कुम्भाः शिरःपिण्डास्तेभ्यो निष्पतति निर्गलति निःसरतीत्येवंशीला निष्पातिनी मौक्तिकानां मुक्ताफलानां ततिर्मालिका समरे संग्रामाङ्गणे विरेजे राजते स्म निर्बभौ । उत्प्रेक्ष्यते स्वस्यात्मनः पतीन्नायकान् भूमिपतीन्धरणीरमणीन् हतानर्थादकब्बरेण स्वविरोधितया यमातिथीकृतान्दृष्ट्वा व्यालोक्य स्वीयलक्ष्मीणां प्रत्यर्थिपार्थिवसंबन्धिनीनां श्रीणाम् । राज्यलक्ष्मीणामित्यर्थः । ईक्षणेभ्यो विलोचनेभ्यः प्रपतन्ती प्रकर्षेणाविरलधारासारसम्बुधारायमाणधारं निःसरन्ती अश्रुकणानां बाष्पबिन्दूनामावलीव धोरणिरिव ॥

श्लोकार्थ

સમરાંગણમાં બાદશાહનાં ચંદ્રહાસ ખડ્ગથી વિદારણ કરાયેલા શત્રુરાજાઓના હાથીઓના કુંભસ્થલમાંથી નીકળી પડેલા મૌક્તિકો શોભે છે, તે જાણે પોતાના પતિ રાજાઓને મરણશરણ થયેલા (મરણ પામેલાં) જોઈને શત્રુરાજાઓની રાજ્યલક્ષ્મીની આંખમાંથી નીકળતી અશ્રુધારાનાં જલબિંદુઓની પંક્તિ ન હોય ! ॥૨૨॥

रोमाङ्कुराः समिति यस्य समुच्छ्वसन्ती संवाससंगतगुणप्रगुणीभवन्तः ।
एतद्दुरुद्धतविरोधिधराधवानां हल्लेखतामिव निशुम्भकृते वहन्तः ॥२३॥

यस्य हमाऊनन्दननृपस्य समिति संग्रामाङ्गणे रोम्णां तनूरुहाम् । लोम्नामित्यर्थः । 'रोमलोमतनूरुहाः' इति हैम्याम् । अङ्कुराः प्ररोहाः समुच्छ्वसन्ति उच्चैः संजायन्ते उल्लसन्ति । उत्प्रेक्ष्यते एतदकब्बरसाहिरिव उद्धता उत्कटा मदोन्मत्ता ये विरोधिधराधवाः प्रतिपार्थिवास्तेषां निशुम्भकृते दक्षिणारमणप्रदिशोङ्गणप्राघुणीकरणार्थं हल्लेखतामुत्कण्ठो-

प्रेकभावं वहन्तो विभ्राणा इव । अत एव किंलक्षणाः । संवासेनाकब्बरसाहिदेहे सम्यग्वसनेन सहस्थानेन वा कृत्वा संगता मिलिताः समागता वा ये गुणाः शौर्योत्साहसत्त्वादयस्ते प्रगुणीभवन्तः प्रगल्भा जायमानाः । 'यादृशैः सहवासः सङ्गतिस्तादृशा एवायान्ति गुणाः' इति लोकप्रसिद्धिः । यदुक्तं च 'जो जारिसेण संगं सो वि हु तारिसो होइ । कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तग्गं धिया हुंति ॥' इति सूत्रोक्तिः ॥

श्लोकार्थ

અકબરનાં શરીરના સહવાસથી આવેલા શૌર્યતા, સાત્ત્વિકતા, સાહસિકતા આદિ ગુણો, જાણે પ્રગટ થયા હોય, અથવા બાદશાહનાં ઉધ્ધત શત્રુઓને યમસદન પહોંચાડવા માટે જાણે ઉત્કંઠતા ધારણ કરાઈ હોય તેમ અકબર બાદશાહની રોમરાજી ઉલ્લસિત થઈ. ॥૨૩॥

एतद्दिनेशशशिभूदिनयामिनिभ्यां
सृष्टिं विधातुमखिलां विभुना न वैश्वीम् ।
तादृग्दिनेन्दुदयिताकृतये किमेत-
त्तेजोयशोरविविधू विधिना प्रणीतौ ॥२४॥

विधिना विश्वसृजा विधात्रा तादृश्योरतिमहत्योर्विगलितावधिसमयाभ्युदयभाजोर्दिनेन्दुदयितयोर्दिवसनिशयोः कृतये निर्माणाय । उत्प्रेक्ष्यते एतस्याकब्बरसाहेस्तेजः प्रतापः । 'निजस्य तेजः शिखिनः परःशताः' इति नैषधे । तथा 'एतस्योत्तरमद्य नः समजनि त्वत्तेजसां लङ्घने' इत्यपि नैषधे । 'त्वत्तेजसां भवत्प्रतापानाम्' इति तद्वृत्तिः तथा यशः श्लोकस्तावेव रविविधू सूर्याचन्द्रमसौ प्रणीताविव निर्मापिताविव । किंभूतेन विधिना । एताभ्यां प्रत्यक्षलक्ष्यं विद्यमानाभ्यां दिनरजन्योर्गमागमं कुर्वाणाभ्यां दिनस्य वासरस्य ईशः पतिः । यतः 'परविषयाक्रमणकलाकलाधरस्यैव विषयमायाति । रजनिपतिर्भजति दिनं दिवसपतिर्भजति नो रजनीम् ॥' इति सुभाषितोक्ते । दिननायको भास्करः शशी मृगाङ्कस्ताभ्यां सकाशादभूत्पत्तिर्ययोस्तादृश्यौ दिनयामिन्यौ वासरविभावर्यौ ताभ्यां कृत्वा अखिलां समस्तामपि समग्रामपि वैश्वीं जगत्संबन्धिनीं सृष्टिं सर्गं निर्माणं कर्तुं रचयितुं न विभुना तयोर्द्वयोः प्रत्येकं चतुर्यामत्वेनाल्पत्वान्न समर्थेन ॥

श्लोकार्थ

સૂર્ય અને ચંદ્રથી જેમની ઉત્પત્તિ છે તેવા દિવસ અને રાત્રિથી સમસ્ત જગતની સૃષ્ટિ રચના માટે બ્રહ્મા સમર્થ બન્યા નહિ, અર્થાત્ પ્રત્યેકનાં ચાર પ્રહર હોવાથી તે

મર્યાદિત જ હતા, તેથી એવા પ્રકારનાં સંપૂર્ણ રાત્રિદિવસ કરવા માટે બ્રહ્માએ આ અકબર બાદશાહનાં પ્રતાપ અને યશરૂપી નવીન સૂર્ય-ચંદ્ર જાણે બનાવ્યા ન હોય ! ॥૨૪॥

यद्वैरिराजकयशोगुणराशिरात्री-
　प्राणेशतारकगणेन कदाचनापि ।
द्वीपान्तरं परिचरत्यपि यत्प्रताप-
　प्रद्योतने न समवाप्युदयावकाशः ॥ २५ ॥

यस्याकब्बरपातिसाहेः प्रताप एव प्रद्योतनः सहस्रकिरणः तस्मिन् द्वीपान्तरमपरं द्वीपं द्वीपानामष्टादशत्वात् । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । तेष्वन्यतमं कंचिद्द्वीपं परिचरति भजति सति परद्वीपे गतवति अपि सति यद्वैरिराजकस्याकब्बररिपुभूपतिप्रकरस्य । राज्ञां समूहो राजकम् । 'स्याद्राजपुत्रक राजन्यकं राजकमाजकम्' इति हैम्याम् । यशः श्लोकस्तद्युक्ता गुणानां राशयः समूहास्त एव रात्रीप्राणेशश्चन्द्रमास्तथा तारकाज्योतींषि तेषां गणेन मण्डलेन कदाचनापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे उदयस्योद्गमनस्य प्रकटीभावस्यावकाशः समयो वेला नेति नैषधे समवापि संप्राप्तः । जगत्स्वाभाव्यात्सूर्ये द्वीपान्तरं गते अस्तमिते चन्द्रे ग्रहनक्षत्रतारका उदयावकाशं लभन्ते, परमकब्बरप्रतापसहस्ररश्मेर्नायं प्रकारः । यतः अष्टादशस्वपि द्वीपेषु सर्वत्रैव सद्भावः, परमत्र नास्तीत्येवं न तस्मिन् सहस्रांशौ सति चन्द्रादिज्योतिषामुदयावकाशः कुतः स्यादिति ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહનો પ્રતાપરૂપી સૂર્ય અન્ય દ્વીપમાં જવા છતાં પણ શત્રુરાજાઓનાં સમૂહનાં યશરૂપ અને ગુણરાશિરૂપ ચંદ્ર, નક્ષત્ર, ગ્રહ આદિ જ્યોતિષચક્રને ઉદયનો અવકાશ ક્યારે પણ મળ્યો નહિ ! અર્થાત્ જગત સ્વભાવથી સૂર્ય જ્યારે બીજા દ્વીપમાં જાય અર્થાત્ અસ્ત થાય ત્યારે ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર તારાઓનો આકાશમાં ઉદય થાય છે, પરંતુ અકબર બાદશાહનાં પ્રતાપરૂપી સૂર્યનું અઢારેદ્વીપમા અસ્તિત્વ હોવાથી. શત્રુરાજાઓના યશરૂપી ચંદ્ર, ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારાઓને ઉદયનો અવકાશ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ! ॥૨૫॥

अश्रान्तदण्डनिहताहववादनीय-
　वाद्यस्वरैः प्रसमरैः समरे धरेन्दोः ।

अस्तम्भि वैरिनृपदोर्युगदण्डदर्पः
सर्पेन्द्रदर्प इव गारुडिकस्य मन्त्रैः ॥ २६ ॥

धरेन्द्रोर्वसुमतीवासवस्तेयीपतेः प्रसृमरैः सकलदिक्चक्रविस्तारणशीलैरश्रान्तमनवरतवाद्यवादकमानवैर्दण्डैर्वाद्यवादनयष्टिभिर्निहतानि ताडितानि तथा आहवे संग्रामाङ्गणेषु वादनीयानि वादयितुमुचितानि यानि वाद्यानि रणतूराणि अन्यवादित्राणि वा तेषां स्वरैर्निर्घोषैः कर्तृभिर्वैरिणोऽकब्बरसाहेरसहजा एव नृपाः पार्थिवास्तेषां दोर्युगदण्डानां भुजयामलकुद्दालानां आजान्वायतत्वेन दण्डाकारत्वाद्दण्डास्तेषाम् 'अथ वा बाहुकन्दानां सैन्यानां च चक्रगरुडादिव्यूहानां वा अश्वानां प्रतिनृपतियानरत्नतुरङ्गमाणां वा उपलक्षणादश्ववाराणां गजरथारोहिणां च । 'दण्डः सैन्ये दमे यमे ॥ मानव्यूहे ग्रहे भेदेऽश्वेऽर्कानुचरे मथि । प्रकाण्डे लगुडे कोणे चतुर्थोपायवर्गयोः ॥' इत्यनेकार्थः । दर्पोऽभिमानोऽस्तम्भि स्तम्भ्यते स्म निराकृतः । अधीकृताः सर्वेऽपीत्यर्थः । कैरिव । मन्त्रैरिव । गारुडं स्थावरजङ्गमविषनिवारणप्रवणमन्त्रतन्त्रादिशास्त्रमर्थ्यते वेत्ति वेति गारुडिकः तस्य मन्त्रैर्जाङ्गुलीप्रमुखैः सर्पेन्द्रस्य नागराजस्य दर्पो गर्वो विषवेगाहङ्कारः स्तम्भ्यते ॥

શ્લોકાર્થ

સતત દંડથી વગાડવામા આવતા રણસંગ્રામનાં વાજીંત્રોનો પ્રસરતા ધ્વનિથી, રણસંગ્રામમાં અકબરના શત્રુરાજાઓનાં ભુજાબળનું અભિમાન સ્તંભિત થઈ ગયું. જેમ ગારુડીના મંત્રોથી નાગરાજનો અહંકાર ઓસરી જાય તેમ શત્રુરાજાઓનો અહંકાર ઓસરી ગયો ! ॥૨૬॥

यत्कीर्तिविद्विपदकीर्तिहतप्रतीपा-
सृक्पङ्क्तिजह्नुतरणिद्रुहिणाङ्गजाभिः ।
जन्यावनीयदवनीशशिनस्त्रिवेणी-
सङ्गः किमाविरभवत्त्रिदिवाभिकानाम् ॥२७॥

यस्यासावकब्बराभिधानस्यावनीशशिनो वसुधासुधांशोर्जन्यावनी संग्राममेदिनी । उत्प्रेक्ष्यते त्रिदिवाभिकानां सुरलोकाभिलाषुकाणाम् । 'कामुकः कमिता कम्रोऽनुकामनयिताभिकः' इति हैम्याम् । धीराणां तिसृणां वेणीनां तरङ्गिणीप्रवाहानां सङ्गो मिलनं गङ्गायमुनासरस्वतीसङ्ग इव आविरभवत प्रकटीबभूव । वर्णिकाभिः कृत्वा यस्य साहेः कीर्तिः प्रसरद्यशस्तथा विद्विषामकब्बरपातिसाहिपुरो रणे भग्नानां प्रत्यर्थिपार्थिवानामकीर्तिरपयशः । तथा च हता अकब्बरनरेन्द्रेणैव रणाङ्गणे व्यापादिता ये प्रतीपाः परिपन्थिपृथिवीनाथास्ते-

ભાગીરથ્યાં રુધિરાણાં પઙ્ક્તયઃ શ્રેણયસ્તા એવ જહ્નોર્વિષ્ણોસ્તથા તરણેર્માર્તણ્ડસ્ય । તથા ચ-દ્રુહિણસ્ય બ્રહ્મણઃ અઙ્ગજા નન્દિન્યઃ । જહ્નુનન્દના ગઙ્ગા તરણિતનયા યમુના દ્રુહિણોત્પન્ના સરસ્વતી । સરસ્વતી સલિલપરસમયે શોણસલિલા પ્રોચ્યતે । તતોઽસૃગ્ગ્રહણમ્ । તાભિઃ પતા એકત્રમિલિતાસ્ત્રિવેણીસઙ્ગોઽજનિ ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહની રણભૂમિ સ્વર્ગનાં અભિલાષી વીરપુરુષો માટે જાણે ત્રિવેણી સંગમરૂપ બની ગઇ ન હોય ! તે આ પ્રમાણે -મહિલાઓ વડે ગવાતી અકબર બાદશાહની કીર્તિરૂપી જહ્નુપુત્રી ગંગા, બાદશાહની સામે રણસંગ્રામમાંથી ભાગી ગયેલા શત્રુરાજાઓની અપકીર્તિરૂપી સૂર્યપુત્રી યમુના, અને બાદશાહે રણસંગ્રામમાં યમશરણ કરેલા શત્રુરાજાઓના રૂધિરરૂપી બ્રહ્મપુત્રી સરસ્વતી, આમ રણસંગ્રામમાં ગંગા, યમુના અને સરસ્વતીનો ત્રિવેણી સંગમ જાણે પ્રગટ થયો ન હોય ! ॥૨૭॥

યત્સંપ્રહારહતહાસ્તિકમસ્તકાન્ત-
નિષ્પાતિશુક્તિજતતિર્યુધિ પૌસ્ફુરીતિ ।
દન્તાવલી પ્રકટિતા શમનેન જન્યા-
પાને વિરોધિરુધિરાસવપાયિનેવ ॥૨૮॥

યેન સાહિના સંપ્રહારે સમરે સમ્યક્પરવિપ્લવકારિ પ્રહારેણ વા હતાનિ નિર્દલિતાનિ હાસ્તિકાનિ મતઙ્ગજવ્રજાઃ । હસ્તિનાં સમૂહો હાસ્તિકમ્ । 'હાસ્તિક તુ હસ્તિનાં સ્યાત્' ઇતિ હૈમ્યામ્ । સમૂહાર્થેઽણ્ । તેષાં મસ્તકાનિ કુમ્ભસ્થલાનિ તેષામન્તર્મધ્યાદ્ગજશ્રજાતિજનિતત્વેન શિરઃપિણ્ડાન્તરાલાન્નિષ્પાતિનાં નિઃશેષેણ નિરન્તરં વા પતનશીલાનાં શુક્તિજાનામામલકપ્રમાણમુક્તાફલાનાં તતિર્ધોરણી સમરે સંગ્રામે વિરેજે વિશેષેણ ભાતિ સ્મ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે - જન્યાપાને રણાઙ્ગણરૂપવારુણીપાનગોષ્ઠીસ્થાને । 'આપાન પાનગોષ્ઠી સ્યાત્' ઇતિ હૈમ્યામ્ । વિરોધિનામકબ્બરપ્રતિભટભટાનાં રુધિરાણિ પ્રહરણમહાપ્રહારપ્રવહદપ્રમાણશોણિતાન્યેવાસવો મદિરાઃ પિબતીત્યેવંશીલેન શમનેન યમેન પ્રકટિતા જનદૃગ્ગોચરીકૃતા દન્તાવલી દશનશ્રેણિરિવ ॥

શ્લોકાર્થ

સમરાંગણમાં શસ્ત્રોનાં પ્રહારોથી મરેલા હાથીઓના કુંભસ્થલમાંથી નીકળતા મોતીઓની શ્રેણી શોભે છે ! તે જાણે સમરાંગણરૂપી દારૂનાં પીઠામા મરેલા શત્રુરાજાઓનાં રૂધિરરૂપ

મદિરાનું પાન કરવા માટે આવેલા યમરાજાની દાંતોની પંક્તિ પ્રગટ થઈ ન હોય ! ॥૨૮॥

एतद्भुजारणिसमुत्थमहो हुताश-
ज्वालाज्वलद्बहलबाहुजवंशराशेः ।
उद्गत्वरैः प्रसमरैरिव धूमवारै-
राविर्बभूव शितिमा दिविषत्पदव्याम् ॥२९॥

एतस्याकब्बरसाहेर्भुजो दोर्दण्डः स एवारणिरग्निकाष्ठं तस्मात् सम्यक् मित्राणां शारदीनसुधाकरतया अमित्राणां परिवर्तप्रचण्डकिरणतया उत्थानं यस्य तादृशं यन्महः प्रबलप्रतापः स एव हुताशो ज्वलज्ज्वालस्तस्य ज्वालाभिरङ्कषशिखाभिर्ज्वलन्तो दह्यमाना भस्मीभवन्तो वा ये बहला भूयिष्ठा अतिशयेन बहवः । 'बहोरिष्ठेयिः बहोश्च भूवादेशः' । बाहुजा राजन्याः । 'राजन्यो बाहुसम्भवः' इति हैम्याम् । साहिविपक्षपक्षलक्षास्तेषां वंशा अन्वयास्त एव वंशा वेणवो वा तेषां राशिः समूहः तस्मादुद्गत्वरैरुत ऊर्ध्वं गमनशीलैः उच्चैर्निर्यायिभिरुत्थितैर्वा तथा प्रसमरैर्जगद्व्यापनशीलैर्धूमवारैर्वायुवाहव्रजैः । 'स्याद्वायुवाहोऽग्निवाहो दहनकेतनः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते दिविषत्पदव्यां देवमार्गे गगनाङ्गणे शितिमा श्यामता आविर्बभूव प्रकटीभूता । प्रायो वंशेषु दह्यमानेषु प्रबला धूमाः प्रादुर्भवन्ति बहुभिश्च दहनकेतनैर्गृहाद्युपरितनभागे च मेचकिमा भवेदिति प्रत्यक्षमेव दृश्यते ॥

શ્લોકાર્થ

બાદશાહનાં ભુજદંડરૂપ અરણિ કાષ્ટમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રતાપરૂપ અગ્નિની ભીષણ જ્વાલાઓથી ભસ્મીભૂત બનેલા અનેક શત્રુરાજાઓના વંશોમાંથી પ્રગટ થયેલા અને ચોતરફ પ્રસરતા ધૂમાડાથી જાણે આકાશમાં પણ શ્યામતા આવી ગઈ! ॥૨૯॥

यस्याशुगः प्रसरदाशुगवन्निषङ्गा-
त्कर्षागमेषु लघुहस्ततया कदाचित् ।
नालक्ष्यताक्षिभिरपि प्रतिपक्षलक्षै-
रङ्गे लगन्पुनरबुध्यत युद्धमूर्ध्नि ॥ ३० ॥

यस्य साहेराशुगो बाणः । जातावेकवचनम् । युद्धमूर्ध्नि संग्राममस्तके प्रतिपक्षलक्षैः परिपन्थिकपृथिवीवासवशतसहस्रैः लघुहस्ततया शीघ्रवेधित्वेन निषङ्गात्तुणीरात् आकर्षा

आकर्षणानि तथा आगमा आगमनानि तेषु कदाचिदपि कस्मिन्नपि समये प्रस्तावे अक्षिभिरात्मीयविलोचनैरपि नालक्ष्यत न दृश्यते स्म । क इव । प्रकर्षेण सरन् चलन् गच्छन्नाशुगवत् वायुरिव । यथा पवमान आगच्छन् लक्ष्यते परं पुनरङ्गे काये लगन् प्रहृत्य मध्ये प्रविशन् सोऽबुध्यत ज्ञायते स्म ॥

श्लोकार्थ

જેમ (આંખોથી) પવન આવતો-જતો દેખાતો નથી પરંતુ શરીરને સ્પર્શ થવાથી જ જણાય છે તેમ સંગ્રામભૂમિ પર લઘુલાઘવી કલાથી બાદશાહનાં ભાથામાંથી નીકળતા બાણો લાખો શત્રુરાજાઓની આંખોથી દેખાતાં ન હતાં પરંતુ શરીર ઉપર લાગતાં હતાં ત્યારે જ જણાતા હતાં. ॥૩૦॥

यं स्वर्णकायमरिनागनिपातनिष्णं
　दृष्ट्वा निपीय हरिवाहनवद्धलीलम् ।
चित्रं किमत्र यदरातिमहीन्द्रवाहु-
　कुम्भीनसैः समरमूर्ध्नि जडीवभूवे ॥ ३१ ॥

स्वर्णं जाम्बूनदं तत्सदृशो गौरवर्णत्वात्कायस्तनूलता यस्य तम्, तथा अरिषु परिपन्थिषु नागाः प्रधानाः । 'सिंहशार्दूलनागाद्याः । स्युरुत्तरपदे प्रख्याः प्रशस्तार्थप्रकाशकाः ॥' इति हैम्याम । महिपालास्तेषां निपाते यमधामाजिरातिथीकरणे निष्णं निपुणम्, तथा हरिरश्व एव उपलक्षणाद्गजोऽपि वाहनं यानं तत्र वद्धा रचिता लीला क्रीडा वाह्यालीकाद्या परस्परसंप्रहारादिका येन तादृशं यं पातिसाहिमकब्बरं दृष्ट्वा विलोचनेन निपीयापीय । भयविह्वलतरलकातरदृशा दृष्ट्वेत्यर्थः । यदरातयः यस्य विपक्षकक्षामङ्गीकुर्वाणा एव महीन्द्रा महामेदिनीमववानरतेषां वाहवो दोर्दण्डा एव कुम्भीनसा भुजंगमास्तैर्जडीबभूवे प्रहरणग्रहणवाणक्षेपणादिप्रकारे निश्चेष्टैः संजातम् । किंकर्तव्यतामूढैरिव आलेख्यलिखितैरिव वा निर्व्यापारैर्जज्ञे । अत्र प्रकारे किं चित्रं को विस्मयः । यद्गरुडदर्शनादेव तत्काल व्याला अपि जडीभवन्ति एव । गरुडः किंलक्षण । सुवर्णस्य कायः पक्षप्रमृति शरीरं यस्य । तथा अरिभूताः शत्रुभावं प्राप्ता ये नागा भुजगास्तेषां निपाते नितरां पाते निष्णो निपुणः । तथा हरेर्गोविन्दस्य वाहनत्वे यानभावे बद्धा निर्मिता लीला विलासो येन ॥

श्लोकार्थ

યુદ્ધના અગ્રીમ મોરચે રહેલા કંચનવર્ણી કાયાવાળા શત્રુરૂપ સર્પોને હણવામાં

નિપુણ એવા અશ્વારુઢ અકબર બાદશાહને જોઈને ભયથી વિહ્વલ બનેલા શત્રુરાજાઓનાં બાહુદંડ રૂપ નાગો નિશ્ચેષ્ટ બની ગયા અર્થાત્ હતાશ થઈ ગયાં. એમાં શું આશ્ચર્ય ! સુવર્ણના શરીરવાળા સર્પના શત્રુ અને વિષ્ણુના વાહનરૂપે રહેલા ગરૂડને જોઈને શું સર્પ જડ નથી બની જતાં ? ॥૩૧॥

यस्याशुगान्प्रणयतः प्रतिभूपतीनां
प्राणान्सुराध्वनि विधाय रविं शरव्यम् ।
आजिः सकार्मुककरस्य खलूरिकेव
रन्ध्रं रवौ रिपुभिरैक्षि न चेत्कुतस्त्यम् ॥ ३२ ॥

यस्याकब्बरस्य राज्ञः आजिः संग्रामभूमिः खलूरिका शस्त्राभ्यासभूरिवाभूद्बभूव । यस्य किं कुर्वतः । सुराध्वनि गगनाङ्गणे रविं मार्तण्डमण्डलं शरव्यं वेध्यं विधाय कृत्वा प्रतिभूपतीनां प्रतिपक्षक्षोणीपालानां प्राणाञ्जीवितानि आशु त्वरिततरं गच्छन्ति परलोकं यान्तीत्याशुगाः शीघ्रगामिनः शराश्च तान्प्रणयतः सृजतः । यस्य किंभूतस्य । सह कार्मुकेन कोदण्डेन वर्तते यः स तादृशः पाणिर्यस्य । एवं चेन्न तर्हि रिपुभिः परिपन्थिपृथ्वीपतिभिः रवौ सूर्यबिम्बे रन्ध्रं छिद्रं कुतस्त्यं कुतोभवमैक्षि विलोकितं दृष्टम् ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે રણભૂમિ શસ્ત્રાભ્યાસની કલાભૂમિ જેવી બની ગઈ ! શાથી ? ધનુષ્યસહિત હાથવાળા બાદશાહના શીઘ્રગામી બાણોથી શત્રુરાજાઓના પ્રાણ આકાશમા રહેલા સૂર્યને લક્ષબનાવીને જલ્દી જલ્દી પરલોક ગયા. જો એમ ના હોય તો શત્રુરાજાઓએ સૂર્યમંડલમાં છિદ્ર ક્યાંથી જોયું હોય ? ॥૩૨॥

येनाहवे प्रणिहतात्मपतिप्रवृत्तिं
कृत्वा स्वकर्णपथिकीं परिपन्थिकान्ताः ।
वक्षःशिलाः स्म विलिखन्ति नखाग्रटङ्कैः
कीर्तिप्रशस्तिमिव भूभृदकब्बरस्य ॥ ३३ ॥

परिपन्थिनां शात्रवधरित्रीभृतां कान्ताः प्रेयस्यः वक्षांसि हृदयान्येव शिलाः पृथुलपाषाणास्ता नखानां स्वकरजानामग्राणि शिखा एव टङ्काः पाषाणोत्कीर्णनकराण्यायसोपकरणानि टङ्कणकानीति प्रसिद्धास्तैर्विलिखन्ति विदारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते भूभृतो

रक्षोऽकब्बरस्य नृपस्य कीर्तिर्यशस्तस्याः प्रशस्तिर्जगद्विजयकरणवर्णनवर्णावली तामिव। दि॰ कृत्वा। येन पातिसाहिनाहवे महाविग्रहे प्रणिहता यमराजगृहाङ्गणावगाहिनो विहिता ये आत्मनां स्वासां पतयः प्राणनाथास्तेषां प्रवृत्तिं वार्तां स्वेषामात्मीयानां कर्णानां श्रवणानां पथिकीं पाथीप्राघुणकीं कृत्वा। श्रुत्वेत्यर्थः॥

श्लोकार्थ

સંગ્રામ ભૂમિપર પોતાના સ્વામી હણાયાના સમાચાર જાણીને શત્રુરાજાઓની સ્ત્રીઓએ પોતાની છાતીરૂપ શિલાઓ પોતાના નખના અગ્રભાગરૂપી ટાંકણાઓથી વિદારણ કરી. તે જાણે અકબર બાદશાહની કીર્તિની પ્રશસ્તિ લખી ન હોય ! ॥૩૩॥

एतद्भवन्निजनिशुम्भभविष्णुशङ्का-
तङ्काकुलीकृतवनेचरवैरिवध्वः ।
रङ्गत्प्रपा इव पयोधरशातकौम्भ-
कुम्भाश्च्युताश्रुजलपूरितनेत्रपात्राः ॥ ३४ ॥

एतस्मादकब्बरधरणीधरात् भवन्नुत्पद्यमानो यो निजस्य स्वात्मनः निशुम्भो वध-स्तस्माद्भविष्णुर्भवनशीला या शङ्का अनिष्टसंभावनं तया आतङ्को भयं तेनाकुलीकृता विह्वला जाता अत एव वने गिरिगहने निकुञ्जे वा चरन्ति संचारिणो वनेचरा ये वैरिणो विपक्षक्षितिपालास्तेषां वध्वः स्त्रियः रङ्गन्त्यः संचरन्त्यः। जगमा इत्यर्थः। प्रपाः पानीय-शाला इवासन्बभूवुः। किंभूताः। पयोधरा उच्चकुचाः सलिलधारिणः। जलभृता इत्यर्थः। शातकौम्भाः सुवर्णसंबन्धिनः कुम्भाः कलशा यासु यासां वा। पुनः किंभूताः। च्युतानि दुःखप्रकर्षाद्विलोचनेभ्यो निःसरन्ति यान्यश्रूणि बाष्पाणि तेषां जलै रुदननीरभरैः पूरितानि निर्भरभृतानि नेत्राणि नयनानि एव पात्राणि पर्णानि भाजनानि यासां यासु वा। 'पात्रं तु कूलयोर्मध्ये पर्णे नृपतिमन्त्रिणि। योग्यभाजनयोर्यज्ञभाण्डे नाट्यानुकर्तरि॥' इत्यनेकार्थः॥

श्लोकार्थ

'આ બાદશાહ અમારો વધ કરશે' આવી શંકાથી ભયભીત બનીને જંગલમાં નાસી ગયેલી શત્રુરાજાઓની સ્ત્રીઓના ઉન્નત 'સ્તન રૂપી' સુવર્ણના કલશો અને આંખોમાંથી પડતા અશ્રુજલથી પરિપૂર્ણ નેત્રરૂપ પાત્રો, જાણે પાણીની જંગમ પરબો ન હોય ! ॥૩૪॥

यस्याहवोऽजनि धनाघनवत्कृपाण-
विद्युत्पतत्समददन्तिमदाम्बुधारः ।
मल्लीनिकृत्तरिपुशोणितसिन्धुवेणी-
रुड्डीनपांसुपिहिताखिलदिग्विभागः ॥ ३५॥

शून्यं सृजन्भुवनमध्यरिकीर्तिहंसैः
श्रेण्या कुले द्विषति दुर्दिनमादधानः ।
विद्रावयन्परवधूवदनाम्बुजानि
शूरद्रुमान्पुलककोरकितान्प्रकुर्वन् ॥३६॥ (युग्मम्)

यस्य जलालदीनसाहेराहवः संग्रामो घनाघनवन्मेघ इवाजनि संजज्ञे समभूत् । किंभूतः । कृपाणाः शाणशिखरोल्लिखितनिशितझगझगितिकान्तिकरवाला एव विद्युतस्ता-डिल्लितानानि यत्र । पुनः किंभूतः । पतन्त्यः कपोलपालीभ्योऽविरलं निःसरन्त्यः समदानां मदोद्धुराणां दन्तिनां दन्तावलेन्द्राणां मदाम्बूनां दानजलानां धारा वृष्टयो यत्र । पुनः किंभूतः । मल्लीभिः शस्त्रविशेषैः । 'तिमिरकरिकुम्भभेदनमल्लीष्विव दीपकलिकासु' इति चम्पूकथायाम् । निकृत्ताश्छेदिता ये रिपवो विपक्षास्तेषां शोणितानि रुधिराणि एव सिन्धूनां नदीनां वेणयः प्रवाहा यत्र । 'उच्छृङ्खलं चलन्तीनामसृग्जलधियोषिताम्' इति पाण्डवचरित्रे । वेणीशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति । पुनः किंभूतः । उड्डीनैरूर्ध्वं गतैर्द-शदिग्विसृतैः पांसुभिः गजवाजिरथपत्तिप्रकराणामितस्ततस्त्वरितसंचरणैरुत्खातैर्भ्रमद्भ्राभ्र-कविभ्रमायमाणैः रजोव्रजैः पिहिता आच्छादिता अदृग्गोचरीकृता अखिलानां समस्तानां दिशां हरितां विभागाः प्रदेशा यत्र । अपि पुनः किं कुर्वन् । अरीणां शत्रूणां कीर्तय एव हंसास्तेषां श्रेण्या धोरण्या कृत्वा भुवनं विश्वं पानीयम् । 'भुवनं वन घन-रसो यादोनिवासोऽमृतम्' इति हैम्याम् । शून्यं रिक्तं च सृजन् कुर्वन् । प्रायः प्रावृषि राजहंसा मानससरसि यान्ति । प्रावृड्वृष्ट्या बहलजम्बालागमेन जलकालुष्यात्तान्यजला-शयेषु तिष्ठन्तीति । पुनः किं कुर्वाणः । द्विषति वैरिणि कुले वंशे विपक्षान्ववाये दौस्थ्या-दौर्भाग्यवनवासपुत्रकलत्रमित्रप्रमुखस्वजनजनवियोगादिरूपं दुर्दिनं कुदिवसं दुष्टं दिनं मेघान्धकारं वादधानं निर्मिमाणः । 'वधूवक्त्राम्भोजं भवतु न स तेषां कुदिवसः' इति नैषधे । पुनः किंभूतः । परेषां पथिकपृथ्वीनायकानां वधूनां पुरंध्रीणां वदनान्येवाम्बुजानि तामरसानि विद्रावयन् म्लानिं प्रापयन् गतप्रायाणि सृजन् । 'विद्राणपङ्कजरसे' इति चम्पूकथायां वर्षावर्णने । पुनः किंभूतः । शूरा सुभटा एव द्रुमा वृक्षास्तान्पुलकेन रोमाञ्चेन रोमहर्षणेन संनिभाश्च कोरकाः कुड्मलाः संजाता एष्विति कोरकितास्तथाविधान्प्रकर्षेण

कुर्पेन । "कदाचिदच्युत इव शिशिरकमलाकरग्राहोत्पन्नपुलककोरकिततनुः" इति चम्पूकथायाम् । शूरा हि साहिशौर्यं श्रुत्वा रोमाञ्चकञ्चुकिता जायन्ते इत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહનો સંગ્રામ મેઘ જેવો બની ગયો. તીક્ષ્ણ અને તેજસ્વી તલવારોરૂપ એમાં વીજળીઓ ચમકતી હતી, મહોન્મત્ત હાથીઓના મદજલરૂપ એમાં વૃષ્ટિ થતી હતી, ભાલાઓથી હણાયેલા શત્રુરાજાઓનાં રુધિરરૂપી સિંધુ નદીનો પ્રવાહ એમાં વહેતો હતો, ઉડતી ધૂળથી દિશાઓ એમાં આચ્છાદિત થઈ હતી. શત્રુરાજાઓની કીર્તિરૂપ હંસોએ માનસરોવરરૂપ જગત ખાલી કર્યું હતું, શત્રુરાજાઓનાં કુલમાં સ્વજન આદિના વિયોગરૂપ એમાં દુર્દિન કરાયું છે. શત્રુરાજાઓની સ્ત્રીઓના મુખરૂપ કમલો એમાં મ્લાન થયાં છે, તેમ જ શૂરવીરો રૂપી વૃક્ષો એમાં પલ્લવિત (રોમાંચિત) કરાયા છે, (શૂરવીરો બાદશાહનું શૌર્ય સાંભળીને રોમાંચિત થતાં હતાં) આ રીતે જાણે સંગ્રામ મેઘ જેવો બન્યો હતો. ॥૩૫-૩૬॥

एतत्तुरङ्गमगणा दिवि संपराये
प्रोत्तालफालललितं कलयांबभूवुः ।
जित्वा धरां विबुधधाम पुनर्जिघृक्षोः
संलक्ष्य तत्क्षणमिवाशयमात्मभर्तुः ॥३७॥

संपराये संग्रामे एतस्याकब्बरनृपतेस्तुरङ्गमगणा वाजिव्रजा दिवि मरुन्मार्गे प्रोत्तालं शीघ्रम् । 'उतावळं' इति प्रसिद्धिः । तथा 'चलद्वलयमुखरकरतलोत्तालतालिकारम्भरमणीयरसिकरासकक्रीडानिर्भराः' इति चम्पूकथायां भिल्लीवर्णने । फालानामुच्चैर्गतिविशेषाणां ललितं विलासं कलयांबभूवु । 'सान्द्रोत्फालमिषाद्धि गायति पदास्पष्टु तुरङ्गोऽपि नाम' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते धरामासमुद्रपर्यन्तपृथिवीं जित्वा आत्मसाद्विधाय पुनरधिकलिप्सोरत एव विबुधधाम स्वर्गं जिघृक्षोर्गृहीतुमिच्छोरात्मभर्तुः स्वस्वामिनोऽकब्बरधरित्रीवरयितुः तत्क्षणं तत्कालं त्वरितत्तरमेवाशयमभिप्रायं संलक्ष्य विज्ञाय प्रोच्चैः स्वर्गदिग्विभागे यातुं प्रगल्भन्ते ॥

શ્લોકાર્થ

સંગ્રામમાં અકબર બાદશાહનો અશ્વસમૂહ આકાશમા જલ્દી જલ્દી ઊંચી ઊંચી ફાળો ભરતો હતો, તે જાણે પૃથ્વીજીતીને હવે સ્વર્ગલોકને જીતવા માટેનો પોતાના

માલિકનો અભિપ્રાય જાણીને તાત્કાલિક સ્વર્ગલોકમાં જવા માટે તૈયાર થયો ન હોય ! ॥૩૭॥

एतद्भवद्भयगृहीतदिशो दिगीशान्
निःस्वाननिःस्वनभरः प्रतिभूरिवान्तः ।
भूत्वात्मनाह्वयनिवावनिपद्मिनीश-
मेनं पुनः प्रणतिगोचरतां प्रणेतुम् ॥३८॥

निःस्वानानां राजवाद्यानां 'नीसाण, दमांमा वा' इति लोके प्रसिद्धानां निःस्वनभरः प्रबलनिर्घोषः पुनर्द्वितीयवारमेनमकब्बरम् अवनिपद्मिनीशं मेदिनीमण्डलमार्तण्डं प्रणतिगोचरतां नमस्कृतेर्विषयतां प्रणेतुं निर्मातुम् । उत्प्रेक्ष्यते दिगीशान् हरित्पतीन् आह्वयनाकारयन् इव । किं कृत्वा । अन्तः अकब्बरसाहिहरिन्महेन्द्राणां मध्ये प्रतिभूरिव साक्षीवात्मना स्वेन भूत्वा । यदा चान्तराले कश्चित्तथाविधः प्रतिभूर्भवेत् तदा एकस्य कस्याविरुद्धवत् स्यादिति हेतोः स्वयमेव साक्षीभूयाखिलान्दिक्पालानाकारयति । किंभूतान् दिगीशान् । एतस्मादकब्बरपातिसाहेरुद्भवत उत्पद्यमानाद्भयाद्भीत्या गृहीता उपात्ता दिश आशा यैस्ते गृहीतदिशस्तान् । पलायितानित्यर्थः । 'पलायितस्तु नष्टः स्यात् गृहीतदिक्तिरोहितः' इति हैम्याम् ॥

श्लोकार्थ

રણ સંગ્રામમા થતો નિશાનડંકાનો પ્રચૂર અવાજ, જાણે બાદશાહ અને દિક્પાલો વગેરે રાજાઓની વચ્ચે સ્વયં સાક્ષીરુપ બનીને બાદશાહના ભયથી પલાયન થઈ ગયેલા દિક્પાલોને બાદશાહને નમસ્કાર કરાવવા માટે બોલાવતો ન હોય ! ॥૩૮॥

स्वीयान्ववायभवभूधरराजिमाजौ
येनाहतामहितपक्षतया समीक्ष्य ।
माभ्येतु जेतुमथ मामपि राजभावा-
द्भेजेऽद्रिजापतिमितीव पती रजन्याः ॥३९॥

रजन्या रात्रेः पतिर्भर्ता चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोरद्रिजापतिमीश्वरमद्रौ पर्वते जाता इत्यद्रिजा विषमदुर्गभूमिस्तत्पतेः । पर्वते कीदक्स्वामिनं भेजे श्रितवान् । तदाश्रयणाच्च दुर्जयत्वं परस्य वैरिणः अन्यस्य राजभावाद्राजत्वादयं राजा तथाहमपि राजा तस्मात्परस्-

जत्वात्मयि राजभावादखिलापरनृपतिपरिभवानन्तरं मामपि जेतुं परिभवितुं माभ्येतु मा गच्छतात् इति भीतेः कृत्वा स्वीये आत्मीयेऽन्ववाये संताने । चन्द्रवंशे इत्यर्थः । भवा उत्पन्ना ये भूवरा भूपालाश्चन्द्रवंशीयकाश्यपीपतयस्तेषां राजीं श्रेणीमहितपक्षतया स्ववैरिवर्गत्वेन येनाकब्बरेण आजौ संग्रामविषये आहतां निपातितां समीक्ष्य नयनयोर्गोचरीभावमानीय ॥

श्लोकार्थ

પોતાનાં વંશમાં (ચંદ્રવંશમાં) ઉત્પન્ન થયેલા રાજાઓને શત્રુભાવથી સંગ્રામમાં હણાયેલા જોઈને હું પણ રાજા છું તેથી મને પણ રાજા તરીકે જીતવા ન આવે, આ હેતુથી જ જાણે નિશાપતિ ચંદ્ર, ગૌરીપતિ ઈશ્વરને અથવા પર્વતને આશ્રયીને જાણે રહ્યો ન હોય ! ॥૩૯॥

पूर्वापराम्बुनिधिसैकतसीमभूमी
संचारिचञ्चुरचमूचरभूरिभारम् ।
सोढुं न सासहिरहीश्वर एकमूर्ध्ना
शीर्ष्णां सहस्रमिति किं रचयांचकार ॥४०॥

अहीश्वरः शेषनागनायकः । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोः शीर्ष्णां मस्तकानाम् । फणानामित्यर्थः । सहस्रं दशशतीं किं रचयांचकार रचितवानिव । इति किम् । यदहं पूर्वापरौ प्राच्यप्रतीच्यौ यावम्बुनिधी समुद्रौ तयोः सैकते नीरनिर्मुक्तपुलिने ते एव सीमनी मर्यादास्थाने यस्यास्तादृशी भूमी वसुधा तस्यां विषये संचारिणां संचरणशीलानां चञ्चुराणां शौर्यधैर्यादिगुणगणप्रधानानां स्वस्वामिकार्यकरणप्रवणानां चमूचराणां सेनासुभटानां भूरि भूयिष्ठं भारं गजाश्वस्यन्दनपदातिपरम्परावीवधं सोढुं धारयितुम् । एकेन मूर्ध्ना मस्तकेन कृत्वा न सासहिर्न समर्थः । 'अहिर्महीगौरवसासहिर्यः' । इति नैषधे । तथा सहनशीलः भृशं सहते इति । 'सासहिर्वावदिश्चाचलिःपापतिप्रभृतय इकारान्ता निपाताः' इति नरहर्यां नैषधवृत्तौ ॥

श्लोकार्थ

શેષનાગે મસ્તક ઉપર હજાર ફણાઓ ધારણ કરી. શા માટે ? આ બાદશાહની ચતુરંગી સેના પૂર્વ અને પશ્ચિમ સમુદ્રપર્યંત ભૂમિપર ચાલવાથી, શૌર્યાદિ ગુણોથી શ્રેષ્ઠ સેનાના ઘણા ભારને એક મસ્તક વડે હું સહી શકવા માટે સમર્થ નથી, આ કારણથી જાણે શેષનાગે હજાર ફણા બનાવી ન હોય ! ॥૪૦॥

पाणौ रणाङ्गणगतस्य कृपाणयष्टिः
क्षोणीमणेस्तृणयतः पृतनां रिपूणाम् ।
भाति प्रचण्डभुजदण्डवसज्जयश्रीः
केशच्छटा प्रकटतामिव टीकमाना ॥४१॥

क्षोणीमणेर्भूमीरत्नस्याकब्बरपातिसाहेः पाणौ हस्ते कृपाणयष्टिः करवाललता भाति राजते । किंभूता । रणाङ्गणे युद्धमूर्ध्नि गतस्य प्राप्तस्य । अत एव किं कुर्वतः । रिपूणां प्रतिभटानां पृतनां सेनां पताकिनीं तृणयतः तृणप्रायां मन्यमानस्य तृणीकुर्वतः । न किंचित्करतां प्रणयतः तृणवत्खण्डयतो वा । उत्प्रेक्ष्यते प्रकटतां प्रकाशभावं जनदृग्गोचरत्वं टीकमाना गच्छन्ती । प्रचण्डौ जानुयुगव्यायतौ द्विषज्जनासह्यपराक्रमौ भुजदण्डौ तयोर्वसन्त्या चिरं वासं सृजन्त्याः । तिष्ठन्त्या इत्यर्थः । जयश्रियो जयलक्ष्म्या केशच्छटा कुन्तलहस्तो वेणी वेत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

रणुसंग्राममां शत्रुओनी सेनाने तृणुप्रायः गणुता બादशाहनां हाथमां रहेली तलवार, जाणे प्रचंड भूजदंडमां चिरकालथी वसती जयलक्ष्मीनी वेणी न होय, तेवी शोभे छे. ॥४१॥

खड्गाहतोद्धतमतङ्गजदन्तकुम्भ
प्रोद्भूतपावककणोत्करमुक्तिकाभिः ।
क्षुण्णे तुरङ्गमखुरै रणभूतले य
ओजोयशोऽवनिरुहोर्वपतीव वीजम् ॥४२॥

यः साहिस्तुरङ्गमाणां शौर्यादयोत्सुकतया खुरैः शफैर्नखशिखाभिः क्षुण्णे क्षोदिते अतिवाहिते 'खेडऊ' इति जनप्रसिद्धे रणभूतले रणाङ्गणे युद्धधरामण्डले । उत्प्रेक्ष्यते ओजः प्रतापः यशः कीर्त्तिस्त एवावनिरुहौ पादपौ तयोर्बीजं योनिनिबन्धनं तरुप्ररोहप्रादुर्भावकर पर्वते वपतीव निःक्षिपतीव । काभिः । खड्गैर्निशिततरवारिभिराहता गाढदत्तप्रहाराः सर्वाङ्गेषु आसामस्त्येन निस्त्रिंशतया निस्त्रिंशैर्निहता वा तथा उद्धताः समरशूरा अनवरतविनिःसरत्सप्तस्थानदानपयःप्रवाहोत्कटा वा ये मतङ्गजाः कुञ्जरास्तेषां दन्तेभ्यो दन्तकोशेभ्यः 'दंतूसल' इति प्रसिद्धेभ्यः तथा कुम्भेभ्यः शिरःपिण्डस्थलेभ्यः प्रोद्भूताः प्रकटा जाता ये पावककणोत्करा वह्निस्फुलिङ्गगणास्तथा मुक्तिका मुक्ताफलानि खड्गप्रहते-

भ्यो दन्तकोशेभ्यः कृशानुस्फुलिङ्गाः । दन्तेभ्यः खड्गाहतेः पावकोद्भवः । तथा कृपाणविदीर्णप्रहारकुम्भस्थलेभ्यो मौक्तिकानि विनिर्जग्मुः । कुम्भान्तरे मुक्तानामुत्पत्तित्वात्तन्निर्गमः इति । ताभिरवापेव ॥

श्लोकार्थ

બાદશાહના અશ્વોએ પોતાની ખુરાથી ખણેલી રણભુમિ ઉપર તીક્ષ્ણ તલવારોથી હંણાયેલા શત્રુજાના હસ્તિઓનાં દંતશૂલમાંથી પ્રગટ થતાં અગ્નિકણ અને કુંભસ્થલમાંથી નીકળતા મૌક્તિકોથી બાદશાહનાં પ્રતાપ અને યશરૂપી વૃક્ષોનાં બીજનું રોપણ કરાતું ન હોય ? ॥૪૨॥

युद्धोद्धुरे भुवनभीतिकरे नरेशे
त्रासात्स्वकीयवसतेरिव सूरराजौ ।
भ्रष्टौ पुनस्तदनवेक्षणतोऽन्तरिक्षे
प्रेक्षाकृते तत इतो भ्रमिमादधाते ॥४३॥

युद्धे समराङ्गणे उद्धुरे उद्धते उत्कटैर्वैरिभिर्दुःसहमशक्यै । तथा भुवनानां प्रबलबलवत्तया जगतामपि सुरदानवमानवेन्द्राणामपि आकस्मिकात्यन्तिकान्तकशङ्कावतेरि नरेशे अकब्बराभिधाननरनायके त्रासादाकस्मिकात्मपराभवनभयभरात् सूरराजौ सुभटभूपती सूर्यचन्द्रौ । उत्प्रेक्ष्यते स्वकीयवसतेरात्मीयनिवसनस्थानकाद्भ्रष्टौ भ्रंशं प्राप्तौ । अतिभीतेः स्वस्थानं परित्यज्य अन्यत्र कुत्रापि प्रपलाय्य प्रयातावित्यर्थः । पुनर्व्याघुट्य तदनवेक्षणतः तस्य स्वस्थानकस्य अनवेक्षणतोऽनवलोकनाददर्शनात् । निजनिवासस्थाने न पश्यत इत्यर्थः । अन्तरिक्षे आकाशे न तद्भयाद्भूमौ प्रेक्षाकृते अर्थात्स्वस्थानदर्शनार्थं तत इतः पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरासु भ्रमिं भ्रान्तिमादधाते कुर्वाते । स्ववासस्थानमलभमानौ नित्यं भ्राम्यत इत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

યુદ્ધમાં ઉદ્ધત અને જગતને ભયભીત કરનાર અકબર બાદશાહના ત્રાસથી પોતાના સ્થાનનો ત્યાગ કરીને નાસી ગયેલા સૂર્ય અને ચન્દ્ર, પુનઃ પાછા આવીને પોતાનાં સ્થાનને નહિ જોવાથી સ્થાનભ્રષ્ટ બનેલા સૂર્યચંદ્ર આકાશમા પોતાનું સ્થાન જોવામાટે જાણે આમ તેમ ચારે દિશામા ઘુમતા ન હોય ! ॥૪૩॥

आकस्मिकं तुमुलमेतदनन्यजन्य-
व्योहन्यमानभटकोटिमिवं निशम्य ।

आतङ्कितैः किमिदमित्यमरैर्वदद्भि-
र्लेभे किमीक्षणयुगेषु निमेषनैःस्व्यम् ॥ ४४ ॥

एतेनाकब्बरेणानन्ये असाधारणे अदृष्टाजातपूर्वे जन्ये संग्रामे व्याहन्यमानानां व्यापाद्यमानानां राजन्यवीराणां कोटीभ्यः । कवीनां कुत्रचित्केचित् कोटीप्रमुखाः शब्दाः प्रायो बाहुल्ये दृश्यन्ते । यथा पाण्डवचरित्रे घटोत्कचस्य 'वट्टको' इति प्रसिद्धस्य भीमहिडम्बाङ्गजातस्यैकरात्रिरणे 'रथान् पिपेष पाषाणैर्जघान तरुभिर्गजान् । सवेगापातवातेन भटकोटीरपातयत ॥' तथा तत्रैव गाङ्गेयस्य दशमदिवससग्रामेऽप्युक्तम् 'कोटिशो भटसंभारसंहारे विहितश्रमम् । धनुर्विश्रामयांचक्रे कृपयेव पितामहः ॥' इति । श्रेणीभ्यो भवमुत्पन्नम् । अकस्मादूभवमाकस्मिकं तुमुल व्याकुलकोलाहलशब्दं निशम्य श्रुत्वा आतङ्कितैः संजातभीतिभिः अत एव किमिदं किं जातं चेत्यमुना प्रकारेण वदद्भिः कथयद्भिरमरैर्देवैः । उत्प्रेक्ष्यते-ईक्षणयुगेषु नेत्रद्वन्द्वेषु निमेषाणां नेत्रोन्मीलननिमीलनानां नैःस्व्य दारिद्र्य किं लेभे प्राप्तमिव । भीतेरतिशायितया विकाशितलोचनैरेवाभूयतेत्यर्थः ॥ इति अकब्बरसाहिसमरवीररसवर्णनम् ॥

श्लोकार्थ

બાદશાહના અસાધારણ કોટિના યુદ્ધમાં હણાતા ક્રોડો રાજસુભટોથી ઉત્પન્ન થયેલો આકસ્મિક કોલાહલ સાંભળીને ભયવિહ્વલ બનેલા 'શું થયું ? શું થયું ?' આ પ્રકારે બોલતા દેવોના બે નેત્રમાં જાણે તેથી જ નિમેષ-ઉન્મેષ રહિતપણું આવ્યું ન હોય ! (અર્થાત્ ભયના અતિરેકથી દેવો વિકસિત નેત્રવાળા બની ગયા) ॥૪૪॥

भूमेर्जयाय चतुरम्बुधिमेखलाया
आराध्य पूर्वविधिना किमु जैत्रमन्त्रम् ।
गुप्तं क्वचिन्निजभुजप्रभवत्प्रताप-
वह्नौ ततोऽयमरिकीर्तिकनीं जुहाव ॥ ४५ ॥

अयमकब्बरपातिसाहिः चत्वारश्चतुःसंख्याकाः पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणा अम्बुधयः समुद्रा एव मेखला काञ्ची यस्यास्तादृश्या भूमेः पृथिव्या जयाय स्वीकरणाय पूर्वविधिना जापयत- प्रमुखपूर्वसेवाप्रकारेण जैत्र यावन्निजप्रतिपक्षपक्षाणां जयनशीलं पराभवनैकस्वभावं मन्त्रं सप्रभाववर्णात्मकां विद्यामाराध्य सम्यगुपासनां विधाय । ततः पूर्णपूर्वविधिसेवानन्तरं क्वचित्कुत्रचित्प्रदेशे गुप्त छन्नम् यथा कश्चिज्जनो न पश्यति न वेत्ति तादृगेकान्तस्थाने ।

उत्प्रेक्ष्यते-निजस्यात्मनो भुजाभ्यां बाहुभ्यां प्रकर्षेण भवन्नुत्पद्यमानो यः प्रतापो महःसंदोहः स एव वह्निः कृशानुस्तस्मिन् । अरीणां वैरिवसुधाधवानां कीर्तिरूपां कीर्तिनाम्नीं वा कनी कुमारिकां जुहाव । तन्मन्त्रसिद्ध्यर्थमुत्तरसेवावसाने जुहोति स्मेत्यर्थः । शत्रुंजयमाहात्म्ये केनचित् खेचरेण होतुमानीता निविडनिबद्धा गुणसुन्दरी राजकुमारी रोदनशब्दश्रवणागतेन महीपालकुमारेण रणप्रकरणप्रहरणप्रोक्तौषधीसज्जीकृततद्विद्याधरपार्श्वान्मोचिता सोऽपि प्रतिबोधितश्च । नेमिचरित्रेऽपि नेमिनाथेन पञ्चमभवे अपराजितनाम्ना कुमारेण तथैव मोचितेत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

ચાર સમુદ્ર સુધીની પૃથ્વી પર જય કરવા માટે કોઈ એકાન્ત સ્થાને ' જયશીલ ' નામના મંત્રનું આરાધના કરીને પોતાના ભુજાબલથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રતાપરૂપી અગ્નિમાં શત્રુઓની કીર્તિરૂપી કુમારિકાને બાદશાહે હોમી. ' શત્રુંજય માહાત્મ્ય ' માં કહ્યું છે કે કોઇ વિદ્યાધરે ગાઢ બંધન બાંધીને હોમ કરવા માટે લાવેલી ગુણસુંદરી નામની રાજકુમારીનું રૂદન સાંભળીને મહીપાલ નામનાં રાજકુમારે ઔષધીઓથી સજજ થઈને રાજકુમારીને વિદ્યાધર પાસેથી છોડાવી અને તેને પ્રતિબોધ કર્યો હતો, 'નેમિચરિત્ર' માં પણ ભગવાન નેમનાથે પોતાના 'અપરાજીત' નામનાં રાજકુમારનાં (પાંચમા) ભવમાં આ રીતે રાજકુમારીને મુક્ત કરાવી હતી. એટલે પૂર્વકાળમાં કન્યાઓનાં બલિદાન દેવામાં આવતા હતા એમ સમજાય છે. ॥૪૫॥

उत्कंधरावनिधराधिकधीरभावै-
र्भूमीभुजा विगणनां गमिताः समग्राः ।
एनं निभात्परिणतोद्धुरसिन्धुराणां
संसेवितुं क्षितिधराः किममी समीयुः ॥ ४६ ॥

भूमीभुजा अकब्बरराजेन उत्कंधरत्वेनोच्चैःशिरस्तया । सर्वेभ्योऽपि भूभृद्भ्यो महत्त्वेनेत्यर्थः । तथा अवनिधरत्वेन भूमीमण्डलधारकत्वेन नागेन्द्रवत् अथवाधिकेन विश्वातिशायिना धीरभावेन धैर्येण एतैः प्रकारैः कृत्वा विगणनामवहेलनां गमिताः प्रापिताः सन्तः अमी मेरुमन्दरगौरिगुरुकैलासप्रमुखाः समग्राः समस्ता अपि क्षितिधराः पर्वताः परिणतानां तटेषु तिर्यक्प्रहारप्रदायिनाम् : ,परिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श' इति मेघदूतेऽपि । यथा उद्धुराणामुत्कटानां सिन्धुराणां वारणानां निभात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते एनं सुद्गलमेदिनीमण्डलाखण्डलम् किं ससेवितुं सम्यग्विधिनोपासितुमिव समीयुः समागताः ॥

શ્લોકાર્થ

બાદશાહના ઉન્નત મસ્તક અને વિશેષ ધીરતાથી તિરસ્કાર પામેલા મેરૂ, કૈલાસ આદિ સમસ્ત પર્વતો, પરિણત બનેલા ઉદ્ધત હાથીઓનાં બ્હાને જાણે આ રાજાની સમ્યક્ પ્રકારે સેવા કરવા માટે આવ્યા ન હોય ! ॥૪૬॥

कल्पावनीरुहवनानि महीमघोना
 प्रोद्दामदानललितैरवहेलितानि ।
गुच्छप्रसूनफलभारनमच्छिखानि
 व्रीडोदयादिव बभूवुरधोमुखानि ॥ ४७ ॥

महीमघोना अकब्बरक्षोणीसहस्रचक्षुषा प्रोद्दामानां जनमनःसमीहिताधिकतया प्रबलानां दानानां स्वर्णमणीगणादिविश्राणनानां ललितैः विलासैर्विजृम्भितैरवहेलितानि अवगणनां गमितानि कल्पावनीरुहाणां सुरतरूणां वनानि काननानि । समूहा इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते व्रीडोदयाल्लज्जायाः प्रादुर्भावादिव । स्वावज्ञासंजातातिमन्दाक्षोद्गमनेत्यर्थः । अधोमुखानि नीचैर्भूतानि वदनानि येषां तादृशानि बभूवुर्जातानीव । किंभूतानि । गुच्छाः स्तवकाः, प्रसूनानि कुसुमानि, फलानि सस्यानि, तेषां भारेण ग्रीवयेन नमन्त्यो भूमावेत्य लगन्त्यः शिखाः शाखा येषाम् ॥

શ્લોકાર્થ

બાદશાહની અત્યંત દાન કરવાની લીલાથી અર્થાત્ દાનેશ્વરીપણાથી તિરસ્કાર પામેલા કલ્પવૃક્ષો, કે જેમની ગુચ્છા, પુષ્પો અને ફૂલોના ભારથી શાખા–પ્રશાખો નીચી નમી ગઇ છે, તે જાણે લજ્જાથી કલ્પવૃક્ષો અધોમુખવાળા બની ગયા ન હોય ! ॥૪૭॥

एतन्महस्त्रिभुवनभ्रमणीविलासं
 जैत्राङ्कुकारनिकरैरपि दुःप्रधृष्यम् ।
उल्लङ्घितुं स्पृहयतेव सहस्रपादी
 निर्मीयते स्म सरसीरुहिणीवरेण ॥ ४८ ॥

सरसीरुहिणीनां कमलिनीनां वरेण भर्त्रा भानुना । सहस्रसंख्याकानां पादानां समाहारः सहस्रपादी दशशतचरणाः । 'पादो मूलांशुतुर्यांशाङ्घ्रिषु प्रत्यन्तपर्वते' इत्यनेकार्थः ।

निर्मीयते स्म । कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते एतस्याकब्बरसाहेर्महः प्रतापमुल्लङ्घितुमतिक्रमितुमिव । 'लघूङ् गतौ' अय धातुर्म्वादिरात्मनेपदी । अतिदुःसहतया निजजैत्रतया च एतत्पुरस्त्वरितुं पलायितुं वा स्पृहयता काङ्क्षता । किंभूतं महः । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि भ्रमणी पर्यटनम् । 'विधेः कदाचिद्भ्रमणीविलासे' इति नैषधे । तत्र विलासः क्रीडा यस्य । पुनः किंभूतम् । जैत्राणां जयनशीलानां प्रतिपक्षलक्षतिरस्कृतिदीक्षितानामङ्ककाराणां प्रतिमल्लानां जिष्णूनामपि जित्वराणां निकरैः समुदायैरपि दुःप्रधृष्यं दुराकलनीयम् । सर्वथापि जेतुमशक्यमित्यर्थः । 'दूरं गौरगुणैरहङ्कृतिभृतां जैत्राङ्ककारे चर-'इत्यपि नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

સૂર્યે એકહજાર પત્ર (કિરણો) ધારણ કર્યા ! શૂરવીર શત્રુઓનાં સમુહ માટે દુર્ધર્ષ ત્રણે જગતમાં પર્યટન કરી રહેલા અકબર બાદશાહનાં અતિ દુઃસહ પ્રતાપનું ઉલ્લંઘન કરવા માટે જાણે સૂર્યે હજાર કિરણો ધારણ કર્યા ન હોય !॥૪૮॥

आकालिकीकुलिशशैवलिनीशवह्नि-
वैश्वानराम्बुरुहिणीरमणप्रदीपाः ।
अंशा अमी त्रिजगतीव परिस्फुरन्ति
राशेरिवास्य महसां रिपुराजघस्य ॥ ४९ ॥

रिपून् राज्ञो निखिलसपत्नावनिपतीन् हन्तीति पञ्चतागोचरान् करोतीति रिपुराजघः । 'पाणिघताडघौ शिल्पिनि विषये निपात्यौ, राजघश्च राज्ञो हन्ति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा 'रराज नीराजनया स राजघः' इति नैषधेऽपि । तस्य एतस्याकब्बरपातिसाहेर्महसां भूयसः प्रतापानां राशेः समूहस्य । 'स राशिरासीन्महसां महोज्ज्वलः' इति नैषधे । अर्थस्तु वृत्तौ । एवमेवेति । त्रिजगति त्रैलोक्ये अमी जनचक्षुःप्रत्यक्षलक्ष्याः अंशा भागा इव परिस्फुरन्ति स्फूर्तिं बिभ्रति । तानेव दर्शयति आकालिकी विद्युत्, कुलिशं शक्रकराम्भोरुहमास्वदम्भोलिनामायुधम्, शैवलिनीशो नदीपतिः समुद्रस्तस्य वह्निर्हुताशनः वडवानलः । 'और्वः संवर्तकोऽब्ध्यग्निर्वाडवो वडवामुखः' इति हैम्याम् । तथा वैश्वानरः स्वाभाविकापरदवानलादि ज्वलनः अम्बुरुहिणीरमणः पद्मिनीप्राणनाथः सहस्ररश्मिः, प्रदीपाः स्नेहप्रियाः, इत्येते ॥

શ્લોકાર્થ

શત્રુરાજાઓનો નાશ કરનાર અકબર બાદશાહના પ્રતાપના સમુદ્રમાં વિદ્યુત

ઇંદ્રધ્વજ, વડવાનલ દાવનલ, આદિ અગ્નિ, સૂર્ય અને દીપકરૂપે ત્રણે જગતમાં જાણે પ્રતાપનાં અંશો રહેલા ન હોય ! ।।૪૯।।

यस्यातिदानवशतः परितोषभाग्भि-
र्विश्वार्थिभिः सुरगवामपमानितानाम् ।
भूयोभवद्भिरविसर्जनतः पयोभि-
र्निष्पातिभिः किमभवद्दिवि देवसिन्धुः ॥ ५० ॥

सुरगवां कामधेनूनामविसर्जनतो दानमावाद्भूयोभवद्भिरतिबहुलीभावं प्राप्नुवद्भिः अत एव निष्पातिभिर्निःसरणशीलैरधस्तात्पतद्भिः पयोभिर्दुग्धैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते दिवि आकाशे देवसिन्धुस्त्रिदशतटिनी स्वर्गगङ्गा अभवज्जातेव । किंभूतानां सुरगवाम् । यस्याकब्बरसाहेरतिदानवशतो याचकजनानामिच्छाभ्यधिकविश्राणनाधीनतया परि सामस्त्येन तोषं संतोषं स्वान्तस्वास्थ्यं स्वेच्छापरिपूर्तितया संतुष्टिं भजन्तीति तादृशैर्विश्वत्रयाणां भुवनानाम् । त्रैलोक्यस्येत्यर्थः । समस्तैर्निःशेषैरर्थिभिर्याचकैरपमानितानामवगणितानाम् । स्वप्नेऽप्यप्रार्थितानां भूपस्य मनःकामिताधिकदाने सतुष्टचित्तैस्त्रिजगद्याचकैः स्वभावस्थायामपि कामधेनवो निष्यन्ते इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહે કરેલા અતિદાનથી સંતોષ પામેલા યાચકોથી અપમાનિત બનેલી કામધેનુના દાનનાં અભાવથી વધી પડેલા દૂધનું વિસર્જન થઈ જવાથી તે પડી ગયેલા દૂધની જાણે આકાશગંગા બની ગઈ ન હોય ! ।।૫૦।।

संप्रीणता कुवलयं नृपसूरिराज-
श्लोकावनीधनयुगेन महोदयेन ।
द्वैराज्यवज्जगदभूत्परमत्र चित्र-
मद्वैतसंमदपदं दधुरङ्गभाजः ॥ ५१ ॥

नृपोऽकब्बरपातिसाहिः सूरिराजो हीरविजयसूरिर्वसुंधरावासवः । पुनरपरवर्णनौत्सुक्येन ग्रन्थनायको विस्मृतो मा स्तादिति सूरिराजाभिधानग्रहणम् । तयोः श्लोकौ यशसी तावेवावनीधनौ राजानौ तयोर्युगेन द्वन्द्वेन कृत्वा जगद्विश्वम् । द्वौ राजानौ यत्र । राजा चन्द्रो नृपश्चेति द्विराजं तस्य भावो द्वैराज्यं तद्वद्वैराज्यमिवाभूत् जातम् । किंलक्षणेन नृपसूरिराजश्लोकावनीधनयुगेन । महानतिशायी अभ्युदयोऽनवरत[1]परोलक्षप्रतिपक्षपयो-

१. लिखितपूर्वटिप्पणिवत् 'परस्सक्षा' इति भवेत्.

धरविधुंतुदादिभिरप्रतिहताद्वैतवैभवो यस्य । पुनः किं कुर्वता । कुवलयं पृथ्वीमण्डलमुत्पलं च संप्रीणता । प्रीतिमुत्पादयतेत्यर्थः । विकाशयता च । परं केवलमत्र द्वैराज्येतच्चित्रमाश्चर्यमस्ति । यत्कारणादङ्गभाजः प्राणिनः न विद्यते तद्वैतं द्वितीय कारणं युगलं वा यत्रेत्यद्वैतमसाधारणमानन्दपदं हर्षस्थानं दधुर्धारयन्ति स्म । द्वैराज्ये हि जनानां विषाद एव स्यात्, अत्र तु परमप्रमोदः, एतदेव महदाश्चर्यम् ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહ અને હીરવિજયસૂરિ બંનેનો અભ્યુદય પામેલા 'યશો' રૂપી બે રાજાઓ વડે જગત દ્વૈરાજય (રાજા અને ચંદ્ર) જેવું બની ગયું ! પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે દ્વૈરાજયમાં જીવોને કેવલ વિષાદ જ થતો હોય છે જ્યારે આ દ્વૈરાજયમાં તો મનુષ્યોને પરમ આનંદ પ્રાપ્તથતો હતો. ॥૫૧॥

स्पर्धां दधन्निजयशःप्रसरैः स्वलक्ष्म्या
क्षोणीभुजा बहिरितो विहिताः स्वदेशात् ।
स्वःसिन्धुरोधसि तदादि मृगं दधानो
राजानिशं मृगयुवत्किमु बम्भ्रमीति ॥ ५२ ॥

क्षोणीभुजा अकब्बरनृपतिना निजानामात्मीयानां यशसां कीर्तीनां प्रसरैर्विस्तारैः सह स्वलक्ष्म्या आत्मश्वैत्यश्रिया सार्धं स्पर्धां संहर्षमभ्यसूयां दधद्विभ्राणः सन् राजा चन्द्रो नृपश्च इतोऽस्माद्भूमण्डलवर्तिनः स्वदेशान्निजजनपदादात्मप्रदेशाद्वा वहि कृतो निष्कासितः देशत्यागं कारितः । उत्प्रेक्ष्यते तदादि तस्मात्प्रसरादारभ्य मृगं लक्ष्म कृष्णसारं दधानः कलयन् मृगयुवल्लुब्धक इव स्वसिन्धोर्गगनगङ्गाया रोधसि तटे अनिशमहोरात्रं किमु बम्भ्रमीति अतिशयेन भ्राम्यतीव । प्रायो मृगेणैव मृगा गृह्यन्ते नद्यादिनीरसंनिधाने च पयःपानार्थं वन्यसत्त्वाश्च समायान्ति इति स्वयशःस्पर्धी चन्द्रो राज्ञा पृथ्वीपीठान्निष्कासितो नभसि पर्यटतीत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

પોતાના પ્રસરતા યશ સાથે અને પોતાની લક્ષ્મી સાથે સ્પર્ધા કરતાં ચંદ્રનો બાદશાહે પોતાના દેશમાંથી બહિષ્કાર કર્યો. ત્યારથી આરંભીને લાછનરૂપ શ્યામતાને ધારણ કરતો ચંદ્ર શિકારી જેવો બનીને આકાશગંગાના તીરે જાણે નિરંતર ભ્રમણ કરતો ન હોય ! ॥૫૨॥

यस्यौजसि स्फुरति जैत्र इव त्रिलोक्यां
त्रासादिवाम्बुनिधिमम्बुधिमन्त्रजिह्वः ।
वज्रः पुरंदरकरं सरसीजपाणिः
पादं हरेरपि दवोऽद्रिभुवं बभाज ॥ ५३ ॥

यस्य राज्ञो जैत्रे जयनशीले इव ओजसि प्रतापे त्रैलोक्यां जगत्त्रयेऽपि स्फुरति परिभ्राम्यति सति त्रासादाकस्मिकभयात् । उत्प्रेक्ष्यते अम्बुधेः समुद्रस्य मन्त्रजिह्वः कृशानुः वडवानलः अम्बुनिधिमूर्मिमालिमध्यमिव बभाजाश्रयति स्म । अपि पुनर्वज्रो दम्भोलिः पुरंदरस्य वासवस्य करं हस्तमिवाश्रितः । अपि पुनः सरसीज कमल पाणौ हस्ते यस्यैतावता मार्तण्डो हरेर्नारायणस्य पादं चरणं विष्णुपदमाकाशं श्रितवानिव । अपि पुनर्दवो दावानलः अद्रिभुवं पर्वतघनगहनावनीमिव सेवते स्म ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહનો જયશીલ પ્રતાપ ત્રણે જગતમાં વ્યાપીને રહેલો હોવાથી વડવાનલ બિચારો સમુદ્રના પેટમાં પેસી ગયો । વજ્રે ઇંદ્રના હાથનો આશ્રય લીધો । સૂર્યે વિષ્ણુનાં ચરણ (આકાશ) નો આશ્રય કર્યો. અને દાવાનલ પર્વતોના ભયંકર વનોનો આશ્રય લઈને રહ્યો । ।।૫૩।।

अभ्रभ्रमद्यदभिमात्ययशोलुलाय-
मालोक्य भीतिविवशस्य हरेर्हयस्य ।
संत्रस्यतो वदननिर्यदमन्दफेनै-
र्ज्योतिष्मतीव समभूत्पुरुहूतपद्या ॥ ५४ ॥

हरेरिन्द्रस्य हयस्य तुरगस्योच्चैःश्रवसो वदनान्मुखगह्वरान्निर्यद्भिरधोभूमौ निष्पतद्भिरमन्दैर्बहुलैः फेनैर्मुखकफैरश्वमुखलालाभि' कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते पुरुहूतपद्या शक्रमार्गो गगनम् । ज्योतिष्मती ज्योतींषि ग्रहनक्षत्रतारका विद्यन्ते यस्यां तादृशी किमभवत्संपन्नेव । हयस्य किंभूतस्य । भीत्या भयेन विवशस्य विह्वलस्य व्याकुलस्य । अत एव किं कुर्वतः । सन्त्रस्यत अकस्मान्निजजिघांसुदर्शनोद्भूतभूरिभीतिवशतो नश्यतः । किं कृत्वा । अभ्रे आकाशे भ्रमन्तं परितः पर्यटन्त यस्याकब्बरस्याभिमानीनां विरोधिनामयशोऽपकीर्तिरेव श्यामवर्णत्वाल्लुलाय महिषमालोक्य समीक्ष्य । महिषो हि तुरगद्वेषी । यतः 'रजस्वलो वाहरिपुः' इति हैम्याम् । तथा जिनजन्माभिषेके देवागमे 'वाजिस्थ कासरारूढः' । तथा 'हयद्विषष्कयिणीपयःसुतम्' हयद्विषत्या महिष्या किंभूताया बष्कयिण्याः प्रौढाङ्गजाया यत्पयः

सरसंदुग्धं तस्य सुतं दधि । दुग्धोद्भवात्पयः सुतमिति । तथा 'रामालिरोमावलिदिग्वि-गाहिध्वान्तायते वाहनमन्तकस्य । यत्प्रेक्ष्य दूरादपि विस्यतः स्वानश्वान्गृहीत्वापसृतो विवस्वान् ॥' द्वयमपि नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

શત્રુરાજાઓના અપયશરૂપી મહિષને જોઈને, ભયથી વિહ્વલ બની ગયેલા અને ત્રાસથી નાસી જતા ઇંદ્રના ઉચ્ચૈઃશ્રવાઅશ્વના મુખમાંથી પડી ગયેલા ફીણથી જાણે આકાશમાં જ્યોતિશ્ચક્ર બની ગયું ન હોય ! ॥૫૪॥

पञ्चापि देवतरवोऽधरिताः स्वदान-
लीलायितैर्वसुमतीकुसुमध्वजेन ।
संभूय काञ्चनशिलोच्चयचूलिकायां
किं मन्त्रयन्त्यवनिवृत्रहणं विजेतुम् ॥ ५५॥

वसुमत्या वसुधराया अतिरूपरामणीयकेन कुसुमध्वजेन श्रीनन्दनेन । 'निषधवसुधामीनाङ्कस्य प्रियाङ्कमुपेयुषः' इति नैषधे । 'सर्वातिशायिशरीरसौन्दर्याद्भूमीस्मरेण' इति तद्वृत्तिः । स्वदानस्य निजवितरणस्य लीलायितैर्विलसितैरधरितास्तिरस्कृताः पराभूताः सन्तः पञ्चापि पञ्चसंख्याको अपि कल्प–पारिजात मन्दार हरिचन्दन संताननामानो देवतरव. सुरद्रुमाः । उत्प्रेक्ष्यते काञ्चनशिलोच्चयस्य स्वर्णशैलस्य मेरोश्चूलिकायां शिरःशिखरे संभूय एकत्र मिलित्वा सर्वेऽप्येकीभूय अवनेर्भूमेर्वृत्रहणं पुरंदरमकब्बरसाहिं विजेतुमभिभवितुं किं मन्त्रयन्ति रहसि आलोचनमिव कुर्वन्ति । रहस्यालोकनं मन्त्रः' इति हैम्याम् । तथा पाठान्तरम् तत्र कूलंकषाणां नदीनां प्रणयी पतिः समुद्रः सनेमिः । स्यन्दनचक्रधाराकारो यस्याः सा भूमिस्तस्यास्तमीविवोढुः रजनीरमणस्य । अकब्बरभूपतेरित्यर्थः । विजिगीषयेव स्वाभिभवविधातुर्विजेतुमिच्छयेव अनिमिषान्देवान् संप्रीणयन्ति । तोषयन्ति । समीहितदानादिना प्रीता हि देवा अभीष्टसिद्धिं ददते इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

પૃથ્વી પરના કામદેવ એવા અકબર બાદશાહથી અતિદાનના વિલાસવડે અપમાનિત થયેલા કલ્પ, પારિજાત, મંદાર, હરિચંદન અને સંતાન નામનાં પાંચ કલ્પવૃક્ષો મેરુપર્વતનાં શિખરઉપર એકઠાં થઈને જાણે રાજાને જીતવા માટે મંત્રણા કરતા ન હોય !

અથવા રાજાને જીતવારૂપ પોતાની ઈષ્ટસિદ્ધ માટે જાણે દેવોને સંતુષ્ટ કરતા ન હોય ! ॥૫૫॥

सर्वानुवाद इव यन्महसां विहायः-
पान्थः किमु प्रतिनिधिर्हुतभुक्पयोधेः ।
वज्रोऽनुकार इव कायलता हुताश-
पङ्क्तेः पुनः सहचरस्तडितां विलासः ॥ ५६ ॥

यन्महसाम् अकब्बरसाहेर्भूयसः प्रतापानां विहायःपान्थो गगनाध्वनीनः सहस्ररश्मिः सर्वं समस्तरूपमनुवदतीति सर्वानुवादः पुनरप्यभिधानमिव । पुनः पयोधेः समुद्रस्य हुतभुक् ज्वालाजिह्वो वडवामुखः प्रतिनिधिः प्रतिबिम्बमिव । पुनर्वज्रो वासवहस्तादम्भोलिः अनुकारः सादृश्यमिव । पुनर्हुताशानां पावकानां पङ्क्तिर्मालिका कायलता शरीरयष्टिरिव । पुनस्तडितां विद्युतां विलासो विजृम्भितं सहचरः सखा । 'स्निग्धः सहचरो मित्रं सखा' इति हैम्याम् ॥

श्लोकार्थ

અકબર બાદશાહનો પ્રતાપસૂર્ય જાણે સહુના નામરુપે બન્યો ! અર્થાત ફરીથી વડવાનલનાં પ્રતિનિધિરુપે, વજ્રની સમાનતારૂપે, અગ્નિનાં શરીરરુપે અને વિદ્યુતનાં વિલાસરૂપે પ્રગટ થયો ! ॥૫૬॥

ऐश्वर्यमीशत इव प्रभुतां सुरेन्द्रा-
दोजो रवेर्निधिपतेश्च वदान्यभावम् ।
भोगीश्वरादवनिगौरवसाहसित्व-
मादाय योऽम्बुजभुवा निरमायि भूमान् ॥ ५७ ॥

यो भूमान अकब्बरसाहिः अम्बुजभुवा नारायणनाभिनीरजजन्मना ब्रह्मणा । उत्प्रेक्ष्यते-ईशात ईश्वरादैश्वर्यमीश्वरताम । तथा सुरेन्द्राद्देवनायकात्प्रभुतां स्वामितां सामर्थ्यं वा । पुनः रवेः सहस्रकिरणादोजः प्रतापम । 'यदोजसो यद्यशसः स्थिताविमौ' इति नैषधे । ओजःशब्देनात्र प्रतापः । च पुनर्निधिपतेर्वैश्रवणाद्वदान्यभावं दानशीलताम । पुनर्भोगीश्वरात शेषनागनाथादवनेर्मेदिनीमण्डलस्य गौरवस्य साहसित्वं सहनशीलताम । 'सहिवहिचलिपतिभ्यो यङन्तेभ्य' किकिनौ वाच्यौ' 'सासहिः वावहिः चाचलिः पापतिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम । आदाय गृहीत्वा निरमायि निष्पादित इव ॥ इत्यकब्बरसाहियशःप्रतापवदान्यतादिगुणाः ॥

શ્લોકાર્થ

બ્રહ્માએ જાણે ઇશ્વરનુ ઐશ્વર્ય, સુરેંદ્રની પ્રભુતા, સૂર્યની ઓજસ્વિતા (પ્રતાપ) કુબેરની દાનવીરતા, અને શેષનાગની પૃથ્વીને ધારણ કરવારૂપ સહનશીલતા અથવા સાહસિકતાને ગ્રહણ કરીને અકબર બાદશાહનું નિર્માણ કર્યું હતું ! ॥૫૭॥

क्षोणीक्षितः क्षितिरुहानिव वायुरंहः
प्राच्याननामयदकब्बरभूमिपालः ।
तस्माद्दिशो जगृहिरेऽपि च दाक्षिणात्य-
क्ष्माभृद्भरेण शरभादिव सिन्धुरेण ॥ ५८ ॥

अकब्बरनामा भूमीपालः क्षितिरक्षिता प्राच्यान् पूर्वदिग्भवान् पूर्वदिक्संबन्धिनो वा क्षोणीक्षितः पार्थिवान् । 'महीक्षित्पार्थिवो मूर्धाभिषिक्तो भूप्रजानृपः' इति हैम्याम् । अनामयत् स्वपदप्रणतान् प्रणयति स्म । क इव । वायुरंह इव यथा वातवेगः क्षितिरुहान् पादपान् नामयति नम्रीकरोति । अपि च पुनस्तस्मादकब्बरसुरत्राणपातिसाहेर्दक्षिणस्यां दिशि भवा दाक्षिणात्यास्ते च ते क्ष्माभृतश्च राजानस्तेषां भरेण वृन्देन दिशो जगृहिरे पलायितम् । 'पलायितस्तु नष्टः स्याद्गृहीतदिग्भिराहितः' इति हैम्याम् । शरभादिव । यथा अष्टापदात्कुञ्जराराातेः सकाशात् । 'शरभः कुञ्जराराातिरुत्पादकोऽष्टपादपि' इति हैम्याम् । सिन्धुरेण । जातिवाचित्वादेकवचनम् । निजाहितत्वेन हननभीतेर्गजेन प्रपलाय्यते ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રચંડ વાયુ જેમ વૃક્ષોને નમાવે તેમ ભૂપાલ અકબરે પૂર્વદિશાનાં રાજાઓને નમાવ્યા. અને અષ્ટાપદથી જેમ હાથીઓ દિશાઓમાં પલાયન થઈ જાય તેમ દક્ષિણદિશાનાં રાજાઓ દિશાઓમાં પલાયન થઈ ગયા. ॥૫૮॥

आज्ञा यदम्बुनिधिनेमिविभोरधारि
शीर्षेव मूर्ध्नि धरणीरमणैरुदीच्यैः ।
पाश्चात्यभूमिपतयो यतयो बभूवु-
र्भीतेर्विरागत इवोज्झितसङ्गरङ्गाः ॥ ५९ ॥

यश्चासौ अम्बुनिधिनेमौ वसुधावलये विधुश्च तस्याकब्बरभूपते राज्ञः आज्ञा शासनमुदीच्यैः उत्तरस्यां भवैर्धरणीरमणैः पृथिवीपतिभिर्मूर्ध्नि स्वमस्तके शीर्षेव 'सेस' इति लोकप्रसिद्धा । अधारि ध्रियते स्म । तथा पाश्चात्यभूमिपतयः पश्चिमदिक्संबन्धिनो भीतेरकब्बरसाहिसाध्वसातिरेकाद्यतयस्तापसा बभूवुः सजाता । 'वैखानसो वानप्रस्थो भिक्षुः सांन्यासिको यतिः' इति हैम्याम् । किंभूताः । उज्झितस्त्यक्तः सङ्गस्य गृहगृहिणीधनैश्वर्यादिसंगमस्यानुषङ्गस्य रङ्गश्चित्तोत्साहो यैः । उत्प्रेक्ष्यते विरागत इव । यथा वैराग्यात्तापसीभवन्ति । तेऽपि च विरागिणस्त्यक्तसङ्गरङ्गाः स्युः ॥ इत्यकब्बरस्य चतुर्दिगाक्रमणम् ॥

શ્લોકાર્થ

વસુધાના વિધુ અકબર રાજાની આજ્ઞાને ઉત્તરદિશાનાં રાજાઓએ શેષનાગની જેમ શિરોધાર્ય કરી, અને બાદશાહના ભયથી પશ્ચિમ દિશાના રાજાઓ ધનધાન્ય, કુટુંબપરિવારનો ત્યાગ કરીને જાણે તાપસ બની ગયાં ! ॥૫૯॥

सर्वे जनाः सृजति राजनि यत्र राज्यं
प्रह्लत्तिपल्लवितचित्तपथा बभूवुः ।
दुःस्थैरिवापि न परं प्रतिपक्षलक्ष-
क्षोणीमहेन्द्रमहिलानिवहैः सुखांशः ॥ ६० ॥

यत्र यस्मिन्नकब्बरे राजनि चतुरम्बुधिमेखलाखण्डले राज्यं सकलविपुलामण्डलैश्वर्यं सृजति कुर्वति सति सर्वे समस्ता अपि जनाः प्रजालोकाः प्रह्लत्या प्रमोदेन । 'ह्लाद् इति योगविभागात् ह्रस्वः प्रह्लत्तिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । कृत्वा पल्लविताः बहलीभूताश्चित्तपथा मनोवृत्तयो येषां तादृशा बभूवुः संजाताः । परमयं विशेषः । अथ वा परं केवलं प्रतिपक्षा अकब्बरसाहेश्चेतोवचनादिभिर्विपक्षीभूता मनसैव विरुद्धविधित्सावो वा न तु कायेन कथंचिदपि प्रभविष्णवः तादृग्विधा विरोधिनस्ते च लक्षा लक्षसंख्याका ये क्षोणीमहेन्द्राः पूर्वावस्थापेक्षया क्षितिऋभुक्षाणः महानृपास्तेषां महिला अवरोधवधूवरास्तासां निवहैः समूहैः दुःस्थैर्दरिद्रैर्निर्धनैरिव सुखस्य सातस्य शर्मणो लेशोऽप्यंशोऽपि नावापि न प्राप्तः । महाराजा अपि यत्प्रतिपक्षतया परिभवं प्राप्य सर्वं राज्यं जनपदपुरग्रामद्रविणादि निर्गम्य द्रमकीभूय वनेचरा इव कान्तारान्तरचारिणो बभूवुः । अतस्तपस्विनीभिस्तद्वनिताभिः कुतः सुखांशोऽपि प्राप्यत इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર બાદશાહના રાજ્યમાં સર્વે પ્રજાજનો પ્રમોદથી પ્રફુલ્લિત ચિત્તવાળા બન્યાં.

પરંતુ લાખો શત્રુરાજાઓની સ્ત્રીઓનો સમૂહ દરિદ્રીપુરૂષની જેમ સુખનો લેશમાત્ર પણ પ્રાપ્ત કરી શકી નહિ ॥૬૦॥

મેરુર્ગિરિષ્વિવ ગભસ્તિરિવ ગ્રહેષુ
વર્હિર્મુખેષ્વિવ વૃષા પ્રમુખો નૃપેષુ ।
આક્રમ્ય ચક્રિવદસૌ ક્ષિતિશક્રચક્રં
શાસ્તિ સ્મ સાહિરખિલાં ચતુરબ્ધિકાઞ્ચીમ્ ॥૬૧॥

અસૌ સાહિરકબ્બરઃ અખિલાં સમગ્રામપિ ચત્વારોઽમ્બુધયઃ સમુદ્રાઃ કાઞ્ચી મેખલા યસ્યાસ્તાદર્શીં પૃથ્વીમ્ । યદ્યપ્યુત્તરસ્યાં ચક્રિસાધ્યસ્ય ભરતક્ષેત્રસ્ય પર્યન્તો હિમવદ્ગિરિઃ તથાપિ કવિસમયાનુસારેદો વચઃ । તથા ચ રઘુવંશે 'પયોધરીભૂતચતુઃસમુદ્રાં જુગોપ ગોરૂપધરામિવોર્વીમ્' ઇતિ । તથા ચ નૈષધે દમયન્તીસ્વયંવરસમાગમે ભૂપતીનામ્ 'રમ્યેષુ હર્મ્યેષુ નિવેશનેન સપર્યયા કુણ્ડિનનાકનાથઃ । પ્રિયોક્તિદાનાદરનમ્રતાભિરુપાચરચ્ચારુ સ રાજચક્રમ્ ॥ ચતુઃસમુદ્રીપરિખે નૃપાણામન્તઃપુરે વાસિતકીર્તિદારે । દાનં દયાસૂનૃતમાતિથેયી ચતુષ્ટયીરક્ષણસૌવિદલ્લાઃ ॥' ઇતિ । શાસ્તિ પાલયતે । કિં કૃત્વા । ચક્રિવત્ ચક્રવર્તિવત્ ક્ષિતિશક્રાણાં મૂર્ધાભિષિક્તાનાં મહાનૃપાણાં ચક્રં વૃન્દમાક્રમ્ય સ્વસેવકીકૃત્ય । અસૌ કિંભૂતઃ । ગિરિષુ સર્વપર્વતેષુ મેરુઃ સુવર્ણાચલ ઇવ । યથા ગ્રહેષુ મઙ્ગલપ્રમૃતિષ્વષ્ટાસંખ્યેષુ ગભસ્તિર્ભાસ્કર ઇવ । ગ્રહપતિત્વાત્ । 'ગ્રહાબ્ધિનીગો દ્યુપતિર્વિકર્તનઃ' ઇતિ હૈમ્યામ્ । યથા વર્હિર્મુખેષુ વૃન્દારકેષુ વૃષા પુરંદર ઇવ । તથા નૃપેષુ સમસ્તભૂપતિષુ પ્રમુખો મુખ્યઃ ॥ ઇત્યકબ્બરવર્ણનમ્ ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ પર્વતોમા મેરૂ, 'મંગલ' આદિગ્રહોમાં સૂર્ય, દેવોમાં ઈંદ્ર, તેમ સર્વરાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા અકબર બાદશાહે ચક્રવર્તીની જેમ સર્વે રાજાઓને વશ કરી ચારસમુદ્ર પર્યંતની પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું ॥૬૧॥

શ્રીઆગરાપુરમુપેત્ય કિયન્તિ વર્ષા-
ણ્યમ્ભોધિનેમિવિધુના વસતિર્વિતેને ।
ભૂકશ્યપેન મથુરામિવ હેમપદ્મ-
નિષ્પાતિપૌષ્પકપિશાર્કસુતાકલાપામ્ ॥ ૬૨ ॥

અમ્ભોધિનેમેઃ સમુદ્રકાઞ્ચ્યા વિધુના સુધાકરેણાકબ્બરેણ પાતિસાહિના દિલ્લીનગરાત્

श्रिया विविधलक्ष्म्या कलिताम् आगरा इत्यभिधानं यस्यास्तादृशीं पुरीं नगरमुपेत्यागत्य कियन्ति कतिचिद्वर्षाणि यावत्स्थितिः वसतिर्वितेने विहिता । स्थित इत्यर्थः । केनेव । भूकश्यपेनेव । यथा वसुदेवेन शौर्यपुरान्मथुरामागत्य कियन्ति हायनानि वसतिर्वितन्यते स्म । 'वसुदेवो भूकश्यपो दुन्दुरानकदुन्दुभिः' इति हैम्याम् । किंभूतां पुरम् । हेमपद्मानां जाम्बूनदारविन्दानां निष्पातिभिर्नितरां पतनशीलैरथ वा काञ्चननीरजेभ्यो गलद्भिः । 'पशुपतिजटाजूट इव विकसितकनककमलकुवलयोच्छलितरजःपुञ्जपिञ्जरितराजहंसावतंसया' इति चम्पूकथायां हेमपद्मानां सद्भाव इति । पौष्पैः परागैः कपिशा पिङ्गीकृतपया यार्कसुता भानुनन्दना सैव कलापः कलधौतमेखला यस्यां सा ताम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ વસુદેવે શૌર્યપુરીથી આવીને મથુરામાં સ્થિરતા કરી હતી તેમ પૃથ્વીના ચંદ્ર અકબર બાદશાહે દિલ્હી નગરથી સુવર્ણ કમળોની પરાગથી જેના પાણી પીળા બની ગયાં છે તેવી યમુનારૂપ મેખલાવાળી આગ્રા નગરીમા આવીને કેટલાંક વર્ષ સ્થિરતા કરી. ॥૬૨॥

[तस्थौ समाः स कियतीः पुरमागराख्यां
भूमान्विभूष्य मथुरामिव वृष्णिसूनुः ।
भर्तुर्वशेव सरसा सरसीरुहास्या
श्यामाङ्कमर्कतनुजा भजते स्म यस्याः ॥

स भूमण्डले मुद्गलेन्द्रतया विख्यातो भूमानकब्बरः आगरा इत्याख्या नाम यस्यास्तादृशीं पुरं नगरीं विभूष्यालंकृत्य कियतीः कियत्संख्याकाः समा वर्षाणि । 'हायनोऽब्दं समाः शरत्' इति हैम्याम् । यावत्तस्थौ स्थितिमकार्षीत् । क इव । वृष्णिसूनुरिव । यथा वृष्णेरन्धकवृष्णेः सूनुर्नन्दनो वसुदेवोदसारः कंसोपरोधेन कतिचित्संख्याकान् संवत्सरान् स्थितवान् । यस्य आगराख्यायाः पुरो मथुरापुर्याश्च अर्कतनुजा कालिन्दी अङ्कं समीपं भजते स्म सिषेवे । 'अङ्को भूषारूपकलक्ष्मसु । चित्राजौ नाटकाद्यंशे स्थाने क्रोडेऽन्तिकागसोः ॥' इत्यनेकार्थः । केव वशेव । यथा पत्नी भर्तुरन्तिकमुत्सङ्गं भजते । किंभूता । सह रसैः पानीयैः शृङ्गारादिभिर्वा वर्तते या सा सरसा । पुनः किंभूता । सरसीरुहं पद्मं तदेव तद्वदा आस्यं वदनं यस्याः । पुनः किंभूता । श्यामा कृष्णवर्णा । 'जम्मन्तरे न विहडइ उत्तममहिलाण जं कियंपि कम्मं । कालिन्दी कन्हविरहे अज्जवि कालं जलं वहइ ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ । पक्षे षोडशवार्षिकी ॥ पाठान्तरम् ॥]

પાઠાન્તર-શ્લોકાર્થ

જેમ વસુદેવે કંસનાં આગ્રહથી કેટલાકવર્ષ મથુરાને અલંકૃત કરી હતી તેમ અકબર બાદશાહે કેટલાંક વર્ષપર્યંત આગ્રાનગરીને અલંકૃત કરી. તે આગ્રા અને મથુરાની સમીપમાં યમુના વહે છે. શૃંગાર આદિ રસથી યુક્ત વિકસ્વર કમલજેવા મુખવાળી અને શ્યામવર્ણા તરૂણી સ્ત્રી [જેમ સ્ત્રી શૃંગાર આદિ રસ (પાણી) વડે યુક્ત હોય તેમ યમુના જલવડે યુક્ત છે, જેમ સ્ત્રીનું વિકસ્વર કમલ જેવું મુખ હોય છે તેમ યમુના પણ કમલમુખી છે ! જેમ સ્ત્રી શ્યામવર્ણા તરૂણી હોય તેમ નદી શ્યામવર્ણીય પાણીવાળી છે] ! જેમ સ્ત્રી પતિનાં ઉત્સંગને સેવે તેમ યમુના પણ મથુરા અને આગ્રાનાં અંકને (સમીપતાને) સેવે છે !

स श्रीकरीपुरमवासयदात्मशिल्पि-
सार्थेन डावरसरं सविधे धरेशः ।
इन्द्रानुजात इव पुण्यजनेश्वरेण
श्रीद्वारकां जलधिगाधवसंनिधाने ॥ ६३ ॥

स धरेशः अकब्बरधरणीरमणः आत्मनः स्वाज्ञावशवर्तिना शिल्पिसार्थेन विज्ञानिनिवहेन डावर इति नाम्नः सरसः प्राक् सीहिनैव स्वयं खानितस्य द्वादशक्रोशमितस्य तटाकस्य सविधे पार्श्वे श्रीकरी इति नाम्नीं पुरं नगरं अवासयत् वासयति स्म । क इव । इन्द्रानुजात इव । यथा 'शक्रावरजो विष्णुः दाशार्हः । पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावज्रेन्द्रानुजाः ॥' इति हैम्याम् । तथा 'का नुजे मम निजे दनुजारौ' इत्यपि नैषधे । पुण्यजनानां यक्षाणामीश्वरेण स्वामिना । 'कैलाशौकायक्षधननिधिपुण्यकिंपुरुषेश्वरः' इति हैम्याम् । शक्रादिष्टधनदेन । जलधिगानां नदीनां धवो भर्ता समुद्रस्तस्य संनिधाने समीपे श्रिया स्वर्णरत्नादिसमृद्धया संयुक्तां द्वारकानाम्नी पुरीं वासयामास निवेशयति स्म ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કૃષ્ણ માટે ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે સમુદ્રની સમીપમાં ધનધાન્યાદિથી સમૃદ્ધ દ્વારિકા નગરી વસાવી હતી તેમ અકબર બાદશાહની આજ્ઞાથી સ્વયં બનાવેલા 'ડાબર' નામના સરોવરની નજીક શિલ્પીઓના, સમુહે " શ્રીકરી " (સીકર) નામની નગરી વસાવી હતી. ॥૬૩॥

प्रावकाश्यपीपतिरकब्बरपातिसाहि-
स्तस्याः पुरः प्रतिभटान्प्रचलन्विजेतुम् ।
आशा दशापि कुरुते स्म फते स यस्मा-
त्तस्मात्फतेपुरमिति प्रददे तदाह्वाम् ॥ ६४ ॥

तस्मात्कारणात् काश्यपीपतिरवनिनायकः तस्याः श्रीकर्या आह्वां नाम फतेपुरमिति प्रददे दत्तवान् । करोति स्मेत्यर्थः । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धाद्यस्मात्कारणात् सोऽकब्बरपातिसाहिः प्राक् पूर्वं वासनसमये तस्याः श्रीकर्याः पुरो नगर्याः प्रतिभटान् प्रत्यर्थिपार्थिवान् विजेतुं प्रचलन् प्रतिष्ठमानः दशापि प्राची आग्नेयी दक्षिणा नैर्ऋती प्रतीची वायवी उत्तरा ऐशानी नागी ब्राह्मीलक्षणा आशा दिशः फते स्वायत्ता । यवना हि विजयस्याभिधां 'फते' इति कथयन्ति इति । 'दशदिगन्तजिता रघुणा यथा' इति रघुवंशे । दशदिशां जयः कुरुते स्म कृतवान् । जैनमते तु महानद्यादिषु इतरातः पयःप्रवाहागमनैर्निम्नीभवद्भूभागनिवासिशबरादिग्रामाः शैलसंधिगह्वरमध्यगतभिल्लपल्ल्यो वा अधोदिग्वर्तिनः तथा पर्वतोपरिकोट्टादय ऊर्ध्वदिग्भाज इति तत्त्वम् इति दशदिग्जयः जिगायेत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

અકબ્બર બાદશાહે શત્રુરાજાઓને જીતવા માટે પ્રથમ શ્રીકરી નગરીથી પ્રયાણ કર્યું, દશે દિશાઓને સ્વાધિન કરી હતી અર્થાત્ દિગ્‌વિજય કર્યો હતો. 'ફતે' કર્યો હતો. (યવનો વિજયને 'ફતે' કહે છે.) તેથી શ્રીકરીનુ નામ 'ફતેપુર' રાખવામાં આવ્યું ॥૬૪॥

गौरीमहेश्वरगणा स्फटिकावनद्ध-
मध्या सरोवधिपतिः प्रचलत्कुमारा ।
कर्णातिथीभवदिभाननधीररावा
कैलासभूमिरिव या नगरी रराज ॥ ६५ ॥

या श्रीकरीनगरी कैलासभूमिः स्फटिकाचलक्षोणीव रराज राजते स्म । किंभूता । गौरीभिः काञ्चनचारुवर्णवर्णनीयवर्णिनीभिः कलितानां महेश्वराणां महेभ्यानामगणितद्रविणवतां व्यवहारिणां गणा व्रजा यत्र । पक्षे पार्वतीसंयुतशंभुः तथा गणाः पार्षदाः प्रमथाद्यो यस्याम् । पुनः किंभूता । स्फटिकादुज्ज्वलमवनद्धं सुधाकल्पितं गृहविपणिग-

णमयं मध्यं यस्याम् । पक्षे स्फटिकरत्नैरवनद्धं बद्धं मध्यं यस्याः स्फटिकाद्रित्वात् । पुनः किंभूता । सह शेवधीनां निधानानां पतिभिः स्वामिभिः अगणिताप्रमाणद्रविणत्वात्प्रतिस्थाननिक्षिप्तानेकनिधिनायकैरीश्वरैर्वर्तते या । पक्षे सधनदा । 'कैलासौकास्त्र्यक्षसखो धनदो निधिकिंपुरुषेश्वरः' इति हैम्याम् । पुनः किंभूता । प्रचलन्तः क्रीडाकृते स्वतन्त्रमितस्ततः परिभ्राम्यन्तः कुमारा राजामात्यसामन्तमहेभ्यादीनां बालका यत्र । पक्षे प्रचलन् पित्रोर्मिलनार्थं गमागमं कुर्वन् कुमारः स्वामिकार्तिको यत्र । स्कन्दस्यान्यत्रापि स्थितिसंभवाद्गमागमौ युक्तौ । तथा 'सुगन्धिगन्धमादनाधिवासिनः स्कन्ददेवस्य दर्शनार्थमितो गतवानस्मि' इति चम्पूकथायाम् । अथवा गौरीनन्दनत्वात्तत्रापि मातुः पार्श्वेऽवस्थितत्वाच्चेति द्वयोरपि कर्मधारयः । पुनः किंभूता । कर्णातिथीभवन्तः श्रवणप्राघुर्णा जायमाना इभानां मदगन्धबन्धुरसिन्धुराणामाननेभ्यो वक्त्रेभ्योऽर्थान्निर्गता धीराः पानीयपूर्णाप्रमाणश्रावणसंबन्धिजलधरध्वनितानुकारिणो रावा गम्भीरगर्जारवा यस्याम् । पक्षे श्रूयमाणो गणनायकधीरध्वनिर्यस्याम् । विनायकस्यापि गौरीतनूजत्वात् ॥

श्लोकार्थ

'श्रीકરી' નગરી કૈલાસભૂમિની જેમ શોભતી હતી. તેમાં કાંચનવર્ણીય મહિલાઓ સહિત શ્રેષ્ઠીઓનો સમૂહ હતો, જેવી રીતે કૈલાસમાં પાર્વતી સહિત ઈશ્વર અને પ્રમથ આદિ ગણો છે. નગરીનો મધ્યભાગ સ્ફટિકની જેમ ઉજ્વલ હતો, જેવી રીતે કૈલાસ સ્ફટિક રત્નોવાળો છે. નગરીમાં ધનાઢ્ય માણસો વસતા હતા, જેવી રીતે કૈલાસ ઉપર કુબેર વસે છે! નગરીમાં આમતેમ શ્રેષ્ઠીપુત્રો અને રાજકુમારો ક્રીડા કરી રહ્યા હતા, જેવી રીતે કૈલાસમાં કાર્તિકસ્વામી આમતેમ ક્રીડાને કરે છે. નગરીમાં મદોન્મત્ત હાથીઓનાં ગર્જારવના શબ્દ સંભળાઈ રહ્યાં હતા, જેવી રીતે કૈલાસ જલસહિત મેઘોના ગર્જારવવાળો છે! આ રીતે કૈલાસભૂમિની જેમ શ્રીકરી નગરી શોભી રહી હતી. ॥૬૫॥

भूमिभृतां प्रतिभटं सुमनःसु मुख्यं
जिष्णुप्रधन्वपविपाणिसहस्रनेत्रम् ।
प्रेक्ष्य प्रभुं हरिमिव स्वमुपेतमुर्व्यां
प्रीतेरनूपगतवत्यमरावतीयम् ॥ ६६ ॥

यं नृपम् । यन्मूर्तिमित्यर्थः । उर्व्यां महीमण्डले उपेतमागतं स्वमात्मीयं प्रभुं स्वामिनं हरिमिन्द्रं प्रेक्ष्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । प्रीतेः स्वस्वामिनि स्नेहातिरेकात् अनु पृष्ठे उपगतवती समायाता । उत्प्रेक्ष्यते इव श्रीकरीरूपा अमरावती इन्द्रनगरीव । किंभूतं यं हरिं च । भूमीभृतां विपक्षक्षोणीक्षितां पर्वतानां च प्रतिभटं विद्वेषिणं निहन्तुकम् ।

पुनः किंभूतम् । सुष्ठु शोभनं मनो येषां निरवद्यहृदयेषु महत्सु देवेषु च मुख्यमग्रगण्यम् । पुनः किंभूतम् । जिष्णु जयनशीलं तथा उग्रं प्रचण्डं स्वासहजपरःसहस्रसंहारकारकं धन्व कोदण्डं यस्य । तथा पविर्वज्रमाकृत्या पाणौ हस्ते यस्य । प्रायः पुण्यवतां पाणिपादेषु वज्रचक्राङ्कुशादिलक्षणानि स्युः । तथा सहस्र दशशतसंख्याकानि नेत्राणि लोचनानि यस्य । 'सहसंखी राजा' इति लोकवाक्यमपि । चरप्रधानपुरोहितादीनां दृग्भिर्भूपालाः पश्यन्तीति कविसमयोऽपि । पश्चात्कर्मधारयः । शक्रस्य त्वेतानि नामान्येव सन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

અકબર રાજાના રૂપે પોતાના સ્વામી ઈંદ્રને પૃથ્વી ઉપર આવેલા જોઈને, તેની પાછળ અત્યંત સ્નેહથી ઈંદ્રપુરી અમરાવતી જાણે શ્રીકરી રૂપે આવીને રહી ન હોય! જેમ ઇંદ્ર પર્વતોનો શત્રુ કહેવાય છે તેમ-રાજા-શત્રુરાજાઓ પ્રત્યે શત્રુ હતો. જેમ ઈંદ્ર દેવોમાં મુખ્ય હોય છે તેમ આ રાજા સજ્જન પુરૂષોમાં મુખ્ય હતો. જેમ ઇંદ્રના હાથમા વજ્ર હોય છે તેમ આ રાજાના હાથમાં જયશીલ પ્રચંડ ધનુષ્ય હતું અથવા રાજાના હાથમાં વજ્રની આકૃતિ હતી. (પ્રાય પુણ્યવંત પુરૂષોનાં હાથ પગમાં વજ્ર, ચક્ર, અંકુશ આદિ લક્ષણો હોય છે) જેમ ઇંદ્રને હજાર નેત્ર હોય છે તેમ રાજા સૈનિકો, પ્રધાનો અને પુરોહિત આદિની દૃષ્ટિથી જોતો હોવાથી હજાર આંખોવાળો હતો. આવા ઇંદ્રની જેમ શોભતા અકબર બાદશાહને પૃથ્વી પર આવેલો જોઈને તેની પાછળ અમરાવતી શ્રીકરીરૂપે આવીને રહી ન હોય ! ॥૬૬॥

स्पर्धां यया विदधतं त्रिजगज्जयिन्या
दृष्ट्वा वलेर्गृहमियं क्वचिदौचिती न ।
ध्यात्वेति पद्मजनुषा प्रतिघातिरेका-
त्क्षिप्तः क्षणात्क्षितितले वलिना किमेषः ॥६७॥

पद्मजनुषा ब्रह्मणा इत्यमुना प्रकारेण ध्यात्वा विचिन्त्य प्रतिघातिरेकादनुचितविभावनोद्भूतकोपातिशयात् । उत्प्रेक्ष्यते वलिना वलिनाम्ना दैत्येन सार्धम् । अत्र सार्धपदाध्याहारः । अथ वा वलिना बलवता विधिना । बलवन्तं विना कापि कार्यसिद्धिर्न स्यात् । अत एव वलिगृहः क्षणान्निमेषमात्रात्क्षितेः पृथिव्यास्तले अधोभागे क्षिप्तः पाताले प्रवेशितः । 'वलिसद्म दिवं सतय्यवागुपरि स्माह दिवोऽपि नारदः' इत्युपरि स्थितिर्वलिगृहस्य नैषधे । इति किम । त्रिजगज्जयिन्या भुवनत्रितयीयावन्नगरीजयनशी-

लया यया श्रीकर्या नगर्या सार्धं स्पर्धामभ्यसूयां विदधत कुर्वाणम् । बलेर्गृहं नागलोकं दृष्ट्वा स्वयमन्विष्य इयमनया श्रीकरीपुरा सह स्पर्धाकृतिः क्वचित्कुत्रापि नौचिती न युक्तिमती इति चेतसि विचार्य ॥

શ્લોકાર્થ

ત્રણે જગતની લક્ષ્મીને જીતવાવાળી શ્રીકરી નગરીની સાથે સ્પર્ધા કરતા બલિગ્રહને જોઈને 'આ પ્રકારે ઈર્ષ્યા કરવી તે યોગ્ય નથી' એમ વિચારીને, અનુચિત થવાના ભયથી જ જાણે બ્રહ્માએ એકક્ષણ માત્રમાં બલિગૃહને (બલિનામના દૈત્ય સહિત) પૃથ્વીનાં તળિયે અર્થાત્ પાતાલમાં ફેંકી દીધું ન હોય ! ॥૬૭॥

निर्वर्ण्य वर्ण्यविभवैः स्वभवैः पुरीं यां
　संस्पर्धया निजजयाय समुज्जिहानाम् ।
तद्भूतभूरितरभीतिविहस्तचेताः
　किं द्वारका प्रविशति स्म पयोधिमध्ये ॥६८॥

द्वारका नारायणनगरी पयोधिमध्ये समुद्रसलिलदुर्गान्तराले प्रविशति स्म प्रविष्टा । उत्प्रेक्ष्यते तस्याः श्रीकरीपुर्याः सकाशाद्भूता उत्पन्ना भूरितरा अतिमहती या भीतिर्भयं तया कृत्वा विहस्तं व्याकुलीभूतं चेतो मनो यस्याः । किं तादृशीव किं कृत्वा । स्वस्याः श्रीकर्या भवैरुत्पन्नैर्वर्ण्यैर्जगत्त्रयजनवर्णनीयैर्विभवैः श्रीभिः संस्पर्धया अभ्यसूयया कृत्वा निजस्य द्वारवत्याः आत्मनो जयाय पराभवनाय समुज्जिहानामुद्यतां प्रगल्भमानां कृतोद्यमानां वा यां श्रीकरीपुरीं निर्वर्ण्य दृग्गोचरीकृत्य । इति समुदायेन नगरीवर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

દ્વારિકા નગરની સમુદની મધ્યમાં જઇને રહી. પોતાના વભવની સાથે સ્પર્ધા-કરતી કૃષ્ણપુરી-દ્વારિકાનો પરાભવ કરવા માટે સજ્જ થયેલી ત્રણે જગતમાં પ્રશંસનીય વૈભવવાળી શ્રીકરીને જોઈને ભયાક્રાન્ત બનેલા ચિત્તવાળી દ્વારિકા જાણે સમુદ્રનાં તળીયે જઇને બેઠી ન હોય ! ॥૬૮॥

अथ पृथग्वर्णनम्

धात्रीधृतो फणसहस्रभृतोऽभ्यसूयां
　बिभ्रद्भुजंगविभुनाम्बरचुम्बिमौलिः ।

सालः स्मयेन कपिशीर्षककोटिमुच्चै-
र्धर्तुं मरुद्गृहमिव स्वयमभ्यधत्त ॥६९॥

सालो यत्प्राकारः स्मयेन गर्वविशवशवदतया । उत्प्रेक्ष्यते स्वयमप्यात्मनोऽपि मरुद्गृहं स्वर्गं धर्तुमुद्वोढुं धारयितुमुच्चैरूर्ध्वमुपरिष्टात् कपिशीर्षकाणामट्टालकानां 'कासीसां' इति प्रसिद्धानां कोटिमधत्त धृतवानिव । सालः किं कुर्वन् । भुजंगविभुना शेषनागनायकेन सममभ्यसूयामीर्ष्यां स्पर्धां विभ्रद्दधानः । किंभूतेन भुजंगविभुना । धात्र्या धरित्र्या धृतौ धारणविषये फणानां स्वशिरसां सहस्रं दशशतीं बिभर्तीति । सालः किंभूतः अम्बरमाकाशं चुम्बतीति शिखरेण स्पृशतीत्येवंशीलो मौलिर्मूर्धा यस्य । अभ्रंलिह इत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

ધરતીને ધારણ કરવા માટે જેણે હજારફણાઓ બનાવી છે તેવા શેષનાગની સાથે સ્પર્ધા કરતા નગરીના આ ગગનચૂંબી કિલ્લાએ અહંકારથી સ્વર્ગલોકને ધારણ કરવા માટે જાણે ઉંચાં ક્રોડો કાંગરાઓ ધારણ કર્યા ન હોય ! ।।૬૯।।

यद्वप्रवज्ररुचिसंचितशक्रचाप-
चक्राभ्रचुम्बिकपिशीर्षकराजिराभात् ।
युद्धं विधातुमहितेन विधुंतुदेन
मित्रान्तिकं किमु समीयुरमी सगोत्राः ॥७०॥

यस्या नगर्याः वप्रः प्राकारः तस्य तत्संबन्धिनां वा वज्राणां गर्भसंदर्भीकृतकुलिशरत्नानां रुचिभिः कान्तिभिः संचितानि पुष्टानि कृतानि प्रकटीकृतानि वा शक्रचापचक्राणि इन्द्रधनुर्मण्डलानि । अथ च वज्रशक्रकोदण्डचक्राख्यानि आयुधानि यस्यां तादृशी । तथा अभ्रमाकाशं चुम्बत्यालिङ्गतीत्येवंशीला अभ्रंकषा कपिशीर्षकाणां राजिः पङ्क्तिः आभाद्भौ । उत्प्रेक्ष्यते अहितेन शत्रुणा विधुंतुदेन राहुणा सार्धं युद्धं संग्रामं विधातुं कर्तुं मित्रस्य सुहृदः सूर्यस्य चान्तिकं समीपममी सगोत्राः स्वजनाः किमु समेता उपगता इव । सगोत्रत्वं तु वृत्ताकारत्वेन आकाशकत्वेन च नभः पान्थत्वेन प्रभाकरत्वेन च । तथा सगोत्रा हि सायुधाः संग्रामसमये सगोत्रसमीपे प्रायः समायान्ति इति रीतिरियम् । तत्रापि कश्चित्सगोत्रोऽप्यनिष्टो भावदेव च सत्पथं परं मित्रः ततः सर्वमप्युचितमेवेति ॥ इति प्राकारः ॥

શ્લોકાર્થ

વજ્રરત્નોની કાન્તિથી ઇદ્ર ધનુષ્યના મંડલો જેમાં પ્રગટ થયાં છે તેવો શ્રીકરી નગરીનો ગગનચૂંબી કિલ્લો શોભતો હતો તે જાણે ઇંદ્રધનુષ્યનાં મંડલો પોતાનાં શત્રુ રાહુની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે સૂર્યરૂપ મિત્રની પાસે આવેલા સગોત્રીઓ સ્વજનો ન હોય ! ॥૭૦॥

यत्रापणेष्वगुरुचन्दनगन्धधूली
चन्द्रप्रकीर्णकमणीसुरदुष्यमुख्या ।
ज्ञानैर्जिनैस्त्रिजगतीव समस्तवस्तु-
वीथी व्यलोक्यत नरैर्निजनेत्रपद्मैः ॥ ७१ ॥

यत्र फतेपुरे आपणेषु व्यवहारिणां हट्टेषु समस्तानां वस्तूनां क्रयाणकानां वीथी श्रेणी नरैर्नगरग्रामजनपदजन्मभिर्जनैर्निजनेत्रपद्मैः स्वनयनारविन्दैर्व्यलोक्यत समीक्ष्यते स्म । किंभूता । अगुरवः काकतुण्डा, चन्दनाः श्रीखण्डाः, गन्धधूल्यः कस्तूरिकाः, चन्द्राः कर्पूराः सुवर्णानि वा, प्रकीर्णकानि चामराणि मणयश्चन्द्रकान्ताद्याः सर्वजातिरत्नानि वा सुरदुष्याणि देवकुलानि वासांसि मुख्यान्यादीनि प्रधानानि वा यस्याम् । कैरिव । जिनैरिव । यथा वीतरागैः केवलिभिः केवलज्ञानैः कृत्वा त्रिजगति त्रैलोक्ये समस्तवस्तुविस्तारो विलोक्यते । समस्तवस्तुविस्तारो लोके एव नालोके, तत त्रिजगद्ग्रहणम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કેવલી ભગવંતો ત્રણે જગતની સમસ્ત વસ્તુઓનાં વિસ્તારને જુએ છે, તેમ નગરવાસીઓનાં નેત્ર કમલો ફતેહપુર નગરની દુકાનોમાં અગુરૂ, ચંદન, કસ્તુરિકા, કર્પૂર, સુવર્ણ, છૂટીછૂટી ચામર આદિ વસ્તુઓ, ચન્દ્રકાત આદિ રત્નો અને દેવદૂષ્ય આદિ સુંદર વસ્ત્રો વિગેરે સમસ્ત વસ્તુઓ જોતાં હતાં ॥૭૧॥

श्रेणीभवन्त्युभयपक्षवलक्षरत्न-
हट्टावली विलसति स्म फतेपुरस्य ।
सुस्वामिसंमदितयत्पुरपद्मधात्र्या
वक्षःस्थलीकलितमौक्तिकमालिकेव ॥७२॥

फतेपुरस्याकव्वरनगरस्य श्रेणीभवन्ती द्विपङ्क्तिकया जायमाना उभयपक्षयोर्द्वयोः पार्श्वयोः । 'शय्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्तम्बेरमाः' इति रघुवंशे । 'उभयाभ्यां द्वाभ्यां पक्षाभ्यां पार्श्वाभ्यां परिवर्तनेन कृत्वा विनीता अपहस्तिता निद्रा यैः' इति तद्वृत्तौ । वलक्षरत्नानां स्फटिकमणीनां स्फटिकोपलकल्पितानां हट्टानामापणानामावली धोरणी विलसति स्म शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते सुशोभनो नीतिमान् स्वामी अकब्बरसाहः स्तेन संमदो हर्षः संजातोऽस्यास्तया संमदितया संजातानन्दया यत्पुरस्य फतेपुरनगरस्य पद्मधाम्या अरविन्दमन्दिरया लक्ष्म्या वक्षःस्थले स्वहृदये आकलिता धृता परिहिता मौक्तिकमालिका मुक्ताहारलतेव ॥ इति हट्टावली ॥

श्लोकार्थ

फतेहपुर नगरनी बने बाजुए स्फटिक रत्नोनी बनेली (दुकानो) शोभती हती. ते जाणे नीतिमान अकबररूप मालिकनी प्राप्तिथी हर्षित थयेली फतेपुरनी लक्ष्मीए पोतानां वक्षस्थल (हृदय) उपर मुक्ताहार धारण कर्यो न होय ! ॥७२॥

वेश्मव्रजाः पुरि विभान्ति मणीमरीचि-
संचारचूर्णिततमीतिमिरप्रसाराः ।
स्फूर्त्या विजित्य सुमनोनगरी गृहीता
मन्ये विमाननिवहा अनयादसीयाः ॥ ७३ ॥

पुरि फतेपुरनगर्यां वेश्मव्रजा गृहगणा विभान्ति । किंभूताः । मणीनां विविधरत्नानां मरीचीनां कान्तीनां संचारेण प्रसारेण चूर्णिताः खण्डशः कृताः तमीतिमिराणां निशान्धकाराणां प्रसारा विस्तारा यैः । तत्राहमेवं मन्ये मानयामि जाने उत्प्रेक्षे वा । अनया नगर्या स्फूर्त्या स्वविभूषाविस्फूर्जितेन सुमनोनगरी अमरपुरी अमरावती विजित्य परिभूय अदसीयाः स्वःपुरीसवन्धिनो विमाननिवहाः गृहीता इवादत्ता इव ॥

श्लोकार्थ

विविध प्रकारनां रत्नोनी कान्तिना प्रसारथी रात्रिना अंधकारना ज्यां टूकडा कराया हता तेवी फतेपुर नगरीनां गृहोनी पंक्ति शोभती हती, ते मने लागे छे के पोतानी शोभाथी स्वर्गपुरी अमरावतीने जीतीने तेनी पासेथी आ नगरीए जाणे देवोनां विमानो ग्रहण कर्यां न होय ! ॥७३॥

चित्ते विचिन्त्य भयमभ्रपथेऽभियाति-
स्वर्भाणुतो निजपरिच्छदमप्यशेषम् ।
आदाय यद्विविधरत्ननिकेतकायाः
सातं क्षिताविव वसन्ति सितांशुसूर्याः ॥७४॥

यन्नगर्या विविधानामनेकजातीयानां रत्नानां कर्केतनादीनां मणीनां ये निकेता नैकोचितचञ्चुररचनासंदर्भितभवनास्त एव कायाः शरीराणि येषां ते । सितांशवः श्वेतकान्तयश्चन्द्राः सूर्या आदित्याः । उत्प्रेक्ष्यते क्षितौ पृथिव्यां सातं सुखं यथा स्यात्तथा वसन्ति निर्विघ्नं स्थितिं कुर्वन्ति । किं कृत्वा । अभ्रपथे मेघमार्गे गगने अभियातिः प्रतिपन्थी यः स्वर्भाणुर्विधुंतुदः तस्मात्सकाशाच्चित्ते स्वमानसे भयं निजग्रसनसाध्वसं विचिन्त्य विमृश्य अपि पुनः अशेषं समस्तमात्मपरिच्छदं ग्रहनक्षत्रतारकादिपरीवारमादाय सार्धं गृहीत्वा ॥

श्लोकार्थ

ફતેપુરમા અનેક જાતિના રત્નોનાં ગૃહો શોભતા હતાં, 'આકાશમાં શત્રુભૂત રાહુનો ભય રહેલો છે માટે પૃથ્વી પર નિર્વિઘ્નપણે સુખપૂર્વક રહી શકાય' આવો વિચાર કરીને જાણે સૂર્ય, ચન્દ્ર-ગ્રહ, નક્ષત્ર આદિ પોતાના પરિવારને સાથે લઈને આ નગરીમાં આવીને વસ્યા ન હોય ! અર્થાત્ રત્નોના બનેલા એ ગૃહો જાણે સૂર્ય ચંદ્ર ગ્રહ નક્ષત્ર આદિ ન હોય ! તેવા શોભતા હતાં. ॥૭૪॥

उन्नालनीरजमिव श्रियमापदेका
स्तम्भं निकेतनमकब्बरभूमिभानोः ।
वंश्या रवेरिव परेऽपि गृहा वहन्ते
शोभां मणीद्युतिविभासितदिग्विभागाः ॥७५॥

अकब्बरनामा भूमेर्विश्वम्भराया भानुर्भास्वांस्तस्य एतावता राज्ञः एक एवाधस्ताद्भागे स्तम्भ आधारस्थूणा यस्य तादृशं निकेतनमेकस्तम्भभवनं श्रियं शोभामापलभते स्म । किमिव । उन्नाल नीरजमिव । यथा उत ऊर्ध्वमुदुच्चैः सलिलाद्बहिर्वर्ति जनलोचनगोचरं वा नालं मृणालं यस्य तादृक् नीरजं कमलं श्रिय शोभामाप्नोति । अपि पुनरकब्बरसाहेः परेऽन्येऽपि गृहाः सप्तभूमिकादयः प्रासादाः शोभां विभूषां वहन्ते । भासन्ते

इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते रवेः सूर्यस्य वंश्याः सगोत्राः इव । एकस्मिन् वंशे भवाः समुत्पन्ना वंश्याः प्रोच्यन्ते एकवंशजाः प्रायः सदृशा भवेयुरिति । अत एव मणीनां भवनगर्भसंदर्भीभूतानां नानाविधरत्नानां द्युतिभिर्ज्योतिर्भिर्विभासिताः प्रकाशिता उद्द्योतिता दिशां दशानामप्याशानां विभागाः प्रदेशा यैः ॥ इति नगरनृपगृहाः ॥

श्लोकार्थ

પાણીની બહાર અર્થાત્ ઉંચી મૃણાલ (નાલ) વાળું કમલ જેમ શોભે તેમ આધારરૂપે એકજ સ્તંભવાળો (અર્થાત્ એકદંડિયો) અકબર બાદશાહનો મહેલ શોભા પામ્યો હતો. તેમ જ બાદશાહના બીજા પણ (સાત માળનાં છ માળનાં વગેરે) મહેલો, વિભૂષાને ધારણ કરે છે તે મહેલો જાણે મધ્યભાગમાં જડાયેલા રત્નોની કાન્તિથી જેણે દિશાઓના વિભાગો પ્રકાશિત કર્યા છે તેવા પ્રકારના સૂર્યના સ્વવંશીય- સગોત્રીય ન હોય ! ॥૭૫॥

छायापथे निरवलम्बतया वसन्ती
संख्यातिपातिमखभुग्भरभारितेव ।
पौरस्फुरत्पुरनिभादमरावतीयं
भूमौ समं निजजनैर्न्यपतत्त्रुटित्वा ॥७६॥

पौरैर्नागरैर्नगरवासिभिर्निखिलजनैः स्फुरन्निर्भरभृतं दृश्यमानं विलसद्वा यत्पुरं फतेपुराभिधनगरं तस्य निभात्कपटान्निजजनैः स्वदेवीदेवलोकैः समम् । उत्प्रेक्ष्यते इयं प्रत्यक्षलक्ष्या अमरावती पुरंदरपुरीव त्रुटित्वावस्थानाद्भ्रंशमवाप्य न्यपतत् । अधोभूपीठे निपतिता स्थिता चावाप्याधारम् । किंभूता । छायापथे छायारूपे न तु क्रमादिभोचिते स्थाने तादृशे पथे मार्गे गगने निरवलम्बतया निराश्रयभावेन वसन्ती वासं विदधती । तिष्ठन्तीत्यर्थः । पुनः किंभूता । संख्यां गणनामतिपतन्ति अतिक्रामन्तीत्येवंशीला ये मखभुजो देवास्तेषां भरैर्वीवधैर्भारः गौरवं संजातोऽस्या इति भारिता भारयुक्ता जाता नम्रीभूता । अत एव त्रुटित्वा पतिता इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

નાગરિકોથી વિલાસને ધારણ કરતા એવા ફતેપુરના બ્હાને છાયારૂપ આકાશમાં નિરાલંબન પણે રહેવાથી અને અસંખ્ય દેવોના ભારથી નમ્ર બની ગયેલી અમરાવતી (સ્વર્ગપુરી) જાણે (દેવદેવીઓના) પરિવાર સાથે સ્વર્ગમાંથી તૂટીને પૃથ્વી ઉપર આવી ગઇ હતી. ॥૭૬॥

स्मारावरोधनधियं विदुषां ददाना
यस्मिन्स्मिताम्बुजदृशः श्रियमाश्रयन्ते ।
गोष्ठीं विधित्सव इवात्र चतुर्निकाय-
देवाङ्गनाः कुतुकिता मिलिता मिथोऽमूः ॥७७॥

यस्मिन् फतेपुरे स्मिताम्बुजदृशः स्मेरारविन्दनयनाः श्रियं शोभामाश्रयन्ते बिभ्रते । किं कुर्वाणाः । ददानाः प्रयच्छन्त्यः ' काम् । स्मरस्य मदनस्येदं स्मारं तादृगवरोधनमन्तःपुरं तस्य धियं बुद्धिम् । केषाम् । विदुषां पण्डितानाम् । 'स्मरावरोधभ्रममावहन्ती' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते अमूः प्रत्यक्षाः चतुर्णां भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिलक्षणानां निकायानां जातिविशेषाणां देवानामङ्गनाः स्त्रियः मिथः परस्परम् अत्र नगरे अमूः जगज्जननयनविषया मिलिता इव । किंभूताः । गोष्ठीं विधित्सवः अन्योन्यं गोष्ठीं स्वरचवार्ता कर्तुं काङ्क्षन्त्यः । अत एव किंभूता । कुतुकिताः कुतुकं स्वपरस्परस्वान्तप्रवृत्तिप्रविधाने कौतूहलं हृदयोल्लासो जातमासामिति कुतुकिताः ॥ इति नरनार्यः ॥

શ્લોકાર્થ

પંડિત પુરુષોને પણ કામદેવના અંતઃપુરનો ભ્રમ કરાવે એવી આ નગરની વિકસિત કમલનયના- સ્ત્રીઓ શોભાને ધારણ કરે છે તે જાણે ચાર નિકાયની (ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક) દેવાંગનાઓ કૌતુકથી પરસ્પર ગોષ્ઠી કરવા માટે આ નગરમાં મળી ન હોય ! ॥૭૭॥

स्वर्गे सुरेश इव शेष इवाहिगेहे
चन्द्रो दिवीव निधिनाथ इवालकायाम् ।
प्रीणन्प्रजा दशदिशां विजयं विधाय
तस्यां पुरि क्षितिपतिः स्म करोति राज्यम् ॥७८॥

दशानामपि दिशां हरितामासमुद्रक्षितेर्विजयं स्वायत्तीकरणं विधाय कृत्वा प्रजाः प्रकृतीः समस्तलोकान् प्रीणन् संतुष्टान् कुर्वन् । स क्षितिपतिः जगत्प्रसिद्धिमानक्-ब्बरपातिसाहिः तस्यां फतेपुरनाम्न्यां पुरि नगर्यां राज्य करोति स्म । समग्रनगरजनपद-गजचक्रैश्वर्यं भुनक्ति स्म । क इव । सुरेश इव । यथा स्वर्गे देवलोके देवेन्द्रो राज्यं पालयति । पुनः क इव । शेष इव ' यथा अहिगेहे नागलोके शेषनागाधिपो धरणेन्द्रो वा

राज्यं कुरुते । पुनः क इव । चन्द्र इव । यथा दिवि आकाशे निशापतिर्ज्योतिषामैश्वर्यं कुरुते । पुनः क इव । निधिनाथ इव । यथा अलकायां निधीनां समस्तमहीमण्डलगतनिधानानां नाथः स्वामी धनदः राज्यं पालयति ॥ इत्यकब्बरवासितफतेपुरवर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સ્વર્ગમાં ઈંદ્ર, નાગલોકમાં શેષનાગ આકાશમાં ચંદ્ર અને અલકાપુરીમાં જેમ ધનદ (કુબેર) રાજય કરે છે તેમ દશે દિશામા દિગ્વિજય કરીને પ્રજાજનોને ખુશ કરતો અકબર બાદશાહ ફતેપુર નગરમાં રાજય કરે છે. ॥૭૮॥

गान्धर्विकाः क्वचन घोषवती वहन्तो
गायन्ति यत्र नवपञ्चमगर्भगीतम् ।
प्रस्थापितास्तमुपवीणयितुं मघोना
स्वर्गायनाः स्वजयशङ्कितचेतसेव ॥७९॥

यत्राकब्बरसभायां क्वचन कुत्रापि प्रदेशे घोषवतीं वीणां वहन्तः करे धारयन्तः गान्धर्विकाः गायनवराः इतरगायनजनगानेभ्योऽसाधारणोऽश्रुतपूर्वत्वान्नवीनः पञ्चमनामा रागो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशीं गीतिं गानं गायन्ति गेयविषयीकुर्वन्ति । उत्प्रेक्ष्यते स्वस्यात्मनो जये पराभवे असौ स्वर्गे समेत्य मा मां जयतादिति शङ्कितं शङ्कायुक्तं जातं चेतो यस्य तादृशेन मघोना शक्रेण तं साहिं वीणया कृत्वा उप समीपे समेत्य गातुं गानगोचरीकर्तुं प्रस्थापिताः प्रेषिताः स्वर्गायना हाहाहूहूप्रमुखा देवगन्धर्वा इव ॥

શ્લોકાર્થ

અકબરની રાજયસભામાં વીણાને ધારણ કરનારા ગાધર્વિકો (શ્રેષ્ઠ ગાયકો) મધ્યમાં નવીન પંચમ રાગવાળું અદ્ભુત ગાયન કરતા હતા. તે જાણે 'સ્પર્ધામાં આવીને આ બાદશાહ મારો પરાભવ ન કરો,' આ પ્રકારનાં શંકિત ચિત્તવાળા ઇદ્રે ગાવામાટે સ્વર્ગનાં ગાયકો ('હાહા' 'હૂ હૂ' આદિ ગાંધર્વ દેવો) મોકલ્યા ન હોય ! ॥૭૯॥

यस्यां महीमदनसंसदि नर्तकेषु
नृत्यं मनोनयनवृत्तिहरं सृजत्सु ।
सप्तस्वरैस्तदुदिताप्रसितप्रसत्ति
सप्ताङ्गलक्ष्मिमुदितध्वनितैरिवासे ॥८०॥

यस्यां वर्णनागोचरीकर्तुमारब्धायामतिशायिरूपत्वान्महीमदनो भूमीमनोभूरकब्बर-पातिसाहिस्तस्य संसदि सभायाम् । 'निषधवसुधामानां कस्य' इति नैषधे । नर्तकेषु नृत्यकारकेषु मनसां तथा नयनानामर्थाच्चतुरचित्तलोचनानां वृत्तेर्व्यापारस्य हरमपहारकम् अनन्यवृत्तिविधायक नृत्य ताण्डवं सृजत्सु कुर्वत्सु सत्सु । षड्ज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम -पञ्चम-धैवत-निषधनामभिः सप्तभिः स्वरैरासे । सप्तस्वराणां तानमानमूर्छनाभिर्बभूव इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते- तस्मादकब्बरसाहेरुदिता प्रकटीभूता या अप्रमाणा प्रमाणातीता असाधारणा प्रसत्ति. प्रसन्नता यस्यास्तादृश्याः । स्वामि अमात्य सुहृत कोश-राष्ट्र-दुर्ग-सैन्यलक्षणानि सप्तसंख्याकान्यङ्गानि अवयवा यस्यास्तद्विधायाः लक्ष्म्या राज्यश्रियाः समासमध्ये लक्ष्मिशब्दो ह्रस्वोऽपि दृश्यते । यथा 'चरणलक्ष्मिकरणग्रहणोत्सवे' इति ऋषभनमस्तवे । तथा 'लक्ष्मीर्लक्ष्मिर्हरेः स्त्रियाम्' इति शब्दप्रभेदेऽपि । मुदितध्वनितैरिव प्रमोदमेदुरमनस्त्वेन शब्दितैरिव ॥

श्लोकार्थ

કામદેવ સમાન બાદશાહની સભામાં નૃત્યકારો મન અને નયનનું હરણ કરે તેવા અદ્ભૂત નૃત્યને કરતે છતે જાણે સાતસ્વરોમાથી (ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ ધૈવત અને નિષધ) પ્રગટ થયેલી અસાધારણ કોટિની પ્રસન્નતા જેમા છે તેવી સપ્તાંગલક્ષ્મી (સ્વામિ, અમાત્ય, મિત્ર, કોશ, રાષ્ટ્ર, દુર્ગ અને સૈન્ય) ની પ્રસન્નતાનો સૂર ન હોય ! (નૃત્યકારોના નૃત્યથી અકબરશાહને પ્રમાણાતીત પ્રસન્નતા થતી હતી.) ॥૮૦॥

कुत्रापि मौरजिकमण्डलवाद्यमान-
माद्यन्मृदङ्गनिनदाननुकर्तुकामः ।
जैनं पदं परिचरन्विगतावलम्बः
श्रेयोऽनुतिष्ठति घनः किमु कामवर्षी ॥८१॥

कुत्रापि साहिसभायाः कस्मिंश्चित्प्रदेशे मुरजान्वादयन्तीति मौरजिका मृदङ्गवादका-स्तेषां मण्डलेन संदोहेन वाद्यमानानां विविधतालैः पाणिभिस्ताड्यमानानां तथा माद्यतां भोजनदानलोभेन मदवतां गम्भीरनिजास्यां मृदङ्गानां मर्दलानां निनदान् शब्दाननुकर्तुं सदृशीभवितु कामोऽभिलाषो यस्य तादृक् घनो जलधरः श्रेयः सुकृतं पुण्यमनुतिष्ठति करोतीव । किंभूतः । विगतो निर्यातोऽवलम्ब आश्रयः स्वजनादिवर्गः स्वामिनगराद्युपष्टम्भो यस्य । एतावता एकाकी गगने स्थितत्वात् च निराधारः । पुनः किंभूतः । काममतिशयेन जनमनोभिलाषं वा वर्षति प्रचुरपयोवृष्टिं कुरुते प्रददातीत्येवंशीलः कामवर्षी । पुनः किं

कुर्वन् । जैनं जिनोऽर्हन्नायणश्च तत्संबन्धि पदं चरणं परिचरन् सेवमानः । अर्हच्चरणं विष्णुपदं च भजमानः । आकाशे तिष्ठन्नित्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

બાદશાહની સભાના કોઈ વિભાગનાં મૃદંગવાદકોની મંડલીવડે બજાવાતા મદવાળા મૃદંગોની ગંભીર ધ્વનિની તુલના કરવાની ઇચ્છાવાળો મેઘ જાણે સુકૃત કરતો હોય તેમ એકાકી બનીને આકાશરૂપ નિરાલંબન સ્થાનમાં રહેતો મનુષ્યની અભિષ્ટ પૂર્તિ માટે પ્રચુર વર્ષા કરતો તેમ જ જૈનપદ (આકાશ)ની ઉપાસના કરતો રહ્યો ! ॥૮૧॥

स्वर्गे न किंचिदपि दानमवाप्नुवद्भिः
प्राप्तैस्तदाप्तुमवनीं धनदाद्धरेन्द्रात् ।
देवैर्न तुम्बुरुमुखैः क्वचन प्रवीणै
र्वीणा अवादिषत कर्णसुधां किरन्त्यः ॥८२॥

क्वचन समायाः कुत्रचित्स्थाने प्रवीणैर्वीणावादनातिनिपुणैर्वैणिकैर्वीणावादकैर्वीणा विपञ्च्योऽवादिषत वाद्यन्ते स्म । किं कुर्वन्त्यो वीणाः । कर्णयोः श्रोतृश्रवणयोः सुधाम-त्यन्ताह्लादकारित्वादमृतं किरन्त्यो वर्षन्त्यः । उत्प्रेक्ष्यते तुम्बुरुर्नाम कश्चित्सुरगाय-नविशेषः स मुख आदिर्येषां तैः । देवगायनैरित्यर्थः । नेत्युत्प्रेक्षार्थे । किंभूतैर्देवैः । अवनीं भूमीं प्राप्तैरागतैरिव । किं कर्तुम् । अवन्या भूमेर्धनदादतिवदान्यतया वैश्रवणाद्धरेन्द्राद-कब्बरात्सकाशाद्दानं मनःसमीहितधनं आप्तुमधिगन्तुम् । तर्हि किम् । स्वर्गे दानं नास्ति । तदेवाह किंभूतैर्देवैः । स्वर्गे देवलोके किंचिदपि स्तोकमात्रमपि दानं विश्राणनं द्रवि-णादि । नेति निषेधे । नावाप्नुवद्भिः अलभमानैः । देवेन्द्रादीनां दृढमुष्टितया वसुधायां वदान्यबाहुल्यादुपेतमिति ॥

શ્લોકાર્થ

સભાનાં કોઇપણ સ્થાને વીણાવાદકો કાનમાં અમૃતનું સિંચન કરતી વીણા વગાડતા હતા. તે જાણે સ્વર્ગમાં કંઈ પણ દાન ન મળવાથી, પૃથ્વી પરના કુબેર અકબર શાહ પાસેથી દાન લેવા માટે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઉપર આવેલા તુંબરૂ આદિ ગાંધર્વદેવો ન હોય ! ॥૮૨॥

एषैव पूस्त्रिजगतीजयिनी निवस्तु
मौचित्यमावहति भो हरितां महेन्द्राः
कुत्रापि वेणुरिति वैणविकैः प्रणुन्नो
वस्तुं किमाह्वयति तानिह सान्द्रनादैः ॥८३॥

कुत्रापि साहिसमायाः क्वचन प्रदेशे वैणविकैः वेणुं वादयन्तीति वंशवादकैर्गन्धर्वजनैः प्रणुन्नः प्रेरितः । वादित इत्यर्थः । वेणुर्वंशः 'वांसली' इति प्रसिद्धः । सान्द्रैः स्नेहलैः श्रवणहृदयप्रेमोत्पादकैर्वहलैर्नीरन्ध्रैर्वा नादैर्निजनिनादैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोस्तान् हरितां महेन्द्रान् इह फतेपुरनाम्नि साहिनगरे वस्तु वासं विधातुं किमाह्वयति आकारयतीव । अन्योऽपि कश्चिज्जनः केनापि प्रेरितः कमप्यनिर्दिष्टनामानमाकारयति । इति किम् । भो इति संबोधने । अहो हरितां महेन्द्राः दशानामपि दिशामधीशाः, त्रिजगतीजयिनी त्रिभुवननिखिलनगरीनिर्जयनशीला एषैव फतेपुरलक्षणापूः पुरी निवस्तु वस्तु निवासं विधातुमौचित्यमार्हन्तीयोग्यतामावहति दधातीति ॥

श्लोकार्थ

राजसभाना कोई पण प्रदेशमा स्नेहल '(कर्ण अने मनने आनंददायी) स्वरोमा वंशवादको वांसळी बजावता हता, ते वांसळी जाणे के दशे दिशाना दिग्पालो ! त्रणे जगतनी लक्ष्मीने पराभव करवावाळी फतेपुरी नगरीमां वास करवो योग्य छे' माटे त्यां आवी निवास करवानी प्रेरणा करती हती. ॥८३॥

कुत्रापि केलिविहगा मगधा इवोर्वी
भानोर्मुदा जयजयेदमुदीरयन्ति ।
शास्त्राम्बुधेरिव सुधालहरीर्दहन्त
स्थास्नोः कथाश्च कथकाः कथयांबभूवुः ॥८४॥

कुत्रापि समायाः कस्मिन्नपि भूमिभागे केलिविहगा राजशुकसारिकाप्रमुखपतत्त्रिणः मुदा इष्टफलावलीप्राप्तिप्रमुदितमनस्त्वेन उर्वीभानोरतिशायिप्रतापवत्त्वेन वसुधाविवस्वतः अर्कव्वरस्य जयजयेद हे साहे, त्वं चिरं विगलितावधिः जय जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व इदमेतदुदीरयन्ति । 'तदर्थमभ्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ताः पटवस्तमस्तुवन्' इति नैषधे । कथयन्ति । क इव । मगधा इव । यथा मागधा मङ्गलजयशब्दादिकथकाः जयजयशब्दं राज्ञो वदन्ति च पुनः कथकाः पुराणोदितव्याख्यानका-

रिणः पुरातनकथाकथयितारो वा ब्राह्मणादयः पुरुषाः कथा महापुरुषचरितानि कथयांबभूवुः । उत्प्रेक्ष्यते हृदन्तर्हृदयमध्ये स्थास्नोः स्थायुकस्य निवसनशीलस्य शास्त्राम्बुधेर्वाङ्मयसमुद्रस्य सुधालहरीरमृततरङ्गानिव ॥

श्लोकार्थ

સભાનાં કોઈ એક સ્થાનમાં શુક-સારિકા આદિ ક્રીડા કરનારાં પક્ષીઓ મંગલ પાઠકોની જેમ, 'હે રાજન્ તમે ચિરકાલ જય પામો, જય પામો ! આ પ્રમાણે બોલતાં હતાં, તેમ જ પ્રાચીન કથાકારો (બ્રાહ્મણો વગેરે) મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો કહેતા હતા, તે જાણે હૃદયમાં રહેલા શાસ્ત્રરૂપી સમુદ્રના અમૃતમય તરંગો ન હોય ! ॥૮૪॥

यस्यामदीज्यत विभुश्चमरैः सुरेन्द्रः
स्वर्वर्णिनीभिरिव वारविलासिनीभिः ।
रेजे पुनर्नृपतिमूर्ध्नि सितातपत्रं
राजत्वनिर्जित इवोपचरन्मृगाङ्कः ॥८५॥

यस्यामकब्बरसभायां विभुरकब्बरपातिसाहिः वारविलासिनीभिः वालव्यजनवीजनातपत्रधारणादिप्रकारैः पार्थिवसेवाविधायिकाभिः पण्याङ्गनाजातिभिः वारसारङ्गलोचनाभिः चमरैर्वालव्यजनैः कृत्वा । 'चमरश्चामरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अवीज्यत वीज्यते स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा वासवः स्वर्वर्णिनीभिरुर्वशीप्रमुखाभिरप्सरोभिः दिव्यप्रकीर्णकैर्वीज्यते । पुनरपरोक्तौ यस्यां संसदि नृपतिमूर्ध्नि पातिसाहिमस्तके सितातपत्रं सितातपवारणं रेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते राजत्वेन राजभावेन निर्जितः सन्नुपचरन् सेवां कुर्वाणो मृगाङ्कः सुधादीधितिरिव । यो येन निर्जित्य निजसेवकीकृतः स तस्यातपनिवारणादिना संनिधौ तिष्ठन्ननिशं सेवां विधत्ते ॥

श्लोकार्थ

જેમ રંભા ઉર્વશી આદિ દેવાંગનાઓ ઇંદ્રને ચામરવીંઝે તેમ રાજસભામાં અકબર બાદશાહની બન્ને બાજુએ વારાંગનાઓ ચામર વીંઝતી હતી, તેમ જ રાજભાવ વડે પરાભવ પામેલો ચંદ્ર આવીને જાણે નિરંતર સેવા કરતો ન હોય ! તેમ રાજાના મસ્તક ઉપર છત્ર શોભતું હતું, (જે જેનાથી પરાભવ પામે તે તેની નિરંતર સેવા

કરે, એ ન્યાયે જાણે ચંદ્ર આવીને સેવા કરતો ન હોય ! એમ છત્ર શોભતું હતું.) ॥૮૫॥

शृङ्गारिताः क्वचन मत्तमतङ्गजेन्द्रा
　विन्ध्याञ्जनावनिभृतोरिव तुङ्गशृङ्गाः ।
वाजिव्रजाः क्वचन सन्ति परैरसह्य-
　तेजोजितैः कजकरैरुपदीकृताः किम् ॥८६॥

यत्र सभायां क्वचन कुत्रचित्प्रदेशे शृङ्गारिताः सिन्दूरतैलादिभिः तथा चमरकाञ्चनरचितपट्टबन्धादिभिर्विभूषिताः मत्ता मदोद्धुराः सप्तसु स्थानकेषु द्वौ कपोलौ द्वे पार्श्वे द्वौ शिरःपिण्डौ मेढ्रं च । अथ च कुत्राप्येवं दृश्यते यथा 'द्वौ गण्डौ लोचने द्वे च गुदं मेढ्रं करः पुनः । मदच्युतिर्भवेत्सप्तस्विति स्थानेषु हस्तिनाम् ॥' इति । पश्चात्तत्रक्षिता रावा तच्छास्त्रविदो विदन्तीति । एतेषु स्थानकेष्वविरलमदप्रवाहक्षरन्तोऽत्युत्कटा मतङ्गजेन्द्राः गजराजाः सन्ति सजलजलधरगलगर्जितं कुर्वन्तो विद्यन्ते । उत्प्रेक्ष्यते विन्ध्यो जलगजबालकाद्रिः, विन्ध्याचलः अञ्जननामा च अवनिभृत, तयोस्तुङ्गा गगनाङ्गणलिङ्गिनः शृङ्गाः शिखराणीव । शृङ्गः पुंनपुंसकलिङ्गे । क्वचन वाजिव्रजाः शृङ्गारिताः । अत्राप्येतद्विशेषणम् । सुवर्णखलीनपर्याणादिभिः शोभिताः तुरङ्गमगणा सन्ति वितिष्ठन्ते । उत्प्रेक्ष्यते परैः सर्वैर्वैरिवारैरसह्यानि सोढुमशक्यानि यानि तेजांसि प्रबलप्रतापाः तैः कृत्वा जितैः परिभूतैः कजकरैः पद्मपाणिभि । 'मित्रो ध्वान्तारातिरजाशुहस्तः' इति हैम्याम् । भास्करैः । सूर्याणां बाहुल्याद्बहुत्वम् । द्वादशात्मा च हेलिः' इति हैम्याम् । उपदीकृता ढौकिता इव ॥

શ્લોકાર્થ

રાજસભામાં વિન્ધ્યાચલ અને અંજન પર્વતનાં ગગનસ્પર્શી શિખરો જેવા સિંદૂર તેલ અને સુવર્ણનાં પટ્ટબંધ આદિથી સુશોભિત મદોન્મત્ત ગંધહસ્તિઓ હતા. તેમ જ ક્યાંક (રાજસભામાં) દુશ્મનો માટે અસહ્ય પ્રતાપવાળા બાદશાહનાં પ્રતાપથી પરાભવ પામેલા સૂર્યવડે જાણે પોતાનાં અશ્વોનું ભેટણું કરાયું ન હોય ! તેવાં અશ્વોના સમૂહ હતાં. ॥૮૬॥

शौर्याज्जिगीषुमवगत्य निजं मृगेन्द्रै
　रेजेऽनुनेतुमिव यं प्रतितैर्मृगैः स्वैः ।

स्कन्धेन येन विजितैर्वनजैस्तुरङ्ग
द्वेष्यैर्निषेवितुमिवोपगतैश्च यस्याम् ॥८७॥

च पुनर्यस्यां सभायां क्वचन मृगैः कृष्णसारैर्हरिणै रेजे । उत्प्रेक्ष्यते शौर्यात् शूरभावात् य नृपं निजमात्मानं जिगीषुं जेतुमिच्छुमवगत्य ज्ञात्वा मृगेन्द्रैः सारङ्गराजैरात्मनुनेतुं प्रसादयितु स्वानुकूलीकर्तुं स्वैरात्मीयसेवकैर्मृगेन्द्रत्वात्प्रहितैः सेवाकृते प्रेषितैः सारङ्गैरिव । च पुनर्यस्यां क्वचिद्रेजे । तुरङ्गद्वेष्यैर्वनखण्डजन्मभिः । 'रजस्वलो वाहरिपुः इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते येनाकब्बरेण स्कन्धेन निजांसस्थलेन कृत्वा विजितैः । अत एव तं नृपं निषेवितुमुपासनागोचरं नेतु वनजैर्वन्यैः कासरैरिवोपगतैः ॥

श्लोकार्थ

शौर्यथी पोताने जीतवानी ईच्छावाळा राजाने मृगेंद्रो (सिंहो) ए राजानी महेरबानी मेळववा माटे पोतानां सेवकरूप मृगोने राजानी सेवा करवा माटे जाणे मोकल्या न होय ! तेम ज राजानां स्कंधोथी पराभव पामेला अश्वोनां प्रतिपक्षी वन्यपशुओ (कासरो) राजानी सेवा करवा माटे जाणे आवेला न होय ! ॥८७॥

द्वीपाधिपत्वमिह नो वनवासभाजो
यद्द्वीपिनो मम निरर्थकमेव नाम ।
तत्तत्प्रभोः प्रदिश कल्पितकल्पशाखि-
न्द्वीपिव्रजो भजति वक्तुमितीव भूपम् ॥८८॥

यस्यां क्वचित्स्थाने द्वीपिव्रजो व्याघ्रसमूहो भूपं भजते । उत्प्रेक्ष्यते इति वक्तुमिव कथयितुमिव । इति किम् । मम द्वीपिनि नाम निरर्थकमिव वर्तते । द्वीपानि सन्त्यस्येति द्वीपी इदमभिधानं व्यर्थमेवास्ति । यत्कारणादिह जगति भूमण्डले वा मम द्वीपाधिपत्वमेव नास्ति । मम किंभूतस्य । वनवास भाजः । द्वीपाधिपत्वं तु दूरे तिष्ठतु, द्वीपनगरादि मध्ये स्थितिरपि नास्ति । इद तु जम्बुद्वीपम् । तद्ग्रामादिष्वपि स्थिरेभावः । गिरिगह्वरे वासभाजः स्थितिं कुर्वाणस्य । तत्तस्मात्कारणात् । हे कल्पितानां मनसोऽभिलषितानां पूरणे कल्पशाखिन् स्वस्तरो हे प्रभो हे साहे, तन्ममत्वं द्वीपाधित्वं प्रदिश देहि । इति विज्ञप्तुमिव ॥

श्लोकार्थ

वळी सभामां कोई स्थानमां वाघोनो समूह राजानी सेवा करे छे ! शा माटे ! 'मारुं 'द्वीपी' नाम निरर्थक छे कारण के जेनी पासे द्वीपो होय तेने द्वीपी कहेवाय

મારૂં દ્વીપાધિપતિ પણું તો દૂર રહો પણ દ્વીપ કે નગરમાં પણ મારૂં સ્થાન નથી ! અર્થાત્ અમારાં ભાગ્યમાં વનવાસ જ છે તેથી હે રાજન્ જગતમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન એવા હે પ્રભો, આપ મારૂં દ્વીપાધિપતિપણું મને આપો ! આવી વિજ્ઞપ્તિ કરવા માટે જાણે બાદશાહની સેવા કરતા ન હોય ॥૮૮॥

प्राचीपतिं विबुधराजवलारिघाति-
जिष्णुं सहस्रनयनं शतकोटिपाणिम् ।
दृष्ट्वा भ्रमादिव हरेः स्वपतेरुपेताः
स्वःसुभ्रुवो व्यसुरिहामितवारवध्वः ॥८९॥

समायामिताः प्राणातीतास्ताम्बूलजलवालव्यजनादिवाहिन्यो वारवध्वो वारविलासिन्यो व्यसु शुशुभिरे । उत्प्रेक्ष्यते स्वःसुभ्रुवोऽप्सरसः उपेता आगताः । कस्मात्स्वस्यात्मनः पत्युर्भर्तुर्हरेरिन्द्रस्य भ्रमाद्भ्रान्त्या । किं कृत्वा । दृष्ट्वा । अर्थाद् नृपम् । किंभूतम् । प्राचीपतिं पूर्वदिक्स्वामिनम् । गुर्जरदेशापेक्षया फतेपुरस्य पूर्वदिग्वर्तित्वात् । पुनः किंभूतम् । विबुधानां पण्डितानां राजानमधीश्वरम् । सर्वशास्त्रकलापारगामित्वात् । पुनः किंभूतम् । वलेन कलिता बलिष्ठा ये अरयो वैरिणस्तेषां घातिनं हननशीलम् । पुनः किंभूतम् । जिष्णुं जयनशीलम् । सर्वत्राप्यप्रतिहतत्वात् । पुनः किंभूतम् । सहस्रनयनं सहस्राक्षम् । पुनः किंभूतम् । शतशः कोटयः स्वर्णादीनां शतसहस्रलक्षाः पाणौ यस्य प्रबलकोशकलितम् । इन्द्रार्थे पूर्वपतिं देवराजं वलनामदैत्यस्य रिपोर्घातिनं नाम्ना जिष्णुं सहस्रनयनं वज्रहस्तं च ॥

શ્લોકાર્થ

રાજસભાનાં અનેક વારાંગનાઓ શોભી રહી હતી. તે જાણે પોતાનાં પતિ ઈંદ્રની ભ્રાન્તિથી રંભા આદિ અપ્સરાઓ સ્વર્ગમાંથી આવેલી ન હોય ! ગુર્જરદેશની અપેક્ષાએ ફતેપુર પૂર્વદિશામાં હોવાથી રાજા પૂર્વદિશાનો અધિપતિ હતો ઇંદ્ર પણ પૂર્વદિશાનો અધિપતિ ! સકલ શાસ્ત્રોના રહસ્યને જાણનારા પંડિતો વડે રાજા સેવ્ય હતો, ઈંદ્ર વિબુધો દેવો વડે સેવ્ય ! દુર્ધર્ષ એવા પણ શત્રુઓનો રાજા નાશ કરનાર હતો ઈંદ્ર 'બલિ' નામનાં દૈત્યનો નાશ કરનાર ! રાજા જયશીલ હતો, ઈંદ્રનું નામ પણ જિષ્ણુ ! રાજાના હાથને વિષે કરોડો સોનામહોરો રહેલી હતી અર્થાત્ અખૂટ ભંડાર હતો,

ઈંદ્રના હાથમા વજ્ર ! આ પ્રમાણે રાજા ઈંદ્રસમાન હોવાથી, અપ્સરાઓ જાણે ઇંદ્રની ભ્રાન્તિથી બાદશાહની સભામાં આવી ન હોય ! ॥૮૯॥

ऊर्ध्वंदमा क्वचन मौलिविलासिहस्ताः
श्रीकण्ठमित्त्रमिव शीलति राजराजिः ।
शैला इवैतदभिभूतमहीपतीनां
मुक्तामणीवसुगणाद्युपदाः स्फुरन्ति ॥९०॥

क्वचन क्वापि सभायां राज्ञां महामहीन्द्राणां राजिः श्रेणी शीलति । अर्थात्सभापतित्वात् । य नृपं भजते । किंभूताः । ऊर्ध्वंदमा ऊर्ध्वीभूताः । प्रायोऽकब्बरसाहिसमाजे सर्वेऽपि जनाः सामन्तादय ऊर्ध्वीभूयैव संतिष्ठन्ते इति रीतिरासीत् । पुनः किंभूताः । मौलौ मस्तके विलसनशीलौ स्थायुकौ हस्तौ यस्याः । कमिव । श्रीकण्ठमित्त्रमिव । यथा वैश्रवणं यक्षेश्वरत्वात् राज्ञां यक्षाणां राजिर्धोरणी शीलति । 'यक्षः पुण्यजनो राजा' इति हैम्याम् । पुनः क्वचन एतेनाकब्बरसाहिना अभिभूतानां स्वसेवकीभूतानां महीपतीनां राज्ञां मुक्ता मौक्तिकानि, मणयो रत्नानि । अधुना 'जवाहर' इति प्रसिद्धाः । वसूनि स्वर्णकाञ्चनानि, तेषां गणा आदौ यासां तादृश्य उपदाः प्राभृतानि ढौकनकानि 'मिटणां' इति प्रसिद्धाः स्फुरन्ति । क इव । शैला इव । यथा अत्युच्चाः शैला वीक्ष्यन्ते । यथा अतिबह्व्योऽभ्रलिहाश्चोपदा दृश्यन्ते ॥

શ્લોકાર્થ

રાજસભામાં ઉંચા થઈને રહેલા તેમજ કુબેરનાં મિત્રોની જેમ મસ્તકે અંજલિ જોડીને રહેલા એવા રાજાઓની પંક્તિ શોભતી હતી (પ્રાયઃ અકબર બાદશાહની રાજસભામાં સામંતો આદિ સર્વજનો ઉંચા થઇને જ રહેતા હતા તેવી પ્રથા હતી) તેમ જ પરાભવ પામેલા રાજાઓનાં મૌક્તિકો, રત્નો સુવર્ણો આદિ ઝવેરાતના ભેટણાઓ પર્વતોની જેમ દેખાતા હતાં અર્થાત્ રાજસભામાં ભેટણાંઓના ઢેરના ઢેર હતા ॥૯૦॥

शीलन्ति यं क्वचन संसदि लोकपालाः
शच्या इव प्रियतम च चतुर्दिगीशाः ।
साङ्गा इव क्वचन वीररसाश्च वीराः
सेनान्यमेव चतुरङ्गचमूरनूनाः ॥९१॥

च पुनः संसदि सभायां क्वचन प्रदेशे चतसृणां प्राची-अवाची-प्रतीची-उदीचीलक्षणानां दिशां हरितामीशाः स्वामिनो लोकपालाः राजानो यमकब्बरं शीलन्ति । कमिव । यथा शच्या इन्द्राण्याः प्रियतमं प्राणनाथं पुरंदरं सोमयमवरुणवैश्रवणाभिधानाश्चतुर्दिङ्नायका लोकपालाः शीलन्ति । च पुनः क्वचन क्वापि वीराः सुभटाः शीलन्ति । उत्प्रेक्ष्यते साक्षात् सशरीरा वीरनामानः पञ्चमा रसाः इव । पुनः अनूना सुदृढतनुत्रनिशितशस्त्रादिद्विचत्वारिंशदुपकरणकलिता चत्वारि गजवाजिरथपदातिलक्षणानि अङ्गान्यवयवा यस्यास्तादृशी चमूः शीलति । कमिव । सेनान्यमिव । अत्र एव इवार्थे । यथा चक्रवर्त्यादिसेनापतिं चतुरङ्गिणी सेना सेवते । अथवा । सेनान्यं स्वामिकार्तिकं चतुरङ्गा सुरसेना सेवते । देवैः स्कन्दमेव सेनानीत्वेऽभिषिच्य तारको निहतः । एतद्विस्तरः परसमये ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઇંદ્રાણીના પ્રાણનાથ ઇંદ્રને ચાર લોકપાલ (પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, અને દક્ષિણ એ ચારે દિશાનાં સોમ, યમ, વરૂણ અને કુબેર) સેવે છે તેમ રાજસભામાં ચાર દિશાના રાજાઓ અકબરની સેવા કરે છે. વળી રાજસભામાં સાક્ષાત્ દેહધારી વીરરસ સમાન વીરસુભટો અકબરની સેવા કરે છે, તેમજ જેમ ચક્રવર્તીના સેનાપતિને ચતુરંગિણી સેના સેવે તેમ ૪૨ ઉપકરણોથી યુકત ચતુરંગી સેના (ગજદળ, અશ્વદળ, રથદળ અને પાયદળ) અકબરની સેવા કરે છે. ॥૯૧॥

आकाशवत्कविबुधश्रियमादधाना
नीरेशितार इव जिष्णुसभाभिरामाः ।
श्रीदा इव प्रदधतोऽत्र वदान्यभावं
सभ्या विभान्ति धिषणा इव वागधीशाः ॥९२॥

अत्राकब्बरसभायां सभायां साधवः सभ्याः सभासदः राजसभोपवेष्टारः विभान्ति शोभन्ते । किंभूताः । कवितया काव्यकर्तृत्वेन । यदुक्तं सर्वगर्वापहारिणा केनचिद्विदुषा 'वयमपि कवयः कवयः कवयः कवयश्च सिद्धसेनाद्याः । यद्यपि दलयोरैक्यं तदपि मालमीयते करभः ॥' इति । तथा बुधतया पाण्डित्येन श्रियं शोभाम् आ सामस्त्येन सर्वकलावेत्तृत्वेन दधानाः सभाया विभूषां कुर्वाणा वा । किंवत् । आकाशवत् । यथा आकाशः कवीनां शुक्राणां बुधानां रोहिणीनन्दनानां च श्रियं लक्ष्मीम् आ सामस्त्येन बिभ्राणाः कुर्वाणा वा सन्ति । सूर्याणां द्वादशत्वेन बाहुल्याद्ग्रहाणामपि बाहुल्यम् । सूर्याणां ग्रहपतित्वात् ।

पुनः किंभूताः । जिष्णुत्वेन सुभटतया शौर्येण जयनशीलतया रमा लक्ष्मीः तया अभिरामा गजाश्वग्रामादिबहुविभूतिभ्राजिनः । 'जिते च लभ्यते लक्ष्मीः' इति वचनात् ।' शत्रुं जैत्राणां सुभटानां हि प्रायः स्वामिनो ग्रामान्ददते इति रीतिः । के इव । नीरेशितार इव । 'वार्नदीशः सरस्वान्, इति हैम्याम् । वारिपतिर्नदीपतिश्चेति संयोगाढ्या । यथा समुद्रा जिष्णुरमाभ्यां कृष्णतत्पत्नीभ्यां कृत्वा मनोज्ञाः । समुद्रशायी कृष्णः । लक्ष्म्यास्तज्जायात्वेन सांनिध्यम् । पुनः किंभूताः । वदान्यभावं दानशौण्डतां प्रकर्षेण दधतो बिभ्रतः । के इव । श्रीदा इव । यथा धनदा दानशीलत्वं दधते । पुनः किंभूताः । वागधीशाः । प्रगल्भवाग्विलासाः । 'वागीशो वाक्पतौ' इति हैम्याम् । क इव । धिषणा इव । यथा सुराचार्याः । 'धिषणः फाल्गुनीभवः । गीर्बृहत्योः पतिः' इति हैम्याम् । वाचामधीशा भवन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

અકબરની સભામાં સભાસદો શોભે છે. જેમ આકાશ શુક્ર અને બુધની શોભા ધારણ કરે છે તેમ કવિતાથી અને પાંડિત્યથી સભાની વિભૂષા કરવા તેમજ જેમ સમુદ્ર વિષ્ણુ અને લક્ષ્મીવડે મનોહર છે તેમ શત્રુનો જય કરવાથી રાજદ્વારા ઈનામમાં પ્રાપ્ત થયેલા હાથી, ઘોડા, ગ્રામ આદિ લક્ષ્મીવડે શોભાયમાન અને કુબેરની જેમ દાનેશ્વરી એવા સભાજનો વડે અકબરની રાજસભા શોભે છે. ॥૯૨॥

स्वस्त्रैणजैत्रमणिकल्पितशिल्पचञ्च-
त्पाञ्चालिकापहृतलोचनचित्तवृत्तिः ।
पूर्वापराम्बुनिधिसीममहीमघोनो
या संसदाप सुषमां वलभित्सभेव ॥ ॥९३॥

पूर्वापराम्बुनिधी प्राच्यप्रतीच्यसमुद्रौ सीमा अवसानं मर्यादा यस्यास्तादृश्या मह्या भूमेर्मघोनो वासवस्य संसत् सभा सुषमां सातिशायिशोभां आप लेभे । केव बलभित्सभेव । यथा बलनामान दानवेन्द्रं भिनत्ति हन्तीति बलभित्पुरंदरस्तस्य सभा पर्षत् सुधर्मानाम्नी सुषमामाप्नोति । किंभूता । स्वः स्वर्गस्य स्त्रीणां समूहः स्त्रैणं सुराङ्गनागणस्तस्य जैत्रीभिर्जयनशीलाभिः मणिभिर्विविधरत्नैः कल्पितं रचितं शिल्पं विज्ञानं तेन चञ्चन्तीभिः शोभमानाभिः । अथवा मणिभिर्निर्मितं विज्ञानं यासां तथा चञ्चन्तीभिः पाञ्चालिकाभिः पुत्रिकाभिरपहृता स्वायत्तीकृता स्वासु एकताना विहिता लोचनानामर्थाद्विलोककान्तानयनानां मनसां चेतसां च वृत्तिर्व्यापारो यया सा ॥ इत्यकब्बरसभावर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

દેવાંગનાઓને પણ શરમાવે તેવી, વિવિધ રત્નોથી બનાવેલી કે જેણે જોનારાનાં મન અને નયનની પ્રવૃત્તિને સ્તંભિત કરી દેનારી એવી પુતળીઓ જેમાં છે તેવી, સમુદ્રપર્યંતની પૃથ્વીના રાજા અકબરની રાજસભા ઇન્દ્રની સુધર્માસભાની જેમ અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરતી હતી ॥૯૩॥

गोष्ठीं सृजन्क्षितिसितांशुरशेषशास्त्रा-
धीतीव तत्सदसि कोविदमेदुरायाम् ।
धर्मं विशिष्य परिचेतुमना इति स्म
सामाजिकाननुयुनक्ति कदाचिदेषः ॥९४॥

पयोऽकब्वरः क्षितिसितांशुर्धरणीरोहिणीरमणः कदाचित् कस्मिंश्चित्समये विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा धर्मं मोक्षसाधकं मार्गं परिचेतुं परिचितिगोचरीकर्तुं मनोऽन्तःकरणं यस्य सः । तस्यां पूर्वव्यावर्णितस्वरूपायां सदसि सभायां समाजिकान् सभ्यानित्यमुना प्रकारेणानुयुनक्ति स्म । पप्रच्छेत्यर्थः । किंभूतायां सदसि । कोविदैः निरवद्यविद्याविदुरविशारदवृन्दैर्मेदुरायां पुष्टायां भृतायाम् । मण्डितायामित्यर्थः । क्षितिसितांशुः किं कुर्वन् । गोष्ठीं विनोदवार्तां सृजन्निर्मिमाणः । क इव । अशेषशास्त्राधीतीव । यथा अशेषेषु समस्तेषु शास्त्रेषु व्याकरणसाहित्यप्रमाणच्छन्दोवेदज्योतिरलंकारनीतिचाणक्यादिषु वाङ्मयेषु अधीतमध्ययनमस्यास्तीत्यधीती सर्वशास्त्राध्येता गोष्ठीं सृजति ॥

શ્લોકાર્થ

સર્વશાસ્ત્રોના (વ્યાકરણ, સાહિત્ય, પ્રમાણ, છંદ, વેદ, જ્યોતિષ, અલંકાર ન્યાય અને ચાણક્યનીતિ આદિના) જ્ઞાતાની જેમ તેમજ વિશેષ પ્રકારે મોક્ષસાધક ધર્મમાર્ગનો પરિચય કરવાના ચિત્તવાળા અકબર બાદશાહ, પંડિતો વડે શોભતી રાજસભામાં વિવિધ પ્રકારની ગોષ્ઠી કરતા, સભાસદોને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછતા હતાં. ॥૯૪॥

किं पप्रच्छ तदेवाह

भास्वानिव प्रकटयत्यनवद्यमार्गं
प्राणान्निजानिव पिपर्ति समग्रसत्त्वान् ।

धत्ते स्पृहामिह न सिद्धइव क्वचिद्यो-
ऽनुक्रोशशालिपदवीमिव योजनौघः ॥९५॥

विश्वासुमत्सु समदृक्परमेशितेव
सङ्गं कुसङ्गमिव शान्तमना जहाति ।
यः पोतवत्तरति तारयते परांश्च
संसृत्युदन्वति स कश्चिदिहास्ति साधुः ॥९६॥ (युग्मम्)

इह ममाज्ञावर्तिनि महामण्डले सर्वदर्शनेषु वा स प्रसिद्धिमान् साधुर्महात्मा कश्चि त्कोऽपि अस्ति वर्तते । यत्तदोर्नित्यसम्बन्धात् स कः । यो महात्मा भास्वान् मार्तण्ड इवानवद्यं निष्पापं मार्गं पन्थानं प्रकटयति प्रकाशयति । तथा यो निजानात्मीयान्प्रा णान् असूनिव समग्रान् सर्वान् सत्त्वान् प्राणिनः पिपर्ति पालयति । तथा यः सिद्धा मुक्तात्मेव इह विश्वे पुत्रकलत्रधनादिसंसाराभिषङ्गे वा क्वचित्कुत्रापि पदार्थे स्पृहां वाञ्छां न धत्ते दधाति सृजति वा । पुनर्योजनानां चतुःक्रोशीमानानां मार्गप्रमाणविशे षाणामोघः समूह इव अनुक्रोशेन दयया । 'कृपानुकम्पानुक्रोशः' इति हैम्याम् । अनुगतैः परस्परं संबद्धैः क्रोशैर्गव्यूतिभिः शालते शोभते इत्येवंशीलां पदवीं मार्गमाचार पन्थानं च धत्ते । तथा यः परमेशितेव परमेश्वर इव विश्वेषां त्रयाणां भुवनानां समस्तेषु वा असुमत्सु जन्तुषु समा सममावा स्वपरव्यवसायरहिता एकरूपभावैव दृक् दृष्टिर्यस्य । तथा यः शान्तमुपशमशालि मित्रामित्रेषु समतया समपरिणामतया प्रव र्तमानं वा मनः स्वान्तं यस्य तादृक् सन् कुसङ्गं कुकुट्टिनं पाप्मभिर्व्यसनिभिः पिशु नैर्वा सङ्गं संगममिव । सङ्गं प्रमदाप्रमुखसंबन्धं धनभोगविलासादिकं संगमं वा जहाति स्वयं त्यजति । च पुनः संसृतिः संसारः स एवागाधोऽपरचक्षुरलक्ष्यतलः उदन्वानपारः समुद्रः तस्मिन् पोतवद्यानपात्र इव स्वयं तरति परपारं प्रयासं विनेव सुखेन प्रयाति, परांश्च तारयते पर पार लम्भयते ॥

શ્લોકાર્થ

શું પૂછતા હતા તે કહે છે ?

મારા સામ્રાજ્યમાં અથવા સર્વદર્શનોમાં પ્રસિદ્ધ કોણ મહાત્મા છે કે જે સૂર્યની જેમ નિરવદ્ય [પાપરહિત) માર્ગને પ્રગટ કરે છે ! તેમજ પોતાના પ્રાણોની માફક સમસ્ત પ્રાણીઓનું જેઓ પાલન કરે છે ! મુક્તાત્માની જેમ વિશ્વમાં (પુત્ર પરિવાર આદિમાં)

કોઈપણ પદાર્થમાં સ્પૃહા રાખતા નથી ! તેમજ યોજનનાં (ચારકોશ) સમૂહની જેમ પરસ્પરના સંબંધથી શોભતા એવા માર્ગ 'આચારને ધારણ કરે છે. અને પરમાત્માની જેમ વિશ્વના પ્રાણીઓ પ્રત્યે સમદૃષ્ટિ ધારણ કરે છે, વળી શાંત સ્વભાવવાળા મહાત્મા કે જેઓ સ્ત્રી આદિનો સંગ અને ધન-ભોગ વિલાસ આદિનો સંગમ, વ્યસનોની જેમ ત્યાગ કરે છે, તેમ જ જહાજની જેમ સંસારરૂપ અગાધ સમુદ્રને સ્વયં તરે છે, અને પાર ઉતારે છે, આવા પ્રકારના કોણ મહાત્મા છે (આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો.) ॥૯૫॥૯૬॥

वाचं सुधामिव निपीय तदः समुद्र-
नेमीतमीवरयितुः श्रवणाञ्जलिभ्याम् ।
सामाजिकैः स जगदे द्विजचन्द्रिकाभिः
संवर्धितस्फुरदुरःस्थलतारहारैः ॥९७॥

ततः साहिप्रश्नानन्तरं सामाजिकैः पार्षद्यैः स साहिर्जगदे भाषितः प्रत्युत्तरं प्रदीयते स्म । किंभूतः । निजवदनपद्मविराजिद्विजानां दशनानां चन्द्रिकाभिः कान्तिभिः । दन्ताधिकारे चन्द्रिकाशब्देन कान्तिरेवोच्यते । यथा रघौ 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति । संवर्धिताः सम्यक्प्रकारेण वृद्धिं नीताः स्फुरन्तो दीप्यमाना उरःस्थले वक्षःस्थाने स्थितास्तरां उज्ज्वलास्तारकसदृक्षा वा हारा मुक्ताकलापा यैः । किं कृत्वा । श्रवणे कर्णावेवाञ्जलौ यो जिनपाणिः प्रकोऽञ्जलिः ताभ्यां द्वाभ्यां कृत्वा समुद्रनेम्या क्षोणेः तमीवरयितुः शर्वरीवरस्याकब्बरपातिसाहेः पूर्वप्ररूपितप्रश्नलक्षणां वाणीं निपीय सादरं श्रवणविषयीकृत्य । कामिव । सुधामिव । कश्चिद्भाग्यवान् पुमान् सद्गुरुप्रदत्त-मन्त्राराधनविधिना पूर्वप्रेम्णा वा प्राचीनाचीर्णातिशायिपुण्येन वा प्रसन्नीभूतसुधाभुजा प्रदत्तं पीयूषमञ्जलिभ्यां पिबति ॥

શ્લોકાર્થ

પૃથ્વીપરના ચંદ્ર એવા અકબર બાદશાહના વચનામૃતનુ કર્ણપુટ વડે પ્રેમપૂર્વક પાન કરીને (સાંભળીને) જેમના મુખરૂપી કમલમાં દાંતોની કાંતિ શોભી રહી છે અને અત્યંત દેદીપ્યમાન મુકતાહારોથી જેમનું વક્ષસ્થલ શોભી રહ્યું છે, તેવા પાર્ષદો- સભાસદોએ આ પ્રમાણે કહ્યું ! ॥૯૭॥

अस्माभिरीशितरदश्यत दर्शनेषु
सर्वेषु शेखर इवाखिलधार्मिकाणाम् ।
एकः स हीरविजयाभिधसूरिराजः
क्ष्मापालपङ्क्तिषु भवानिव भूमिपीठे ॥९८॥

हे ईष्टे सर्वत्र पृथिवीपीठे विजयविधानादौ समर्थीभवतीति ईशिता तस्य संबोधनम् हे ईशितः स्वामिन्, अस्माभिः श्रीमत्सदस्यैः भूमिपीठे निखिलमेदिनीमण्डले सर्वेषु समस्तेषु जैनबौद्धशैवसांख्यवैशेषिकनास्तिकलक्षणेषु षट्सु दर्शनेषु शासनेषु । अथवा भाट्टप्राभाकरजैमनीयादिषु षड्दर्शनानां शाखाप्रशाखाभूतेष्वपि । सोऽसाधारणगणितानणुगुणगणैर्जगत्त्रये विख्यातः एको न द्वितीयो यस्याद्वितीयः हीरविजय इत्याभिधा नाम यस्य तादृशः सूरिष्वाचार्येषु त्रिंशत्प्रतिरूपादिषड्गुणितषट्त्रिंशद्गुणै राजते दीप्यते इति राजा एतावता श्रीहीरविजयसूरिपुरुहूतोऽदश्यत दर्शनगोचरीचक्रे नापरः । क इव । भवानिव । यथा निखिलानां मुद्गलानां प्रतिष्ठानानां 'पठाण' इति प्रसिद्धानां विविधजातितुरुष्काणां राजपुत्राणां क्ष्मापालानां पृथिवीपतीनां पङ्क्तिषु मण्डलीषु भवान् साहीनामपि साहिर्दृश्यते उत्प्रेक्ष्यते अखिलानामिदानींतनयुगजन्मनां समस्तानां धार्मिकाणां धर्मकर्तॄणां शेखरोऽवतंस इव मुकुटो वा ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન, આ પૃથ્વી પર સર્વ રાજાઓની પંક્તિમાં જેમ આપ એક જ છો. તેમ સવ દર્શઓમાં (જૈન બૌદ્ધ, સાંખ્ય, વૈશેષિક, શૈવ અને નાસ્તિક આદિ છએ દર્શનોમાં અથવા ભટ્ટ, પ્રાભાકર જૈમિનીય, આદિ છ દર્શનની શાખા પ્રશાખાઓમાં) અસાધારણ ગુણોના ભંડાર એવા અને સર્વધાર્મિકોમાં મુગુટ સમાન એકજહીરવિજય નામના આચાર્યને અમે જોયા. ॥૯૮॥

अथ हीरविजयसूरिगुणवर्णनप्रारम्भः

अध्याप्य देवगुरुणा स्वविनेयवर्गैः
स्वख्यातये प्रतिभुवं प्रहितैरिवैतैः ।
सम्यग्गुणान्कवयितुं कतिचित्तदीया-
न्प्रारभ्यते रा वसुधाधिपतेः पुरस्तात् ॥९९॥

समायां साधुभिः सभ्यैः समास्तारैः वसुधाधिपतेर्मूमण्डलाखण्डलस्य पुरस्तादग्रे सदीयान् हीरविजयसूरिसंबन्धिनः कतिचित्सर्वात्मना कथयितुमशक्यतया कियत्संख्याकान् गुणान्कवयितुं स्तोतुम । 'कुङ् कवयति कवते' इति क्रियाकलापे । प्रारभ्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते देवगुरुणा सुराचार्येण बृहस्पतिना अध्याप्य पाठयित्वा स्वयं सर्वशास्त्रकलापारगामिनो विधाय स्वख्यातये सर्वावनीवलये निजप्रसिद्धिविहितये भुवं प्रति भूमीमण्डले प्रहितैः प्रस्थापितैः स्वविनेयवर्गैर्निजान्तेवासिवृन्दैरिव ॥

શ્લોકાર્થ

હવે હીરવિજયસૂરીના ગુણનું વર્ણન શરૂ થાય છે.

જાણે બૃહસ્પતિએ પોતાની પ્રતિષ્ઠા માટે સર્વ શાસ્ત્રોના પારગામી બનાવીને પૃથ્વી ઉપર મોકલેલા પોતાના શિષ્યોનો સમૂહ હોય તેવા સભાસદોએ બાદશાહની સમક્ષ હીરવિજયસૂરિના કેટલાક ગુણોનું વર્ણન કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. ॥૯૯॥

एतस्य दृष्टिरजनिष्ट विभो सदृक्षा
भिक्षाचरेऽमृतभुजामपि सार्वभौमे ।
भक्तेऽप्यभक्तिकृति वार्षिकवारिदस्य
वृष्टिर्यथेक्षुविपिने कनकद्रुमे च ॥१००॥

हे विभो स्वामिन्, एतस्य हीरविजयसूरेर्दृष्टिर्दृक् भिक्षया ग्रासमात्रेण चरति वृत्तिमाजीविकां विदधातीति भिक्षाचरो भिक्षुकः । दरिद्र इत्यर्थः । तस्मिंस्तथा अमृतभुजां सुधाशनानां देवानां सार्वभौमे चक्रवर्तिनि पुरंदरे च सदृक्षा निर्विशेषा सदृशी अजनिष्ट संजाता । पुनर्भक्ते स्वसेवासक्ते भक्तिनिर्भरान्तःकरणतयाशनांशुकादिदायके वा तथा अभक्तिकृति अवज्ञाकारिणि अनिष्टविधायिनि वा पुंसि तुल्यैव अस्य सूरेर्दृष्टिरजनिष्ट । यथा वर्षासु भवो वार्षिकः वर्षाकालसंबन्धिनो वारिदस्य बहुलसलिलाखण्डधारावर्षिणो मेघस्य वृष्टिर्वर्षणमिक्षूणां रसालानां 'सेलडी 'पुंदगरी' इति प्रसिद्धानां विपिने वने । क्षेत्रे इत्यर्थः । तथा कनकतरौ धत्तूरकवृक्षे च सदृशैव संजायते ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન્, વર્ષાકાલમાં જેમ મેઘની ધારા શેરડીના ખેતરમાં કે ધતુરાના વૃક્ષ ઉપર સમાન પણે વર્ષે છે, તેમ હીરવિજયસૂરિની દૃષ્ટિએ દરિદ્રી હોય કે ઇંદ્ર હોય,

ભકત હોય કે અભકત હોય-નિંદક હોય. કે પ્રશંસક હોય તે દરેક ઉપર સમાનરૂપે રહેલી છે ॥૧૦૦॥

संध्याभ्रविभ्रममिवाध्रुवभावभाज-
मुद्भावयन्भवमभङ्गुरतां च सिद्धेः।
आवेदयत्यसुमतः कुलयातयामो
वंश्यानिवायतिहितः स हिताहितार्थम् ॥१०१

स हीरविजयसूरिरसुमतः सकलभविकजन्तून् प्रति हितानिहपरलोकेष्टान् । तथा अहितान् द्वयोरपि लोकयोरनिष्टविधायिनोऽर्थान् भावान्पदार्थान्वा आवेदयते कथयति । क इव । कुलयातयाम इव । यथा गोत्रवृद्धः पुमान् वंश्यान्निजपुत्रपौत्रादिकान् प्रति हिताहितार्थानावेदयते शुभाशुभान् भावान् कथयति हितमहितं च वक्ति। सूरिः किं कुर्वन् । संध्याभ्राणां सन्ध्याकालसंजातविविधनीलपीतरक्तादिरागकलिताभ्रकाणां दिवसावसानपितृ (सू) प्रभवद्विविधरागाणां विभ्रमं विलासमिव । अध्रुवभावभाजमशाश्वतपरिणामजुष भवं संसारमुद्भावयन् प्रकटीकुर्वन् । च पुनः किं कुर्वन् । सिद्धेर्महानन्दनगर्या अभङ्गुरतामनश्वरत्वं शाश्वतसुखानुषङ्गितां प्रकटयन् प्रकाशयन् । अर्थाज्जनानां पुरस्तात् । अत एव सूरिर्यातयामश्च किंलक्षणः । आयतावुत्तरकाले इहपरलोकादौ सांसारिकसर्वव्यवहारादौ च हितः शुभचिन्तकः पथ्यवक्ता च ॥

श्લોકાર્થ

હે સ્વામિન્, ભવ્યજીવોની આગળ સંધ્યાના રંગની જેમ સંસારના સ્વરૂપની ક્ષણુ ભંગુરતા અને મોક્ષની અવિનશ્વરતાને બતાવતા હીરવિજયસૂરિ કુલવૃદ્ધ પુરૂષની જેમ ભવ્ય પ્રાણીઓને ભાવી શુભાશુભ ભાવોને કહેનારા છે. ॥૧૦૧॥

यस्मिन्नगातावधि वसन्ति परे निमग्ना
मीनव्रजा इव जना वृजिनावगूढाः ।
तस्माद्भवाम्बुनिधितः स पृथग्बभूव
पङ्कान्तराद्धनरसादिव पुण्डरीकम् ॥१०२॥

स सूरिस्तस्मादवाङ्मनसगोचरीभूतपूर्वपारादनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तिनिवर्तननृत्तसूत्रधारात्संसारो देवागाधापारत्वेनाम्बुनिधिः समुद्रस्तस्मात्सकाशात् पृथक् बभूव भिन्नो

जातः । संसारं निरस्य मोक्षमार्गे संयमे तस्थिवानित्यर्थः । किंभूतात्तस्मात् । पङ्कः पापमन्तरे मध्ये यस्य । केवलपापमयादित्यर्थः । 'अंहः कलङ्कमघं पङ्कः' इति हैम्याम् । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा सिताम्भोजं पुण्डरीकं पङ्कः कर्दमोऽन्तरे मध्ये तले यस्य तादृशात् घनरसात्सलिलात्पृथक् भवति । स कः । यस्मिन् भवाम्बुनिधौ संसारसमुद्रे वृजिनैः पापकर्मभिरव्यूढा आश्लिष्टा व्याप्ताः पापभरभारिताः सन्तः परे इतरे बहुलसंसारिणो जना लोका विगतो विशेषेण यातोऽवधिः सीमावसानं यत्रेति क्रियाविशेषणम् । अनन्तानन्तसमयमित्यर्थः । लीनास्तल्लीनमानसा वसन्ति संतिष्ठन्ते । क इव । मीनव्रजा इव । यथा मत्स्याः समुद्रे निमग्ना एव तिष्ठन्ति ॥

श्लोकार्थ

(હે સ્વામિન્,) જે સંસાર સમુદ્રમાં પાપકર્મોથી વ્યાપ્ત અનંત જીવો મત્સ્યોની જેમ લીન બનીને રહ્યા છે, તે સંસાર સાગરથી આ આચાર્ય જુદા થયા છે. (અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગે સંયમમાં રહેલા છે.) જેમ કમલ જલ અને પંક (કાદવ) માં ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ જલ અને કાદવથી ભિન્ન રહે છે; (તેમ આચાર્ય સંસારથી વિરક્ત બનીને રહ્યા છે.) ॥૧૦૨॥

संत्रस्यदेणरमणीदृगपाङ्गरङ्गो-
त्सङ्गप्रणर्तितकटाक्षपरम्पराभिः ।
चेतस्यविश्यत मुमुक्षुमणेर्न तस्या-
लोकस्य मध्य इव चण्डरुचीरुचीभिः ॥१०३॥

तस्य हीरविजयस्य मुमुक्षुमणेः श्रमणमाणिक्यस्य चेतसि चित्ते संत्रस्यन्तीनां लुब्धकादीनामाकस्मिकभयाकुलतया पलायमानानामेणरमणीनां सारङ्गाङ्गनानां दृगिव चटुललोचनमिव दृक् दृष्टिर्यासां तासाम् । चपलविलोचनानां स्त्रीणामित्यर्थः । दृशां नयनानामपाङ्गयोर्नेत्रप्रान्तयोरेव रङ्गयोर्नर्तनस्थानकयोरुत्सङ्गे क्रोडे प्रणर्तितामिस्ताण्डवं कारिताभिः कटाक्षाणामक्षिविकूणितानां परम्पराभिर्धोरणीभिर्नाविश्यत न प्रविष्टम् । काभिरिव । चण्डरो(रु)चीरुचीभिरिव । यथा तीव्रकिरणस्य भास्करस्य रुचिभिः कान्तिभिः । रुचीशब्दो दीर्घइकारान्तोऽप्यस्ति । यथा नैषधे 'वरुणग्रहिणीमाशामासादयन्तममुं रुचीनिचयमिव' इति । 'नो चैत्ता चण्डरोचीरुचिरुचिरुची' इति जिनशतकेऽपि । अलोकस्य जीवाजीवादीनमिनाधारक्षेत्रस्य मध्ये विचालेन प्रविश्यते । अलोकेषु सूर्यादीनां न प्रकाशः । परशासनेऽपि दृश्यते । यथा रघुवंशे 'सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनि

मीलितः । प्रकाशश्चान्धकारश्च लोकालोक इवाचलः ॥' 'चक्रवालाचलादर्वाक् प्रकाशः परतश्चाप्रकाशः' इति तद्वृत्तौ । 'लोकालोकश्चक्रवाल.' इति हैम्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

ભયભીત હરણિની આંખો જેવી આંખોવાળી સ્ત્રીઓની દૃષ્ટિરૂપ નૃત્યભૂમિના મધ્ય ભાગમાં નૃત્ય કરી રહેલી કટાક્ષોની પરંપરા (અર્થાત્ સ્ત્રીઓના કટાક્ષ આદિ હાવભાવો) શ્રમણુશિરોમણી હીરવિજય સૂરિના ચિત્તમાં પ્રવેશી શકી નહી, જેમ સૂર્યનાં પ્રચંડ કિરણો અલોકમાં પ્રવેશી શકતા નથી તેમ. ॥૧૦૩॥

संसृत्यसारसरणीभ्रमणीभवेन
विश्वत्रयीजनिमतां नयता विमोहम् ।
सङ्गेन यद्यतिपतेः पुरतः प्रणेशे
नागेन नागदमनीत इवोद्धतेन ॥१०४॥

यस्य यतिपतेर्निर्ग्रन्थनाथस्य पुरतोऽग्रे सङ्गेन स्वजनपरिजनाभिष्वङ्गेन प्रणेशे प्रणष्टम् । संसारविरक्तत्वात्तस्य कुत्रापि प्रतिबन्धो नास्तीत्यर्थ. । किंभूतेन । संसृतिः संसरणमनन्तभवाटवी पर्यटनं संसारः तद्रूपा विविधनरकतिर्यगादिदुःखपरम्परादायित्वादसारा निकृष्टा सरणिर्मार्गस्तत्र भ्रमण्या पर्यटने भ्रमणेन कृत्वा भवेनोत्पन्नेन । सांसारिककुटुम्बसंबन्धसंजातेनेत्यर्थः । अत एव किं कुर्वता । विश्वत्रय्यास्त्रैलोक्यस्य जनिमतां सुरासुरनराणां विमोहं मौढ्यं नयता प्रापयता । केनेव नेशे । नागेनेव । यथा उत्कटेन मदेन कोपेन वोद्धुरेण भुजंगमेन नागानां सर्पाणां दमनी शक्तिमवनी औषधिविशेषस्तस्मात्प्रणश्यते ॥

શ્લોકાર્થ

અનંત ભવોમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર અને દુઃખદાયી હોવાથી અસાર એવી ભવ અટવીમાં ભટકાવનાર ત્રણે જગતના જીવોને વ્યામોહિત કરનારા સાસારિક કુટુંબના સંબંધ આ આચાર્ય પાસેથી પલાયન થઈ ગયા. જેમ અત્યંત કોપથી ઉદ્ધત નાગ નાગદમની (સર્પોની વિશિષ્ટ શક્તિ) નો નાશ કરે છે તેમ આચાર્યે સાંસારિક સંબંધનો નાશ કર્યો છે. ॥૧૦૪॥

संक्रान्तशक्रबलिधामधरापदार्थ-
सार्थे जिनागमकषोल्लिखितान्तराले ।
संक्रान्तिरापि न कदापि हृदात्मदर्शे
सूरीश्वरस्य किमनङ्गतयाङ्गजेन ॥१०५॥

सूरीश्वरस्य हृत् हृदयमेवातिस्वच्छत्वादात्मदर्शो दर्पणस्तत्र अङ्गजेन कंदर्पेण कमनः कलाकेलिः । 'अनन्यजोऽङ्गजः' इति हैम्याम् । कदापि कस्मिन्नपि काले स्वापजाग्रदवस्थातारुण्यतरुणीदर्शनादिसमयेऽपि संक्रान्तिः संक्रमणं प्रतिबिम्बं प्रवेशं च नापि न प्रापे । यस्य मनसि कस्मिन्नपि प्रस्तावे रागोद्रेको नासीदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते अनङ्गतया अशरीरत्वेनेव संक्रामणं तु देहस्यैव स्यात्तस्य तु स एव नास्ति तस्मात्कुतः संक्रान्तिरिति । किंभूते हृदात्मदर्शे । संक्रान्ताः प्रतिबिम्बिताः शक्रस्येन्द्रस्य बलेर्बलिनाम्नो दानवेन्द्रविशेषस्य धाम्नोर्मन्दिरयोः स्वर्गपातालयोः । तथा धराया निखिलमहीमण्डलस्य च पदार्थानां घटपटस्तम्भकुम्भदानवदानवारिमानवाद्यनेकवस्तूनां सार्थाः समूहा यत्र । प्रतिबिम्बं च निर्मले वस्तुनि स्यात् । अत एव पुनः किंभूते हृदात्मदर्शे । जिनागमो जैनसिद्धान्तः एव कषः शाणाग्रं तेनोल्लिखितमुत्तेजितं देदीप्यमानं निर्मितमन्तरालं मध्यं यस्य ॥

श्लोकार्थ

જેના હૃદયરૂપી અરિસામાં સ્વર્ગલોક, પાતાલલોક. અને મધ્યલોકના ઘટપટ આદિ પદાર્થોનો સમૂહ સંક્રાન્ત થયો છે, તેમ જે જૈન સિદ્ધાંતરૂપી સરાણથી દેદીપ્યમાન જેનો મધ્યભાગ પ્રકાશિત થયો છે તેવા હીરવિજયસૂરિના હૃદયરૂપી દર્પણમાં કામદેવનું પ્રતિબિંબ ક્યારે પણ પડી શક્યું નહી. (અર્થાત્ પ્રતિબિંબ શરીરધારીનું હોય પરંતુ કામદેવ તો અશરીરી છે તો કામદેવનું પ્રતિબિંબ ક્યાંથી પડી શકે ?) ॥૧૦૫॥

नीत्वा बहिर्निजमनःसदनान्निहन्य-
मानं विभाव्य विभुना स्वमरातिभावात् ।
नश्यन्निवान्यजनहृत्परमाणुमध्ये
रागो विवेश विवशाशयतादधानः ॥१०६॥

रागोऽनुरागः सांसारिकः स्नेहः । उत्प्रेक्ष्यते नश्यन्पलायमानः सन् अन्येषां सूरिव्यतिरिक्तानामितरेषां जनानां हृत् हृदयमेव परम उत्कृष्टो योऽणुः सर्वलघुरति-

सूक्ष्मस्थानं तस्य मध्ये विचाले विवेश प्रविष्टवान् । नैयायिकानां मते हि मनसः परमाणुत्वमुच्यते । यथा नैषधे 'यत्पथावधिरणुः परमः सा योगिधीरपि न पश्यति साक्षात् । वालया निजमनःपरमाणौ ह्रीदरीशयहरीकृतमेनम् ॥' इति । किंभूतः । विवशं व्याकुलत्वमाह किं कृत्वा । निजस्यात्मनो मनश्चित्तमेव सदन वाससौधं तस्माद्बहिर्वाह्यप्रदेशभूमौ नीत्वा निःसार्य कर्षयित्वा । निष्कास्येत्यर्थः । अरातिभावात्प्रतिभवं दुःखदायकत्वेन वैरित्वाद्विभुना सूरिणा निहन्यमानं मार्यमाणं स्वमात्मानं विभाव्य दृष्ट्वा विज्ञाय वा ।

શ્લોકાર્થ

રાગ પ્રત્યેની શત્રુતાવાળા આચાર્ય વડે પોતાના મનરૂપી ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકાયેલો અને આચાર્ય વડે પોતાને હણાતો જાણીને, રાગ (સાંસારિક સ્નેહ) જાણે ભાગતો ભાગતો અન્ય જનોના હૃદય પરમાણુમાં પ્રવેશી ગયો ! (નૈયાયિકોએ મનને પરમાણુ માન્યું છે.) ॥૧૦૬॥

एतेन दुर्गतिरशोष्यत भूपमुख्य
  ग्रीष्मोष्मणेव विगलज्जलपङ्कपङ्क्तिः ।
उल्लङ्घ्यते स्म भवपद्धतिरप्यनेन
  पाथोजिनीप्रियतमेन यथाभ्रवीथी ॥१०७॥

हे भूपमुख्य सकलराजचक्रचक्रवर्तिन्, एतेन सूरिणा दुर्गतिः सम्यङ्नियमयमसंयमाराधनतो दुष्टा अनन्तदुःखदायका नरकतिर्यग्लक्षणा कुगतिरशोष्यत निषिद्धा निष्ठापिता स्वतः । केनेव । ग्रीष्मोष्मणेव यथा निदाघदाघेन विगलन्ति तापातिरेकान्निर्यान्ति विशुष्य गच्छन्ति जलानि पानीयानि यस्यास्तादृशी पङ्कानां जम्बालानां पङ्क्तिः श्रेणी शोष्यते । अपि पुनरनेन गुरुणा भवपद्धतिः भाविनी भूतोपचारात्संसारमार्गं उल्लङ्घ्यते स्म अतिक्रान्तः । केनेव । पाथोजिनीप्रियतमेनेव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन सूर्येण अभ्रवीथी गगनपदवी मेघमाला वा उल्लङ्घ्यते ॥

શ્લોકાર્થ

હે સકલ રાજચક્ર ચક્રવર્તી, ગ્રીષ્મ ઋતુના તાપથી જેનું જલ શોષાઇ ગયું છે તેવો કાદવ જેમ સુકાઈ જાય તેમ આચાર્યે અનંત દુઃખદાયી એવી નરક તિર્યંચ રૂપ

દુર્ગતિને સંયમની આરાધનાથી દૂર કરી, તેમ જ જેમ સૂર્ય આકાશનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેમ આચાર્યે ભવની પરંપરાનું ઉલ્લંઘન કર્યું ! ॥૧૦૭॥

वाचंयमावनिभृतः शमनामसाम-
　योनिप्रतीपकलिताङ्कमनोगुहायाम् ।
स्वालम्भभीलुक इवोत्कटकोपकुम्भी
　कर्तुं प्रवेशमपि नो प्रभविष्णुरासीत् ॥१०८॥

हे सकलराजचक्रचूडामणे, वाचं वाणीं यमयन्ति सावद्यव्यवहारे प्रवर्तमानां नियन्त्रयन्तीति वाचंयमा वाग्गुप्तिधारका । वाक्कथनेन मनःकायगुप्ती समेते । मध्यग्रहणेन आद्यन्तयोर्ग्रहणं कार्यम् । 'तुलादण्डस्येव' इति न्यायेन । तथा 'छक्कायसमारम्भे' इत्यत्र समारम्भ इति मध्यमपदग्रहणेन संरम्भारम्भयोराद्यन्तयोः पदयोर्ग्रहणम् । 'तुलादण्डन्यायेन' इति श्रीरत्नशेखरसूरिपादाः श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ प्रोचुः । तेषां संगुप्तित्रयधारिणां साधूनां तेषु वावनिभृत्पार्थिवः पर्वतश्च तस्य शमः प्रशान्तरसः स एव नामाभिधानं यस्य तादृशाः । सामवेदाद्योनिरुत्पत्तिर्यस्य । श्रूयते च नारायणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीरमधिशयानस्य वेदविद्यानिगदतो भगवतः पितामहस्य बृहद्रथान्तरविकीर्णाभासनामानि गायतः सामश्लोकरसनिष्पन्दादुदपद्यन्त ऐरावतसुप्रतीकप्रभृतयोऽष्टौ दिग्गजेन्द्रास्तेभ्योऽभवन् भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गिरिचरनदीचरोभयचारिणः । प्रसिद्धं चैतत् सामजा गजाः' इति चम्पूकथायाम् । तस्य तेषां वा प्रतीपः शत्रुः केसरी तेन कलितोऽङ्क उत्सङ्गो यस्यास्तादृशीम् । मनः चित्तमेव गुहा कंदरा तस्यामुत्कटो मदोद्धतः कोपः क्रोध एव कुम्भी हस्ती प्रवेशमपि कर्तुं प्रभविष्णुः समर्थो नासीत् न बभूव । उत्प्रेक्ष्यते स्वस्यात्मन आलम्भो व्यापादनं तत्र भीलुको बिभ्यदिव ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન ! વાચંયમ-શ્રમણરાજ શ્રી હીરવિજયસૂરિની મનરૂપી ગુફામાં, કે જ્યાં શાંતરસરૂપી સામવેદમાંથી જેમની ઉત્પત્તિ થઈ છે (ચમ્પૂ કથામાં હાથીઓને સામવેદજ સામવેદથી ઉત્પન્ન થયેલા કહ્યા છે.) તેવા હાથીઓના શત્રુ સિંહથી જેનો મધ્યભાગ યુક્ત છે, તેમા મદોદ્ધત એવો ક્રોધરૂપી હસ્તિ પ્રવેશ કરવા માટે પણ સમર્થ થઈ શકયો નહીં. તે જાણે પોતાનો ભય લાગી ગયો ન હોય ! ॥૧૦૮॥

विश्राणयत्यसुमतां क्षितिकान्त बोधि-
बीजं निधिं जनयितेव निजाङ्गजानाम् ।
सिद्धः स्वसिद्धिमिव भक्तिमतां विनीता-
न्तेवासिनामिव गुरुः परमात्मविद्याम् ॥१०९

हे क्षितेर्भूभामिन्याः कान्त वल्लभ, असुमतां भव्यजन्तूनां बोधिबीजं सम्यक्त्वं विश्राणयति ददाति । क इव । जनयितेव । यथा पिता निजाङ्गजानां स्वनन्दनानां निधिं निधानं दत्ते प्रयच्छति । पुनः क इव । सिद्ध इव यथा विद्यासिद्धिमद्भक्तिमतां स्वसेवासक्तानां स्वस्यात्मनः सिद्धिं मन्त्रादिसामर्थ्यं दत्ते । पुनः क इव । गुरुरिव । यथा सम्यग्धर्मोपदेष्टा विनीतानां विनयकलितानां स्वादेशवशंवदानामन्तेवासिनां शिष्याणां परमात्मविद्यामध्यात्माम्नायं वितरति ॥

श्लोकार्थ

હે પૃથ્વીપતિ, જેમ પિતા પોતાના પુત્રોને નિધાન આપે, વિદ્યાસિદ્ધપુરૂષ ભક્તભજનને જેમ સિદ્ધિઓ આપે, તેમજ ગુરૂ જેમ વિનયી શિષ્યોને પરમાત્મ વિદ્યાનો આમ્નાય બતાવે, તેમ હીરવિજયસૂરિ ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધી બીજ (સમ્યક્ત્વ) નું દાન કરે છે. ॥૧૦૯॥

मानोपमानममुना गमितः क्षितीन्दो
जेतुं पुनः प्रतिघतस्तमरातिमिच्छन् ।
साहाय्यकं किमु चिकारयिषुः स्वकीयं
नक्तंदिनं वितनुते जगतामुपास्तिम् ॥११०॥

हे क्षितीन्दो वसुधासुधांशो, मानोऽभिमानो गर्वः अपमानमर्थात्तेन सूरिणैवावगणनां गमितः प्रापितः सन् पुनर्व्याघुट्य प्रतिघात्कोपात्तं सूरिमेवात्मारातिं स्ववैरिणं जेतुमभि-भवितुमिच्छन् वाञ्छन् सन् जगतां त्रिभुवनजनानामुपास्तिं सेवां वितनुते विदधाति । कथम् । नक्तंदिनं रात्रिंदिवा । उत्प्रेक्ष्यते स्वकीयमात्मीयं साहाय्यकं साहाय्यं चिकारयिषुः कारयितुमिच्छुरिव ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૃથ્વીચન્દ્ર, આચાર્ય વડે અપમાનિત થયેલો માન-અહંકાર ફરીથી પાછો આવીને પોતાના શત્રુ આચાર્યને જીતવાને ઇચ્છતો તે પોતાને સહાય કરવાને માટે જાણે રાત ને દિવસ જગતના જીવોની ઉપાસના કરતો રહ્યો ન હોય ! (અર્થાત્ આચાર્ય પાસેથી અભિમાન પણ પલાયન થઈ ગયું હતું.) ॥૧૧૦॥

विद्वेषिणीयमिति येन निहन्यमाना
　शिश्राय शंबरमसौ दितिजं प्रणश्य ।
स्थातुं न तत्र विभुरेतदुदीतभीतेः
　प्रत्यङ्गिनं त्रिभुवने भ्रमतीव माया ॥१११॥

इयमस्माक प्रतिभवं विद्वेषिणी वैरिणी महाहानिविधायिनी इति कृत्वा निहन्यमाना मार्यमाणा सती असौ प्रायः संसारवर्तिसर्वजनहृदयसदत्वेन जगत्प्रतीता माया शठता दम्भचर्या । कपटवर्तिरित्यर्थः । प्रणश्य कथंचित्प्राप्त्या प्रपलाय्य शंबरं शवरनामानं दितिर्दानवमाता तस्या जायते स्मेति दितिजस्तं शिश्राय श्रिता । एतस्मात्सूरेरुदीतायाः प्रादुर्भूताया भीतेर्भयात् तत्रापि शंबरसमीपेऽपि स्मरेण वातित्वात्स्थातुं स्थितिं कर्तुं न विभुरसमर्था सती । उत्प्रेक्ष्यते निर्विघ्नस्थानाभावात्त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि प्रत्यङ्गिनं जन्तून् जन्तून् प्रति भ्रमति पर्यटतीव ॥

શ્લોકાર્થ

દ્વેષ કરવા લાયક અથવા નાશ કરવા લાયક એવી માયા (શઠતા-કપટક્રિયા) મહા મુશીબતે આચાર્ય પાસેથી ભાગીને દિતિના પુત્ર શંબરની પાસે રહી. શંબર પાસે પણ આચાર્યના ભયથી રહેવા માટે સમર્થ થઈ શકી નહી, તેથી નિર્વિઘ્ન સ્થાનના અભાવમાં ત્રણે લોકના પ્રત્યેક જીવમાં જાણે ભમી રહી ન હોય ! ॥૧૧૧॥

संतोषतोयनिधिमध्य इवास्य मग्नो
　दग्धः किमुद्धतसितप्रणिधानवह्नौ ।

जग्धोऽथ वा चरणकेसरिणा करीव
लोभः प्रभोरिति न चेत्किमनक्षिलक्ष्यः ॥११२॥

हे प्रभो स्वामिन, सूरेर्लोभः । उत्प्रेक्ष्यते संतोषः धृतिः निर्लोभिता स एव तोयनिधिः समुद्रस्तस्य मध्ये गर्भे जलान्तराले मग्नो ब्रूडित इव । अथ वा उत्प्रेक्ष्यते उद्धतः प्रज्वलन् सितप्रणिधानमेव शुक्लध्यानमेव वह्निर्ज्वालाजिह्वः तत्र तन्मध्ये दग्धो भस्मीभूत इव । अथ वा करीव हस्तीव चरणं चारित्रं तदेव केसरी पञ्चाननस्तेन जग्धो भक्षितः कुक्षिगतीकृतः इव । इति चेन्न तर्हि किं कथमनक्षिलक्ष्यः न लोचनगोचरः कदाचिदपि लोभो न दृश्यत इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

હે નાથ, આચાર્યશ્રીનો લોભ તો સંતોષરૂપી સમુદ્રના તળિયે જઇને જાણે બેઠો ! અર્થાત ડૂબી ગયો ! અથવા જાણે શુક્લધ્યાનરૂપી અગ્નિમાં ભસ્મીભૂત થઈ ગયો ! અથવા તો જાણે ચારિત્રરૂપી કેસરી સિંહ લોભરૂપી હસ્તિનો કોળિયો કરી ગયો ! જો તેમ ન હોય તો આચાર્યમા ક્યારેય પણ તે દેખાતો કેમ નથી ? ॥૧૧૨॥

तृष्णां महीतलमहेन्द्र विभुर्विरत्या
यो वागुरामिव कृपाणिकया न्यकृन्तत् ।
दुःखान्यलम्भिषत मुग्धजनैर्निपत्य
यस्यां मृगैरिव भवं विपिनं भ्रमद्भिः ॥११३॥

हे महीतलमहेन्द्र हे भूमीमण्डलाखण्डल, यो विभुर्हीरविजयसूरिः तृष्णां नानाभिलाषस्वरूपां स्पृहां विरत्या निखिलाभिलाषविरमणरूपनियमेन कृत्वा न्यकृन्तत् चिच्छेद । कामिव । वागुरामिव । यथा कश्चित्सकलजन्तुजातकृपापरः पुमान् वागुरां मृगजालिकां कृपाणिकया क्षुरिकया कर्तर्या वा कृन्तति छिनत्ति । यस्यां तृष्णायां वागुरायां भवं संसारं विपिनमरण्यं च भ्रमद्भिर्मृगैर्हरिणैरिव मुग्धजनैरज्ञानिलोकैर्निपत्य तदधीनीभूय पतित्वा दुःखानि अनेकप्रकारासातपरम्परा अलम्भिषत प्राप्तानि ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૃથ્વીના ઇન્દ્ર ! જેમ કોઈ કૃપાસિંધુ મહાત્મા હરણીયાની જાળ (પાશ) ને છરીથી છેદી નાખે તેમ આચાર્યશ્રીની તૃષ્ણા સ્પૃહા તો વિરતીરૂપી છરીથી છેદાઈ ગઇ

કે જે તૃષ્ણારૂપી જાળમાં, સંસાર અટવીમાં ભટકતા હરણીયાં જેવા મુગ્ધજનો અનેક પ્રકારનાં દુઃખોની પરંપરા પ્રાપ્ત કરી છે. ॥૧૧૩॥

विश्वत्रयीश इव निःशरणात्मभाजा-
माऽऽस्ते महीमिहिर यः शरणं शरण्यः ।
मैत्र्यं बिभर्ति जगता न कदाप्यमित्र-
भावं स भानुरिव नश्यदशेषदोषः ॥११४॥

हे महीमिहिर भूमीभानो, विश्वत्रयीशः त्रैलोक्यनायकः परमेश्वर इव यः सूरिर्निर्गतं शरणमाधारो यस्य तादृशमात्मान भजतीति तेषामशरणानां शरणं गतिरास्ते । किंभूतः । शरण्यः शरणागतवत्सलः । पुनः स भानुरिव भास्वानिव जगता विश्वलोकेन साकं मैत्र्यं मित्रतां सखिभावं बिभर्ति, पर कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे अमित्रभावं वैरिताशयं न विधत्ते । किंभूतः । नश्यन्तः पलायमाना अशेषाः समस्ता दोषा अपगुणा यस्मात् । सूर्यस्तु सर्वदापि मित्र इत्यभिधानत्व पर नामित्राख्यताम् । सोऽपि किंभूतः । नश्यन्तोऽशेषाः सर्वा अपि श्वेताः कृष्णाश्च दोषा रात्रयो यस्मात् ॥

શ્લોકાર્થ

હે ભૂમિભાનુ ! ત્રણ લોકના નાયક પરમેશ્વરની જેમ જેઓ અશરણ જીવોને માટે શરણ્ય છે, (અર્થાત્ શરણાગત વત્સલ છે.) તેમજ સૂર્યની જેમ જેમના સમસ્ત દોષ નાશ પામ્યા છે, (दोषाः रात्रयः) 'દોષા' નો અર્થ રાત્રી પણ છે સૂર્યથી રાત્રી નાશ પામે છે. આચાર્ય જગતના જીવો પ્રત્યે મિત્રતાને ધારણ કરે છે. પરંતુ કદીપણ કોઈની સાથે વૈરભાવને વહન કરતા નથી. (સૂર્યને પણ જગતનો મિત્ર કહેવાય છે.) ॥૧૧૪॥

संमोहसंतमससंततिसान्द्रितेषु
मानावनीधरतटीस्थपुटीकृतेषु ।
संसारवर्त्मसु विमोहवतां शिवस्या-
ऽऽख्याता पथः स जगतामिव वर्त्मवेदी ॥११५॥

हे स्वामिन् अखिलजलधिमेखलापीठप्रभो, संसारवर्त्मसु भवगहनमार्गेषु विमोहवतां मिथ्यात्वाज्ञानादिना मूढभावमाजां दिङ्मूढीभूतानां जगतां तात्स्थ्यात्तव्यपदेश इति न्यायेन जगज्जनानां शिवस्य मोक्षस्य पथो मार्गस्याख्याता कथयिता ते । किंभूतः ।

संमोहो महाज्ञानम् । 'समोहधूलीहरणे समीरम्' इति संसारदावस्तुतौ । स एव संतमसानि प्रसृमरान्धकाराणि तेषां संतत्या परम्परया सान्द्रितेषु नीरन्ध्रीकृतेषु पुनः किंभूतः । मानोऽहंकारः स एवावनीधरः पर्वतस्तस्य तटीभिः प्रपातस्थानकैः स्थपुटीकृतेषु विषमेषु विहितेषु । क इव । वर्त्मवेदीव यथा सदसन्मार्गवेत्ता पुमान् पथिषु विमोहवतां मार्गामार्गदिगपदिक्शुद्धिविरहितानां पथिकलोकानां शिवस्य निरुपद्रवरूपस्य मार्गस्याख्याता वक्ता भवेत् । महापर्वतादिगह्वरैरन्धकारैर्वहलीभूतेषु विषमेषु च ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામી ! જેમ કોઈ સન્માર્ગનો જાણકાર પુરૂષ પથિકોને નિરૂપદ્રવી સરલ માર્ગ બતાવે તેમ આચાર્ય અતિનિબિડ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારની પરંપરાથી ભયંકર તેમ જ જેમા અહંકારરૂપી પર્વતોની વિષમભૂમિ છે, તેવા સંસારરૂપી વિષમમાર્ગે વ્યામોહિત - મૂઢ બનેલા (ભૂલા પડેલા) જગતના જીવોને અનંત સુખમય મોક્ષમાર્ગ કહેનારા છે ॥૧૧૫॥

अर्थात्क्षमाधरपदं क्वचिदप्रवृत्तं
यस्यात्मनस्तु गिरिभूपतिभिर्विभक्तम् ।
ज्ञात्वा तदाप्तुमिव शीलति शार्ङ्गपाणिं
पर्यङ्कमूर्तिधरकुण्डलिचक्रवर्ती ॥११६॥

पर्यङ्कस्य पल्यङ्कस्य मूर्ति शरीरं धरतीति बिभर्तीति तादृशः कुण्डलिनां भोगिनां चक्रवर्ती सार्वभौमः शेषनागेन्द्रः शार्ङ्गपाणिं केशवं शीलति सेवते । 'शेषशय्याशायी कृष्णः' इति श्रुतिः । उत्प्रेक्ष्यते तत्सूरेः स चासौ हीरविजयनामा सूरिराचार्यश्च तस्य क्षमाधरपदम् आप्तुं लब्धुमिव । किं कृत्वा । यस्य सूरेरर्थात्परमार्थवृत्त्या क्षमाधरपदमद्वैतभावेन क्वचिदन्यत्र पुरुषादावप्रवृत्तं कुत्रचित्कदाचित्केनापि न प्राप्तम् । तु पुन आत्मनः स्वस्य शेषनागस्य तु क्षमाधरपदं गिरिभिः कुलशैलादिशिलोच्चयैः तथा भूपतिभिर्भूपालैर्विभक्तं विभागीकृतम् । गिरयो भूपालाश्च क्षमाधराः शेषनागोऽपि क्षमाधरः इति न किमपि । शेषः । सूरिसदृशस्त्वन्यः कोऽपि त्रैलोक्येऽपि क्षमाधरो नास्ति । क्षमा क्षान्तिः क्षितिश्च विज्ञाय ज्ञात्वा ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્ય મહારાજનાં "ક્ષમાધર" પદની પ્રાપ્તિ માટે પર્યંક મૂર્તિ (શરીર) ને ધારણ કરતો શેષનાગ વિષ્ણુની ઉપાસના કરે છે, કારણ કે "ક્ષમાધર" પદ પર્વતો,

રાજાઓ અને શેષનાગ-આ ત્રણેમાં વિભક્ત છે, અર્થાત્ એ ત્રણેને 'ક્ષમા (પૃથ્વી)ધર' કહેવાય છે, પરંતુ આચાર્યમા 'ક્ષમાધર' (ક્ષમા ધારણ કરનાર) પદ સર્વાંશે રહેલું જાણી, તેની પ્રાપ્તિ માટે જાણે શેષનાગ કૃષ્ણની ઉપાસના કરતો ન હોય ! ॥૧૧૬॥

गम्भीरभावं दधता जिनं च हृदा विगीतः प्रभुणा पयोधिः ।
पादारविन्दे किममुष्य लक्ष्मलक्षादुपास्त्यै स्थितवानुपेत्य ॥११७॥

पयोधिः समुद्रः अमुष्य सूरेरुपास्त्यै सेवार्थं । उत्प्रेक्ष्यते लक्ष्मण. आकृतिरूपलाञ्छनस्य लक्षात्कपटादुपेत्यागत्य समीपे समेत्य पादारविन्दे सूरिचरणकमले किं स्थितवांस्तस्थाविव । किंभूतेन । प्रभुणा सूरीन्द्रेण गम्भीरभावं गाम्भीर्यं तथा च पुनर्जिनमर्हन्तम । चन्द्रसूर्यादीनां राजधानीषु प्रासादसद्भावात्तत्र चत्वारः ऋषभ-चन्द्रानन-वारिषेण-वर्धमान-नामानः शाश्वतजिनाः सन्ति । जिनजातिवाचित्वादेकवचनम् । तथा लोकप्रवादेन कृष्णं समुद्रशायित्वादाराध्यं । 'पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजः' इति हैम्याम् । तं दधता । अथ सूरिस्तु जिनशासनाधारत्वाज्जैनत्वाच्च जिनं वीतरागं बिभ्रता । केन । हृदा हृदयेनान्तःकरणेन मध्येन च ॥

શ્લોકાર્થ

હૃદયમાં જિનેશ્વર ભગવંતને અને ગાભીર્યને ધારણ કરનારા આચાર્ય દેવથી અપમાનિત બનેલો સમુદ્ર જાણે ચરણકમલમા રહેલી આકૃતિ (રેખા) ના બ્હાને સેવા કરવા માટે આચાર્યની પાસે આવીને રહ્યો ન હોય ! ॥૧૧૭॥

धरेश येनाधरितो महिम्ना सुजातरूपेण च धीरताभिः ।
महीधरो मन्युभुजामुदीतव्रीडाज्जडीभावमिवाबभार ॥११८॥

हे धरेश पृथिवीपते, येन सूरिणा महिम्ना स्वमाहात्म्येन निजगौरवेण, तथा सुष्ठु शोभनं यज्जात प्रकटीभूतं रूपं सौन्दर्यातिशयः शोभनेन स्वर्णेन च, तथा धीरताभिः परीषदादिभिर्निष्प्रकम्पताभिः अनन्यसामान्यधैर्यैर्वा अधरित. हीनीकृतस्तिरस्कृतः सन् मन्युभुजां यज्ञांशास्यवहारिणां सुराणां शैलः पर्वतो मेरुरुदीतः प्रादुर्भूतो यो व्रीडो लज्जा तस्मात् । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कित' इति नैषधे । तथा 'व्रीडायां च भवेद्व्रीडो लज्जामात्रेऽप्यपत्रपा' इति शब्दप्रभेदे । व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'स्मरव्रीडसमस्य यानया' इति नैषधे । जडीवभूव मूढः । विचेत इति यावत् । जात ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૃથ્વીપતિ, આચાર્ય મહારાજનાં માહાત્મ્ય, સુવર્ણવર્ણીય દેહ અને અનન્ય કોટિની ધીરતાથી તિરસ્કૃત બનેલો સુરગિરિ -મેરૂપર્વત, અતિશય લજ્જાથી જાણે જડ બની ગયો ન હોય ! ॥૧૧૮॥

वाह्यं हन्ति तमो द्विधापि स नृणामस्तंगमी नास्तवा-
न्विश्वस्यैव विबोधकृत्स जगतां कृत्स्नन्पृणन्कौशिकम् ।
गृह्णन्सर्वरसानसौ नवरसांश्चिन्वञ्जनांस्तापय-
ञ्छान्तानेष सृजन्प्रभो तदुपमां धत्ते क्व भास्वांस्ततः ॥११९॥

हे प्रभो स्वामिन्, ततस्तस्मात्कारणात् भानुः सूर्यस्तदुपमां सूरिसाम्यं क्व कुत्र लभते । अपि तु न कुत्रापि । यतो हेतोः सूर्यो वाह्यं चक्षुर्गोचरं लोकगतं तमोऽन्धकारं हन्ति पुनः सूरिर्द्विधापि वाह्यं तमोऽज्ञानं मौर्ख्यं तथा वाह्य पापमपि व्यापादयति । तथा भानुः अस्त नाशं गच्छतीत्येवं शीलो गमी । सूरिस्तु न विद्यतेऽस्तः क्षयोऽभ्युदयभ्रंशो वा यस्येति नास्तवान् । सर्वदोदयीत्यर्थः पुनः किंभूत । विश्वस्यैव भूलोकस्य विबोधकृ-ज्जागरकारकः उद्द्योतकर्ता वा सूरिस्तु जगतां त्रयाणां भुवनानां प्रतिबोधविधाता । भास्वान्कि कुर्वन् । कौशिकमुलूकलोकं कृत्स्नान् पीडयन् वासरे तस्यान्धीभवनात् । गुरुस्तु कौशिकं पुरदरं पृणन् अतिशायिसंयमगुणैः कृत्वा प्रीतिमुत्पादयन् । पुनः किंभूतः भानुमान् । सर्वानशेषान् रसान् भूमण्डलगतपानीयानि गृह्णन्नाददानः । 'ग्रीष्मे सहस्ररश्मिः भूतलगतर्वारसानादत्ते इति श्रुतिः । मुनीन्द्रस्तु सरसव्याख्यानविधानावसरे नवान् नवीनान्नवसंख्याकान् शृङ्गारहास्यकरुणारौद्रवीरभयानकबीभत्साद्भुतशान्ताभिधानान् रसांश्चिन्वन् पुष्टान्कुर्वन् । प्रायश्चरितानुवादेषु सर्वेऽपि रसाः समायान्ति न तथा सिद्धान्तव्याख्यानादिषु । पुनर्मार्तण्डः किं कुर्वन् । जनांल्लोकांस्तापयन् स्वकीयात्युष्णकिरणैस्तापसंतापभाजः सृजन् । भवपरम्परापरिचितीकृतदुरन्तदुरितोदीतदुःसहदुःखदावानल-ज्वालाप्रतप्तानेकभविकलोकान् ध्वंसितापरसिद्धान्तवैरुध्यजैनराद्धान्तसंबन्धिबन्धुरस्तवव्याख्यानप्रागल्भ्यप्रगुणानणुपयोधरामृतधाराधोरणीभिः शान्तान्निस्तापाञ्छीतलान् शान्तरसयुक्तान् वा कुर्वाणः ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન્, સૂર્ય આચાર્યની સમાનતા કેમ પામી શકે ? અર્થાત્ ન જ પામી શકે. કારણ કે સૂર્ય બાહ્ય અંધકારનો નાશ કરે છે જ્યારે આચાર્ય મનુષ્યોનાં અજ્ઞાન-

રૂપી બાહ્ય અંધકાર અને પાપરૂપી આભ્યન્તર અંધકાર એ બંને અંધકારનો નાશ કરે છે સૂર્ય અસ્ત સ્વભાવવાળો છે. આચાર્યનો તો સર્વદા અભ્યુદય વર્તે છે. સૂર્ય જગતના ભૂલોકરૂપી એક ભાગને જ પ્રકાશિત કરે છે ત્યારે આચાર્ય ત્રણે જગતનાં પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે. સૂર્ય- કૌશિક ઘુવડના કુલોને પીડા કરનારો છે. (દિવસે ઘુવડ અંધ બને છે.) આચાર્ય પોતાના સર્વોત્કૃષ્ટ સંયમાદિ ગુણોથી કૌશિક ઈન્દ્રને ખુશ કરે છે! સૂર્ય ભૂમિ ઉપર રહેલા સર્વરસો (જલ) નું શોષણ કરે છે જ્યારે આચાર્ય તો વ્યાખ્યાનમાં મહાપુરૂષોનાં કથાનકોમાં રહેલા શ્રૃંગાર, હાસ્ય, કરૂણા, રૌદ્ર, વીર, ભયાનક બીભત્સ, અદ્‌ભુત અને શાંત એ નવે રસોનું પોષણ કરે છે. તેમજ સૂર્ય પોતાનાં ઉષ્ણ કિરણોથી લોકોને સંતાપે છે. જ્યારે આચાર્ય તો ભવ પરંપરા વડે સંચિત કરેલા એવા પાપકર્મોના ઉદય-થી પ્રાપ્ત થયેલા દુઃસહ દુઃખોના દાવાનલમાં સંતપ્ત બનેલા ભવ્ય જીવોને ધર્મદેશનારૂપી અમૃતનું સિંચન કરી શિતલતા અર્પે છે. આવો વિસંવાદ હોવાથી સૂર્ય આચાર્યની સરખામણી કયાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ? અર્થાત્ ન કરી શકે. ॥૧૧૯॥

यद्वाग्विधित्सया धात्रादत्तां वीक्ष्याम्बुधिः सुधाम् ।
खेदादिवोर्मितुमुलैः पतितो रटति क्षितौ ॥१२०॥

अम्बुधिः क्षीरसमुद्रोऽर्थाल्लभ्यते ऊर्मीणां चतुर्दिग्गमनप्रवृत्तकल्लोलकलापानां तुमुलैर्व्याकुलशब्दकोलाहलैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते क्षितौ भूपीठे पतितः सन् रटति रोदितीव पूत्कुरुते इव । किं कृत्वा । यद्वाचां वाचयमचन्द्रमसां वाणीनां विधित्सया विधातुमिच्छया करणस्पृहया धात्रा जगत्स्रजा ब्रह्मणा आदत्तां गृहीतां सुधां स्वामृतं वीक्ष्य । धनिकदोहनावसरे प्रेमातिरेका स्वतर्णकपानकृते गोगेर्वा वा दुग्धमिव हरिणा मन्थानगमन्थानकमथनसमये तस्मात्कथंचिच्चोरित्वा रक्षितं पीयूषं प्राप्तं प्रेक्ष्य ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યની વાણી બનાવવા માટે બ્રહ્માએ ગ્રહણ કરેલી પોતાની સુધા (અમૃત) ને જોઈને પૃથ્વીપર રહેલો ક્ષીરસમુદ્ર તરંગોના કોલાહલ શબ્દોના રૂપે ખેદથી જાણે રૂદન કરતો ન હોય! ॥૧૨૦॥

न कदाचन गोचरा मनोऽस्म भजन्ते प्रभविष्णुतां प्रभौ ।
दशना इव दन्तिनां महीभृति वा भानुमतीव तामसाः ॥१२१॥

हे साहे, प्रभौ सूरीन्द्रे सकलसामर्थ्यवर्तिनि यत्र कदाचन कस्मिन्नपि तारुण्यादिसमये गोचराः शब्दरूपगन्धरसस्पर्शाख्याः पञ्चापि विषयाः प्रभविष्णुतां सामर्थ्यं न भजन्ते स्म । तं न प्राभवन्नित्यर्थः । क इव । दशना इव । यथा दन्तिनां गजेन्द्राणां दन्तकोशा महीभृति पर्वते न प्रभवन्ति । वा पुनस्तामसा इव । यथा तामसास्तमसां समूहा घूका वा भानुमति सहस्रकिरणे न प्रभवन्ति ॥

श्लोकार्थ

હે બાદશાહ ! જેમ ગજેન્દ્રના દંતૂશળ પર્વતને તોડવા સમર્થ બની શકતા નથી, ઘુવડોના સમૂહ સૂર્યનાં કિરણો ભેદવા સમર્થ થઈ શકતા નથી, તેમ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શએ ઈન્દ્રિયોના પાંચે વિષયો આચાર્યના અંતઃકરણમાં યત્કિંચિત્ માત્ર પણ પ્રવેશ કરવા માટે સમર્થ બની શકતાં નથી. ॥૧૨૧॥

सुधाधामदुग्धाब्धिकर्पूरपारीकुमुत्कुन्दशुभ्रैर्यशोभिर्यतीन्दोः ।
कुदृक्कोटिसंटीकमानायशोभिः पुनर्विश्वमीशप्रयागी (गा)यते स्म ॥१२२॥

हे ईष्टे सकलभूमण्डलैश्वर्यवान् भवतीति ईशस्तस्य संबोधनं हे ईश्वर, यतीन्दोः सूरेः सुधाधामामृतकिरणश्चन्द्रः, तथा दुग्धाब्धिः क्षीरसमुद्रः, तथा कर्पूराणां घनसाराणां पार्यः शकलानि 'फडसि' इति प्रसिद्धाः समूहा वा कुमुदानि कैरवाणि कुन्दानि मुच कुन्दकुसुमानि तद्वत् शुभ्रैरुज्ज्वलैर्यशोभिः कीर्तिभिः । पुनः कुदृशां कुपाक्षिकाणां कोटेः संटीकमानैः प्रसरद्भिरयशोभिर्मषीश्यामापकीर्तिभिः कृत्वा विश्वमिदं जगत् प्रयागी (गा)यते स्म गङ्गायमुनासंयोगवदाचरति स्म । सूरियशांस्यत्युज्ज्वलानि गङ्गाप्रवाहा, कुदृशामपयशांसि श्यामानि कालिन्दीकलुषजलानि, तेषां सङ्गो निखिलेऽपि लोकेऽतो विश्वमेव प्रयागी(गा)यति(ते) प्रयागं तु पक्वास्ते ॥

શ્લોકાર્થ

હે ઈશ્વર ! ચંદ્ર, ક્ષીરસમુદ્ર, કપૂરની ફડસ, કુમુદ અને મચકુંદના પુષ્પ જેવો આચાર્યનો ઉજ્જવલ યશ અને કુપાક્ષિકોનો કાજલ સરખો શ્યામ અપયશ, તે બંને વડે જાણે જગતમાં ગંગા-યમુનાના સંગમરૂપ 'પ્રયાગ' બની ગયું ન હોય ! અર્થાત્ આચાર્યનો ગંગાના પ્રવાહ જેવો ઉજ્જવલ યશ અને અન્ય ધર્મીઓનો યમુનાના જલ જેવો શ્યામ અપયશ તે રૂપ જાણે પ્રયાગ તીર્થ બની ગયું ન હોય ! ॥૧૨૨॥

राजन्यस्य गुणान्मलम्मितसुधास्पन्दान्निपीयादरा-
न्मद्भोज्या अपि मय्यनादरपरा भोगीश्वरा भाविनः ।
मां तातानुगृहाण तेन सुधयात्यभ्यर्थितः साग्रहं
तानश्रावयितुं किमम्बुरुहभूरेतान्विकर्णान्व्यधात् ॥१२३॥

हे राजन्, अम्बुरुहभूर्ब्रह्मा तान् सूरिगुणान् अश्रावयितुं न श्रवणगोचरीकारयितुम् । उत्प्रेक्ष्यते एतान् भोगीन्द्रान् विकर्णान्कर्णरहितान् व्यधात् कृतवानिव । 'अश्रोत्राः फणिनस्तदेव रुचिरं नो चेदहिस्वामिना' इति खडप्रशस्तौ । किंभूतो वेधाः । तेन कारणेन हे तात धातः, मामनुगृहाण मय्यनुग्रहं कुरु इत्यमुना प्रकारेण सुधया कक्कोलाख्येन पीयूषेन साग्रहं सोपरोधमभ्यर्थितो याचितः । यत्तदोः संबन्धाधीन कारणेन गलन्ती निर्यान्ती मितिर्मानं येषु । अप्रमाणानित्यर्थः । तादृशान् सुधास्पन्दानमृतरसान् यस्य गुरोर्गुणान् निपीय सादरं श्रुत्वा अहमेव भोज्यं भोजनं येषां ते मद्भोज्या अपि भोगीश्वराः सर्वेऽपि नागेन्द्राः मयि सुधायां विषये न विद्यते आदरः आदतिः पुरोऽग्रे येषाम् । अथ वा आदरे तत्परता येषां ते अनादरपरा अस्वीकारपरायणा इत्यर्थः । भाविनो भविष्यन्ति । इत्ययं हेतुः ॥

श्लोकार्थ

હે રાજન, બ્રહ્માએ નાગેન્દ્રોને કાન વિનાના બનાવ્યા ! શા માટે ? આચાર્યના ગુણોરૂપી અમાય અમૃતરસ આદર પૂર્વક મારે ભોજય પેય છે, પરંતુ નાગેન્દ્રો ભવિષ્યમા મારા વિષે (ગુણોરૂપી સુધા વિષે) અનાહારવાળા બનશે. આ કારણથી હે પિતાજી, મારા ઉપર કૃપા કરો. આ પ્રકારે સુધાની આગ્રહપૂર્વકની પ્રાર્થનાથી જાણે બ્રહ્માએ નાગેન્દ્રો (નાગોને) ને કાન વિનાના બનાવ્યા ન હોય ! ॥૧૨૩॥

सुरशिखरिणस्तुङ्गे शृङ्गे ध्वनिग्रहपारणां
त्रिदशसुदृशां गायन्तीनां गुणाञ्श्रमणेशितुः ।
रसिकमनसौ श्यामारामावराम्बरकेतनौ
किमयत इतो गीर्ति श्रोतुं तमीदिवसात्यये ॥१२४॥

श्यामा शर्वरी सैव रामा वनिता तस्या वरो भर्ता । 'यामिनीकामिनीपतिः' इति काव्यकल्पलतायाम् । चन्द्रः, तथा अम्बरकेतनः सूर्यः । 'गगनध्वजाध्वगा' इति हैम्याम् । यथा गगनध्वजस्तथा पर्यायपरिवर्तनादम्बरकेतनः । 'क्वचेऽपि भूभृदाद्येषु' इति हैमीवचनात् । इति तौ तमी रात्रिर्दिवसो वासरस्तयोरत्यये विरामे क्षये वा । प्रभाते

संध्यायां चेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते त्रिदशसुदृशां सुराङ्गनानां गीतिं गुणग्रामगानं श्रोतुं श्रवणविषयीकर्तुं किमयतः गच्छत इव । त्रिदशसुदृशां किं कुर्वन्तीनाम् । सुरशिखरिणः सुपर्वपर्वतस्य तुङ्गे गगनालिङ्गिनि शृ गे शिखरे गायन्तीनां गानगोचरीकुर्वन्तीनाम् । कान् । श्रमणेशितुः सूरिराजस्य गुणान् । किंभूतां गीतिम् । ध्वनिग्रहपारणां रसिकायितमानसमनुजानां श्रवणानाम् । 'श्रुतौ श्रवः । शब्दाधिष्ठानपैजूषमहानादध्वनिग्रहाः ॥ कर्णः श्रोत्रं श्रवणं च' इति हैम्याम् । पारणाम् । यथा उपोषितानां षड्रससरसीकृतरसवतीवल्लने पारणा तदास्वादे चातितृप्तिः स्यात् तथा सूरिगुणगीतिश्रवणेन कर्णानां तृप्तिः स्यात् । अत एव श्रुतिपारणां गीतिं श्रोतुं प्रयातः कुत इतोऽस्मात्स्थानान्मेरोः समीपे शिखरसंनिधाने । किंभूतौ । स्वादरम्भिकमनसौ सरसगानाकर्णने रसिकलिते उत्सुकतायुक्ते चेतसी ययोस्तौ ॥

શ્લોકાર્થ

મેરૂપવર્તના ગગનચુંબી શિખરો ઉપર આચાર્યના ગુણો ગાતી દેવાગનાઓનાં ગીતોને સાંભળવા માટે ઉત્સુક બનેલા એવા ચંદ્ર અને સૂર્ય, રાત્રિ અને દિવસની સંધ્યાના સમયે, અહીંયાથી પોતાના કાનોને પારણું કરાવવા માટે (સાંભળવા માટે) જાણે જતાં ન હોય ! જેમ કોઈ તપસ્વી ઉપવાસના પારણે ષડ્રસ ભોજન વડે તૃપ્તિ પામે તેમ ચંદ્ર અને સૂર્ય આચાર્યના ગુણોને સાંભળીને જાણે અત્યંત તૃપ્તિ અનુભવતા ન હોય !॥૧૨૪॥

धन्यास्ते नृपते फलेग्रहि पुनस्तेषाममूज्जीवितं
तैः प्रापे स्वजनुःफलं प्रथमतो गण्याश्च पुण्यात्मनाम् ।
यैर्लावण्यसुधां न्यपीयततमामाकण्ठमुत्कण्ठितैः
सूरेः स्मेरमुखाम्बुजन्मनि शरच्चन्द्रे चकोरैरिव ॥१२५॥

हे नृपते हे नरनाथ, जगति ते पुरुषा धन्याः कृतपुण्याः पुण्यवन्तः । पुनस्तेषां पुरुषाणां जीवितं प्राणितव्यं' फलेग्रहि सफलममूत्संजातम् । पुनस्तैरेव मानवैः स्वजनुषः निजावतारस्य फलं सार्थकभावः प्रापे लब्धम् । च पुनस्ते मानुषाः पुण्यात्मनां पवित्रात्मनाम् । सुकृतवतामित्यर्थः । मध्ये प्रथमत आदितो गण्याः पुण्यवन्तो जनास्तानादौ संस्थाप्य गणनीयाः संख्यागोचरीकर्तव्याः । ते के । यैरुत्कण्ठा औत्सुक्यं जाता येषां ते उत्कण्ठितास्तैरुत्कण्ठितैः सद्भिः सूरेर्हीरविजययतिराजस्य स्मेरं विकसितं यन्मुखाम्बुजं तस्मिन्विषये लावण्ये सौन्दर्यमेव सुधाम् आकण्ठं कण्ठं मर्यादीकृत्य नितरामतिशयेनापीयततमामापीता आस्वादिता । कैरिव । चकोरैरिव । यथा शरच्चन्द्रे जलधरविरामसमयोदयमानसुधाकिरणे ज्योत्स्नाप्रियैः पीयूषं पीयते ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજન તે જ પુરૂષો ધન્ય છે, તેઓનું જ જીવન સફલ છે, અથવા તેઓએ જ જન્મના ફલને ગ્રહણ કર્યું છે, અથવા તેઓ જ પુણ્યવંતોમા શ્રેષ્ઠ છે કે જેઓએ આચાર્યના વિકસ્વર મુખરૂપી કમલમાં રહેલી સુંદરતારૂપી સુધાનું ઉત્સુકતા પૂર્વક આકંઠ પાન કર્યું છે ! જેમ ચકોર પક્ષીઓ શરદ પૂર્ણિમાના ચંદ્રમાંથી અમૃતનું પાન કરે તેમ આચાર્યના મુખરૂપી દર્શનામૃતનું પાન કર્યું છે. ॥૧૨૫॥

ताडङ्का इव कर्णपूरपदवीमालम्बमाना पुन-
र्बिभ्राणा हृदये श्रियं त्रिजगतां मुक्ताकलापा इव ।
हर्षादुद्धुषिता वयं स्मृतिवशाद्येषां प्रियाणामिव
क्षोणीभूषण भूषणैरिव गुणैस्तैर्भूष्यते स प्रभुः ॥१२६॥

हे क्षोणीभूषण मेदिनीमण्डलमण्डन, भूषणैर्मणीस्वर्णाभरणैरिव तैर्जगज्जनविख्यातैर्गुणैः कृत्वा स प्रभुः भूष्यते अलंक्रियते । ते के । ये गुणास्ताडङ्काः कुण्डला इव । कुण्डलशब्दः पुंनपुंसकलिङ्गे । 'कमलं मलं तु शलशालकुण्डलाः' इति लिङ्गानुशासने । कर्णौ श्रवणौ पूरयन्तीति, कर्णौ श्रवसी पूर्ये पूर्यते यैर्वा, तेषां पदवीं पदमालम्बमानाः आश्रयन्तः सन्तीत्यध्याहारः । पुनर्ये गुणाः मुक्ताकलापा इव मौक्तिकहारा इव त्रिजगतां त्रिभुवनजनानां हृदये मनसि वक्षसि च श्रियं शोभां बिभ्राणाः सन्ति । पुनर्येषां प्रियाणामिष्टानामिव स्मृतिवशात्स्मरणयोगाद्वयं श्रीमत्सभ्या अपि हर्षाच्चेतः प्रसन्नताया वशात्प्रमोदाद्वा उद्धुषिता रोमाञ्चिताः स्मः ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૃથ્વી ભૂષણ ! આચાર્યના ગુણો જગતનાં જીવોનાં કર્ણપથમાં રહેલા કુંડલોની જેમ શોભે છે અને જગતના જીવોના હૃદય પર મુકતાહારની જેમ શોભા ધારણ કરે છે, વળી પ્રિયજનોની સ્મૃતિની જેમ આચાર્યની સ્મૃતિવશાત અમે પણ હર્ષવડે રોમાંચિત બની જઈએ છીએ, એવા અસાધારણ ગુણોના ભંડાર આચાર્ય શોભે છે. ॥૧૨૬॥

पण्डा चित्रशिखण्डिनां तनुजवच्चेत्स्यादसाधारणी
यस्यास्ये भुजगप्रभोरिव भवेज्जिह्वासहस्रं पुनः ।
यस्याप्यस्खलिता सुरेश्वरसरिद्वीचीव वाग्चातुरी
संस्तोतुं प्रभवेन्न सोऽपि सुगुरोर्यावद्गुणान्भूमणे ॥१२७॥

હે ભૂમણે ક્ષોણીમાણિક્ય. સોઽપિ પુમાન્ સુગુરોર્હીરસૂરેર્યાવતઃ સમસ્તાન્ । 'યાવજ્જનરઞ્જનવ્રતી' ઇતિ નૈષધે । 'સમસ્તલોકરાગોત્પાદને વ્રતમસ્યાસ્તિ' ઇતિ તદ્વૃત્તૌ । ગુણાન્ સંસ્તોતું સમ્યક્તયા સર્વપ્રકારેણ વર્ણયિતું ન પ્રભવેન્ન સમર્થોભિવેત્ । સ કઃ । યસ્ય પુંસઃ ચિત્રશિખણ્ડિનાં સપ્તર્ષીણામ્ । 'સપ્તર્ષયશ્ચિત્રશિખણ્ડિનઃ' ઇતિ હૈમ્યામ્ । તનુજવન્નન્દનસ્યેવ બૃહસ્પતેરિવ । 'વિચિત્રવાક્ચિત્રશિખણ્ડિનન્દન.' ઇતિ નૈષધે । પણ્ડા તચ્ચાનુગામિની મતિશ્ચેદ્યદિ અસાધારણી વિશ્વે કસ્યાપિ સદૃશી ન સર્વેભ્યો વાગ્દેવતાવાચસ્પતિપ્રમુખમનુષ્યદાનવમાનવેભ્યોઽભ્યધિકા । 'સાધારણી ગિરમુષર્બુધનૈષધાભ્યામ્' ઇતિ નૈષધે । સાધારણાત્સ્વાર્થે ભો વિકલ્પો ઙીપોઽપિ વિકલ્પોક્તિઃ । સાધારણી સાધારણા' ઇતિ પ્રક્રિયાકૌમુદ્યામ્ । અપિ પુનર્ભુજગપ્રભોર્નાગરાજસ્યેવ યસ્યાસ્યે યદીયવદને જિહ્વાનાં રસનાનાં સહસ્રે દ્વિસહસ્રી વા ઇત્યર્થાલ્લભ્યતે । ભવેત્ । અપિ પુનઃ સુરેશ્વરસરિતો ગગનગઙ્ગાયાઃ । 'સિદ્ધસ્વઃસ્વર્ગિસ્વાપગાઃ' ઇતિ હૈમ્યામ્ ।યથા સુરાપગા તથા સુરેશ્વરાપગાપિ । તથા 'સુરેશ્વરતટિનીતીરસ્થસિદ્ધાઙ્ગનાઃ' ઇતિ ભોજપ્રબન્ધેઽપિ । વીચીવ જાતાવેકવચનમ્ । કલ્લોલમાલિકેવેત્યર્થઃ । યસ્ય વાક્ચાતુરી વચનવિલાસઃ કુત્રાપિ વર્ણનાદૌ અસ્ખલિતા અકુણ્ઠા ક્વાપિ ન સ્ખલતિ ।

શ્લોકાર્થ

હે ભૂમણિ ! સપ્તર્ષિના પુત્ર બૃહસ્પતિના જેવી જેની અસાધારણ મતિ હોય, શેષનાગની જેમ જેના મુખમાં હજાર બેહજાર જીહ્વાઓ હોય, તેમ જ જેની વાક્ચાતુરી ગંગાનાં તરંગોની જેમ અસ્ખલિત હોય, તેવો પણ પુરૂષ હીરવિજયસૂરિના ગુણોની સ્તુતિ કરવા માટે સમર્થ થઈ શકે નહી. ॥૧૨૭॥

દશો ગોચરો ન શ્રુતેઃ પ્રાઘુણશ્ચ પ્રણીતઃ પરઃ કશ્ચિદસ્માભિરીદૃક્ ।
વિધાત્રા વિધાયૈનમારોપિ વિદ્મો ધ્વજોઽધીશ સત્સર્ગસૌધાગ્રશૃઙ્ગે ॥૧૨૮॥

હે અધીશ હે નાયક, અસ્માભિઃ સ્વપરાનેકદેશે દૃશ્વભિઃ શ્રીમત્સમાસ્તાદૃશીદગદ્વિત-ગુણમણીગણરોહણધરણીધરઃ પરોઽન્યઃ કશ્ચિત્કોઽપિ દૃશો લોચનસ્ય ગોચરો વિષયઃ ચક્ષુર્લક્ષ્યઃ તથા શ્રુતેઃ પ્રાઘુણઃ કર્ણસ્યાપ્યતિથિર્ન પ્રણીત. । ન દૃષ્ટો નાપિ શ્રુત ઇત્યર્થઃ । અત્ર વયમેવં વિદ્મઃ વિધાત્રા વેધસા સતામુત્તમાનાં સર્ગઃ સૃષ્ટિનિર્માણં સ એવ સૌધં મન્દિરં તસ્યાગ્રશૃઙ્ગમુપરિતનશિખરં તત્ર ધ્વજઃ કેતુરારોપિતઃ । કિં કૃત્વા । એનં સૂરિં વિધાય નિર્માય ॥ ઇતિ હીરવિજયસૂરિગુણવર્ણનમ્ ॥

શ્લોકાર્થ

હે અધીશ ! અમારા વડે અદ્વિતીય ગુણોનો ભંડાર એવા બીજા કોઈ પણ પુરૂષ જોવામાં તેમ જ સાંભળવામાં પણ આવ્યો નથી. તેથી અમે જાણીએ છીએ કે

સત્પુરૂષોની સૃષ્ટિરૂપી મહેલના શિખર ઉપર બ્રહ્માએ આ હીરસૂરિને બનાવીને ખરેખર એક ધજાનું જાણે આરોપણ કર્યું છે ! ॥૧૨૮॥

अवनिरजनिजानिः प्रेमरोमाञ्चिताङ्गो
निगदितमिति तेषां कर्णपेयं प्रणीय ।
रणरणकितचेता जायते स्म व्रतीन्दोः
क्रतुभुज इव सिद्धेर्दायिनो दर्शनाय ॥१२९॥

अवनि क्षोणी तस्याः । रजनी रात्रिर्जाया यस्य । 'जायाया निङ् यलोपश्च' इति । रजनिजानिश्चन्द्रः अकब्बरपातिसाहिः व्रतीन्दोः सूरिश्वरस्य दर्शनाय अवलोकनार्थं रणरणक औत्सुक्यं जातं यस्मिंस्तद्रणरणकितं चेतो मनो यस्य तादृशो जायते स्म बभूव । किंभूतः । प्रेम्णा स्नेहेन रोमाञ्चेन पुलकेन च युक्तमङ्गं यस्य । कस्येव । क्रतुभुज इव । यथा कश्चित्सिद्धेरभिलषितस्य दायिनो दानशीलस्य दर्शनार्थमुत्कण्ठमना भवेत् । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण तेषां सभ्यानां निगदितं भाषितं सूरिस्तुतिरूपं वचः कर्णयोः पेयं पातुं योग्यं श्रवणार्हं प्रणीय कृत्वा ॥

શ્લોકાર્થ

સભાસદોવડે પૂર્વોક્ત પ્રકારે વર્ણન કરાયેલા હીરવિજયસૂરિના ગુણોને સંભાળીને જેમ કોઈ દેવ સિદ્ધ પુરુષના દર્શન કરવા માટે ઊત્કંઠિત બને તેમ પૃથ્વીરૂપી રાત્રિના પતિ ચંદ્ર સમાન અકબર બાદશાહ હીરવિજયસૂરિના દર્શન કરવા માટે ઉત્કંઠિત ચિત્તવાળો બન્યો. ॥૧૨૯॥

अवनिवलयवासवो वशीन्दोर्जगदतिशायिगुणैकतानचेताः ।
वसुपुरुषमिवात्मदिष्टदिष्टं स्वसविधमेनमुपानिनीपुरासीत् ॥१३०॥

अवनिवलयवासवो भूमण्डलाखण्डलः एनं सूरिं स्वसविधं निजसमीपमुपानिनीपुरानेतुमिच्छुः आसीत् । किंभूतः । जगन्ति त्रीणि भुवनान्यतिशेरते अतिक्रामन्ति इत्येवंशीला ये गुणास्तेषु एकतानं लयानुगमैकाग्रं चेतो यस्य मानसं यस्य सः । कमिव । वसुपुरुषमिव । यथा आत्मनो निजस्य दिष्टेन भाग्येन दिष्टं दत्तं स्वर्णनरं स्वसमीपमानयति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કોઈ પૂણ્યવંત પુરૂષ, પોતાના ભાગ્યે આપેલા સુવર્ણ પુરૂષને પોતાની પાસે

લાવવા ઈચ્છે તેમ ત્રણે જગતને અતિક્રમણ કરે તેવા આચાર્યના સર્વોત્કૃષ્ટ ગુણોને સાંભળવામાં દત્તચિત્ત બનેલો પૃથ્વીનો ઈન્દ્ર અકબરબાદશાહ આચાર્યશ્રીને પોતાની પાસે લાવવા માટેની ઈચ્છાવાળો બન્યો. ॥૧૩૦॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
संजातो दशमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरसु
वसौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गो रसैरुज्ज्वलः ॥१३१॥

अत्रास्मिन् हीरसौभाग्यमिति नाम यस्य तादृशे हीरसूरेर्हीरविजयगणधरस्य चरिते दशमः सर्गः संजातः समभवत् । किंभूतः । रसैः वीरकरुणावीभत्सशान्तादिभिर्नामभिः कृत्वा उज्ज्वलो दीप्यमानः ॥

इति पण्डितसीहविमलशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ दिल्लीमण्डलनगरनागरहमांउतनन्दनाकब्बरसाहिरिपुदिग्विजयफतेपुरस्थापनासाहिसमासाहितप्रश्नसम्यप्रोक्तश्रीहीरविजयसूरिगुणवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

ઉપસંહાર

વણિકકુલને વિષે ઇન્દ્ર સમાન શિવ નામના શ્રેષ્ઠી અને સૌભાગ્યદેવીના જન્મજાત સુપુત્ર **દેવ વિમલગણી** કે જેઓ નિરંતર સરસ્વતી દેવીની ઉપાસનામાં તત્પર હતા. અને સર્વમુનિઓમા સિંહ સમાન એવા **સિંહવિમલગણી**ના પ્રથમ શિષ્યપણે પ્રસિદ્ધ દેવવિમલગણીએ જેમાં જગદ્ગુરુ **શ્રીહીરવિજયસૂરિનું** સવિસ્તર જીવન વૃત્તાંત છે. એવા **"હીરસૌભાગ્ય"** નામના મહાકાવ્યના સ્વોપજ્ઞટીકા સહિત રચના કરી. તે મહાકાવ્યનો દિલ્હીદેશના વર્ણનથી પ્રારંભીને શ્રીહીરસૂરિના અદ્વિતીય ગુણોના વર્ણન પૂર્વકનું વીર–કરૂણા આદિ નવે રસોવડે ઉજ્વલ આ દશમો સર્ગ સમાપ્ત થયો. ॥૧૩૧॥

શુભં ભવતુ

एकादशः सर्गः ।

अथाह्वातुमीहांबभूवाब्धिनेमीतमीशो मुनीनां सुनासीरमेनम् ।
प्रबोधाय धर्मात्मनः किं निजस्यावतीर्णं पुनर्हैमचन्द्रं व्रतीन्द्रम् ॥ १ ॥

अथ सभ्यजनवर्णितश्रमणेन्द्रगुणश्रवणानन्तरमब्धिनेमेः समुद्रमेखलाया भूमेस्तमीशो रात्रिपतिश्चन्द्रः । भूपतिरित्यर्थः । सः अकब्बरसाहिः एनं श्रीहीरविजयनामानं मुनीनां सुनासीरं वाचंयमपुरंदरमाह्वातुं स्वसमीपे समाकारयितुमीहांबभूव वाञ्छति स्म । धर्म एव आत्मा स्वरूपं यस्य भाविनिभूतोपचारात् तादृशस्य निजस्याकब्बरात्मनः प्रबोधाय धर्मावबोधार्थम् । अथ च धर्मात्मनः कुमारपालस्य । 'कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षिः परमार्हतः । मृतस्वमोक्ता धर्मात्मा मारिव्यसनवारकः ॥' इति हैम्याम् । प्रबोधाय प्रतिबोधकृते पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं हेमचन्द्रं व्रतीन्द्रं हेमाचार्यमिव ॥

श्लोकार्थ

હવે પૃથ્વીપતિ અકબરને; સાધુઓમાં ઇન્દ્ર સમાન આચાર્ય દેવને પોતાની પાસે બોલાવવાની ઇચ્છા થઈ. તે ઇચ્છા જાણે, પોતાને પ્રતિબોધ કરવા માટે ન હોય ! અથવા રાજાકુમારપાલને પ્રતિબોધ કરવા માટે હેમચન્દ્રાચાર્યે જાણે અવતાર લીધો ન હોય ॥૧॥

ततोऽजूहवद्दूतयुग्मं वियुग्मीकृताराातिपक्षः क्षमाकर्मसाक्षी ।
पयोराशिपर्यन्तराष्ट्रप्रतिष्ठा मनीषीव यद्वेद निःशेषभाषाः ॥ २ ॥

ततः सूरेराकारणाकाङ्क्षानन्तरं क्षमायाः क्षोणेः कर्मसाक्षी भास्वानकब्बरसाहिः स्वसभायां भूमौ च प्रसिद्धं ख्यातिमत् दूतयुग्मं संदेशहारकद्वन्द्वमजूहवदाकारयामास । किंभूतः क्षमाकर्मसाक्षी । वियुग्मीकृताः वियोगं स्त्रीभिः समं विश्लेषं प्रापिताः अरातीनां वैरिणां पक्षा वंशा रिपुवर्गा येन । किंभूतं दूतयुग्मम् । यत् निःशेषाः समस्ता भाषा विविधदेशोक्तीर्वेद जानातीति । क इव । मनीषीव । यथा विद्वान्निःशेषाः षडपि संस्कृत-प्राकृत-मागधी-शौरसेनी पैशाची-अपभ्रंशी लक्षणा भाषा वेत्ति । किंलक्षणा भाषाः । पयोराशयश्चत्वारः समुद्राः पर्यन्तः प्रान्तो येषां तादृशा ये राष्ट्रा देशाः राष्ट्रशब्दः पुंनपुंसके । 'भ्रष्टापह्वरराष्ट्रातङ्कजठराः' इति लिङ्गानुशासने । तेषु प्रतिष्ठा माहात्म्यसिद्धिर्यासां ताः ॥

श्लोकार्थ

ત્યારપછી સ્ત્રી પરિવાર સાથે શત્રુપક્ષને વિયોગી બનાવનાર અને પૃથ્વી પર સૂર્ય

સમાન અકબર બાદશાહે, ચાર સમુદ્ર પર્યંતના દેશોમાં પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત માગધી, શૌરસેની પૈશાચી, અને અપભ્રંશ આ છ એ ભાષાઓનાં જાણકાર પુરૂષ જેવા ભાષાના વિશારદ બે–દૂતોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. ॥ ૨ ॥

विपक्षान्क्षितौ क्ष्मामृतो हन्तुमेतो द्युलोकादिवाखण्डलः स्वर्गिवर्गैः ।
द्विपत्कालरात्रीयितानेकवीरं द्विषां पर्षदीति स्तवीति प्रभुं यत् ॥ ३ ॥

यद्दूतयुग्मं द्विषां शत्रूणां पर्षदि सभामध्ये प्रभुं स्वस्वामिनमित्यमुना प्रकारेण स्तवीति वर्णयति । किंभूतं प्रभुम् । द्विषतां प्रतिपक्षलक्षाणां कालरात्रिः प्रलयनिशा । यस्यां यामिन्यां कालिका सर्वान् सत्त्वान्कुक्षिगतान्करिष्यति तद्वदाचरितानामशेषीकृताशेष-द्विषः संख्यातिगा वीराः सुभटा यस्य तम् । इति किम् । यदस्माकं स्वामी द्युलोकाद्देव-भवनात्स्वर्गात्स्वर्गिवर्गैर्देववृन्दैः समं विपक्षान्वैरिण एव तद्रूपान्वा क्ष्माभृतः क्षोणीपालान्पर्वतांश्च हन्तुं व्यापादयितुमुच्छेत्तुं क्षितौ पृथिव्यामेत आगतः आखण्डलः शक्र इवास्ते ॥

શ્લોકાર્થ

વળી તે બન્ને દૂત શત્રુરાજાઓની સભામાં પોતાના સ્વામીની સ્તુતિ કરતા કહે છે : યુદ્ધમાં હરાયેલા શત્રુરાજાઓની રાણીઓનાં કાજલ મિશ્રિત અશ્રુજલના પ્રવાહની યમુના નદીમાં ક્રીડા કરી રહેલો અમારા સ્વામીનો યશરૂપી રાજહંસ, ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર છે. ॥ ૩ ॥

हतारातिसारङ्गदृक्कज्जलाङ्कस्रवद्वाष्पभानूद्भवावारिपूरे ।
अभिष्टौति लीलामरालायमानं यशो यत्प्रभोर्वैरमाजां समाजे ॥४॥

यद्दूतयुग्मं वैरभाजां विद्वेषिणां समाजे सभायां हताः स्वस्वामिना संग्रामाङ्गणे व्यापादिता ये अरातयः विपक्षक्षोणीन्द्राः तेषां सारङ्गदृशो मृगलोचनाः प्रियतमास्तासां दृग्भ्यो नयनेभ्यः कज्जलमञ्जनमङ्के क्रोडे अर्थान्मध्ये मिश्रीभूतत्वाद्येषां तादृशाः स्रवन्तो गलन्तो निरन्तरनिष्पतन्तो बाष्पा अम्बु(श्रु)धारास्त एव भानूद्भवा सूर्यसुता यमुना तस्या वारिपुरे पयःप्रवाहे लीलामरालायमानं क्रीडालसराजहंस इवाचरत् प्रभोःस्वामिनो यशः श्लोकमभिष्टौति वर्णयति ॥

શ્લોકાર્થ

તે બે દૂત શત્રુરાજાઓની સભામાં કાલરાત્રિની (જે રાત્રિને વિષે કાલિકા સર્વ-પ્રાણીઓને ઉદરસ્થ કરે છે તે કાલરાત્રિ કહેવાય) જેમ જેણે શત્રુરાજાઓને કુક્ષિગત કર્યા છે એવા પોતાના સ્વામીની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છેઃ શત્રુરાજાઓરૂપી પર્વતોને હણવા માટે દેવસમૂહ સહિત પૃથ્વી ઉપર આવેલો જાણે ઇન્દ્ર ન હોય ! ॥ ૪ ॥

વચોવૈદુષીમેતદીયામધૃષ્યાં નિરૂપ્ય પ્રતીપૈઃ ક્ષિતીશૈઃ પ્રણેશે ।
યદુર્વીવિભોરાગમાત્પ્રાગ્ગભસ્તેરિવાનૂરુરોચિસ્તમિસ્રપ્રસારૈઃ ॥ ૫ ॥

એતદીયાં દૂતયુગ્મસંબન્ધિનીમધૃષ્યામનાકલનીયાં પ્રતિપક્ષપક્ષલક્ષસ્વાન્તક્ષોભકારિકાં વચોવૈદુષીં વચનચાતુરીં નિરૂપ્ય પ્રેક્ષ્યાર્થાદવધાર્ય યદુર્વીવિભોઃ યસ્યાકબ્બરસાહેરાગમાદ-મિષેણૈરાગમાત્પ્રાક્ પૂર્વમેવ પ્રતીપૈર્વિરોધિભિઃ ક્ષિતીશૈર્ભૂપાલૈઃ પ્રણેશે પ્રપલાયિતમ્ । કૈરિવ । તમિસ્રપ્રસારૈરિવ । યથા ગભસ્તેર્ભાનોઃ આગમાદુદયાત્પૂર્વમનૂરુરોચિ- અરુણપ્રભાં વિભાવ્ય । ધ્વાન્તવિસ્તારૈઃ પ્રણશ્યતે ॥ આદિતશ્ચતુર્ભિઃ કુલકમ્ ॥ ઇતિ દૂતસ્વભાવઃ ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સૂર્યોદય પૂર્વે અરૂણોદય જોઈને અંધકારસમૂહ ભાગી જાય છે, તેમ શત્રુઓનાં હૃદયને ક્ષુભિત કરનારી બે દૂતોની વાક્ચાતુરીથી, અકબર બાદશાહના આગમન પૂર્વે જ શત્રુરાજાઓ પલાયન થઇ જતા હતા. ॥ ૫ ॥

ચિરં જીવ નન્દેતિ દૂતૌ નિગદ્યાધિપં નેમતુર્મૂર્ધ્નિ પાણી પ્રણીય ।
પુનસ્તૌ સુધાસાધિમાનં દધત્યા સંભાવયામાસ વાચેવ દૃષ્ટ્યા ॥ ૬ ॥

હે પ્રભો, ત્વં ચિરં બહુકાલં ગલિતાવધિસમયં જીવ મેરુમહીધરસમાનમાયુઃ પરિપાલય । તથા નન્દ પુરંદરવત્પરમસમૃદ્ધિમાન ભવ । ઇત્યમુના પ્રકારેણ નિગદ્ય આશીર્વચન કથયિત્વા । તથા મૂર્ધ્નિ મસ્તકે પાણી સ્વહસ્તૌ પ્રણીય સંયોજ્ય । શિરસ્યાઞ્જલિ વિધાયેત્યર્થઃ । તૌ દૂતૌ સંદેશહારકૌ અધિપં સ્વામિનં નેમતુઃ પ્રણમતઃ સ્મ । પુનઃ સોઽકબ્બરસાહિઃ તૌ દૂતૌ પ્રતિ સુધયેવ પીયૂષેનેવ સાધિમાનં મધુરિમાણં શુભ્રિમાણં ચ દધત્યા ધારયન્ત્યા । 'ત્વયાદૃતઃ કિં ભરસાધિમભ્રમઃ' ઇતિ નૈષધે । વાચેવ વાણ્યેવ દૃષ્ટ્યા દૃશા વિલોકનેન કૃત્વા સંભાવયામાસ । પ્રસન્નદૃશા વ્યલોકયદિત્યર્થઃ ॥

શ્લોકાર્થ

હે પ્રભો, આપ ચિરંજીવો ! આપ દીર્ઘાયુ બનો ! આપ સમૃદ્ધિવાન્ બનો ' આવા આશીર્વચન સંભળાવીને મસ્તકે અંજલિ કરીને તે બંને દૂતોએ બાદશાહને નમન કર્યું. ત્યારબાદ અકબર બાદશાહે સુધાની સમાનતા ધારણ કરતી વાણીની જેમ પ્રસન્ન દૃષ્ટિથી અર્થાત્ પીયૂષભરી દૃષ્ટિથી તે બંને સામે જોયું. ॥ ૬ ॥

ततः क्षोणिशकाशयं तौ बुभुत्सू रे। युङ्क्तः स्ववक्त्राम्बुजे वाग्विलासैः ।
सरित्प्रेयसश्चेतसस्तादृशानां पुनः केन येन प्रतीयेत पारः ॥ ७ ॥

ततः साहिना दृष्टिसंभावनानन्तरं तौ दूतौ वाग्विलासैर्वचनवैचित्रीभिः स्ववक्त्राम्बुजे निजवदनकमले युङ्क्तः योजयतः स्मेत्यर्थः । किं कर्तुमिच्छू । बुभुत्सू बोद्धुमिच्छू ज्ञातुं काङ्क्षन्तौ । कम् । क्षोणिशक्रस्य साहेराशयं मनोभिप्रायम् । येन कारणेन सरित्प्रेयसः समुद्रस्य पुनस्तादृशानां महात्मनां चेतसो हृदयस्य च पारः परतीरं पूर्णाशयभावः केन पुंसा प्रतीयेत ज्ञायते । अपी तु न केनाप्यवबुध्यते ॥

श्लोकार्थ

ત્યાર પછી બાદશાહના આશયને જાણવાની ઈચ્છાવાળા બંને દૂતોએ પોતાના મુખકમલમાં વાણીનો વિલાસ યોજ્યો; અર્થાત્ બોલ્યા. ખરેખર ! સમુદ્ર સમા ગંભીર આશયવાળા મહાપુરુષોના ચિત્તનો તાગ કોણ પામી શકે ? અર્થાત્ કોઈ ન પામી શકે. ॥ ७ ॥

हरिर्वा कृतान्तः प्रचेताः कुबेरः किमु त्वद्दिगम्भोजदृग्रक्षकेषु ।
यदेतेषु केनापि कृत्यं भवेत्तत्प्रगल्भीभवावस्तदाह्वाविधासु ॥ ८ ॥

हे ईश, हरिरिन्द्र, तथा कृतान्तो यमः तथा प्रचेता वरुणः, तथा कुबेरो वैश्रवणः, एतेषु चतुर्षु मध्ये चेद्यदि ते तव एकेनाप्यन्यतमेन कृत्यं कार्यं भवेत्स्यात् । उत्प्रेक्ष्यते त्वद्दिगम्भोजदृशां तव पूर्वादक्षिणापश्चिमोत्तरालक्षणानां नाम्नां दिङ्मृगाक्षीणां रक्षकेषु किमु रक्षाकारकेष्विव सौविदलेष्विव । यतो हरिर्वानरः, कृतान्तः कालः अथवा कृतस्योपकारस्यान्तोऽवसानं यस्मिन् स कृत किमपि न वेत्ति कृतघ्नः, तथा प्रचेताः सुमना राजपत्नीं जननीं मनुते । तथा कुत्सितशरीरः, एवंविधानामवरोधरक्षणं युक्तमेवेति । त्वदन्तःपुररक्षकेषु तर्हि तदाह्वाविधासु तेषामिन्द्रादीनां चतुर्णां लोकपालानां आकारणप्रकारेषु प्रगल्भीभवाव उद्यमं कुर्वः । तमाकारयाव इत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

હે સ્વામિન્ ! ઈન્દ્ર, યમ, વરુણ અને કુબેર એ ચારને આપની દિશારૂપી રાણીઓના રક્ષક (કંચુકી) તરીકે જાણે રાખ્યા ન હોય ? તેમ તે ચાર દિક્પાલોમાંથી જેનું કાર્ય હોય તેને બોલાવવાનો અમે પ્રયત્ન કરીએ. ॥ ८ ॥

त्रिलोक्या इवाधीशितुर्भूमिभर्तुर्भवत्तो भवेत्कोऽपि वैमुख्यसाध्यः ।
पुरस्तादुदेष्यन्त्यजानन्वनाङ्केर्ष्यनन्तानि दुःखानि स्वानिः स्मयानाम् ॥ ९ ॥

हे भूमिभर्तः हे धरणीरमणीरमण, यः कोऽपि विपक्षादिको भवत्तस्त्वत्तः सकाशात् वैमुख्यभाक् पराङ्मुखताभाजी भवेत्। कस्मादिव। त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य अधीशितुः स्वामिनः परमेश्वरादिव। यथा कोऽपि पापात्मा परमेष्ठिनः पराङ्मुखो भवति। किं कुर्वन्। अजानन् अविदन्। कानि। वनाङ्केषु काननानां क्रोडेषु मध्येषु पुरस्तादग्रे उदेष्यन्ति प्रकटीभविष्यन्ति उत्पत्स्यमानानि अनन्तान्यपाराणि न विद्यतेऽन्तोऽवसानं येषां तादृशानि दुःखानि। यः किंभूतः। स्मयानामहङ्काराणां खानिराकरः स्थानम्। अथ च भगवतः पराङ्मुखोऽपि पाप्मा अनादिकालानामात्याकीनं शैवशासनमिति गर्वाविशवशंवदो दुर्बुद्धिर्वनाङ्केषु सूक्ष्मबादरसाधारणप्रत्येकवनस्पतिकायादिमध्येषु पुरस्ताद्भाविसंसारपरम्परासु प्रादुर्भविष्यन्ति संपत्स्यमानानि अनन्तानि अनन्तकालवेद्यानि दुःखानि छेदनभेदनाद्यनेकवेदना न जानीते। मिथ्यामतमूढीभूतत्वान्न वेत्तीत्यर्थः॥

श्लोकार्थ

हे स्वामिन्! ભવિષ્યનાં અનન્તાનન્ત દુ ખોની ખાણરૂપ નિગોદ આદિ દુર્ગતિઓનાં દુઃખ નહીં જાણનાર મિથ્યાત્વી પાપાત્મા પુરૂષ ત્રણ લોકના અધિપતિ એવા પરમાત્માથી પરાંમુખ બને તેમ જંગલમાં વસવાટના કારણે ઉત્પન્ન થતાં ભવિષ્યનાં દુઃખોની પરંપરા નહીં જાણનાર અહંકારની ખાણરૂપ એવો કોણ મૂર્ખ શત્રુ છે, કે જે આપનાથી વિમુખ બને? ॥ ૯॥

असंख्येषु संख्येषु विद्वेपिलक्षाविलक्ष्यीकृतेर्विभ्रदुत्सेकभावम्।
विधित्सुर्मृधं भूधवौद्धत्यभाग्यस्त्वया पूर्वदेवेशवत्केशवेन ॥१०॥

हे भूधव पृथिवीप्रियतम, औद्धत्यवान् उद्धततया उन्मत्तत्वेन वा युक्तः कोऽपि नृपः त्वया भवता साहिना समं मृधं युद्धं विधित्सुः कर्तुमिच्छुर्भवेत्। किंवत्। पूर्वदेवेशवत्। यथा दानवेन्द्रः केशवेन नारायणेन सार्धं संग्रामं विधातुमिच्छति। 'असुरा दितिदनुजाः पातालौकः सुरारयः। पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः' इति हैम्याम्। यः किंभूतः। असंख्येषु संख्यातीतेषु अनेकेषु संग्रामेषु संख्येषु विद्वेषिणां वैरिणां लक्षाणां शतसहस्राणां विलक्ष्यीकृतेरभिभवनादुत्सेकभाव गर्वाविशवशंवदताम्। 'उपदा विविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्' इति रघौ। विभ्रद्धान॥

श्लोकार्थ

હે પૃથ્વીપાલ! દાનવેન્દ્ર જેમ નારાયણની સાથે યુદ્ધ કરવા ઇચ્છે તેમ અસંખ્ય યુદ્ધોમાં લાખો શત્રુઓને પરાજિત કરનાર એવા આપની સાથે અભિમાની બનેલો ઉદ્ધત એવો કોણ રાજા છે, કે જે આપની સાથે યુદ્ધ કરવાની સ્પૃહા રાખે છે? ॥ ૧૦॥

भवच्छिद्रदर्शी भवेद्वा यदन्यः पुरोभागिवद्भागधेयैर्विमुक्तः ।
प्रणीयानुकूलीभवन्मानसं तं पदाब्जे प्रभोर्भृङ्गभूयं नयावः ॥ ११ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, च पुनर्यद्यदि अन्यः परः कोऽपि वैभववान् पुरोभागिवद्भुवनजनदोषवर्गैकतानदृष्टिरिव भवतस्तव छिद्राणि स्वेन पराभवितुमिच्छया सासूयत्वेन देशादिजिघृक्षया वा अपगुणान्दोषान्पश्यतीत्येवंशीलो भवच्छिद्रदर्शी भवेज्जातः स्यात् किं भागधेयैः सुकृतैर्विमुक्तो भाविराज्यादिप्रशात्पुण्यैस्त्यक्तः । तं पूर्वोक्तं सकलमप्यनुकूलीभवत्तव सेवाहेवाकिभावं भवन्मानसं मनो यस्य तादृशं प्रणीय कृत्वा प्रभोः स्वामिनः पदाब्जे चरणकमलाङ्के भृङ्गभूयं नयावः भ्रमरीभावं प्रापयावः ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

श्लोकार्थ

હે સ્વામિન્ ! આપના છિદ્રોને જોનાર જે કોઈ વૈભવશાલી હોય તે ખરેખર તેનાં ભાગ્યથી પરવારી ગયો છે ? અર્થાત્ ભાગ્યહીન થઈ ગયો છે હે સ્વામિન્ આપ ઇચ્છો તો તેઓને આપની સેવામા અનુકૂળ મનવાળા બનાવીને આપના ચરણકમલે ભ્રમરરૂપે લઈ આવીએ ! ॥ ૧૧ ॥

तपस्वी सभस्मा श्मशानाश्रयो वा त्रिदण्डी जटी वा मठी रुण्डमाली ।
व्रती वाडवो धूमपः सोमपो वा भवेद्येन ते कृत्यमादिश्यतां सः ॥ १२ ॥

हे साहे, तपस्वी तापसः सह भस्मना भसितोद्धूलितेन वर्तते यः स सभस्मा । योगीत्यर्थः । श्मशाने प्रेतवने आश्रयो यस्य स श्मशानवासी चेटकादिकुमन्त्रसाधकः । तथा त्रिदण्डी त्रयो दण्डा यस्य स कापिलः त्रिशूली वा तथा जटा भस्मावगुण्ठितकेशकलापः अस्यास्तीति जटी बृहज्जटाधारकः । तथा मठो निवसनस्थानं छात्रपठनशाला वा अस्यास्तीति मठी मठवासी । तथा रुण्डानां विकचनरकपालानां माला हृदये हारोऽस्यास्तीति कपाली । तथा व्रती मौननग्नत्वादिनियमवान् सांन्यासिको वा यती वा । तथा वाडवो ब्राह्मणः । धूमं पिवती मन्त्रादिसाधनकृते कष्टक्रियार्थं वा ऊर्ध्वपादाधःशिरा द्रुमशिखासु स्वशरीरलम्बनपूर्वं धूमपानकर्ता । सोमवं अमृतवल्लीरसपायी वा, एतेषु मध्ये येन केनापि ते तव कृत्यं कार्यं स्यात्स आदिश्यतां प्रसाद्यतां कथ्यताम् ॥ इति दूतवचनानि ॥

श्लोकार्थ

હે રાજન્ ! કોઇ તપસ્વી, શ્મશાનમા રહેલો કોઈ મંત્રસાધક, ત્રિદંડી, જટાધારી મઠવાસી કે મનુષ્યની ખેપારીઓની માળા પહેરનારો કોઈ મુંડમાલી, સંન્યાસી, બ્રાહ્મણ

વૃક્ષ સાથે ઉપર પગ બાંધીને નીચે મસ્તક લટકાવીને કષ્ટ કરનારો. ધૂમ્રપાયી અથવા અમૃતપાયી કોઈ દેવ વિશેષ, આ બધામાંથી આપને જેનું કાર્ય હોય. આપ આજ્ઞા આપો કે જેથી તેઓને અમે બોલાવી લાવીએ. ॥ ૧૨ ॥

निगद्येति विश्रान्तयोरेतयोस्तां गिरं श्रोत्रधर्माध्वनीनां प्रणीय ।
अगृह्णन्त वाचः पयोराशिकाञ्चीशचीशेन शङ्के सुधाया वयस्यः ॥ १३ ॥

पयोराशिः समुद्रः काञ्ची मेखला यस्यास्तस्या भूमेः शचीशेन पुरंदरेण वाचो वाण्यः अगृह्णन्त गृहीताः । बभाषे इत्यर्थः । तत्र वाक्षु अहमेव शङ्के वितर्कयामि उत्प्रेक्षे वा वाचः सुधाया अमृतस्य वयस्यः सख्य इव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण निगद्य साहेः पुरः कथयित्वा विश्रान्तयोर्मौनमाधाय स्थितयोः एतयोर्दूतयोस्तां पूर्वप्रतिपादितां गिरं वाणीं श्रोत्रयोः स्वश्रवणयोरेव वर्त्मनोर्मार्गयोरध्वनीनां पान्थीं प्रणीय ॥

श्लोकार्थ

આ પ્રમાણે કહીને મૌન રહેલા દૂતોની વાણી સાંભળીને સમુદ્રપર્યંતની ભૂમિનો ઈંદ્ર અકબર બાદશાહ બોલ્યો, તેની વાણી જાણે સુધાની સખી ન હોય તેવી હતી. ॥ ૧૩ ॥

घनैरायुरापूर्तिभिश्च प्रजानां प्रचेतस्तया कोशसंपूरणैश्च ।
भजन्तेऽनुकूलां प्रवृत्तिं दिगीशाः प्रवाहा इवावारपारप्रियाणाम् ॥ १४ ॥

हे दूतौ, दिगीशाश्चत्वारोऽपि हरिन्महेन्द्राः मम मनोरुचितां ममाभिलषितां वा प्रकर्षेण वृत्तिं वर्तनम् । व्यापारमिति यावत् । भजन्ते श्रयन्ति । ममानुकूलीकरणार्थं प्रयतन्ते । कैः कृत्वा । घनैरिन्द्रो मेघवर्षणैः । 'जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः' इति मेघदूतकाव्ये । 'इन्द्रादिष्टो मेघो वर्षति' इति श्रुतिश्च । च पुनरायुरापूर्तिभिः यमः प्रजानां ममापत्यानां सकललोकानामायुषो जीवितकालस्य आ सामस्त्येन पूर्तिभिः संपूर्णैर्यावदायुर्जीवितप्रदानैः । अर्धायुष्कं कमपि न यमो गृह्णातीत्यर्थः । च पुनः प्रजानां प्रकृतीनां प्रचेतस्तया प्रकृष्टचित्तत्वेन साधुवृत्तितया वरुणः । प्रजानामित्युभयत्रापि लालाघण्टान्यायेन संबध्यते । च पुनर्मे मम कोशानां भाण्डागाराणां रत्नस्वर्णरजतादीनां संपूरणैः पूरणीकरणैर्भरणैर्धनदः । के इव । प्रवाहा इव । यथा अवारपारप्रियाणां पयोराशिपत्नीनामोघाः कूलं तटमनु लक्षीकृत्य प्रवृत्तिं प्रवर्तनं प्रसरणं गमनं भजन्ते गच्छन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

હે દૂત, જેમ નદીઓનો પ્રવાહ અનુકૂળ વહે છે તેમ ચારે લોકપાલો મને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે આ પ્રમાણે ઈન્દ્ર મેઘની વર્ષા કરીને, યમ પ્રજાજનોનાં આયુષ્યની પૂર્તિ કરીને. વરુણ પ્રજાજનોના ચિત્તમાં સદ્વૃત્તિ પ્રેરિત કરીને અને કુબેર મારા ખજાનાને સ્વર્ણ રત્ન આદિ સંપતિથી પૂર્ણ કરીને મને અનુકૂળ રહે છે. ॥ ૧૪ ॥

नृपैर्मूर्ध्नि मालेव दध्रे ममाज्ञा पुरोगैरिवाभावि भूपैः प्रतीपैः ।
अहं देववत्संस्तुतस्तापसाद्यैस्ततस्तैर्ममास्ते न किंचिद्विधेयम् ॥ १५ ॥

हे दूतौ, यस्माद्धेतोः नृपैरन्यराजभिर्मालेव पुष्पदामवन्मूर्ध्नि स्वमस्तके मदाज्ञा मम-शासन दध्रे धृता । पुनः प्रतीपै भूपैः प्रतिपक्षक्षोणीन्द्रैर्मम पुरोगैः पदातिभिरिवाभावि-भूतं बभूवे । पुनस्तापसाद्यैः परिव्राजकप्रमुखैरहं देववन्निजाभीष्टदेवतेव संस्तुतः । ततः कारणात्तैर्युष्मत्प्रोक्तप्रतीपनृपतितापसादिभिर्मम किंचित्किमपि विधेयं कार्यं नास्ते न विद्यते ॥ इति दूतप्रोक्तलोकपालादिषु कृत्याभावकथनम् ॥

શ્લોકાર્થ

હે દૂત, પુષ્પમાલાની જેમ રાજાઓ મારી આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરે છે અને શત્રુરાજાઓ મારા સૈનિકો જેવા બની ગયા છે, તેમ જ તાપસાદી પરિવ્રાજકો જેમ ઇષ્ટદેવતાની સ્તુતિ કરે છે, તેમ મારી સ્તુતિ કરે છે! તે માટે રાજાઓ કે તાપસોનું મારે કંઈ પણ પ્રયોજન નથી, ॥ ૧૫ ॥

पुनः प्रस्तुतं वक्ति

पुरे लाटलक्ष्मीललामायमाने प्रतीरेऽम्बुधेः किं तु गन्धारनाम्नि ।
प्रभावैर्भुवं भासयन्हीरसूरीश्वरः साधुधर्मस्तनूमानिवास्ते ॥ १६ ॥

हे दूतौ, किं तु पतत्कृत्यमास्ते । अम्बुधेः समुद्रस्य प्रतीरे तटे गन्धार इति नामाभिधा यस्य तादृशे पुरे नगरे हीरसूरीश्वरः श्रीहीरविजयसूरिपुरंदर आस्ते विद्यते । किंभूते पुरे । लाट इति नाम मण्डलस्य 'लाडदेश' इति प्रसिद्धस्य लक्ष्म्याः श्रिया अर्थाल्ललाट-पट्टे ललामायमाने तिलकवदाचरिते । हीरसूरिः किं कुर्वन् । प्रभावैर्माहात्म्यैः प्रतापैर्वा । 'सप्रभावः प्रभाववत्' इति हैम्याम् । भुवं भूमीमण्डलं भासयन् शोभां नयन्

દીપયન્વા । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે તનૂમાન્ શરીરયષ્ટિં બિભ્રાણઃ સાધુધર્મ ઇવ યત્યાચારઃ કિમુ । 'ધર્મો યમૌપમાપુણ્યસ્વભાવાચારધન્વસુ । સત્સઙ્ગે હન્યહિંસાદૌ ન્યાયોપનિષદોરપિ ॥' ઇતિ 'ધર્મ' દાનાદિકે' ઇત્યનેકાર્થઃ ॥

શ્લોકાર્થ

હવે પ્રસ્તુત વાત કહે છે

પરંતુ હે દૂત, મારે એક કાર્ય છે. સમુદ્રના કિનારે રહેલું અને લાટ દેશની લક્ષ્મીના લલાટપટ્ટ ઉપર તિલક સમાન 'ગંધાર' નામનું નગર છે, તે ગંધાર નગરમા પોતાના પ્રભાવથી ભૂમંડલને વિભૂષિત કરનારા શ્રી હીરસૂરિ નામના આચાર્ય વિદ્યમાન છે. તે જાણે મૂર્તિમાન ધર્મ ન હોય. ॥ ૧૬ ॥

असातस्य लेशोऽपि तेनैकपद्यां यथावाप्यते नात्मना ब्रह्मणीव ।
शिवानामिवावासमत्रानयेतां भवन्तौ ततः सूरिसारङ्गराजम् ॥ १७ ॥

हे दूतौ, भवन्तौ तथा तेन प्रकारेण ततो गन्धारनगरतस्तं हीरविजयनामानं सूरिष्वाचार्येषु सारङ्गराजं कण्ठीरवमत्र मत्पार्श्वे आनयेताम् । उत्प्रेक्ष्यते शिवानां सर्वकल्याणानामावासं वासस्थानकमिव । तथा कथं येन प्रकारेण तेन सूरिणा एकपद्यां गन्धारफतेपुरयोरन्तरालमार्गे । 'पद्व्येकपदी पद्या पद्धतिर्वर्त्मवर्तनी' इति हैम्याम् । असातस्य दुःखस्य लेशोऽप्यंशोऽपि नवाप्यते न लभ्यते । केनेव । आत्मनेव । यथा मुक्तात्मना ब्रह्मणि मोक्षे दुःखांशो न प्राप्यते । 'क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः' इति हैम्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

તે માટે હે દૂત, તમે બંને કલ્યાણુના સ્થાનરૂપ અને આચાર્યોમાં સિંહ સમાન શ્રી હીરસૂરિને મારી પાસે લઈ આવો. પરંતુ જેમ મુક્તાત્માઓને મોક્ષમાં દુઃખનો અંશમાત્ર પણ નથી હોતો તેમ તેઓને ગંધારથી ફતેહપુર સુધીના માર્ગમા તકલીફનો લેશમાત્ર પણ ન થવો જોઈએ. ॥ ૧૭ ॥

मदीयानुगः साहिवः खान आस्ते हितैषी पितेवाङ्गिनां गुर्जरेषु ।
ददातां युवां तस्य निःशेषवाच्यं दधानं स्फुरन्मानमेतन्मदीयम् ॥ १८ ॥

हे दूतौ, गुर्जरेषु धरित्रीजनपदेषु मध्ये मदीयानुगो मम सेवकः साहिव॰ साहिवनामा खान॰ । 'खान' इति नाम यवनजातौ प्रसिद्धम् । सामन्त इत्यर्थः । आस्ते विद्यते ।

किंभूतः । अङ्गिनां प्राणिनां पितेव जनक इव हितमायताववमीष्टमिच्छत्यभिलषतीत्येवंशीलो हितैषी इष्टाभिलाषुकः । हे दूतौ, एतन्मया भवतोर्हस्ते समर्प्यमाणं मदीयं मम संबन्धि स्फुरन्मानम् । राजल्लेखमित्यर्थः । 'फरमान' इति यवनभाषया लेखाख्या । तस्य साहिबखानस्य ददातामर्पयताम् । स्फुरन्मानं किं कुर्वाणम् । निःशेषं समस्तमपि वाच्यमुदितं(दन्त) मम हृदयहार्दं दधानं धारयत् ॥

श्लोकार्थ

હે દૂત, ગુર્જરદેશમાં પિતાની જેમ પ્રજાનો હિતકાંક્ષી 'સાહિબખાન' નામનો મારો સામંત છે, સમસ્ત લેખને વાંચીને મારા અભિપ્રાયને ધારણ કરનારા તેને મારું આ ફરમાન આપજો. ॥ १८ ॥

यदास्तेऽन्य आत्मेव मे देहभेदात्स कर्ता ततः सर्वमस्मद्विधेयम् ।
निवृत्ते निगद्येति भूसार्वभौमे परां प्रीतिरन्तर्दधाते स्म दूतौ ॥ १९ ॥

हे दूतौ, तौ अन्तश्चित्ते परां प्रीतिं दधाते स्म दधतुः । कस्मिन्सति । भूसार्वभौमे अकब्बरे इति निगद्य भाषित्वा निवृत्ते विरामे सति । इति किम् । यत्कारणात् स साहिबखानः मम देहस्य शरीरस्य भेदात्पार्थक्यादन्यः अपरः आत्मा जीव इवास्ते विद्यते ततः कारणात्स साहिबखानः सर्वं समस्तमप्यस्मद्विधेयमस्माकीन कार्यं कर्ता करिष्यति ॥ इति दूतयोः साहेः सूरिसमाकारणादेशः ॥

श्लोकार्थ

હે દૂત, તે સાહિબખાન મારો જ આત્મા છે, દેહથી ભિન્ન હોવા છતા પણ અમે બન્ને એક જ છીએ. તે માટે સાહિબખાન મારું કોઇ પણ કાર્ય કરી આપશે, આ પ્રમાણે કહીને અકબર બાદશાહ નિવૃત્ત થયા ત્યારે બંને દૂત અંતરમાં ખૂબ જ આનંદિત બન્યા. ॥ १९ ॥

ततो दूतयुग्मं क्षमापूषलेखं प्रतस्थे समादाय तत्संनिधानात् ।
अनूनां तनूमुद्वहन्नेतदीयाभिलाषः प्रसर्पन्प्रतीव व्रतीन्द्रम् ॥ २० ॥

ततो भूपालादेशानन्तरं दूतयुग्मं संदेशहारकद्वन्द्वं तस्य साहेः संनिधानात्समीपात्प्रतस्थे प्रचचाल । किं कृत्वा । क्षमायाः पृथिव्याः पूषा भास्वान् तस्य लेखं स्फुरन्मानं

सम्यक् शिरस्यारोपणपूर्वमादाय गृहीत्वा । उत्प्रेक्ष्यते, अनूनां संपूर्णां तनूं शरीरमुद्वहन् बिभ्राणः । तथा व्रतीन्द्रं सूरिराजं प्रति प्रसर्पन् गच्छन् । एतदीयोऽकब्बरसाहिसंबन्धी अभिलाषः कामः मनोरथ इव ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યાર પછી બંને દૂતોએ રાજાનું ફરમાન લઈને બાદશાહ પાસેથી પ્રયાણ કર્યું, તે જાણે સૂરિરાજ પ્રત્યે ગમન કરતા એવા અકબર બાદશાહનો મૂર્તિમંત અભિલાષ ન હોય ! ॥ ૨૦ ॥

प्रबुद्धैरबोधीति नोत्तालफालं चलद्वीक्ष्य जङ्घालदूतद्वयं तत् ।
स्यदस्फूर्तिरस्थैर्यभाजां मनोभिस्ततस्तेन तेभ्योऽथ वाधीयते स्म ॥ २१ ॥

उत्ताला अतित्वरिता फाला गगनगामीनि उल्ललनरूपा गतिविशेषा यस्य तादृशं तत्साहिसंबन्धि साहिप्रेषितं वा जङ्घालमतिवेगवद्गतिकं दूतद्वयं संदेशहारकयामलं चलत्पथि प्रसर्पत् वीक्ष्य विलोक्य प्रबुद्धैर्विद्वद्भिरेतन्नावोधि न ज्ञातम् न मनस्यवधारितम् । इति किम् । न स्थैर्यं स्थिरतां भजन्ते इत्यस्थैर्यभाजः चपलाशयास्तेषां मनोभिश्चित्तैस्तस्माद्दूतयुग्मात्किमिति उत्प्रेक्षायां विचारणायां वा । स्यदानां गतिवेगानाम् । 'रयो रंहस्तरः स्यदः' इति हैम्याम् । तथा 'स्यदञ्जाङ्कारितपत्त्रपद्धतिः' इति नैषधे । स्फूर्तिरतित्वरितता अधीयते स्म पठिता । अथ वा तेन दूतद्वन्द्वेन तेभ्यो मनोभ्योऽधीयते स्म शिक्ष्यते स्म किम् । इति संशयोत्प्रेक्षा ॥

શ્લોકાર્થ

અતિત્વરિત ગતિથી ચાલતા બંને દૂતોની વાયુવેગી ગતિ જોઈને પંડિતપુરૂષો જાણી શકયા નહીં કે ચપળ આશયવાળાઓનાં મન પાસેથી આ દૂતોએ શું શિક્ષણ લીધું હશે ? અથવા આ દૂતોએ મન પાસેથી શિક્ષણ મેળવ્યું હશે ?' અર્થાત્ દૂતોની મન જેવી શીઘ્ર ગતિ હતી. ॥ ૨૧ ॥

क्रमाभ्यामतिक्रम्य संदेशहारिद्विकं ग्रामकुल्याचलारामसीमाः ।
मुदाहम्मदावादमागात्क्रमात्तत्सहाध्यायि किं रंहसां मारुतानाम् ॥ २२ ॥

क्रमादनुक्रमतः स्वदेशपरदेशप्रचलनपरिपाट्या तत्साहिसंबन्धि संदेशहारिद्विकं दूतद्वयं मुदा हर्षोत्कर्षेण अहम्मदावादमागादकमिपुरमाजगाम । 'मा गास्त्वं खेदमन्दिरम्,'

तथा 'अरे त्व सात्त्वस मागाः' इति सारस्वतव्याकरणादौ । ग्रामाः स वयथास्तोकचातुर्यादिगुणा ग्रामा लघुपुराणि वा उपलक्षणान्नगरपुरपत्तनादीन्यपि, तथा कुल्या लघुमहद्रादिन्यः, अचलाः पर्वताः, आरामाः उद्यानानि उपलक्षणाद्वनगहनारण्यादीन्यपि, सीमा ग्रामनगरादीनां क्षेत्रभूमयो देशावसानभुवो वा, ताः क्रमाभ्यां स्वपदाभ्यां न तु यानैरतिक्रम्योल्लङ्घ्यच । उत्प्रेक्ष्यते-दूतद्वन्द्वं मारुतानां पवनानां रहसां वेगानां सह साधैमध्येतीत्येवंशील सहाध्यायि एकगुरुसमीपेऽधीतिकृन्तिकम् । वेगेन तुल्यत्वादियमुत्प्रेक्षा ॥ इत्यकमिपुरे दूतगमनम् ॥

श्लोकार्थ

પવનવેગી ગતિથી ચાલતા દૂતો ગામ, નગર, કુલ, પર્વતો, ઉદ્યાન અને સીમા ક્ષેત્રો આદિને અતિક્રમી અનુક્રમે હર્ષપૂર્વક અમદાવાદ નગરમા પહોંચ્યા, તે જાણે દૂતો પવનના સહાધ્યાયી ન હોય ! અર્થાત્ એક ગુરૂની પાસે જાણે અભ્યાસ કર્યો ન હોય ॥ ૨૨ ॥

रणे वैरिणां पार्थिवा येन देहा हताः पेतुरुर्वीमिवाम्बां मिलन्ति ।
ययौ तत्पुराधीशितुः संनिधाने द्वयं दूतयोर्मुद्गलक्षोणिभर्तुः ॥ २३ ॥

दूतयोः शासनहारिणोर्द्वयं युगलं तस्याहम्मदावादनाम्नः पुरस्य नगरस्याधीशितुः स्वामिनः मुद्गलानां काविलमण्डलजन्मनां यवनजातिविशेषाणां क्षोणिभर्तुर्भूपस्य संनिधाने समीपे ययौ । तस्य कस्य । येन साहिवखानेन रणे संग्रामाङ्गणे वैरिणां शत्रूणां पृथिवीपरमाणुभिरारब्धाः पृथिवीविभागाः पृथिवीसंबन्धिनः । 'पार्थिव हि निजमाजिषु वीरा गौरवाद्बपुरपास्य भजन्ते' इति नैषधे । देहाः शरीराणि हताः करवालैर्व्यापादिताः सन्तः पेतुः । क्षितौ पतन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते उर्वीमम्बां क्षोणीं मातरं मिलन्तीव पृथिव्युत्पन्नत्वेन स्नेहात् ॥

श्लोकार्थ

તે બને દૂત, અહમદાવાદના સ્વામી મોગલવંશીય સાહિબખાન પાસે ગયા, તે સાહિબખાન વડે સંગ્રામમાં હણેલા શત્રુઓના પાર્થિવ શરીર હજુ સુધી પૃથ્વી ઉપર પડયાં હતાં, તે જાણે ' સ્નેહથી પૃથ્વીમાતાને મળ્યા ન હોય ! ॥ ૨૩ ॥

सुवर्णश्रियाद्वैतयालंकृताया सुधास्यन्दिवाग्वैदुषीभूषिताया ।
कुमार्या इव क्ष्मापतेः पत्त्रिकाया असौ तेन पाणिग्रहः कार्यते स्म ॥ २४ ॥

तेन दूतद्वन्द्वेन असौ साहिबखानः क्ष्मापतेर्भूमीभर्तुः कुमार्या कन्याया इव क्ष्मापतेरकब्बरसाहेः पत्रिकायाः स्फुरन्मानस्य पाणिना हस्तेन ग्रहणमादानं स्वीकरणं वा पाणिग्रहण परिणयनं च कार्यते स्म निर्माप्यते स्म । पाणौ ग्राहितेत्यर्थः । किंभूतायाः पत्रिकायाः कुमार्याश्च । अद्वैतया अनन्यसामान्यया सुशोभनानां वर्णानामक्षराणां हेम्नश्च श्रिया लक्ष्म्या सुवर्णतुल्यया वा श्रिया अलंकृताया भूषितायाः । पुनः किंभूताया । सुधाममृतं स्यन्दते क्षरतीति प्रस्रवतीत्येवशीला या वाग्वैदुषी वचनचातुरी तथा भूषितायाः ॥

श्लोकार्थ

દૂતો વડે, સુવર્ણાક્ષરોની અદ્વૈત લક્ષ્મીથી અલંકૃત તેમજ સુધા સ્પંદન જેવી વચન ચાતુરીથી સુશોભિત એવી અર્પણ કરેલી બાદશાહની પત્રિકાનું સાહિબખાને રાજકન્યાની જેમ પાણિગ્રહણ કર્યું ! ॥ ૨૪ ॥

ततः कोशवद्भूमहेन्द्रस्य मुद्रां प्रमोदादुपादाय लेखं दधानम् ।
विमुद्याक्षराण्यक्षिलक्षाणि कुर्वन्विवेदाशयं तस्य निःशेषमेषः ॥ २५ ॥

ततो लेखादानानन्तरमेषः साहिबखानः तस्य स्फुरन्मानस्य निःशेषं समग्रमप्याशयमभिप्रायं रहस्यं विवेद जानाति स्म । किं कुर्वन् । विमुद्य मुद्रयित्वा अक्षराणि वर्णानक्षिलक्षाणि लोचनगोचरान् कुर्वन् । किं कृत्वा । प्रमोदादानन्दाल्लेखं साहिस्फुरन्मानमुपादाय 'तसलीम' इति यवनप्रसिद्धेन नाम्ना प्रणामपूर्वं तदुपरि स्वशिरोमोचनपूर्वं वा गृहीत्वा । किं कुर्वाणं लेखम् । भूमहेन्द्रस्य राज्ञः कोशं भाण्डागारमिव मुद्रां मुद्रणं निमीलन दधानम् ॥ इति साहिस्फुरन्मानस्यार्पणं वाचनं च ॥

श्लोकार्थ

ત્યારપછી ભંડારની જેમ બાદશાહના ફરમાનને પ્રણામ કરીને, (તેના પર મસ્તક મુકીને) અક્ષરો વાંચીને સાહિબખાને તરત જ બાદશાહના સમસ્ત અભિપ્રાયને જાણી લીધો. અર્થાત્ સમગ્ર અભિપ્રાયથી વિદિત બન્યા. ॥ ૨૫ ॥

पुरस्तात्तयोः प्रीतिमान्मुद्गलेशो गिरं वासयामास वक्त्रारविन्दे ।
विनिर्यद्द्विजश्रेणिशोचिर्विमिश्रस्मितेनेव तन्वन्मरालैकलीलाम् ॥ २६ ॥

प्रीतिमान् स्नेहार्द्रहृदयो मुद्गलेशः साहिबखानः तयोर्दूतयोः पुरस्तादग्रे वक्त्रारविन्दे वदनकमले गिरं वाणीं वासयामास स्थापयति स्म । बभाषे इत्यर्थः । अथ च गिरं

सरस्वती देवीं मुखपद्मे वासितवान् । सरस्वत्याः सन्निधाने त्ववश्यं वाहेन हंसेन भाव्यं तदेव दर्शयति । उत्प्रेक्ष्यते विनिर्यद्वदनाद्बहिर्निःसरद्द्विजानां दन्तानां श्रेण्योर्मालिकयोः शोचिः कान्तिस्तेन विमिश्रेण करम्बितेन स्मितेन कृत्वा मरालस्य राजहंसस्य प्रकामद्वितीयां लीलां विलासं शोभां वा तन्वद्विस्तारयन्निव ॥

શ્લોકાર્થ

સ્નેહાર્દ્ર હૃદયવાળા સાહિબખાને બંને દૂતોની સમક્ષ મુખકમળમાં વાણી યોજી. અર્થાત્ મુખરૂપી કમળમાં સરસ્વતીની સ્થાપના કરી, (તેથી જ) મુખમાંથી નીકળતી દંત શ્રેણિની કાન્તિથી મિશ્રિત સ્મિત વડે જાણે રાજહંસની અદ્વિતીય લીલાને વિસ્તારતો ન હોય ! ॥ ૨૬ ॥

प्रभुर्भद्रवान्कच्चिदास्ते हमाऊंसुतोऽकब्बरो बब्बरोर्वीशवंश्यः ।
जिताश्चण्डदोर्दण्डवीर्येण येन न्यवात्सुर्दिगन्तेषु शङ्के दिगीशाः ॥ २७ ॥

कच्चिदिष्टपरिप्रश्ने अव्ययम् । द्विवचनस्याप्यव्ययाद्विभक्तेर्लुक् । हे दूतौ, अकब्बरः प्रभुर्नः स्वामी भद्रवान् कुशली आस्ते । किंभूतः । हमाऊंनाम्नो राज्ञः सुतः । पुनः किंभूतः । बब्बरनामा उर्वीशो मुद्गलेन्द्रस्तस्य वंशे गोत्रे भवः वंश्यः । अहमेव शङ्के उत्प्रेक्षे । येनाकब्बरसाहिना चण्डेन प्रबलेन प्रतिभटोद्भटभूमीमहेन्द्रासह्येन दोर्दण्डयोर्भुजपरिघयोर्वीर्येण पराक्रमेण जिताः परिभूताः सन्तः दिगीशाश्चत्वारोऽष्टौ दश वा दिगीशा दिक्पाला दिशां हरितामन्तेष्ववसानेषु न्यवात्सुरिव निवसन्ति स्म किमु शङ्के इवार्थे ॥

શ્લોકાર્થ

હે દૂતો, બબ્બરવંશીય હુમાયુના સુપુત્ર અમારા સ્વામી બાદશાહ અકબર કુશલ છે ને ? મને એમ લાગે છે કે (ઉત્પ્રેક્ષા) બાદશાહના પ્રચંડ બાહુબળથી પરાભવ પામેલા ચારે દિકપાલો, તે માટે જ જાણે દિશાઓના છેડે જઈને વસ્યા ન હોય ! ॥ ૨૭ ॥

चतुर्वार्धिसंवर्तकीभूततेजस्ततेः सन्ति जैवातृकास्तस्य पुत्राः ।
महीचारिणः पूर्वविद्वेषिगोत्रद्विपध्वक्षराजाङ्गजाता इवैते ॥ २८ ॥

हे दूतौ, चतुर्षु प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणेषु वार्धिषु समुद्रेषु संवर्तकीभूता वडवानलभावं प्राप्ता तेजसां प्रतापानां ततिर्मण्डली यस्य तस्य साहेः पुत्राः शेखजी पाहडी–

दानिया-इत्यभिधानास्त्रयोऽपि नन्दना जैवात्रिका दीर्घायुषः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते महीचारिणः क्षोण्यां कौतूहलेन संचरणशीला वृषविद्वेषी ईश्वरो गोत्रद्विषन्पर्वतरिपुरिन्द्रो यक्षराजो धनदस्तेषां क्रमेणाङ्गजाताः । स्वामिकार्तिक-जयन्त-नलकूबर नामानस्तनुजा इव ॥

શ્લોકાર્થ

હે દૂતો, પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ ચાર સમુદ્રમાં જેના પ્રતાપનો સમૂહ વડવાનલરૂપે બન્યો છે તે બાદશાહના શેખજી, પહાડી અને દાનિયા આ નામના ત્રણે પુત્રો દીર્ઘાયુષ્ય છે ને ! એ ત્રણે પુત્રો, કૌતુકથી પૃથ્વી પર આવેલા ઇશ્વરપુત્ર કાર્તિકસ્વામી, ઈન્દ્રપુત્ર જયંત અને ધનદપુત્ર નલકુબેર જાણે ન હોય ! ॥ ૨૮ ॥

अये स्वस्तिमन्त्यो नृपाम्भोजनेत्रा उपेता इव क्ष्मां हरेरिन्दुवक्त्राः ।
परीवार आस्ते शिवः सोऽपि येनावनीन्दोर्मनो ज्ञानिनेवान्वगामि ॥ २९ ॥

अये दूतौ, नृपाम्भोजनेत्रा अकब्बरसाहेः कमललोचनाः स्त्रियः स्वस्तिमन्त्यः कुशलिन्यः वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते क्ष्मां महीमुपेताः समागताः हरेः शचीकान्तस्य जयवाहिनीवल्लभस्य वासवस्य इन्दुवक्त्राः कान्ताः प्रिया इव । अपि पुनरवनीन्दोर्भूमीतमीरमणस्य राज्ञः स परपक्षविजयित्वेन ख्यातः परिवारः स्वजनादिपरिजनः शिवो निरुपद्रवो वर्तते । स कः । येन परीवारेण ज्ञानिना ज्ञानवतेव ज्ञानाभिप्रायेणेवावनीन्दोः पातिसाहेर्मनो मानसमन्वगामि । इङ्गिताकारज्ञातृत्वेन मनसोऽभिलषितमेव विधीयते इत्यनुगम्यते । 'अये कियद्यावदुपैषि दूरम्' इति नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

હે દૂતો, પૃથ્વી પર આવેલી જાણે ઇન્દ્રની ઇન્દ્રાણીઓ ન હોય તેવી બાદશાહની બેગમો કુશલ છે ને ? તેમ જ જ્ઞાનીપુરૂષની જેમ બાદશાહના ઈંગિત આકારનો જાણકાર સ્વજન પરિવાર પણ ઉપદ્રવ રહિત છે ને ? ॥ ૨૯ ॥

अनीकं शुभं भूभुजो येन जज्ञे युगान्तान्धकद्वेषिणेवारिचक्रे ।
प्रजा आसते प्रीतिभाजः प्रजावन्मुदा प्रश्नयामास तावित्यधीशः ॥ ३० ॥

हे दूतौ, भूभुजः अकब्बरसाहेः तद्विजित्वरतया सर्वत्र प्रसिद्धमनीकं वाजिवारण-रथपदातिरूप चतुरङ्गकटकं शुभं कल्याणकलितं वर्तते । तत्किम् । येनानीकेन अरीणां

वैरिणां चक्रे वृन्दे सेनायां वा । 'वरूथिनीचमूचक्रम' इति हैम्याम् । युगान्तस्य कल्पान्तकालस्यान्धकनाम्नो दानवस्य द्वेषिणा शत्रुणेव पतावता शंभुनेव जज्ञे संजातम् । संहारकत्वेन बभूवे इत्यर्थः । 'क्षये जगज्जीवपिबं शिव वदन्' इति नैषधे । पुनर्भूभुजः प्रजा प्रकृतयो लोकाः प्रजावत्संततय इव प्रीतिं प्रमोदं स्नेहं वा भजन्ते इति प्रीतिभाजः सन्ति । अधीश' अकमिपुरप्रभुः इत्यमुना प्रकारेण तौ दूतौ प्रश्नयामास पृच्छति स्म ॥ इति साहिबखानकृतसाहिपरिवारादीनां कुशलप्रश्नः ॥

श्लोकार्थ

'હે દૂતો, બાદશાહની સર્વદેશ પ્રસિદ્ધ ચતુરંગી સેના કલ્યાણમતી છે ને ? જે સેનાએ, જેમ ઈશ્વરે કલ્પાન્તકાલના અંધક નામના દૈત્યનો સંહાર કર્યો હતો. તેમ દુશ્મનોની સેનામાં પ્રલયકાળનો સંહાર થયો હતો. વળી હે દૂતો, બાદશાહની સંતતિની જેમ પ્રીતિવાળી પ્રજા પણ આનંદમા છે ને ? આ પ્રમાણે સાહિબખાને દૂતોને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછ્યા. ॥ ३० ॥

स्थितोऽद्रिः सुराणामिवाक्रम्य सर्वा दिशः साहिरास्ते प्रभो पर्वतायुः ।
सुताः शक्तिभेदा इव स्फूर्तिमन्तः सुखिन्यः सुमुख्योऽपि किं राजलक्ष्म्यः ॥ ३१ ॥

कुले धैर्यभाजामिवाधीश साहेः परीवारतन्त्रे अनातङ्किनी स्तः ॥
महानन्दयुक्ताश्च मुक्तात्मवत्तत्प्रजा इत्यमुं तद्द्वयं प्रत्यवोचत् ॥ ३२ ॥

तद्द्वयं दूतयुग्मम् अमुं साहिबखान प्रति इत्यमुना प्रकारेण प्रत्यवोचत् प्रतिभाषते स्म । प्रत्युत्तरं प्रददावित्यर्थः । हे प्रभो हे साहिबखान, साहिरकब्बरः पर्वतवदद्रिरिव दीर्घमायुर्यस्य तादृगास्ते । किंलक्षणः । सुराणामद्रिर्मेरुरिव सर्वाः समस्ता अपि दिशः आक्रम्य स्वीकृत्य स्थितः । पुनः सुताः साहिपुत्राः प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणानां तिसृणां शक्तीनां भेदा इव स्फूर्तिमन्तः प्रोर्जस्वलाः सन्ति । अपि पुनः सुमुख्यः साहिगृहिण्यः सुखिन्यः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते सुमुख्यो राजलक्ष्म्य इव । प्रबलप्रतिभटाभावात् राजलक्ष्म्यः सुखिन्यो भवेयु । हे अधीश हे स्वामिन्, साहेः परीवारतन्त्रे परिच्छदसैन्ये । 'कटकध्वजिनी तन्त्रम्, इति हैम्याम् । अनातङ्किनी नीरोगे समाधिशालिनी । के इव । कुले इव । यथा धैर्यभाजां धीरताधारिणां सत्त्ववताम् । महावीराणामित्यर्थः । गोत्रे वंशौ अनातङ्किनी निर्भये भवतः । 'रोगो रुजारुगातङ्क,' तथा 'भयं भीर्भीतिरातङ्कः' इति द्वयमपि हैम्याम । च पुनस्तस्य साहेः प्रजा' पौरजानपदाश्च लोका महानन्देन परमाह्लादेन युक्ताः सहिता वर्तन्ते । किंवत् । मुक्तात्मवत् । यथा संसारनिर्मुक्तात्मानः सिद्धाः महानन्देन मोक्षेण सहिता भवन्ति ॥ इति दूतप्रोक्तसाहिप्रमुखकुशलोक्तिः ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારબાદ બન્ને દૂતોએ આ પ્રમાણે પ્રત્યુત્તર આપ્યા હે સ્વામિન્, સર્વદિશાઓ પર આક્રમણ કરીને સુખપૂર્વક રહેલા બાદશાહ અકબર દીર્ઘાયુ વર્તે છે. તેમજ પ્રભુત્વ, ઉત્સાહ અને મંત્ર એ ત્રણ શક્તિઓની જેમ બાદશાહના ત્રણે પુત્રો સ્ફુર્તિમંત છે. વળી, રાજલક્ષ્મીની સખીઓ ન હોય તેવા પ્રકારની બાદશાહની રાજરમણીઓ કુશલવંત છે. વળી હે સ્વામિન્, ધૈર્યવાન્ અને સત્યવાન્ પુરૂષોના કુલની જેમ બાદશાહના પરિવારમાં નિરોગિતા વર્તે છે, તેમ જ મુક્તાત્માઓની જેમ પ્રજાજનો મહાનંદ ભોગવી રહ્યા છે, આ પ્રમાણે દૂતોએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. ॥ ૩૧ ॥ ૩૨ ॥

निपीयेति तद्वाग्विलासामृतं स ह्रदं दन्तिवत्प्रीतिमन्तर्जगाहे ।
अवेत्य प्रसत्तिं पुनः पातिसाहेरवैति स्म संप्राप्तसर्वस्ववत्स्वम् ॥ ३३ ॥

स साहिबखानः इति पूर्वोक्तप्रकारेण तयोर्दूतयोर्वाग्विलासो वचनचातुरी स एवामृतं सुधां निपीय सादरं श्रवणगोचरीकृत्य अन्तश्चित्ते प्रीतिं मोदं जगाहे प्राप्नोति स्म । किंवत् । दन्तिवत् । यथा हस्ती अमृतं पानीयं नितरां पीत्वा ह्रदं द्रहमवगाहते । पुनरपरार्थकथने । खानः पातिसाहेरकब्बरधराधिराजस्य प्रसत्तिं स्वस्मिन्विषये प्रसादं संतुष्टिपुष्टिमवेत्य हृद्गोचरीकृत्य स्वमात्मानं संप्राप्तं हस्ते अधिगतं सर्वस्वं निःशेषक्ष्मामण्डलमध्यवर्तिद्रव्यम् उपलक्षणात् राज्यादिग्रहः सर्वपदार्थसार्थो वा येन । तद्वदवैति स्म जानाति स्म बुबुधे ॥

શ્લોકાર્થ

દૂતોની વચનચાતુરીરૂપી સુધાનું આદરપૂર્વક પાન કરીને (સાંભળીને) સાહિબખાન હાથીની જેમ પ્રીતિરૂપી સરોવરમાં મસ્ત બની ગયો. વળી, પોતાના ઉપર બાદશાહની પ્રસન્નતા જાણીને, પોતાને સર્વસ્વ મળી ગયું હોય તેમ અત્યંત આનંદિત બન્યો. ॥ ૩૩ ॥

अथाकारिताः श्रावकास्तेन भृत्यैश्चकोरा इव श्वेतमासा मयूखैः ।
क्रमात्तेऽपि तेषां गताः संनिकर्षं निदेशं प्रभोर्निर्दिशन्ति स्म सर्वम् ॥ ३४ ॥

अथ दूतवचनानन्तरं तेन साहिबखानेन भृत्यैः स्वसेवकैः श्रावका अकमिपुरवृद्धश्राद्धा आकारिता आहूताः । केनेव । श्वेतमासेव यथा चन्द्रमसा मयूखैः स्वकिरणैश्चकोरा ज्योत्स्नाप्रियाः आकार्यन्ते स्म । अपि पुनः ते भृत्या क्रमात् स्वस्वामिनिदेशश्रव-

णप्रणामकरणपरिपाट्या तेषामकमिपुरतपापक्षश्राद्धानां सनिकर्षं समीपं गताः प्राप्ताः सन्तः प्रभोः स्वस्वामिनः सर्वं निदेशमाज्ञां निर्दिशन्ति स्म निवेदयन्ति स्म कथयन्ति स्म ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચન્દ્ર, પોતાના કિરણોદ્વારા ચકોરને બોલાવે છે તેમ સાહિબખાને પોતાના સેવકો દ્વારા અમદાવાદના શ્રાવકોને બોલાવ્યા. તે સેવકો પણ શ્રાવકોની પાસે ગયા અને પોતાના સ્વામીના આદેશનું નિવેદન કર્યું. ॥ ૩૪ ॥

समानीयमाना अमीभिर्जनास्तेऽप्यराजन्त मध्येपुरं दानशौण्डाः ।
महामात्रवृन्दैर्द्विपेन्द्रा इवोर्वीपतेर्मन्दिरं दानधारां किरन्तः ॥ ३५ ॥

अमीभिः साहिबखानभृत्यैर्मध्येपुरमकमिपुरस्य मध्ये । 'पारे षष्ठ्या वा समस्यते'। समासश्चाव्ययीभावः । 'गङ्गायाः पारे पारेगङ्गम् । गङ्गायामध्ये मध्येगङ्गम्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तद्वन्मध्येपुर सम्यक् संमाननादिप्रकारेणास्ते श्राद्धा अपि व्यराजन्त शुशुभिरे । किंभूताः । दानशौण्डाः बहुद्रव्यप्रदायिनः विश्राणनेन विख्याता वा । 'शौण्डा विख्यातमत्तयोः' इत्यनेकार्थः । के इव । द्विपेन्द्रा इव । यथा महामात्राणां हस्तिपकानां 'माहत' इति प्रसिद्धानां वृन्दैराधोरणगणैः उर्वीपते राज्ञो मन्दिरे नीयमाना गजराजा विराजन्ते । किं कुर्वन्तः । दानधारां मदवारिवृष्टिं कुर्वन्तः सृजन्तः क्षरन्तः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ મહાવતો વડે લવાયેલા મદજલની વર્ષા કરતા ગજેન્દ્રો રાજમહેલને શોભાવે તેમ સાહિબખાનનાં સેવકો વડે સન્માનપૂર્વક બોલાવાયેલા દાનેશ્વરી શ્રાવકો અમદાવાદની મધ્યમાં શોભતા હતા. ॥ ૩૫ ॥

जना जैनपक्षैकदक्षाः क्षितिक्षित्समाजं विशन्ति स्म संभूय सर्वे ।
ततस्सोऽप्यनर्घ्योपदापूर्णपाणीन्स्ववन्धूनिवास्थापयत्तानुपान्ते ॥ ३६ ॥

सर्वे समस्ता जना, जिनानां वीतरागाणामयं जैनः स चासौ पक्षश्च । जिनशासनमित्यर्थः; । तत्रैकतया अद्वितीयत्वेन दक्षा अतिनिपुणा जना, श्राद्धाः संभूय एकत्र मिलित्वा क्षितिक्षितः खानस्य समाजं सभां विशन्ति स्म । सभामध्ये ययुरित्यर्थः, । ततो जनाग-

मनानन्तर सोऽपि खानः अनर्घ्याभिः प्रशस्याभिरुपदाभिः प्राभृतैः पूर्णाः भृताः पाणयो हस्ता येषां तान् जनान् स्वबन्धूनात्मस्वजनानिव उपान्ते स्वसमीपे अस्थापयदुपवेशयति स्म ॥

श्लोकार्थ

જૈનશાસનમાં ચતુર એવા તે સર્વ શ્રાવકોએ ભેગા થઈ સાહિબખાનની સભામાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાર પછી મહામૂલ્યવાન ભેટણાઓથી ભરેલા હાથવાળા તે શ્રાવકોને ખાને સ્વજન બંધુઓની જેમ પોતાની પાસે બેસવા માટે સ્થાન આપ્યું. ॥ ૩૬ ॥

अमी मूलकर्मेव तच्चित्तवृत्तेः पुरः प्राभृतं भूमिभर्तुर्विमुच्य ।
अलीकातिथीभूतहस्ताऽरविन्दाः प्रमोदप्रगल्भाः स्म भाषन्त इत्थम् ॥ ३७ ॥

अलीके ललाटे अतिथीभूतानि प्राघुणानि तानि हस्ता एवारविन्दानि पद्मानि तेषां कृताञ्जलय इत्यर्थः । अमी श्राद्धाः प्रमोदेन हर्षेण प्रगल्भाः सोत्साहा इत्थमग्रे वक्ष्यमाणमभाषन्त प्रोचुः । किं कृत्वा । भूमिभर्तुर्नृपस्य पुरोऽग्रे प्राभृतं ढौकितकं विमुच्य ढौकयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते तस्य साहिबखानस्य चित्तवृत्तेर्मनोव्यापारस्य मूलकर्म कार्मणमिव ॥

श्लोकार्थ

જેઓનાં કરકમલ લલાટપટ પર અતિથિ બન્યા છે અર્થાત્ અંજલિ જોડીને હર્ષથી ઉત્સાહિત બનેલા તે શ્રાવકો રાજાની આગળ ભેટણું ધરીને આ પ્રકારે બોલ્યા ! તેમની વાણી સાહિબખાનની ચિત્તવૃત્તિને આકર્ષવા માટેનું જાણે કામણ ન હોય ! ॥ ૩૭ ॥

नृणां शासिता त्वं वयं शासनीयाः वयं सेवकास्त्वं पुनः सेवनीयः ।
नियोज्या वयं त्वं नियोक्तासि यस्मात्तदादिश्यतां कृत्यमस्माकमीश ॥ ३८ ॥

हे ईश, त्वं यस्मात्कारणात् त्वं नृणां नराणां शासिता पालयिता असि, पुनर्वयं शासनीयाः पालयितव्याः स्मः । पुनस्त्वं सेवनीयः सेवितव्यः सेवितुं योग्योऽसि, पुनर्वयं सेवकाः सेवाकारकाः स्म । पुनस्त्वं नियोक्ता कार्ये प्रयोजकोऽसि, पुनर्वयं नियोज्याः कर्तव्ये निर्देश्याः स्म । तत्तस्मात्कारणादस्माकं कृत्यं कार्यमादिश्यतां प्रसाद्यताम् ॥ इति श्राद्धानामाकरणं तद्ग्रन्थश्च ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન, આપ શાસનકર્તા છો, અમે શાસનીય છીયે આપ સેવ્ય છો, અમે સેવક છીયે. આપ પ્રત્યેક કાર્યના નિયોજક (પ્રેરક) છો અમો નિયુક્ત (પ્રેર્ય) છીયે. માટે હે સ્વામિન, અમને કાર્યની આજ્ઞા ફરમાવો ॥ ૩૮॥

स ऊचेऽथ वाचेति पीयूषवर्षं किरन्कैतवाद्दन्तनिर्यद्द्युतीनाम् ।
चतुर्दिक्षु चण्डांशुवद्यत्प्रतापो भ्रमत्यब्धिनेमीचरोऽकब्बरोऽस्ति ॥ ३९ ॥

अथ श्राद्धजनप्रश्नानन्तरं स साहिबखानो वाचा वाण्या कृत्वा इत्यग्रे वक्ष्यमाणमूचे बभाषे । किं कुर्वन् । दन्तेभ्यो दशनेभ्यो निर्यान्तीनां निःसरन्तीनां द्युतीनां कान्तीनां कैतवात्कपटात्पीयूषवर्षममृतवृष्टिं किरन्विस्तारयन्निवेतीयं गर्भितोत्प्रेक्षा । किमूचे तदेवाह- हे जनाः, अकब्बरनामा अब्धिनेमीचरः आपाथो नायकपर्यन्तपृथ्वीनाथोऽस्ति । यत्प्रताप-श्चतुर्दिक्षु पूर्वापरदक्षिणोत्तरालक्षणासु हरित्सु भ्रमति पर्यटति । किंवत् । चण्डांशुवत् । यथा भास्वांश्चतुरासामुपरि भ्रमति ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી, દાંતોમાંથી નીકળતી કાન્તિના બ્હાને સુધાવૃષ્ટિ કરતી ન હોય તેવી વાણીથી સાહિબખાન બોલ્યો ! હે શ્રાવકો, સૂર્યની જેમ ચારે દિશાઓના જેમનો પ્રચંડ પ્રતાપ પ્રસરી રહ્યો છે તે સમુદ્રાન્ત-ભૂમિપતિ **અકબર** નામના બાદશાહ છે. ॥ ૩૯ ॥

यया ज्योत्स्नयेवावदातीक्रियन्ते दिशः सरिगता वा स्वकान्तैः क्रियन्ते ।
सखीभिर्विशिष्येव गोशीर्षचन्द्रद्रवैः पत्रभङ्गैकतालंक्रियन्ते ॥ ४० ॥

कदाचिज्जगत्कर्णपूरायमाणां गुणश्रेणिमाकर्ण्य तां हीरसूरेः ।
तमाह्वातुकामेन तेनात्मदूताविह प्रेषितौ दर्शनोत्कण्ठितेन ॥ ४१ ॥

हे जनाः, तेनाकब्बरपातिसाहिना इहाहम्मदावादे मत्पार्श्वे वा आत्मदूतौ स्वसंदेश-हारकौ प्रेषितौ प्रहितौ स्तः । तेन किं कर्तुकामेन । तं जगत्प्रसिद्धगुणग्रामं हीरविजयसूरिमा-ह्वातुमाकारयितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशेन । अत एव पुनः किंभूतेन । दर्शनोत्कण्ठितेन गुरोरालोकनोत्सुक्यमाजा । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिन्नपि समये जगतां भुवनानां कर्णौ श्रवणौ पूर्यते अनयेति कर्णपूरः । अथवा कर्णपूरो कर्णाभरणे तद्वदाचरितां यावज्जगज्ज-

नाह्वादिर्नो हीरसूरेर्गुणानां श्रेणीं धोरणीमाकर्ण्य श्रुत्वा । तां काम् । यया गुरुगुणश्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रचन्द्रिकयेव दिशः सर्वा अप्याशा अवदातीक्रियन्ते श्वेता विधीयन्ते । अथ वा स्वकान्तैरात्मात्मभर्तृभिर्दिशो निजनिजदिगङ्गना नर्मलीलावशात्सस्मिताः सहासाः क्रियन्ते सृज्यन्ते । वा अथ वा । सखीभिर्वयसीभिर्मण्डनकारिकाभिर्वा गोशीर्षकाणां चन्दनानां चन्द्राणां कर्पूराणां च द्रवैः पङ्कैः कृत्वा यत्र वल्लीभिः । 'देव भवद्भैरिवधूवदने वने च नागरुचिताश्चन्दनपत्त्रभङ्गाः' इति चम्पूकथायाम् । उत्प्रेक्ष्यते विशिष्य विशेषप्रकारेणालंक्रियन्ते भूष्यन्ते इव ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

હે શ્રાવકો, તે હીરવિજયસૂરિની ગુણ ણિને સાંભળીને, તેમનાં દર્શન કરવાને ઉત્સુક અકબર બાદશાહે તેમને પોતાની પાસે બોલાવવા માટે પોતાના સંદેશ વાહકો મારી પાસે અહીં (અમદાવાદ) મોકલ્યા છે. કેવી ગુણશ્રેણિ સાંભળીને! (૧) ચન્દ્રની ચન્દ્રિકાની જેમ જે ગુણશ્રેણિએ સર્વ દિશાઓને ઉજ્વલ કરી છે. અથવા (૨) સ્વસ્વ ભર્તાર વડે જેમ દિશાઓ સસ્મિતા કરાય છે તેમ દિશાઓ ગુણશ્રેણિથી સસ્મિતા બની છે, અથવા (૪) જેમ શણગારનારી સખીઓ ગોશીર્ષ ચંદનના પ્રવાહીથી પોતાની સખીને પત્રાવલિથી શણગારે તેમ દિશાઓ હીરવિજયસૂરિની ગુણશ્રેણિથી અલંકૃત બની છે! ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥

समुद्रोऽपि भीतिं दधद्वारिपूराद्विशुद्धोऽपि कार्ष्ण्यं पुनर्बिभ्रदन्तः ।
भुवो वासवेनैष लेखो विशेषप्रवृत्तिं वहंल्लेखवत्प्रेषितश्च ॥ ४२ ॥

हे जनाः, च पुनर्भुवो वासवेनाकब्बरेण पृथ्वीपुरंदरेण विशेषप्रवृत्तिं स्वहृदयाभिप्रायनिवेदकावार्तां वहन्दधत् एष मत्करकिसलयवर्ती लेखवत् देव इव लेखः स्फुरन्मान प्रेषितः प्रहितोऽस्ति । किं कुर्वन् । सह मुद्रया मुद्रणेन जतुषामधुरणेन वर्तते यः । मुद्रायुक्त इत्यर्थः । समुद्रः पयोधिरपि वारिपूराज्जलप्लवाद्भीतिं भयं दधत् धारयन् । पुनः किं कुर्वन् । विशुद्धो धवलोऽपि कार्ष्ण्यं मषिवर्णश्यामिकां अन्तः बिभ्रत्कलयन् ॥

શ્લોકાર્થ

હે શ્રાવકો, અકબરબાદશાહે સ્વહૃદયનો અભિપ્રાય જણાવતા પત્રની જેમ પોતાની મહોરછાપ સહિત ફરમાન પત્ર પણ મોકલાવ્યો છે, તે પત્ર સમુદ્રરૂપ હોવા છતા પણ

પાણીના પ્રવાહથી ભય પામે છે અને શ્વેત (સફેદ) હોવા છતાં પણ મષીની અક્ષર પંક્તિરૂપ શ્યામતા ધારણ કરે છે. ॥ ૪૨ ॥

अनुन्नीतसंप्राप्तमद्भृत्यवर्गैर्निजालोकनाविष्कृतातङ्कसर्गैः ।
भविष्यत्यमुष्य व्ययो यत्समाधेः सरस्या इवाकालमेघैः कजानाम् ॥ ४३ ॥

त्रियामाविरामा इवाम्भोजबन्धुं व्रतीन्द्रं ततो यूयमेवानयध्वम् ।
निगद्येति खानेन संमान्य ते स्वान्विसृष्टा निवासान्ययुः प्रीतिमन्तः ॥ ४४ ॥

साहिबखानेन नाम्ना इति पूर्वोक्तं निगद्य कथयित्वा समान्य संमानं च प्रदाय विसृष्टाः पश्चात्प्रेषिता श्राद्धाः प्रीतिमन्तो हृष्टमानसाः सन्तः स्वान्निवासान् ययुर्जग्मुः । निजनिकेतनस्थानेषु गता इत्यर्थः । इति किम् । हे हीरसूरिभक्तजनाः, ततः कारणात् यूयमेव भवन्त एव व्रतीन्द्रं सूरिमानयध्वम । अत्र गन्धारनगरादकमिपुरे आकारयत । के इव । त्रियामाविरामा इव । यथा विभावरीणां विरामा दिवसावसानसमया अम्भोजबन्धुं भास्करमत्र जीवलोके रोदःकंदरे वा आनयन्ति । ततः कुतः । यतः कारणान्निजानामात्मनामालोकनान्मुद्गलजातित्वेन भीमाशयत्वाद्दर्शनादेवाविष्कृतः प्रगटभाव प्रापितः आतङ्को भयं तस्य सर्गः सृष्टिर्यैस्तादृशैरनुन्नीतैरवितर्कितैरज्ञातपूर्वैः संप्राप्तैरर्थात् हीरसूरिसमीपे समागतैर्मद्भृत्यवर्गैर्मम सेवकगणैरमुष्य हीरविजयसूरेः समाधेर्ध्यानस्य चित्तस्वास्थ्यस्य वा व्ययो व्यपगमः क्षयो भविष्यति । केषामिव । कजानामिव । यथा सरस्या महत्सरस कजस्य कमलस्य । जातिवाचित्वादेकवचनम् । सर्वजातीयाम्भोजवनस्य अकालमेघैरसमयसंप्राप्तपयोधरैर्व्ययो भवति । 'यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमदं न स । बालातपमिवाब्जानामकालजलदोदयः ॥' इति रघुवंशे ॥ इति राजनगरश्राद्धानां खानदत्तहीरविजयसूरीश्वराकारणादेशः ॥

શ્લોકાર્થ

"હે હીરવિજયસૂરિજીના ભક્ત શ્રાવકો ! અમારા સેવકોને હીરવિજયસૂરિજી પાસે મોકલવાથી ભયંકર મોગલ જાતિને જોતાં જ અભિપ્રાયને નહી જાણવાથી આ પ્રમાણે ભયની આશંકા ઉત્પન્ન થશે. જેમ પ્રલયકાળના મેઘોવડે સરોવરમા રહેલા કમલોનો નાશ થાય તેમ કદાચ આચાર્યશ્રીના સ્વાસ્થ્ય અથવા ચિત્તના સમાધિનો નાશ થશે. તે માટે હે શ્રાવકો, રાત્રિના વિરામ સમયે જેમ સૂર્યને લવાય તેમ તમે જ તે સૂરિજીને અમદાવાદમાં બોલાવી લાવો." આ પ્રમાણે કહીને સાહિબખાને તેઓનું સન્માનપૂર્વક વિસર્જન કર્યું. ત્યારબાદ શ્રાવકો હૃદયમા અત્યંત આનંદને ધારણ કરતા પોત પોતાના સ્થાને ગયા. ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥

विचिन्त्यात्मचित्ते तदादेशमर्हन्मतस्योदयस्वर्द्रुमस्येव बीजम् ।
तपापक्षमुख्याखिलश्राद्धलोका मिलित्वा मिथः प्रोचुरानन्दसान्द्राः ॥ ४५ ॥

तपा इति नाम यस्य तादृग्गणस्य गच्छस्य पक्षः स्वीकारो येषां ते तपापक्षाः । 'अपक्षपातेन परीक्ष्यमाणः पक्षः' इत्यनेकार्थवृत्तौ । तेषु मुख्याः श्रेष्ठा अखिला समग्राः श्राद्धलोकाः श्रावकजना मिलित्वा एकत्र संभूय मिथः परस्परमानन्देन सान्द्रा व्याप्ताः प्रोचुः कथयन्ति स्म । किं कृत्वा । आत्मचित्ते निजमनसि तदादेशं साहिबखानाज्ञामर्हन्मतस्य जिनशासनस्य य उदयः स एव स्वर्द्रुमः कल्पवृक्षः तस्य बीजं निदानमुत्पत्तिकारणमिति विचिन्त्यालोच्य ॥

श्लोकार्थ

साहिबખાનની જિનશાસનરૂપી કલ્પવૃક્ષના બીજ સમાન આજ્ઞાને મનમાં વિચારીને અત્યંત આનંદિત બનેલા તપગચ્છના મુખ્ય મુખ્ય સર્વે શ્રાવકો એકત્ર થઈને પરસ્પર વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા. ॥ ૪૫ ॥

इतः शासनं शासितुर्नः प्रजानामितो वन्दनीया विभोर्वन्द्यपादाः ।
इदं सौरभारोपणं जातरूपे त्रिरेखे पयःपूर्तिरप्याविरासीत् ॥ ४६ ॥

इतोऽस्मिन्पार्श्वे एकपक्षे प्रजानां शासितुरकमिपुराधिपतिसाहिबखानस्य शासनमादेश । तथा इतोऽपरस्मिन्पार्श्वे विभोः सूरीन्दोर्वन्द्यास्त्रिभुवनजननमस्करणीया पादाश्चरणा वन्दनीयाः प्रणतिगोचरीकार्याः । तर्हि इदमेतज्जातरूपे सुवर्णे सौरभस्य सुगन्धताया आरोपणं कर्तव्यमस्ति । पुनस्त्रिरेखे शङ्खे पयसां दुग्धानां पूर्तिः पूरणमाविरासीत्प्रकटीभूतम् ॥

श्लोकार्थ

એક બાજુ અમદાવાદની પ્રજાના શાસનકર્તા સાહિબખાનની આજ્ઞા અને બીજી બાજુ વિશ્વવંદનીય આરાધ્યપાદ શ્રી આચાર્યદેવ તે ખરેખર જાત્યસુવર્ણમા સુગન્ધનો આરોપ કરવા જેવું છે (સોનામાં સુગંધ જેવું) અથવા દક્ષિણાવર્તશંખમાં દૂધનું પ્રગટ થયા જેવું થયું. । ॥ ૪૬ ॥

इदन्तर्मुनीन्दोर्निनंसा पुरास्ते नियुक्ता पुनः स्वामिनेदं तदासीत् ।
प्रतिस्थानमालोकमानान्मनुष्यान्समेत्य स्वयं पद्मवासा वृणीते ॥ ४७ ॥

पुरा पूर्वं हृदन्तरस्मिंश्चित्तमध्ये मुनीन्द्रोः सूरीन्द्रस्य निनंसा नन्तुमिच्छा आस्ते विद्यते । पुनस्तदुपरि स्वामिना खानेन नियुक्ता आदिष्टाः । तर्हि इदमासीदेतज्जातम् । किं प्रतिस्थानं प्रति आलोकमानान्पश्यतो मनुष्यान् जनान् स्वयमात्मनैव समेत्यागत्य पद्मवासाः कमलालया लक्ष्मीर्वृणीते वरयति ॥

श्लोकार्थ

પૂર્વે પોતાના હૃદયમા આચાર્યશ્રીને નમન કરવાની ઈચ્છા તો હતી જ, તેમાં રાજ્યના શાસક સાહિબખાને આદેશ કર્યો ! તે ખરેખર પ્રયાણમાં મુહૂર્તને જોતાં મનુષ્યોને લક્ષ્મીદેવી સ્વયં આવીને વર્યા જેવું થયું ! (અર્થાત્ ઘેર બેઠે લક્ષ્મીદેવીએ આવીને ચાંદલો કર્યા જેવુ થયું ॥ ૪૭ ॥

अलं मन्दवद्वो विलम्बैः सगर्भास्त्वरध्वं व्रजामः प्रभोः संनिधाने ।
विमृश्येति सर्वेऽभिनिर्याणयोग्यं मुहूर्तं मिथो निर्णयन्ति स्म पौराः ॥ ४८ ॥

सर्वे पौरा नागरिका राजनगरश्रावकाः इत्यमुना प्रकारेण विमृश्य विचारयित्वा अभिनिर्याणस्य स्वप्रस्थानस्य योग्यमुचितं मुहूर्तं शुभवासरवेलां निर्णयन्ति स्म । द्विजज्यौतिषिकैर्निर्धारयन्ति स्म । इति किम् । हे सगर्भा भ्रातरः, वो युष्माकं मन्दवत्क्रियासु कुण्ठाः सालसा वा तुन्दपरिमृजा वा मूर्खा वा तद्वत्तेषामिव विलम्बैः प्रतीक्षणैरलं पूर्यतां त्वरध्वं शीघ्रीभवत । प्रभोर्गुरोः संनिधाने समीपे गन्धारबन्दिरे व्रजामो यामः ॥ इत्यकमिपुरश्राद्धानां गुरुवन्दनालोचः ॥

श्लोकार्थ

આ પ્રમાણે પરસ્પર વિચારીને, રાજનગરનાં શ્રાવકોએ પ્રયાણનું ઉચિત મુહૂર્ત નિર્ધાર્યું, અર્થાત્ બ્રાહ્મણ જ્યોતિષીઓ દ્વારા શુભ દિવસ નક્કી કર્યો શા માટે ? હે બન્ધુઓ, તમારે હવે પ્રમાદી પુરૂષની જેમ વિલંબ કરવાથી સર્યું ! જલ્દી કરો ! આપણે આચાર્યશ્રીને પાસે ગાધાર નગરમા જલ્દી જઈએ.' ॥ ૪૮ ॥

अथारुह्य वाह्यानि ते श्राद्धलोकाः पुरे भूमिशृङ्गारगन्धारसंज्ञे ।
प्रभुं वन्दितुं प्रीतिमन्तः प्रचेलुर्जिनं स्वर्गिवर्गा इव क्षोणिपीठे ॥ ४९ ॥

अथ मुहूर्तवासरागमनानन्तरं भूमेः क्षोणीलक्ष्म्याः शृङ्गारे मण्डनायमाने भूषाभूते गन्धार इति संज्ञा नाम यस्य तादृशे पुरे प्रभु हीरविजयसूरिं वन्दितुं नमस्कर्तुं ते पूर्वप्रोक्ताः श्राद्धलोकाः श्रावकजनाः प्रचेलुः प्रतिष्ठन्ते स्म । किं कृत्वा । वाह्यानि रथादिनी वाहनान्यारुह्याध्यास्य । किंभूताः । प्रीतिमन्तः प्रमोदमेदुराः । क इव । स्वर्गिवर्गा इव । यथा क्षोणिपीठे भूमीमण्डले जिनं तीर्थनायकं नेतु नमस्यितु सिंहगजाश्वफणिगरुडादीनि स्वस्वायनान्यधिरुह्य देवाः प्रचलन्ति व्रजन्ति ॥

श्लोकार्थ

જેમ પૃથ્વીમંડળ પર જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરવા માટે સિંહ, ગજ, અશ્વ સર્પ અને ગરૂડ આદિ વાહનો પર સ્વાર થઈને દેવો જાય તેમ આચાર્યશ્રીને નમસ્કાર કરવા માટે હર્ષપૂર્વક રથ આદિ વાહનો પર આરૂઢ થઈને પૃથ્વીમંડલના આભૂષણરૂપ ગંધાર નગર તરફ ચાલ્યા. ॥ ૪૯ ॥

शिवश्रीविवाहोत्सुकीभूतचित्तैर्यथा यात्रिकैः सिद्धधात्रीधरस्य ।
प्रयाणैरभूयःप्रमाणैरमीभिः समीपे शमीन्दोः समागम्यते स्म ॥ ५० ॥

अमीभिः श्राद्धैर्न विद्यते भूयो बहु प्रमाणं येषां तादृशैः प्रयाणैर्निशावासादिलक्षणैः प्रीतिदिनप्रचलनैः शमीन्दोः सूरेः समीपे पार्श्वे गम्यते स्म समागतम् । यथा यात्रिकैर्विविधतीर्थयात्राविधायकैर्जनैः स्तोकमानैरल्पप्रमाणैः सिद्धधात्रीधरस्य श्रीशत्रुंजयशैलस्य संनिधाने गम्यते । किंभूतैः श्राद्धैः यात्रिकैश्च । शिवश्रिया मुक्तिलक्ष्म्या विवाहे पाणिग्रहणकरणे उत्सुकीभूतमुत्कण्ठितं चित्तं मनो येषां तैः ॥ इति गन्धारे श्राद्धानां गमनम् ॥

श्लोकार्थ

મુકિતરૂપી કન્યાનું પાણિગ્રહણ કરવામાં ઉત્સુક ચિત્તવાળા યાત્રિકો અવિરત પ્રયાણવડે શત્રુંજય પર્વતની સમીપે પહોંચે તેમ રાજનગરનાં શ્રાવકો હર્ષપૂર્વક અવિરત પ્રયાણવડે આચાર્યમહારાજની સમીપે પહોંચ્યા. ॥ ૫૦ ॥

स्फुरद्वाहुशाखः सपाणिप्रवालः प्रवर्द्धश्रियं बिभ्रदश्रान्तशोभाः ।
नखानूनसूनाचिरुद्यन्मरन्दो नमन्नागरीनेत्रविभ्राजिभृङ्गः ॥ ५१ ॥

द्विजोद्भासितः सिद्धिसस्यैकधारी भवग्रीष्मतिग्मांशुतापापहारी ।
शिवाध्वन्यसंसेव्यमानो न्यमालि व्रतीन्द्रोऽध्वशाखीस तैः पौरपान्थैः ॥ ५२ ॥

तैरकमिपुरसत्वैः तत्रागतैर्वा पौरैर्नागरैरेव पान्थैरर्थान्मुक्तिपुरपथिकैः स सर्वजगद्वि-ख्यातो हीरविजयनामा व्रतीन्द्रः सूरिरेवाक्षशाखी मार्गच्छायातरुः न्यभालि निरीक्षितः। किंभूतः। स्फुरद्वाहुर्भुज एव शाखा यस्य। पुनः किंभूतः। सह पाणिप्रवालेन हस्तपल्लवेन वर्तते यः। पुनः किं कुर्वन्। प्रबर्हा प्रकृष्टामथ च प्रकृष्टानां बर्हाणां पत्राणाम्। 'बर्हः पर्णे परीवारे कलापे' इत्यनेकार्थः। श्रियं शोभां बिभ्रद्दधत्। पुनः किंभूतः। न भ्रान्तत्वेन मिथ्याभ्रमज्ञानत्वेन सत्यज्ञानतयैव शोभते इत्येवंशीलः। तथा द्रुमार्थे अत्युच्चैस्तरत्वादा-काशे अवसानत्वेन शालते इत्येवंशीलः। पुनः किंभूतः। नखा पदानूनानि सर्वावयवसंपू-र्णानि सूनानि कुसुमानि यस्मिन् स तथा। अर्चिरर्थान्नखानामेव कान्तिरेवोद्यत्प्रकटी-भवन्मरन्दो मधु यत्र। पुनः किंभूतः। नमन्तीनां भक्तिप्रह्वतया चरणारविन्दे लगन्तीनां नागरीणां गन्धारनागरिकनारीणां नेत्राणि लोचनान्येव विभ्राजिनः शोधनशीला भृङ्गा भ्रमरा यत्र। पुनः किंभूतः। द्विजैर्दशनैः शकुन्तैश्च उद्भासितः शोभितः। पुनः किंभूतः। सिद्धि-र्मुक्तिरेव, अथ वा सिद्धयोऽष्टावणिमाद्याः, अथ वा तथा तपः शक्तयो विविधलब्धयस्ता एव सस्यानि फलानि तेषामेकोऽद्वितीयोऽन्येषु तादृक्सादृश्याभावाद्धरतीत्येवंशीलो धारी धारकः। पुनः किंभूतः। भवः संसारः स एव ग्रीष्म उष्णकालः तस्य तिग्मांशुः सार्थकं नाम चण्डकिरणस्तस्य ज्येष्ठमाससंबन्धी तापस्तदुपरि च तपनतापो महानिदाघस्तस्य हन्ता अपहन्तीत्येवंशीलः। अत्र शीले तृन्। हन्ता हननशीलः। वृक्षच्छायायां तापोप-शान्तिः स्यादिति। पुनः किंभूत,। अध्वन्यैर्मोक्षमार्गप्रस्थितपान्थैः सम्यग्ज्ञानचारित्रादिः पल्लवपुष्पफलादानपूर्वकं सेव्यमान उपास्यमानः। वृक्षधर्माः सर्वेऽप्यत्रैव दर्शिताः सन्तीति ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

મુક્તિપુરીના પથિક એવા અમદાવાદના તે શ્રાવકોએ વિશ્વવિખ્યાત હીરવિજય સૂરિરૂપ વડવૃક્ષ જોયું.

હીરવિજયસૂરિ. [ઉપમેય]	વટવૃક્ષ [ઉપમા
૧. સ્ફુરાયમાન બાહુ [હાથ]	૧ શાખા.
૨. હાથ	૨. પલ્લવ
૩. પરિવાર	૩. પત્ર
૪. નખ આદિ સર્વ અવયવ	૪. પુષ્પ
૫ નખોની કાન્તિ.	૫. પુષ્પરસ.
૬ નગરવાસી સ્ત્રી પુરૂષો.	૬ ભ્રમર.

૭. દંતપંક્તિ	૭. પક્ષી
૮ સિદ્ધિરૂપ ફળ	૮ ફળ
૯. સંસારતાપને હરનાર	૯. ગ્રીષ્મકાળનો તાપ હરનાર
૧૦. મુમુક્ષુઓથી ઉપાસ્ય	૧૦. પથિકોથી સેવ્ય
૧૧. સત્યજ્ઞાનથી ઉન્નત	૧૧. ગગનસ્પર્શી ઉન્નત

સ્ફુરાયમાન બાહુરૂપ શાખાવાળા, હાથરૂપ પલ્લવથી યુક્ત, પરિવારરૂપ પત્રોની શોભા ધરાવતા, અત્યન્ત સત્યજ્ઞાનરૂપ ઉન્નતિથી શોભતા, નખાદિ સંપૂર્ણ સર્વ અવયવરૂપ પુષ્પોવાળા, નખોની કાંતિરૂપ મકરન્દવાળા, ભક્તિપૂર્ણ હૃદયવાળા, વિનમ્ર નગરવાસીરૂપ ભ્રમરવાળા, દંતપક્તિરૂપ પક્ષીઓથી સુશોભિત, સિદ્ધિરૂપ ફળોને ધારણ કરનારા, સંસારરૂપ ગ્રીષ્મકાળના પ્રચંડતાપને દૂર કરનારા અને મોક્ષમાર્ગના પથિકોથી ઉપાસ્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિને જોયા. ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥

नभोम्भोदगर्जोर्जितस्तोत्ररावप्रतिध्वानितोपान्तपाथोधिमध्याः ।
मुदा हीरसूरीन्द्रपादारविन्दं व्यधुर्मूर्ध्नि लोहोत्तमोत्तंसवत्ते ॥ ५३ ॥

ते श्राद्धा मुदा प्रमोदेन हीरसूरीन्द्रस्य हीरविजयसूरिपुरंदरस्य पादारविन्दं चरणकमलं लोहोत्तमानां सुवर्णानामुत्तंसवदवतंसशेखरमिव मूर्ध्नि निजमस्तके व्यधुः कुर्वन्ति स्म । किं भूताः । नभसः श्रावणमासस्य योऽम्भोदो वारिवर्षी मेघस्तस्य गर्जा गर्जितध्वनिस्तद्वदूर्जिताः प्रबला तत्सदृशा वा स्तोत्राणां गोयमसोहमेत्यादिकानां सूरिन्दोः स्तुतिपाठानां रावाः शब्दास्तैः प्रतिध्वानित प्रतिशब्दयुक्त कृतमुपान्ते समीपे गन्धारसंनिधौ यः पाथोधिः समुद्रस्तस्य मध्यं जलान्तरालं यैः । समीपे दूरे वा जलधौ प्रतिध्वनिर्दृश्यते । यथा नैषधे नलस्य दमयन्तीपरिणयनगमनावसरे 'विचित्रवादित्रनिनादमूर्छितः सुदूरचारी जनतामुखारवः । ममौ न कर्णेषु दिगन्तदन्तिनां पयोधिमध्यप्रतिनादमेदुरः ॥' इति ॥

શ્લોકાર્થ

ગંધારની પાસે રહેલા સમુદ્રના મધ્યભાગમાં જેના પડઘા પડે તેવા પ્રકારના શ્રાવણ માસના મેઘની ગર્જના સમાન સ્ફુરાયમાન ધ્વનિથી સ્તુતિ કરી રાજનગરના શ્રાવકોએ હર્ષપૂર્વક હીરવિજયસૂરિનાં ચરણકમલને સુવર્ણનાં મુગટની જેમ પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યાં. ॥ ૫૩ ॥

पयःपूरितप्रावृषेण्याम्बुदानामिव स्तोककैरुन्मुखत्वं दधानैः ।
स्फुरद्वाग्विलासामृतं पातुकामैः पुरस्तात्प्रभोस्तैरगृह्यन्त वाचः ॥ ५४ ॥

तैः श्राद्धैः प्रभोर्गुरोः पुरस्तादग्रे वाचो वचनान्यगृह्यन्त आदत्ताः । किं कर्तुकामैः । स्फुरन्ती चित्ताह्लादकत्वेनोल्लसन्ती या वाग्वाणी तस्या विलासो वैचित्री स एवामृत सुधारसः तत्पातुमास्वादयितुं कामोऽभिलाषो येषां तैः । पुनः किं कुर्वाणैः । उन्मुखत्वं गुरुवदनावलोकनार्थं किंचिदुच्चैः संमुखभाव दधानैर्धारयद्भिः । कैरिव । स्तोककैरिव । यथा अमृतं पयोदपयः पातुकामैः अत एवोन्मुखत्वमुच्चैर्वदनतां चञ्चुपुटत्व बिभ्राणैश्चातकैः पयोभिः सलिलैः पूरितानां भृतमध्यानां तथा प्रावृषेण्यानां वर्षाकालसंबन्धिनाम् । प्रावृषेरेण्यप्रत्ययः । अम्बुदानां मेघानां पुरस्ताद्वाचो गृह्यन्ते । यदुक्तम् 'विलपति तृषा सारङ्गोऽयं त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते संयोगोऽयं कथंचिदुपस्थित । उपकृतिकृते सद्य तेऽस्त कुरुष्व यदग्रतो भ्रमति पवनः कस्त्वं कोऽयं क्व ते जलबिन्दवः ॥' तथा 'एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः । पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥' इति ॥

श्लोकार्थ

વર્ષાઋતુના જલપરિપૂર્ણ મેઘોની સન્મુખ બનેલા ચાતકો જેમ અવાજ કરે તેમ હીરવિજયસૂરિની આગળ ઉલ્લાસયુક્ત વાણીના વિલાસરૂપ અમૃતનું પાન કરવાની ઈચ્છાથી રાજનગરના શ્રાવકોએ વાત કરવાનો આરંભ કર્યો. ॥ ૫૪ ॥

सखीभूतदिक्सुभ्रुवः सौविदल्लीकृतौदार्यधैर्यादिमास्वद्गुणौघान् ।
चतुर्वीचिमत्खातिके रत्नगर्भावरोधेऽनिशं वासयन्कीर्तिदारान् ॥ ५५ ॥

विपक्षान्विपक्षक्षमाभृत्सहस्रान्सृजन्मुद्गलाखण्डलः पूर्वदेशे ।
विभो वर्ततेऽकब्बरो द्रष्टुकामः किमाशां निजामुग्रधन्वावतीर्णः ॥ ५६ ॥

हे विभो हे गुरो, पूर्वदेशे इतः पूर्वस्यां दिशि मेवातमण्डले अकब्बरनामा मुद्गलानां यवनजातिविशेषाणां काबिलजनपदजन्मनामाखण्डलो वासवो वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते निजामात्मीयामाशां दिशं प्राचीं द्रष्टु स्वचक्षुषा निरीक्षितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशः । उग्र प्रबलं द्वेष्यैरधृष्य धन्व देवायुध शक्रधनुर्वा स्वामाविकोदण्डो वा यस्य स उग्रधन्वा शक्र इवावतीर्णः क्षोणीमण्डल इवाजगाम । किं कुर्वन् । विपक्षा वैरिणः अथ वा विशिष्टाः पुत्रपौत्रमित्त्रभ्रातृस्वजनानीकादिकाः पक्षा येषां तादृग्विधा ये क्षमाभृतो भूपतय । अथ

च विशेषा वैशिष्ट्यभाजः सर्वत्रोदयसामर्थ्यवन्तः पक्षा गरुतो येषां तादृक्षा ये क्षमाभृतः पर्वताश्च तेषां सहस्रान् सहस्रसंख्याकान् विपक्षान् विगताः पक्षाः परीवाराः सहाया वा मित्राणि वा पक्षतयश्छन्दाश्च येषां तादृशान् सृजन् कुर्वन्। पक्षतिशब्देन पक्षा अप्युच्यन्ते। यथा नैषधे 'दिवमङ्कादमराद्रिरागतां घनरत्नकपाटपक्षतिः' इति। किं कुर्वन्। अनिशं निरन्तरं रत्नगर्भा भूमिरेवावरोधोऽन्तःपुरं तत्र कीर्तय एव दाराः पत्न्यस्तान् वासयन् स्थापयन् निवासं कारयन्। किंभूतान् कीर्तिदारान्। सखीभूता वयस्यो जाताः दिक्सुभ्रुवः आशावशा दिगङ्गना येषां तान्। पुनः किंभूतान्। सौविदल्लीकृता अन्तःपुररक्षकाः कृताः कञ्चुकिभावं प्रापिताः। कञ्चुकिनो हि पुरुषा नृपाणामवरोधरक्षाविधायिनः स्युरिति स्थितिः। औदार्यं दानशौण्डता। अतिदातृत्वमित्यर्थः। धैर्यं देवदानवमानवादिभिरचालनीयसत्त्वं धीरता आदौ येषां तादृशा भास्वन्तो भुवनेषु स्फूर्तिमन्तः जगच्चेतश्चमत्कारकारिणो वा गुणानामोघाः समूहा येषु येषां वा। किंभूता रत्नगर्भा। चत्वारः प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणाश्चतुःसंख्याका ये वीचिमन्तः कल्लोलमालिनः समुद्रा एव खातिका परिखा यत्र। अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा॥ युग्मम्॥

શ્લોકાર્થ

હે ગુરૂદેવ! અહીંથી પૂર્વ દિશામાં મોગલવંશીય કાબુલ દેશાધિપતિ અકબર નામનો રાજેન્દ્ર છે; જેની ચારેબાજુ કલ્લોલવાળા ચાર સમુદ્રરૂપ ખાઇઓવાળી પૃથ્વીરૂપ અંતઃપુરમાં જેની દિશાઓરૂપ સ્ત્રીઓ રાખી છે તેની કીર્તિરૂપ રાણીઓને નિરંતર વાસ કરાવતો જેણે ઔદાર્ય-ધૈર્ય આદિ ચમત્કારી ગુણોને અંતઃપુરના રક્ષક બનાવ્યા છે અને હજારો શત્રુરાજાઓને જેણે પરિવાર રહિત બનાવ્યા છે તેવો અકબર બાદશાહ, જાણે દેવાયુધ સહિત ઇંદ્ર પોતાની દિશા (પૂર્વ) ને જોવા માટે આવેલો ન હોય! તેવો શોભે છે. ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥

जगन्मानसानामिवाकृष्टिरश्मीन्सुधाधामवद्बिभ्रतः शुभ्रिमाणम्।
कदाचित्समाकर्ण्य युष्मद्गुणौघान्प्रभून्प्रेक्षितुं काङ्क्षता तेन साक्षात्॥ ५७॥

तनूमन्निदेशं नृपस्येव लेखं करे बिभ्रतः प्रेषितादूतयुग्मात्।
प्रभोः सूक्ष्मदर्शीव शास्त्रस्य हार्दं विदित्वा मुदा साहिबः खानमुख्यः॥ ५८॥

इवानूनर्चिष्यतीन्पूर्वशैलं तदीयान्तिकं पूज्यपादाभिनीपुः।
सहायानिवाहूय नः श्रीमुनीन्दो सुखं प्रेषयामास वः संनिधाने॥ ५९॥

हे श्रीमुनीन्दो, साहिब इति नामा खानेषु यवनसामन्तेषु मुख्यः श्रेष्ठः स मुदा हर्षेण सहायान् सखीनथ वा अनुजीविन इव नः अस्मान् आहूयाकार्य सुखं यथा स्यात्तथा बहुमानपुरःसरं न तु बलेन वो युष्माकं संनिधाने समीपे प्रेषयामास प्रहिणोति स्म । साहिबखानः किं कर्तुमिच्छुः । पूज्यपादान् श्रीमद्भगवच्चरणांस्त्वदीयान्तिकमकब्बरसाहिबपार्श्वं निनीषुः नेतुमिच्छुः । क इव । अनूरुरिव । यथा सूर्यसारथिररुणः अर्चिष्यतीन् भास्करान् पूर्वशैलमुदयाचलं नयति । एतावता अनेनोपमानेन कृत्वा द्वयोरप्यभ्युदयः सूचितः । किं कृत्वा । दूतयुग्मात्सन्देशहारिद्वन्द्वात्प्रभोरकब्बरसाहेः स्वस्वामिनः हार्दं हृदयाभिप्रायं विदित्वा ज्ञात्वा । क इव । सूक्ष्मदर्शीव । यथा कुशाग्रमतिः शास्त्रस्य हार्दमुपनिषद् रहस्यं वेत्ति । दूतयुग्मात्किं कुर्वत । करे स्वहस्ते लेखं साहिस्फुरन्मानं बिभ्रतो धारयतः । उत्प्रेक्ष्यते नृपस्याकब्बरपातिसाहेर्मूर्तिमन्तं देहभाजं मूर्तं वा निदेशमाज्ञामिव । पुनः किंलक्षणात् । तेन साहिनैव प्रेषितात्स्वयं गुर्जरेषु प्रस्थापितात् । किं कुर्वता । प्रभून् श्रीमद्भगवत्पादान् साक्षात्प्रत्यक्षेण स्वपुरः पादावधारितान्निजनयननलिनाभ्यां प्रेक्षितुं विलोकयितुं काङ्क्षता समीहमानेन । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिंश्चिदपि व्यतिकरे विविधविद्वद्गोष्ठीसमये युष्मद्गुणौघान् श्रीमतां गुणगणान् समाकर्ण्य सम्यक्प्रकारेण श्रवणगोचरीकृत्य । श्रुत्वेत्यर्थः । गुणान् किं कुर्वतः । सुधाधामवत्पीयूषकान्तीश्चन्द्रानिव शुभ्रिमाणं श्वेतभावं बिभ्रतो धारयतः । उत्प्रेक्ष्यते जगतां त्रिभुवनजनानां सुरासुरनराणामन्तःकरणानामाकर्षणे स्वसमीपानयने रश्मीन् रज्जूरिव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

શ્લોકાર્થ

હે ભગવાન, ત્રણે જગતના ચિત્તને આકર્ષવા માટે રજ્જુ સમાન અને ચંદ્ર જેવા ઉજ્જવલ આપના ગુણોને કોઈ સમયે રાજસભામાં સાભળીને સાક્ષાત્ આપશ્રીના દર્શનને ઈચ્છતા એવા અકબર બાદશાહે, જાણે સાક્ષાત્ મૂર્તિમંત રાજાની આજ્ઞા ન હોય તેવો પત્ર બે દૂતોના હાથમાં આપીને સાહિબખાન પાસે આપશ્રીને બોલાવવા માટે મોકલ્યા છે. સામંતોમાં શ્રેષ્ઠ એવા સાહિબખાને, જેમ સૂક્ષ્મદર્શી પુરૂષ શાસ્ત્રોના રહસ્યને જાણે તેમ બાદશાહના અભિપ્રાયને જાણીને, જેમ સૂર્યનો સારથિ અરૂણ સૂર્યને ઉદયાચલ પર લઈ જાય તેમ આપશ્રીને બાદશાહની પાસે લઈ જવા માટે, મિત્રની જેમ અમને બોલાવીને, આપશ્રીની પાસે મોકલ્યા છે. ॥ ૫૭ ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥

सुवर्णोऽप्यवर्णः सुरावासवासी न लेखोऽपि मूकोऽप्युदन्तं ब्रुवाणः ।
प्रभो गृह्यतां नागरैरित्युदित्वा स लेखः पुरोऽमोचि वाचंयमेन्दो ॥ ६० ॥

नागरैरकमिपुरग्रावकैरित्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा वाचंयमेन्दोः साधुसुधारुचेः सूरेः पुरोऽग्रे अकब्बरसाहिप्रहितो लेखः स्फुरन्मानापरनामा अमोचि मुक्तः । सूरीणां

पाणिपद्मे समर्पित इत्यर्थः । इति किम् । हे प्रभो, अयं लेखो गृह्यताम् । किंभूतः । सुशोभनो वर्णो ब्राह्मणादिर्विद्यते यस्य । पुनः किंभूतः । अवर्णः न विद्यते वर्णो यस्य । इति विरोध. । विरोधशान्तौ तु विशिष्टः शुक्लादिरथ वा शोभनं स्वर्णम् अथ वा चित्रमालेख्यं वा यस्मिन् सः । अथ कृष्ण इव श्यामा वर्णा अक्षराणि यत्र । 'वर्णः स्वर्णे मखे स्तुतौ ॥ रूपे द्विजादौ शुक्लादौ कुथायामक्षरे गुणे । भेदे गीतक्रमे चित्रे यशस्ताल-विशेषयोः । अङ्गरागे च वर्णं तु कुङ्कुमे' इत्यनेकार्थः । पुनः किंलक्षण । लेखो देवोऽपि सन् सुराणां निर्जराणामावासे वसतीत्येवंशीलः । अयमपि विरोधः । लिख्यते लिपीक्रियते स्वहृदयगतोदन्तादिरत्रेति लेखः । पुनः किंभूतः । मूकः अवागपि वचनरहितोऽपि उदन्त वाचिकं सर्वसमाचारं ब्रुवाणो वदन् । अयमपि विरोध, । शान्तौ तु प्रेषकेणान्तर्लिपिविष-यीकृतं सविस्तरं वाचिकः कथयन् ॥ इति श्राद्धानामकब्बरसाहिवखानयोरुदन्तकथनपूर्वं गुरूणां तत्स्फुरन्मानार्पणम ॥

શ્લોકાર્થ

'હે પ્રભો, આ લેખ ગ્રહણુ કરો' આ પ્રમાણે કહીને રાજનગરના શ્રાવકોએ મુનિચંદ્રશ્રી આચાર્યદેવની આગળ તે લેખ (ફરમાન) મૂકયો સુશોભિત વર્ણો (અક્ષરો) થી યુક્ત હોવા છતાં પણુ વર્ણુથી (બ્રાહ્મણુ આદિ જાતિથી) રહિત, દેવ હોવા છતાં પણુ સ્વર્ગવાસી નહીં અને વચન રહિત (મૂગો) હોવા છતા વિસ્તૃત સમાચાર આપતો તે લેખ શ્રાવકોએ શ્રીહીરવિજયસૂરિની આગળ મૂકયો. ॥ ૬૦ ॥

प्रदेशीव केशिव्रतिक्षोणिशक्रैरसौ बोधनीयो नृपः पूज्यपादैः ।
महान्तो हि विश्वोपकृत्यै यतन्ते घनाः किं न सर्वं जगज्जीवयन्ति ॥ ६१ ॥

पूज्यपादैः श्रीपूज्यैरसौ नृपोऽकब्बरपातिसाहिः बोधनीयः प्रतिबोधयितव्यः धर्मे स्थापनीयः । क इव । प्रदेशीव यथा केशिव्रतिक्षोणिशक्रै. केशिनामगणधरैः प्रदेशी नाम नृपो बोधित श्रीमज्जिनधर्मे स्थापितः । हि यस्मात्कारणात् महान्त. सन्तो विश्वस्य जगज्जनस्य उपकृत्यै उपकारकृते यतन्ते उद्यम कुर्वन्ति । तदेव दृष्टान्तयति घना मेघाः सर्वं समस्तं सचराचरं जगद्विश्वजनं किं न जीवयन्ति । अपि तु स्ववारिवृष्टिभि-र्जीवयन्त्येव । यदुक्तम् 'संप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदाः । जलद त्वयि विश्राम्यति जगतोऽपि हि जीवितारम्भः ॥' इति जीवनदायित्वाच्च ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૂજ્ય, જેમ કેશીગણુધરે પ્રદેશીરાજાને પ્રતિબોધ કર્યો હતો તેમ આપશ્રીયે અકબર બાદશાહને ધર્મમાર્ગમા સ્થાપિત કરવો યોગ્ય છે. કારણુકે સન્તપુરૂષો જ

વિશ્વના ઉપકારને માટે પુરૂષાર્થ કરે છે. શું મેઘો સકળ જગતને જીવાડતા નથી ! ॥ ૬૧ ॥

अपेक्षां च न क्वापि कुर्वन्ति सन्तः स्वभावेन किं तूपकुर्वन्ति सर्वान् ।
किमभ्यर्थितानि प्रसूनानि कैश्चिज्जनान्सौरभैः स्वैर्यदामोदयन्ति ॥ ६२ ॥

च पुनः क्वापि कुत्रापि स्थाने यः कश्चिदभ्येत्यात्यर्थं मामभ्यर्थयते तस्याहं कृत्यं करोमीत्यपेक्षा । तां न कुर्वन्ति किं तु सन्तः स्वभावेनैव सर्वानुपकुर्वते । परेषामात्मव्यतिरिक्तानामुपकारपरायणाः स्युः । तदेव दर्शयति कैश्चिद्भोगाङ्गरङ्गिभिः पुरुषैरागत्य प्रसूनानि कुसुमानि किमिति प्रश्ने अभ्यर्थितानि यद्यूयमभ्येत्य अस्मान्स्वसौरभैः सुगन्धीकुरुतेति किं प्रार्थितानि । यत्कारणात् स्वैरात्मीयैः सौरभैः परिमलैः कृत्वा जनान् लोकानामोदयन्ति सुरभीकुर्वन्ति । 'आमोदो गन्धहर्षयोः' इत्यनेकार्थः ॥

શ્લોકાર્થ

સત્પુરૂષો કોઈપણ સ્થાને પ્રાર્થનાની અપેક્ષા રાખતા નથી, અર્થાત્ "જે કોઈ મારી પાસે આવીને ખૂબ અભ્યર્થના કરે, તેનું હુ કામ કરૂં" આવી અપેક્ષા ન રાખે પરંતુ પોતાના સ્વભાવથી જ સર્વ પર ઉપકાર કરે છે. શું અભ્યર્થિત પુષ્પો મનુષ્યોને પોતાની સૌરભથી સુવાસિત કરે છે ? અર્થાત્ 'અમને તમારી સૌરભથી સુવાસિત કરો' એવી પ્રાર્થનાની અપેક્ષા વિના જ પુષ્પો સુવાસ આપે છે. ॥ ૬૨ ॥

कदाचिद्वसन्तस्य संदेशवाचोऽपि च प्रेषिता क्वापि किं कुञ्जलक्ष्म्या ।
मृगाक्षीमिवोत्कण्टकां मञ्जरीभिः प्रसूनैरयं हासयामास यत्ताम् ॥ ६३ ॥

अपि पुनरर्थे । अपि चापरार्थे च । कदाचित्कस्मिन्नपि समये क्वापि कुत्रापि स्थाने कुञ्जलक्ष्म्या वनश्रिया वसन्तस्य वसन्तसमयस्य किं संदेशवाचः उदन्ताः प्रेषिताः प्रहिताः सन्ति । यत्कारणादयं वसन्तस्तामुद्यानेन्दिरां मृगाक्षीं स्वसारङ्गलोचनां प्रेयसीमिव प्रसूनैः स्मेरकुसुमैः कृत्वा हासयामास । कान्तोऽपि स्वकान्तां प्रसूनादिक्रीडाभिः हासयति । हास्यकलितामिव चकारेत्यर्थः । किंभूतां श्रियं कान्तां च । कलितानि सुरभिसमयसमयमानामानपादेपु नवप्रकटीभवत्कुसुमकोरकैरुत्कण्टकां सरोमाञ्चकञ्चुकामुच्चैः रोमाञ्चां च ॥

શ્લોકાર્થ

કોઇપણ સ્થાને કોઇપણ સમયે શું વનલક્ષ્મીએ વસંત ઋતુને સંદેશો પાઠવ્યો હતો ! કે જેથી વસંતે એ વનલક્ષ્મીને પોતાની પ્રેમિકાની જેમ કુસુમોથી હસાવી હતી ? ના, જેમ પ્રેમી પોતાની પ્રેયસીને પુષ્પક્રીડા આદિથી પ્રસન્ન કરે છે, હસાવે છે, તેમ આ વસંત નવપલ્લવિત મંજરીઓ યુક્ત પુષ્પોથી અતિરોમાંચિત્ત વનલક્ષ્મીને હસાવે છે, અર્થાત્ નવપલ્લવિત કરે છે. ॥ ૬૩ ॥

किमभ्यर्थ्यते केनचिच्चण्डरोचिर्यदुर्वीदिवौ भासयत्येष यद्वा ।
विपक्षानिवोद्वासयत्यन्धकारान्पुनर्योजयत्यङ्गनामी रथाङ्गान् ॥ ६४ ॥

यद्वा अथ वा केनचिच्चक्रवाकादिना चण्डरोचि सूर्यः किमभ्यर्थ्यते । यत्कारणादेष चण्डरोचिः उर्वीदिवौ भूमीनभसी भासयति प्रकाशयति । पुनर्विपक्षान् शत्रून् इव अन्धकारांस्तमांसि । अन्धकारशब्दः पुंक्लीबलिङ्गयोः । 'नेत्र वक्रपवित्रपत्त्रसमरासीरान्धकारा ' इति लिङ्गानुशासने । उद्वासयति लोकमध्यान्निष्कासयति । पुनर्वियोगव्याकुलान् रथाङ्गांश्चक्रवाकानङ्गनाभिः स्वरथाङ्गीभिः स्त्रीभिः समं योजयति । संगमं कारयतीत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

અથવા તો કોઈપણ સમયે ચક્રવાક આદિએ સૂર્યને શું પ્રાર્થના કરી છે કે 'અમોને પ્રકાશિત કરો' ના, છતાં પણ સૂર્ય આકાશ અને પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરે છે અને શત્રુની જેમ અંધકારને દૂર દૂર હાંકી કાઢે છે. વળી વિયોગ વ્યાકુળ ચક્રવાકને સ્વપ્રેયસી ચક્રવાકી સાથે સંગમ કરાવે છે. ॥ ૬૪ ॥

अयाच्यन्त किं वाम्बुदाः केनचित्किं यदुर्वीधराणां व्यपोहन्ति तापम् ।
जलैर्जीवयन्तीह वप्पीहवालान्स्वनादैश्च वैदूर्यमुद्भावयन्ति ॥ ६५ ॥

किं च पुनरर्थे । केनचित्पर्वतचातकादिना किमम्बुदा मेघा अयाच्यन्त प्रार्थिताः । यत्कारणादुर्वीधराणां पर्वतानां यद्वा उर्व्या धराणां शैलानां च । 'ग्रावापर्वतभूधरधराः' इति हैम्याम् । तथा 'धरः कूर्माधिपे गिरौ । कर्पासकूले' इत्यनेकार्थे । तापं निदाघदाव व्यपोहन्ति निघ्नन्ति शमयन्ति । यदुक्तम् 'धाराधरा एव धराधराणां निदाघदाघौघविधातदक्षाः' इति । पुनरिह जगति वप्पीहवालांश्चातककपोतान् जलैः स्ववृष्टिसलिलपानैः

कृत्वा जीवयन्ति । पुनः स्वनादैर्निजगर्जारवैर्वैदूर्यं विदूरपर्वते बालवायुजापरनामवैडूर्यरत्नशङ्काम् । जातावेकवचनम् । उद्भावयन्ति प्रकटयन्ति । मेघगर्जितैर्हि विदूरशैले वैदूर्यशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति कविसमयः ।

श्लोकार्थ

વળી, કોઈપણ સમયે પર્વતો અને ચાતક આદિએ મેઘોને પ્રાર્થના કરી હતી કે જેથી મેઘો પૃથ્વી અને પર્વતોનો તાપ શમાવે છે અને જગતમા ચાતક–કબુતર આદિને સ્વવૃષ્ટિથી જલપાન કરાવીને જીવાડે છે ! વળી પોતાની ગર્જનાવડે વિદૂર પર્વત ઉપર વૈડૂર્યરત્નોને પ્રગટ કરે છે ! (કાવ્યગ્રંથોમા કહ્યુ છે કે મેઘની ગર્જનાઓથી વિદૂર પર્વત ઉપર 'વૈડૂર્ય' રત્ન પ્રગટ થાય છે.) ॥ ૬૫ ॥

उपाकारि किं कैरवैर्वा चकोरैर्यदेतान्सितांशुः पृणत्येष किं वा ।
सगोत्राः पुनश्चन्द्रिकाः किं धरित्र्याः शुचीकुर्वते तां यदेताः सुधावत् ॥ ६६ ॥

किं वा अथ वा कैरवैः कुमुदैर्वा अथ वा चकोरैर्ज्योत्स्नाप्रियैः किं सितांशोश्चन्द्रस्य उपाकारि उपकृतम् । यद्यस्मात्कारणादेषः प्रत्यक्षः सितांशुरेतान्कैरवचकोरान् पृणति प्रीणयति । विकाशामृतज्योत्स्नापानैरिति शेषः । 'पृणत् प्रीणने' तुदादिर्धातुः । पुनश्चन्द्रिकाश्चन्द्रज्योत्स्नाः किं धरित्र्या भूमेः सगोत्राः सज्ञातयः सन्ति । यत्कारणादेता कौमुद्यः तां वसुंधरां सुधावदमृतप्लावा इव । 'छोह' इति लोकप्रसिद्धाः सुधा इव शुचीकुर्वते धवलयन्ति । 'सुधावन्तो दृश्यन्ते अतः प्रचुरा प्रसादा वहिश्च वारणेन्द्राः' इति चम्पूकथायाम् ॥ इत्युपकारकरणकथनम् ॥

श्लोकार्थ

શું કૈરવો (ચંદ્રવિકાસી કમલ) એ અને ચકોરોએ ચન્દ્ર પર ઉપકાર કરેલો છે કે જેથી આ ચન્દ્ર એ કૈરવોને અને ચકોરોને ખુશ કરે છે ? વળી ચન્દ્રિકા શું પૃથ્વીની સગોત્રીયાં–સગી છે કે જે પૃથ્વીને સુધાની જેમ પવિત્ર ઉજ્વલ કરે છે. ॥ ૬૬ ॥

न चैवं हृदा चिन्तनीयं शमीन्दो दधानोऽसिवत्स्वेन निस्त्रिंशभावम् ।
तमः श्वेतकान्तेरिव म्लेच्छमौलिः कदाचित्स मे मा विदध्याद्विरुद्धम् ॥ ६७ ॥

शमः क्षान्तिः शत्रौ मित्रे च समभावो विद्यते येषां ते शमिनस्तेषां मध्ये इन्दुरतिशायिशान्तिरसमृङ्गार तत्संबोधनम् । त्वया हृदा मनसाप्येवममुना प्रकारेण न नैव चिन्त-

नीयं विचारणीयम् । एकवचनं तु भक्तिवशात् वीतरागस्तवजयतिहुअणप्रमुखादौ दृश्यते-'तवाङ्गे मुक्ततां यान्ति नेत्राणि सुरयोपिताम्' इत्यादि । तथा 'तुं सामयितुं मायवप्पतुमिलपियं कुरु' इत्यादि । यदेष असिवत्करालः इव स्वेनात्मना निस्त्रिंशभाव क्रूरस्वभावम् 'क्रूरे नृशंसनिस्त्रिंशौ' इति हैम्याम् । पक्षे निस्त्रिंशतां चन्द्रहासताम् । 'करवालनिस्त्रिंशकृपाणखड्गाः' इति हैम्याम् । दधानो बिभ्राणः । म्लेच्छानां मुद्गलानां मध्ये मौलिः मुकुटः अकब्बरपातिसाहिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रश्नोत्तरीप्रतिवचनादिसमये भवत्समीपं गतस्य मम विरुद्ध दुष्टमनार्यत्वं मा विदध्यान्मा कुर्यात् । क इव । तम इव । यथा सैंहीकेय, श्वेतकान्तेश्चन्द्रस्य कदाचित्पूर्णिमाप्रान्ते एव नान्यदिनेषु, इति विरुद्धगिलनलक्षणं विरुद्धं विदधाति ॥

श्लोकार्थ

હે શમભાવીજન ઈંદ્ર ! આપ મનમાં પણ એવું વિચારશો નહીં કે "આ તલવારની જેમ ક્રૂરસ્વભાવવાળો મોગલોમાં મુગટ સમાન અકબર ક્યારે પણ મારાથી વિરૂદ્ધ આચરણ ન કરી બેસે ! જેમ રાહુ ચન્દ્રને પૂર્ણિમાનાં પ્રાન્તભાગમાં જ ગ્રાસ કરે છે તેમ આ બાદશાહ છેલ્લે છેલ્લે પણ કદાચ વિરૂદ્ધ કરે" ! આવા પ્રકારની લેશમાત્ર પણ ચિંતા કરશો નહી. ॥ ૬૭ ॥

अपि स्वापकर्तुर्जनस्योपकारं प्रकुर्वन्त्यसावौचिती सत्तमानाम् ।
कुठारं स्वशाखाविशेषांल्लुनानं यतो गन्धसारः सुगन्धीकरोति ॥ ६८ ॥

हे प्रभो, स्वस्यात्मनोऽपकर्तुर्विरोधं विधातुरपि जनस्य उपकारं शिष्टाचारतां दान मानभोजनादिकं प्रकर्षेण कुर्वन्ति । असावेषा पूर्वोक्तलक्षणा सत्तमानां महतामौचिती उचितकारिता योग्यता स्वभाव एव वर्तते रीतिरेवास्ति । यत कारणात् गन्ध एव सारं यस्य फलपुष्पवर्जितत्वात् । 'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो विहित,' इत्युक्तत्वात् चन्दनद्रुमः स्वशाखाविशेषान्निजशिखाग्राणि लुनान छिन्दानमपि कुठार परशु सुगन्धीकरोति सुरभयति ॥

श्लोकार्थ

પોતાને અપકાર કરનાર મનુષ્ય પર પણ ઉપકાર કરવો તે ખરેખર સત્પુરૂષોનો સ્વભાવ જ હોય છે. તેઓનું ઔચિત્ય જ હોય છે, જેમ ચંદનવૃક્ષ પોતાની શાખા પ્રશાખાઓનો છેદ કરનાર કુઠારને પણ સુવાસિત કરે છે. ॥ ૬૮ ॥

महात्माथ वा येन नीयेत तापं प्रयत्येत तेनैव तस्योपकर्तुम् ।
दहेद्यो निजं चूर्णयित्वा कृशानौ तमेव स्वयं धूपयेत्काकतुण्डः ॥ ६९ ॥

अथ वा इति स्मरणगर्भे पक्षान्तरे वा महात्मा सत्तमः येनानार्येण पुंसा ताप संतापं नीयेत प्राप्येत तेनैव महात्मना तस्यैव स्वोपतापकर्तुः पुरुषस्यैव उपकर्तुं सम्यग्विधातुं प्रयत्येत प्रयत्नः क्रियेत । तदेव दर्शाति यः पुमान् निजमात्मानमगुरुमेव चूर्णयित्वा शकलीकृत्य कृशानौ ज्वलज्ज्वलने दहेद्भस्मीकुर्यात् ज्वालयेद्वा स काकतुण्ड· कृष्णागुरुः तमेव स्वदाहकारिण पुमांसं धूपयेत्सुगन्धी कुर्यात । तस्य सर्वाङ्गाण्यपि वासयेदेव ॥

શ્લોકાર્થ

મહાત્માઓને જેઓ સંતાપે છે, મહાત્માઓ તેઓ પર ઉપકાર કરે છે, અર્થાત્ અપકારી પર પણ ઉપકાર કરે છે. જેમ કૃષ્ણાગરૂ ધૂપ પોતાને ચૂર્ણ કરીને અગ્નિમાં બાળનાર પુરૂષોને પણ સુવાસિત કરે છે. ॥ ૬૯ ॥

सतां स्वोपकर्तापकर्तौ च चित्तेऽथ वैकां तुलां प्राप्नुतो निर्विशेषम् ।
विषेन्दू इवानङ्गदस्योः सुधोर्वाविवाब्धेः पुनश्चन्द्रिकाङ्काविवेन्दोः ॥ ७० ॥

अथ वेति पुनः पक्षान्तरे । स्वस्यात्मनः उपकर्ता उपकारकः, च पुनरर्थे स्वस्यापकर्ता विरुद्धकृत, एतौ द्वावपि सतामुत्तमानां चित्ते अन्तःकरणे एकां साधारणी तुलां सादृश्य प्राप्नुत· । सदृशीभाव लभेते इत्यर्थः । कथम् । निर्गतो विशेषो मानापमानलक्षणो यत्र तन्निर्विशेषम् । क्रियाविशेषणम् । कस्येव । अनङ्गदस्योरिव । यथा शंभोर्विषं कण्ठदाहकृत्कालकूटं तथा इन्दु· चूडामणिशोभाकृच्चन्द्र' । पुनः कस्येन । अब्धेरिव । यथा समुद्रस्य जगज्जीवनौषधं सुधा पीयूषं तथा उर्वो निजाखिलसलिलशोषकृद्वडवानलश्च । पुनः कस्येव । इन्दोरिव । यथा चन्द्रिका जगदुद्द्योतविधायिका चन्द्रगोलिका तथा अङ्क' स्वकलङ्कदायक लाञ्छनं च तुल्यां तुलां लभेते निर्विशेषमाव भजतः ॥ इति सतामपकारकारिण्युपकारकरणविज्ञप्तिः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ શંકરને વિષ અને ચંદ્ર પ્રત્યે સમાન ભાવ છે, જેમ સમુદ્રને જગતની સંજીવનીરૂપ સુધા અને જલનું શોષણ કરનાર વડવાનલ તરફ સમાનભાવ છે, તેમજ ચન્દ્રને ચન્દ્રિકા અને પોતાને કલંક દાયક લાંછન પ્રત્યે સમાનભાવ છે તેમ ઉત્તમ

પુરૂષોના ચિત્તમા પોતાના ઉપકારી અને અપકારી તરફ એક સાધારણ તુલા હોય છે, અર્થાત્ સમાનભાવ હોય છે. ॥ ७० ॥

समुत्कण्ठुलं मानसं मेदिनीन्द्रः प्रभौ यव्दिभर्त्यैप सैष्ये करीव ।
जलस्येव दुग्धेन सङ्गं सिसृक्षोस्त्वया किं पुनर्वाच्यमस्योपकृत्यै ॥ ७१ ॥

यत्कारणादेषोऽकब्बरनामा मेदिनीन्द्रः पृथिवीपुरंदरः पातिसाहिः प्रभो श्रीमद्विषये समुत्कण्ठुलम् । 'सोत्सुकमुत्कण्ठुलम' इत्याचारप्रदीपे प्रतिक्रमस्तत्रवृत्तौ च । श्रीमद्रत्नशेखर-सूरिकृतौ । उत्कण्ठाकलितं मानसं मनो बिभर्ति धत्ते । क इव । करीव । यथा गजेन्द्रः स्वमदशोभाविधायिनि सैष्ये शिशिरऋतौ उत्कण्ठितां मनोवृत्तिं दधाति । 'करिणां हि शिशिरर्तौ मदोद्भावो भवेत्' इति वाग्भटकाव्यानुशासने । तत्कारणात् पुनरस्य पाति-साहेरुपकृत्यै उपकृतिकरणाय किं वाच्यं श्रीमतां वक्तव्यं किमस्ति । अस्य किं कर्तु-मिच्छो । त्वया भगवता समं सङ्गं संयोगं मिलनं सिसृक्षोः स्रष्टुमिच्छोः कर्तुकामस्य । केनेव कस्य । दुग्धेनेव जलस्य । यथा जलं पयसा साकं सङ्गं सिसृक्षति विधातुमिच्छति ॥

श्लोकार्थ

તેથી હે પ્રભો, જેમ ગજેન્દ્ર પોતાના મદની શોભાને કરનાર શિશિરઋતુ પ્રત્યે ઉત્કંઠા ધારણ કરે છે, તેમ અકબરબાદશાહ આપના પ્રત્યે ઉત્કંઠિત ચિત્તવૃત્તિ ધારણ કરે છે. તે માટે હે પ્રભો. જેમ જલ દૂધ સાથે સંગ કરવા ઈચ્છે તેમ આપના સાથે સંગકરવા ઈચ્છતા અકબરબાદશાહ પર ઉપકાર કરવા માટે આપને શુ કહેવા યોગ્ય છે ! ॥ ७१ ॥

प्रणिघ्नन्वने व्याधवन्नैकसत्त्वानसत्त्वीकृताशेषविद्वेषिवर्गः ।
ततो हेमचन्द्रेण चौलुक्यभूमानिवासौ त्वयाकब्बरो बोधनीयः ॥ ७२ ॥

तत कारणात् सत्तमत्वहेतोः त्वया श्रीमता असौ अकब्बरो नाम मुद्गलपातिसाहि-र्बोधनीयः प्रतिबोधं प्रापयितव्य । केनेव । हेमचन्द्रेणेव । यथा हेमाचार्येण चौलुक्य-भूमान् कुमारपालभूपाल प्रतिबोधं लम्भित । असौ किं कुर्वन् । वने कानने उपलक्षणाद्गि-रिगह्वरारण्यादौ व्याधवल्लुब्धक इव नैकाननानातीतान् सत्त्वान् मृगादिप्राणिन प्रणिघ्नन् व्यापादयन् । पुन॰ किंभूत । असत्त्वीकृता॰ ब॰॰रहिताः कृता धैर्यापगमात् कातरा विहिता वा । 'सत्त्व द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयोः । पिशाचादावात्मभावे च बले प्राणेषु

जन्तुषु ॥' इत्यनेकार्थः । व्यवसायरहिता वा निर्मिताः अशेषाः समस्ता विद्वेषिणां वर्गाः पक्षा येन सः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિએ કુમારપાલને પ્રતિબોધ કર્યો હતો, તેવી રીતે, જેમ શિકારી અનેક પ્રાણીઓને સત્વ–પ્રાણુ રહિત કરે તેમ સમસ્ત શત્રુવર્ગને સત્વહીન કરનારા અકબરબાદશાહને આપે પ્રતિબોધ કરવો જોઈએ ॥ ૭૨ ॥

हिमोर्वीधरोर्वीव सिन्धोः सुराणां कृपाया उपादानमुक्तिस्त्वदीया ।
महत्त्वं विभोर्लप्स्यते चित्तवृत्तौ पयो मौक्तिकत्वं घनस्येव शुक्तौ ॥ ७३ ॥

हे प्रभो, त्वदीया श्रीमत्संबन्धिनी उक्तिर्वचनचातुरी संचितधर्मदेशना वाग्विलासो वा विभो स्वामिनोऽकब्बरस्य चित्तवृत्तौ मनोविषये महत्त्व प्रौढिमानं प्रतिष्ठां लप्स्यते- प्राप्स्यति । किमिव । पय इव । यथा घनस्य स्वातिनक्षत्रसंबन्धिजलधरस्य वृष्टिमुक्तं वारि शुक्तौ शुक्तिकायां विषये मौक्तिकत्व मुक्ताफलभाव लभते । किंभूतम् । कृपाया जगज्जीवदयाया उपादानं मूलकारणम् । केव । हिमोर्वीधरोर्वीव । यथा हिमाचलवसुधा सुराणां देवानां सिन्धोर्नद्याः गङ्गायाः उपादान मौलं कारणम् । 'क्षुल्लहिमवत्पद्मद्रहादाविर्भवति भागीरथी' इति जिनमते । शैवे तु हिमवतो गङ्गा प्रभवति' इति भवेत् ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન્, જેમ દેવનદી ગંગાનું ઉપાદાન કારણુ હિમાલયની પૃથ્વી છે તેમ કરૂણાના મૂળ કારણરૂપ આપની સુધાસારિણી ધર્મદેશના છે, જેમ સ્વાતિનક્ષત્રના મેઘનુ જલ છીપમાં મૌક્તિકરૂપે પરિણમે તેમ બાદશાહની ચિત્તવૃત્તિમાં આપની દેશના પ્રતિષ્ઠા કરશે. ॥ ૭૩ ॥

पयोदा इव प्रावृषेण्या नमन्तः प्रभोश्चक्रपाणेः पदं संस्पृशन्तः ।
निगद्येति वाचंयमेन्दोः पुरस्तान्न्यषेवन्त जोषं मुखे श्राद्धमुख्याः ॥ ७४ ॥

ते श्राद्धमुख्या अकमिपुरसक्तश्रावकपुङ्गवा' वाचंयमेन्दो. साधुसुधारुचेः सूरेः पुरस्तादित्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा । विज्ञाप्येत्यर्थः । मुखे निजानने जोषं तूष्णींभावं न्यषेवन्त सेवन्ते स्म । मौनं कृत्वा स्थिता । किं कुर्वन्तः । नमन्तः प्रणमनप्रह्वीभवन्त ।

પુનઃ કિં કુર્વન્તઃ । સંસ્પૃશન્તઃ અર્થાન્મસ્તકેન સંઘટ્ટયન્તઃ વન્દમાનાઃ । કિમ્ । પદ ચરણમ્ । કસ્ય । પ્રભોઃ સૂરેઃ । કિંભૂતમ્ । ચક્ર ચક્રિણ આયુધવિશેષં રથાઙ્ગં પાણૌ આકૃત્યા મહાપુરુષત્વેન હસ્તે યસ્ય । કે ઇવ । પયોદા ઇવ । યથા પ્રાવૃષેણ્યા વર્ષાકાલસંબન્ધિનો વારિવૃષ્ટિવિધિચિકીર્ષવો નમન્તિ સમુન્નમ્યાયાન્તિ । જલભરપૂર્ણત્વાદ્ભૂમાવુપેત્ય લગન્તિ । તથા ચક્રપાણેર્વિષ્ણોઃ પદં ગગનમણ્ડલં ચ સ્પૃશન્તિ ॥ ઇતિ પ્રભોઃ સાહિસમીપે ગમનાર્થં શ્રાદ્ધાનાં વિજ્ઞપ્તિઃ ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વર્ષાઋતુના મેઘો (પાણિથી પરિપૂર્ણ હોવાથી) આવીને ભૂમિને સ્પર્શે છે, તેમ જેમના હાથમાં ચક્ર (ચક્રવર્તીનુ શસ્ત્ર) આદિ શુભ લક્ષણો છે તેવા ચન્દ્ર સમાન સૂરિજીનાં ચરણોને સ્પર્શ કરતા-વંદન કરતા, પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિજ્ઞપ્તિ કરીને તે પ્રમુખ શ્રાવકોએ મુખપર મૌનભાવ ધારણ કર્યો અર્થાત્ મૌન કરીને ઉભા રહ્યા. ॥ ૭૪ ॥

તદીયાં ગિરં કર્ણિકાવત્સુવર્ણાઙ્કિતાં સૂક્તિમુક્તાવલીશાલમાનામ્ ।
વિમુક્તાઙ્ગરાગોઽપિ ભોગીવ યોગીશ્વરઃ કર્ણપૂરીચકારેતિ ચિત્રમ્ ॥ ૭૫ ॥

વિમુક્તાસ્ત્યક્તા અઙ્ગસ્ય સ્વશરીરસ્ય રાગાઃ સ્નાનોદ્વર્તનવિલેપનભૂષણધારણાદયો યેન તાદૃશોઽપિ સન્ । યોગિનાંય યમનિમકરણપ્રાણાયામપ્રત્યાહારધારણાધ્યાનસમાધિનામષ્ટેયાનામષ્ટાઙ્ગયોગસાધકાનાં મનોવાક્કાયયોગવતાં વા સાધૂનામીશ્વરો નાયકો રાજા સૂરિઃ ભોગીવ સાંસારિકભોગભાગિવ તદીયાં શ્રાદ્ધસંબન્ધિનીં ગિરં વિજ્ઞપ્તિવાણીં કર્ણિકાવત્કર્ણભૂષણમિવ કર્ણૌ પૂર્યેતે અનયેતિ કર્ણપુરા તામકર્ણપૂરાં કરોતિ સ્મેતિ કર્ણપૂરીચકાર ઇતિ ચિત્રં મહદાશ્ચર્યમાસ્તે । યતઃ કર્ણભૂષણં તુ ભોગીન્દ્રસ્યૈવ યુજ્યતે ન તુ યોગીન્દ્રસ્ય । અયં તુ યોગીન્દ્રોઽપિ સન્ કર્ણિકાં દધારેત્યાશ્ચર્યમ્ । કિંભૂતાં કર્ણિકામ્ । સુવર્ણેન કાઞ્ચનેનાઙ્કિતાં ઘટિતામ્, સુશોભના વર્ણા અક્ષરાણિ તૈ: કલિતામ્ । પુનઃ કિંભૂતામ્ । સુષ્ઠુ હૃદયાહ્લાદવિધાયિન્ય ઉક્તયો વચનચાતુર્યં એવ મુક્તાવલી મૌક્તિકપઙ્ક્તિઃ તયા શાલમાના શોભમાના । પક્ષે શ્લેષે રસયોરૈક્યાત્ શુકીનાં શુક્તિસંબન્ધિનીનાં મુક્તાનાં મુક્તાફલાનામ્ । એતાવતા ભદ્રગજવંશાનાં નિષેધ । આવલી માલા પ્રાન્તનિબદ્ધા ધોરણી તયા શાલમાના દીપ્યમાના ॥

શ્લોકાર્થ

યોગીશ્વર (યમ, નિયમ, કરણ, પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ અષ્ટાગ યોગોના સાધક યોગીઓના અધિપતિ) આચાર્યદેવે શરીરરાગથી મુક્ત હોવા છતા

પણ ભોગીપુરૂષની જેમ શ્રાવકોની વાણીને કાનનાં આભૂષણની જેમ ધારણ કરી ! આ મોટું આશ્ચર્ય ! કારણકે કાને આભૂષણ તો ભોગીન્દ્રને શોભે, નહીં કે યોગિન્દ્રને ! યોગિન્દ્ર થઈને આચાર્યદેવે તે ધારણ કર્યું તે આશ્ચર્ય ! તે શ્રાવકોની વાણી સુંદર અક્ષરોવાળી હતી, કર્ણિકા પણ સુવર્ણની હોય છે ! તે વાણી સુક્તિ (વચન ચાતુરી) થી સુશોભિત હતી કર્ણિકા પણ સુક્તિ (મોતી) ની માળાથી દેદીપ્યમાન હતી (આવી વાણીને આચાર્યદેવે સાંભળી) ॥ ૭૫ ॥

महीमण्डलान्तः किमाविर्भवन्तं पुनः शासनस्योदयं श्रीजिनेन्दोः ।
अशेषावनीशासितुः शासनं तन्निशम्येत्यसौ चिन्तयामास चित्ते ॥ ७६ ॥

असौ हीरविजयसूरिः अशेषावनीशासितुः समस्तक्षितिपालपालयितुरकब्बरस्य तत्त्वस्याकारणलक्षणं शासनमादेशं निशम्याकर्ण्य इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं चित्ते स्वमनसि चिन्तयामास विचारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते तच्छासनं पुनरस्मिन्वर्तमाने कलिकालेऽपि महीमण्डलान्तः पृथिवीपीठमध्ये आविर्भवन्तं प्रकटं जायमानं श्रीजिनेन्दोर्महावीरस्य भगवतः शासनस्योदयमभ्युद्गममिव ॥

શ્લોકાર્થ

સંપૂર્ણ પૃથ્વીના પાલક અકબરનો આદેશ સાંભળીને શ્રી હીરવિજયસૂરિએ મનમાં વિચાર્યું કે શું અકબરનો આ આદેશ કલિકાલમાં પણ સમગ્ર પૃથ્વી પર પ્રગટ થતો જિનચન્દ્ર ભગવાન મહાવીરના શાસનનો અભ્યુદય છે ! ॥ ૭૬ ॥

अयं हन्ति दावाग्निवद्वन्यजन्तून्प्रचण्डाशयो दण्डभृद्वद्यदास्ते ।
क्षितौ स्वं निधानं धनीवावनीन्दोस्तदेतस्य चित्ते कृपां निक्षिपामि ॥ ७७ ॥

यत्कारणादयमकब्बरो मुद्गलपातिसाहिः दवाग्निवद्दावानल इव वने भवान् वन्यान् काननोत्पन्नान् जन्तून् शशशंबरवराहहरिणादिसत्त्वान् हन्ति निपातयति स्वतन्त्राखेटकक्रीडावशंवदतया व्यापादयति । पुनर्यत्कारणादयं हमाउंनन्दनः दण्डभृद्यम इव । प्रचण्डो रौद्रो निर्दय आशयश्चित्तमभिप्राय, परिणामो वा यस्य तादृश आस्ते । तत्कारणादेतस्यावनीन्दोरकब्बरसाहेश्चित्तेऽन्तःकरणे कृपां दयां विश्वसत्त्वोपरि करुणां

निक्षिपामि स्थापयामि । क इव । धनीव । यथा धनवान् पुमान् स्वमात्मीयं निधानं सुवर्णरूपकमणिमौक्तिकपूर्णकुम्भमञ्जूषाकटाहादिकं निधिं क्षितौ वसुधाविषये निक्षिपति न्यासीकरोति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ દાવાનલ વનવાસી જીવોને ભસ્મીભુત કરે છે તેમ અકબરબાદશાહ પણ પૃથ્વી પર ક્રૂર ચિત્તવાળા દંડધારી યમના જેવો છે, તો જેમ શ્રીમંતપુરૂષ પોતાના નિધાનને ભુમિમાં સ્થાપન કરે છે, તેમ હું બાદશાહના અંતઃકરણમાં કરૂણાનું સિંચન કરૂં સ્થાપન કરૂં. ॥ ૭૭ ॥

दधानेन धर्म्यां धुरं किं क्षितीन्द्रः कृतः संमुखीनः स केनापि धर्मे ।
फलाभ्युद्गमे विश्वलोकंपृणेन प्रसूनव्रजेनेव विस्मेरशाखी ॥ ७८ ॥

धर्म्यां धर्मसंबन्धिनीं धुरं धुर्वीं दधानेन बिभ्रता । धर्मधुरंधरेणेत्यर्थः । केनापि सत्तमेन स क्षितीन्द्रः पातिसाहिः धर्मे जैनधर्मविषये संमुखीनोऽभिमुखः कृतः विहितः । केनेव । प्रसूनव्रजेनेव । यथा विश्वलोकंपृणेन समस्तजगज्जनानन्ददायिना कुसुमप्रकरेण विस्मेरशाखी विनिद्रद्रुमः फलानां स्वजातियोग्यानां सस्यानामभ्युद्गमे प्रादुर्भावे संमुखः क्रियते । यतः प्रायः कुसुमेभ्य एव फलान्याविर्भवन्ति । यदुक्तम् 'अहो अमेघजा वृष्टिरहो अकुसुमजं फलम् । अहो पुराकृतं पुण्यं यद्दृष्टो नाथलोचनैः ॥' इति जिनस्तुतौ ॥

શ્લોકાર્થ

જગદાનંદી પુષ્પોનો સમૂહ જેમ નવપલ્લવિત વૃક્ષને ફલના પ્રાદુર્ભાવમાં સન્મુખ કરે છે, (અર્થાત્ ફલોનો આવિર્ભાવ પ્રાયઃ પુષ્પોથી જ થાય છે.) તેમ જાણે ધર્મધુરાને ધારણ કરતા આચાર્યદેવે કોઇપણ રીતે પૃથ્વીપતિને જૈનધર્મ સન્મુખ કર્યો ન હોય ? ॥ ૭૮ ॥

किमाविर्बभूवे स्वभावेन धर्मे धिया शांभवे काश्यपीशासितुर्वा ।
यदन्तर्मदीयागमं लिप्सतेऽसौ विलासीव पुंस्कोकिलः पुष्पकालम् ॥ ७९ ॥

अथ वा काश्यपीशासितुर्भूपालस्य धिया बुद्ध्या स्वभावेन सहजेनैव शांभवे जैने । 'शंभुः स्वयंभूर्भगवान् जगत्प्रभुस्तीर्थंकरः' इति हैम्याम् । धर्मे किमिति वितर्के प्रश्ने वा ।

आविर्बभूवे प्रकटीभूतम् । यद्यस्मात्कारणादसौ नृपः अन्तश्चित्तमध्ये मदीयागमं ममागमनं लिप्सते कामयते वाञ्छति । क इव । पुंस्कोकिल इव । यथा पुमान्कोकिलः पुष्पकालं वसन्तसमयं समीहते । किंभूत. । विलासी क्रीडालालस. । वसन्ते हि कोकिलानां मदोदयस्ततस्तत्रैव क्रीडासक्तिः ॥

શ્લોકાર્થ

અને રાજાની બુદ્ધિ સ્વાભાવિકરપણે જ જૈનધર્મમાં પ્રગટ થઇ, કારણકે જેમ વિલાસી પુરૂષ કોકિલ વસંતકાલને ઇચ્છે (વસંતઋતુમા જ નરકોકિલોને મદનો ઉદય હોય છે; માટે ત્યારે જ તે ક્રીડા સકત હોય છે.) તેમ રાજાના અંતઃકરણમા મારાં આગમનની સ્પૃહા રાખે છે. ॥ ૭૯ ॥

अथो जल्पतस्तान्प्रति श्रीव्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्दधानस्य निर्देशमन्तः ।
ध्वनिर्निर्बभौ ढौकितो वाहिनीनां धवेनेव गम्भीरिमश्रीजितेन ॥ ८० ॥

अथो तच्छ्राद्धकथनानन्तरं तदुक्तिश्रवणादनु मनसि विमर्शानन्तरं वा तान् श्राद्धान्प्रति जल्पतः प्रतिवदतो मुनीन्दोर्हीरगुरोर्ध्वनिः शब्दो निर्बभौ निःशेषतया भाति स्म । 'अक्षबीजवलयेन निर्बभौ' इति रघुवंशे । किं कुर्वाणस्य । व्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्मेदिनीचन्द्रस्य पातिसाहेर्निर्देशमादेशमन्तः स्वचित्तविषये । 'आज्ञा शिष्टिनिराङ्भ्यो दशौ नियोगशासने' इति हैम्याम् । दधानस्य बिभ्राणस्य । उत्प्रेक्ष्यते गम्भीरिमश्रिया गाम्भीर्यलक्ष्म्या । 'गम्भीरिमगुरुर्गुरुम्' इति पाण्डवचरित्रे । जितेनाभिभूतेन वाहिनीनां नदीनाम् । सेनानामित्यप्यर्थः । धवेन भर्त्रा स्वामिना वा सेनान्या समुद्रेणेव ढौकित उपदाकृत इव ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યાર પછી, પૃથ્વીચન્દ્ર એવા રાજાના આદેશને પોતાના હૃદયમા ધારણ કરતા અને શ્રાવકો પ્રત્યે બોલતા એવા મુનિચંદ્રશ્રી હીરવિજયસૂરિનો ધ્વનિ જાણે, પોતાની ગાંભીર્યલક્ષ્મીથી પરાભવ પામેલા સરિતાપતિ સમુદ્રદ્વારા ભેટણારૂપે કરાયો ન હોય; તેવો શોભતો હતો. ॥ ૮૦ ॥

निर्नंसोर्जिनाधीशकल्याणकोर्वीमभूत्पूर्वमेवाशयः पूर्वदेशे ।
विहर्तुं ममार्हन्मताम्भोजभृङ्गा यियासोरिवाशा विजेतुं नृपस्य ॥ ८१ ॥

हे अर्हन्मतं श्रीमज्जिनशासन तदेवाम्भोजं विजृम्भमाणकमलं तत्र भृङ्गा भ्रमरा जिनशासनैकतानमानसाः हे श्राद्धाः, पूर्वदेशे प्राचीमण्डले विहर्तुं विहारं विधातुं पूर्वं नृपाकारणश्रीमत्कथनेभ्यः प्रागेव ममाशयः परिणामः अभूद्बभूव । मम किं कर्तुमिच्छोः । जिनानां सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनायकत्वादर्हन्तश्चतुर्विंशतितीर्थकृतस्तेषां जन्मदीक्षाकेवलज्ञानमोक्षगमनप्रमुखकल्याणकानामुर्वीं भूमिं निर्नंसोर्नन्तुमिच्छोः । कस्येव । नृपस्येव । यथा आशाश्चतस्रोऽपि दिशो विजेतुं स्वायत्तीकर्तुं यियासोर्गन्तुमिच्छोः नृपस्य चक्रिणो विजयिनो मण्डलीकभूपालस्य वा पूर्वं पूर्वदेशे विहर्तुं गन्तुमभिप्रायो भवति । विजयी राजा हि पूर्वं पूर्वदिशि यातीति स्थितिः ॥

श्लोकार्थ

श्रीजिनशासनरूपी कमलने विषे भ्रमर समान हे श्रावको, दिग्विजय करवा माटे चक्रवर्ती जेम पूर्वदिशा तरफ जवा इच्छे तेम राजाना आदेश पहेलां ज मने श्रीजिनेश्वरभगवंतनां जन्म, दीक्षा, केवलज्ञान, अने मोक्ष गमनरूप कल्याणकभूमिने नमन करवानी ईच्छाथी पूर्वदिशा तरफ विहार करवानी भावना थई हती. ॥ ८१ ॥

समागान्ममाह्वाननं भूमिमानोः पुनर्वप्पभट्टेरिवामस्य राज्ञः ।
दिनारम्भवन्मोहनिद्राशयालुं ततस्तत्र गत्वा तमुद्बोधयामि ॥ ८२ ॥

हे श्राद्धाः, पुनर्नमश्चिकीर्षोरुपरि भूमिभानोरकब्बरसाहेर्ममाह्वाननमाकारण समागात् सम्यग्रीत्या अनुकूलवृत्त्या न बलहठप्रकृत्या । आह्वाननशब्दोऽपि दृश्यते । यथा चम्पूकथायाम् 'तत्तातस्य कृतादरस्य रभसादाह्वाननं दूरतस्तत्राङ्के विनिवेश्य बाहुयुगलेनाश्लिष्य संभाषणम् । ताम्बूलं च तदर्धचर्वितमतिप्रेम्णा मुखेनार्पितं पाषाणोपम हा कृतघ्न हृदय स्मृत्वा न किं दीर्यसे ॥' इति । 'समागान्महानमुर्वीमघोनः इति पाठान्तरं वा । उर्वीमघोनः पृथ्वीपुरन्दरस्याकब्बरस्य मम सम्यग्ज्ञानपूर्वकमाह्वानमाकारणमागात् । कस्येव । वप्पभट्टेरिव । यथा वप्पभट्टिसूरेरामस्य गोपालगिरिराजनगरराजितकान्यकुब्जजनपदनायकस्य राज्ञो भूपालस्याकारणं समागात् । 'पितृदत्तराज्योपविष्टामराजेन स्वप्रधानपुरुषान्प्रेष्यातिमैत्र्याद्गुरुपार्श्वाद्बप्पभट्टिराकारितः' इति तत्प्रबन्धात् ज्ञेयम् । ततः कारणात् तत्र पूर्वदेशे गत्वा तमकब्बरपातिसाहिमहमुद्बोधयामि उज्जीवत्येन सम्यग्ज्ञानशालिनं करोमि ।

प्रतिबोधयामीत्यर्थः । किंभूतम् । मोहोऽज्ञानमेव निद्रा तन्द्रा तया कृत्वा शयालुं शयनशीलम् । सदसद्विवेकाभावविकलीभूतमित्यर्थः । किंवत् । दिनारम्भवत् । यथा प्रभातं मौढ्येन निद्रया शयानं जगज्जागरयति ॥

श्लोकार्थ

તેથી હે શ્રાવકો, જેમ ગોપાળગિરી નામની રાજધાનીથી શોભતા કાન્યકુબ્જ (કનોજ) દેશના સ્વામી આમરાજાનું શ્રીબપ્પભટ્ટીસૂરિને બોલાવવા માટેનું આમંત્રણ હતું તેમ મને સન્માનપૂર્વક બોલાવવા માટેનું બાદશાહનું આમંત્રણ આવેલું છે, તો હું ત્યાં જઈને જેમ પ્રભાત, નિદ્રાધીન મનુષ્યોને જાગ્રત કરે તેમ મોહનિદ્રામાં સૂતેલા બાદશાહને જાગ્રત કરું, અર્થાત્ પ્રતિબોધ કરું ॥ ૮૨ ॥

ततः पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राच्यदेशे प्रणम्या मया श्रीजिनाधीशितारः ।
मयीतः प्रयाते यतस्तत्र धर्मोऽधिगन्ता विवृद्धिं मृगाङ्के कलावत् ॥ ८३ ॥

ततः कारणात् पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राचीनाचार्यवत् मया प्राच्यदेशे पूर्वदिङ्मण्डले श्रीजिनाधीशितारः श्रीमज्जिननायकाः प्रणम्या नमस्करणीयाः यतः कारणात् मयि इतोऽस्मात्स्थानाद्गुर्जरेभ्यो वा तत्र मेवातमण्डले साहिपार्श्वे वा प्रयाते सति धर्मो विवृद्धिं विशेषेण वृद्धिं पुष्टिं दीप्तिं वा अधिगन्ता प्राप्स्यति । 'अधिगतं विधिवद्यदपालयत्' इति रघौ । अधिगतं प्राप्तम् । अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः' इति नैषधे । अधिगत्य प्राप्येति श्वस्तनीप्रयोगस्तातारौतारम् । किंवत् । कलावत् । यथा मृगाङ्के चन्द्रे पूर्वदेशं गते सति कला वृद्धिमधिगच्छति ॥

श्लोकार्थ

તે માટે પૂર્વાચાર્યની જેમ મારે પણ પૂર્વદિશામાં રહેલા શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતોને નમન–વંદન કરવું જોઈએ તેથી અહીંથી ત્યાં મેવાત દેશમાં મારા જવાથી જેમ ચન્દ્રમા કલાની વૃદ્ધિ થાય તેમ શ્રીજૈનધર્મ વૃદ્ધિ–પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરશે ॥ ૮૩ ॥

प्रतिष्ठासमानस्य मे वाङ्निषेधी हितं काङ्क्षता केनचिन्नो निगद्या ।
यदत्रान्तरायीभवन्नम्बुदानामिवावग्रहः कस्य न स्यादनिष्टः ॥ ८४ ॥

हे श्राद्धाः, प्रतिष्ठासमानस्य पूर्वदेशान् प्रति प्रस्थातुकामस्य प्रचलितुमिच्छतो मे मम हितमायतौ इष्टं समीहितार्थं काङ्क्षता वाञ्छता केनचिच्छ्राद्धेन साधुना वा चतुर्विधसंघमध्ये केनापि निषेधी निषेधका निषेधं प्रतिपादयित्री वाक् वाणी नो निगद्या न वाच्या न कथनीया । यत्कारणादत्र कार्ये ममान्तरायीभवन् विघ्नकर्तृत्वेन जायमानः कस्य हितैषिणो धर्मवृद्धिविधातुः पुंसोऽनिष्टो द्वेषकारी असूयाकारणं न स्यात् । अपि तु सर्वस्यापि धार्मिकस्यानिष्ट एवेति । क इव । अवग्रह इव । यथाम्बुदानां जलदायकानां मेघानामवग्रहो वृष्टिरोधविधायी जगतोऽप्यनिष्टः स्यात् ॥

श्लोकार्थ

હે શ્રાવકો, પૂર્વદેશ તરફ પ્રયાણ કરવાની ઇચ્છાવાળા મને હિતસ્વી એવા કોઇપણ સાધુ યા શ્રાવકે નિષેધકારી વાણી બોલવી નહીં. કારણકે જેમ વરસાદને રોકવાથી જગતનું અનિષ્ટ થાય છે તેમ આ કાર્યમાં નિષેધ કરનાર અર્થાત્ અંતરાય કરનાર કોને અનિષ્ટ ન થાય? ॥ ૮૪ ॥

अनध्यायिकास्ये तिथिर्वास्यते स्माश्रये प्राघुणीवेत्युदित्वाथ तेन ।
निजास्यामृतांशोस्तिथीनां प्रणीत्वं तदा सार्थकं स्वेन निर्मित्सतेव ॥ ८५ ॥

अथेति पूर्वोक्तकथनानन्तरं तेन हीरसूरिणा इति पूर्ववाक्यमुदित्वा कथयित्वा श्राद्धपुरस्तान्निवेद्य आस्ये स्ववदने अनध्यायिका यस्यां तिथौ किमपि नाधीयते सानध्यायिका तिथिः । 'प्रतिपत्पाठनाशिनी' इति वचनात् । वास्यते स्म वासिता । मौनं कृत्वा स्थितमित्यर्थः । केव । प्राघुणीव । यथा आश्रये स्वगृहे कापि पूर्वपरिचिताप्यपराभ्यागतिका सौजन्यात्स्थाप्यते आदरपूर्वं रक्ष्यते । उत्प्रेक्ष्यते—तदा तस्मिन्नवसरे निजास्यामृतांशोरात्मीयवदनचन्द्रस्य तिथीनां प्रतिपदादिदिनानां प्रणयति करोति इति प्रणीस्तत्त्वं तिथिकारकत्वम् । 'तिथिप्रणी ऽभिधानत्वात् श्वेतवाज्यमृतरश्मिस्तिथिप्रणी' इति हैम्याम् । सार्थकं सत्यार्थं निर्मित्सता निर्मातुं कर्तुमिच्छता वाञ्छतेव ॥ इति हीरसूरिप्रतिवचनम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ કોઇ મનુષ્ય પરિચિત મહેમાનને આદરપૂર્વક પોતાના ઘરમાં આશ્રય આપે તેમ આચાર્યદેવે એ પ્રમાણે કહીને, પોતાના મુખમાં અનધ્યાયિકા (જે તિથિમા નવો અભ્યાસ કરવાનો નિષેધ છે, તે પ્રતિપદા–પડવો આદિ તિથિઓને અનધ્યાયિકા કહેવાય

છે) તિથિને આશ્રય આપ્યો, અર્થાત્ મૌન ધારણ કર્યું. પોતાના મુખરૂપ ચન્દ્રનું તિથિરૂપે કરવાનું તે જાણે સત્યાર્થનું નિર્માણ કરવા માટે ન હોય ? ॥ ૮૫ ॥

प्रभोर्वाक्सुधासारमाकण्ठमेते सकर्णा निपीय स्वकर्णाञ्जलिभ्याम् ।
सृजन्तो निमेषानपि क्ष्मां स्पृशन्तो दधुः सौमनस्यं तदाश्चर्यमेतत् ॥ ८६ ॥

एते सकर्णाः प्राज्ञाः श्राद्धाः निमेषान्नयननिमीलनोन्मीलनानि सृजन्तः कुर्वन्तोऽपि पुनः क्ष्मां क्षोणीं स्पृशन्तोऽपि पादाभ्यां भुवं संघट्टयन्तोऽपि यत्सुमनसां भावः सौमनस्यं देवत्वं दधुः धारयन्ति स्म । देवा हि निमेषान्न कुर्वते भूमीमपि न स्पृशन्ति च । एते तु तथा नेति एतन्महदाश्चर्यमतिशायि चरित्रम् । वस्तुतस्तु शोभनप्रसन्नमनस्त्वमिति । किं कृत्वा । प्रभोर्हीरसूरेर्वाक् वाणी सैव सुधा पीयूषं तस्या आसारो वेगवती वृष्टिः । अथ वा सुधाया अमृतादपि सारं वस्तु श्रेष्ठः पदार्थः । तं पीत्वा । कथमाकण्ठं कण्ठपीठं यावत् आस्वाद्य सादरं श्रुत्वा वा ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રાજ્ઞ શ્રાવકોએ, હીરવિજયસૂરિની વાણીરૂપ શ્રેષ્ઠ સુધાનું પોતાના કર્ણરૂપી અંજલિવડે આકંઠ પાન કરીને, નિષેધ-ઉન્મેષ કરતા તેમજ પગવડે ભૂમિને સ્પર્શ કરતા હોવા છતાં પણ દેવત્વને ધારણ કર્યું ? આ ખરેખર મોટું આશ્ચર્યકારી ચરિત્ર છે, કારણકે દેવો નિમેષ રહિત હોય છે અને ભૂમિને સ્પર્શ કરતા નથી હોતા ! ॥ ૮૬ ॥

किरन्त्यामृतं प्रीणितानेकजन्तोर्गिरा तस्य धाराकदम्बा इवामी ।
समुल्लासिलोमावलीकोरकाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ॥ ८७ ॥

अमी अकब्बरपुरीयाः पौराः श्राद्धाः इदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म बभाषिरे । किम् । समुल्लासिनी प्रोल्लसनशीला लोमावली रोमराजी एव कोरकाः कलिका अङ्गे वपुष्येतायां येषां ते । कया कृत्वा । प्रीणिताः प्रीतिं प्रापिताः अनेके यावज्जातीया जन्तवः प्राणीनो येन तादृशस्य गुरोरमृत सुधां किरन्त्या विस्तारयन्त्या भव्यानाममृत-

पानं कारयन्त्या गिरा वाण्या । उत्प्रेक्ष्यते धाराकदम्बा इव । यथा धाराभिर्जलवाहवृष्टिभिराहिताः संसिक्ताः कदम्बा धाराकदम्बाः कोरकिताङ्गाः कुड्मलकलितशाखा भवन्ति ॥

श्लोकार्थ

જેમ મેઘ ધારાથી સિંચાયેલી પૃથ્વી અંકુરિત બને તેમ અનેક પ્રાણીઓને તૃપ્ત કરનારી ગુરૂદેવની વાણીરૂપ સુધાથી જેમનાં શરીર ઉલ્લસિત રોમરાજીવાળાં બન્યાં છે તેવા અકમિપુરના શ્રાવકો હર્ષપૂર્વક આ પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ८७ ॥

"किरन्त्यामृतं तस्य लोकंपृणस्याम्बुवाहस्य वृष्टयेव धाराकदम्बाः ।
गिरोल्लासिलोमावलीकुड्मलाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ॥ ८७ ॥

पौरा नागरिकाः प्रमोदादानन्दादिदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म भाषन्ते स्म । किम् । उल्लसतीत्येवंशीला उल्लासिनी या लोमावली रोमराजी सैव कुड्मलाः कोरकाः कलिका येषु तादृशान्यङ्गानि काया येषाम् । कया । तस्य सूरेर्गिरा वाण्या । तस्य किंलक्षणस्य । लोकंपृणस्य त्रैलोक्यलोकस्याह्लादोत्पादकस्य । गिरा किं कुर्वन्त्या । अमृतं सुधारसं मोक्षं वा किरन्त्या विस्तारयन्त्या पायन्त्या ददत्या च । अमृतपानमिव प्रीतिमुत्पादयन्त्या मुक्तिदायिन्या च । कोरकिताङ्गा क इव । धाराकदम्बा इव । यथा विश्वसौहित्यविधायिनोऽम्बुवाहस्य मेघस्यामृतं घनसलिलं वितन्वन्त्या वृष्टया वर्षणेन कृत्वा धाराकदम्बाः प्रोल्लसल्लोममालिकातुल्यैः कोरकैः कुसुमकलिकाभिः कान्ताः कायाः शाखाप्रतिशाखारूपा देहा भवन्ति । धाराभिर्जलदजलवृष्टिभिराहता' कदम्बद्रुमाः धाराकदम्बा । धाराहता' किल कदम्बाः पुष्पन्तीत्यशास्त्रे सिद्धान्तेऽपि च दृश्यते 'धाराहयकयम्बसमुच्छसिरोमकूवा' इति । तथा 'स्तोकेनैव वहन्ति पुष्पपुलकं धाराकदम्बद्रुमाः' इति चम्पूकथायाम् । वर्षाकालमधिगत्योज्जृम्भिता नीपाः धाराकदम्बाः । रजसि ये पुष्पन्ति ते धूलीकदम्बाः । वर्षासु ये पुष्पन्ति ते धाराकदम्बाः' इति चम्पूकथाटिप्पनके ॥" इति पाठान्तरम् ॥

श्लोकार्थ

પાઠાન્તર

જેમ મેઘની વૃષ્ટિથી પૃથ્વી નવપલ્લવિત બને તેમ જગતને આનંદદાયક એવા આચાર્યમહારાજની ત્રણે લોકને આહ્લાદ કરનારી વાણીરૂપ અમૃતની વર્ષાથી અકમિપુરના શ્રાવકો રોમાંચિત શરીરવાળા થયેલા હર્ષપૂર્વક આ પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ८७ ॥

जडिम्ना निजां दूषितामङ्गयष्टिं तपोभिस्त्यजन्नूर्ध्वसंस्थानमुख्यैः ।
सुमेरुः किमादत्त सूरीन्द्रदेहं न चेहा प्रतिकाशधैर्यः स कस्मात् ॥ ८८ ॥

सुमेरु सुवर्णाचलः । उत्प्रेक्ष्यते सूरीन्द्रस्य देहं काय किमादत्त गृहीतवानिव । सूरिशरीरी बभूवेत्यर्थः । किं कुर्वन् । ऊर्ध्वमूर्ध्वीभूय यत्संस्थानं सम्यक् समीचीतासमीचीनतया वा स्थितिर्निष्ठा वा तत्प्रमुखैस्तपोभिर्निरन्नपानादिकष्टैर्यमनियमविशेषैर्वा कृत्वा जडिम्ना दृषत्तया जाड्येन दूषितां कलङ्कितां निजामात्मीयामङ्गयष्टिं वपुर्लतां त्यजन्मुञ्चन् । एवं चेन्न तर्हि स सूरिः कस्मात्कारणात् अप्रतीकाशमसाधारणं धैर्यं धारिमा यस्य सः । अद्वैतधीरताकलित कथ भवेत् ॥

श्लोकार्थ

અતિ ઉન્નતતા (અતિ ઉંચાણુ) અને નિરાહારરૂપ તપ આદિ કષ્ટથી પોતાની દૂષિત જડતારૂપ શરીર લતાનો ત્યાગ કરીને મેરૂપર્વતે જાણે આચાર્યદેવના શરીરને ધારણ કર્યું ન હોય ! જો એમ ન હોય તો આચાર્યદેવમા અસાધારણ ધૈર્યતા કેવી રીતે હોય ? ॥ ८८ ॥

यदुद्यत्सते भूधवस्योपकर्तुं स्वयं सूरिकण्ठीरवस्तद्धि साधु ।
विनैतं कथं सोऽवबुध्येत धीमान्यथा कार्तिकैकादशीमब्धिशायी ॥ ८९ ॥

सूरीकण्ठीरवः हीरविजयसूरिसिंहः स्वयमात्मना यद्भूधवस्याकब्बरस्योपकर्तुमुपकारं कर्तुमुद्यत्सते प्रागल्भते उद्यमं प्रयत्नं कुरुते । हि निश्चितम् । तत्साधु सम्यक् । यत्कारणादेतं सूरिं विना स धीमान् महाप्राज्ञः कथं केन प्रकारेणावबुध्येत सम्यग्ज्ञानमवाप्नुयात् । क इव । अब्धिशायीव । यथा कार्तिकमासस्यैकादशीं शुक्लैकादशीं हरिप्रबोधतिथि देवउठणीएकादशी तामन्तरेण कृष्णः कथं जागर्ति । वर्षासमयमनुलक्ष्यीकृत्याब्धौ समुद्रे शेते इत्येवशीलोऽब्धिशायी ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યોમા સિંહ સમાન શ્રીહીરવિજયસૂરિ સ્વય અકબરબાદશાહ પર ઉપકાર કરવા માટે તૈયાર થયા તે જ ખરેખર સુંદર છે. કેમકે આચાર્યમહારાજ વિના મહાબુદ્ધિશાળી

રાજા કોનાથી પ્રતિબોધ પામી શકે ? કાર્તિક સુદી એકાદશી (દેવ ઉઠી એકાદશી) વિના સમુદ્રમાં સૂતેલા કૃષ્ણ કેવી રીતે જાગે ? અર્થાત્ કોનાથી જાગે ? ॥ ૮૯ ॥

અહો પશ્યतास्य प्रभोः साहसिक्यं परं येन नापेक्षते कंचनापि ।
द्विजेशद्विपद्वेषिपूषप्रदीपैः प्रतीक्ष्येत किं क्वापि साहायकाय ॥ ९० ॥

अहो इति परस्परसंबोधने । भ्रातरः अस्य प्रभोः श्रीगुरोः साहसिक्यं साहसतां साहसकर्मतां सहसा वर्तते इति साहसिकः । 'ओजः सहाम्भसा वर्तते' इति ठक् । तस्य भावः कर्म वा साहिसिक्यम् । 'अहो महीयस्तव साहसिक्यम्' इति नैषधे । पश्यत विलोकयत । येन कारणेनायं परमन्यं कंचनापि कमपि नापेक्षते न काङ्क्षति । युक्तोऽयमर्थः । द्विजेशश्चन्द्रः' द्विपद्वेषी केसरी, पूषा सूर्यः, प्रदीपः कज्जलध्वजः, एतैश्चन्द्रादिभिः क्वापि कुत्रापि विषये । किमिति प्रश्ने । साहायकाय साहाय्यकृते । योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् । रमणीय सहायाद्भ्यां साहायकं साहाय्यम् इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । प्रतीक्ष्येत परापेक्षा क्रियेत । अपि तु सर्वत्र स्वयमेव प्रागल्भ्यते । यदुक्तं सत्त्वे 'रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्त तुरगा निरालम्बो मार्गश्चरणरहितः सारथिरपि । रविर्यात्येवान्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रिया सिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिर्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपयः । तथाप्याजौ रामः सकलमवधीद्राक्षसकुलं क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥' इत्यादि ॥ इति हीरगुरोः श्राद्धकृतस्तुतिः ॥

શ્લોકાર્થ

અહો ! આચાર્યશ્રીની સાહસિકતા તો જુઓ ! કે જેઓ કોઇની પણ અપેક્ષા રાખતા નથી શું ચન્દ્ર, સૂર્ય, સિંહ અને પ્રદીપે પોતાની સહાયતા માટે ક્યારે પણ કોઈની અપેક્ષા રાખી છે ? " કહ્યું છે . રથનુ એક જ ચક્ર, સર્પ પ્રમાણુ લાબા સાત અશ્વો, આકાશ જેવો નિરાલંબન માર્ગ, ચરણુ વિનાનો સારથિ, છતાં પણ સૂર્ય આકાશનાં અનંત માર્ગે નીરંતર પર્યટન કર્યા કરે છે. ખરેખર, મહાપુરૂષોના સત્વમા જ કાર્ય સિદ્ધિ રહેલી છે. નહી કે સાધનોમાં લકા જેવી નગરીનો વિજય, પગવડે સમુદ્રનુ ઉલ્લંઘન; શત્રુપક્ષ પણ ક્રુર અને બળવાન એવી રાક્ષસ જાતિ; રણભુમિમાં પોતાના સહાયક તરીકે વાનરો, છતાં પણ સંગ્રામમાં રામચદ્રજીએ સમસ્ત રાક્ષસ કુલનો વધ કર્યો ! ખરેખર, મહાપુરૂષોના સત્વમા જ કાર્યસિદ્ધિ રહેલી છે પરંતુ સાધનોમા નહીં. ॥ ૯૦ ॥

ततोऽन्यैः समं साधुभिः सूरिसिंहः समुद्दिश्य पूर्वां दिशं स प्रतस्थे ।
जिगीषुः समग्रान्दिगन्तानने कैरिवाखण्डलोऽम्भोधिनेमेरनीकैः ॥ ९१ ॥

श्राद्धप्रशंसानन्तरं स हीरविजयनामा सूरिषु निर्भयत्वात्साहसिकत्वाच्च सिंह इव सिंहः पञ्चाननः अन्यैः स्वपारिपार्श्वकभूतैरपरैः साधुभिः श्रमणैः समं सार्धं पूर्वां प्राचीं दिशमुद्दिश्य मनसि कृत्वा प्रतस्थे प्रस्थानं कृतवान् । क इव । आखण्डल इव । यथा समग्रान्दिगन्तान्दिग्विभागान् । दिशावसानभूमीर्यावदित्यर्थः । जिगीषुः स्वीचिकीर्षुः अम्भोधिनेमेः पृथिव्याः आखण्डलः पुरुहूतो भूमान अनेकैर्गजाश्वरथपत्तिप्रकरपरिकलितानीकैः कटकैः सार्कं प्राची हरितमुद्दिश्य प्रतिष्ठते ॥

श्लोकार्थ

ત્યાર પછી, ચારે દિશાઓના છેડે રહેલી સમગ્ર સેનાની સાથે દિગ્વિજય કરવા માટે જેમ ચક્રવર્તીરાજા પૂર્વદિશા તરફ પ્રયાણ કરે તેમ અનેક સાધુઓની સાથે સૂરિસિંહ હીરવિજયસૂરિએ પૂર્વદિશાને મનમાં ધારણ કરીને પ્રયાણ કર્યું ॥ ૯૧ ॥

अलंकारमालां दधानां वसाना दुकूलानि पुष्पाणि पाणौ प्रणीय ।
कनी प्रागभूत्संमुखीना मुनीन्दोः पुरः प्रादुरासेव मूर्ता जयश्रीः ॥ ९२ ॥

मुनीन्दो सूरेः प्रस्थानावसरे प्राक् पूर्वं कनी कन्या कुमारिका संमुखीना अभिमुखा अभवत् । संमुखमाजगामेत्यर्थः । किं कृत्वा । पुष्पाणि विकसितकुसुमानि पाणौ स्वहस्ते प्रणीय कृत्वा । आदायेत्यर्थः । किं कुर्वाणा अलंकारमालामाभरणश्रेणीमलंकारान् मणिसुवर्णभूषणानि कुसुममालिकां च वा दधाना बिभ्राणा परिधरन्ती वा । पुनः किं कुर्वाणा । दुकूलानि क्षौमाणि पट्टकूलप्रमुखदिव्यवसनानि वासना वस्ते स्मेति परिदधाना । उत्प्रेक्ष्यते- मुनीन्दोः सूरेः पुरोऽग्रे मूर्तिमती सशरीरा जयश्रीर्जयलक्ष्मी प्रादुरासेव प्रकटीभूतेव ॥

श्लोकार्थ

મુનિચન્દ્ર આચાર્યશ્રીના પ્રયાણ સમયે, સુવર્ણ રત્નોનાં આભૂષણો તેમજ પુષ્પોની માલાઓ ધારણ કરીને અને રેશમી વસ્ત્રોનું પરિધાન કરેલી કુમારિકાઓ હાથમાં પુષ્પો લઈને આચાર્યશ્રીની સન્મુખ આવી તે જાણે આચાર્યદેવની સમક્ષ મૂર્તિમતી જયલક્ષ્મી પ્રગટ ન થઈ હોય ? ॥ ૯૨ ॥

विधास्यामि सांनिध्यमभ्यासमेवानिशं तस्थुषी ते किमेतद्विवक्षुः ।
असौ शासनस्वर्मृगाक्षी समेता पुरः सौरभेयी बभूव व्रतीन्दोः ॥ ९३ ॥

व्रतीन्दोर्हीरसूरेः पुरोऽग्रे सौरभेयी सवत्सा गौर्बभूव संमुखं समेता । उत्प्रेक्ष्यते असौ प्रत्यक्षा शासनस्वर्मृगाक्षी सिद्धायिकानाम्नी श्रीमन्महावीरजिनशासनदेवतेव समेता समागता किमु । किं कर्तुमिच्छुः । एतदत्रैव काव्ये प्रोच्यमान विवक्षुर्वक्तुमिच्छुः कथयितुकामा । किं तदेवाह हे सूरे, अहं शासनसुरी अभ्याहे श्रीमत्समीपे एव तस्थुषी स्थितवती सती अनिशं निरन्तरमहोरात्रमेव ते तव महावीरपट्टधारिण, सूरेः सांनिध्यं सत्यवसरे श्रीमत्समीहितकार्यं विधास्यामि करिष्यामि । दुष्करमपि भवदीप्सितार्थं साधयिष्यामीति ॥

श्लोकार्थ

હીરવિજયસૂરિની સમક્ષ વાછડા સહિત ગાય આવી; તે જાણે આચાર્યને કંઈ કહેવાની ઈચ્છાવાળી, વીરશાસનની અધિષ્ઠાયિકા મૃગનયના સિદ્ધાયિકા નામની દેવી સાક્ષાત્ ન આવી હોય ! 'હે આચાર્ય, શાસનદેવી એવી હું આપની :સમીપ રહીને, નીરંતર આપના અભિલષિત કાર્યને કરતી રહીશ અર્થાત્ આપનું અભિલષિત દુષ્કર પણ કાર્ય સાધી આપીશ. ॥ ૯૩ ॥

प्रशान्तै रसैः पूरितः पूर्णकामो भवांस्तूर्णमेवास्तु मद्वन्मुनीन्दो ।
सकान्तोत्तमाङ्गे स्थितः पूर्णकुम्भः पुरोऽभूदितीव प्रभोर्वक्तुकामः ॥ ९४ ॥

सह कान्तेन भर्त्रा विद्यते या सा तस्याः सकान्तायाः सधवायाः स्त्रिय उत्तमाङ्गे मस्तके स्थितः पूर्णकुम्भो जलभरभृतकलशः प्रभोः सूरे पुरोऽग्रे अभूत्सजातः । अभिमुखः समाजग्मिवानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते प्रभोर्हीरविजयसूरेरित्यमुना प्रकारेण वक्तुकामः कथयितुमना इव । इति किम् । हे मुनीन्दो, भवान्मद्वदहमिव प्रशान्तैः प्रकर्षेण शान्तनामभिरुपशमलक्षणै रसैः सर्वेभ्योऽपि रसेभ्यः प्रशस्यत्वान्महानन्ददायित्वाच्च बहुत्वम् । पूरितः परिपूर्णीभूतः भृतः सन् तूर्णं शीघ्रमेव पूर्णाः सिद्धा निष्पन्नाः कामा अभिलाषा यस्य तादृशोऽस्तु भवतात् । यथाहं रसैः सलिलैः पूरित आकण्ठपीठं पूर्णः भृतमध्यः सजातोऽत एव पूर्णा जलादानलक्षणः कामो मनोरथो यस्य ॥

શ્લોકાર્થ

સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીના મસ્તક પર જલપૂર્ણ કુંભ આચાર્યશ્રીની સન્મુખ આવ્યો. જાણે એ કહેવા માટે ન આવ્યો હોય કે 'હે મુનીંદ્ર, મારી જેમ આપ પણ સર્વરસોમાં શ્રેષ્ઠ પ્રશાંતરસવડે (શમજલથી) પરીપૂર્ણ છો, તેથી આપના પણ સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થશે. ॥ ૯૪ ॥

प्रणीयाभिभूतिं सुधास्वःस्रवन्तीतमीकान्तमुख्याखिलद्वेषभाजाम् ।
किमु श्लोक एतस्य मूर्तः समेतो दधि व्यालुलोके पुरस्तादनेन ॥ ९५ ॥

अनेन हीरगुरुणा पुरस्तादग्रे दधि पयः सुतो व्यालुलोके वीक्ष्यते स्म । संमुखं दधि दृष्टमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते मूर्तस्तनूमानेतस्य सूरेः श्लोको यशः किमु समेत आगत इव । किं कृत्वा । सुधा पीयूषम्, स्वःस्रवन्ती गङ्गा, तमीकान्तश्चन्द्रः, मुख्याः प्रकृष्टा येषामादौ वा तादृशा अखिलाः समस्ताः श्वैत्यश्रिया द्वेषभाजो वैरिणः प्रतिपक्षाः तेषामभिभूतिं पराभवं प्रणीय विधाय कृत्वा ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવે પોતાની સન્મુખ દહી જોયું ! તે જાણે પોતાની ઉજ્વલતાની સાથે સ્પર્ધા કરતા સુધા, ગંગા અને ચન્દ્ર આદિ પ્રતિપક્ષી શત્રુઓનો પરાભવ કરીને, આચાર્યશ્રીનો સાક્ષાત્ દેહધારી યશ ન હોય ॥ ૯૫ ॥

यदोजोजितः किं प्रसत्त्यै समेतः पुरो हव्यवाहो गलद्वायुवाहः ।
यतीन्द्रेण गर्जन्गजोऽप्यालुलोके प्रयाणे प्रभोर्दुन्दुभि दन्ध्वनन्किम् ॥ ९६ ॥

यतीन्द्रेण सूरिणा पुरोऽग्रे हव्यवाहो वह्निरालुलोके निरीक्षितः । किंभूतः । गलन्निर्गच्छन् वायुवाहो धूमो यस्मात् । निर्धूम इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते येन सूरिणा ओजसा स्वबलप्रतापेन कृत्वा जितो भूतः मन प्रसत्त्यै अर्थात्सूरे प्रसन्नीकरणार्थं किं समेतः समागत इव । अपि पुन- सूरिणा गर्जन बृंहितं विदधत् गर्जारवं गलगर्जितं कुर्वाणः गजो वारणो हस्ती । पुर आगच्छन्नित्यध्याहार्यम् । आलुलोके ददृशे । उत्प्रेक्ष्यते प्रभोः प्रयाणे पूर्वदिक्प्रस्थाने दन्ध्वनन्नतिशब्दायमानो दुन्दुभिरेव निःस्वान इव भेरीव वा पटहो वा । 'भेरीदुन्दुभिरानक' इति त्रयोऽप्येकार्था हैम्याम् । शास्त्रान्तरे पृथगर्था अपि त्रयो

दृश्यन्ते । मेरी प्रसिद्धा मदनमेर्यपि । दुन्दुभिर्निःस्वानो राजवाद्यमानकः पटहः 'ढोल' इति प्रसिद्धः ॥

શ્લોકાર્થ

હીરગુરૂદેવે પોતાની સમક્ષ નિર્ધૂમ અગ્નિ જોયો ! તે જાણે આચાર્યશ્રીના પ્રતાપ વડે 'પરાભવ' પામેલો અગ્નિ, તેઓશ્રીની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા માટે સામે આવ્યો ન હોય ! વળી, આચાર્યદેવે ગર્જના કરતા ગજેન્દ્રને સન્મુખ જોયો તે જાણે આચાર્યશ્રીના પ્રયાણમાં મહાધ્વનિ કરતી દુદુભિ ન હોય ॥ ૯૬ ॥

त्वयारोपि केतुः कुले योगभाजामितीवालपन्तं क्वणैः किङ्किणीनाम् ।
स्वमूर्ध्ना विहायः स्पृशन्तं स केतुं मुमुक्षुक्षितीशोऽक्षिलक्षीचकार ॥ ९७ ॥

स मुमुक्षुक्षितीशः । निजाग्रे इति ज्ञेयम् । केतुं ध्वजमक्षिलक्षीचकार लोचनगोचरीकुरुते स्म पश्यति स्म । किं कुर्वन्तं केतुम् । स्वमूर्ध्ना निजमस्तकेन कृत्वा विहाय व्योमाङ्गणं स्पृशन्तं संघट्टयन्तम् । अम्बरचुम्बितमित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते किंकिणीनां क्षुद्रघण्टिकानां क्वणैः रणज्झणितिशब्दैः इत्यालपन्तं गुरु प्रति कथयन्तमिव । इति किम् । हे प्रभो, त्वया योगभाजां योगीन्द्राणां कुले वंशे केतुः पताका ध्वज आरोपितः ॥

શ્લોકાર્થ

તે મુનિપતિએ પોતાની આગળ મસ્તક વડે આકાશને સ્પર્શતી ગગનચુંબી ધ્વજા જોઈ. તે જાણે પોતાની ઘુઘરીઓનાં રણઝણ શબ્દ વડે આચાર્યશ્રીને આ પ્રમાણે કહેતી ન હોય કે 'હે પ્રભો, ખરેખર આપે યોગીન્દ્રોના કુલમા ધ્વજ ચઢાવ્યો'. ॥ ૯૭ ॥

सशब्दानिवाब्दान्पतद्धारिधारान्ध्वनद्भृङ्गनिर्यद्रसान्सान्द्रसालान् ।
निरीक्ष्य क्षणं नृत्यतः क्लृप्तकेकारवान्केकिनो दक्षिणानैक्षतासौ ॥ ९८ ॥

असौ सूरिर्दक्षिणान्दक्षिणदिग्विभागवर्तिन अनुकूलान्वा केकिनो मयूरानैक्षत आलोकते स्म । कतिचन शकुना दक्षिणविभागस्थिता सिद्धिविधातारो भवन्ति । यदुक्तम् 'जम्बूवासमयूरो भारद्वाहेतहेवनउलेअम् । दंसणमेव पसत्थं पयाहिणे सव्वसंपत्ती ॥' इति । किंभूतान्केकिन । क्लृप्तो विरचितः कृत केकारवो यैस्ते । केकिनां वा केका शुक्लापाङ्गोऽस्य वा केका । अत एव केका विद्यते येषां ते केकिनः तान् । पुनः किं कुर्वतः ।

नृत्यतः ताण्डवमाडम्बरयन्तः । किं कृत्वा । क्षणं निमेषमात्रं सान्द्रान् सच्छायान् सस्नेहान्वा सालान्द्रुमान्वृक्षान्निरीक्ष्य दृष्ट्वा । किंभूतान् सालान् । ध्वनन्तो मञ्जुगुञ्जारव कुर्वन्तः शब्दायमाना भृङ्गा भ्रमरा येषु । पुनः किंभूतान् । निर्यन्तोऽविरलं निर्गलन्तो निःसरन्तो रसा मकरन्दा येभ्यस्तान् । कानिव । अब्दानिव । यथा सहशब्दैर्गर्जारवैर्वर्तन्ते ये ते तथा । पतन्त्यो निरन्तरं निर्यान्त्यो वारिणां जलानां धारा रेखाकारा दृष्टयो येभ्यस्तादृशान् । मेघानालोक्य मयूरा नृत्यन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

ગર્જના સાથે જલવૃષ્ટિ કરતા મેઘોને જોઇને, તેમ જ જેમાથી નીરંતર ઝરી રહેલા મકરંદમાં લોલુપી બનેલા ભ્રમરોવ.ળા સાલવૃક્ષને ક્ષણમાત્ર જોઈને કેકારવ સાથે નૃત્ય કરતા મયૂરોને આચાર્યદેવે દક્ષિણ દિશામા જોયાં, દક્ષિણ બાજુ રહેલા કેટલાક શુકુન સિદ્ધિપ્રદ હોય છે. કહ્યુ છે કે 'જંબૂ, વાસ, મયૂર, ભારદ્વાજ પક્ષી, નકુલ વિગેરેનું દક્ષિણ ભાગમાં દર્શનમાત્ર પ્રશસ્ત છે, સર્વ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે ॥ ૯૮ ॥

अवामेव यामाप्यमुष्यानुकूलं चुकूज द्रुमे भक्ष्यमादाय देवी ।
त्रिलोकीमिवाकारयन्सेवनायै विभोर्दक्षिणीभूय चापोऽप्युवाच ॥ ९९ ॥

देवी कृष्णवटिकापोतकी नामा । यदुक्तं सुरथोत्सवकाव्ये 'पोतकीदयितपिच्छसच्छवि,' इति । लोके तु देवीति प्रसिद्धा । निष्कण्टकहरितरौ स्थिता उपविष्टा सती वामापि सव्यभागवर्तिन्यपि अथ च वामाप्रतिकूलाप्युच्यते । परं नात्र परमार्थतः । अवामेव दक्षिणेव अनुकूलेव वेत्यर्थः । अमुष्य सूरेरनुकूलमायतौ हितसूचकं चुकूज बभाषे । वर्धमानस्वरान् कृतवती । किं कृत्वा । भक्ष्यसमूहं 'चूणि' इति प्रसिद्धमादाय गृहीत्वा भक्षयित्वा । अपि पुनः चाषः किकीदिविः नीलपक्षिविशेषः । लोके 'नीलवास' इति प्रसिद्धः । दक्षिणीभूयापसव्यभागवर्ती भूत्वा तोरणं बध्वा प्रदक्षिणीकृत्य वा उवाच ब्रूते स्म । उत्प्रेक्ष्यते विभोः सूरीश्वरस्य सेवनायै सेवाकरणार्थं त्रिलोकीं विश्वत्रयीमाकारयन्निव ॥

શ્લોકાર્થ

દેવચકલી આચાર્યદેવની ડાબીબાજુએ હોવા છતાં પણ દક્ષિણભાગની જેમ પોતાનું ભક્ષ્ય લઈને વૃક્ષ પર બેઠેલી અકૂનુલ શબ્દ કરતી હતી, આચાર્યને હિતકારી બોલતી

હતી. અને ચાષપક્ષી (નીલવર્ણનું પક્ષી) આચાર્યશ્રીને પ્રદક્ષિણા આપીને બોલતું હતુ તે જાણે ત્રણે લોકને સૂરીશ્વરની સેવા કરવા માટે બોલાવતું ન હોય ! ॥ ૯૯ ॥

ममाग्रे द्विजिह्वा यथा यान्ति दूरे तवापीति वभ्रुर्वदन्दक्षिणोऽभूत् ।
तवाधीश वामोऽप्यवामोऽस्तु मद्वत्खरस्य स्वरः किं ब्रवीतीव वामः ॥ १०० ॥

वभ्रुर्नकुलः प्रभोर्दक्षिणोऽनुकूलो दक्षिणदिग्भागमागमूत । वामाद्दक्षिणदेशे जगामेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते इति वदन्कथयन्निव । इति इयं गर्भितोत्प्रेक्षा । इति किम् । हे अधीश, यथा ममाग्रे द्विजिह्वा भुजगा दूरे यान्ति तथा तेनैव प्रकारेण तवाप्यग्रे द्विजिह्वा द्विरसना मत्सरिणः खलाः पिशुना दूरे यान्तु । पुन खरस्य गर्दभस्य स्वरः । उत्प्रेक्ष्यते इति ब्रवीतीव भाषते इव । किंभूतः । वामः सव्यभागवर्ती । इति किम् । हे अधीश, तव वामोऽपि प्रतिकूलोऽपि मद्वदहमिवावामोऽस्तु अनुकूलो भवतात ॥

શ્લોકાર્થ

નોળીયો આચાર્યશ્રીને ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ ગયો. તે જાણે કહેતો ન હોય કે 'હે સ્વામિન્ મારી પાસેથી જેમ દ્વિજીહવા (સર્પો) દૂર જાય છે તેમ આપની પાશેથી દ્વિજીહુવા (દુર્જનો) દૂર જાઓ !' વળી ગર્દભનો અવાજ પણ ડાબીબાજુએ થયો; તે જાણે કહેતો ન હોય કે 'હે સ્વામિન્, આપનું પ્રતિકૂળ પણ મારી જેમ અનુકૂળ થાઓ !' ॥ ૧૦૦ ॥

यतो जन्मिनामीप्सितं शर्म दत्से प्रभो भिन्धि नस्तेन तिर्यक्त्वदु खम् ।
इतीव स्म विज्ञप्यते तित्तिरैणैः स सव्यापसव्योद्भवध्वानयानैः ॥ १०१ ॥

तित्तिराः खरकोणा । लोके 'गणेश' इति प्रसिद्धाः एणा मृगाः हरिणास्तैः सव्यापसव्ययोर्वामदक्षिणयोरुद्भवन्ति प्रकटानि जायमानानि यानि ध्वानाः शब्दाः तथा यानानि गमनानि तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते स सूरिरिति विज्ञप्यते स्म । तस्य प्रभोरिति विज्ञप्तिर्विधीयते स्म । इति किम् । हे प्रभो, यत कारणात्त्व जन्मिनां प्राणिनामीप्सितं मनोवाञ्छितं शर्म सुखं दत्से ददासि तेन कारणेन त्वं नोऽस्माकं तिर्यक्त्वस्य तिर्यक्त्वेन वा यद्दुःखं कष्टमसुखं वा भिन्धि भेदय नाशयेति ॥

શ્લોકાર્થ

વળી તેતર પક્ષીઓ (ગણેશ) અને હરણો વામ અને દક્ષિણ ભાગમાં પ્રગટ થયેલા શબ્દો અને ગમનદ્વારા જાણે આચાર્યદેવને વિજ્ઞપ્તિ કરતાં હતાં કે 'જેમ આપ મનુષ્યોને ઇચ્છિત સુખ આપો છો તેમ અમારા તિર્યંચપણાનાં દુઃખને પણ દૂર કરો !' ॥ ૧૦૧ ॥

व्यपोहैकदक्त्वं त्वमरमद्विगानं रसन्तीति किं वायसास्तस्य वामाः ।
शुभायामरी भैरवा वाभ्युपेताप्यवामाभवद्भैरवी निःस्वनन्ती ॥ १०२ ॥

वामाः सव्ये भागे वर्तमाना वायसाः काका, उत्प्रेक्ष्यते इति रसन्ति किम् इत्थं वदन्तीव । इति किम् । हे प्रभो, त्वमस्मद्विगानमस्माकमपवाद लोके निन्दकारि एकदक्त्व काणक्षत्वं धूर्ततामित्यपि ध्वनि. व्यपोह निराकुरु । अपि पुनः निःस्वनन्ती शब्दायमाना भैरवी पक्षिविशेष, । लोके 'भईरव' इति प्रसिद्धा आवामा दक्षिणा अनुकूला अभवत्संजाता । उत्प्रेक्ष्यते शुभाय कल्याणकरणार्थं भैरवी भवानीनामा भवानी त्यभिधाना अमरी देवी वाभ्युपेता समागता ॥

શ્લોકાર્થ

ડાવી બાજુએ કાગડાઓનાં અવાજ થયા. જાણે કહેતા ન હોય કે 'હે સ્વામિન્, લોકમાં થતા એકાક્ષીપણાના-ધૂર્તતાના અમારા અપવાદ (નિંદા) ને દૂર કરો.' વળી ભૈરવ પક્ષીનો અવાજ જમણી બાજુ થયો. જાણે આચાર્યશ્રીના શ્રેય માટે ભવાનીદેવી આવી ન હોય ? ॥ ૧૦૨ ॥

अमुष्य मुख्याः शकुनाः परःशताः परेऽप्यभूवञ्शुभशंसिनः पथि ।
तदर्थसिद्धेरुपगन्तुकायाश्चिह्नानि किं प्राक्प्रकटीभवन्ति ॥ १०३ ॥

अमुष्य श्रीहीरसूरेः पथि मार्गेशुभशंसिनः शुभोदर्ककथयितारः परेऽन्येऽपि पुरवनसंबन्धिनः परःशताः शतशः मुख्या प्रशस्या अभूवन्संजज्ञिरे । उत्प्रेक्ष्यते उपगन्तुकाया आगमनशीलाया' । भविष्यन्त्या इत्यर्थः । 'आगमने गमनार्थाः समभ्युपाङ्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । तदर्थसिद्धेस्तस्य सूरेरर्थसिद्धेः कामितकार्यनिष्पत्तेः प्राक् पूर्वं प्रकटीभवन्ति प्रकाशानि जायमानानि चिह्नानि किंलक्षणानीव । शकुनशब्दः पुंनपुंसके दृश्यते ॥

શ્લોકાર્થ

આવી રીતે હીરવિજયસૂરિના પ્રયાણ સમયે શુભ સંદેશને કહેનારાં બીજા સેંકડો શુભ શુકનો થયા. તે જાણે ભવિષ્યમાં થનારી આચાર્યદેવની ઈષ્ટાર્થસિદ્ધિના શુભ લક્ષણો પ્રગટ થયાં ન હોય ? ॥ ૧૦૩ ॥

वाचोऽनुबिम्बाभिरिवाङ्गनाभिराशीर्भिरध्वन्यभिनन्द्यमानः ।
महोदयोदर्कविधायिनो धिया विमृश्य सूरिः शकुनान्पुरोऽचलत् ॥ १०४ ॥

सूरिस्तपागच्छनायकः महानतिशायी उदयो मोक्षश्च स एवोदर्क उत्तरकालजं फलं तं विदधति कुर्वन्तीत्येवंशीलान् शकुनान् धिया स्वबुद्ध्या विमृश्य विचार्य पुरोग्रे अचलच्चचाल प्रतिष्ठते स्म । किं क्रियमाणः । अध्वनि प्रस्थानमार्गे अङ्गनाभिः श्राद्धवधूभिराशीर्भिर्मङ्गलशंसनवाणीभिरभिनन्द्यमानः स्तूयमानः उत्प्रेक्ष्यते अङ्गनाभिर्वाचो वाग्देवताया अनुबिम्बाभिः प्रकृतिभिरिव । सरस्वतीदेवीप्रतिबिम्बाभिरिव ॥ इति हीरविजयसूरेः प्राचीं दिशं प्रति प्रस्थितौ शुभशकुनानि ॥

શ્લોકાર્થ

વાણી–ચતુરતામાં જાણે સરસ્વતીદેવીની પ્રતિકૃતિ ન હોય, તેવી સુહાગણ સ્ત્રીઓથી મંગલગીતો વડે સ્તુતિ કરાતા તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્યે, ભવિષ્યમાં મહાન્ અભ્યુદય કરનારા શુભશુકનોને સ્વબુદ્ધિથી નિર્ધાર કરીને પૂર્વદિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું. ॥ ૧૦૪ ॥

द्विवेललीलाप्रविसारिवेलापयोभुजाभ्यां परिरभ्य भूम्ना ।
मत्तेभयानामिव वल्लभेनाम्भोराशिना स्वाङ्कमवाप्यमानाम् ॥ १०५ ॥

महीयसीं नाम महीं स्रवन्तीं विजृम्भिहैमाब्जरजःपिशङ्गाम् ।
वेणीमिव स्वर्णमयीं नदीशनेमीन्दिरायाः प्रभुरुल्ललङ्घे ॥ १०६ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः महीं नाम स्रवन्तीं नदीमुल्ललङ्घे उत्तरति स्म । किंलक्षणाम् । महीयसीमतिशयेन महतीम् । महत्प्रमाणामित्यर्थः । पुनः किंलक्षणाम् । विजृम्भिनां विकसनशीलानां हैमानां काञ्चनसंबन्धिनामब्जानां कमलानां रजोभिः पीतपरागैः कृत्वा पिशङ्गां पीतवर्णां संजाताम् । उत्प्रेक्ष्यते नदीशनेमीन्दिरायाः । सरित्पतिसेवललालक्ष्यभूमीश्रिया

इत्यर्थः । स्वर्णमयी काञ्चनरचितां वेणीं स्त्रीशिरोरुहाभरणं संयतानां केशानामुपरि धीयते । केशाः संयतास्तन्मध्ये क्षिप्यते वा सा स्वर्णमयी प्रलम्बा गजशुण्डाकारा वेणीत्युच्यते । स्वर्णवेणीति शिरोरुहभूषणमधुना दक्षिणस्यां श्रूयते दृश्यते च । महीं किं क्रियमाणाम् । अम्भोराशिना समुद्रेण स्वाङ्कं निजोत्सङ्गमवाप्यमानाम् । केन कामिव । व..मेन मत्तेभयानामिव । यथा स्वकान्तेन मदोद्धुरसिन्धुरगमना स्वप्राणप्रिया स्वकीयक्रोडं प्राप्यते । किं कृत्वा । द्वे वेले वारौ यत्र तद्द्विवेल लीलया स्वभावेन नोपाधितः विश्वस्वाभाव्यतः प्रकर्षेण विसरणशीलयोर्विसारिण्योर्वेलयोरम्भोवृद्ध्योः पयसी सलिले एव भुजे बाहू ताभ्यां कृत्वा भूम्ना बाहुल्येन परिरभ्य वपुषोरेकीकरणेन गाढमालिङ्ग्य ॥

શ્લોકાર્થ

પોતાના પતિવડે ગાઢ આલિંગન કરાયેલી કોઈ ગજગામિની સ્ત્રી જેમ પતિના ઉત્સંગને પ્રાપ્ત કરે, તેમ સ્વાભાવિક રીતે જ બે વખતની ઓટ–ભરતીરૂપ (જલવૃદ્ધિરૂપ) બે ભુજાવડે ગાઢ આલિંગન કરાયેલી પોતાના પતિ સમુદ્રના ઉત્સંગને પ્રાપ્ત કરેલી અને સુવર્ણ કમલ (પીતવર્ણીય કમલ) ની પીળી પરાગ વડે પીતવર્ણીયા બનેલી મોટી ‘મહી’ નામની નદીને આચાર્યદેવે પાર કરી. તે મહીનદી સમુદ્રની મેખલારૂપ લક્ષ્મીની જાણે સુવર્ણમય વેણી ન હોય ? (તેવી શોભતી હતી.) ॥ ૧૦૫ ॥ ૧૦૬ ॥

क्वापि स्थपुटितां क्वापि द्रुमद्रोणीसमाकुलाम् ।
क्वचिद्वहद्वाहिनीकां किराताकलितां क्वचित् ॥ १०७ ॥

द्विपद्वीपिद्विपद्वेष्यमुख्यजन्तूचितां क्वचित् ।
पदवीं क्षोणिभृत्क्षोणीमिव सूरिरलङ्घयत् ॥ १०८ ॥

सूरिः क्षोणिभृतः पर्वतस्य तल्लाटदेशाधिपस्य च क्षोणीं गह्वरोर्वीं भूमीमिव पदवीं मार्गमलङ्घयत् अतिक्रामति स्म । किंभूताम् । क्वापि कुत्रापि प्रदेशे स्थपुटत्वं विषमोन्नतत्वं संजातमस्यामिति स्थपुटिता तथा क्वापि स्थाने द्रुमाणां द्रोणीभिर्विविधतरुश्रेणीभिः समाकुलां निर्भरभृताम् । द्रोणिशब्दः श्रेणीवाची । यथा चम्पूकथायाम् ‘भिल्लीपल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु’ इति । ‘द्रोणी तु नीवृतिभेदे शैलसंधौ च’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘द्रोणिरिदन्तोऽपि समूहार्थवाची च’ इति तद्वचूर्णिः । तथा क्वचित्कुत्रचित्देशे वहन्त्यो महीधरकुण्डादिभ्यो निःसरन्त्यो वाहिन्यो नद्यो यत्र । पुनः क्वचिद्गह्वरादिषु नीरागमननिम्नप्रदेशादिषु वा कोतरा इति प्रसिद्धेषु किरातैर्भिल्लैराकलितां संयुक्ताम् । पुनः क्वचिदरण्यादौ द्विपा मत्तमतङ्गजा द्वीपिनो व्याघ्रचित्रकाया द्विपद्वेष्याः

केसरिणस्त एव मुख्याः प्रकृष्टाः प्रमुखा वा ये जन्तवो वनसत्त्वास्तेषामुचितां निवास-योग्याम् ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

ઉંચા-નીચા વિષમ પ્રદેશવાળી, વૃક્ષપંક્તિઓથી ગીચ, વહી રહેલી નદીઓથી વ્યાપ્ત, કોઈ કોઇ પ્રદેશમાં ભિલ્લ પરિવારોથી યુક્ત, તેમ જ મદોન્મત્ત હાથીઓ, વાઘ, ચિત્તા, સિંહો આદિ જંગલી પશુઓથી ભયંકર પર્વતની ગુફા જેવી લાટદેશની ભૂમિને આચાર્યદેવે વટાવી. ॥ ૧૦૭ ॥ ૧૦૮ ॥

क्रमाद्वटदले फुल्लाम्भोजे भृङ्ग इवागमत् ।
स्तम्भतीर्थस्य सङ्घेन तस्मिन्प्रभुरवन्द्यत ॥ १०९ ॥

क्रमाद्विहारपरिपाट्या प्रभुर्हीरसूरिर्वटदले 'वडदलुं' इति नाम्ना प्रसिद्धे पुरे आगमदाजगाम । क इव । भृङ्ग इव । यथा फुल्ले विकसिते अम्भोजे कमले मधुकर आगच्छति । पुनस्तस्मिन्वटदलग्रामे प्रभुः स्तम्भतीर्थसंघेन साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीरूपजनसमुदायेन अवन्द्यत समेत्य नमस्कृतः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વિકસિત કમલમાં ભ્રમર આવે તેમ વિહારના ક્રમે 'વટદલ' નગરમાં આચાર્યદેવ પધાર્યા, ત્યાં ખંભાતના સંઘે આવીને આચાર્યદેવને વંદન કર્યું, ॥ ૧૦૯ ॥

भक्तिप्रह्वमना जिनाधिपमताधिष्ठायिनी निर्जरी
तस्मिन्नक्तमवाकिरद्रतिपतिं नीरन्ध्रमुक्ताफलैः ।

श्रुत्वा तीर्थकरानुकारिभगवन्माहात्म्यमुत्कण्ठिता
विघ्नो वन्दितुमागताः प्रियतमा राज्ञः खतारोत्करैः ॥ ११० ॥

तस्मिन्वटदलग्रामे भक्त्या सेवाभक्त्या प्रह्वं नम्रं प्रवणं निर्भरं वा मनो मानसं यस्यास्तादृशी जिनमतस्य श्रीजिनशासनस्य अधिष्ठायिनी अधिष्ठापिका निर्जरी सिद्धा-

यिका नाम्नी देवता नक्तं रात्रौ । कलौ प्रायो देवतानां नक्तमेवागमस्य दृश्यमानत्वात् श्रूयमाणत्वाच्च निशि । नीरन्ध्रैश्छिद्रैर्वेधरहितैः । रक्षितैरित्यर्थः । मुक्ताफलैर्मौक्तिकैर्व्रतिपतिं श्रीहीरविजयसूरिमवाकिरद्वर्षयामास । 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजैः पौरयोषितः' इति रघुवंशे । तत्र वयमेवं विद्मो जानीमः । उत्कण्ठता उत्कण्ठाकलिता उत्सुकीभूता सती स्वताराणां स्वशरणीभूतानामात्मपरिवारीभूतानां तारकाणां तारकाभिधसेवकानां ज्योतिषां चोत्करैः समूहैः सार्धं राज्ञः कस्यचिन्नृपस्य चन्द्रस्य वा प्रियतमा राज्ञी रात्रिर्वा वन्दितुं नमस्कर्तुमागता समेतेव । किं कृत्वा । तीर्थंकरं श्रीमज्जिनराजमनुकरोति युगप्रधानादिमहिम्ना सदृशीभवति इत्येवंशीलं भगवतः सूरीन्द्रस्य माहात्म्यं महिमानं श्रुत्वा समाकर्ण्य ॥

श्लोकार्थ

તે વટદલ નગરમાં જિનશાસનની અધિષ્ઠાયિકા 'સિદ્ધાયિકા' દેવીએ રાત્રિ સમયે હીરવિજયસૂરિ ઉપર છિદ્ર વિનાનાં (વેધ કર્યા વિનાનાં) મોતીઓની વૃષ્ટિ કરી, (પ્રાયઃ કલિકાલમાં દેવદેવીઓનું આગમન રાત્રિમાં જ જણાય છે.) તે જાણે યુગપ્રધાનતા આદિ મહિમાવડે શ્રીતીર્થંકર ભગવંતની સમાનતા ધારણ કરનારા આચાર્યદેવના મહાત્મ્યને સાંભળીને ઉત્કંઠિત બનેલી ચન્દ્રપ્રિયા રાત્રિ, પોતાના સેવકરૂપ તારાઓના સમૂહ સહિત વંદન કરવા માટે આવી ન હોય ? ॥ ११० ॥

तत्रानन्द्य जनान्दिनानि कतिचिद्वाचंयमाधीशिता
वर्त्मातिक्रमितुं क्रमात्प्रववृते भूमेः समं साधुभिः ।

वाचा चन्द्रिकया तमः प्रशमयन्नेत्रांश्चकोरान्पृणन्-
स्ताराणां निवहैर्विहायस इव श्यामाङ्गनानायकः ॥ १११ ॥

वाचंयमाधीशिता मुनिनायकः क्रमादनुक्रमेण साधुभिः स्वकपारिपार्श्वकश्रमणैः समं सार्धं भूमेर्धरित्र्या वर्त्म पन्थानमतिक्रमितुमुल्लङ्घयितुं प्रववृते प्रचक्रमे प्रवृत्तः । किं कृत्वा । तत्र वटदलाग्रामे कतिचित्कियन्ति दिनानि वासरान् यावज्जनान् भविकलोकानानन्द्य प्रह्लाद्य प्रमोदमेदुरान्विधाय । सूरिः किं कुर्वन् । वाचा स्ववचनविलासेन कृत्वा तमोऽज्ञानं पापं वा प्रशमयन्निष्ठापयन् शान्तिं नयन् वा । च पुनर्नेत्रान्नयनानि । नेत्रशब्दः पुंक्लीबलिङ्गयोः । पृणन् संप्रीतिमुत्पादयन् । क इव । श्यामाङ्गनानायक इव । यथा चन्द्रस्ताराणां ज्योतिषां निवहैर्व्रजैः सह विहायस आकाशस्य वर्त्माध्वानमति-

क्रमितुं प्रवर्तते सोऽपि शशी चन्द्रिकया कौमुद्या जनानानन्दयति । तथा तमो निशान्धकारं प्रशमयति तथा चकोरांश्च प्रीणाति । श्यामा रात्रिः सैवाङ्गना स्त्री तस्या नायकः एतावता विधुः । 'यामिनीकामिनीपतिः' इत्यादिपदानि काव्यकल्पलतावृत्तौ । अथ च श्यामा षोडशवार्षिकी तरुणी सैवाङ्गना पाणिगृहीत्री तस्या नायकः पतिः । सर्वेषां स्मरशास्त्राणां रहस्यानां वेत्ता अनुभविता च नायकः प्रोच्यते । सोऽपि क्वचित्कार्यवशाद्गतो निवृत्तो वा सज्जनैः समं भूमेर्मार्गमुल्लङ्घते स्वतादग्विधचातुर्यचर्यनायिकामयीभूतमनस्त्वाद्वा वाचान्यानप्यानन्दयति यो हार्दिकं वेत्ति तामेव वादयामि इति विरहरूपं तमः पापमपि प्रशमयति मानिस्वमामिनीसंयोगत्वात् स्निग्धत्वाच्च परनेत्राण्यपि प्रीणयति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ રાત્રિરૂપી સ્ત્રીનો પતિ ચન્દ્ર ચન્દ્રિકાવડે અંધકારને શમાવતો, ચકોરોને આનંદ આપતો તારાઓ સહિત આકાશમાર્ગનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ આચાર્યદેવ વટદલ નગરમાં કેટલાંક દિવસોની સ્થિરતા કરી ધર્મદેશના વડે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને શમાવતા ભવ્યજીવોનાં નયન ચકોરોને આનંદ આપતા, અનુક્રમે સાધુઓ સહિત વિહારભૂમિનું ઉલ્લંઘન કરવા માટે પ્રવૃત્ત થયા. ॥ ૧૧૧ ॥

क्वचित्पवनवर्त्मवन्मृगपतङ्गचित्रान्वितं
क्वचिन्मदनमेदुरं कुलमिवैणकान्तादृशाम् ।

क्वचित्कुरुनिकेतवत्ससहदेवभीमार्जुनं
विराटनृपगेहवत्क्वचन कीचकैरञ्चितम् ॥ ११२ ॥

क्वचिन्नृपसमीपवद्विविधवाहिनीमण्डितं
क्वचित्कलितमग्निविद्भवनवच्छिखिस्फूर्जितैः ।

करीन्द्रकुलसंकुलं क्वचिद्विन्ध्यभूमीध्रव-
द्व्यलङ्घयत यतिक्षितिद्विजपतिः स वर्त्म क्रमात् ॥ ११३ ॥

स यतिनां श्रमणानां मध्ये क्षितेः क्षोण्या द्विजपतिश्चन्द्रः । राजेत्यर्थः । क्रमाद्विहारपरिपाट्या वर्त्म मार्गं व्यलङ्घयत अतिक्रान्तवान् उल्लङ्घयामास । किंभूतं वर्त्म । क्वचि-

त्प्रदेशे मृगाः कुरङ्गाः उपलक्षणादन्येऽपि वन्यश्वापदाः तथा चित्राः सर्पजातिविशेषाः लोके 'चित्रडि' इति प्रसिद्धा उपलक्षणात्तत्तज्जातयश्च । अथवा चित्रा आखुपर्णी इन्द्रवारुणी वा उपलक्षणात्तदौषधयस्ताभिरन्वितम् । किंवत् । पवनवर्त्मवद्यथा आकाशं मृगो मृगशीर्ष पतङ्गः सूर्यः तथा चित्रा नक्षत्र तैर्युतम् । 'चित्राऽदन्त्यां सुभद्रायां नक्षत्रौषधिभेदयोः । दिव्यस्त्रीसर्पयोराखुपर्ण्यां च' इत्यनेकार्थतिलके । पुनः किंभूतम् । मदनैर्मण्डल इति नाम प्रसिद्धैः पादपैर्मेदुरं भृतम् । किमिव । कुलमिव । यथा पणकान्ता मृगाङ्गना हरिण्यस्तासां दृश इव दृशोऽतिचपलानि लोचनानि यासां तासां स्त्रीणां वृन्द मदनेन कंदर्पेणोपचितम् । पुनः किंभूतम् । सह सहदेवैरौषधिविशेषैस्तथा भीमैराम्लवेतसैः तथा अर्जुनैरर्जुननामवृक्षविशेषैर्वर्तते यत्तत् । किं च कुरुनिकेतनवत् यथा कुरूणां कौरववशीयनृपाणां पाण्डूनां राज्ञाम् । महत्त्वाद्बहुवचनम् । कुरोः पाण्डोर्नृपस्य वा गृह सह सहदेवो माद्रीनन्दनः भीमार्जुनौ कुन्तीसुतौ वृकोदरकिरीटिनौ तैर्युक्तम् । 'सहदेवेनैकेन स्पर्धमाना अनेकैः सहदेवैः संगताः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः किंभूतम् । क्वचित्कुचिस्थाने कीचकैः सच्छिद्रवशैः वेणुभिः अञ्चितं कलितम् । किंवत् । विराटनृपगेहवत् । यथा विराटराजस्य गेहं कीचकैर्विराटनृपपत्न्याः सुदेष्णाया शतसहोदरैः कलितं सहितम् । पुनः किंभूतम् । क्वचित्प्रदेशे विविधा लघुवृद्धादयो वाहिन्यो नद्यस्ताभिर्मण्डितम् । किंवत् । नृपसमीपवत् । यथा राज्ञः पार्श्वे विविधाभिर्गजहयरथपदातिप्रमुखाभिः सेनाभिर्भूषितं भवति । 'वाहिनी सिन्धुसैन्ययोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतम् । शिखिनां मयूराणां विविधैः स्फूर्जितैः केकारवताण्डवक्रीडादिविलासैः कलितम् । किंवत् । अग्निविद्भवनवत् यथा अग्निहोत्रीयाणां गृहं शिखिनां दक्षिणाग्निहवनीयगार्हपत्याभिधानां त्रयाणां हुताशनानां विस्फूर्जितैः स्फूर्तिभिः कलितं भवेत् । पुनः किंभूतम् । करीन्द्राणां यूथनाथानां कुलैर्वंशैः संकुलं व्याप्तम् । किंवत् । विन्ध्यभूमीध्रवत् । यथा विन्ध्याचलो गजेन्द्रकुलैः संकुलो भवति ॥ इति गन्धारादभिपुरमध्यमार्गवर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

તે મુનિરાજ આચાર્યદેવે વિહારના ક્રમે માર્ગનું ઉલ્લંઘન કર્યું, તે માર્ગ કેવો હતો ? જેમ આકાશમાર્ગ મૃગશીર્ષ, સૂર્ય અને ચિત્રા નક્ષત્રવડે યુક્ત હોય છે તેમ એ માર્ગ હરણ ચિત્તા આદિ વન્ય પશુઓ વડે યુક્ત હતો, જેમ મૃગનયના સ્ત્રીઓનું કુલ કંદર્પથી પુષ્ટ હોય તેમ એ માર્ગ મદન નામના વૃક્ષોથી ભરપુર હતો, જેમ પાંડુરાજાનું ઘર સહદેવ, ભીમ અને અર્જુનથી યુક્ત હતું તેમ કોઈ પ્રદેશ સહદેવ નામની વિશિષ્ટ ઔષધિથી. ભીમ–આમ્લ અને વેતસ જાતિના વૃક્ષોથી તેમજ અર્જુન નામના વૃક્ષોવડે સહિત હતો, જેમ વિરાટ રાજાનું ઘર વિરાટ રાજાની રાણી સુદેષ્ણાના સો ભાઇઓ કિચકોથી યુક્ત હતું તેમ કોઈ પ્રદેશ સચ્છિદ્ર વાસોથી યુક્ત હતો. જેમ

રાજા વિવિધ પ્રકારની સેનાથી શોભાયમાન હોય તેમ એ માર્ગ નાની મોટી નદીઓથી શોભિત હતો. જેમ અગ્નિહોત્રીઓનું ઘર 'દક્ષિણાગ્નિ, હવનીય, અને ગૃહપતિ' એમ ત્રણ પ્રકારની સ્ફુર્તિથી યુક્ત હોય, તેમ એ માર્ગ મયૂરોના વિવિધ પ્રકારના કેકારવ-તાંડવક્રીડાદિ વિલાસોથી યુક્ત હતો. જેમ વિન્ધ્યાચલની ભૂમિ ગજેન્દ્રોના કૂલોથી વ્યાપ્ત હોય તેમ આ માર્ગે કોઇ પ્રદેશ ગજેન્દ્રોના સમૂહથી યુક્ત હતો. આવા પ્રકારનો માર્ગ આચાર્યદેવે ઓળંગ્યો. (ગન્ધારથી અમદાવાદ વચ્ચેના માર્ગનું આ વર્ણન છે. ॥ ૧૧૨ ॥ ૧૧૩ ॥

विबुधपतिपुरंध्रीवन्धुरारब्धलील
जिनपदकृतशोभं संचरच्छ्वेतदन्ति ।
तटमिव वरटाया वल्लभः स्वर्वहाया
अकमिपुरसमीपं भूपयामास सूरिः ॥ ११४ ॥

सूरिरकमिपुरसमीपमहम्मदावादनगरपार्श्वं भूषयामासालंकरोति स्म । किंभूत । विबुधपतीनां कोविदपुरंदराणां पुरंध्रीभिः शुककामिनीभिः वन्धुराः तरुणकामिजनमनोहराः आरब्धाः प्रक्रान्ता लीला वनवसन्ततरुकुसुमावचयहल्लीसकगाननृत्यान्दोलनादिविलासा यत्र । पुनः किंभूतम् । जिनानां तीर्थकृतां पदैः स्थानैः । प्रासादैरित्यर्थ । कृता विहिता शोभा यत्र । पुनः किंभूतम् । संचरन्तः सम्यक् समीचीनं स्वरोचमानसल्लकीक्षुप्रमुखं चरन्तो भक्षयन्तः । अथ वा सम्यक स्वहस्तिनीमिश्चरमस्वर्णपट्टवन्वपञ्चशब्दवादित्रविविधविरुदावलीप्रकटनपूर्वकं प्रचलन्तः श्वेता भद्रजातिजातत्वेनोज्ज्वला दन्तिनो गजेन्द्रा यत्र । क इव । यथा वरटाया राजहंस्याः । 'वारला वरला हंसी वारटा वरटा च सा' इति हैम्याम् । तथा 'नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी' इति नैषधे । वल्लभो भर्ता राजहंसः । स्वर्वहाया गगननिम्नगाया गङ्गायास्तटं तीरं भूषयति । किंलक्षणं तटम् । विबुधपतिः सुरेन्द्रस्तस्य पुरंध्रीभिः पत्नीभिः कमनीयप्रक्रान्तजलजन्मोपचयमज्जनोन्मज्जनादिजलविला यत्र । पुरंध्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा 'अखिलपुरंध्रीनेत्रनी-' इति नैषधे । तथा जिनस्य विष्णोस्त्रिभिस्तारारूपैः पदैः कृता निर्मिता शोभा यत्र । अथ वा जिनपदे आकाशे विरचिता श्रीर्येन । एतावता गगनगङ्गेत्युपपन्नम् । तत्रैव च शक्रकान्तानामुपलक्षणात्सुराङ्गनानां च जलक्रीडाया औचिती । तथा संचरन् जलपानाद्यर्थमागच्छन्नैरावणो यत्र ॥

શ્લોકાર્થ

દેવાંગનાઓથી મનોહર, જલક્રીડા આદિ વિવિધ પ્રકારની ક્રીડાઓ સહિત અને જેમાં ઐરાવણ હાથી સંચરે છે તેવી આકાશમાં રહેલી દેવગંગાના તીરને જેમ રાજહંસ

શોભાવે તેમ, આચાર્યદેવે પંડિતોની સ્ત્રીઓથી મનોહર, વિવિધ પ્રકારની ક્રીડાઓથી યુકત જિનમંદિરોવડે સુશોભિત તેમજ શ્વેતહસ્તિઓના સંચારથી યુકત અકમિપુર સમીપની ભૂમિને શોભાવી. ।। ૧૧૪ ।।

प्रभोरागमनोदन्तः प्रससार पुरान्तरे ।
चान्दनीय इवामोदः क्षितौ मलयभूभृतः ॥ ११५ ॥

प्रभोर्हीरसूरेरागमनस्यापादावधारणस्योदन्तः प्रवृत्तिः समाचारः पुरान्तरे अकमिपुरमध्ये प्रससार विस्तरति स्म । क इव । आमोद इव । यथा चान्दनीयः श्रीखण्डद्रुमसंबन्धी परिमलः मलयाचलस्य आषाढभूधरस्य क्षितौ भूमौ प्रसरति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચંદનની સુવાસ મલયાચલની ભૂમિમા પ્રસરી જાય તેમ હીરવિજયસૂરિના આગમનના સમાચાર અકમિપુરનગરમા (અમદાવાદમાં) સર્વત્ર પ્રસરી ગયા. ।। ૧૧૫ ।।

विज्ञायागमनं यतिक्षितिपतेरामोदमेदस्वितां
प्राप्ताः पौरपरम्परा मधुऋतोर्व्यूहा इवोर्वीरुहाम् ।
गन्तुं संमुखमस्य नश्यदतनोः सज्जीबभूवुस्ततः
श्राद्धा राजगृहोद्भवा इव मृगारातिध्वजस्यार्हतः ॥ ११६ ॥

ततस्तदागमनश्रवणानन्तरं पौरपरम्परा नागरिकपङ्क्तयः अकमिपुरश्रावकप्रकराः नश्यन् द्वेषितया हन्तुं प्रतिश्रुतत्वेन• मृतिभीते पलायमानः अतनुरनङ्गो यस्मात् ॥ 'अतनुना नवमम्बुदमाम्बुदम्, इति नैषधे । तस्यास्य सूरेरभिमुखं गन्तुं सज्जीबभूवुः । के इव । श्राद्धा इव । यथा राजगृहे नगरे उत्पत्तिर्येषां तादृशाः श्राद्धाः मृगारातिः सिंहो ध्वजश्चिह्नं यस्य तस्यार्हतस्तीर्थंकरस्य । महावीरदेवस्येत्यर्थः । संमुखं प्रयातु सज्जा भवन्ति स्म । किंभूता• आमोदेन हर्षेण मेदस्वितां पुष्टतामाह्लादोल्लसितरोमाञ्चकञ्चुकोपचितकायत्व प्राप्ता इत्यर्थः । किं कृत्वा । यतिक्षितिपतेर्मुनिराजस्य आगमनमकमिपुरसमीपे समवसरणं विज्ञायावगत्य । क इव । व्यूहा इव । यथा मधुऋतोर्वसन्तसमयस्यागमनं प्रादुर्भावं ज्ञात्वा उर्वीरुहां वृक्षाणां समूहा आमोदमेदस्वितां परिमलोपचिततां प्राप्नुवन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વસન્તઋતુનું આગમન જાણીને વૃક્ષસમૂહ પરીમલથી પુષ્ટ બને તેમ જેમાંથી કામદેવ ચાલ્યો ગયો છે તેવા મુનિપતિના આગમનનાં સમાચાર જાણીને હૃષ્ટ-પુષ્ટ બનેલા અકમિપુરના શ્રાવકો, જેમ રાજગૃહીનગરીનાં શ્રાવકો ભગવાનમહાવીરની સન્મુખ ગયા હતા તેમ આચાર્યદેવની સન્મુખ જવા માટે સજ્જ થયા ॥ ૧૧૬ ॥

पर्याण्यन्ते स्म वाहा हरिहय इवोत्तीर्णवन्तः क्षमायां
क्वाप्यप्राप्तावलम्बाम्बरचरणभवद्भूमनिर्वेदभाजः ।

शृङ्गार्यन्ते गजेन्द्रा गिरिगुरुवपुषः क्लृप्तसिन्दूरपूरा
विदूमः प्रातस्त्यसंध्याः कुनयसमुदयज्योतिरस्तं नयन्त्यः ॥ ११७ ॥

वाहास्तुरगाः पर्याण्यन्ते स्म पल्ययनकलिताः क्रियन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते क्वापि कस्मिन्नपि प्रदेशे अप्राप्तमनासादितमालम्बनमूर्ध्वीभवनोपवेशनादिस्थित्याधारस्थानं यत्र तादृशेऽम्बरे गगनाङ्गणे चरणं परिभ्रमणं तस्माद्भवन्नुत्पद्यमानो यो भूम्ना बाहुल्येन निर्वेद. खेदः तं भजन्तीति तादृशाः सन्तः क्षमायां पृथिव्यामवतीर्णवन्त आगता इन्द्राश्वा इव । 'शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः' इति रघुवंशे शक्रस्याश्वानां बाहुल्यं न त्वेक एवोच्चैःश्रवाः । अथ वा सूर्याश्वा इव । पुनर्गजेन्द्राः शृङ्गार्यन्ते स्म रक्तपीताम्बरचरमर्किंकिणीघण्टाद्यनेकशृङ्गारयुक्ता निर्मीयन्ते स्म । किंभूता. । गिरिः पर्वतस्तद्वद्गुरु महद्वपुः शरीरं येषाम् । पर्वतप्राया इत्यर्थः । पुनः किंभूता. क्लृप्तो रचितः सिन्दूराणां शृङ्गारभूषणानां पूर. समूहो येषु । उत्प्रेक्ष्यते प्रातस्त्याः प्रातःकालीनाः संध्या इव । किं कुर्वन्त्य; । कुनयानां शाक्यादीनां कुमतानां वा समुदायो गण स एव ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादिस्तदस्तं नाशं नयन्त्यः प्रापयन्त्यः ॥

શ્લોકાર્થ

(આચાર્યદેવના સ્વાગતાર્થે) અશ્વો પલાણવામા આવ્યા નિરાલંબન આકાશમાં ચિરકાલ ભ્રમણ કરવાથી ખૂબ ખેદ પામેલા । અર્થાત્ કંટાળીને ગયેલા ઈન્દ્રના અશ્વો જાણે પૃથ્વીપર ઉતરી આવ્યા ન હોય તેવા અશ્વો પલાણ યુકત કરવામાં આવ્યા વળી

સિંદૂર આદિ શૃંગાર આભૂષણોના સમૂહની રચનાવાળા અને પર્વત જેવા મોટા શરીરવાળા ગજેન્દ્રો શણગારવામાં આવ્યા. તે જાણે શાક્ય આદિ કુમતના સમુદાયરૂપ ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા આદિનો નાશ કરતી પ્રાતઃકાલીન સંધ્યા ન હોય ? ॥ ૧૧૭ ॥

भूम्या व्योमेर्ष्ययेवाधृषत रविरथाः पद्महस्तैः श्रिताङ्काः
कैश्चित्सज्जीक्रियन्ते कनकमणिमयाः सत्तुरङ्गाः शताङ्गाः ।

पङ्क्तिः पादातिकानां विविधमणिगणालंकृतीरुद्वहन्ती
रामस्यादस्पृशन्ती भुवमपि सुमनःश्रेणिवत्सज्जति स्म ॥ ११८ ॥

कैश्चित्पुरुषैः सन्तः शोभनास्तुरङ्गा अश्वा येषु तादृशाः शताङ्गाः स्यन्दना रथाः सज्जीक्रियन्ते । किंभूताः । कनकं स्वर्णं मणयो रत्नानि प्रचुराणि प्रधानानि वा येषु । पुनः किंभूताः । पद्महस्तैः क्रीडार्थं हस्ते गृहीतकमलैः, अथवा भाग्यवत्तया पद्ममाकृत्या हस्ते येषां तैः । श्रितोऽङ्कः सेवित उत्सङ्गो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते व्योम्ना नभसा समम् ईर्ष्यया स्पर्धोद्भूतान्यसूयया भूम्या पृथिव्या रविरथाः सूर्यस्यन्दना इवाधृषत ध्रियन्ते स्म । तेऽपि कमलपाणिभिर्भास्करैरधिष्ठितमध्यास्तथा सुवर्णमणिमयाः शोभनाश्वाश्च । सूर्याणां बाहुल्याद्रथानामपि बाहुल्यम् । पुनः पादातिकानां पत्तीनां महेभ्यानां सार्धम् । महाभ्या॰ पत्तिजना भवन्त्येव । अथ वा पादचारिणीमल्पद्रव्यत्वाद्वाहनाभावस्तेन चरणचारिता तेषां पङ्क्ति॰ परम्परा सज्जति स्म । किं कुर्वन्ती । विविधानामनेकप्रकाराणां मणिगणानामर्थात्स्वर्णरत्नराजीनामलंकृतीर्भूषणानि उद्वहन्ती धारयन्ती । पुनः किंभूता । रामस्या त्सूरिवदनोत्सुक्याद्भुव क्षोणीमण्डलमप्यस्पृशन्ती न संघट्टयन्ती । किंवत् । सुमनश्रेणिवत् । यथा देवराजी भुव न स्पृशति । पादाभ्यामिति शेषः । रत्नालंकारकृतीश्च धत्ते ॥

શ્લોકાર્થ

કોઈ પુરૂષો સુંદર અશ્વસહિત સુવર્ણમય અને રત્નમય રથોને તૈયાર કરતા હતા. તે જાણે આકાશ સાથે સ્પર્ધા કરવાથી આકાશ પાસેથી પૃથ્વીએ, જેનો મધ્યભાગ સૂર્યવડે અલંકૃત છે તેવા સૂર્યના રથો ગ્રહણ કર્યા ન હોય ? વથી વિવિધ પ્રકારનાં મણિ માણેકના અલંકારોને ધારણ કરતી પાદચારીઓની પંક્તિ, આચાર્યશ્રીના મુખકમલને જોવાની ઉત્સુકતાથી દેવોની જેમ પૃથ્વીને પણ સ્પર્શ કર્યા વિના (સજ્જ થઈને) ચાલતી હતી ? ॥ ૧૧૮ ॥

प्रसाधिकाभिः परमाणुमध्या विभूषिताङ्गयः पुपुषुर्विभूषाम् ।
निनंसयेवोपनता व्रतीन्दोर्भुजंगलोकाद्भुजगेन्द्रवव्यः ॥ ११९ ॥

प्रसाधिकाभिर्मण्डनकारिणीभी रमणीभिः । 'प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्द्रवरागमेव' इति रघुवंशे । विभूषितं विचित्रपत्त्रवल्लीरचनाभिरलङ्कृतमङ्ग वपुर्लता यासां तादृश्य. । परमाणुमध्याः कृशोदर्यः । 'अध्यापमयाम. परमाणुमध्या ' इति नैषधे । भूषां शोभां पुपुषुः चिन्वन्ति स्म । दधुरित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते भुजंगलोकान्नागभवनाद्व्रतीन्दोः सूरीन्द्रस्य निनंसया नन्तुमिच्छया उपनता आगता । 'उपनमन्ति तमीशसमुत्सुकाः प्रणयतो वरितु सकलाः श्रियः' इति ऋषभवनस्तवे । 'उपनमन्त्यागच्छन्ति' इत्यवचूर्णौ भुजगेन्द्रवव्य, नागनायकनायिका इव ॥

श्લોકાર્થ

પ્રસાધન સાધનોથી જેમણે શરીર સુશોભિત બનાવ્યુ છે તેવી સ્ત્રીઓ (કૃશોદરિ) શોભા વધારતી હતી તે જાણે વ્રતીન્દુ શ્રીઆચાર્યદેવને નમસ્કાર કરવા માટે નાગલોક. માથી આવેલી નાગેન્દ્રનાયિકાઓ ન હોય ! ॥ ૧૧૯ ॥

सुदशां शिरसि व्यलीलसत्कलशाली मणिहेमनिर्मिता ।
स्तनवैभवभर्त्सितेव यद्विजिगीषुः परमभ्युषेयुषी ॥ १२० ॥

सुदशां सकान्तकामिनीनां शिरसि मस्तके कलशानां कुम्भानां माली श्रेणी व्यलीलसत् विलसति स्म । शुशुभे इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—स्तनानामर्थात्तत्कामिनीकुचमण्डलानां वैभवेन तुङ्गतादिशोभया भर्त्सिता अभिभूता सती तद्विजिगीषुस्तान कुचान पुनर्व्युघुट्य विजेतुमिच्छुरभ्युपेयुषी । अभिमुखमुपेता समीपे समागता वा ॥

શ્લોકાર્થ

સુનયના સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓનાં મસ્તક ઉપર મણિ જડિત સુવર્ણના કળશોની શ્રેણી શોભતી હતી, તે જાણે કામિનીઓનાં ઉન્નત સ્તનોના વૈભવથી પરાભવ પામેલી છતી, ફરીથી તે સ્તનોને જીતવાની ઈચ્છાવાળી કલશોની શ્રેણી સન્મુખ આવી ન હોય ? ॥ ૧૨૦ ॥

विहायोङ्गणालिङ्गिगेहाग्रशृङ्गानिलालोलकेतुक्वणत्किङ्किणीभिः ।
पुरी प्रेक्ष्य सूरिं किमायान्तमन्तर्भवत्प्रीतिरातन्तनीतीव गीतिम् ॥ १२१ ॥

आयान्तं स्वस्यान्तिकं समागच्छन्तं सूरिं हीरगुरुं प्रेक्ष्य व्यालोक्य अन्तर्मध्ये अर्थान्निजचित्ते भवन्त्युत्पद्यमाना प्रीतिः प्रमोदो यस्यास्तादृशी पुरी अहम्मदावादाभिधाना नगरी । गीतिं गानमातन्तनीति अतिशयेन सृजतीव विस्तारयतीव वा । काभिः । विहायोङ्गणं गगनाजिरमालिङ्गन्त्याश्लिषन्तीत्येवंशीलानां गेहानां महेभ्यभवनानामग्राणि उपरितनानि शृङ्गाणि शिखराणि तेष्वनिलैः पवनैरालोलाश्चञ्चला ये केतवो वैजयन्त्यः पताकास्तेषां क्वणन्तीभिः शब्दायमानाभिः किङ्किणीभिः क्षुद्रघण्टिकाभिः घुर्घरिकाभिः कृत्वा ॥

श्लोकार्थ

શ્રીમંતોના ગગનચુંબી મહેલોના શિખર ઉપર રહેલી પવન પ્રેરિત ચંચલ ધ્વજાઓની રણકતી ઘુઘરીઓ દ્વારા, પોતાની પાસે પધારતા સૂરિશ્વરને જોઈને હૃદયમાં અત્યંત આનંદને ધારણ કરતી અમદાવાદ નગરી જાણે ગીત ગાતી ન હોય ? ॥ ૧૨૧ ॥

तुमुलैर्बन्दिवृन्दानां तूर्यस्वरकरम्बितैः ।
भूपरीरम्भकाम्भोदनिर्ह्रादैरिव निर्बभे ॥ १२२ ॥

बन्दिवृन्दानां मङ्गलपाठकप्रकराणां तुमुलैः कोलाहलैः बहुदानादानमनोरथैरुपर्युपरि पतद्भिर्व्याकुलशब्दैर्निर्बभे तस्मिन्नवसरे नितरां शुशुभे । किंभूतैः तुमुलैः । तूराणामनेकजातीयवादित्राणां स्वरैः शब्दैः करम्बितैः मिश्रीकृतैः । व्याप्तैरित्यर्थः । 'अक्षवीजवलयेन निर्बभे' इति रघौ । उत्प्रेक्ष्यते भुवो भूमीन्दिराया भूमिभामिन्याः परीरम्भकस्य आलिङ्गनदायिनः अम्भोदस्य मेघस्य निर्ह्रादैः गर्जारवैरिव ॥

श्लोकार्थ

અનેક પ્રકારના વાજિંત્રોના સૂરોથી મિશ્ર મંગળપાઠકોના કોલાહલે શોભા પ્રાપ્ત કરી. તે જાણે ! ભૂમિરૂપ ભામિનીને આલિંગન આપનારા મેઘનો ગર્જારવ ન હોય ? ॥ ૧૨૨ ॥

केऽपि कुतूहलकलिता वन्दितुमितरे विलोकितुं केचित् ।
विकसितसुरतरुसुममिव मधुपा इवमुपागमन्पौराः ॥ १२३ ॥

केऽपि केचन नागरिकाः कुतूहलेन कौतुकेन कलिताः सहिता उत्सुकीकृता वा सन्तः । पुनः इतरे केचित् अन्ये केचन तं गुरुं वन्दितुं नमस्कर्तुमपरे केचन विलोकितुं तदुत्सवं द्रष्टुं पौरा नागरिकास्तं सूरिमुपागमन सूरिसमीपे समागच्छन्ति स्म । के इव । मधुपा इव । यथा भ्रमरा विकसितं विजृम्भितं सुरतरोः कल्पवृक्षस्य सुमं पुष्पम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् कुसुमसमूहमुपायान्ति ॥

श्लोकार्थ

જેમ ભ્રમરો કલ્પવૃક્ષના વિકસ્વર પુષ્પસમૂહ પાસે આવે તેમ કેટલાક નાગરિકો કૌતુકવાળા થયેલા કેટલાક નાગરિકો વંદન કરવાને તો કેટલાક નાગરિકો ઉત્સવ જોવા માટે આચાર્યદેવની સમીપે આવતા હતા. ॥ ૧૨૩ ॥

प्रभोः पदाम्भोजयुगं पुरीजना नमस्कृतेर्गोचरतां नयन्तः ।
प्रमोदनिर्यन्नयनाश्रुविन्दुभिः श्रान्तं पथा संस्नपयन्ति मन्ये ॥ १२४ ॥

पुरीजना अहम्मदावादवासिश्राद्धसमूहाः प्रभोः सूरेः पदाम्भोजयुगं चरणारविन्दद्वन्द्वं नमस्कृतेर्नमस्कारस्य प्रणामस्य गोचरतां विषयत्वं नयन्तः प्रापयन्तः सन्तः प्रमोदेनानन्देन निर्यतां निर्गच्छतां नयनाश्रूणां लोचनसलिलानां विन्दुभिः कणैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते-पथा मार्गेण । मार्गोल्लङ्घनेनेत्यर्थः । श्रान्तं प्राप्तक्लमं संस्नपयन्ति स्नानं कारयन्तीव । मन्ये इवार्थे ॥

श्लोकार्थ

અમદાવાદના નાગરિકો આનંદથી હર્ષાશ્રુ વહાવતા આચાર્યદેવના ચરણકમલને નમસ્કારનો વિષય બનાવતા, જાણે માર્ગના ઉલ્લંઘનથી શ્રમિત થયેલાને સ્નાન કરાવતા ન હોય ? તેમ હું માનુ છું. ॥ ૧૨૪ ॥

मुमुक्षुक्षोणीन्द्रक्रमकमलभक्तिप्रणमन-
क्रियाश्लिष्यत्पांसुप्रसरविलसद्भालफलकाः ।

व्यराजन्त स्वःश्रेयसविहितये क्लृप्ततिलका
व्यवस्यन्तः सिद्धिश्रियमिव वरीतु पुरनराः ॥ १२५ ॥

મુમુક્ષુણાં સંસારકારાગારાદાત્માનં મોચયિતુમિચ્છૂનાં મુનીનાં મધ્યે ક્ષોણીન્દ્રો રાજા એતાવતા હીરસૂરિસ્તસ્ય ક્રમકમલયોઃ પાદારવિન્દયોઃ ભક્ત્યા પ્રણમનં નમસ્કરણં તસ્ય ક્રિયા વ્યાપારકાલસ્તસ્યામાશ્લિષ્યતો મિલતો લગત પાંસોરર્થાત્પદામ્બુજરજસઃ પ્રસરો વિસ્તારસ્તેન વિલસન્તિ શોભમાનાનિ ભાલફલકાનિ લલાટપટ્ટા યેષાં તાદૃશાઃ પુરનરાઃ અહમ્મદાવાદવાસ્તવ્યાઃ વ્યરાજન્ત બભાસિરે । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે સિદ્ધિશ્રિયં મુક્તિલક્ષ્મીં વરીતુ પરિણેતું વ્યવસ્યન્તઃ પ્રગલ્ભમાનાઃ સન્તઃ । સ્વઃશ્રેયસવિહિતયે કલ્યાણકૃતયે । રસિકાયિત' માનસૈરિતિ પુરાતનકાવ્યે । ક્લૃપ્તં રચિતં તિલકં યૈસ્તાદૃશ્ય ઇવ । ઇતિ સૂરેરકમિપુર-સંમુખીકરણમ્ ॥

શ્લોકાર્થ

મુમુક્ષુમહારાજા આચાર્યશ્રીના ચરણકમલે નમસ્કાર કરવાથી જેઓના લલાટપટ ઉપર ચરણકમલની રજ લાગેલી છે તેવા નગરવાસીઓ શોભતા હતા. તે જાણે મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીને વરવા માટે તૈયાર થયેલા નાગરિકોએ પોતાના કલ્યાણ માટે તિલક ધારણ કર્યા ન હોય ? ॥ ૧૨૫ ॥

प्राघुणः श्रवणयोः श्रमणेन्दोरागमोऽकमिपुरोऽधिभुवोऽथ ।
वह्निवीजविलसद्दलमालाशालिवारिजवतंसवदासीत् ॥ १२६ ॥

અથ સૂરેઃ શ્રાદ્ધાનાં સંમુખમહોત્સવભવનાનન્તરં શ્રમણેન્દોઃ યતિરજનિજાનેરાગમઃ પાદાવધારણમકમિપુરસ્યાહમ્મદાવાદસ્ય અધિભૂઃ સ્વામી । 'અધિપસ્ત્વીશાનો નેતા પરિવૃઢોઽધિભૂ' ઇતિ હૈમ્યામ્ । સાહિબખાનસ્તસ્ય શ્રવણયોઃ કર્ણયોઃ પ્રાઘુણોઽતિથિરાસીત્ ભવતિ સ્મ । સાહિબખાનેન સૂરિસમાગમનમાકર્ણિતમિત્યર્થઃ । કિંવત્ । વહ્નિવીજસ્ય કનકસ્ય । 'કલધૌતલોહોત્તમવહ્નિવીજાન્યપિ ગારુડં ગૈરિકજાતરૂપે' ઇતિ હૈમ્યામ્ । વિલસતાં વિકસ્વરીભવતાં દલાનાં પત્રાણાં માલયા શ્રેણ્યા શાલતે શોભતે ઇત્યેવંશીલસ્ય વારિજન્મ પદ્મસ્ય વતંસવત્ । યથા હૈમામ્બુજાવતંસઃ શ્રવણયોઃ પ્રાઘુણો ભવેત્ ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારબાદ, અમદાવાદમાં આચાર્યદેવના આગમનને અમદાવાદના અધિપતિ સાહિબખાને કાનના અતિથિરૂપે બનાવ્યું. (અર્થાત્ સાભળ્યુ) તે આગમન સંદેશ જાણે વિકસ્વર પત્રોની શ્રેણીથી શોભતા સુવર્ણકમલનું આભુષણ ન હોય ? ॥ ૧૨૬ ॥

चतुरङ्गचमूचलनप्रसृतै रजसां निवहैर्हरितां दयितान् ।
सममाह्वयतीव पुराधिपतिर्यतिनाथनिनंसुरसौ प्रचलन् ॥ १२७ ॥

असौ साहिबखाननामा पुराधिपति, राजनगरराज रजसां रेणूनां निवहै समूहैः हरितां दयितान् दिक्पालान् सम समकालमेवाह्वयति । अथ वा आत्मना सम सार्धमाकारयतीव । अर्थात्प्रमुं नन्तुम् । किंभूतैः । चत्वारि चतुःसंख्याकानि वाजिवारणरथपदातिलक्षणान्यङ्गानि अवयवा यस्यां तादृश्याश्चम्वाः सेनायाश्चलनेन प्रसृतैः प्रतिदिशं विस्तृतै, । असौ किंभूतः । यतिनाथं हीरसूरिं निनंसुर्नमस्कर्तुमिच्छुः सन् प्रचलन्प्रतिष्ठमान ॥

શ્લોકાર્થ

સૂરિજીને નમવા માટે ચતુરંગી સેના સહિત ચાલતો સાહિબખાન, ચોતરફ પ્રસરતી રજવડે જાણે મુનિપતિને નમવા માટે ચાર દિક્પાલોને બોલાવતો ન હોય ? ॥ ૧૨૭ ॥

तत्पुराधिपतिसाधुधरित्रीनाथयोः पथि युगं मिलति स्म ।
कौमुदीदयितनिर्जरराजाचार्ययोर्द्वयमिवैकराशौ ॥ १२८ ॥

तत्पुरस्याहम्मदावादनगरस्याधिपतिः साहिबखानस्तथा साधूनामनगराणां मध्ये धरित्रीनाथो महीपतिः राजा तयोर्युगं युगल पथि सूरिसमागमनमार्गे मिलति स्म एकत्र भवति स्म । किमिव । द्वयमिव यथा एक एव एकक स चासौ राशिश्च मेषादिक एकराशिस्तस्मिन् कौमुदीदयितश्चन्द्रः तथा निर्जराणां सुराणां राजा स्वामी पुरंदरस्तस्याचार्यो बृहस्पति । 'शैशवावधि गुरुर्गुरुरस्य' इति नैषधे । तयोर्द्वन्द्वं मिलति ॥

શ્લોકાર્થ

નગરનો અધિપતિ સાહિબખાન અને મુનિઓના અધિપતિ હીરવિજયસૂરિનું મિલન માર્ગમાં જ થયું ! તે જાણે ચંદ્ર અને બૃહસ્પતિ, બન્નેનુ એક જ રાશિમાં મિલન થયું ન હોય ? ॥ ૧૨૮ ॥

नमति स्म मुनीश्वरं पुरीपुरहूतोऽमितभक्तिनिर्भरः ।
शिखरीव गरीयसीं श्रियं फलपङ्क्तेः कलयन्निलातलम् ॥ १२९ ॥

न मीयते स्मेत्यमिता प्रमाणरहिता तादृश्या भक्त्या निर्भरः सोत्सुकः तादृशः पुरीपुरहूतः राजनगराखण्डलः मुनीश्वरं नमति स्म । प्रभोः प्रणामं कृतवानित्यर्थः । क इव । शिखरीव । यथा फलानां सस्यानां पङ्क्तेः धोरण्या गरीयसीमतिगुर्वीं श्रियं शोभां कलयन्बिभ्राणो वृक्षः इलातलं भूमीमण्डलं नमति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ફુલોની અતિભારે શોભાને ધારણ કરતું વૃક્ષ ભૂમંડલને નમે તેમ અત્યંત ભક્તિથી ઉત્સુકતાવાળા નગરપતિએ મુનીશ્વરને નમન કર્યું. ॥ ૧૨૯ ॥

प्रेक्षप्रस्खलिताखिलाम्बरचरव्राते प्रणीते क्षणे
पौराणां प्रकरैः प्रवेशितमतिप्रीत्या पुरस्यान्तरे ।

आगृह्यानयति स्म तत्पुरपतिः सूरीश्वरं स्वान्गृहा-
न्नेतं संप्रतिकाश्यपीपतिरिव श्रीमत्सुहस्तिप्रभुम् ॥ १३० ॥

यस्मिन्पुरे पौरैः प्रभोः प्रवेशः कारितः तत्पुरस्याहम्मदावादनाम्नो नगरस्य पतिः स्वामी खानः एतं सूरिश्वरमागृह्यात्याग्रहं विज्ञप्तिं विधाय स्वान् गृहान्निजान् भवनान् आनयति स्मानीतवान् । क इव । संप्रतिकाश्यपीपतिरिव । यथा संप्रति नामा काश्यपीपतिः पृथ्वीनाथ श्रीमन्त सुहस्तिनामानं प्रभुं सूरिं स्वान्सौधान्प्रत्यानिनाय । द्वावपि विशिनष्टि एतं किंभूतम् । अतिप्रीत्याधिकप्रमोदेन पौराणां नागराणां प्रकरैर्वृन्दैः पुरस्याहम्मदावादस्य पाटलीपुत्रस्य नगरस्य च अन्तरे मध्ये प्रवेशितं प्रवेशं कारितमा-

नीतम् । कस्मिन्सति । प्रेक्षया विलोकनेन, अथ वा प्रेक्षार्थं दर्शनार्थं प्रस्खलिताः कौतुकातिरेकात्स्थिरीभूता अखिलाः समस्ता अम्बरचराः सिद्धगन्धर्वविद्याधरदेवतादिका नभश्चारिणो निरन्तरगमनगामिनो यत्र तादृशे क्षणे महोत्सवे प्रणीते अर्थात्पौरैः कृते सति ॥

श्लोकार्थ

જે મહોત્સવને જોવા માટે અત્યંત કૌતુકથી આકાશમાં સમસ્ત ગગનવિહારી દેવ દાનવ. ગાંધર્વ અને વિદ્યાધરો વગેરે સ્થિર થઈ ગયા હતા તેઓ, નાગરિકવૃન્દોદ્વારા અમદાવાદમાં પ્રવેશમહોત્સવ કરાયે છતે, જેમ સંપ્રતિરાજા "સુહસ્તિ" નામના આચાર્યદેવને વિજ્ઞપ્તિ કરીને પોતાના ભવનમાં લઈ ગયો હતો તેમ સાહિબખાન શ્રીહીરવિજયસૂરિને આગ્રહ પૂર્વક વિજ્ઞપ્તિ કરીને પોતાના ભવનોમાં લઈ ગયો. ॥ ૧૩૦ ॥

शृङ्गैरम्बरचुम्बिभिर्विदधतं विघ्नं विवस्वद्गतेः
प्रासादं त्रिदशार्चयेव परमं प्रापय्य भूपामरम् ।

भूभर्त्रेव हिरण्मयं प्रदलितप्रोन्मादिभावद्विषा
रम्योर्णायुमयं विनेयनिहितं तेनासनं शिश्रिये ॥ १३१ ॥

तेन सूरिणा रम्यं प्रशस्यमूर्णायुमयं कम्बलिकारूपमासनं विष्टरः शिश्रिये भेजे । किंभूतमासनम् । विनेयेन शिष्येण निहितं स्थापितम् । आस्तीर्णमित्यर्थः । केनेव । भूभर्त्रेव । यथा भूपतिना विशिष्टं वस्तु नीयते अर्थात् स्वस्वामिने नीयते प्राप्यते इति । विनेयाः सुसेवकास्तैर्निहितं हिरण्मयं सौवर्णमासनं श्रीयते । किंभूतेन सूरिणा राज्ञा च । प्रदलिता हता प्रोन्मादिनो दुर्धरा भावा अन्तरङ्गाः, तथा प्रोन्मादी प्रकर्षेण उन्मत्तो भाव आशय. स्वभावो वा येषां तादृशो द्विषो वैरिणो येन श्रितम् । किं कृत्वा । त्रिदशस्य देवस्य अर्चया प्रतिमयेव । प्रासादं देवगृहं भूपतिनिकेतनं च । 'प्रासादो देवभूपानाम्' इति हैम्यात् । परममतिशायिनं भूपामरं शोभासमुदयं प्रापय्यार्थादात्मनैव लम्भयित्वा । प्रापय्येति क्रियारत्नसमुच्चये । प्रासादं किं कुर्वन्तम् । अम्बरमाकाशं चुम्बन्त्यालिङ्गन्ति स्वाग्रैः सङ्घट्टयतीत्येवंशीलैः शृङ्गैरात्मीयशिखरैः कृत्वा विवस्वतः सूर्यगमनस्य विघ्नमन्तरायं दधतं कुर्वाणम् ॥ इति सूरेर्भूपगृहागमनोपवेशने ॥

શ્લોકાર્થ

દેવપ્રાસાદની જેમ ગગનચુંબી શિખરો વડે સૂર્યની ગતિને સ્ખલિત કરતા એવા રાજાના સુશોભિત મહેલને, દેવપ્રતિમાની જેમ પ્રાપ્ત કરીને, જેમ રાજા સુવર્ણમય આસન ઉપર બિરાજે તેમ અત્યંત ઉન્નત અંતરંગ શત્રુઓનો જેમણે નાશ કર્યો છે. એવા આચાર્યદેવ સુવિનીત શિષ્યવડે પાથરવામાં આવેલા સુંદર ઉનના આસન ઉપર બિરાજમાન થયા. ॥ ૧૩૧ ॥

उपायनीकृत्य मणीहिरण्यदुकूलदामाभरणादि भूमान् ।
कृताञ्जलिः संमदमेदुराङ्गः स भृत्यवत्कृत्यविदित्युवाच ॥ १३२ ॥

स भूमान् राजा साहिबखानः इत्यमुना प्रकारेण उवाच गुरोः पुरो बभाषे। किंभूतः। कृत्यमुचितानुचितकार्यं वेत्ति जानातीति। अवसरोचितवेत्तेत्यर्थः। पुनः किंभूतः। संमदेन हर्षेण कृत्वा मेदुरमुपचीयमानमङ्गं वपुर्यस्य सः। पुनः किंभूतः। कृताञ्जलिः विहितहस्ताञ्जलितययोजनः। किंवत्। भृत्यवत्। यथा भक्तः सेवकः कृताञ्जलिपुटः स्वस्वामिपुरो वक्ति। किं कृत्वा। मण्यो रत्नानि, हिरण्यानि सुवर्णानि, दुकूलानि क्षोमाणि उपलक्षणादपराण्यप्यंशुकरत्नकम्बलादीनि, दामानि मुक्ताहारादीनि, आभरणानि रजतकनकघटितविविधभूषणानि, तान्यादौ प्रथमं यत्र तादृक् वस्तुजातम्। पदार्थसार्थमित्यर्थः। उपायनीकृत्य ढौकयित्वा ॥

શ્લોકાર્થ

સુવર્ણ, રત્ન, વસ્ત્ર અને મુકતાહાર આદિ આભૂષણોનું આચાર્યદેવની આગળ ભેટણું ધરીને હર્ષવડે રોમાંચિત અંગવાળા અવસરના જાણકાર રાજા સાહિબખાન સેવકની જેમ અંજલિ કરીને આ પ્રમાણે બોલ્યા. ॥ ૧૩૨ ॥

किमुवाच तदेवाह

साहिश्रीमदकब्बरावनिभुजेत्यादिष्टमास्ते मम
द्युम्नस्यन्दनवाजिवारणमुखं संपूर्य तत्कामितम् ।

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयं संप्रापयेस्त्वं ममा-
भ्यासं स्वीयमिवाद्रियस्व तदिदं विश्राण्यमानं मया ॥ १३३ ॥

हे प्रभो, तत्कारणात् मया विश्राण्यमानं तुभ्यं गुरवे दीयमानमिदं प्रत्यक्षं श्रीमत्पुरो ढौकितं सर्वं वस्तुजातमाद्रियस्व स्वीकुरुष्व । किमिव । स्वीयमिव । यथा जनैः आत्मीयमशेषवस्तुजातमङ्गीक्रियते । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात् यत्कारणात् । साहिना पातिसाहिना श्रीमता स्वभुजोपार्जितदशदिक्चक्रलक्ष्मीवता अकब्बरनाम्ना अवनिभुजा भूमीभामिनीभोक्त्रा । पृथ्वीपालेनेत्यर्थः । इत्यमुना प्रकारेण आदिष्टं लेखद्वारा प्रसादितमास्ते । स्फुरन्माने लिपीकारितमस्तीत्यर्थः । इति किम् । श्रिया संयमलक्ष्म्या कीर्तीन्दिरया च युक्ता ये सूरीणामाचार्याणामीश्वरा अणिमादिसिद्धिविविधलब्धिभाजो महत्तमास्तेषु सर्वोत्कृष्टत्वात् हीरोऽमूल्यवज्रमणिः । मुख्य इत्यर्थः । तादृशं हीरविजयं सूरिं ममाभ्यासं पार्श्वं प्रापयेः सत्कृत्य समानादिप्रकारेण प्रेषयेः । किं कृत्वा । द्युम्नानि सुवर्णरजतमाणिक्यादीनि द्रव्याणि, स्यन्दना रथाः, वाजिनस्तुरगा, वारणा हस्तिनः, तन्मुखे वदने वा आदौ यस्य तादृशं तत्काम्यित सूरिसमीहितं संपूर्य संपूर्णीकृत्य । सूरिर्यन्मार्गयति तत्तदर्पयित्वा फतेपुरे मत्समीपे शीघ्रं संप्रेषणीय इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

" હે પ્રભો, મારાવડે આપવા લાયક આ જે કંઈ પણ વસ્તુ છે તે આત્મીય જનની જેમ મારા પ્રત્યે અનુગ્રહ કરીને આપ ગ્રહણ કરો; કારણકે અકબર બાદશાહે મને આદેશ કર્યો છે" કે 'દ્રવ્ય, સુવર્ણ, રથ, અશ્વ કે હાથી આદિ જે કાંઈ આપને અભિષ્ટ હોય તે પૂર્ણ કરીને આચાર્યોમાં કોહિનૂર સમાન શ્રીહીરવિજયસૂરિને મારી પાસે શીઘ્ર મોકલો.' ॥ ૧૩૩ ॥

स्वामिन्मे गन्धवाहा इव धृततनवः स्वान्तवेगास्तुरङ्गाः
　　सोदर्याः कज्जलाद्रेरिव मदमुदितभ्रान्तभृङ्गाः करीन्द्राः ।

त्वष्ट्रेव स्वेन सृष्टा यदुपतय इवोद्यद्रथाङ्गाः शताङ्गाः
　　पत्तिव्राताश्च मूर्तिं दधत इव रसा वीरनामान एते ॥ १३४ ॥

हे स्वामिन् गुरो, मम मदीया एते श्रीमत्प्रत्यक्षलक्ष्यास्तुरङ्गाः अश्वाः सन्ति । किंभूताः । स्वान्तवन्मन इव त्वरितो वेगो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते धृततनवः अङ्गीकृताङ्गाः गन्धवाहाः पवना इव । च पुनरेते दृग्गोचरा गर्जज्जलधारानुवादिनः करीन्द्राः कुञ्जरराजा

वर्तन्ते । किंभूताः । मदेन करिकपोलस्थलनिर्गलद्बहलदानजलपानेन मुदिता हृष्टाः अत एव भ्रान्ताः परितो भ्रमणीकारिणो भृङ्गा भ्रमरा येषु ते । उत्प्रेक्ष्यते कज्जलाद्रेरञ्जनगिरेः सोदर्याः सहोदरा इव । श्यामतया तुङ्गतया वा भ्रातर इव । पुनरेते श्रीपुरस्कृताश्चामरध्वजनन्दिघोषाद्यलंकृताः शताङ्गाः रथा विद्यन्ते । किंभूताः । उत्पावल्येन वायुवेगेन चलद्रथाङ्गं रथपादो यत्र । 'इण् गतौ' इत्यस्य धातोः शतृप्रत्यये यत् इति निष्पद्यते । 'यद्दारुणदारणं प्रकुर्वाणम्' इति व्यासषष्टिके काव्ये । प्रयोगस्तु क्रियारत्नसमुच्चये । के इव । यदुपतय इव । यथा वासुदेवेशाः उद्दीप्यमानं रथाङ्गं प्रतिभजप्रतिहतं चक्रनामायुधविशेषो येषां तादृशाः स्युः । उत्प्रेक्ष्यन्ते शताङ्गाः त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा देववार्धकिना स्वेनात्मना सृष्टा निर्मिता इव । पुनरेते श्रीमत्पुरस्ताद्दुर्व्वदमाः पत्तिव्रजाः पदातिप्रकरा जाग्रति सन्ति । 'सत्तायामस्त्यास्ते जागर्ति च विद्यते च ध्रियतेऽथ' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते मूर्ति तनुं दधतो बिभ्राणाः वीर इति नाम येषां तादृशाः पञ्चमा रसा इव । अस्मिन्काव्ये संबोधनपदादग्रे मे इत्यादेशोऽस्ति । स तु यद्यपि सारस्वतव्याकरणे 'संबोधनपदादग्रे न भवन्ति वसादयः' इत्युक्तत्वात्तदनुसारेण संबोधनपदादग्रे पते वसादय आदेशा न भवन्त्येव, तथाप्यन्यत्र क्वाप्यादेशा दृश्यन्ते । यथा वाक्यप्रकाशे 'मित्र ते मे मोदते मनः' इत्युक्तेः । तथा वैतालिककृतौ विक्रमादित्यस्तुतावपि 'स्वच्छेऽन्तर्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलाष' इत्युक्तत्वाच्च । अत्रापि स्वामिन्निति संबोधनादग्रे 'मे' इत्यादेशपदं प्रयुक्तं न दोषायेति ॥

શ્લોકાર્થ

'હે સ્વામિન્, મારી પાસે મનોવેગી અશ્વો છે, તે જાણે સાક્ષાત્ દેહધારી પવન ન હોય ? વળી, મદજલના પાનમાં હર્ષિત બનેલા ભ્રમરો જેના પર પરિભ્રમણ કરી રહ્યાં છે, તેવા ગજેન્દ્રો છે, તે જાણે સાક્ષાત્ અંજનગિરિના સહોદરો ન હોય ! અને વાસુદેવના સુદર્શન ચક્ર જેવા જેનાં ચક્રો છે તેવા રથો મારી પાસે છે, તે જાણે દેવોના વાર્ધકિ (સુથાર) વડે બનાવેલા ન હોય ? તેમ જ હે સ્વામિન્, મારી પાસે પાયદલ (સૈનિકો) નો સમૂહ છે તે જાણે સાક્ષાત્ મૂર્તિમંત વીરરસ ન હોય ? ॥ ૧૩૪ ॥

स्वर्णं तदेतद्भवदङ्गचङ्गिमश्रीस्पर्धिशिक्षाविततीर्पवो रुषा ।
निक्षिप्य वह्नौ च घनैर्निहत्य च्छिन्दन्ति टङ्कैरिव यत्कलीदाः ॥ १३५ ॥

हे गुरो; इदं श्रीमत्पुरो ढौकितं स्वर्णं काञ्चनं तत्प्रसिद्धखनीधवमास्ते । अथ वा तद्यत्सवन्धनिष्टम् । तत्किंभूतम् । यत्सुवर्णं भवतां श्रीमतामङ्गस्य वपुषश्चङ्गिमा चारुता

तस्य श्रिया लक्ष्म्या राजते । 'जिनवचनपद्धतिरुक्तिचङ्गिममालिनी' इति पद्मसुन्दरकृतमालवरागजिनध्रुवपदे । स्पर्धते इत्येवंशीलमत एव कारणात् शिक्षां ताडनादिदण्ड वितितीर्षवो दातुमिच्छव, कलादाः स्वर्णकाराः रुषा अनौचित्यकरणोद्भूतभूमकोपेनेव वह्नौ वैश्वानरे निक्षिप्य क्षेपयित्वा । च पुनर्घनैर्लोहमयकुट्टनोपकरणैर्निहत्य कुट्टयित्वा टङ्कैरायसतीक्ष्णमुखटङ्कनकैश्च छिन्दन्ति शकलीकुर्वन्तीव ।

શ્લોકાર્થ

વળી હે સ્વામિન્ આપને ભેટણારૂપે કરાયેલું સુવર્ણ, તે જાણે આપના કંચન વર્ણીય શરીરની સુંદરતા સાથે સ્પર્ધા કરે છે તે માટે સુવર્ણકારોએ (સોનીઓએ) તેને શિક્ષા આપવા માટે રોષથી અગ્નિમા-નાખી ઘણવડે કુટયું ન હોય અને ટાંકણા વડે તેનું છેદન કર્યું ન હોય ? ॥ १३५ ॥

स्फूर्जज्ज्योतिर्जलदपथवद्वृन्दमेतन्मणीनां
मुक्तापङ्क्तिस्ततिरिव सतां शुद्धिमत्तां वहन्ती ।

यानव्राता व्रतिप शिविकाद्या विमाना इवामी
वासांस्येतान्यपि सुमनसामंशुकानीव सन्ति ॥ १३६ ॥

हे व्रतिप व्रतिनः संयमिनः पाति रक्षयति पालयतीति व्रतिपस्तस्य संबोधनम् । एतत्प्रत्यक्षं झगज्झगिति कान्तिततिनिर्दलितान्धकारं मणीनां नानारत्नानां वृन्दं वर्तते किंभूतम् । स्फूर्जद्दीप्यमानं ज्योतिर्दीप्तिर्यस्य । किंवत् । जलदपथवत् । यथा जलदानां पन्था मार्गो गगनम् । स्फूर्जन्ति झगज्झगिति कान्तिमन्ति ज्योतींषि ग्रहनक्षत्रतारका यत्र तत् । पुनरेषां श्रीमल्लोचनगोचरसंचरिष्णुर्मौक्तिकमाला विद्यते । किं कुर्वन्ती । शुद्धिमत्तामतिशयेन निर्मलत्वं वहन्ती धारयन्ती । केव । सतां ततिरिव । उत्तमपङ्क्तिर्निर्मलाशयतां वहते । निष्कलङ्कितां वा धत्ते । च पुनरिमे बहुजनवाह्या· शिविका याप्ययानमाद्य प्रथमं येषु लोके 'पालखी' इति प्रसिद्धा । तत्तद्यानव्राताः सुखासनचकडोलाभिधानोपवेशनोचितासनसंघाता वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते विमाना इव । विमानशब्दः पुंक्लीबलिङ्गे । यथा 'धनविधनविमानाः' इति लिङ्गानुशासने । पुनरेतानि श्रीमत्परिधानार्थमानीतानि वासांसि वस्त्राणि सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते सुमनसां देवानामंशुकानि देवदूष्यानीव ॥

શ્લોકાર્થ

વ્રતનુ પાલન કરનારા હે સ્વામિન્, જેમ જ્યોતિશ્ચક્ર આકાશને પ્રકાશિત કરે છે તેમ આ વિવિધ પ્રકારના રત્નોની કાંતિનો સમૂહ અંધકારને દૂર કરનાર છે અને મોતીઓની શ્રેણી ઉત્તમ પુરૂષોના શુદ્ધ આશયની જેમ નિર્મળતાને ધારણ કરે છે, વળી, વિમાન જેવા શિબિકા આદિ વાહનોનો સમૂહ છે તેમ જ આપશ્રીને ભેટાણારૂપે કરેલા આ રેશમી વસ્ત્રો જાણે દેવદૂષ્ય ન હોય ! તેવા પ્રકારનાં છે. ॥ ૧૩૬ ॥

अनुगृहाण गृहाण पुरस्कृतं त्वमिदमन्यदपीहितमात्मना ।
विफलयन्ति यतः सुजनाः सुरावनिरुहा इव न क्वचिदर्थनाम् ॥ १३७ ॥

हे प्रभो, त्वं मामनुगृहाण ममोपरि प्रसादं कुरु । मय्यनुग्रहं कृत्वा इदं त्वत्प्रत्यक्षं पुरस्कृतं त्वदग्रे मया ढौकितं वस्तुजात गृहाण । अपि पुनरन्यत्परमपि आत्मनः स्वस्य समीहित कामित च मार्गयित्वा याचित्वा च स्वीकुरु । यतः कारणात् सुजनाः सन्तः क्वचित्कुत्रापि स्थाने अर्थनां याचना न विफलयन्ति न मोघीकुर्वन्ति । क इव । सुरावनिरुहा इव । यथा कल्पवृक्षाः क्वचनापि प्रार्थनां न निष्फलीकुर्वते ॥

શ્લોકાર્થ

હે પ્રભો ! તો આપની સામે ભેટણારૂપે કરાયેલી આ સમસ્ત વસ્તુઓ મારાં પ્રત્યે અનુગ્રહ કરીને આપ સ્વીકાર કરો. તેમ જ બીજુ પણ કંઈ આપને અભિષ્ટ હોય તે મહેરબાની કરીને મને ફરમાવો કારણ કે જેમ કલ્પવૃક્ષો અર્થીજનોની પ્રાર્થનાનો ભંગ કરતા નથી તેમ સત્પુરૂષો પ્રાર્થનાભંગ કરતા નથી, અર્થાત્ મારી પ્રાર્થના સફળ કરો. ॥ ૧૩૭ ॥

अलिकचुम्बिकराम्बुजयामलः प्रकटयन्विनयं स विनेयवत् ।
इदमुदीर्य वचोव्यवहारतो निववृते श्रमणाधिपतेः पुरः ॥ १३८ ॥

स साहिबखान श्रमणाधिपतेः सूरेः पुरोऽग्रे इद पूर्वोक्तमुदीर्य कथयित्वा वचोव्यवहारतो वाग्व्यापारान्निववृते निवृत्तः । किंभूतः । अलिकं भालं चुम्बत्याश्लिषतीत्येवंशीलं करावेवाम्बुजे पद्मे तयोर्यामलं द्वन्द्वं यस्य भालस्थले स्थापि करकमलयुगलं । कृताञ्जलिरित्यर्थः । पुन. किं कुर्वन् । विनेयवत् सुशिष्य इव विनयं भक्तिनम्रतां प्रकटयन प्रकाशयन् ॥ इति साहिबखानस्य सूरिपुरो वस्तुग्रहणविषया विज्ञप्तिः ॥

શ્લોકાર્થ

કરકમલનું જોડલું લલાટે લગાડીને અર્થાત્ અંજલિ કરીને શિષ્યની જેમ વિનય ભાવને પ્રગટ કરતો સાહિબખાન, સૂરિજીની આગળ પૂર્વોક્ત પ્રકારે બોલીને નિવૃત્ત થયો. ॥ ૧૩૮ ॥

गृह्णतो गिरमुदीत्वरदन्तव्रातदीधितिरभासत सूरेः ।
निर्गता बहिरिव प्रणिधानक्षीरनीरधिलसल्लहरीव ॥ १३९ ॥

गिरं प्रत्युत्तरवाणीं गृह्णत आददानस्य भाषमाणस्य सूरेर्हीरगुरोरुदीत्वरा उद्गच्छन्ती प्रकटीभवन्ती दन्तानां दशनानां व्रातस्य व्रजस्य दीधितिः कान्तिः अभासत शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते बहिर्हृदयाभ्यन्तरप्रदेशे निर्गता निःसृता प्रणिधानं तदेव क्षीरनिधिः दुग्धोदधिः तस्य लसन्ती स्फूर्जन्ती लहरी वीचीव ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રત્યુત્તર વાણીને ગ્રહણ કરતા આચાર્યદેવની પ્રગટ થતી દાંતોની કાંતિ શોભતી હતી. તે જાણે હૃદયપ્રદેશમાંથી બહાર નીકળતી પ્રણિધાનરૂપ ક્ષીરસમુદ્રના સ્ફુરાયમાન તરંગોની લહરીઓ ન હોય ! ॥ ૧૩૯ ॥

कलिक्षितीन्द्रानिव दुर्बलश्रुतींश्चक्रीकृतास्यान्धृतचापलान्पुनः ।
क्षमां सकोपानिव निघ्नतस्त्यजेद्दूरं तुरङ्गान्स्पृहयञ्छिवश्रियम् ॥ १४० ॥

हे खान, शिवस्य कल्याणसिद्धेश्च श्रियं लक्ष्मीं स्पृहयन् कामयमानः साधुरुत्तमो मुनिश्च कलिक्षितीन्द्रान्कलिकालोत्पन्नभूपालानिव तुरङ्गान्वाजिनः दूरं विप्रकृष्टं त्यजेत् मुञ्चेत् । किंभूतान् तुरङ्गान् कलिनृपांश्च । दुर्बलश्रुतीन् लघुकर्णान् । परापवादप्रकटनपटु-पिशुनवचनाकर्णनपरान् । पुनः किंभूतान् । चक्रं जातिस्वभावात्कुटिलं कृतमास्यं वदनं यैः । तथा परोपकारादिकरणे वैमुख्यभाजः । पुन किंभूतान् । धृतमङ्गीकृतं चापलं वक्रगमनोल्लनफालादि यैस्तथा । परदारगमनादिमकलितस्वभावान् । पुनः किं कुर्वतः । सकोपानिव क्रोधोद्धतानिव । क्षमां क्षोणीं निघ्नतः पदप्रहारादिना प्रहरतः सकोपाः क्षान्तिमुपशमं घातयन्ति । नृपास्तु नवीनकरकरणजननिग्रहदण्डादिना पृथ्वीं पीडयन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજન, મોક્ષલક્ષ્મીની સ્પૃહા કરનારા ઉત્તમમુનિ કલિકાલનાં રાજાઓની જેમ અશ્વોને દૂરથી જ ત્યજી દે. જેમ રાજાદુર્જનોનાં વચન સાંભળવામા તત્પર હોય છે તેમ

અશ્વો દુર્બળ કાનવાળા હોય છે. જેમ રાજા પરોપકારાદિ ધર્મકૃત્યોથી પરાઙ્મુખ હોય છે તેમ અશ્વો જાતિ સ્વભાવથી મુખને વિષે કુટિલતાને ધારણ કરનારા હોય છે. જેમ રાજા પરદારાગમન આદિમાં ચપલતા ધારણ કરનારા હોય છે તેમ અશ્વો ઉછળવું-છલાગ મારવી આદિ ગતિમાં ચપળતા ધારણ કરનારા હોય છે. જેમ રાજા નવા-નવા કર આદિ નાખીને પ્રજાને પીડા કરનારા હોય છે તેમ અશ્વો કોપ સહિત પૃથ્વીને ખુરીવડે પ્રહાર કરનારા હોય છે. આ રીતે રાજાની જેમ અશ્વો પણ ત્યાજ્ય છે ॥ ૧૪૦ ॥

मदोद्धतत्वं मधुपानुपङ्गितां मातङ्गतामाश्रयशाखिघातिताम् ।
यस्माद्वहन्ते नृपते मतङ्गजाः सतां तदेषां न शिवाय संगमः ॥ १४१ ॥

हे नृपते राजन्, यस्मात्कारणात् एते त्वया मदर्थमानायिता अमी मतङ्गजा हस्तिनः मदैः क्षीवताभिः दानप्रवाहैश्च उद्धतत्वमुन्मत्तताम्, तथा मधुपैर्मद्यपानविधायिभिर्भ्रमरैश्चानुषङ्गः सङ्गोऽस्त्येषामिति मधुपानुषङ्गिनः तत्ताम्, तथा मातङ्गतां चण्डालतामस्पृश्यभावं गजताम् तथा आश्रयाणां स्थानदायिनां छायाशनादिप्रदानैः सुखकारिणां वा शाखिनां शाखाः पुत्रपौत्रप्रपौत्रादीनां विस्तारा विद्यन्ते येषां ते शाखिनस्तेषामाश्रयभूतानां कुटुम्बभाजां कुटुम्बवृद्धानां पोषकाणां वा । ,शाखा द्रुमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्तरेऽन्तिके' इत्यनेकार्थः । 'पक्षान्तरे संततिविशेषे' इत्यवचूर्णिः । द्रुमाणां च घातितां हननशीलतां वहन्ते बिभ्रते । तत्कारणादेषां गजानां संगमः सतां साधूनां न शिवाय न शुभाय मोक्षाय च ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજન, તમે જે મારા માટે હાથી બતાવો છો તે પણ મદોન્મત્ત હોવાથી અને ભ્રમરોનો સંગ કરનારા (મધુપ-મદ્યપાન કરનારાઓનો સંગ કરનાર) હોવાથી અને માતંગ-ચંડાલ હોવાથી અસ્પૃશ્ય છે, તેમ જ આશ્રય સ્થાનરૂપ વૃક્ષોનો નાશ કરનારા એટલેકે ઘાતકી હોવાથી સંતપુરૂષોને તેનો સંગ કરવો તે પણ કલ્યાણ (મોક્ષ) માટે નથી. ॥ ૧૪૧ ॥

द्यूतकृद्दिवाक्षविलसन्नरियुक्तः पिशुनवत्पुराधीश ।
निर्वृण्वद्भिः सद्भिः शताङ्गराशिर्न काम्येत ॥ १४२ ॥

हे पुराधीश राजनगरनायक, निवृणवद्भिः निर्वृतिं सुखं मोक्षं च काङ्क्षद्भिः साधुभिः। 'निर्वृणोमि नगतो वसुमत्यां स्वारसातलभवाहवशङ्की' इति नैषधे। 'निर्वृतिं न प्राप्नोमि' इति तद्वृत्तिः। शताङ्गराशिः स्यन्दननिवहः। शतानि शतशः अङ्गानि उपसर्जनभूताः प्रकाराः क्लेशाद्यो येषु ते अथवा जन्मानि तेषां गणः भवपरम्परा न काम्येत णाभिलष्येत। 'अङ्गसन्तिकनात्रयो' । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः ॥' इत्यनेकार्थः। तथा 'गौणोपसर्जनोपाग्राण्यप्रधाने' इति हैम्यामपि। किंभूत.। अक्षेण रथावयवविशेषेण विलसन् शोभमानः। क इव। द्यूतकृदिव। यथा द्यूतकारः अक्षैः प्रासकैः 'पासा' इति प्रसिद्धनामभिर्विशेषेण नक्तंदिनं लसन् क्रीडन् रममाणो भवेत्। 'लस श्लेषक्रीडनयोः' इत्यस्य धातुः। पुन किंभूतः। अरा..सन्त्यनयोः रथपादयोश्चक्रयोस्ते अरिणी रथाङ्गे ताभ्यां युक्तः कलितः। क इव। पिशुन इव यथा द्विजिह्वः खलः अरिभिर्युक्तो भवति। प्रायः खलानां बहवो वैरिणः स्युः। अथ वा अरित्वेन वैरिभावेन सर्वेषामपि शत्रुतया युक्तः। खलः खलु जगतोऽपि शत्रुभूतो न कस्यापि मित्रमिति। यदुक्तम् 'मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम्। लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥' इति ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજનગર નાયક! મુમુક્ષુ એવા સત્પુરૂષોને રથસમૂહ કે જે "શતાંગરાશિ" કહેવાય છે, એટલેકે જેમાં સેકડો પ્રકારની ભવપરંપરા રહેલી છે તેવા પ્રકારની શતાંગરાશિ (રથો) કદાપિ ઈચ્છનીય નથી, કે જે રથ જુગારીની જેમ "અક્ષ" ને (રથનો અવયવ) ધારણ કરે છે, જુગારી પણ 'અક્ષ' પાસાવડે નીરંતર દ્યૂતક્રીડાસકત હોય છે, વળી, રથ "અરિયુકત" હોય છે, અરિયુકત ચક્રમાં આરાઓ ધારણ કરે છે, જેમ દૂર્જનો "અરિ શત્રુ યુકત" હોય છે ? (પ્રાયઃ દૂર્જનોને ઘણા શત્રુઓ હોય છે, અથવા સ્વયં વૈરભાવને ધારણ કરતો હોવાથી તેના કોઈ મિત્રો હોતા નથી. કહ્યું છે કે મૃગ, મત્સ્ય અને સજજન એ ત્રણે અનુક્રમે તૃણ, જલ અને સંતોષવૃત્તિવાળા હોય છે તો પણ શિકારી, મચ્છીમાર અને દૂર્જન એ તેનાં નિષ્કારણ વૈરીઓ હોય છે.) ॥ ૧૪૨ ॥

राजन्हुताशा इव हेतिभीषणाः पुनर्गिरीशा इव रुद्रताङ्किताः।
शान्तात्मनामार्द्रहृदां महात्मनां नौचित्यमेते दधते पदातयः ॥ १४३ ॥

हे राजन् भूपते पते दण्डभृच्चण्डाकृतयः पदातयः पादचारिणः शान्तः शमवानात्मा स्वरूपं येषां तेषां शान्तात्मनाम्। तथा आर्द्रं यावज्जन्तुजातोपरी कृपया क्लिन्नम्।

पूर्णमित्यर्थः । हृदयं येषां तेषामार्द्रहृदां महात्मनां सतां साधूनां वा औचित्यं योग्यतां न दधते बिभ्रते । किंभूताः । हुताशाः कृशानव इव हेतिभिर्विविधायुधैर्ज्वालावलीभिश्च भीषणा भयानका अतिभीतिकारिणः । पुनः किंभूताः । रुद्रतया चण्डत्वेन अङ्किताः कलिताः । क इव । गिरीशा इव । यथा ईश्वरा रुद्राभिधानत्वेनान्विताः । यतः एकादश रुद्राः । 'रुद्रोऽहीशो वामदेवो वृषाङ्क.' इति हैम्याम् ।

શ્લોકાર્થ

હે રાજન્, પ્રશાંત ચિત્તવાળા અને કરૂણાર્દ્ર હૃદયવાળા મહાત્માઓને, પ્રચંડઆકૃતિ ધારણ કરનારા અને અગ્નિ જેવા ભયંકર શસ્ત્રો વહન કરનારા પદાતિઓ (સૈનિકો) રૂદ્રોની જેમ રાખવા ઉચિત નથી. ॥ ૧૪૩ ॥

माद्यन्त्यष्टापदैः पृथ्वीकान्त कैतवजीविनः ।
सन्तः संयमसाम्राज्या न पुनर्नयचक्षुषः ॥ १४४ ॥

हे पृथ्वीकान्त भूभामिनीवल्लभ, कैतवेन दुरोदरेण जीवन्ति प्राणान्धारयन्तीति कैतवजीविनो द्यूतकाराः अष्टापदैः शारिफलैः द्यूतक्रीडोपकरणविशेषैः कृत्वा माद्यन्ति मदेन हृष्यन्ति । पुन० सन्तः साधव० अष्टापदैः स्वर्णैः कृत्वा न मदयुक्ता भवन्ति निर्ग्रन्थत्वान्निष्परिग्रहत्वाच्च । किंभूताः । संयमस्य चारित्रस्य साम्राज्यमैश्वर्यं येषाम् । तथा नये नैगमादिसप्तभेदभिन्ने न्याये वा चक्षुर्दर्शनं येषां नय एव चक्षुर्येषां वा ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૃથ્વીવલ્લભ, જુગારીઓ 'અષ્ટાપદ' એટલેકે સોગઠીઓથી ખૂશ થાય છે પરંતુ સંયમ એજ જેમનું સામ્રાજ્ય છે અને ન્યાય–પ્રમાણિકતા એજ જેમની ચક્ષુ છે તેવા મહાત્માઓ કદાપિ 'અષ્ટાપદ' એટલે કે સુવર્ણથી હર્ષયુકત બનતા નથી. ॥ ૧૪૪ ॥

धामसाध्विमभृतः कलयन्त्यः स्त्रीत्वमात्मनि पुनर्वनितावत् ।
त्यक्तगेहगृहिणीद्रविणानां प्रीणयन्ति न मनो मणिमालाः ॥ १४५ ॥

हे नृप, त्यक्तानि मुक्तानि गेहानि मन्दिराणि गृहिण्यः स्त्रिय० द्रविणानि धनानि यैस्तेषां साधूनां मनश्चित्तं मणिमाला रत्नश्रेणयो न प्रीणयन्ति न तोषयन्ति । किंभूतस्य । धात्रीं

तेजसां साधिमानं चारिमाणं स्फूर्तिं बिभ्रतीति । 'त्वयादतः किं नरसाधिमभ्रमः' इति नैषधे । किं कुर्वन्त्यः । आत्मनि स्वे स्त्रीत्व स्त्रीलिङ्गतां कलयन्त्यः । किंवत् । वनितावत् । यथा नार्यः धामसु सौधेषु साधुतां धारयन्ति । यतो गृहमण्डनाः स्त्रियः । अथ वा । 'घरघरणीइपणघरचलइनही' इति लोकोक्तिः । पुनरात्मनि विषये स्त्रीत्वं वनिताभावं बिभ्रते ॥

श्लोकार्थ

तेजनी सुंदरता धारण करती तेमज वनितानी जेम पोताना विषयमां स्त्रीलिंगताने वहन करती एवी मणीनी मालाओ, घर गृहिणी, स्त्री अने धन आदिनो जेमणे त्याग कर्यो छे तेवा महात्माओना चित्तने खुश करती नथी. ॥ १४५ ॥

विभ्राणा अपि बाह्यतो विशदतां छिद्रं दधत्यन्तरा
तेनामी उचिता न मौक्तिकगणा द्वेधापि शुद्धात्मनाम् ।
भूप स्तम्भजुषो जडात्मवदमी येन प्रजा वीवधै-
र्बाधन्ते च परांस्ततो मतिमतामेभिर्न कृत्यं पुनः ॥ १४६ ॥

यानप्रजा

हे भूप हे पृथ्वीपाल येन कारणेन अमी मौक्तिकगणा बाह्यतो बहिस्ताज्जनदृग्गोचरे विशदतां निर्मलतामुज्ज्वलत्वं बिभ्राणा अपि धारयन्तोऽपि अन्तरा मध्ये छिद्रं रन्ध्रं दोषमप्यगुणं वा दधति धारयन्ति अर्थात्पिशुनवदित्यर्थादनुक्तमप्यवधारणीयम् । यथा खलो बाह्ये विशदतां हासितवदनत्वं दधानोऽपि परानर्थमयाविधायि दुष्टाशयतां धत्ते । यदुक्तम् 'मुखं पद्मसमाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्तरीतुल्यं त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥' इति तेन कारणेन द्वेधापि बहिरन्तरापि शुद्धोऽत्युज्ज्वलः निर्मलो निष्पाप आत्मा स्वरूपं येषां तेषां महात्मनाममी नोचिता न योग्याः । पुनर्हे भूप, यतो हेतोरमी यानप्रजाः वाहनसमूहाः जडात्मवज्जडात्मान इव स्तम्भान् स्थूणान् जाड्यं च जुषन्ते सेवन्ते इति स्तम्भजुषः । च पुनः परानन्यान् जन्तून् वीवधैः स्वभारैः कृत्वा बाधन्ते पीडयन्ति । ततः कारणादेभिर्मतिमतामखण्डपण्डाशालिनां साधूनां न कृत्यं न किमपि कार्यं विद्यते ॥

श्लोकार्थ

हे राजन्, मोतीओना समूह दुर्जननी जेम बहारथी उज्वलताने धारण करतो होवा छतां पण असुंदरथी छिद्र-दोषोने धारण करे छे. ते माटे शुद्ध आशयवाळा

મહાપુરૂષો માટે તે પણ યોગ્ય નથી. (કહ્યું છે કે મુખ, કમલસમાન આકૃતિવાળું, વાણી ચંદનસમાન શીતળ અને હૃદય કાતર જેવું આ ત્રણે ધૂર્તનાં લક્ષણો છે.) વળી હે રાજન્, આ વાહનોનો સમૂહ થાંભલાની જેમ જડતા ધારણ કરે છે અને પોતાનાં ભારવડે વજનથી અન્યને હેરાન કરે છે. તે કારણે પંડિતપુરૂષોને એનું પણ પ્રયોજન નથી. ॥ ૧૪૬ ॥

भूमीन्दोऽसिचया एते उचिता एव शस्त्रिणाम् ।
भवादृशां न चास्माकं शमसौहित्यशालिनाम् ॥ १४७ ॥

हे भूमीन्दो वसुधासुधाकर, एते असिचयाः खड्गगणाः शस्त्राणि प्रहरणानि धरन्ति रक्षयन्तीत्येवंशीलानां भवादृशां विविधायुधधारिणां विरोधिवधविधानोद्धतक्रोधोद्धुराणां युष्मद्विधानामेव उचिता योग्याः । अथ च वास्तवार्थे सिचया वस्त्राणि युष्मादृशां बहुमूल्यत्वाद्भूमीन्द्राणामेव योग्यानि । न पुनः शमेन शान्तरसास्वादेन यत्सौहित्य तृप्तिस्तस्तिस्तया शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलानां मित्त्रामित्त्रजनसदृशदृशामस्मादृशामुचिताः । यदुक्तम् 'भुञ्जीमहि वय भैक्ष्य जीर्णं वासो वसीमहि । शयीमहि महीपीठे कुर्वीमहि किमीश्वरे ॥' इति ॥ इति खानस्य तुरङ्गादिप्रदानाग्रहे गुरोः प्रतिवचनानि ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજન્, આ તલવારોનો સમૂહ આપના જેવા શસ્ત્રધારીઓ માટે યોગ્ય છે. પરંતુ શાંતરસમાં જ તૃપ્તિનો અનુભવ કરનારા એવા અમારા માટે યોગ્ય નથી ॥ ૧૪૭ ॥

एवं निपीय कवेरिव वाचं श्लेषविशेषवती व्रतिभर्तुः ।
प्रीतमना इति तं प्रति वाणीं वासयति स्म पुनर्वदनाब्जे ॥ १४८ ॥

प्रीतं गुरोरतिनिर्लोभितानिभालनात्प्रतुष्टं मनो मानस यस्य तादृश एव साहिबखानः इत्यमुना प्रकारेण तं सूरिं प्रति वदनाब्जे निजमुखकमले वाणीं गिर वाग्देवतां वासयति स्म वासितवान् । उवाचेत्यर्थः । अथ च लक्ष्मीमिव वाग्वादिनी पद्मवासिनी कृतवानित्यप्यर्थध्वनिः । किं कृत्वा । कवेः काव्यकर्तुरिव अथ च कवे शुक्रस्येव । 'अजस्रमभ्यासमुपेयुषा समं मुदेव देवः कविना बुधेन च' इति नैषधे । कवि- काव्यकर्ता । तथा शुक्रः

बुधो विद्वान् । चन्द्राङ्गजश्च । तथा 'उशना भार्गवः कविः इति हैम्याम् । अथ चार्य मुद्भत्वादसुरः असुराणां गुरुत्वाच्च कविवाग्यानमुचितमेव सूरिः सुराणां गुरुर्नासुराणामिति वचनाच्च सूरेः श्लेषोक्तीनां विशेषा अतिशया विद्यन्ते यस्यां सा श्लेचविशेषवती तादृशीं वाचं भारतीं निपीय सादरं श्रुत्वा ॥

શ્લોકાર્થ

કવિની વાણી જેવી, વિશિષ્ટ અર્થ પ્રકાશિત કરનારી શ્લેષયુક્ત ગુરૂમહારાજની વાણી સાંભળીને, ગુરૂની નિર્લોભતાથી સંતુષ્ટ બનેલા સાહિબખાને પોતાના મુખકમલમાં સરસ્વતીદેવીની સ્થાપના કરી, અર્થાત્ તે બોલ્યા. ॥ ૧૪૮ ॥

याञ्चा मे क्रियतां फलेग्रहिरसौ द्रोणिर्द्रुमाणामिव
प्रोन्निद्रा मधुना स तुष्यति यथा पृथ्वीमहेन्द्रो मयि ।
इत्यावेद्य निवृत्तिमीयुषि पुराधीशे वशीन्द्रो गिरं
जग्राहोष्णऋतौ कृतव्यवसितौ मेघाम्बुधारामिव ॥ १४९ ॥

इत्यमुना पूर्वोक्तप्रकारेण आवेद्य कथयित्वा निवृत्तिमुपरममुपेयुषि मौनमासेदुषि पुराधीशे साहिबखाने सति सूरिर्हीरगुरुर्गिरं वाणीं जग्राहोपादत्त । बभाषे इत्यर्थः । क इव । मेघ इव । यथा कृता निर्मिता व्यवसितिः स्वसमयोचितप्रबललूकातापपयः शोषप्रमुखा व्यापृतिर्येन तादृशे उष्णऋतौ निदाघसमये निवृत्ते सति जलधरः प्रावृषेण्यपयोधरः अम्बुधारां वारिवृष्टिं गृह्णाति । इति किमावेद्य । हे गुरो, श्रीमता मे मम याञ्चा प्रार्थना फलेग्रहिः सफला क्रियताम् । केनेव । मधुनेव । यथा वसन्तेन ऋतुना द्रुमाणां विविधजातितरूणां द्रोणिः श्रेणिः प्रोन्निद्रा विकसिता फलकलिता क्रियते । तथा यथा येन प्रकारेण स पृथिवीमहेन्द्रः अकब्बरसाहिर्मयि तुष्यति हृष्टचित्तो भविष्यति तथा विधीयताम् ॥

શ્લોકાર્થ

હે સ્વામિન્, જેમ વસંતઋતુ વૃક્ષોની શ્રેણિને નવપલ્લવિત કરે છે તેમ મારી પ્રાર્થના ફલવતી બનાવો. જેથી અકબરબાદશાહ મારાપર સંતુષ્ટ થાય' આ પ્રમાણે

કહીને સાહિબખાન મૌન રહ્યા ત્યારે જલશોષણાદિ વ્યવસાય, ગ્રીષ્મઋતુ સમાપ્ત થતાં જેમ વર્ષાઋતુ મેઘધારા વરસાવે તેમ આચાર્યદેવે વાણી વરસાવી. અર્થાત્ બોલ્યા. ॥ ૧૪૯ ॥

रक्षामो जगदङ्गिनो न च मृषावादं वदामः क्वचि-
त्रादत्तं ग्रहयामहे मृगदृशां बन्धूभवामः पुनः ।
आदध्मो न परिग्रहं निशि पुनर्नाश्नीमहि ब्रूमहे
ज्योतिष्कादि न भूषणानि न वयं दध्मो नृपैतान्व्रतान् ॥ १५० ॥

हे नृप, वयमेतान् व्रतान् नियमविशेषान् दध्मो धारयामः । व्रतशब्दः पुंनपुंसके । तानेव पृथक्कृत्य दर्शयति वयं जगतां त्रयाणामपि भुवनानामङ्गिनो जन्तून् रक्षामः स्वसंतानवत्पालयामः । च पुनः क्वचित् प्राणत्यागेऽपि मृषावादं मिथ्याभाषां न वदामो ब्रूमः । पुन० क्वचिद्ग्रामादावरण्यादावपि चादत्तं केनापि स्वामिप्रमुखेन अवितीर्णित तृणाद्यपि न ग्रहयामहे न गृह्णीमः । पुनर्मृगदृशां सर्वासामपि स्त्रीणां बन्धूभवामः । मुक्ताशेषविषयाभिलाषतया विश्ववनिता० स्वभगिनितुल्या गणयामः । पुनः परिग्रहं धनधान्यक्षेत्रक्रियाणकांशुकादिवस्तुरूप्यसुवर्णरूप्यस्वर्णादिमयस्थालकच्चोलकादिककुप्यद्विपदचतुष्पदलक्षणं नवविधवस्तूनां संग्रहं नादध्मः किमपि संसारहेतुभूततया परिग्रहमात्रं नैव रक्षयामः । पुनर्निशि रात्रिविषये नाश्नीमहि सर्वथापि नैव भुञ्जामः । पुनर्ज्योतिष्कादिनिमित्तलक्षणं चन्द्रग्रहादिकं न ब्रूमहे कदापि न कथयामः । पुनर्भूषणानि मणिस्वर्णादिमयान्याभरणानि न दध्मः, वपुषि न धारयामः कत्र दध्म इति क्रिया घण्टालालान्यायेन उभयत्र व्रतभूषणादिषु योजनीया ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજન્, અમે જગતનાં ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર પણ જંતુઓનું રક્ષણ કરીએ છીએ. (સ્વસંતાનની જેમ પાલન કરીએ છીએ) પ્રાણાંતે પણ અસત્ય બોલતા નથી. માલિકની રજા સિવાય એક તૃણ પણ ગ્રહણ કરતા નથી. જગતની સર્વેસ્ત્રીઓ પ્રત્યે બન્ધુભાવ ધારણ કરીએ છીયે. અર્થાત્ ભગિનીભાવ ધારણ કરીએ છીયે. ધન ધાન્યાદિ નવવિધ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરતા નથી. રાત્રે ભોજન કરતા નથી. જ્યોતિષ આદિ નિમિત્તોને કહેતા નથી. અમે આ વ્રતોને ધારણ કરીએ છીયે. ॥ ૧૫૦ ॥

वाहाः पञ्च महाव्रतानि करिणः क्षान्त्यादिधर्मा दश
शीलाङ्गाण्यरथा नवद्वयमिताः पार्श्वे सहस्राः सदा ।

मुक्तास्वर्णमणीगणाः पुनरमी येषां मुनीनां गुणा
यानान्यद्भुतभावनाश्च यशसां पुञ्जाः पुरोगामिनः ॥ १५१ ॥

विश्वस्फूर्जदमारिशिष्टपटहा मोहाद्यरिध्वंसिनः
साम्राज्यं दधतेऽनिशं दशदिशां ये सार्वभौमा इव ।
ये श्वेतांशुकशालिनः कुमुदिनीकान्ता इव क्ष्मापते
ते प्राप्ताखिलकामिता इव वयं नाशास्महे किंचन ॥ १५२ ॥

हे क्ष्मापते खान, प्राप्तानि सर्वात्मना लब्धानि अखिलानि समस्तानि कामितानि वाञ्छितानि मानसिकवाचिककायिककामा यैस्तादृशा इव ते वयं किंचन किमपि नाशास्महे न कामयामहे । ते के । येषामस्माकं प्राणातिपात-मृषावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्च महाव्रतान्येव वाहाः पट्टजात्यतुरङ्गाः सन्ति । पुनर्येषां क्षान्त्यादयः क्षमा-आर्जव-मार्दव निर्लोभितारूपमुक्तिः तपः संयम-सत्य-निष्कपटतारूपशौच-अकिंच । ब्रह्मचर्यलक्षणा दशविधसाधुधर्माभिधानाः करिणः पट्टगजेन्द्रा विद्यन्ते । पुनर्येषां पार्श्वे संनिधाने सदा निरन्तर नवद्वयमिता नवानां नवसंख्यानां द्वयं युगलमेतावता अष्टादश तेन मिताः प्रमाणीकृताः । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । सहस्रा दशशतानि । सहस्रशब्दः पुंक्लीबलिङ्गे । शीलाङ्गा इत्याख्या नाम येषां तादृशा रथाः एतावता अष्टादशसहस्राः शीलाङ्गरथा वर्तन्ते । पुनर्येषां मुनीनां साधूनां सप्तविंशतिसंख्याका गुणाः । यथा षण्णां प्राणातिपात-मृषावाद-अदत्तादान-मैथुन परिग्रह रात्रिभोजन विरमणलक्षणानां व्रतानां परिपालनम्, तथा षण्णां पृथ्वी-जल-अनल-वायु-वनस्पति त्रसलक्षणानां कायानां रक्षा, तथा पञ्चानां श्रवण नयन-घ्राण-रसन-स्पर्शननाम्नामिन्द्रियाणां निग्रहः, निर्लोभता, क्षमा, भावसत्यक्रिया, विशुद्धिता, मनोवचनकायानां जयः, संयमयोगयुक्ता, शीतातपादिवेदनासहनम्, उपसर्गसहनं चेति मुक्तास्वर्ण मणिगणा, मुक्तिककाञ्चन रत्ननिकरा आसते । पुनर्येषामद्भुता आश्चर्यकारिण्यः द्वादशसंख्याका भावनाः अनित्य-अशरणसंसार-एकत्व-अन्यत्व-अशौच-आश्रव-संवर-कर्म-निर्जर-अधर्मस्वाख्यातता-बोधिलक्षणाः । अथवा पञ्चानां महाव्रतानां पञ्चपञ्चसंख्याभिः पञ्चविंशतिर्भावनाः । यथा मनोगुप्ति ईर्या-समिति-आदाननिक्षेपणासमिति-एषणासमिति-दृष्टान्नपानग्रहणम् एताः प्रथमव्रतस्य पञ्च भावनाः, तथा हास्यविरति लोभविरति-भयप्रत्याख्यान-क्रोधप्रत्याख्यान-आलोच्यभाषणम् एता द्वितीयव्रतस्य पञ्च भावनाः । आलोच्यावग्रहयाञ्चा, अभीक्ष्णावग्रहयाञ्चा, देशकालापेक्षा एतावन्मात्रावग्रहयाचना, सामानधार्मिकेभ्यः सकाशादवग्रहयाचनम्, अनुज्ञापितान्नपानभोगः, एतास्तृतीयव्रतस्य पञ्च भावनाः । स्त्रीषण्ढपशुमद्वेश्मस्त्रीमुक्तासनकुड्यान्तरत्य. जनम्, सरागस्त्रीकथाविवर्जनम्, पूर्वक्रीडितमुक्त्यादिस्मृतिनिषेधनम्, स्त्रीणां रम्याङ्गावयवावलोकनस्वाङ्गस्नानोद्वर्तनादिसंस्कारनिराकारणम्, प्रणीतगलत्स्नेहबिन्दुकातिरसोन्मादकद्रव्यबहुलान्नपानपरिभोगनिवारणम् एताश्चतुर्थव्रतस्य पञ्च भावनाः । मनोज्ञे शब्दे रागः

મનોજ્ઞે શબ્દે દ્વેષઃ, મનોજ્ઞે રૂપે રાગઃ અમનોજ્ઞે રૂપે દ્વેષઃ, મનોજ્ઞે ગન્ધે રાગઃ અમનોજ્ઞે ગન્ધે દ્વેષઃ, મનોજ્ઞે રસે રાગઃ અમનોજ્ઞે રસે દ્વેષઃ મનોજ્ઞે સ્પર્શે રાગઃ, અમનોજ્ઞે સ્પર્શે દ્વેષઃ એતાઃ પઞ્ચમવ્રતસ્ય પઞ્ચ ભાવનાઃ । સંખ્યયા પઞ્ચવિંશતિર્જાતાઃ । અથ વા એકોનત્રિંશદપિ સ્વયમૂહ્યાઃ । એતા ભાવના વાસના યાનાનિ વાહનાનિ સન્તિ । ચ પુનર્યેષાં પુરોગામિનઃ અગ્રેગમનશીલાઃ યશસાં શ્લોકાનાં પુઞ્જા વ્રજા વર્તન્તે । પુનર્યેષાં વિશ્વે ત્રૈલોક્યેઽપિ સ્ફૂર્જન્તો વાદ્યમાના અમારેર્જીવદયાયાઃ શિષ્ટયઃ શિક્ષણાનિ આજ્ઞા વા ત એવ તદ્રૂતા વા પટહા આનકોદ્ઘોષણાનિ નિઃસ્વાનનિરચના વા । પુનઃ મોહ આદિર્યેષાં તથાવિધા અરયઃ ક્રોધમાનમાયાલોભમનોભવમિથ્યાત્વાદ્યાઃ શત્રવઃ તાન્ ધ્વંસન્તિ નિઘ્નન્તીત્યેવંશીલા મોહાદ્યરિધ્વંસિનઃ સન્તીતિ વૈરિવિજયકારિણઃ । પુનર્યે સાર્વભૌમાશ્ચક્રવર્તિન ઇવ અનિશં નિરન્તરં પ્રાચી-આગ્નેયી-અપાચી-નૈર્ઋતી-પ્રતીચી-વાયવી-કૌવેરી-ઐશાની-પાતાલભુવન-બ્રાહ્મીલક્ષણાનાં દશાનાં દિશામાશાનામ્ । 'દશદિગન્તજિતા રઘુણા યથા' ઇતિ રઘુવંશે । સામ્રાજ્યં સુરાસુરનરારાધ્યત્વાધિપત્યં દધતે બિભ્રતે । પુનર્યે કુમુદિનીકાન્તાઃ કૈરવિણીવલ્લભાશ્ચન્દ્રા ઇવ શ્વેતૈરુજ્જ્વલૈરંશુકૈર્વસ્ત્રૈઃ । સાર્થે કઃ । કિરણૈશ્ચ । 'વરુણગૃહિણીમાશામાસાદયન્તમમું રુચી નિવસયસિ ચ યાંશશ્રાન્તક્રમેણ નિરંશુકમ્' ઇતિ નૈષધે । 'કાન્તિહીનં ચ વસ્ત્રહીનં વા ઇતિ' તદ્વૃત્તિઃ । શાલન્તે શોભન્તે ઇત્યેવંશીલાઃ । શ્વેતામ્બરા ઇત્યર્થઃ ॥ ઇતિ સ્વસંયમસમૃદ્ધિનિરૂપણમ્ ॥

શ્લોકાર્થ

હે પૃથ્વીપતિ સાહિબખાન, જેમની સર્વપ્રકારની કામનાઓ પૂર્ણ થઈ છે, તેમના જેવા અમે કોઈ પણ જાતની સ્પૃહા કરતા નથી. પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ આ પાંચેના સર્વપ્રકારના ત્યાગરૂપ અમારી પાસે પાંચમહાવ્રતોરૂપી જાતિવંત અશ્વો છે. ક્ષમા, સરલતા. નમ્રતા, નિર્લોભતા, મુક્તિ, તપ. સંયમ. સત્ય નિષ્કપટતારૂપ શૌચ, આકિંચન્ય અને બ્રહ્મચર્ય આ દશ પ્રકારનાં યતિધર્મરૂપ ગજેન્દ્રો અમારી પાસે છે. પાંચ મહાવ્રત, રાત્રિભોજન વિરમણવ્રત. પૃથ્વી પાણી, અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ અને ત્રસ આ છકકાયની રક્ષા, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ; નિર્લોભતા, ક્ષમા ક્રિયાશુદ્ધિ; મન વચન કાયાનો જય, સંયમયોગમાં યુક્તતા શીત આતપ આદિ વેદનાઓ સહન કરવી; મરણાંત ઉપસર્ગને સહન કરવા–સાધુના આ સત્તાવીશ ગુણોરૂપી મૌક્તિક; સુવર્ણ અને રત્નોના સમૂહ જેમની પાસે છે, વળી અનિત્ય; અશરણ. સંસાર એકત્વ; અન્યત્વ, અશૌચ; આશ્રવ; સંવર; નિર્જરા; લોકસ્વભાવ, ધર્મસ્વાખ્યાન અને બોધિ તે રૂપ બાર ભાવના અથવા પાંચ મહાવ્રતની પચ્ચીશ ભાવના તે આ પ્રમાણે- મનોગુપ્તિ; ઈર્યાસમિતિ, આદાનનિક્ષેપ સમિતિ; એષણાસમિતિ અને દ્રષ્ટ અન્નપાનનું ગ્રહણ એ

પહેલાવ્રતની પાંચ ભાવના હાસ્યનો ત્યાગ, ભયત્યાગ ક્રોધ ત્યાગ; વિચારીને બોલવું એ બીજા વ્રતની પાંચ ભાવના, વિચારીને અવગ્રહ (સ્થાન) ની યાચના કરવી, વારંવાર અવગ્રહની યાચના; દેશકાળની અપેક્ષા રાખીને અવગ્રહની યાચના; સાધર્મિક પાસે અવગ્રહની યાચના; અને અનુજ્ઞા પામેલા આહાર પાણીનું ગ્રહણ તે રૂપ ત્રીજામહાવ્રતની પાંચ ભાવના. સ્ત્રી; પશુ; નપુંસક આદિ વસતિનો ત્યાગ; સ્ત્રીકથાનો ત્યાગ, પૂર્વક્રીડિત ભોગોની વિસ્મૃતિ; સ્ત્રીઓના અંગોપાંગના નિરીક્ષણનો ત્યાગ અને માદક પદાર્થના ભક્ષણનો ત્યાગ; આ ચોથા મહાવ્રતની પાંચ ભાવના, મનોજ્ઞ (સુંદર) શબ્દમાં રાગ અને અમનોજ્ઞ ખરાબ શબ્દમાં દ્વેષ; સુંદરરૂપમાં રાગ, અને અસુંદરરૂપમાં દ્વેષ સુગંધમાં રાગ અને દુર્ગંધમાં દ્વેષ સ્વાદિષ્ટમાં રાગ. અને અસ્વાદિષ્ટમાં દ્વેષ. કોમલ સ્પર્શમાં દ્વેષ. અને કઠોર-કર્કશમાં દ્વેષ ન કરવો આ પાંચમાં મહાવ્રતની પાંચ ભાવના આ પાંચમહાવ્રત પચ્ચીશ ભાવનારૂપીઆશ્ચર્યકારી વાહનો, અને જેઓની આગળ યશના સમૂહ ચાલી રહ્યા. છે. વળી. જીવદયાની શિક્ષારૂપી જેઓની અમારિપડહ ત્રણે લોકમાં સ્ફુરાયમાન વાગી રહ્યો છે, અને કામ, ક્રોધ, મોહ, માન, લોભ અને મિથ્યાત્વ તે રૂપ મોહ શત્રુનો જેઓ નીરંતર જય કરનારા છે. ચક્રવર્તીની જેમ દશેદિશામાં જેઓનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યુ છે. તેમજ ચન્દ્ર જેવા ઉજ્વલ વસ્ત્રોને ધારણ કરનારા અર્થાત્ શ્વેતાંબર એવા અમને કોઇ પણ જાતની અપેક્ષા હોતી નથી. ॥ ૧૫૧ ॥ ૧૫૨ ॥

श्रीरामे भरतेनेव भक्तेन स्वामिनि त्वया ।
इदं यदुच्यते सर्वं तदञ्चत्यौचितीं यतः ॥ १५३ ॥

हे भूपते, श्रीरामे श्रिया वलभद्रत्वलक्ष्म्या, अथ वा श्रिया पाथोधिपुत्र्या लक्ष्म्या, अवतारत्वात्सीतया । यथा नारायणो रामरूपेणावतीर्णस्तथा लक्ष्मीरपि जानकीकायेनावतारमादत्तवतीति शैवसमयः । तथा युक्तः रामः कौसल्यानन्दनस्तस्मिन् श्रीरामचन्द्रे भरतेनेव कैकेयीतनुजेनेव स्वामिन्यकब्बरनृपे भक्तेन सेवाभक्तेन त्वया भवता इद गजाश्वरथस्वर्णादिप्रदानं सर्वं यदुच्यते कथ्यते तत्सर्वं त्वयि श्रीमति विषये औचितीं योग्यतामञ्चति गच्छति । युक्तमेवेत्यर्थः । यतः शास्त्रे प्रोक्तमस्ति तदग्रेतनकाव्येनैव निर्दिशति ॥

શ્લોકાર્થ

હે રાજન. શ્રીરામચન્દ્રજી પ્રત્યે કૈકેયી પુત્ર ભરતની જેમ અનન્ય ભક્તિ હતી તેમ બાદશાહઅકબરને વિષે અનન્યભક્તિ ધારણ કરનારા એવા ગજ, રથ, અશ્વ, સુવર્ણ આદિ આપવા માંટે જે કહ્યું તે બધું તમારા માટે યોગ્ય છે. ॥ ૧૫૩ ॥

उपकर्तुं जलदा इव परपुष्टा इव पुनः प्रियं वक्तुम् ।
स्नेहितुमिव दक्पद्माः प्रायः प्रभवन्ति भुवि सुजनाः ॥ १५४ ॥

हे भूमीपाल; जलदा मेघा इव उपकर्तुं जगतोऽप्युपकारं कर्तुम्, पुनः परैः काकैः पोष्यन्ते स्म इति परपुष्टाः कोकिला इव प्रियं मृष्टं वक्तुं भाषितुम्, पुनः दक्पद्मा नयननलिनी इव । कमलनलिनपद्मारविन्दशब्दाः पुनपुंसकलिङ्गयोः । स्नेहितुं स्नेहं मैत्र्यं कर्तुं प्रायो बाहुल्येन भुवि पृथिव्यां विषये सुजना उत्तमजनाः प्रभवन्ति समर्थी भवन्ति । यदुक्तम् 'स्नेहला नैव नेत्रेभ्यो घनेभ्यो नोपकारिणः । पिकेभ्यो नो प्रियालापा दृश्यन्ते भुवने परे' ॥

श्लोकार्थ

હે રાજન્, મેઘો ઉપકાર કરવા માટે, કોકિલો પ્રિય બોલવા માટે તેમ જ કમલ જેવા નયનવાળા સજ્જનો, પ્રાયઃ મૈત્રી કરવા માટે આ પૃથ્વી પર જન્મે છે. (કહ્યું છે કે–નેત્રો સિવાય કોઈ સ્નેહાળ નથી, મેઘો સિવાય કોઇ ઉપકારી નથી અને કોકિલા સિવાય કોઇ પ્રિયભાષી નથી.) ॥ ૧૫૪ ॥

किं बहुनाशुशस्नोरिवात्मभर्तुर्विधातुरादेशम् ।
नीतिमतो दाशरथेरिव राजन्धर्मलाभोऽस्तु ॥ १५५ ॥

हे राजन्, किं बहुना भूयिष्ठभाषणेन किमस्तु न किमपि । ततस्तव धर्मलाभः धर्मलाभ इति नाम्ना अस्मत्पक्षसमत आशीर्वादोऽस्तु भवतात् । तव किं कर्तुः । आत्मभर्तुः स्वस्वामिनः अकब्बरसाहेरादेशमाज्ञां विदधातीत्येवशीलस्य । कस्येव । आशुगस्नोरिव । यथा पवनात्मजन्मा हनूमान् स्वस्वामिनो रामचन्द्रस्यादेशविधातासीत् । पवनस्य नामपरावृत्तिर्बहुधा दृश्यते । यथा हैम्याम् 'हनूमान् वज्रकण्टकः मारुतिः' इति । तथा चम्पूकथायाम् 'प्रभञ्जनाः खण्डिताञ्जनाधरप्रवालाः' इत्यादि । पुनस्तव किंलक्षणास्य । नीतिमतो युक्तन्यायोपपन्नस्य । कस्येव । दाशरथेरिव । यथा दशरथस्यापत्यं दाशरथिः श्रीरामः न्यायवानासीत् ॥ इति सूरिणा तस्य स्वामिभक्तता प्रकाशिता ॥

श्लोकार्थ

હે રાજન્, વધુ શું કહેવું ! પવનપુત્ર હનુમાનની જેમ પોતાના સ્વામી અકબર બાદશાહની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં તત્પર અને રામચન્દ્રજીની જેમ ન્યાયનિષ્ઠ જેવા તમને 'ધર્મલાભ' રૂપ આશિષ્ હો. ॥ ૧૫૫ ॥

तदुदितमधिगत्य चित्रमन्तर्दधता तेन पुरीपुरंदरेण ।
इव कजमलिनथ चुम्बता तच्चरणयुगं यतिकुञ्जरो व्यसर्जि ॥ १५६ ॥

अथ सूरिवचनानन्तरं तेन पुरीपुरन्दरेण अकमिपुराधिपतिना साहिबखानेन यति-कुञ्जरः श्रीहीरविजयसूरिः । व्यसर्जि विसर्ज्यते स्म । स्वस्थानगमनायानुमेने । स्ववसतिं प्रति प्रेषित इत्यर्थः । तेन किं कुर्वता । तच्चरणयुगं सूरिपादारविन्दद्वन्द्वं चुम्बता स्पृशता । केनेव । अलिनेव । यथा भ्रमरेण कजं कमलं चुम्ब्यते । पुनः किंभूतेन । तदुदितं सूरिभाषितमधिगत्य विज्ञाय सम्यगवगम्य अन्तः स्वान्तःकरणे चित्रमाश्चर्यं दधता बिभ्रता ॥

श्लोकार्थ

त्यारपछी, सूरीन्द्रनी सर्ववातने हृदयमां धारण करीने आश्चर्यमग्न बनेला नगरपति साहिबखाने भ्रमरनी जेम सूरिजीना चरणयुगलने स्पर्श करीने स्वस्थाने जवा माटे अनुमति आपी ॥ १५६ ॥

वसतिमसुमच्चेतांसीव प्रविश्य महोत्सवं
वचनविषयातीतं स्फीतं वितन्वति पूर्जने ।
सरसिरुहभूः प्रोज्जृम्भाम्भोरुहीव सुखं स्थितः
कतिचन दिनांस्तत्रागन्सूरीश्वरोऽगमयत्पुरे ॥ १५७ ॥

सूरीश्वरो हीरविजयसूरिः तस्मिन्नकमिपुरे कतिचन कियत्संख्याकान् दिनानगमत् यदतिक्रामति स्म । किंभूतः । सुखं यथा स्यात्तथा स्थितः । क इव । सरसीरुहभूरिव । यथा पद्मभूर्ब्रह्मा प्रोज्जृम्भाम्भोरुहि विकसिततामरसे तिष्ठति । 'ताम्यंस्तामरसान्तराल वसतिर्देवः स्वयंभूरभूत्' इति खण्डप्रशस्तौ ब्रह्मणः कमले वसतिः । किं कृत्वा । वसतिं सुपाश्रयं प्रविश्य उपाश्रयमध्ये गत्वा । स्थित्वेत्यर्थः । कानीव । असुमच्चेतांसीव यथा जनानां भव्यलोकानां चेतांसि मनांसि प्रविवेश । चित्तेषु प्रविष्ट इत्यर्थः । अत्रैकवचनस्य बहुवचनोपमास्ति । अन्यत्रापि क्वाप्येवं दृश्यते । यथा रघुवंशेऽप्येवं दृश्यते 'वैदर्भनिर्दिष्टमथो कुमारो नारीमनांसीव चतुष्कमन्तः' इति । कस्मिन्सति । पूर्जने राजनगरानेकश्रावकवर्गे वचनानां वाचां विषयाद्गोचरादतीतमतिशायित्वाद्वाग्गोचरमतिक्रान्तम् ।

वक्तुमशक्यमित्यर्थः । पुनः स्फीत पदे पदे क्षणे क्षणे च वर्धमानमेव न तु हीयमानं महोत्सवमतिमहं चितन्वति विस्तारयति कुर्वति सति ।

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી, નગરવાસીઓએ પગલે પગલે વાણીથી વર્ણન ન કરી શકાય તેવો મહોત્સવ કરે છતે ભવ્યજીવોના ચિત્તમાં જાણે પ્રવેશ કર્યો હોય તેમ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરીને, જેમ બ્રહ્મા વિકસિત કમલમાં રહે તેમ સૂરીશ્વરે સુખપૂર્વક કેટલોક સમય અમદાવાદમાં વ્યતીત કર્યો. ॥ ૧૫૭ ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरसु-
क्तसौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽयमेकादशः ॥ १५८ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये एकादशानां संख्यापूरणः एकादशः सर्गः संजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्याभिधमहाकाव्यवृत्तौ अकब्बरसाहिपुरस्तादाकारितदूतढक्कागमनविज्ञपनतत्प्रेषणाकमिपुरपतिपार्श्वगमनश्राद्धाकारणसाहिप्रवृत्तिकथनसूरिपार्श्वप्रस्थापनतदागमनतद्वाचिककथनस्फुरन्मानार्पणसूरिप्रस्थानशकुनभवनराजनगरागमनखानसंमुखागमनस्वसदनानयनगजाश्वादिढौकनतन्निषेधनखानचमत्कृतिकरणवसत्यागमनादिवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

શ્લોકાર્થ

વણિકકુલમા ઇન્દ્રસમાન શિવનામના શ્રેષ્ઠિના અને સૌભાગ્યદેવીના જન્મજાત સુપુત્ર દેવવિમલગણી, કે જેઓ નીરંતર સરસ્વતીદેવીની ઉપાસના કરવામાં તત્પર હતા અને સાધુઓમા સિંહ સમાન સિંહવિમલગણીના પ્રથમ શિષ્યરૂપે પ્રસિદ્ધ હતા, તે દેવવિમલ ગણીવડે, જેમાં જગદગુરૂ શ્રીહીરવિજયસૂરિનું સવિસ્તર જીવનવૃત્તાત આવે છે એવા "**હીરસૌભાગ્ય**" નામના મહાકાવ્યની સ્વોપરીટીકા સહિત રચના કરાઇ. તે મહાકાવ્યનો અકબરબાદશાહવડે દૂતોદ્વારા આચાર્યદેવને આમંત્રણ માટેની વિજ્ઞપ્તિથી પ્રારંભીને અમદાવાદના રાજા સાહિબખાનવડે કરાયેલા સન્માન સત્કાર આદિના વૃતાંત સહિતનો, અગીયારમો સર્ગ સમાપ્ત થયો. ॥ ૧૫૮ ॥

सूरिराजोऽथ संप्रस्थितस्तत्पुरान्मेवडाभ्यां पुरोगामुकाभ्यां युतः ।
श्लोकचन्द्रातपश्वेतिताशामुखो यामकाभ्यां शशी पूर्वशैलादिव ॥ १ ॥

अथ राजनगरे कतिचनदिनस्थित्यनन्तरं सूरिराजः श्रीहीरविजयसूरिः तत्पुरादहम्मदावादनगरात्सम्यक् पदे पदे संमानमहोत्सवपूर्वकं प्रस्थितं पुरश्चचाल । किंभूतः । पुरो गुरोरग्रे गामुकाभ्यां गमनशीलाभ्यां मेवडाभ्यां मोदीकमालनामाभ्यां साहिप्रहितदूताभ्यां दूतानां लेखहारकाणां च । मुद्गलजातिप्रसिद्धं मेवाडा इत्यभिधानं प्रोच्यते । पुनः किंभूतः । श्लोको यशः स एव चन्द्रातपश्चन्द्रिका तेन श्वेतितानि उज्ज्वलीकृतानि आशानामर्थाद्दशदिगङ्गनानां मुखानि वदनानि येन । क इव । शशीव । यथा चन्द्रश्चारवशात्पुरः समेताभ्यां पुनर्वसुतारकाभ्यां युक्तः । 'पुनर्वसुतु यामकौ' इति हैम्याम् । युक्त पूर्वशैलात्प्राचीपर्वतात्प्रतिष्ठते । किंभूतः शशी । यशःसदृशचन्द्रगोलिकया उज्ज्वलीकृतदिङ्मण्डलः ॥

श्लोकार्थ

જેની યશરૂપી ચન્દ્રિકાવડે દિશાઓના મુખ ઉજ્વલ કરાયાં છે તેવો ચન્દ્ર યમલ (પુનર્વસુ અને પુષ્ય) સહિત જેમ પૂર્વાચલથી પ્રયાણ કરે તેમ રાજનગરમા કેટલાક દિવસોની સ્થિરતા કરીને, સ્થાને સ્થાને સન્માન પામેલા હીરવિજયસૂરિજીએ, બાદશાહે મોકલેલા મોદી અને કમાલ નામના આગળ ચાલી રહેલા બે (મેવાડી) દૂતોની સાથે; અમદાવાદથી મહોત્સવપૂર્વક પ્રયાણ કર્યું. ॥ ૧ ॥

कुत्रचिद्वाणिनी स्रग्विणी शालिनी यत्र लोकंपृणा क्वापि वातोर्मिका ।
हंसमाला क्वचित्पपाषि कन्या मृगी कुत्रचिन्मालती पुष्पिताग्रा पुनः ॥ २ ॥

यत्रापि शार्दूलविक्रीडितं दृश्यते क्वापि दप्यद्भुजंगप्रयातं पुनः ।
सूरिशीतद्युतेः सर्पतः पद्धतौ छन्दसां जातिवत्कुञ्जभूमिः स्मे भूत् ॥ ३ ॥

सूरिशीतद्युतेः हीरसूरिचन्द्रस्य पद्धतौ मार्गे सर्पतः प्रचलतः कुञ्जभूमिर्वनावनी छन्दसां विविधवृत्तानां जातिरिव स्म भूत बभूव । 'स्मयोगेऽड्यटो लोपमिच्छन्ति' इति सारस्वतव्याकरणे । यत्र कुञ्जभूमौ छन्दोजातौ च कुत्रचित्प्रदेशे वाणिनी । 'छेका मत्ता च वाणिनी'

इति हैम्याम् । तथा 'यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्धपथे गतानाम्' इति रघुवंशे । उद्याने क्रीडार्थं समेता दृश्यते । किंभूता वाणिनी । स्रग्विणी स्रजो मुक्ताफलानां सरिविशेषाः कुसुमानां माला हारा विद्यन्ते यस्याः । पुनः शालिनी अतएवानेकालंकारैः शालते शोभते इत्येवंशीला । तथा वाणिनी, स्रग्विणी, शालिनी चैतास्तिस्रोऽपि छन्दोजातय. । तथा क्वापि प्रदेशे लोकान् कुसुमावचयग्रथनान्योन्यपरिधापनान्दोलनगाननर्तनादिमानेककौतुकक्रीडाकारिणो जनान्पृणातीति लोकंपृणा सकलजनसुखकारका वातानां पवनानामूर्मिका वीची समेति । अथ च छन्दसि वातोर्मिकाजातिः । पुनः क्वचित्कमलाकरादिषु हंसमाला राजमरालराजी क्रीडन्ती दृश्यते । हंसमाला छन्दोजातिश्च । क्वापि स्थाने स्मेरोद्यानादौ कन्या पुष्पावचयार्थमागता पुष्पाजीविकुमारिका विलोक्यते । अथ च कन्या छन्दोजातिः । पुनः क्वापि सजलशार्दूलप्रदेशादौ मृगी स्वलघुबालकलिता सारङ्गी चरन्ति नीरीक्ष्यते । मृगी छन्दोजातिश्च । पुन. कुत्रचित्क्रीडाकाननादौ मालतीजातिनामलता प्रेक्ष्यते । किं लक्षणा । पुष्पितं कुसुमितं प्रसूनपरम्परापरिचितमग्रं शिखरं यस्या सा तथा । जातिः पुष्पिताग्रा च द्वे अपि छन्दोजाती । क्वापि कारस्करकोटरबिलादौ दृप्यतां दर्पं मदं बिभ्रतां मदोन्मादिनां भुजंगमानां सर्पाणां प्रयात गमनं निभाल्यते । भुजंगप्रयातं छन्दोजातिश्च । पुनः क्वापि गिरिगह्वरादीनां प्रदेशे शार्दूलानां व्याघ्राणां चित्रकायानां वा अथवा अन्यहिंस्रश्वापदविशेषाणां विशेषेण निजमहिलाभिर्बालकैर्वा समं क्रीडितं विलसितं विभाव्यते शार्दूलविक्रीडितनाम्नी छन्दोजातिश्च ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

વિહાર કરતા મુનીન્દ્ર હીરવિજયસૂરિજીની વિહારભૂમિ વિવિધ પ્રકારની છંદની જાતિરૂપે બની ગઈ. તે આ પ્રમાણે કોઈ કોઈ વનભૂમિમા રહેલી પુષ્પોની માળાઓથી સ્રગ્વિણી, અનેક જાતિના અલંકારોથી શોભતી એટલે શાલિની, અને મત્તાંગનાઓથી યુક્ત હોવાથી વાણિની. (સ્રગ્વિણી; શાલિની અને વાણિની એ ત્રણે છંદની જાતિઓ છે) કોઇ પ્રદેશમાં સકલજંતુઓને સુખકારી એવી પવનની ઉર્મિઓ વહે છે; (વાતોર્મિકા-છંદ); સરોવરમાં ક્રીડા કરી રહેલા રાજહંસોની પંક્તિઓ શોભે છે. (હંસમાલા) કોઈ પ્રદેશમાં પુષ્પોને એકઠા કરવા માટે આવેલી માળીની કન્યાઓ જોવામાં આવતી હતી. (કન્યા–છંદ) કોઈ પ્રદેશમાં હરણીઓ દેખાતી હતી. (મૃગી–છંદ) કોઈ પ્રદેશમાં વિકસ્વર પુષ્પોના અગ્રભાગ ઉપર રહેલી માલતી નામની લતાઓ જોવામા આવતી હતી. (માલતી) અભિમાનથી ઉદ્ધત એવા સર્પો જતા આવતા દેખાતા હતા (ભુજંગ) તેમ જ પર્વતોની ગુફા આદિમાં શાર્દૂલ–સિંહ આદિ પશુઓની ક્રીડા જોવામાં આવતી હતી. (શાર્દૂલ વિક્રીડિત) આ રીતે વનભુમિ છંદ જાતિરૂપ બની. ॥ ૨ ॥ ૩ ॥

१. पाणिनीयतन्त्रे तु सशब्दयोगेऽडागमाभावाविधानात्स्वभूदिति पाठः साधुः ।

निम्बजम्बीरजम्बूकदम्बद्रुमान्स्मेरमाकन्दकारस्करं कीरवत् ।
लङ्घयन्ग्रामसीमापुरीः स प्रभुः प्राप्तवान्पत्तनस्योपकण्ठं क्रमात् ॥ ४ ॥

स प्रभु' हीरसूरीश्वरः क्रमाद्ग्रामानुग्रामविहारपरिपाट्या पत्तनस्याणहिल्लापाटकनामपुटभेदनस्य उपकण्ठ संनिधान प्राप्तवानासादयामास । किं कुर्वन् । ग्रामान् लघुपुराणि संनिवेशान्वा सीमामुभयोर्ग्रामयोर्नगरयोर्वा मध्यभूमी ग्रामसमीपभूर्वा पुरीर्महन्नगराणि विश्वलपुरमहीशानकादीनि लङ्घयन्नतिक्रामन् । किं च कीरवत् । यथा शुको निम्बान् पिचुमन्दान् जम्बीरान् जम्भिलान् वृक्षविशेषान् जनप्रसिद्धान् जम्बून् श्यामफलान्प्रसिद्धान् कदम्बान्नीपान् धाराकदम्बान् धूलीकदम्बांश्च जातिद्वयविशिष्टान् एतानेव द्रुमान् पादपान् लङ्घयन् मुञ्चन् स्मेरं वसन्तऋतुना विकसितं पल्लवदलकलिकाकुसुमफलकलितं कृतं माकन्दकारस्करं सहकारतरु प्राप्नोत्यधिगच्छति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ પોપટ લીંમડો, જંબીર, જાંબુ અને કદંબ આદિ વૃક્ષોને ત્યજીને વિકસ્વર એવા આમ્રવૃક્ષને સેવે તેમ હીરવિજયસૂરિજી ગામ, નગર અને સિમાડા આદિનું ઉલ્લંઘન કરીને અનુક્રમે અણહિલ્લપુર પાટણ પાસે પધાર્યા, ॥ ૪ ॥

श्रोत्रपत्त्रैर्निपीय प्रभोरागमामेयपीयूषमानन्दमेदस्विनः ।
तत्पदाम्भोजमभ्येत्य भेजुर्जनाः पान्थसार्था इव स्मेरदुर्वीरुहम् ॥ ५ ॥

जनाः पत्तनश्राद्धलोकाः अभ्येत्यागत्य तत्पदाम्भोज सूरिचरणारविन्दं भेजुः सेवन्ते स्म । प्रणमन्ति स्मेत्यर्थः । के इव । पान्थसार्था इव । यथा पथिकप्रकरा' अभ्येत्य दूरात्समागत्य निदाघदाघतप्तीकृताङ्गाः प्रबलपथश्रमश्रान्ताश्च सन्तः स्मेरन्तं विकसन्तमुर्वीरुह बहुलपल्लवदलफलच्छायाछन्न मार्गवर्तिमहीरुहं भजन्ते । 'स्मेरदम्भोरुहारामपवमानमिवानिल' इति पाण्डवचरित्रे । जना किंभूताः । आनन्देन प्रमोदेन मेदस्विन उपचयवन्तः स्फुरद्रोमाञ्चकञ्चुकपुष्टवपुषः । किं कृत्वा । प्रभोः श्रीगुरोरागम आगमनं तदेवामेय प्रमाणातीतं पीयूषममृत श्रोत्रपत्त्रैः कर्णपर्णपुटकैर्निपीयातितृप्ततया पीत्वा । सादरं श्रुत्वेत्यर्थः । अथ च 'पीयूषोऽभिनव' पयः' इति हैम्याम् । सद्यस्कपय पानाच्च पुष्टाङ्गा भवन्त्येव ॥

શ્લોકાર્થ

શ્રીહીરવિજયસૂરિજીના આગમનરૂપ પ્રમાણાતીત અમૃતનું કાનોવડે પાન કરીને અર્થાત્ સાંભળીને હૃષ્ટ-પુષ્ટ બનેલા પાટણના શ્રાવકોએ, જેમ માર્ગથી શ્રમિત બનેલા

મુસાફરો આવીને વિકસ્વર વડના વૃક્ષનો આશ્રય કરે તેમ, આવીને આચાર્યમહારાજના ચરણકમલનો આશ્રય કર્યો અર્થાત્ નમસ્કાર કર્યા ॥ ૫ ॥

आजगामाऽनाथ कम्माङ्गजन्मा यतिक्ष्मातलाखण्डलः संमुखं तत्प्रभोः ।
सूरिणाप्यर्णवेनेव शीतद्युतेः पिप्रियेऽद्वैतमस्योदयं पश्यता ॥ ६ ॥

अथ सूरेः पत्तनसमीपे समागमनानन्तरं कम्मानामसावोरङ्गजन्मा नन्दनो विजयसेननामा यतिषु मुमुक्षुषु अथ वा यतीनां मध्ये क्ष्मातलस्य महीमण्डलस्याखण्डलो वासवः । सूरीन्द्र इत्यर्थः । तस्य प्रभो श्रीहीरविजयसूरीन्द्रस्य संमुखमभिमुखमाजगाम समागच्छति स्म । अपि पुनरस्य विजयसूरेरद्वैतमनन्यसामान्यमुदयं वैभवातिशयप्रादुर्भाव पश्यता स्वयं विलोकयता सता सूरिणापि हीरगुरुणापि पिप्रिये प्रमुदितमद्वैतप्रीतिमत्ता समजायत । केनेव । यथा शीतद्युतेः कौमुदीदयितस्याद्वैतमभ्युदय पश्यता समुद्रेण चन्द्रजनकेन प्रीयते । यस्माद्ये समुत्पद्यन्ते स तेषां पिता, चतुर्दशानामपि रत्नानां समुद्रे समुत्पन्नत्वात्समुद्र एव पिता । यथा लक्ष्म्या प्रसिद्धं नाम क्षीरोदतनया हैम्याम्, तथा चन्द्रोऽपि प्रसिद्धः समुद्राङ्गजः । तथा च नैषधे 'सिताम्बुजानां विरहस्य यच्छलाद्भ्रमावलिश्यामलितोदरश्रियाम् । तमः समच्छायकलङ्कसंकुलं कुलं सुधांशोर्बहुलं वहन्निव ॥' इति । 'कुलशब्देन समूहं वशं वा वहति' इति तद्वृत्तिः ॥

श्लोकार्थ

ગુરૂમહારાજને પાટણ પાસે પધારેલા જાણીને. સાધુઓમાં ઇન્દ્ર સમાન કમાશ્રેષ્ઠીના પુત્ર; આચાર્યદેવ વિજયસેનસૂરિજી સન્મુખ પધાર્યા. સમુદ્ર જેમ ચન્દ્રોદય જોતાં આનંદિત બને તેમ હીરવિજયસૂરિ વિજયસેનસૂરિજીનો અદ્વિતીય ઉદય જોઈ અત્યન્ત આનંદિત બન્યા, ॥ ૬ ॥

हीरसूरिक्रमद्वन्द्वनम्रीभवत्तन्मुखं प्राप कामप्यनन्यां श्रियम् ।
कल्पितानल्पसख्यः कथंचिन्मिथः संगतः पङ्कजेनेव शीतद्युतिः ॥ ७ ॥

हीरसूरेः स्वगुरुश्रीहीरविजयसूरेः क्रमद्वन्द्वे चरणयुगले नम्रीभवत्संजायमानं तन्मुखं विजयसेनसूरिवदनं कामपि वचनगोचरातीतामसाधारणीं श्रियं शोभां प्राप लभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते मिथः परस्पर कथंचित्केनापि प्रकारेण कल्पितं निर्मितमनल्पं बहुदृष्ट च

सख्य मैत्रीभावो येन तादृशः शीतद्युतिश्चन्द्रः पङ्कजेन पद्मेन समं संगतो मिलित इव। चरणस्याम्भोजोपमा वदनस्य च चन्द्रसाम्यमित्युत्प्रेक्षा॥

શ્લોકાર્થ

પોતાના ગુરૂદેવ શ્રીહીરવિજયસૂરિજીનાં ચરણકમલમાં નમી પડેલું વિજયસેનસૂરિજીનું મુખચન્દ્ર કોઇ અનેરી શોભાને ધારણ કરતું હતું; જાણે કોઇ પણ રીતે પરસ્પરની જીગરજાન મિત્રતા થઇ હોય તેમ ચન્દ્ર કમલની સાથે મળ્યો ન હોય! ॥ ૭ ॥

प्रश्नयामास भट्टारकाधीश्वरोऽनामयादि स्वयं तस्य सूरीशितुः।
तेन रेजे पुनः सोऽधिकं सूनुना यौवराज्यान्वितेनैव भूवासवः॥ ८ ॥

भट्टारकाधीश्वरो बृहद्गणधराधिराजो हीरविजयसूरीश्वर स्वयमात्मना तस्य सूरीशितुर्विजयसेनसूरेरनामयादि नीरोगताप्रमुखं समाधिकुशलतादिकं प्रश्नयामास पृच्छति स्म। पुनः स हीरभट्टारक तेनाचार्येण समाधिकं रेजे बभौ। क इव। भूवासव इव। यथा पृथिवीपुरहूतो राजा यौवराज्येन युवराजस्य भावस्तेन यौवराज्यपदवीभावेन युक्तेन युवराजेन सूनुना नन्दनेन कृत्वा राजते॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યોમાં રાજાસમાન શ્રીહીરવિજયસૂરિ શરીર સ્વસ્થતા આદિની કુશળવાર્તા પૂછતા હતા, અને જેમ રાજા યુવરાજની સાથે શોભે તેમ હીરવિજયસૂરિએ વિજયસેનસૂરિજીની સાથે અધિક શોભા પ્રાપ્ત કરી. ॥ ૮ ॥

नैककायान्प्रणीय स्वयं दर्शयन्द्वादशार्चिः स्वचातुर्यमुर्व्यामिव।
शिष्यसार्था मिथो नव्यकाव्यैस्ततः संस्तुवन्ति स्म तौ सूरिभूभास्करौ॥ ९ ॥

ततो विजयसेनसूरिसमागमनानन्तरं शिष्यसार्था विद्वद्विनेयव्रजा मिथः परस्परं नव्यकाव्यै सचमत्कारकवित्वैः कृत्वा तौ हीरविजयसेननामानौ सूरी एव भूभास्करौ सूरिराजौ। 'मध्यंदिनावधि विवेवसुधाविवस्वान्' इति नैषधे। प्रति संस्तुवन्ति स्म वर्णयामासुः। विजयसेनसूरिं हीरविजयसूरिं श्रीहीरविजयसूरिशिष्या तुष्टुवुः। उत्प्रेक्ष्यते नैकान्बहून कायान मूर्तीः प्रणीय कृत्वा। 'निषेधार्थनकारस्य समासत्वान्नलोपाभावो

निषेधार्थवाचको तत्र निषेधार्थवाची नकारस्तत्र लोपो न भवति नैषधेत्यादौ ज्ञेयः नञस्तु लोपो भवत्येव' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । उक्तत्वात्समासत्वाच्च नकारस्यानादेशो न स्यादिति । द्वादशार्चिर्बृहस्पतिरुर्व्यां पृथिव्यां स्वयमात्मनैव स्वस्यात्मनश्चातुर्यं निपुणतां दर्शयन्निव । अथ वा दर्शयन् द्वादशार्चिरिव ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યર પછી શિષ્યનો સમૂહ પરસ્પર નવનવા કાવ્યોની રચના કરીને સૂરિભાસ્કરોની સ્તુતિ કરતા હતા; તે જાણે બૃહસ્પતિ સ્વયં અનેક શરીરને ધારણ કરીને પૃથ્વી ઉપર પોતાની ચાતુરી બતાવતો ન હોય ! ॥ ૯ ॥

तत्समीक्षोत्सुकीभूतदिङ्नायके पौरपुञ्जैः प्रणीते महाडम्बरे ।
द्यामिवेन्द्रो जयन्तेन भट्टारकस्तेन सूरीन्दुना प्राविशत्पत्तनम् ॥ १० ॥

भट्टारकः । यद्यपि भट्टारकशब्देन पूज्यत्वख्यापनम् 'पादा भट्टारको देवः प्रयोज्याः पूज्यनामतः' इति हैम्यामुक्तत्वात् पूज्यपादाः तथा भूपतिर्भोजदेवः तथा अर्हद्भट्टारकं गृहीत्वेत्यादौ प्रशस्यार्थप्रकारकत्वं दृश्यते, तथाप्यत्र जैनशासनानुसारेणाधुना लोकरूढ्या भट्टारकशब्देन बृहद्गणाधिपत्वाच्छिष्यस्तस्मिन्बृहद्गणाधिपे विद्यमाने आचार्य इत्युच्यते इतिसंप्रदायः ।श्रीहीरविजयसूरिः तेन सूरीन्दुना विजयसेननाम्ना सूरिचन्द्रेणाचार्यचन्द्रमसा साकं पत्तनं पुटभेदनं प्राविशत्प्रविशति स्म । 'द्वीपान्तरेभ्यः पृथिवीपतिभ्यः क्षणादवापे पुटभेदनं तत्' इति नैषधे । क इव । इन्द्र इव । यथा पुरंदरो जयन्तेन निजनन्दनेन जयदत्तेन समं द्यां दिवं नन्दनादौ क्रीडित्वागत्य प्रविशति । कस्मिन् सति । पौरपुञ्जैर्नागरिकनिकरैर्महाडम्बरे अतिशयितोत्सवे प्रणीते कृते सति । किंभूते महाडम्बरे । तस्य महाडम्बरस्य समीक्षा सम्यक्सर्वप्रकारेणावलोकनं तत्रोत्सुकीभूता उत्कण्ठिता जाता दिङ्नायका दिक्पाला यत्र ॥ इति हीरसूरेः पत्तने समागमनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જે ઉત્સવને જોવા દિક્પાલો ઉત્કંઠિત થયા છે તેવા નાગરિકોવડે કરાયેલા મહા મહોત્સવ પૂર્વક, જેમ ઈન્દ્ર પોતાના પુત્ર જયંતની સાથે સ્વર્ગપુરીમાં પ્રવેશ કરે તેમ ભટ્ટારકાચાર્ય હીરવિજયસૂરિજીએ વિજયસેનસૂરિ સાથે અણહિલ્લપુર પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧૦ ॥

देशनामन्दिरं श्रीजिनेन्दोः पुरो व्यालुलोके वसत्यां व्रतीन्द्रस्ततः ।
आप्तुमाराद्धुकामेव लोकत्रयी वप्रत्रितयीकैतवात्समीयुषी ॥ ११ ॥

ततः पत्तने प्रवेशानन्तरं व्रतीन्द्रः सूरिः वसत्यामुपाश्रये पुरस्तात् श्रीजिनेन्दोः श्रिया त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्म्या कलितस्य जिनानां सामान्यकेवलिनां मध्ये इन्दुः सर्वाह्लादकत्वार्थकारस्तस्य यदग्रे वर्ण्यमानं सुरासुरनरेषु प्रसिद्धं वा देशनामन्दिरं समवसरणं व्यालुलोके विलोकते स्म । दृष्टवानित्यर्थः । तत्किम् । यत्र धर्मदेशनामन्दिरे वप्रत्रितय्याः प्राकारत्रयस्य कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते आप्तं श्रीजिनेन्द्रमाराद्धुकामा सेवितुमभिलषन्ती लोकत्रयी त्रिलोकी समीयुषी समागतेव ॥

श्लोकार्थ

નગર પ્રવેશ થયા બાદ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીએ ઉપાશ્રયની આગળ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતનું સમવસરણ જોયું. તે સમવસરણમાં ત્રણ ગઢના બહાને જાણે ત્રિલોકી શ્રીજિનેશ્વરભગવંતની ઉપાસના કરવા માટે આવી ન હોય ? ॥ ११ ॥

यत्र वापीषु पश्यन्ति शंभुश्रियं वारिदेव्यः स्मिताम्भोजनेत्रैरिव ।
अर्हतेव स्ववाचामृतं निर्जितं सेवितुं तं पुनस्तासु संतिष्ठते ॥ १२ ॥

यत्र समवसरणे वापीषु जलसंपूर्णदीर्घिकासु वारिदेव्यो जलदेवताः स्मितानि विकसितानि अम्भोजानि कमलानि तान्येव नेत्राणि नयनानि तैः । उत्प्रेक्षते विकचकमललोचनैः कृत्वा शंभुश्रियं तीर्थकृतश्चतुस्त्रिंशदतिशायाद्यतिशायिलक्ष्मीं पश्यन्ति विलोकयन्तीव । पुनरर्हता जिनेन्द्रेण स्ववाचा मधुरिमाद्वैतात्मगिरा अमृतं पीयूषं निर्जितमभिभूतं सत् । उत्प्रेक्ष्यते पुनस्तं जिनेन्द्रं सेवितुमुपासितुमिव तासु वापीषु संतिष्ठते समेत्य स्थितम् ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણની વાવડીઓમાં જલદેવીઓ વિકસ્વર કમલરૂપી નેત્રોવડે, તીર્થંકરની ચોત્રીશ અતિશયોની લક્ષ્મી જોતિ ન હોય ! વળી ભગવંતની વાણીની અદ્વિતીય મધુ

રાત્રિથી પરાભવ પામેલું અમૃત જાણે ફરીથી જિનેશ્વરની ઉપાસના કરવા માટે આવીને રહ્યું ન હોય ? ॥ ૧૨ ॥

यत्र सोपानपंक्तिः शिवाह्वं महागेहमारोढुमूहेऽधिरोहिण्यभात् ।
निम्नगेत्यात्मकौलीननिर्मुष्टये जाह्नवीवोत्तरङ्गागतार्हत्पदे ॥ १३ ॥

यत्र भगवत्समवसरणे सोपानपङ्क्तिः आरोहणश्रेणी अभाद्भमौ । उत्प्रेक्ष्यते शिवं मोक्षमित्याह्वा नाम यस्य तादृशं महागेहमत्युच्चैःस्थानस्थितप्रासादमारोढुमुच्चैश्चटितुमधिरोहिणी निःश्रेणिकेव ऊहे इवार्थे । अथ वा वितर्कयामि । 'तपःकृशाङ्गास्ते शैलमारोढुं न वयं क्षमाः । चटिष्यति कथं प्रौढदेहोऽयं गजराजवत् ॥' इति ऋषिमण्डलवृत्तौ । वा अथवा इयं निम्नगा नीचगामिनी । कामिन्यो नीचगामिन्यः इत्यप्यर्थध्वनिः । इत्यमुना प्रकारेण आत्मनः स्वस्य कौलीनस्य जनापवादस्य निर्मुष्टये विनाशनाय अर्हतः त्रैलोक्यनायकस्य पदे चरणे समवसरणरूपे वा स्थाने आगता समागतवती । उत्तरङ्गा उत् ऊर्ध्वमुच्चैस्तराः सोपानरूपास्तरङ्गाः कल्लोला यस्याः तादृशी जाह्नवी जह्नुकन्या गङ्गेव ॥

श्लोकार्थ

સમવસરણની સોપાન પંક્તિ એ જાણે મોક્ષરૂપી મહેલ પર આરોહણ કરવા માટેની નિસરણી ન હોય. તેવી શોભે છે. અથવા 'નિમ્નગા'–'નીચગામિની' એવા પોતાના લોકાપવાદને દૂર કરવા માટે જાણે અરિહંત ચરણરૂપ સમવસરણમાં સોપાનરૂપે જેના તરંગો બન્યાં છે તેવી ગંગાનદી આવીને રહી ન હોય ? ॥ ૧૩ ॥

यत्र सृष्टैरिव श्रेयसे तोरणैः सार्वविश्वाधिपत्याभिषेकक्षणे ।
येन नेतुं जनान्मुक्तिपुर्यामिवोद्घाटितैर्द्वारवारैः पुनः पुस्फुरे ॥ १४ ॥

यत्र समवसरणे तोरणैश्चतुर्दिक्प्रतोलीषु प्रणीतैर्बहिर्द्वारैर्वन्दनमालाभिर्वा पुस्फुरे शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते सार्वस्य तीर्थंकरस्य विश्वेषां त्रिजगतामाधिपत्यं स्वामित्वम् । राज्यमित्यर्थः । तस्य तत्र वा अभिषेचनं स्थापनं तस्य क्षणे प्रस्तावे महोत्सवे वा श्रेयसे कल्याणकृतये सृष्टैर्निर्मितैरिव । लोकेऽपि प्रायो महोत्सवसमये तोरणानि बध्यन्ते । पुनर्यत्र समवसरणे द्वारवारैर्द्वारकारैः पुस्फुरे स्फुरितम् । उत्प्रेक्ष्यते येन भगवता जनान् मर्त्यलोकान् मुक्तिपुर्यां सिद्धिनगर्यां मोक्षमध्ये नेतुं प्रापयितुमुद्घाटितैर्मुकुलीकृतैरर्थान्मुक्तिपुरीद्वारैरिव ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણની ચારે દિશાના ઘરો પર તોરણો શોભતાં હતાં; તે જાણે શ્રી તીર્થંકર ભગવંત પર ત્રણે જગતના અધિપતિપણાનો અભિષેક કરવા માટે લોકોએ સ્વકલ્યાણાર્થે તોરણો બાંધ્યા ન હોય વળી; સમવસરણના ખુલ્લા દ્વારો જાણે ભવ્યજીવોને મુક્તિરૂપી નગરી પ્રાપ્ત કરાવવા માટેના દ્વારો ન હોય. ॥ ૧૪ ॥

शंभुमुद्दिश्य मुक्तैः स्मरेणाशुगैर्मोघतां किं गतैरन्तरेऽवस्थितैः ।
ढौकितैरात्मनः किं वपुर्लिप्सया पुष्पचापेन वाभ्राजि यत्रिप्सुमैः ॥ १५ ॥

यस्मिन् समवसरणे सुमैः पञ्चवर्णजानुप्रमाणाप्रमाणोज्जृम्भमाणकुसुमैरभ्राजि रेजे । उत्प्रेक्ष्यते स्मरेण मनोभवेन विरोधितया शंभुं पार्वतीपतिमर्हन्तं वा उद्दिश्य संकल्प्य मुक्तैः क्षिप्तैरसाधारणसिद्धयनुभावात् शंभुविषये पुनर्मोघतां विफलतां गतैः प्राप्तैः । अत एव वेध्या लब्धात् अन्तर्मध्ये विचाल एव स्थितैः पतितैराशुगैर्बाणैरिव कामस्य च पुष्पशरत्वात् । अथ वा पुष्पचापेन श्रीनन्दनेन अनङ्गत्वादात्मनः स्वस्य वपुर्लिप्सया शरीरप्राप्तिकाङ्क्षया ढौकितैरुपदीकृतैः शरैः किं स्वविशिखैरिव ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં જાનુ (ઢીંચણ) પ્રમાણ પંચરંગી પુષ્પોનો સમૂહ, કામદેવે ઈશ્વરને ઉદ્દેશીને ફેંકેલા પોતાનાં બાણો ઈશ્વરે નિષ્ફળ બનાવ્યાથી જાણે વચમાં જ રહી ગયાં ન હોય. તેવાં શોભે છે. અથવા સ્વયં અનંગ હોવાથી અંગની સ્પૃહાથી સમવસરણમાં કામદેવે ભેટણારૂપે કરેલા જાણે પોતાનાં બાણો ન હોય. ॥ ૧૫ ॥

धीरिमाधःकृते शीलतीव त्रपासंकुचद्गौरवे स्वर्गिरौ विष्टरे ।
यत्र शौर्येण निर्जित्य वन्दीकृतः श्रीजिनेनेव पञ्चाननोऽधःकृतः ॥ १६ ॥

यत्र समवसरणे विष्टरे भगवदुपवेशनोचिते सिंहासने पञ्चाननः केसरी अधः अर्थाज्जिनेन्द्रस्याधस्तात्स्थितः तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते श्रीजिनेन त्रिभुवनाधिपत्यलक्ष्मीविलासरसिकेन तीर्थकृता शौर्येण स्वशूरतया साहसिक्येन निर्जित्याभिभूय वन्दीकृतो वन्द्यं विहितः सन् अधस्तस्थिवान् विष्टरे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते धीरिम्णा सुरासुरनरा-

धचालनासाधारणधैर्येण कृत्वा अधःकृते परिभूते नीचैः कृते न्यक्कारं प्रापिते । अत एव त्रपया लज्जाधिक्येन संकुचल्लघुभवद्गौरवं गुरुत्वमुच्चैस्तरत्वं वपुषो महत्त्वं च यस्य तादृशे शीलति । अर्थाद्भगवन्तं सेवमाने स्वर्गिरौ सुवर्णाचले ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણભૂમિમાં રહેલા સિંહાસનની નીચે અર્થાત્ ભગવંતની નીચે રહેલા કેશરી સિંહ, ભગવંતની શૂરવીરતાથી પરાભવ પામેલા સિંહને બંદીરૂપે કરાયો ન હોય તેવો શોભે છે. અર્થાત્ સિંહ જાણે ભગવંતના વંદનાર્થે આવ્યો ન હોય ! વળી, ભગવંતની ધીરતાથી તિરસ્કૃત થયેલો સુરગિરી–મેરૂપર્વત લજ્જાના અતિરેકથી જાણે સંકુચિત બનીને સિંહાસનરૂપે રહી ગયા ન હોય ! અર્થાત્ ભગવતની ઉપાસના કરવા માટે જાણે સાક્ષાત્ મેરૂપર્વત આવ્યો ન હોય ! ॥ ૧૬ ॥

अर्हता त्रातुमात्माश्रितान्संसृतेर्भीलुकान्कि चतुर्दिक्समेताञ्जनान् ।
यत्र तेषां चतस्रो गतीर्वा निराकर्तुमूहे चतस्रः कृता मूर्तयः ॥ १७ ॥

यत्र समवसरणे अर्हता तीर्थकृता चतस्रश्चतुःसंख्याका मूर्तयः कायाः कृता निर्मिताः । उत्प्रेक्ष्यते संसृतेः संसारात् अनादिभवपरम्परापरिभ्रमणदुःखभरात् भीलुकान् बिभ्यतीत्येवंशीलान् । तथा च चतुर्दिग्भ्यः पूर्वादक्षिणापश्चिमोत्तरालक्षणाभ्यः चतस्रो हरिद्भ्यः समेतान् स्वसमीपे समागतान् अत एवात्मानं भगवन्तम् । 'क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः' इति हैम्याम् । आश्रितान् उपेत्य स्वशरणीभूतान् भविकलोकान् किं त्रातु रक्षितुमिव चतस्रो मूर्तयो विहिताः । अथ वा ऊहे अहमेवं विचारयामि । पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टानामेव तेषां जनानां चतस्रो नरकतिर्यङ्मनुष्यसुरलक्षणाश्चतुःसंख्याका अपि गतीर्भवान्निराकर्तुमिव निवारयितुमिव वा चत्वारो देहा विहिता धृताः ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં તીર્થંકર ભગવંતના ચારે દિશામાં સ્થાપન કરેલા ચાર પ્રતિબિંબો શોભે છે, તે જાણે અમાદિકાલીન સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનાં દુઃખથી ભયભીત બનેલા એવા ચારે દિશાથી પોતાની સમીપે આવેલા ભવ્યજીવોને રક્ષણ આપવા માટે મનુષ્ય અને દેવરૂપ ચાર ગતિનો ઉચ્છેદ કરવા માટે જાણે ચાર મુખ કરાયાં ન હોય. ॥ ૧૭ ॥

भाति भामण्डलं राजवैरादिवासस्य पृष्ठे प्रविष्टः प्रणश्यारुणः ।
ब्रह्मणा यत्र मुक्तः किमर्चिर्व्रजो विश्वकृत्तक्षिताङ्गस्य वा भास्वतः ॥ १८ ॥

यत्र श्रीजिनधर्मदेशनसदने आसस्य तीर्थकृतः पृष्ठे शिरसः पश्चात्प्रदेशे भामण्डलं ज्योतिःपुञ्जो भाति विभ्राजते दीप्यते वा। उत्प्रेक्ष्यते राज्ञा चन्द्रेण नृपेण वा सह वैराद्विरोधात् चन्द्रोदये क्वापि प्रणश्य याति स्वोदये च स्वकरैरेव प्रातश्चन्द्रश्रियं मुष्णाति । अत एव विरोधः । तस्मात्प्रणश्य प्रपलाय्य आसस्य विश्वस्तस्य अयं सर्वथापि प्राणत्यागेऽपि मह्यं कस्मैचिदपि न ददाति इति विश्वास प्राप्तस्य मित्रस्य पृष्ठे प्रविश्य स्थितोऽरुणो भानुमानिव । वाथवा ब्रह्मणा विधात्रा यत्र समवसरणे विश्वकृता देववर्धकिना तक्षितं तनूकृत 'तांच्यूं' इति लोकोक्त्या तादृशमङ्ग कायो यस्य । स्वदयितादित्यतेजोसहिष्णुदक्षाङ्गजाभ्यर्थितदेववर्धकिना चक्रभ्रममारोप्य उल्लिखितवपुष इत्यर्थः । तादृशस्य भास्वतो भास्करस्य अर्चिर्व्रजस्तेजोराशिरिव मुक्तः स्थापितः । 'आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यन्त्रोल्लिखितो विभाति' इति रघुवंशे ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં તીર્થંકર ભગવંતના પાછળના ભાગમાં ભામંડલ-જ્યોતિપુંજ શોભે છે. જાણે પ્રભાત સમયે ચન્દ્રની શોભાને લુટવાના કારણે, ચન્દ્રની સાથે ઉત્પન્ન થયેલા વૈરભાવથી, સૂર્યનો સારથી અરૂણ નાસીને ભગવંતની પાછળ છુપાઈ ગયો ન હોય ? કારણકે આપ્તશિરોમણી પ્રભુ પ્રાણાતે પણ મારા શત્રુ ચન્દ્રના હાથમા મને સોંપશે નહી, આવા વિશ્વાસથી જ જાણે પાછળ રહી ગયો ન હોય ! અર્થાત્ સૂર્યનું તેજ નહી સહી શકવાથી, બ્રહ્માએ પોતાના સુથાર દ્વારા જેનું શરીર છોલાવી નાખ્યું છે તે સૂર્યનું તેજરાશિ જાણે મૂકાયો ન હોય ? ॥ ૧૮ ॥

किं प्रिये पूर्णिमाशर्वरी चन्द्रिका वक्त्रचन्द्रस्य पत्युर्द्विपार्श्वौ श्रिते ।
कुन्तलैर्न्यक्कृते वानुनेतुं स्वयं राजतोऽभ्यर्णयोश्चामराली प्रभोः ॥ १९ ॥

प्रभोर्वृषभतीर्थकृतोऽभ्यर्णयोः पार्श्वयोः प्रदेशयोश्चामराली वालव्यजनमाले राजतः शोभेते । उत्प्रेक्ष्यते पत्युः स्वभर्तुर्वक्त्रचन्द्रस्य वदनविधोः । द्वयोः पार्श्वयोः समाहारो द्विपार्श्वी तामुपान्तद्वन्द्व श्रिते । किंभूते । प्रिये द्वे कान्ते इव । एका पूर्णिमाशर्वरी राकारात्रिः, अपरा चन्द्रिका ज्योत्स्ना । 'कौमुदी कुमुदीनीमदक्षजारोहिणीद्विजनिशौषधीपतिः' इति हैम्याम् । द्वयोरपि पतित्वात् द्वे अपि उपेत्य द्विपार्श्वी श्रिते । चन्द्रका-

मिन्याविव वाथवा प्रभोर्नाभेयदेवस्य कुन्तलैः परिव्रज्याया उपादानैः पञ्चमुष्टिलोचविरचनावसरे प्रसरत्पवने प्रेरितागतां सस्थूललहलहायमानामानमूर्धजविलोकनानन्दितपुरदरप्रार्थनाक्षणरक्षितैकमुष्टिमस्तकप्रशस्तकुन्तलहस्तेन न्यक्कृता तिरस्कृता सती स्वयमात्मना अनुनेतुमर्थात्प्रभुं प्रसादयितुं वा श्रिते प्रकीर्णकपङ्क्त्याविव ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં શ્રીઋષભદેવના બન્ને પડખે રહેલી ચામરોની પંક્તિ શોભે છે, તે જાણે ભગવંતના મુખરૂપી ચન્દ્રની પૂર્ણિમા અને ચન્દ્રિકા એ બે પ્રિયાઓ પોતાના સ્વામિના પડખે આવીને રહી ન હોય, તેવી શોભે છે અથવા દીક્ષા અવસરે પંચમુષ્ટિ લોચ કરી રહેલા ઋષભદેવ ભગવંતની બાકી રહેલા એક મુષ્ટિ પ્રમાણ કેશોની પંક્તિ સુવર્ણ કલશની જેમ શોભતી હોઈને ઈન્દ્રની પ્રાર્થનાથી તેનો લોચ નહી કરવાથી, તે મુષ્ટિ પ્રમાણ સુંદર કેશથી તિરસ્કૃત થયેલી ચામરોની પંક્તિ જાણે ભગવંતની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બન્ને પડખાંને આશ્રયીને રહી ન હોય ? ॥ ૧૯ ॥

आतपत्त्रयी यत्र रेजे विभोः क्ष्माम्बरोद्द्योतकृत्त्वत्प्रसत्त्याभवम् ।
मां त्रिलोक्याः पुनर्द्योतकं त्वं सृजेतीव वक्तुं त्रिमूर्तिः श्रितोऽयं शशी ॥ २० ॥

यत्र समवसरणे विभोस्तीर्थनाथस्य आतपत्त्रत्रयी रेजे विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते इत्यमुना प्रकारेण वक्तुं कथयितुं तिस्रो मूर्तयः शरीराणि यस्य स त्रिमूर्तिः तादृशोऽयं भगवन्तं श्रितः सेवमानः शशी चन्द्र इव । इति किम् । हे विभो, त्वत्प्रसत्त्या श्रीमत्प्रसादात् अहं क्ष्माम्बरयोर्भूमीनभसोरुद्द्योतकृत् प्रकाशकर्ता अभवं संजातः । पुनस्त्वं मां त्रिलोक्या भुवनत्रयस्योद्द्योतकं प्रकाशकर्तारं सृज कुरु । यथा द्यावापृथिव्योरुद्द्योतं करोमि तथा स्वर्गपातालभूलोकेषु प्रकाशकारकं निर्माहि इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં ભગવંતના ઉપર ત્રણ છત્રો શોભે છે, તે જાણે ચન્દ્ર, ભગવંતને આ પ્રમાણે કહેવા માટે ત્રણમૂર્તિ બનાવીને રહ્યો ન હોય કે 'હે ભગવંત, આપની પ્રસન્નતાથી હું આકાશ પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરનારો બનું ? અથવા આપ મને ત્રણે લોકનો પ્રકાશક બનાવો ? ॥ ૨૦ ॥

विभ्रतीभिः खगान्पत्त्रविभ्राजिनश्चन्द्रहासप्रसूनप्रतानान्वहन् ।
चैत्यशाखी शिखाभिः श्रिताभिर्नभः स्वर्गिवृक्षान्विजेतुं किमुद्यच्छते ॥ २१ ॥

यत्र धर्मदेशनवेश्मनि चैत्यशाखी अशोकतरुरपरो वा वटवृक्षादिसालद्रुमावसान चैत्यद्रुमः नभो गगनाङ्गणं श्रिताभिः गाहमानाभिः शाखाभिः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते स्वर्गिवृक्षान् सुरद्रुमान् कल्पतरून् विजेतुं पराभवितुमुद्यच्छते उद्यमं करोतीव सज्जीभवतीव वा । किंभूताभिः शिखाभिः । पत्त्रैः पक्षैर्विभ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलान् खगान् पक्षिणो बाणांश्च बिभ्रतीभिः धारयन्तीभिः । 'बाणपृषत्कविशिखौ खगगार्धपक्षा' । तथा 'विहगो विहंगमखगौ खगगार्धपक्षा अपि' इति हैम्याम् । चैत्यशाखी किं कुर्वन् । चन्द्रः सुधाकरः कर्पूरो वा हासो हसितं तयोः श्वेतिम्ना तुल्यानां प्रसूनानां कुसुमानां प्रतानान् स्तबकान् चन्द्रहासं खड्गं च वहन् बिभ्राणः अन्योऽपि सुभटो विरोधिना योद्धुमिच्छुः चतुर्विधान्यायुधानि धत्ते । यथा पाणिमुक्तानि शक्तिप्रमुखानि, यन्त्रमुक्तानि शरादिकानि अमुक्तानि शस्त्रिकाद्यानि, मुक्तामुक्तभेदद्वयात्मकानि दण्डादिमानि, इति । तथैवात्र चैत्यतरुः शरग्रहणेन पाणियन्त्रमुक्तयोर्ग्रहणम् । चन्द्रहासग्रहणेन च मुक्तामुक्तयोः संग्रहः । तथा च हैम्याम् 'अस्त्रं तच्चतुर्विधम् । मुक्तं द्विधा पाणियन्त्रमुक्तं शक्तिशरादिकम् । अमुक्तं शस्त्रिकादि स्याद्यष्ट्याद्य तु द्वयात्मकम् ॥' इति ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં, ગગનાંગણને સ્પર્શીને રહેલું અશોક વૃક્ષ શોભે છે તે જાણે ચન્દ્ર હાસ ખડગને ધારણ કરતી શાખાઓવડે કલ્પવૃક્ષોને જીતવા માટે સજજ થયું ન હોય ? ॥ ૨૧ ॥

देशनामन्दिरे यत्र जाम्बूनदः शक्रकेतुः पुरश्चुम्बति राम्बरम् ।
कौतुकान्नाकिलोकं दिदृक्षुः क्षितेस्तीर्थभर्तुः प्रसर्पन्प्रतापः किमु ॥ २२ ॥

यत्र धर्मदेशनामन्दिरे श्रीजिनराजसमवसरणे जाम्बूनदः स्वर्णनिर्मितः शक्रकेतुरिन्द्रध्वजः पुरो जिनेन्द्राग्रे अम्बरमाकाशं सहस्रयोजनप्रमाणत्वेनात्युच्चैस्तरत्वात् चुम्बति स्पृशति । उत्प्रेक्ष्यते कौतुकात् हृदयमध्येऽतिकुतूहलात् नाकिनां देवानां लोकं भुवनं वासस्थानं स्वर्गं दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुः क्षितेर्भूमेः सकाशात्प्रसर्पन्नुच्चैर्गच्छन् तीर्थभर्तुर्जिनेन्द्रस्य किमु प्रतापः ॥

શ્લોકાર્થ

સમવસરણમાં એક હજાર યોજના પ્રમાણ ગગનચુંબી અને સુવર્ણમય એવો ઇન્દ્ર ધ્વજ ભગવંતની આગળ શોભે છે, તે જાણે કૌતુકથી સ્વર્ગલોકને જોવા માટે ઉપરથી નીચે પ્રસરતો તીર્થંકર ભગવંતનો પ્રતાપ ન હોય ! ॥ ૨૨ ॥

विप्रलब्धं विधात्रेव रूपश्रिया स्वं त्रिदश्योऽवयान्ति स्म यद्वीक्षणात् ।
यत्र भान्ति स्म ते शालभञ्जीभराः श्रीसुताम्भोजदृग्विभ्रमभ्राजिनः ॥२३॥

यत्र श्रीमज्जिनेश्वरसमवसरणे ते जगत्त्रयीस्त्रैणजैत्रगात्रलताः शालभञ्जीभराः पाञ्चालिकाप्रकार भान्ति स्म शुशुभिरे । किंभूताः । श्रीसुतस्य कमलानन्दनस्य स्मरस्य अम्भोजदृक्कमललोचना स्त्री रतिस्तस्या विभ्रमः शोभा विलासो वा तद्वद्भिभ्राजन्ते इत्येवंशीलाः । अथ वा रतिवद्विभ्रमेण शोभया विलासेन वा शोभनशीलाः । ते के । येषां पुत्रिकाप्रकाराणां वीक्षणाद्दर्शनात् त्रिदश्यः सुराङ्गना स्वमात्मान रूपश्रिया वपुर्वैभवेन विधात्रा जगद्यावत्पुरुषयोषिद्वर्गसर्गविधायिना विप्रलब्धं वञ्चितमिवावयान्ति स्म मेनिरे । 'मद्विप्रलब्धं पुनराह यस्त्वां तर्कः स किं तत्फलं वाचिमूकः' इति नैषधे । विप्रलब्धुं योग्य विप्रलभ्यमिति तदर्थः ॥

श्लोकार्थ

સમવસરણમાં કામદેવની પત્ની રતિના સૌંદર્યને પણ શરમાવે તેવી સૌંદર્યવતી પુતળીઓ શોભતી હતી, તે પુતળીઓને જોવાથી દેવાંગનાઓ પોતાના શરીરની સુભગતાની બ્રહ્માવડે વંચના કરાઈ હોય, તેમ માનતી હતી ! ॥ ૨૩ ॥

आप्तलक्ष्मीलताया इवोद्यत्फलं वीक्ष्य विश्वेशितुर्देशनावेश्म तत् ।
गोचरी स्यान्न वाक्चेतसोर्यः क्वचित्संमदं विन्दति स्म व्रतीन्द्रः स तम् ॥ २४ ॥

स व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरिः त मोहदयासादनसदृशं संमदमानन्दं विन्दति स्म लभते स्म । त कम् । यः संमदः क्वचित्कुत्रापि स्थाने नभ कल्लोलिनीविलसत्कुल्लोलमालास्खलितवाग्विलासशालिसुरासुरनरसूरिषु वा वाक्चेतसोर्वचनमनसोर्वा न गोचरी स्याद्विषयो भवेत् । किं कृत्वा । विश्वेशितुस्त्रैलोक्यनायकस्य श्रीमत्तीर्थकृतो देशनावेश्मसमवसरणं वीक्ष्य लोचनगोचरीकृत्य । किंभूत तत् पूर्वव्यावर्णितस्वरूपम् । उत्प्रेक्ष्यते आप्तस्य जिनराजस्य लक्ष्मीर्भुवनत्रयैश्वर्यश्रीः सैव लता विकसद्वल्ली उद्यत्प्रकटीभवत्फलमिव ॥ इति पुरुकृतानुसारेण समवसरणवर्णनम् ॥

श्लोकार्थ

તીર્થંકર ભગવંતની ઐશ્વર્યની લક્ષ્મીરૂપ લતા તત્કાલ ફલવતી બની ન હોય ! તેવા પ્રકારની પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ વાળી સમવસરણભૂમિને જોઇને હીરવિજયસૂરિ મન અને વાણીથી અગોચર એવા આનન્દને પ્રાપ્ત કરનારા બન્યાં. ॥ ૨૪ ॥

तीर्थकृद्वक्त्रचन्द्रेक्षणोद्वेलितानन्दसिन्धोरिवोद्भूतनूतामृतैः ।
स्वेन तत्राभिनीनूय नव्यैः स्तवैः श्रीजिनं नेमिवान्हीरसूरीश्वरः ॥ २५ ॥

हीरसूरीश्वरस्तत्र समवसरणे स्वेनात्मना नव्यैः सद्यस्कैः स्तुतिरूपवृत्तैः अभिनीनूय अतिशयेन भक्तिभरेण स्तुत्वा श्रीजिनं श्रीमद्भगवन्तं नेमिवान् प्रणमति स्म । उत्प्रेक्ष्यते स्तवैः तीर्थकृतो जिनेन्द्रस्य वक्त्रं वदनमेव चन्द्रः पार्वणशार्वरीवरस्तस्येक्षणादालोकनादुद्वेलितस्य वेलामतिक्रान्तस्योत्कण्ठितस्य आनन्दो मानसान्तःप्रसरत्प्रमोदः स एव सिन्धुर्यात्क्षीरनीरनिधिस्तस्मादुद्भूतैः प्रकटैर्जातैः अमृतैः सुधारसैरिव ॥

श्लोकार्थ

હીરવિજયસૂરિજીએ સ્વરચિત નવ નવા સ્તોત્રોવડે શ્રી જિનેશ્વરભગવંતની સ્તુતિ કરી. અર્થાત્ નમસ્કાર કર્યા; તે સ્તોત્રો, જાણે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના મુખરૂપી ચન્દ્રને જોવાથી ઉલ્લસિત થયેલા આનંદરૂપ ક્ષીરસમુદ્રમાંથી પ્રગટ થયેલા અમૃતરસના ઉદ્ગારો ન હોય ! ॥ ૨૫ ॥

सृष्टसर्वज्ञसंघः सुधाधामवद्वासरान्कांश्चिदत्रातिवाह्य प्रभुः ।
साधुवर्गैस्ततोऽन्वीयमानः पुरात्पूर्वदेशं प्रति प्रीतिमान्प्रस्थितः ॥ २६ ॥

ततः पत्तने कतिचिद्दिवसस्थित्यनन्तरं पुरादणहिल्लपाटकपत्तनात्पूर्वदेशं प्रति प्राचीनमण्डलं प्रति प्रस्थितः प्रचलति स्म । किं क्रियमाणः । साधुवर्गैर्विजयसेनसूरिप्रमुखानेकैर्मुनिमण्डलैरन्वीयमानोऽनुगम्यमानः । किं कृत्वा । तत्र पत्तने कांश्चित्कतिचित्कियत्संख्याकान्वासरान्दिवसान् अत्र पत्तनमध्ये अतिवाह्य अतिक्रम्य । किंभूतः प्रभुः । सृष्टः कृतः सर्वज्ञेन जिनेन्द्रेण सार्धं सङ्गो भक्तिस्तवनादिको येन । किंवत् । सुधाधामवत् । यथा अमृतकान्तिश्चन्द्रः सृष्टो निर्मितः सर्वज्ञस्य श्रीकण्ठस्य शिरःस्थितिलक्षणो येन स तादृगास्ते ॥

श्लोकार्थ

શંકરના મસ્તક ઉપર રહેલો જેમ ચંદ્ર શોભે, તેમ સર્વજ્ઞ ભગવંતની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરનારા હીરવિજયસૂરિજીએ અણહિલ્લપુર પાટણમાં કેટલાક દિવસોની સ્થિરતા

કરીને વિજયસેનસૂરિજી આદિ સાધુ સમુદાયવડે અનુસરાતા અત્યંત હર્ષપૂર્વક પૂર્વદિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું ॥ २९ ॥

सीमभूमौ वटात्पल्लिकायास्ततो भावडस्यात्मभूः सूरिशीतद्युतेः ।
चैत्यमर्चामिव श्रीजिनेन्दोर्गुरोः पादुकां स्तूपमभ्येत्य स प्राणमत् ॥ २७ ॥

ततः पत्तनात्प्रस्थितेरनन्तरं वटात्पल्लिकाया वटशब्दादग्रे पल्लिका वटपल्लिका 'वडली' इति नाम्नी तस्याः सीमभूमौ ग्रामाद्बाह्यावनीप्रदेशे स्तूपमभ्येत्य स्तूपस्य समीपे समागत्य गुरोः स्वधर्माचार्यस्य पादुकां पदद्वयीस्थापनाप्रतिबिम्बं स सूरिः प्राणमन्नमस्करोति स्म । किंभूतस्य गुरोः । भावडस्य भावडनाम्नो व्यवहारिण आत्मभूर्नन्दनः स एव सूरिशीतद्युतिः एतावता श्रीविजयदानसूरीन्दुस्तस्य । कामिव । अर्चामिव । यथा भव्यश्चैत्यं श्रीजिनप्रासादमभ्येत्य श्रीमत्तीर्थकृत्प्रतिमां प्रणमति ॥

श्लोकार्थ

ત્યારપછી અનુક્રમે વડપલ્લી (વડલી) ગામની સીમાભૂમિમાં આચાર્યોમાં ચંદ્રસમાન ભાવડશ્રેષ્ઠીના પુત્ર વિજયદાનસૂરિજીની ચરણપાદુકાના સ્તૂપની પાસે આવીને, જેમ જિનપ્રાસાદમાં જિનપ્રતિમાને નમસ્કાર કરે, તેમ હીરવિજયસૂરિજીએ પોતાના ગુરુદેવ વિજયદાનસૂરિજીની ચરણપાદુકાને અત્યન્ત ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કર્યા. ॥ २७ ॥

ब्रह्मपुत्री स्मितानेकपद्माङ्किता यत्पुरश्रीमणीमेखलेवाजनि ।
सूरिकण्ठीरवोऽकुण्ठलोकोत्सवैः सिद्धपूर्वं पुरं पावनं तव्यधात् ॥ २८ ॥

सूरिकण्ठीरवः आचार्यपञ्चाननः अकुण्ठैर्बहलैर्लोकानामुत्सवैर्महामहैस्तत्प्रसिद्धं सिद्धपूर्वं पुरम् । सिद्धपुरमित्यर्थः । पावनं पवित्रं व्यधाच्चकार । सिद्धपुरे जगामेत्यर्थः स्मितैर्विकसितैरनेकैरनल्पैर्विविधप्रकारैः पद्मैः कमलैरङ्किता ब्रह्मपुत्री सरस्वती नाम्ना नदी यत्पुरश्रिया सिद्धपुरलक्ष्म्या मणीनां रत्नखचितमेखलेव काञ्चीव अजनि संजाता ॥

श्लोकार्थ

ત્યારપછી, આચાર્યોમાં સિંહસમાન હીરવિજયસૂરિજીએ નગરજનો દ્વારા કરાયેલા મહોત્સવપૂર્વક સિદ્ધપુર નામના નગરને પવિત્ર કર્યું. ત્યાં વહેતી વિકસ્વર કમલોથી

યુક્ત સરસ્વતી નામની નદી જાણે સિદ્ધપુરની લક્ષ્મીની રત્નજડિત મેખલા બની ગઈ ન હોય ! ॥ ૨૮ ॥

श्रीमदाचार्यपादा उषित्वा कियद्वासकांस्तातपादैः समं वर्त्मनि ।
ते न्यवर्तन्त तेभ्यस्तदादेशतः सैकतेभ्यः पयोधेरिवाम्भःप्लवाः ॥ २९ ॥

श्रीमदाचार्यपादाः श्रीमन्तो विजयसेनसूरयः तातपादैः श्रीहीरविजयसूरिश्वरैः समं वर्त्मनि मार्गे कियद्वासकान् कतिचित्संख्याकान् निवासान् । वासकशब्देन रात्रय एवोच्यन्ते । तत्र दिवसास्तु स्वयमेव समेताः । उषित्वा स्थित्वा तेभ्यः श्रीमद्भट्टारकेभ्यः तदादेशतः तदाज्ञया तदनुशिष्टया न्यवर्तन्त पश्चाद्वचवलिरे । के इव । अम्भःप्लवाइव । यथा सैकतेभ्यस्तटेभ्यः सकाशात्पयोधेः समुद्रस्य अम्भःप्लवाः पयःपूरा निवर्तन्ते पश्चाद्वलन्ते ॥

શ્લોકાર્થ

શ્રી વિજયસેનસૂરિ આરાધ્યપાદ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીની સાથે રસ્તામાં કેટલાક દિવસો રહીને, જેમ સમુદ્રના કિનારાથી પાણીનાં પૂર પાછા ફરે તેમ આચાર્યના આદેશથી પાછા ફર્યા. ॥ ૨૯ ॥

एष निघ्नस्तमो विश्वमुद्बोधयन्कैश्चिदुद्यन्महोभिर्मुनीन्द्रैः समम् ।
तत्पुरात्प्रस्थितिं तेनिवान्पद्धतौ सार्वभौमो ग्रहाणामिवाभ्रे ग्रहैः ॥ ३० ॥

एष हीरसूरिर्मुनीन्द्रैर्वाचकपण्डितादिखण्डलैः समं तत्पुरात्सिद्धपुराभिधनगरात्पद्धतौ मार्गे प्रस्थितिं प्रस्थानं तेनिवान् कुरुते स्म । क इव । सार्वभौम इव । यथा ग्रहाणां चक्रवर्ती भास्वान् ग्रहैः सहाभ्रे आकाशे प्रस्थितिं तनुते । 'ग्रहाब्जिनीगोद्युपतिः' इति हैम्यामुक्तत्वात् ग्रहपतित्वं भानोः । किं कुर्वन्नेष भानुश्च । तमोऽज्ञानं पापं वा ध्वान्तं च निघ्नन् व्यापादयन् । पुनः किं कुर्वन् । विश्वं भुवनमुद्बोधयन्प्रतिबोधयन् बोधीबीजान्वितं वा विदधत् जागरयन् । किंभूतैः मुनिभिः । उद्यत्प्रकटीभवन्महः परवादिजनेषु प्रतापो येषां तैः । उत ऊर्ध्वं यद्गच्छत् उपलक्षणाद्दशदिक्षु स्फुरत् झगज्झगिति कुर्वन्महस्तेजो येषाम् ॥ इति पत्तनात् शिरोत्तरायावन्मार्गः ॥

શ્લોકાર્થ

અંધકારને દૂર કરતો, જગતને જાગ્રત કરતો ગ્રહોનો ચક્રવર્તી સૂર્ય ગ્રહોની સાથે આકાશમાં પ્રયાણ કરે, તેમ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરતા અને જગતને પ્રતિબોધ

કરતા પ્રગટ પ્રતાપી હીરવિજયસૂરિએ મુનિમંડળની સાથે સિદ્ધપુરથી આગળ પ્રયાણ કર્યું. ॥ ૩૦ ॥

भीरुभावान्निजं व्यालमालाकुलं भीष्ममौज्झ्याश्रमं नागपूरागता ।
किं महीमण्डलं भिल्लपल्लीपुरो हीरसूरीन्दुना व्यालुलोके क्रमात् ॥ ३१ ॥

हीरसूरीन्दुना श्रीहीरविजयसूरिचन्द्रेण क्रमाद्विहारपरिपाटीतः पुरोऽग्रे भिल्लानां पुलिन्द्राणां पल्लीपुरी शिरोत्तराभिधानग्रामविशेषः क्षुद्रग्रामो वा व्यालुलोके दृग्गोचरीचक्रे उत्प्रेक्ष्यते महीमण्डलं पृथिवीपीठं प्रत्यागता । सप्तमी वा महीमण्डले समेता नागपू-र्भोगावतीनाम्नी भोगिनगरीव । किं कृत्वा । भीरुभावात् । बिभेतीत्येवंशीला भीरुस्तस्या भावस्तस्मात् । अथ वा स्त्रीस्वभावात् । 'योषिद्विशेषास्तु कान्ता भीरुर्नितम्बिनी' इति हैम्याम् । भीतिसौलभ्याच्च । व्यालानां विषधराणां मालाभिः श्रेणीभिराकुलं निर्भरभृतमत एव भीष्मं भयानकं मनस्यत्यन्तभयोत्पादकं निजमात्मीयमाश्रयं निवासस्थानमौज्झ्य त्यक्त्वा 'वसेत निर्भये स्थाने' इति वचनात् द्विजिह्वभरभृतं भोगिभवनं मुक्त्वा क्षितौ समायाता नागनगरीव ॥

શ્લોકાર્થ

શ્રી હીરવિજયસૂરિએ અનુક્રમે ચાલતાં આગળ ભીલપલ્લી (ભીલપુરી) નામની નગરી જોઈ. તે સર્પોની હારમાલાથી વ્યાપ્ત હોઈને અત્યંત ભયાનક હોવાથી ભયભીત બનેલી નાગપુરી ભોગવતી જાણે પોતાના આશ્રયસ્થાનનો ત્યાગ કરીને પૃથ્વી પર આવીને રહી ન હોય ! ॥ ૩૧ ॥

यत्रापि शक्तिं वहद्भिः कुमारैरिवाम्भोजनाभैरिवोद्यद्गदाधारिभिः ।
याभिरूपैरिवाभाति कादम्बरी सादरीभूतचित्तैः किरातैर्भृता ॥ ३२ ॥

या भिल्लपल्ली आभाति । किंभूता । बलवतामपि वहद्भिः किरातैर्भृता । तथा कुत्रचित्स्थाने अम्भोजनाभैः कृष्णैरिव उद्यन्तीं दीप्यमानां गदां सप्तधातुमयायुधविशेषं धरन्तीत्येवंशीला गदाधारिणस्तादृशैः धारयन्ती शबरैर्व्याप्ता । क्वचन पानभूमौ कादम्बर्यां मदिरापाने सादरीभूतं तत्परं संजातं चित्तं मनो येषाम् । कैरिव । अभिरूपैरिव । यथा कोविदैः कादम्बरीनाम्ना बाणकविकृतग्रन्थविशेषस्तस्मिन्नादरेण अध्ययनाध्यापनासक्तमानसैर्जायते तादृशैः सुरापायिभिर्भिल्लैर्भृता ॥

શ્લોકાર્થ

શક્તિને વહન કરનારા કુમારોથી અને કૃષ્ણની જેમ દેદીપ્યમાન ગદાધારીઓથી વ્યાપ્ત, તેમજ જેમ પંડિતો કાદંબરી નામના કાવ્યરસનું પાન કરવામાં તત્પર હોય છે, તેમ મદિરાપાન કરવામાં તત્પર એવા ભીલો વડે વ્યાપ્ત એવી ભિલ્લપુરી શોભે છે ॥ ૩૨ ॥

तत्र वित्रासयन्नर्जुन शात्रवानस्ति पल्लीपतिः कङ्कपक्षाश्रितः ।
जिष्णुभावं सुभद्रानुषङ्गं पुनर्विभ्रदद्वैतधानुष्कतां पार्थवत् ॥ ३३ ॥

तत्र शिरोत्तरानामपल्ल्यामर्जुनो नाम पल्लीपतिः अस्ति विद्यते । किंवत् । पार्थवन्मध्यमपाण्डव इव फाल्गुन इव । किं कुर्वन् । शात्रवान् विपक्षान् विशेषेण जीव नाशं त्रासयन्विनाशयन् । पुनः किंभूतः । कङ्कानां जीवविशेषाणां पक्षाः पिच्छानि येषु । 'पत्त्र पतत्त्र पिच्छं वाजस्तनूरुहम् । पक्षो गरुच्छदश्चापि' पति हैम्याम् । तन्नामन्येव कङ्कपत्त्राणि बाणास्तैराश्रितः । उभयपार्श्वबद्धतूणीरः । अर्जुनोऽप्येतादक् । पुनर्विशेषः कङ्कस्य युधिष्ठिरस्य पक्षं सहायताम् अथ वा कङ्केन पक्ष सखिता अद्वैतप्रीतित्वात् श्रितः । 'पक्षो मासार्धे ग्रहसाध्ययोः । चुल्हीरन्ध्रे बिले पार्श्वे वर्गे केशात्परश्चये । पिच्छे विरोधे देहाङ्गे सहाये राजकुञ्जरे' ॥ इत्यनेकार्थः । तथा 'अजातशत्रुः शल्यारिर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । कङ्कोऽजमीढः' इति हैम्याम् । पुनः किं कुर्वन् । जिष्णुभाव जयनशीलतामर्जुनाभिधानं च । तथा सु शोभनानि भद्राणि मङ्गलानि तैः सुभद्रानाम्न्या स्वपत्न्या च अनुषङ्गः सङ्गस्तं बिभ्रद्धारयत् । पुनरद्वैतामसाधारणीं धानुष्कतां धनुर्धरतां च बिभ्रद्दधानः ॥

શ્લોકાર્થ

શિરોત્તરા નામની પલ્લીમાં અર્જુન નામનો પલ્લીપતિ બાણાવળી અર્જુનની જેમ શોભે છે. અર્જુન જેમ શત્રુઓને ત્રાસ આપતો હતો તેમ પલ્લીપતિ શત્રુઓને ત્રાસ આપતો હતો. પલ્લીપતિ કંકપક્ષીઓના પીંછાવાળાં બાણોને ધારણ કરનારો હતો અર્જુન કંક–યુધિષ્ઠિરના પક્ષને કરનારો હતો. અર્જુનની જેમ પલ્લીપતિ પણ જયશીલ હતો. અર્જુન સુભદ્રા નામની પત્ની સાથે રહેનારો હતો, તેમ પલ્લીપતિ પણ સુભદ્રા શુભમંગલો વડે યુક્ત હતો. વળી અર્જુનની જેમ અદ્વિતીય ધનુર્ધારી હતો. આ પ્રમાણે બાણાવળી અર્જુનની જેમ પલ્લીપતિ શોભે છે. ॥ ૩૩ ॥

स्पर्धया यन्मुखालोकनप्रोल्लसत्संमदेनेव वर्धिष्णुभिर्भक्तिभिः ।
सूरिमभ्येत्य नत्या निजं पावयन्नात्मगेहाननैषीन्निषादाधिपः ॥ ३४ ॥

निषादाधिपोऽर्जुनः पुलिन्दराजोऽभ्येत्य गुरोः समुखमागत्य नत्या पादारविन्दप्रणमनेन कृत्वा निजमात्मानं पावयन् पवित्रीकुर्वन् सन् सूरिं हीरगुरुं स्वान् गृहान् आत्मीयानि मन्दिराणि प्रत्यनैषीत् प्रापयामास । निनायेत्यर्थः । काभिः । भक्तिभिः । किंलक्षणाभि । वार्धिष्णुभिः प्रवर्धनशीलाभिः । उत्प्रेक्ष्यते यस्य सूरेर्मुखं वदनं तस्यालोकनेन दर्शनेन कृत्वा प्रकर्षेण उल्लसन् सर्वप्रकारेण वर्धमानो यः संमदः परमानन्दसंदोहस्तेन सार्धं स्पर्धयेव संघर्षेणेव ॥ इत्यर्जुनपल्लीपतिगृहागमनम् ॥

अथ चतुर्दशभिर्वृत्तै किराताङ्गनां विशिनष्टि । चम्पूकथादौ तथाविधशबरदशावर्णनदर्शनात् । संबन्धस्तु चतुर्दशवृत्ते वक्ष्यते किरातवशा स्वकान्ता अजूहवदिति

श्लोकार्थ

भिल्लराज अर्जुन आचार्यमहाराजनी सामे आवी नमस्कार करीने पवित्र थयो, छतां सूरिश्वरजीना मुखरूपी चन्द्रने जोवाथी उल्लसित आनंदनी साथे स्पर्धा करती प्रवर्धमान भक्तिवडे पोताने घेर लई गयो. ॥ ३४ ॥

स्मेरपद्मेक्षणा भृङ्गगुञ्जारवा हंसकोद्भासिनी सुस्मितश्रीभृतः ।
कर्णिकामादधाना रसोल्लासिनीः पद्मिनीर्नीलभासस्तथामोदिनीः ॥ ३५ ॥

किंभूताः भिल्लीः । उत्प्रेक्ष्यते पद्मिनीरिव । पद्मिनीः स्त्रीः कमलिनीश्च । किंभूताः । स्मेराणि प्रबुद्धानि पद्मानि कमलानि तद्वत्तान्येव वा ईक्षणानि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । भृङ्गानां भ्रमराणां गुञ्जा इव रवो ध्वनिर्यासाम् । 'वाण्या भृङ्गीपिकीरवौ' इति काव्यकल्पलतोक्तत्वात् । पक्षे मधुकराणां गुञ्जारवो यासु । पुनः किंभूताः । हंसकर्नूपुरैः पक्षे हंसा एव हंसका । स्वार्थे क. । तैर्मरालैरुद्भासन्ते प्राबल्येन शोभन्ते इत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । सुशोभनां स्मितस्य ईषद्धसितस्य सदा हसितवदनत्वस्य वा तरुणार्ककिरणसंपर्कवशविकसितताल्क्ष्मीं च बिभ्रतीर्दधतीः । पुनः किंभूताः । कर्णिकां कर्णभूषणं बीजकोशं च दधाना । पुनः किंभूताः । नीला मरकतमणिसदृशा भासो दीप्तयो यासाम् । पक्षे नीलाः । पुनः किंभूताः । रसैः शृङ्गारादिभिर्विविधक्रीडारसैर्वा पक्षे मकरन्दैरुल्लसन्ती-

त्येवंशीलाः । रसैः सलिलैरुल्लसन्ति उद्भवन्तीत्येवंशीला वा, वारिजत्वात् पुनः किंभूताः । आमोदः आनन्दः परिमलश्च अस्ति आसामासु वा ॥

શ્લોકાર્થ

ભિલ્લપુરીમાં ભિલ્લસ્ત્રીઓ કમલિની જેમ શોભે છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ કમલ સમાન નેત્રવાળી છે. **કમલિની** વિકસ્વર કમલોરૂપી નેત્રવાળી હોય છે; **ભિલ્લસ્ત્રી** ભ્રમરોના ગુંજારવ સમાન સ્વરવાળી છે. **પદ્મિની** ભ્રમરોનાં ગુંજારવરૂપી સ્વરવાળી હોય છે. **ભિલ્લસ્ત્રી** ઝાંઝરોથી શોભે છે, **કમલિની** ક્રીડાકરી રહેલા હંસોથી શોભે છે. **ભિલ્લસ્ત્રી** સ્મિત (હાસ્ય)ની શોભાને ધારણ કરનારી છે. કમલિની વિકસ્વરતાની શોભાને ધારણ કરનારી હોય છે. ભિલ્લસ્ત્રી કાનનાં ભૂષણથી યુકત છે, કમલિની બીજ-કોશથી યુકત હોય છે, ભિલ્લસ્ત્રી શૃંગાર આદિ રસોથી ઉલ્લાસ પામે છે. કમલિની પાણીથી ઉલ્લાસ પામે છે, અર્થાત્ શોભે છે. ભિલ્લસ્ત્રી મરકતમણિની કાન્તિ જેવી નીલકાન્તિવાળી છે, કમલિની પણ નીલવર્ણવાળી હોય છે. ભિલ્લસ્ત્રી આનંદ ધારણ કરનારી હોય છે, કમલિની પરિમલને ધારણ કરનારી હોય છે. આ રીતે કમલિની જેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ શોભતી હતી. ॥ ૩૫ ॥

मेखलामालिनीः शालिपादाः स्फुरद्दन्तिका दन्तियानास्तमालत्विषः ।
गण्डशैलोल्लसत्पत्त्रवल्लीभृतो विन्ध्यशैलाञ्जनोर्वीधरोर्वीरिव ॥ ३६ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते विन्ध्यशैलो विन्ध्याद्रिस्तथा अञ्जनोर्वीधरः अञ्जनशैलः तयोरुर्वीर्भूमीरिव । किंभूताः । मेखलां सुवर्णमणीकाञ्चीमद्रिमध्यमार्गं च मलन्ते धारयन्तीत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । शालिन्यः शोभनशीलाः पादा भूषणालक्तकरञ्जकलिताश्चरणाः पर्यन्तपर्वता यासाम् । पुनः किंभूताः । स्फुरन्तो दीप्यमाना दृश्यमानाश्च दन्ता एव दन्तका दशना पर्वता बहिस्तिर्यङ्गिनिर्गता गिरिप्रदेशाश्च यासां यासु वा । पुनः किंभूताः । दन्तिनां मत्तमतङ्गानां यानमिव यानं गमनं यासाम् । मध्यमपदलोपी समासः । पक्षे मत्तेभानां यानं स्वैरगतिर्यत्र । पुनः किंभूताः । तमालास्तापिच्छद्रुमविशेषाः । यदुक्तं नैषधे 'श्रवणपूरतमालदलाङ्कुरं शशिकुरङ्गमुखे सखि निक्षिप' इति । तद्वत् श्यामास्त्विषः शरीरकान्तयो यासाम् । पक्षे । तमालमालाभिः कृष्णकान्तयः । पुनः किंभूताः । गण्डशैलयोर्गण्डस्थलयोरुल्लसन्त्यो विचित्रतया स्फुरन्त्यो याः पत्त्रवल्ल्यः पत्त्रलतास्ता बिभ्रतीः । पक्षे गण्डशैलाः पर्वतात्पतितः स्थूलाः उपला महत्पाषाणास्तेषु उल्लसन्त्यो विकसन्त्यः पत्त्रैः पर्णैरुपलक्षिता उपचिता वा वल्ल्यो वीरुधस्ता बिभ्रतीः । 'देव भवद्वै-

रिवधूवदने च मान्ति नारङ्गतरुपशोभे गण्डशैलस्थलालंकारिण्यो रोम्रलताः' इति चम्पूकथायाम् गण्डयोः शैलोपमानम् । अथ वा गण्डशैलौ कपोलप्रदेशावित्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

વળી, અંજનગિરિ અને વિંધ્યાચલની ભૂમિની જેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ શોભતી હતી. પર્વત, મધ્યભાગમાં સુવર્ણ અને મણીને ધારણ કરે છે, તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ કટી પ્રદેશમાં સુવર્ણમણીરચિત કંદોરાને ધારણ કરનારી છે. પર્વતનો પર્યંતભાગ રક્ત હોય છે, તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ અલતાથી (લાલરંગથી) સુશોભિત ચરણવાળી છે. ભિલ્લસ્ત્રી ઉજ્જવળ દાંતની પંક્તિથી શોભે છે, પર્વત બહાર નીકળેલા દાઢારૂપ ગિરિપ્રદેશવાળો છે. ભિલ્લસ્ત્રી ગજગામિની છે તો જેના પર સ્વેચ્છાપૂર્વક મદોન્મત્ત હાથીઓ ચાલી રહ્યા છે, તેવો પર્વત છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ તમાલસમાન કૃષ્ણવર્ણીય કાંતિવાળી છે, તો પર્વત તમાલ આદિ વૃક્ષોવાળો છે. ભિલ્લસ્ત્રી કપોલપ્રદેશ ઉપર વિચિત્ર પ્રકારની પત્રાવલિની શોભાને ધારણ કરનારી છે. તો પર્વત મોટી શિલાઓ ઉપર ભેગાં થયેલાં પાંદડાંઓની પંક્તિવડે શોભે છે. ॥ ૩૬ ॥

भृङ्गनेत्रा मृणालीभुजा जृम्भिताम्भोजवक्त्रास्तरङ्गोल्लसत्कुन्तलाः ।
वन्धुरावर्तनाभी रथाङ्गस्तनी हंसयाना यमीवारिदेवीरिव ॥ ३७ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते यमी वारिदेवीर्यमुनाजलदेवता इव । किंलक्षणाः । मकरन्दपानलुभ्यदम्भोरुहाभ्यर्णपरिभ्राम्यन्तो भृङ्गा अतिश्यामत्वाच्चञ्चलत्वाच्च भ्रमरा इव भृङ्गारवा इव नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । मृणाल्यः कमलनालानि । नालमृणालशब्दौ त्रिष्वपि लिङ्गेषु । यथा 'कुवलयमृणालमण्डलानालमृणालपटलाः' इति लिङ्गानुशासने । ता इव । मृणाला एव वा भुजा बाहवो यासाम् । भुजाशब्दः पुंस्त्रीलिङ्गयोः । पुनः किंभूताः । जृम्भितानि विकाशं प्राप्तानि अम्भोजानि तद्वत्तान्येव वक्त्राणि वदनानि यासाम् । पुन. किंभूता । तरङ्गाः पवनप्रसरलुलत्कल्लोला इव । तरङ्गा एव वा उल्लसन्तो विविधविच्छित्त्या स्फुरन्तः कुन्तलाः केशपाशा यासाम् । पुन. किंभूता. । वन्धुरा मनोज्ञा आवर्ता दक्षिणपार्श्वभ्रमणान्याकारविशेषा यासु तादृश्यः । पयोभ्रमाः ह्रदादिषु सलिलमागत्य पश्चाद्वलित्वा भ्रान्त्वा च पुरः प्रचलति 'गवर' इति समुद्रावगाहिलोकेषु प्रसिद्धा जलावर्तास्तद्वत् एव वा । नाभ्यस्तुन्दकूपिका यासाम् । पुनः किंभूताः । रथाङ्गाश्चक्रवाकास्तद्वत् एव वा स्तना कुचा यासाम् । पुनः किंभूताः । हंसानां यानं लीलागमनं तद्वन्मनोज्ञं गमनं यासु । तथा हंसानां यानं जलक्रीडाकृते कमलनालबीजकोशबीजास्वादनार्थं गमनागमनं यासु ॥

શ્લોકાર્થ

યમુનાનાં જલ જેવી શ્યામ ભિલ્લસ્ત્રીઓ શોભે છે. રસની લોલુપતાથી ચપલ બનેલા ભ્રમરો સમાન ભિલ્લસ્ત્રીઓનાં નેત્રો છે. યમુનામાં મકરંદપાનની લોલુપતાથી ભ્રમરો આમતેમ ભમી રહ્યા છે. કમળની નાલ સમાન કોમળ ભુજાવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ છે. કમલની નાલરૂપ ભુજાવાળી યમુના છે. વિકસ્વર કમળ જેવા મુખવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ છે. વિકસ્વર કમલરૂપી મુખવાળી યમુના છે. ઉછળતા તરંગો સમાન કેશવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ છે, ઉલ્લસિત તરંગોરૂપી કેશવાળી યમુના છે । મનોહર દક્ષિણાવર્ત નાભિવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ છે, મનોહર આવર્તોરૂપી નાભિવાળી યમુના છે. ચક્રવાક સમાન પુષ્ટ સ્તનવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ છે, ચક્રવાક યુગલરૂપી સ્તનવાળી યમુના છે. હંસસરખી ગતિવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ છે. જલક્રીડા કરવા માટે જેમાં હંસો ગમનાગમન કરી રહ્યા છે, તેવી યમુના છે. ॥ ૩૭ ॥

विष्टरोल्लासिनीश्चन्दनामोदिनीः पल्लवोल्लासिजिह्वाः प्रसूनस्मिताः ।
विम्बदन्तच्छदाः कुन्दमालाः पिकीव्याहृता मूर्तिमत्कुञ्जदेवीरिव ॥ ३८ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते मूर्तिमतीः मूर्ता अङ्गीकृताङ्गोपाङ्गा कुञ्जलक्ष्मीर्वनश्रिय इव । किंभूताः । विष्टरेषु पीठेषु अथ वा विष्टरैरासनैर्विविधासनोपवेशैरुत्प्राचुर्येन लासन्ते इत्येवशीलाः । 'विष्टरः पीठमासनम्' इति हैम्याम् । पक्षे विष्टरैरनेकजातितरुभिः शोभनशीलाः । 'विटपी कुटः क्षितिरुहः कारस्करो विष्टरः' इत्यपि हैम्याम् । पुनः किंभूताः । चन्दना श्रीखण्डा इव पद्मिनीत्वेन विलेपनमूर्तैर्वा मलयद्रुमैश्च आमोदः शरीरसौगन्ध्यं परिमलश्च विद्यते यासां यासु वा । पल्लवा किसलयानि तद्वत्प्रवाला एव जिह्वा अरुणाश्चकुमारा रसना यासाम् । पुनः किंभूताः । प्रसूनानि विकचकुसुमानि उज्ज्वलत्वात्तद्वत्तान्येव वा स्मितं महितं यासाम् । पुनः किंभूताः । विम्बानि विम्बीफलानि विल्वीकलानि पक्वगोल्हकानि तद्वत्तान्येव वा दन्तच्छदा दशनपत्त्राणि अधरा यासाम् । पुनः किंभूताः । कुन्दानां मुचकुन्दकुसुमानां मालाः स्रजो हारा कुन्दद्रुमाणां श्रेणयो यासां यासु वा । पुनः किंभूताः । पिकीनां कलकण्ठीनां व्याहृतं पञ्चमालापमधुरध्वनिरिवालपितं यासां कोकिलाकलरवो यासु ॥

શ્લોકાર્થ

તે ભિલ્લસ્ત્રીઓ મૂર્તિમાન વનલક્ષ્મી જેવી શોભે છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ વિવિધ પ્રકારનાં આસનોથી શોભે છે, વનલક્ષ્મી અનેક જાતિના વૃક્ષોથી શોભે છે ભિલ્લસ્ત્રીઓ ચંદનની

સુવાસ જેવી શરીરની સુવાસવાળી છે, વનલક્ષ્મી ચંદનના વૃક્ષોની સુવાસવાળી છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ પ્રવાલસમાન લાલ જીભવાળી છે, વનલક્ષ્મી પ્રવાલરૂપી જીભવાળી છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ વિકસ્વર પુષ્પસમાન હાસ્યવાળી છે. વનલક્ષ્મી વિકસ્વર પુષ્પોરૂપી હાસ્ય-વાળી છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ બિંબીફલ (ગીલોડા) સમાન લાલ અધરવાળી છે. વનલક્ષ્મી બિંબીફલરૂપી અધરવાળી છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ મચકુંદ પુષ્પોની માલાવાળી છે, વનલક્ષ્મી મચકુંદ પુષ્પોરૂપી માલાવાળી છે. ભિલ્લસ્ત્રીઓ કોકિલા સમાન મધુરકંઠવાળી છે. વનલક્ષ્મી કોકિલાના કંઠરૂપી આલાપવાળી છે. ।। ૩૮ ।।

कञ्चुकिप्राञ्चिताः शेषगेहा इवारामदेशा इवोत्फुल्लपुष्पाङ्किताः ।
केकिमाला इवालंकृतश्चन्द्रकैः पूर्णचन्द्राननाः पूर्णिमासीरिव ॥ ३९ ॥

पुनः किंभूताः । कञ्चुकिभिः सौविदल्लैः प्रकर्षेणाञ्चिताः सहिताः । 'सौविदल्लाः कञ्चुकिनः' इति हैम्याम् । तथा 'काञ्चिज्जराजर्जरशबरकञ्चुकिकरावलम्बलीलागामिन्यः' इति चम्पूकथायाम् । शबराधिराजशबरीणामपि कञ्चुकिसत्तास्ते । शेषगेहा इव । यथा नागाधिराजनिकेता॰ कञ्चुकिभिर्भुजंगमैः संयुता भवन्ति । शेषनागस्य नागाधिपत्वात् । पुन॰ किंभूताः । उत्फुल्लैरुन्मिषितैः पुष्पैः कुसुमैरङ्किताः कुसुमावतंसहारादियुक्ताः । के इव । आरामदेशा इव । यथा वनप्रदेशा प्रबुद्धप्रसूनपरिचिता भवन्ति । पुनः किंभूताः। चन्द्रकैः ललाटपट्टे वृत्ताकारतिलकैर्लोके 'चांदलो' इति नाम्ना प्रसिद्धैः अलङ्कृता भूषिताः । का इव । केकिमाला इव । यथा मयूरराजी चन्द्रकैः कलापैः कलिता भवन्ति । 'पिच्छं बर्हं शिखण्डकम् । प्रचलाकः कलापश्च मेचकश्चन्द्रकः समौ ॥' इति हैम्याम् । पुनः किंभूताः । पूर्ण॰ पार्वणः षोडशकलाकलितः चन्द्रः कौमुदीपतिरिवाननं वदनं यासाम् । का इव । पूर्णिमासीरिव । पूर्णे निशाकरे सर्वकलाकलिते चन्द्रमसि सति सा पूर्णिमा राकेत्युच्यते । यथा हैम्याम् 'सा राका पूर्णे निशाकरे' इति । किंभूता राका॰ । पूर्णचन्द्र एवाननं मुखं यासाम् ।

શ્લોકાર્થ

જેમ નાગલોક નાગસહિત છે, તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ કંચુકીસહિત છે, વળી વનપ્રદેશની જેમ વિકસ્વર પુષ્પોની માલા આદિ અલંકારોથી સુશોભિત છે. મોર જેમ પીંછાંઓવડે શોભે, તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓનાં ભાલપ્રદેશ કુંકુમ આદિના ચાંલ્લાઓથી શોભી રહ્યા છે. આ પ્રકારે પૂર્ણિમાના ચન્દ્રસમાન મુખવાળી ભિલ્લસ્ત્રીઓ શોભે છે. ।। ૩૯ ।।

मञ्जुसिञ्जानमञ्जीरविस्फूर्जितैः स्पर्धमाना ध्वनद्भिर्मरालैरिव ।
केलिवातायुपोतान्क्वचित्कुर्वतीर्गीतिभिर्योगिवद्ध्यानलीनानिव ॥ ४० ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते मञ्जूनि मनोहराणि सञ्जोनानि रणज्झणिति शब्दायमानानि मञ्जीराणि नूपुराणि तेषां विस्फूर्जितैर्विलसितैः कृत्वा ध्वनद्भिर्मृदुमदकलरोप्यघनघर्घरीकरुचिरस्वरं विरचयद्भिर्मरालैः राजहंसैः सार्धं स्पर्धमाना इव स्पर्धां कुर्वाणा इव । क्वचित्कुत्रापि स्थाने केलये क्रीडाकृते समानीय रक्षितान् वातायुपोतान् सारङ्गशावान् गीतिभिर्माकन्दमञ्जरीपुञ्जास्वादनोद्धटिनीकुरुककुहरप्रेङ्खलानोस्खलितपरभृतप्रपञ्चितपञ्चमरागविरागीकरणप्रवणस्वपाणिवीणाक्वणनानुगुणप्रगुणितामितस्फीतगीतैः कृत्वा काश्चन योगिवद्योगीन्द्रानिव ध्याने प्रणिध्याने मधुरगानाकर्णने च लीनान्निश्चलाङ्गान् कुर्वतीः ॥

श्लोकार्थ

मनोहर रणझण अवाज करता झांझरना झणकारथी जाणे ते भिल्लस्त्रीओ राजहंसोनी गति साथे स्पर्धा करती न होय, तेवी शोभे छे. वळी केटलीक स्त्रीओ क्रीडा करवा माटे पाळेला मृगशिशुओने मधुरस्वरे गाईने योगिनी जेम जाणे ध्यानमग्न-निश्चल करती न होय ! ॥ ४० ॥

स्वीयरूपश्रिया मानमातन्वतीः प्रेक्ष्यमाणा मुहुः स्मेरदम्भोरुहम् ।
भूषयाहं विशिष्ये किमेतद्गृहा श्रीरुतेतीव चित्ते विजिज्ञासया ॥ ४१ ॥

पुनः काश्चित्किं कुर्वाणा । मुहुर्वारंवारं स्मेरदम्भोरुहं विनिद्रत्कमलं प्रेक्ष्यमाणाः पश्यन्तीः । उत्प्रेक्ष्यते चित्ते स्वमानसे इत्यमुना प्रकारेण विजिज्ञासया विशेषप्रकारेणाववोद्धुमिच्छया । इति किम् । भूषया वपुःश्रिय कृत्वा अहं विशिष्ये विशेषा भवामि । उताथ वा एतस्मिन्स्मेदरम्भोरुहे गृहमावासो यस्यास्तादृशी श्रीर्लक्ष्मीर्देवी विशिष्यते । 'कथं च स देशः स्वर्गाद्विशिष्यते न' इति चम्पूकथायाम् । विशिष्टो भवति स्म यः ॥

श्लोकार्थ

पोताना रूपनी शोभाथी अहंकार धारण करती कोई भिल्लस्त्री वारंवार विकस्वर कमलने जोती हती, ते जाणे आ प्रकारनी विशेष जिज्ञासाथी जोती न होय के 'हुं

આ કમલથી પણ અધિક શોભાને ધારણ કરનારી બનું !' અથવા 'કમલનિવાસિની લક્ષ્મીદેવીથી અધિક સૌંદર્યવતી બનું' ! ॥ ४१ ॥

निर्जितस्त्वत्सखास्मन्मुखेन ह्रिया पश्य पाण्डूभवन्भ्राम्यतीन्दुर्दिवि ।
वीक्ष्यमाणा वपुर्विभ्रमं दर्पणे सूचयन्तीरितीव स्मितं तन्वतीः ॥ ४२ ॥

काश्चिद्दर्पणे आदर्शे वपुर्विभ्रमं स्वशरीरसौन्दर्यं शोभा वीक्ष्यमाणा निभालयन्तीः सतीः । उत्प्रेक्ष्यते स्मितमीषद्धसितं तन्वतीर्विस्तारयन्तीर्विदधतीश्च सतीः । इत्यमुना प्रकारेण सूचयन्तीः कथयन्तीरिव । इति किम् । हे दर्पण, त्वं पश्य सावधानतया विलोकय त्वत्सखा तव मित्रमिन्दुश्चन्द्रः । 'जलाच्च तातान्मुकुराच्च मित्रानम्यर्थ्यं धत्तः खलु पद्मचन्द्रौ' इति नैषधे मुकुरचन्द्रयोर्मैत्र्यं मिथः । अस्मन्मुखेन अस्माकं वदनेन निर्जितः पराभवमरं प्रापितः सन् पाण्डूरोभवन् पाण्डुरो वपुषा जायमानः सन् धवलीभूतशरीरः ह्रिया लज्जया कृत्वा दिवि निर्मानुषतया शून्ये नभसि भ्राम्यति पर्यटतीव ॥

શ્લોકાર્થ

કોઈ ભિલ્લસ્ત્રી દર્પણમાં પોતાના શરીરની સુંદરતા જોતી, કંઈક હસતી દર્પણને જાણે આ પ્રમાણે કહેતી ન હોય કે 'હે દર્પણ, તું જો, અમારા મુખની શોભાથી પરાભવ પામેલો તારો મિત્ર ચન્દ્ર, પાંડુરોગવાળો બનીને લજ્જાથી નિર્જન આકાશમાં પર્યટન કરી રહ્યો છે ! ॥ ४२ ॥

निष्कुटानोकहोत्फुल्लपुष्पोच्चये षट्पदान्पाणिभिर्दूरतः कुर्वतीः ।
स्पर्धितां बिभ्रते वाग्विलासैः सहास्माकमेते हृदीरतीव रोषोदयात् ॥ ४३ ॥

काश्चिन्निष्कुटस्य गृहारामस्य अनोकहानां विविधजातिप्ररोपितपादपानामुत्फुल्लानि विनिद्रीभूतानि पुष्पाणि कुसुमानि तेषामुच्चयश्चुण्टनं ग्रहणम् । 'उच्चिन्वन्ति च मालतीषु कुसुमश्रच्छालवो मालिका' इति चम्पूकथायाम् । तस्मिन्नुच्चये षट्पदान् भ्रमरान् पाणिभिः स्वकरैः दूरतः विप्रकृष्टान् कुर्वतीः प्रणयन्तीः । उत्प्रेक्ष्यते हृदि हृदयमध्ये इत्यमुना प्रकारेण रोषोदयात्कोपप्रादुर्भावात् इव । इति किम् । यदेते षट्पदा भ्रमराः अस्माकं वाण्या वाचा सह स्पर्धितां संघर्षिभावमभ्यसूयाम् । 'वाण्या भृङ्गीपिकीरवौ' इति काव्यकल्पलतावचनाद्भृङ्गीसाहचर्याद्भृङ्गोऽप्यागत एव । बिभ्रते धारयन्ति । कुर्वते इत्यर्थः । स्वद्वेषिणस्तु दूरमुत्सार्यंत एवेति ॥

શ્લોકાર્થ

કોઈ ભિલ્લસ્ત્રી ગૃહઉદ્યાનમાં અનેક જાતિનાં વૃક્ષોના વિકસિત પુષ્પો ચૂંટતી હાથથી ભ્રમરોને દૂર કરતી હતી. 'આ ભ્રમરો અમારા વાણીમિલાસ સાથે ઈર્ષ્યા કરે છે, તેથી તે શત્રુઓને દૂર જ કરવા જોઈએ' આ પ્રકારે હૃદયમાં પ્રગટ થયેલા રોષથી જાણે ભ્રમરોને દૂર કરતી ન હોય ! ॥ ૪૩ ॥

नाभिदध्ने ह्रदेऽम्भोविहारालसात्रासमुत्पादयन्ती रथाङ्गात्क्वचित् ।
तद्विभूषां स्तनाभ्यां गृहीत्वा पुरा किं पुनस्तद्वपुष्पीतिमादित्सया ॥ ४४ ॥

क्वचित्कुत्रापि गृहोद्यानप्रदेशे नाभिदध्ने नाभिप्रमाणे । 'नाभीरम्या नीलतमालका, इति चम्पूकथायाम् । 'नीला हरितत्विषस्तमालद्रुमा नाभिरम्या नाभिदध्ना.' इति चम्पूटिप्पनके । ह्रदे द्रहे अम्भोविहारे जलकेलिकरणसमये अलसा मन्थरा लम्पटा वा काश्चित्किराती: रथाङ्गात् चक्रवाकात् त्रासमाकस्मिकं भयमुत्पादयन्तीर्जनयन्ती: सती: । उत्प्रेक्ष्यते पुरा पूर्वं स्तनाभ्यां निजकुचाभ्यां कृत्वा तेषां रथाङ्गानां विभूषां शोभां गृहीत्वा पुनर्द्वितीयवारं तद्वपुषां चक्रवाकशरीराणां पीतिम्नः पीततायाः आदित्सया आदातुं गृहीतुमिच्छयेव त्रासमुत्पादयन्ती । असद्वस्तुग्रहणे समीहा भवेत् यतः स्वयं श्यामवर्णत्वेन स्वर्णवर्णवपुः शोभादानमौचितीयञ्चति ॥

શ્લોકાર્થ

નાભિપ્રમાણ ક્રીડાસરોવરમાં જલક્રીડા કરવામાં ચતુર એવી કોઈ ભિલ્લસ્ત્રી ચક્રવાકોને ભય પેદા કરતી હતી પૂર્વે પોતાના સ્તનોથી ચક્રવાકોની શોભાને ગ્રહણ કરીને હવે પુનઃ સ્વયં કાળી હોવાથી ચક્રવાકના શ્વેત શરીરની શોભા જાણે ગ્રહણ કરવા ચાહતી ન હોય ! ॥ ૪૪ ॥

यत्रापि विश्लेषयन्तीर्बकाञ्जीवनाद्धार्तराष्ट्रान्पुनर्भीमवाहा इव ।
राक्षसीवत्सपारागिणीरुत्पलाकाङ्क्षिणी: यत्क्षसकीलालपाना: पुनः ॥ ४५ ॥

यत्रापि गृहोद्यानदीर्घिकादिप्रदेशे काश्चित् शबरनायकनितम्बिनीर्जीवनाज्जलात्सकाशात् बकान् बलाहकान् मीनाशिनो जलचरान् पक्षिविशेषान् तथा धार्तराष्ट्रान् सितेतरपक्षान् राजहंसजातिविशेषान् विश्लेषयन्ती: परस्परं स्ववशाभिः बालकैर्वा वियोगं

नयन्तीः । उड्डाययन्तीरित्यर्थः । का इव । भीमवाहा इव । कुन्तीतनुजन्मत्रिकापेक्षजातीया मध्यमपाण्डवस्य युधिष्ठिरानुजन्मनो वृकोदरभुजा यथा वकानिति वकनामानं राक्षसम् । वहुत्वं तु लङ्काधिपतिराक्षसराजत्वात् । तथा धार्तराष्ट्रान् धृतराष्ट्रस्यापत्यानि धृतराष्ट्रस्य पितृव्यस्य शतं दुर्योधनदुःशासनप्रमुखान् पुत्रान् जीवनाज्जीवितव्यात् विश्लेषयन्तीर्वियोजयन्तीः । निघ्नतीरित्यर्थः । पुनः काश्चित्क्षपासु हरिद्रासु । 'हरिद्रा काञ्चनी पीता निशाख्या वरवर्णिनी' इति हैम्याम् । रात्रिसर्वनामभिरर्थे सति हरिद्रैवोच्यते । यथा चम्पूकथायाम 'वररजनीकरकान्ते' इति । 'निशानमः सदशे मज्जनगृहे । किलक्षणा । वरा । विशिष्टविज्ञानोपेता रजनीकरा हरिद्रोद्वर्तनादिकारकाः पुमांसस्तैः कान्ते प्रधाने । निशानमसि किलक्षणे । वरः सर्वकलासपूर्णो रजनीकरश्चन्द्रस्तेन मनोज्ञे' इति चम्पूटिप्पनके । रागो वपुरुद्वर्तनादिना आसक्तिर्विद्यते यासाम । तथा उत्पलानि कुवलयान्याकाङ्क्षन्तीत्येवंशीलाः । पुनः क्लृप्तं रचितं कृत कीलालस्य पानीयस्य पानं याभिः । किंवत् । राक्षसीवत् । यथा निशाचर्यः राक्षस्यः क्षपायां रजन्यां रागोऽस्त्यासाम् । रात्रिचरत्वाव । तथा उत्प्रावल्येन पलं मांसमाकाङ्क्षति सामस्त्येन वाञ्छतीत्येवशीलाः । पलादत्वात् । पुनः निर्मितं कीलालस्य रुधिरस्य पानं याभिः । असृक्पत्वात् । 'रात्रिचरो रात्रिचरः पलादः कीनाशरक्षोनिकसात्मजाश्च । क्रव्यात्कर्बुरनैरृतास्रपः' इति हैम्याम् । 'कीलालं रुधिरे नीरे' इत्यनेकार्थः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ભીમે દુર્યોધન આદિ ધૃતરાષ્ટ્રના સો પુત્રોને જીવનથી મુક્ત કર્યા હતા, તેમ કોઈ ભિલ્લસ્ત્રી ગૃહવાવડીમાંથી બગલા આદિ પક્ષીઓને જીવન-જલથી વિયોગ કરાવતી હતી! વળી, જેમ રાક્ષસી રાત્રિની રાગિણી, માંસભક્ષિણી અને લોહી પીનારી હોય તેમ રાત્રિ રાગિણી કમલોને ઈચ્છતી અને ભિલ્લોચિત પીણાને પીતી ભિલ્લસ્ત્રીઓ શોભતી હતી. ॥ ४५ ॥

केलिवापीपयोमज्जनव्याजतो नागनारीर्विजेतुं व्रजन्तीरिव ।
नागगेहोपसीदत्तदम्भोजदृग्विभ्रमं कुर्वतीर्निःसरन्तीः पुनः ॥ ४६ ॥

काश्चित्किरातेशितुः कान्ताः केलिवापीषु क्रीडाकृते या गृहोपवनदीर्घिकास्तासु पयसि स्वतन्त्रसलिलान्तरालखेलनसमये पयसि पानीये मज्जनानां क्रीडारसादूबूडनानां दनुप्रादुर्भवनव्यतिकरे वा सलिलादूबहिर्निर्गच्छन्तीः सतीः नागगेहाद्भुजंगभवनादुपसी-

दन्तीनामागच्छन्तीनां तदम्भोजदृशां नागनिकेतननितम्बिनीनां विभ्रमं विशेषेण भ्रान्ति कुर्वतीः सृजन्तीरिव । एतद्दीर्घिकावारिवर्त्मना नागलोकात्कथंचिदभूमण्डलालोकनकुतूहला- त्क्रीडाकृते वा निर्गता नागाङ्गना इवेति भ्रमः ॥

श्लोकार्थ

પલ્લીપતિની કોઈ સ્ત્રી ક્રીડાવાવમાં જલક્રીડા કરતી, ડૂબવાના બહાને જાણે નાગકન્યા- ઓને જીતવા માટે જતી ન હોય ! અથવા ભૂમંડળનું કૌતુક જોવા માટે વાવડીના રસ્તે નાગલોકમાંથી બહાર નીકળતી, દ્રષ્ટિમાં ભ્રમ પેદા કરતી જાણે નાગકન્યા ન હોય ! ॥ ૪૬ ॥

भास्वतः कान्तिवद्वारुणीरागिणीः शालिपत्त्रावलीः शालिशाखा इव ।
नन्दनानन्दिनीर्मन्दरोर्वीरिव प्रीणयन्तीर्मनः साधुगोष्ठीरिव ॥ ४७ ॥

काश्चित्किरातीः । वारुणी मदिरा तत्र विषये तत्पाने रागः अस्त्यासामिति रागिणीः । 'काश्चित्कादम्बरीमधुपानमदघूर्णितदृशः' इति चम्पूकथायां । भिल्लीनामपि मदिरापानं दृश्यते ।. किंवत् । कान्तिवत् । यथा भास्वतः सहस्ररश्मेः कान्तयो दीप्तयः वारुण्यां वरुणदिक्पालस्य इयं दिग्वारुणी पश्चिमा दिक् तस्यां रागिण्यः । पश्चिमायां समेतस्य सायं मार्तण्डमण्डलस्य मरीचयो रागरञ्जिताः सरागा भवन्ति । राग आसक्तिररुणिमा च । पुनः किंभूता । शालन्ते शोभन्ते, इत्येवंशीला शालिन्यः पत्त्रावल्यः पत्त्रलताः यासाम् । का इव । शालिशाखा इव । यथा वृक्षाणां शिखाः शोभनशीलाः पत्त्राणां पर्णानामावल्यः श्रेणयोः यासु तादृश्यो भवन्ति ।.पुनः किंभूताः । नन्दनैर्निजाङ्गजैः पुत्रैः सानन्दः प्रमोदः अस्त्यासाम् । का इव । मन्दरोर्वीरिव । यथा मेरुभूमय नन्दननामवनेनानन्ददायिन्यः ताः । जिनशासने मन्दरो मेरुरुच्यते । यथा भक्तामरस्तवे 'किं मन्दराद्रिशिखरं चलितं कदाचित्' इति । यथा स्नातस्य स्तुतौ 'मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिषेकः कृत' इति । मन्दरेषु पञ्चसु मेरुषु मेरुषु रत्नं लक्षयोजनप्रमाणत्वात्सर्वद्वीपसमुद्राणां मध्यवर्तित्वान्नाभिस्थानकत्वाच्च रत्नम् । अपरे चत्वारो मेरवः चतुरशीतियोजनामानाः । जिनजन्माभिषेको मेरुं विनान्यत्र न स्यादिति । तथा सिद्धान्तेष्वपि मन्दरचारणं लभते । 'पञ्चयस्स' इत्यादि । शैवशासनेषु तु मन्दर इन्द्रकीलशैल । अत्र तु जैनमतानुसारेणैव मेरु । पुन किं कुर्वतीः । मनः तद्विभ्रमविलासक्रीडादिविलोककानामन्तःकरणं प्रीणयन्तीस्तोषयन्तीः । का इव । साधुगोष्ठीरिव । यथा साधूनां संसारमुमु-

ક્ષૂણામ્ । અથ વા સાધુભિઃ સત્તમૈઃ પુંભિઃ સમં ગોષ્ઠીઃ સંસારાપારપારાવારપારોત્તરણોપાય-પ્રકથનેન સન્મતિશિક્ષાપ્રદાનેન ચ માનસં પરમાનન્દસંદોહાસાદનમેદુરં વિદધતીઃ ॥

શ્લોકાર્થ

સૂર્યની કાંતિ જેમ સાંજે વારૂણી (પશ્ચિમદિશામાં) રાગિણી એટલેકે લાલ હોય છે, તેમ કોઈ ભિલ્લસ્ત્રી વારૂણી–મદિરાપાનમાં રાગિણી હતી. વળી, વૃક્ષો જેમ પર્ણોની પંક્તિવડે શોભે તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ પત્રાવલિવડે શોભતી હતી. મેરૂપર્વત જેમ નંદનવન વડે આનંદદાયી છે, તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ નંદન–પુત્રોવડે આનંદ પામતી હતી. તેમજ સત્પુરૂષોની ગોષ્ઠી સંસાર તાપને દૂર કરી ચિત્તને શિતળતા અર્પે, તેમ ભિલ્લસ્ત્રીઓ ચિત્તને ખુશ કરતી હતી (જૈન શાસનમાં પાંચ મેરૂપર્વતો કહ્યા છે; તેમાં મધ્યમેરૂ લાખ યોજન પ્રમાણ અને બાકીના ચાર મેરૂ ચોરાશી હજાર યોજન પ્રમાણ કહ્યા છે. દરેક જિનેશ્વર ભગવંતોનો જન્માભિષેક મેરૂપર્વત ઉપર જ થાય છે.) ॥ ૪૭ ॥

આશ્મગર્ભીયસંદર્ભવિભ્રાજિનીઃ શાલભઞ્જીરિવ સ્વૈરસંચારિણીઃ ।
સૂરિપાદાન્પ્રણમ્યાન્પ્રણન્તું નિજાસ્તત્ર કાન્તાઃ કિરાતેશિતાજૂહવત્ ॥ ૪૮ ॥

પુનરુત્પ્રેક્ષ્યતે આશ્મગર્ભીયો મરકતરત્નસંબન્ધી । 'મરકતં ત્વશ્મગર્ભઃ' ઇતિ હૈમ્યામ્ । યઃ સંદર્ભો રચનાવિશેષસ્તેન વિભ્રાજન્તે ઇત્યેવંશીલાઃ । પુનઃ કિંભૂતાઃ । સ્વેચ્છયા સ્વતન્ત્રં દિવ્યાનુભાવાત્કીકાશસૂત્રધારાદિકૃતકીલિકાદિપ્રયોગાદ્વા સંચરણશીલાઃ । ઇતરથાતઃ પરિભ્રમણસ્વભાવા· શાલભઞ્જીઃ પાઞ્ચાલિકા ઇવ । એષુ સર્વેષ્વપિ વૃત્તેષુ દ્વિતીયાબહુવચનાનિ જ્ઞેયાન્યગ્રેતનસંબન્ધાત્ । એવં વ્યાવર્ણિતસ્વરૂપા નિજા આત્મીયાઃ કાન્તાઃ પ્રિયતમાઃ કિરાતાનાં ભિલ્લાનામીશિતા સ્વામી અર્જુનસ્તત્ર ભગવત્પાદપવિત્રીકૃતનિકેતને પ્રણમ્યાન્ જગજ્જનનમસ્કરણીયાન્ સૂરિપાદાન્ પ્રણન્તું નમસિતુમજૂહવદ્દાકારયામાસ । ઇત્યન્તચતુર્દશભિઃ કુલકમ્ ॥ ઇત્યર્જુનકિરાતપતિપ્રમદાનાં વિવિધવિલાસચેષ્ટાસ્વરૂપવર્ણનમ્ ॥

શ્લોકાર્થ

પલ્લીપતિ અર્જુને સ્વયં આચાર્યને નમસ્કાર કરીને, મરકતમણી રચનાથી શોભતી અને દિવ્યાનુભાવથી સ્વયં ચાલતી પુતળીઓ જેવી પોતાની પત્નીઓને, આચાર્યને નમસ્કાર કરવા માટે બોલાવી. ॥ ૪૮ ॥

जंगमं सार्वभौमं किमुर्वीभृतां सूरिशीतांशुमायान्तमालोक्य तम् ।
अर्जुनाम्भोजनेत्रास्तदङ्घ्रिद्वयं नेमुरानन्दसान्द्रीभवन्मानसाः ॥ ४९ ॥

अर्जुननाम्नः पल्लीपतेरम्भोजनेत्रा नलिननयनाः कान्तास्तस्य हीरसूरेरङ्घ्रिद्वयं चरणयुगलं नेमुः प्रणमन्ति स्म । किंभूताः । आनन्देन प्रमोदेन कृत्वा सान्द्रीभवन्ति निबिडानि जायमानानि मानसानि मनांसि यासाम् । किं कृत्वा । सूरिष्वाचार्येषु ज्योतिश्चक्रायमानेषु मध्ये शीतांशुं सुधाकरं चन्द्रमायान्तमात्ममन्दिरेषु समागच्छन्तमालोक्य स्वनयनयोर्गोचरीकृत्य । दृष्ट्वेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते जंगमं संचरन्तं वसुधाविहरणशीलमुर्वीभृतां पर्वतानां सार्वभौमं चक्रवर्तिनमिव । मेरुगिरिमिव ॥

શ્લોકાર્થ

પલ્લીપતિની સ્ત્રીઓ જાણે જંગમ મેરૂપર્વત ન હોય, તેવા આચાર્યને જોઈને અત્યંત હર્ષિત થઈ, અને સૂરીશ્વરનાં ચરણકમલે નમસ્કાર કર્યા. ॥ ૪૯ ॥

कामिनीभिः किराताधिभर्तुस्ततो मौक्तिकौघैरवाकीर्यत श्रीप्रभुः ।
सोऽप्यवैश्वस्त्यलक्ष्मीमिवानश्वरीं स्वेन ताभ्यो ददौ धर्मलाभाशिषम् ॥ ५० ॥

ततो वन्दनानन्तरं किरातानां पुलिन्द्राणामधिभर्तुः स्वामिनः अर्जुनस्य कामिनीभिः कान्ताभिः मौक्तिकौघैर्मुक्ताफलमण्डलैः श्रीप्रभुः श्रीमान् हीरविजयसूरिः अवाकीर्यत वर्धाप्यते स्म । पुनर्वर्धापनानन्तरं सोऽपि श्रीप्रभुः स्वेनात्ममुखेन ताभ्यः किरातेन्द्रकामिनीभ्यः धर्मलाभमेवाशिषं मङ्गलशंसनमाशीर्वादं ददौ दत्तवान् । उत्प्रेक्ष्यते अनश्वरीं शाश्वतीमवैश्वस्त्यस्य अर्थात्तासामेवार्जुननारीणामवैधव्यस्य लक्ष्मीमिव । 'विश्वस्ता विधवा समे' इति हैम्याम् । तथा 'नलात्स्ववैश्वस्त्यमनाप्तुमानता' इति नैषधे ॥

શ્લોકાર્થ

વંદન કર્યા પછી અર્જુનની પ્રિયાઓએ મોતીઓનાં સમૂહથી સૂરીશ્વરજીને વધાવ્યા ત્યારપછી તે સ્ત્રીઓને આચાર્યે 'ધર્મલાભ'ના આશીર્વાદ આપ્યા. તે આશીર્વાદ જાણે અર્જુનની સ્ત્રીઓની શાશ્વત્ અવૈધવ્યરૂપી લક્ષ્મી (સૌભાગ્યલક્ષ્મી) ન હોય ! ॥ ૫૦ ॥

देशनाम्भोदधारां सुधाया इव ज्येष्ठजामि मुनीन्द्रस्य पीत्वादरात् ।
भिल्लभर्तुर्जजृम्भे मनःकानने बोधिफुल्लल्लताश्लेषिहर्षद्रुमः ॥ ५१ ॥

भिल्लभर्तुरर्जुननाम्नो भिल्लानां शबराणां भर्तुर्नायकस्य पल्लीपतेर्मनो मानसमेव काननं वनं तत्र बोधिः सम्यक्त्वमेव फुल्लन्ती विकसन्ती लता वल्ली तया आश्लेष आलिङ्गनमस्त्यस्य एतादृशो हर्षद्रुमः प्रमोदपादपः प्रादुर्भवति स्म । किं कृत्वा । मुनीन्द्रस्य हीरसूरेर्देशना धर्मकथा सैव अम्भोदधारा मेघपयोवृष्टिस्तामादरादेकाग्रचित्ततया पीत्वा निपीय सादरं श्रुत्वा । उत्प्रेक्ष्यते सुधायाः पीयूषस्य ज्येष्ठजामिं वृद्धभगिनीमिव ॥

श्लोकार्थ

સુધાની મોટી ભગિનીસમાન આચાર્યની ધર્મદેશનારૂપી અમૃતધારાનું આદરપૂર્વક પાન કરીને, પલ્લીપતિ અર્જુનનાં મનરૂપી વનમાં બોધિરૂપી વિકસિત લતાથી આલિંગિત થયેલો હર્ષરૂપી વૃક્ષ જાણે પ્રગટ થયો ન હોય ! ॥ ૫૧ ॥

वर्णयामः किमस्यामृतस्राविणीं बिभ्रतो भारतीं वज्रसूरीन्द्रवत् ।
वङ्कचूलो यथा धर्मघोषेण यद्येन रौद्रोऽपि भिल्लप्रभुर्बोधितः ॥ ५२ ॥

अस्य हीरसूरेः किं वर्णयामः किं किं स्तुतिगोचरीकुर्मः । अस्य किं कुर्वतः । वज्रसूरीन्द्रवद्वज्रस्वामिनाम्नः आचार्यपुरंदरस्येव अमृतस्राविणीं सुधारसोद्गारिणीम् । पीयूषवर्षिणीमित्यर्थः । भारतीं वाणीं वाग्विलासं बिभ्रतो धारयतः । यत्कारणाद्येन भगवता रौद्रोऽप्यतिक्रूरोऽपि भिल्लप्रभुः पुलिन्दपतिरर्जुनः बोधितः बोधिबीजं प्रापितः । केनेव । यथा धर्मघोषेण सूरिचन्द्रेण चण्डोऽपि वङ्कचूलनामा राजपुत्रीपल्लीपतिः प्रतिबोधितः । कतिचिन्नियमान् ग्राहितौ द्वावपीत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

હીરવિજયસૂરિનું શું શું વર્ણન કરીએ ? જેમ "ધર્મઘોષ" નામના આચાર્યે વંકચૂલ પલ્લીપતિને પ્રતિબોધ આપ્યો હતો, તેમ વજ્રસ્વામીના જેવી આચાર્યની સુધા વરસતી વાણીનું પાન કરતો અતિક્રુર એવો પણ અર્જુન પલ્લીપતિ પ્રતિબોધ પામ્યો. ॥ ૫૨ ॥

उत्पथे प्रस्थितांस्तन्वतश्चापलं तत्र सूरिः किरातान्परानप्यसौ ।
सत्पथेऽतिष्ठिपत्सत्त्वरक्षाव्रतै रश्मिभिः शूकलान्सादिवद्वाजिनः ॥ ५३ ॥

असौ हीरसूरिस्तत्र शिरोत्तरानामग्रामे परानन्यानपि किरातान् भिल्लान् सत्त्वानां जन्तूनां रक्षा दया अहिंसा तदादिभिः सैव प्रथमा येषु तादृशैर्व्रतैर्विविधनियमैः कृत्वा सत्पथे शोभनमार्गे अतिष्ठिपत्स्थापयति स्म । किंवत् । सादिवत् । यथा तुरगाणां दूषणभूषणलक्षणप्रस्थापनरक्षणनर्तनधौरितादिगतिकारापणादिकलाकुशलः सादी अश्ववारः । 'अश्वारोहे चाश्ववारः सादी च तुरगी च सः' इति हैम्याम् । शूकलान्दुर्विनीतान् । 'दुर्विनीतस्तु शूकलः' इत्यपि हैम्याम् । रश्मिभिः वल्गाकशादिरज्जुभिः कृत्वा सत्पथे सर्वजनातिवाहिते वर्त्मनि स्थापयति । किंलक्षणान् किरातान् । उत्पथे हिंसादिविधाने दुष्टाध्वनि मार्गादितरस्थाने वा प्रस्थितान्प्रवर्तमानान्प्रचलितान् । पुनः किंभूतान् । चापलं द्यूतमांसमदिरावेश्यापापर्धिचौर्यपराङ्गनागमनाद्यनेकदुर्व्यसनेषु चञ्चलतां लौल्यं चक्रपदस्थापनगमनादि च तन्वतः प्रकुर्वतः आद्रियमाणान्विस्तारयतश्च ॥ इत्यर्जुनपल्लीपतितत्सेवकानां नियमदानम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઘોડેસવાર વક્રશિક્ષિત અશ્વોને ચાબુકવડે સન્માર્ગે લાવે તેમ હીરવિજયસૂરિએ તે શિરોત્તરા ગામના ઉન્માર્ગે ચાલનારા દુર્વ્યસની બીજા પણ ભિલ્લલોકોને જીવોની રક્ષારૂપ અહિંસા આદિ વ્રતોના દાનવડે સન્માર્ગમાં સ્થાપિત કર્યા. ॥ ૫૩ ॥

सूरिशीतांशुरापृच्छ्य भिल्लाधिपं संप्रणिन्ये पुरस्तादथ प्रस्थितिम् ।
तावदग्रे ददर्शार्बुदोर्वीधरं विन्ध्यमभ्येतमेतं विनन्तुं किमु ॥ ५४ ॥

अथार्जुनादीनां नियमदानानन्तरं सूरिशीतांशुर्हीरसूरिचन्द्रः भिल्लाधिपमर्जुनं किरातराजमापृच्छ्य प्रश्नयित्वा पुरस्तादग्रे प्रस्थितिं प्रस्थानं गमनम् । प्रयाणमित्यर्थः । संप्रणिन्ये करोति स्म । प्रभुर्भट्टारकस्तावदग्रे पुरतः अर्बुदनामानमुर्वीधरं पर्वतं ददर्शलोचनगोचरीकरोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते विन्ध्यं जलवालकापरपर्यायं शैलम् । 'विन्ध्यस्तु जलवालकः' इति हैम्याम् । एतं सूरिं विनन्तुं विशेषेण नमस्कर्तुमभ्येत संमुखमागतमिव ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી આચાર્યોમાં ચન્દ્રસમાન હીરવિજયસૂરિએ પલ્લીપતિને પૂછીને ત્યાંથી આગળ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં અનુક્રમે 'અર્બુદ' નામના પર્વતને જોયો. જાણે તે પર્વત સૂરીશ્વરને નમસ્કાર કરવા માટે સન્મુખ આવ્યો ન હોય ! ॥ ૫૪ ॥

यो गिरिस्तुङ्गिमश्रीभिरन्यान्पराभूय शृङ्गाग्ररङ्गत्पयोदोपधेः ।
छत्रमाधत्त मायूरमुर्वीधराधीशितुर्नन्दनस्तं जयाङ्कं किमु ॥५५॥

य उर्वीधराणां पर्वतानां भूपालानां चाधीशितुर्भर्तुर्नायकस्य भर्तुर्हिमाचलस्य चक्रवर्तिनो वा नन्दनःपुत्र । 'गौरीवरश्वशुरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य मन्दाकिनीधनजटे दधदुत्तमाङ्गे यः शालकः शशिभृतोऽभिनयं करोति ॥' इति गुर्जरेश्वरपुरोहितवस्तुपालवयस्यसोमेश्वरभट्टविरचितलूणिगवसतिपट्टिकोत्कीर्णवस्तुपालप्रशस्तावर्बुदाद्रेर्हिमाद्रिपुत्रत्वं प्रकटमास्ते । एतावतार्थेन अर्बुदनामा गिरिः कश्चित्सार्वभौमतनुजन्मा च । उत्प्रेक्ष्यते शृङ्गाग्रे शिखरोपरितनप्रदेशे रङ्गतां चरतां पयोदानां सजलजलधराणामुपधेर्घनघटाकपटात् तज्जयाङ्कं तेषां पर्वतानां भूपानां च जयस्य पराभवनस्य अङ्कं चिह्नं किमु मायूरं मयूरपिच्छसबन्धि छत्रमातपत्रमिवाधत्ते बिभर्ति स्म । किं कृत्वा । तुङ्गिम्नः उच्चत्वस्य महिम्नः पराक्रमस्य करितुरगादिपरिवारस्य जात्यादेर्वा महत्त्वस्य श्रीभिर्लक्ष्मीभिर्वैभवैर्वा कृत्वा अन्यान्परान् गिरीन्नराधिपान्वा पराभूय विजित्य स्ववशीकृत्य वा ॥

श्लोकार्थ

પર્વતોના અધિપતિ હિમાચલના પુત્ર અર્બુદાચલે (આબુ), પોતાની ઊંચાઇની શોભાથી બીજા પર્વતોનો પરાભવ કરીને. શિખરની ટોચે સ્ફુરાયમાન મેઘોનાં બ્હાને જાણે જયસૂચક મયૂરપીછનું છત્ર ધારણ કર્યું ન હોય ! ॥ ૫૫ ॥

अध्वरोद्धुः सुधाधामचण्डद्युतोर्विन्ध्यधात्रीधरस्येव संस्पर्धया ।
शृङ्गलेखाभिरभ्रंकषाभिर्नभःपद्धतिं रूद्धवानर्बुदोर्वीधरः ॥५६॥

अर्बुदाभिधान उर्वीधरः शैलः अभ्रमाकाशं कषन्ति विलिखन्ति घृष्यन्तीति । 'कषु विलेखने' इत्ययं धातुः । अभ्रंकषास्ताभिर्गगनमण्डलोल्लेखिनीभिः शृङ्गलेखाभिः शिखरराजीभिः कृत्वा नभःपद्धतिं व्योममार्गं रुद्धवानात्मना रुणद्धि स्म । उत्प्रेक्ष्यते सुधाधामा चन्द्रः, चण्डद्युत्सूर्यः, तयोरध्वनो मार्गस्य रोद्धुः रोधविधातुर्विन्ध्यधात्रीधरस्य विन्ध्याचलस्य सस्पर्धया सहर्षेणेव असूययेव ॥

श्लोकार्थ

અર્બુદાચલનાં ગગનચુંબી શિખરોએ આકાશમાર્ગનો અવરોધ કર્યો છે, જાણે તે ચન્દ્ર સૂર્યનો અવરોધ કરનારા એવા વિન્ધ્યાચલ પર્વતની સાથે સ્પર્ધા કરતા ન હોય ! ॥ ૫૬ ॥

क्वापि श्रृङ्गे विनीले तमालैः शशी यस्य चूडामणीवत्कचानां चये
क्वापि शोणाश्मश्रृङ्गे पुनर्भानुमान्प्राग्गिरेः सानुनी वोदयँल्लक्ष्यते ॥५७॥

यस्यार्बुदाद्रेः क्वापि कुत्रापि स्थाने तमालैः समुल्लसद्बहलदलमण्डलसच्छवितापिच्छपादपैर्विनीले अतीव श्यामलीभूते श्रृङ्गे शिखरे शशी चन्द्रमाः कचानां चये कामिनीकेशपाशे चूडामणीवत् चूडारत्नमिव लक्ष्यते ज्ञायते वा । पुनरपरेऽर्थे क्वापि कुत्रापि प्रदेशे शोणाश्मभिः पद्मरागमणिभिर्निर्मिते श्रृङ्गे कूटे भानुमान सहस्ररश्मिः प्राग्गिरेरुदयाचलस्य सानुनी प्रस्थे उदयन्नभ्युद्गमं लभमान इव लक्ष्यते निरीक्ष्यते ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદાચલના કોઈ સ્થાનમાં અતિનીલ એવાં તમાલનાં વૃક્ષોથી શ્યામ બનેલાં શિખરોમાં રહેલો ચન્દ્ર જાણે કામિનીના કેશપાશમાં રહેલો ચૂડામણિ (બોર) ન હોય તેવો જણાતો હતો વળી કોઈ પ્રદેશમાં પદ્મરાગમણિઓથી નિર્માણ કરાયેલા શિખર ઉપર રહેલો સૂર્ય જાણે ઉદયાચલનાં શિખર પર ઉગતો ન હોય તેવો જણાતો હતો ॥ ૫૭ ॥

मौलिलीलायमानामृतांशुक्षरन्निर्झराम्भोप्रवाहस्वरूपैरसौ ।
सातपत्रस्फुरच्चामरैर्भूभृतां राजभावं बिभर्तीव भूमीधरः ॥५८॥

असौ भूमीधरः अर्बुदाचलः सहातपत्रेण वर्तन्ते यानि तानि सातपत्राणि । तथा स्फुरन्ति इतस्ततः प्रसरन्ति चञ्चलीभवन्ति यानि चामराणि रोमगुच्छानि तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते भूभृतां सर्वपर्वतानां राजभाव स्वामित्वमाधिपत्यं वा बिभर्ति धारयतीव । किंभूतः। मौलौ शिरःशिखरोपरि लीलायमानो लीलया स्ववशेनाचरन् प्रवर्तमानः प्रचलन्वा अमृतांशुः शीतदीधितिः । तथा क्षरतां शिखरान्तरालेभ्यो निःसरतां निर्झराणामम्भसां पानीयानां प्रवाहा धारास्ता एवं स्वरूपमात्मा येषां तैः ॥

શ્લોકાર્થ

શિખરો ઉપર લીલારૂપે રહેલા ચન્દ્રરૂપ છત્રવડે અને ઝરણાંનાં પાણીના પ્રવાહ સ્વરૂપ ચામરો વડે અર્બુદાચલ, જાણે સર્વપર્વતોમાં સાર્વભૌમતા (ચક્રવર્તીપણું) ધારણ કરતો ન હોય ! ॥ ૫૮ ॥

कुन्दरुङ्नीलकण्ठः पुनश्चन्द्रचूडः शिवः सिंहयानाङ्कितः ।
वातवेल्लल्लताक्लृप्तलास्यः सरिद्घोऽनुयातीव दिग्वाससं किं दिवा ॥५९॥

योऽर्बुदगिरि॰ दिवा दिवसं दिश आशा एव वासांसि वस्त्राणि यस्यासौ दिग्वासा ईश्वरः तमनुयात्यनुकरोति सदृशीभवतीव । 'दिक्कृत्तिवाससौ भवनीललोहितौ' इति हैम्याम् । द्वावपि विशिनष्टि किंलक्षणः । कुन्दानां विकसितकुसुमसंततिसितीकृतमुचकुन्दद्रुमाणां रुक् कान्तिर्यत्र । पक्षे कुन्दवदुज्ज्वला रुक् कायकान्तिर्यस्य । पुनः किंभूत । नीरमुग्भि॰ उन्नमन्नीरदैः कृत्वा नीलः श्यामलीभूतः कण्ठः उपत्यकाभागः शिरःशिखरादधस्तनप्रदेशो यस्य । पक्षे मेघवन्नीलः विषविषमानलज्वालाज्वलितत्वात्कालः कण्ठो गलं यस्य । 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' इति नैषधे । अर्थः पूर्ववत् । पुनः किंभूतः । चन्द्रो विधुरत्युच्चैस्तरत्वात् चूडायामग्रभागे अभ्रंकषशिखरोपरितनप्रदेशो यस्य । पक्षे चूडायां जटाजूटे यस्य । पुनः किंभूत॰ । शिवो निरुपद्रवः परैर्ग्रहीतुमशक्यः शिवनामा च । पुनः किंलक्षणः । सिंहानां केसरिणां यानानि गमनागमनानि तैरङ्कितः कलितः । पक्षे सिंहयानया पार्वत्या अङ्कितश्चिह्नितः । तस्या अर्धाङ्गत्वात् । 'प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशंभोः' इति नैषधे । अर्धशंभोरीश्वरस्य शरीरार्धघटनया इत्यर्धशंभुः । पुनः किंभूत॰ । वातैः पवनैः वेल्लन्त्यश्चञ्चलीभवन्त्यो या लताः वल्लयस्ताभिस्तद्द्वारा क्लृप्तं लास्यं नाटकं येन । महानटत्वान्नटप्रियत्वाच्च । पुनः किंभूतः । सरिन्निर्झररूपा अत्युज्ज्वलत्वात्स्वःसरिद्गङ्गा यस्य । पक्षे निर्झरतुल्याः गिरीशत्वात् गिरीशो हिमाद्रिरपि । तत्र निर्झररूपैव गङ्गा यत्र । अथवा सरति गच्छति विस्तरतीत्येवंशीला व्यवस्थितविकल्पत्वाद्दीर्घत्वाभावस्तादृशी नित्यवाहिनी स्ववाहिनी यस्मिन् । तथा शैलोऽपि अत्युच्चत्वादतिविस्तारत्वात्पातालमूलत्वाच्च दिग्वासा दशसु दिक्षु वासो वसनं अथवा दशापि दिशो वासांसि वस्त्राणि यस्य सः । 'शिरःस्वःसरित्' इति वा पाठः । तत्र शिरसि अत्युच्चैस्तरत्वान्मस्तके स्वःसरित् गगनगङ्गा यस्य । तथा च वस्तुपालवसतिप्रशस्तावर्बुदाद्रिवर्णने 'मन्दाकिनी घनजटे दधदुत्तमाङ्गे' इति ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદગિરિ દિવસે ઈશ્વર (શંકર) નું અનુકરણ કરતો હતો. પર્વત વિકસિત મચકુંદ પુષ્પોની કાંતિવાળો છે. ઈશ્વર વિકસિત મચકુંદ પુષ્પસમાન શરીરની ઉજ્જ્વલ કાંતિવાળો છે. પર્વત–મેઘોથી જેના શિખર ઉપરનો ભાગ શ્યામ બનેલો છે. વિષપાન કરવાથી ઈશ્વરનો કંઠ શ્યામ બનેલો છે. પર્વતના શિખરપર ચૂડામણિ રૂપે ચંદ્ર રહેલો છે. ઈશ્વરે પોતાની જટામાં ચંદ્રને ધારણ કરેલો છે. પર્વત–નિરૂપદ્રવી સ્થાનવાળો છે ઈશ્વર શિવ એવા નામ વાળો છે.પર્વતમાં કેશરી સિંહોનું ગમના ગમન છે ઈશ્વર સિંહયાના એટલે કે

ચંચલ બનેલી લતાની જેમ ઇશ્વરે નાટક કરેલું છે. પર્વતમાં ઝરણારૂપે નદી વહે છે ઝરણા સમાન ઉજ્જ્વલ એવી ગંગા નદી ઇશ્વરના મસ્તકમાં છે, અથવા વ્યવસ્થિત રૂપે આકાશગંગા ઇશ્વરના મસ્તકે રહેલી છે પર્વત-અતિ ઉન્નતતા–અતિ વિસ્તાર અને પાતાલમૂલ હોવાથી પર્વતનો દશેદિશાઓમાં વાસ છે. ઇશ્વર દિશાઓરૂપી વસ્ત્રવાળો છે. આ રીતે અર્બુદાચલ ઇશ્વરની સમાનતા ધારણ કરતો હતો. ॥ ૫૯ ॥

रत्नसान्वौषधीप्रस्थमुख्यश्रिया मेरुमुख्यक्षमाभृज्जयादर्जिताम् ।
श्रृङ्गनिर्गत्वराणां झराणां निभात्कीर्तिमेतां बिभर्तीव मूर्तां गिरिः ॥६०॥

यो गिरिरर्बुदाचलः श्रृङ्गेभ्यः स्वशिखरेभ्यो निर्गत्वराणां निःसरणशीलानां झराणां निर्यन्निर्झरपयःप्रवाहाणां निभाद्व्याजात् मूर्तां शरीरवतीमेतां जगज्जनताप्रत्यक्षलक्ष्यां कीर्तिं यशोविस्तृतिं बिभर्ति दधतीव । किंभूताम् । रत्नसानूनां मणिमयानां शिखराणां तथा औषधीनां फलपाकावसानिकानां वशीकरणस्वर्णरजतादिकारिकाणां वा लताद्रुमविशेषाणां प्रस्थानां विविधधातुरसकूपिकादिस्थानकानामपरश्रृङ्गाणां मुख्यया प्रकृष्टया श्रिया तत्प्रमुखया वा लक्ष्म्या वैभवेन क्षोभया वा । मेरोर्मणिशिखराणि, हिमाचले त्वौषधीप्रस्थं श्रृङ्गम् । अत एव मेरुः स्वर्णाचलो मुख्यः प्रधानो येषु । मुखे भावो मुख्य आदिर्वा येषु तादृशानां क्षमाभृतां पर्वतानां जयात्पराभवनादर्जितां स्वायत्तीकृताम् ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદાચલનાં શિખરમાંથી નીકળતા પાણીનાં ઝરણાનેબ્હાને રત્નમય શિખરવાળા મેરૂ પર્વત અને ઔષધિઓનાં સ્થાન રૂપ શિખરવાળો હિમાલય પર્વત એટલે કે મેરૂ અને હિમાલય આદિ પર્વતોને જીતીને પ્રાપ્ત કરેલી જાણે સાક્ષાત્ કીર્તિ ન હોય તેવો અર્બુદાચલ શોભે છે. ॥ ૬૦ ॥

अर्जुनश्रीदधो मर्त्यमालास्फुरत्कंदरो भद्रसालोल्लसन्नृक्षभूः ।
बिभ्रतः स्वःसुमेरोरिव स्पर्धया यः पुरं क्वापि धत्ते धरित्रीधरः ॥६१॥

यो धरित्रीधरः अर्बुदपर्वतः क्वापि कुत्रापि प्रदेशे पुरं नगरं धत्ते बिभर्ति । उत्प्रेक्ष्यते स्वः स्वर्गं बिभ्रतो धारयतः सुमेरोः कनकाचलस्य । 'मेरुः स्वर्गाधारः' इति परसमये यदुक्तं च नैषधे 'दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्' इति । स्पर्धया संघर्षेणेव । यः किंभूतः ।

अर्जुनानां ककुभद्रुमाणां मेरुपक्षे स्वर्णानां च श्रियं शोभां दधातीति दधः । पुनः किंभूतः । मर्त्यानां विलासागताङ्गनायुतमनुष्याणां पक्षे अमर्त्यानां स्वाङ्गनासंगतकिंनरसिद्धगन्धर्वादिदेवानां मालाभिः श्रेणिभिः स्फुरन्त्यः शोभमानाः कंदरा गुहा यस्य । पुनः किंभूतः । भद्रैः श्रेष्ठैरथवा कल्याणकलितैः कदाचित्केऽपि तान्न खण्डयन्ति तादृशैः सालैः पादपैर्देवदारुभिर्वा उल्लसन्नुल्लासंप्राप्नुवन् । मेरुपक्षे भद्रसालनाम्ना मन्दरोपत्यकावर्तिना वनेन च शोभमानः । पुनः किंभूतः । ऋक्षाणां भल्लूकानां महत्के शावृताङ्गानां 'रींछ' इति लोके प्रसिद्धानां वन्यस्वापदानाम् । मेरुपक्षे ऋक्षाणां नक्षत्राणाम् । भूः स्थानम् । 'नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतेर्युक्तो नभोगैः खलु भोगभाजः । सुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानतां कांचन काञ्चनाद्रिः ॥' इति चम्पूकथायाम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ મેરૂપર્વત સ્વર્ગને ધારણ કરે છે, તેમ તેની સાથેની સ્પર્ધાથી અર્બુદાચલ કોઇ પ્રદેશમા નગરને ધારણ કરે છે. અર્બુદાગિરિ, કકુભ નામનાં વૃક્ષોની શોભાને ધારણ કરનારો છે, મેરૂ સુવર્ણની શોભાને ધારણ કરનારો છે. અર્બુદાગિરિ ક્રીડાર્થે અંગનાઓ સહિત આવેલા પુરુષોની શ્રેણીથી શોભાયમાન ગુફાઓવાળો છે. મેરુપર્વત ક્રીડાર્થે ભાર્યાઓ સહિત આવેલા દેવોની શ્રેણીઓથી શોભતી ગુફાઓવાળો છે. અર્બુદાગિરિ કોઈ પણ સમયે છેદાય નહીં તેવા પ્રકારના દેવદારૂ આદિ વૃક્ષોથી ઉલ્લાસ પામે છે, મેરૂપર્વત ભદ્રશાલ વનવડે શોભે છે. અર્બુદાચલ રીંછો આદિ શ્વાપદોનાં સ્થાનભૂત છે, મેરૂપર્વત નક્ષત્રોનાં સ્થાન રૂપ છે. આ રીતે અર્બુદાગિરિ મેરૂ સાથે જાણે સ્પર્ધા ધારણ કરતો ન હોય ! ॥ ૬૧ ॥

अम्बरालिङ्गिशृङ्गावलीपल्वलोपाश्रयाः स्मेरदम्भोजिनी रागिणीः ।
योऽभिकेनाब्रपान्थेन साकं सदा मित्रवत्कारयामासिवान्संगमम् ॥६२॥

योऽर्बुदोऽद्रिर्मित्रवत्सखेव रागिणीः शोणा अनुरक्ताश्च स्मेरन्तीर्विकसन्तीः अनुरागातिरेकात्सुखीभवन्तीश्चाम्भोजिनीः पद्मिनीस्त्रियः कमलिनीश्च । अभिकेन कामुकेन । 'कामुकः कमिता कम्रोऽनुकः कामयिताभिक' इति हैम्याम् । तथा 'प्रत्यङ्गमस्यामभिकेन रक्षां कर्तुं मघोनेव निजास्त्रमर्पि' इति नैषधे । अनुरागिणा अब्रपान्थेन भानुना साकं सदा प्रतिदिनं संगमं संयोगं कारयामासिवान् निर्मापयति स्म । प्रियमित्रोऽपि कयाचिदनुरागिण्या पद्मिन्या कामिन्या समं स्वमित्रं संगमयति । किंभूताः । अम्बरमाकाशमालिङ्गन्ति संस्पृशन्तीत्येवंशीलानां शृङ्गाणां शिखराणामावली श्रेणी तस्यां ये पल्वला अखा-

तसरांसि तेषु उपाश्रयः स्थानं यासाम् । 'केलती मदनयोरुपाश्रये' इति नैषधे । उपाश्रयः स्थानं साधूनामपि प्रसिद्धम् । अत्युच्चैस्तरशिखरसरसिरुहिणीनां रविणा सयोगः सुकर एवेति । पद्मिनीनामपि चन्द्रशालासंगतानाम् । 'चन्द्रशाला शिरोगृहम्' इति हैम्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કોઈ પ્રિયમિત્ર મહેલની અગાસીમાં પોતાની અનુરાગિણી એવી કામિની સાથે મિત્રનો સંગમ કરાવે, તેમ અર્બુદાચલ, ગગનચુંબી શિખરો ઉપર રહેલા સરોવરમા જેનું સ્થાન છે તેવી વિકસિત લાલ કમલિનીનો, પોતાના મિત્ર સૂર્યની સાથે જાણે હંમેશાં સંગમ કરાવતો ન હોય ! ॥ ૬૨ ॥

सिन्धुशैलोद्भवद्गौरवैर्दुर्वहां बिभ्रतो भूतधात्रीं फणामण्डलैः ।
भोगिनां वासवस्येव विश्रान्तये निर्मितो नाभिजातेन यः क्ष्माधरः ॥ ६३ ॥

य' अर्बुदाचलः । उत्प्रेक्ष्यते भोगिनां भुजंगमानां वासवस्य पुरंदरस्य शेषनागनाथस्य विश्रान्तये विश्रामं दातुं नाभिजातेन प्रजापतिना ब्रह्मणा निर्मितः कृत इव । किंभूतस्य वासवस्य । सिन्धवः सर्वेऽपि समुद्राः, शैलाः मेरुहिमाद्रिकैलासाद्याः समस्ता अपि पर्वताः, तेभ्यः उद्भवद्भिरुत्पद्यमानैर्गौरवैर्भारैर्गुरुतरभरैर्दुर्वहां दुःखेन वोढुं शक्याम् । दुःखेन परानपेक्षत्वेन एकेन स्वयमेवासातेनोह्यते इति दुर्वहा तादृशीं भूतधात्रीं भूतानां चराचराणां गिरिसमुद्रादिमनुष्यपर्यन्तानां धरणशीलां समग्रमध्यमलोकं फणानां स्वशिरःस्फटानां मण्डलैश्चक्रवालैः कृत्वा बिभ्रतो धारयत' ॥

શ્લોકાર્થ

સર્વે નદીઓ અને સમસ્ત પર્વતોના અતિભારથી દુઃખપૂર્વક વહન થઈ શકે તેવા ચરાચર પદાર્થોને ધારણ કરતા પૃથ્વીને, ફણાઓના સમૂહથી ધારણ કરતા નાગેન્દ્ર શેષ નાગને વિશ્રાંતિ આપવા માટે જાણે બ્રહ્માએ આ અર્બુદગિરિ બનાવ્યો ન હોય ! ॥ ૬૩ ॥

कण्ठपीठीलुठत्पार्वणश्वेतरुक्तारकानायकोदात्तमुक्तालता ।
व्योम निर्भिद्य यातेन येनोच्चकैर्धार्यते भूभृतेवात्मभूषाकृते ॥ ६४ ॥

येन भूभृता अर्बुदाचलेन आत्मनः स्वशरीरस्य भूषाकृते शोभाविधानाय कण्ठपीठ्यां ग्रीवायाम् । यथा नैषधे 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' राजमन्दिरवर्णने । कण्ठशब्देन कन्धरा । एतावता अधित्यका । पीठशब्दः स्त्रीक्लीबलिङ्गः । 'जयत्युदरनिःसरद्वरसरोजपीठीपठच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुतिः' इति चम्पूकथायाम् । तथा 'वंशिकवक्रोष्टिककन्यकुब्जपीठानितक्रमवहित्थम्' इति लिङ्गानुशासनेऽपि । लुठन्त इतस्ततो भवन्तो ये पार्वणाः पूर्णिमासंबन्धी श्वेतरुक् चन्द्रमाः तथा तारकास्तारा उपलक्षणात् ग्रहनक्षत्राणि तेषां नायको मध्यमणिस्तेन युक्ता उदात्ता उदारा महार्घ्या वा । 'उदात्तनायकोपेता' इति चम्पूकथायाम् । 'उदात्तो महात्मा महार्घ्यश्च' इति तट्टिपनके । मुक्तालता मौक्तिकहारो ध्रियते । किमु । भूभृता किंभूतेन । व्योम गगनं निर्भिद्य अत्युच्चैस्तरत्वाच्छित्त्वा विदारयित्वा उच्चकैरूर्ध्वं यातेन संप्राप्तेनेत्यत एव कंधरायां ज्योतिश्चक्रमायातम् ॥

श्लोकार्थ

राजानी जेम पोताना शरीरनी शोभाने माटे अर्बुदाचले आकाशने भेदीने ऊंचे गयेली कंधरारूपी कंठपीठमां (गळामां) आम तेम भ्रमण करता पूर्णिमाना चंद्रनी उज्जवल कांतिरूप मध्यमणिवाळा ग्रह, नक्षत्र अने ताराओरूपी मुक्ताहार जाणे धारण कर्यो न होय ! ॥ ६४ ॥

अभ्रविभ्राजियन्मेदिनीभृद्भृगुव्रातनिष्पातिपाथः प्रवाहोत्थितैः ।
उत्पतद्भिः पतद्भिर्नभःपद्धतौ विन्दुवृन्दैरिवाभावि ताराभरैः ॥ ६५ ॥

उत्पतद्भिर्महत्प्रस्तरोपरि निपतनादुच्चैरुच्छलद्भिः । अत एव कारणान्नभःपद्धतौ गगनमार्गे पतद्भिर्गत्वा तिष्ठद्भिर्विन्दुवृन्दैर्जलकणनिकरैः । उत्प्रेक्ष्यते ताराभरैः तारकनिकरैरभावि भूतमिव । शुचिजलकणा एवाकाशे तारा बभूवुः । किंभूतैर्विन्दुवृन्दैः । अभ्रे गगनाङ्गणे विभ्राजिनां शोभनशीलानाम् । नभसंगतानामित्यर्थः । यन्मेदिनीभृद्भृगूनां यस्यार्बुदाचलस्य शृङ्गाणां भैरवझम्पारूपाणां वा तटानां व्रातेभ्य समूहेभ्यो निष्पातिभ्यो निष्पतनशीलेभ्यः अधोनिर्गमनशीलेभ्यः पाथसां निर्झरनीराणां प्रवाहेभ्यो धाराभ्यः ऊत्थितैरुद्गतैः प्रादुर्भूतैः ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદાચલ ઉપરથી ઝંપાપાત કરી રહેલા જલપ્રવાહો (ઝરણાંઓ) ના પડવાથી ઊંચે ઉછળતા જલબિંદુઓ જાણે આકાશમા તારારૂપે બની ગયા ન હોય ! ॥ ૬૫ ॥

मित्रपुत्र्या सह स्थातुमप्यम्बरे तामुपादाय भूमेःपुनः स्वःसरित् ।
यद्गिरेर्वर्त्मना शालितालीमिलत्कुन्दमालाच्छलाद्गच्छतीवाम्बरम् ॥ ६६ ॥

शालिनीभिः शोभनशीलाभिः तालीभिः राजतालीनामभिस्तरुविशेषैः देशैकग्रहणेन देशिनो ग्रहणम् । यथा भामाग्रहणेन सत्यतामेति । तैः सम मिलन्त्यः सङ्गं कुर्वन्त्यः एकत्रोद्गतायाः कुन्दानां विकसितकुसुमकदम्बकवलक्षीकृतमुचकुन्दपादपानां मालायाः श्रेण्याश्छलात्कपटात्स्वःसरिन्मन्दाकिनी यद्गिरेर्यस्यार्बुदशैलस्य वर्त्मना मार्गेण भूमे सकाशान्नभस्तलाद्भूमीमुत्तीर्य पुनस्तत्र गमनेन द्वितीयवारमम्बरमाकाशं गच्छतीव यातीव । किं कृत्वा । मित्रस्य सख्युर्भानोर्वा पुत्र्या यमुनया सह अम्बरेऽपि गगनाङ्गणेऽपि स्थातुमेकत्र स्थितिं विधातु यथा एकया मूर्त्या प्रयागे यमुनया सह तिष्ठामि तथा अपरयापि मूर्त्या आकाशेऽपि यमुनया सहाहं वसामीति विचिन्त्य मित्रपुत्रीं कालिन्दीनाम्नी सह सार्धमुपादाय गृहीत्वा ।

શ્લોકાર્થ

"એક મૂર્તિરૂપે યમુનાની સાથે પ્રયાગમા રહું અને બીજીમૂર્તિરૂપે આકાશમાં રહુ" આ રીતે વિચારીને એકત્ર રહેવા માટે આકાશગંગા, મિત્ર એવા સૂર્યની પુત્રી યમુનાને સાથે લઈને રાજતાલી નામના વૃક્ષોની સાથે ઉગેલા મચકુંદ પુષ્પોની માલાના બ્હાને, ગંગાનદી પૃથ્વી ઉપરથી ફરી આ પર્વત માર્ગે આકાશમાં જાણે જતી ન હોય ! ॥ ૬૬ ॥

रोहिणीरागिमावान्निजत्यागिनं कान्तमेणाङ्कमुत्सृज्य कोपाकुला ।
औषधीसंततिर्निर्मिमीतेऽनिशं तापसीवत्तपांसीव यत्राद्रौ ॥ ६७ ॥

औषधीनां विधुवधूनाम् । चन्द्रस्य तत्पतित्वात् । 'रोहिणीद्विजनिशौषधीपतिः' इति हेमचन्द्रवचनात् । संततिः श्रेणिर्यस्मिन् गिरौ अर्बुदपर्वते । उत्प्रेक्ष्यते तापसीव परिव्रा-

जिकाराजीव अनिशं निरन्तरं तपांसि शीतोष्णतापनिरशनादिकष्टानि निर्मिमीते करोतीव । किंभूता । कोपाकुला रोषोद्रेककलुषीकृताशया । किं कृत्वा । रोहिण्यां दक्षाङ्गजायां रोहिणीनाम्न्यां स्वसपत्न्यां पत्न्यां विषये रागिभावादत्यन्तानुरक्ताशयत्वान्निजस्यात्मनस्त्यागिनं त्यजनशीलमेणाङ्कं चन्द्रमसं कान्तं स्वभर्तारमुत्सृज्य त्यक्त्वा ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદપર્વતમા ઔષધિની શ્રેણી, પરિવ્રાજિકાની જેમ નિરંતર નિરાહારાદિ કષ્ટરૂપ તપસ્યા કરે છે. પોતાનો પતિ ચંદ્ર, પોતાનો ત્યાગ કરીને પોતાની શોકય રોહિણીમાં અત્યંત આસકત હોવાથી રોષયુકત બનીને ઔષધિ ચંદ્રનો ત્યાગ કરીને જાણે સ્વયં તપશ્ચર્યા કરતી ન હોય ! (ચંદ્રને ઔષધિપતિ કહેવામાં આવ્યો છે.)

भासते शातकुम्भाश्मगर्भोपलश्रेणिसंक्लृप्तशृङ्गद्वयं कुत्रचित् ।
यस्य विश्वातिशायिश्रियं वीक्षितुं मेरुविन्ध्याविवाल्पीभवन्तौ स्थितौ ॥ ६८ ॥

कुत्रचित्प्रदेशे शातकुम्भानां काञ्चनानां तथा अश्मगर्भोपलानां मरकतरत्नानां च श्रेणिभिः सम्यक्प्रकारेण क्लृप्तं रचितं देवादिना कौतुकाद्विनिर्मितं शृङ्गद्वयं शिखरद्वन्द्वं भासते दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते यस्य हिमाद्रिनन्दनगिरेः विश्वेभ्यः समस्तपर्वतेभ्योऽपि विश्वेभ्यो जगद्भयो वा अतिशायिनीमत्यभ्यधिकां श्रियं शोभां लक्ष्मीं वा वीक्षितुं स्वदृग्गोचरीकर्तुं स्थितावागत्य वसन्तौ तथा अल्पीभवन्तौ वपुषा लघूभवन्तौ स्वशरीरे स्वल्पे प्रणीय मेरुविन्ध्यौ स्वर्णाचलजलवालकशैलाविव । 'विन्ध्यस्तु जलवालकः' इति हैम्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદગિરિના કોઈ પ્રદેશમાં સુવર્ણ અને મરકત મણીની રચનાવાળાં બે શિખરો શોભે છે. મેરૂ અને વિંધ્ય પર્વત અલ્પ શરીર વાળા થઈને અર્થાત્ પોતાનાં શરીર સંકોચીને જગતની સર્વોત્કૃષ્ટ શોભા જોવા માટે જાણે અર્બુદ પર્વતનાં બે શિખર રૂપે રહ્યા ન હોય ! ॥ ૬૭ ॥

विभ्रतो वाहिनीर्यस्य वार्धिप्लवाप्लाविनीः श्रीपराभूत भूमीभृतः ।
तिष्ठतः क्षोणिमाक्रम्य पूषार्चिषा वेदगर्भः करोतीव नीराजनाम् ॥ ६९ ॥

वेदगर्भो ब्रह्मा यस्यार्बुदभूमीभृतः पूषा भास्वांस्तस्यार्चिर्ज्योतिरथ च पूष्णोर्भानोस्तुल्ये। जाज्वल्यमानत्वाद्दुःसहोऽर्चिर्निर्धूमधूमध्वजस्तेन नीराजनामारात्रिकां करोतीवेत्युत्प्रेक्ष्यते अन्यस्यापि राज्ञ आरात्रिकोत्तारणं क्रियते । यथा कस्यापि भूभृतो वेदगर्भो ब्राह्मणः अर्थात्पुरोधाः । वेदगर्भ इति साभिप्रायं नाम तेन वेदमन्त्रोच्चारपूर्वकं दीप्रवह्निना नीराजनां निर्मिमीते । यस्य किं कुर्वतः । क्षोणिं भूमीमण्डलमाक्रम्याधिष्ठाय सर्वात्मनाभिव्याप्य तिष्ठतः वसतः स्थितिं कुर्वतः । पुनः किंभूतस्य । वार्धीनां चतुःसमुद्राणां प्लवान् वारिपूरानाप्लावयन्त्यतिक्रामन्ति आक्रामन्ति चेत्येवंशीला वाहिनीर्नदीः सेनाश्च विभ्रतः किंभूतस्य । श्रिया आत्मीयया शोभया चतुरङ्गचक्रादिवैभवैः कृत्वा पराभूता विजिताः स्वपादपद्ममधुकरीकृता भूमीभृतः पर्वता नृपाश्च येन सः ॥

श्लोकार्थ

ચાર સમુદ્રનાં પાણીના પૂરોનું આક્રમણ કરીને રહેલી નદીઓ રૂપ જેની સેના છે, પોતાની લક્ષ્મીથી પરાભવ કરીને જેણે પોતાના ચરણકમલનાં ભ્રમરરૂપે અન્ય પર્વતો રૂપ રાજાઓ બનાવ્યા છે, તેમ જ સંપૂર્ણ રીતે ભૂમંડલને વ્યાપીને જે રહેલો છે, તે અર્બુદ પર્વતની જાણે બ્રહ્મા સૂર્યની જાજવલ્યમાન કાંતિ વડે આરતિ કરતા ન હોય ! ॥ ૬૯ ॥

यत्रभसःसङ्गिशृङ्गाङ्गणालिङ्गिनां किंनराणां समं यौवतैर्गायताम् ।
गीतमाकर्ण्य रङ्कुर्मृगाङ्कं तदाक्षिप्तचेता व्रजन्नग्रतोऽखेदयत् ॥ ७० ॥

रङ्कुश्चन्द्रस्याङ्कमृगः अग्रतः अर्बुदाचलशृङ्गाणि संत्यज्य पुरस्ताद्व्रजन् प्रतिष्ठमानः मृगाङ्कं विधुमखेदयत् महत्खेदमुत्पादयति स्म । किंभूतो रङ्कुः । तदाक्षिप्तचेताः तत्र किंनरकृतगीते आक्षिप्तं विलग्नं चेतो मनोवृत्तिर्यस्य सः । किं कृत्वा । यस्यार्बुदगिरेर्नभसोऽम्बरस्य सङ्गो मिलनं विद्यते येषां तादृशानि शृङ्गाङ्गणानि शिखरोपरितनप्रदेशास्तान्यालिङ्गन्त्याश्लिष्यन्ति आश्रयन्तीत्येवंशीलास्तादृग्विधानाम् । तथा यौवतैर्युवतीनां किंनरीणां गणैः समं सार्धं गायतां स्वरसेन गानं कुर्वतां किंनराणां किंपुरुषाणां गीतं मधुरध्वनिलयमयगेयमाकर्ण्य श्रवणपारणां प्रणीय ।

શ્લોકાર્થ

અર્બુદાચલના ગગનચુંબી શિખરોનાં અગ્રભાગે રહેલા કિન્નરોની સાથે કિન્નરીઓના વૃન્દ વડે ગવાતા મધુર ગીતોને સાભળીને વ્યાક્ષિપ્ત ચિત્તવાળા (સાંભળવામાં લીન બનેલો) થયેલો ચન્દ્રના લાંછન રૂપે રહેલો મૃગ જાણે આગળ ચાલતા ચાલતા ચંદ્રને ખેદ પમાડતો હતો ! ॥ ७० ॥

यत्र चन्द्रोदयश्च्योतदिन्दूपलप्रस्थसंस्थायुकोन्निद्रकुन्दद्रुमे ।
राजते राशिरिन्दिन्दिराणां सुधासागरे शेषशायीव शक्रानुजः ॥ ७१ ॥

यत्रार्बुदशैले चन्द्रस्य मृगाङ्कस्योदयेनाभ्युद्गमेन श्च्योतन्तः क्षरन्तोऽमृतरसं स्रवन्तो ये इन्दूपलाश्चन्द्रकान्तमणयस्तेषां प्रस्थ शिखरं तत्र संस्थायुको वसनशीलः उद्गतत्वात्स्थायी तथा उन्निद्रो विकसितः स्मितकुसुमव्रजविशदीकृतो यः कुन्दद्रुमः तत्र इन्दिन्दिराणां भ्रमराणां राशि समूहो राजते शोभते । क इव । इन्द्रावरज इव । यथा सुधाया उत्पत्तिस्थाने क्षीरसागरे शेषे नागाधिराजशय्यायां शेते स्वपिति इत्येवशीलः शेषशायी कृष्णः शोभते ॥

શ્લોકાર્થ

સુધાના ઉત્પત્તિસ્થાન રૂપ ક્ષીર સમુદ્રમાં શેષનાગની શય્યામાં સૂતેલા જેમ કૃષ્ણ શોભે તેમ ચંદ્રના ઉદયથી જેમાંથી અમૃત રસ ટપકી રહ્યો છે અને ચંદ્રકાંત મણીઓનાં શિખર ઉપર રહેલી વિકસિત મચકુંદ પુષ્પમા રહેલી ભ્રમરોની રાશિ શોભે છે. ॥ ७१ ॥

मेरुमुख्याखिलोर्वीधराणामिवोपात्तसारैरसौ वेधसासृज्यत ।
एष निःशेषभूमीभृतां निर्जयं निर्मिमीते न चेद्वैभवैः स्वैः कुतः ॥ ७२ ॥

मेरुः स्वर्णाचलो मुख्य सर्वोच्चैस्तरत्वात् रत्नसानुसुवर्णमयत्वाच्च प्रकृष्ट आदिमो वा मुखे आदौ भव इति व्युत्पत्त्या प्रथमो येषां तादृशानामखिलानां समग्राणामुर्वीधराणां पर्वतानामुपात्तैरुप समीपे आगत्य आत्तै सम्यगवलोकनपूर्वं संगृहीतैः सारैः सर्वातिशायिपरमाणुदलैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते- असौ अर्बुदाचलो वेधसा जगत्स्रजा असृज्यत सृष्टो विरचित इव । एव चेन्न तर्हि एषोऽर्बुदाद्रिः स्वैरात्मीयैर्वैभवैः शोभातिशयैः कृत्वा निर्गतः शेषोऽवशिष्टो येषु ते निःशेषाः समस्तास्तेषां भूमीभृतां यावज्जगद्गिरीणां निर्जयं नितरां जयं परिभवं कुतः कस्मात्कारणान्निर्मिमीते करोति ॥ इत्यर्बुदाचलवर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

મેરૂ પર્વત આદિ સમસ્ત પર્વતોના સારભૂત શ્રેષ્ઠ દલોને ગ્રહણ કરીને બ્રહ્માએ આ અર્બુદાચલનું નિર્માણ કર્યું. જો એમ ના હોય તો પોતાના વૈભવથી અર્બુદગિરિ સમસ્ત પર્વતોનો વિજય કયાંથી કરી શકે? ॥ ૭૨ ॥

आरुरुक्षुर्मुमुक्षुक्षितीन्द्रस्ततोऽलंकरोति स्म देशं सवेशं गिरेः ।
गौरवेणाधिकोऽहं गिरिर्वास्त्यसौ चेतसीतीव हृल्लेखवान्वीक्षितुम् ॥ ७३ ॥

ततोऽर्बुदाद्रिदर्शनानन्तरमारुरुक्षुरर्बुदपर्वतोपरिभूमीमध्यारोढुमिच्छुः चढितुकामो मुमुक्षुक्षितीन्द्रः श्रमणधरणीरमणो गिरेर्हिमाद्रिनन्दनसानुमतः सवेशं समीपवर्तिनं देशं भूभागमलंकरोति स्म भूषयामास । इत्यमुना प्रकारेण वीक्षितुं विलोकयितुं चेतसि स्वमानसे हृल्लेखवानुत्कण्ठाकलित इव । इति किम् । गौरवेण माहात्म्येन गुरुतया वा कृत्वा अहमधिको गिरिर्वाम्यधिकोऽस्ति । यद्यपि परप्रशमरससुधासमुद्रमध्यनिमग्नमनसां कदाचिदप्याशये लेशमात्रमप्यनुत्सुकता स्यात्, तन्महात्ममौलीनां तेषां सूरीणां स्वप्नेऽपि नायमभिप्राय प्रादुर्भवेत् । किंतु केवलं कवेरियं कल्पनामात्रोत्प्रेक्षेति । अथवा छाद्मस्थ्यात्कदाचिदुत्कलिकालेशः संभवत्येव गौतमादीनामपि शक्रादिकृतनाटकावलोकने ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદાચલને જોયા બાદ, મુમુક્ષુઓના ઇંદ્ર આચાર્યે તેનાપર ચઢવાની ઇચ્છાથી પર્વતની તળેટી અલંકૃત કરી અર્થાત્ તળેટીમાં પધાર્યા જાણે કે માહાત્મ્ય વડે હું અધિક છું કે પર્વત? આવી ઉત્કંઠા મનમાં પેદા ન થઈ હોય! (યદ્યપિ પ્રશમરસમાં મગ્ન મહાત્માઓને કયારે પણ આવા પ્રકારની ઉત્સુકતા થાય નહીં તો પ્રશમરસમહોદધિ એવા હીરવિજયસૂરિને તો સ્વપ્નમા પણ આવી ઉત્કંઠા પ્રગટ થાય જ નહીં. આ તો કવિની કલ્પના છે. ॥ ૭૩ ॥

अर्बुदाधित्यकामत्रविभ्राजिनीं सूरिसिंहः समारोढुमारब्धवान् ।
किं व्यवस्यञ्जगन्मूर्धसंस्थायिनीमुद्धिवक्षुर्महानन्दसीमन्तिनीम् ॥ ७४ ॥

सूरिसिंह अग्रे आकारो विभ्राजते इत्येवं शीलाम् । अम्बरचुम्बिनीमित्यर्थः । अथ वा अभ्रैर्मेघैः कृत्वा शोभनशीलाम् । 'गिरौ तिष्ठन्ति वारिदाः' इत्युक्ते । अर्बुदस्य हिमाद्रिनन्दनशैलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमिकां समारोढुं सम्यक्प्रकारेण चढितुमारब्धवान् प्रारम्भते स्म । सिंहस्य तु भूधराधित्यकाध्यारोहणं युक्तमेव । उत्प्रेक्ष्यते जगतां त्रयाणां भुवनानां मूर्ध्नि मस्तके संस्थायिनी जगत्त्रयोपरि संतिष्ठते निवसनशीला इत्येवंशीलां महानन्दो मुक्तिरेव सीमन्तिनी प्रौढकुमारिकामुद्विवक्षुरुद्वोढुमिच्छुः परिणेतुकामः सन् व्यवस्यन् व्यवसायमुद्यमं कुर्वाण इव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યોમાં સિંહસમાન હીરવિજયસૂરિએ ગગનચુંબી અર્બુદપર્વત ઉપર ચઢવાનો પ્રારંભ કર્યો. તે જાણે ત્રણે જગતના મસ્તક ઉપર રહેલી મુક્તિરૂપી કુમારિકાને પરણવાની ઈચ્છાથી આવો ઉદ્યમ કર્યો ન હોય ! ॥ ૭૪ ॥

तद्गुणश्रेणिनिर्वर्णनानन्दितो वातपूर्णीभवत्कीचकानां क्वणैः ।
अद्रिरभ्यागतस्येव तस्यान्तिकागामिनः प्रीतिमान्पृच्छति स्वागतम् ॥ ७५ ॥

प्रीतिः स्नेहः प्रमोदो वा विद्यते यस्य तादृशोऽद्रिरर्बुदाचलः अन्तिके स्वसमीपे आगच्छति आयातीत्येवंशीलस्य तस्य सूरेः वातेन वायुना पूर्णीभवतामन्तःपूर्यमाणानां, कीचकानां सच्छिद्रवंशानां क्वणैर्निःस्वानैः । 'स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्' इति रघौ । स्वागतं सुखेनागमनादिवार्तां पृच्छति प्रश्नयतीव । कस्येव । अभ्यागतस्येव । यथा स्वसमीपे समेतस्य प्रियप्राघूर्णिकस्य स्नेहकलितः स्वाजन्यात्प्रमोदकलितः प्रियत्वात्स्वागतं पृच्छत्यनुयुनक्ति । किंभूतः अद्रिः । तस्य हीरसूरेर्गुणानां श्रेणेर्निर्वर्णनाद्दर्शनादानन्दितः प्रहृष्टमानसो जातः ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યની ગુણશ્રેણિ જોવાથી આનંદિત બનેલો 'અર્બુદાચલ' પોતાની સમીપે આવેલા આચાર્યનું પવનથી પૂર્ણ થયેલા છિદ્રવાળા વાંસના મધુર આવાજ વડે, પ્રીતિપૂર્વક જાણે સ્વાગત કરતો ન હોય ! ॥ ૭૫ ॥

लोलरोलम्बकोलाहलप्रस्तुतस्फीतकीर्तिस्तवामोदमेदस्विनी ।
यत्र सस्यैर्नताङ्गी लताविग्रहावाकिरत्कुञ्जदेवी प्रसूनैः प्रभुम् ॥ ७६ ॥

यत्रार्बुदगिरौ कुञ्जदेवी । जातावेकवचनम् । वनदेवता प्रसूनैः प्रबलपवनप्रसरप्रपतत्कुसुमोत्करैः कृत्वा तं हीरसूरिमवाकिरत् वर्धापयति स्म । 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजैः पौरयोषितः' इति रघौ । किंभूता कुञ्जदेवी । लोला मकरन्दपानकृते चपला ये रोलम्बा मधुकरास्तेषां कोलाहलः गुञ्जारूपं कलकलस्तेन प्रस्तुताः प्रारब्धा स्फीता वर्धमानाः कीर्तेर्यशसः स्तवाः स्तुतयो यया । पुनः किंभूता । आमोदेन पुष्पादिपरिमलेन प्रमोदेन वा मेदस्विनी पुष्टा प्रोद्भूतपुलककोरकाकलिता । पुनः किंभूता । सस्यैः स्वफलभारेण नताङ्गी नम्रीभवत्तनुयष्टी । पुनः किंभूता । लता कुसुमितफलितवल्ली एव विग्रहः शरीरं यस्याः सा ॥

श्लोकार्थ

રસપાનલોલુપી ભ્રમરોનાં ગુંજારવથી આચાર્યના પ્રસરતા યશની સ્તુતિ કરતી અને પુષ્પોની પરિમલરૂપ હર્ષથી રોમાંચિત બનેલી તથા ફૂલોવડે નમી ગયેલી અર્બુદગિરિની વનદેવી; લતારૂપી શરીર ધારણ કરીને જાણે પુષ્પો વડે આચાર્યને વધાવતી ન હોય ! ॥ ७६ ॥

यत्र कल्लोलयन्नैककल्लोलिनीर्मन्दमान्दोलयन्स्मेरदुर्वीरुहान् ।
स्वर्णदीपद्मपौष्पैः करम्बीकृतो गन्धवाहोऽनुगामीव तं भेजिवान् ॥ ७७ ॥

गन्धवाह । गन्धं कुसुमादीनां मृगमदादीनां वा सौरभ्यं वहते धारयतीति गन्धवाहो वायुः पुरुषविशेषणं वा । यत्र पर्वतेऽनुगामीव सेवक इव तं हीरसूरिं भेजिवान् सेवते स्म । वायुश्च त्रिधा वर्ण्यते शीतो, मन्दः, सुरभिश्च । तदेव त्रैविध्यं दर्शयति । किं कुर्वन् गन्धवाहः । नैका अनेकस्थानस्थायिनी कल्लोलिनीस्तरङ्गिणी कल्लोलयन् स्वरंहःप्राबल्येन कल्लोलमालाकलिताः कुर्वन् । एतेन शीतलः । पुनः किंभूतः । मन्दं शनैः स्मेरतो विजृम्भमाणान् । कुसुमितानित्यर्थः । उर्वीरुहान् विविधवृक्षान् आन्दोलयन् तरलीकुर्वाणः । एतेन मन्दः । वनगहनानोकहास्फालनेन मन्दीभूत इत्यर्थः । पुनः किंभूतः । स्वर्णद्याः पर्वतस्यार्कपत्वेनात्युच्चैस्तरत्वाद्गगनगङ्गायाः पद्मानां कमलानां पौष्पं रजोभिः करम्बीकृतो व्याप्तः । एतेन सुरभिः ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદગિરિનો શીતલ, મંદ અને સુરભિ પવન આચાર્યને સેવકની જેમ અનુસરતો હતો. અનેક સ્થાનમાં રહેલી નદીઓને કલ્લોલિત કરતો હોવાથી શીતલ; વૃક્ષોને મંદ-મંદ આંદોલન (ચંચલ) કરતો હોવાથી મંદ, અને આકાશગંગામા કમલોની રજથી વ્યાપ્ત કરતો હોવાથી સુરભી–આવો પવન વહી રહ્યો હતો. ॥ ૭૭ ॥

कुत्रचित्तोरणस्रग्विलासश्रियं बिभ्रति व्योमसंचारिणः सारसाः ।
सिद्धपुर्यां यियासोः पुरस्तात्प्रभोर्विश्वकर्त्रेव मङ्गल्यमाला कृता ॥ ७८ ॥

कुत्रचित्कस्मिंश्चनार्बुदशैलप्रदेशे व्योम्नि आकाशे संचरन्त्युड्डीयमाना गच्छन्तीत्येवंशीला गगनगामिनः सारसाः पक्षिविशेषाः प्रसिद्धाः पक्षिणस्तोरणस्रजः तोरणमालाया विलासश्रियं लीलालक्ष्मीं बिभ्रति धारयन्ति । उत्प्रेक्ष्यते सिद्धिपुर्यां निर्वृतिनगर्यां यियासोर्गन्तुमिच्छोः प्रभोर्हीरसूरीन्द्रस्य पुरस्तादग्रतः विश्वकर्त्रा सर्ववस्तुविधायिना विधिना कृता विहिता मङ्गल्यमाला । वन्दनमालिकेव । जगत्कर्त्रा वा रचितेति शेषः ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદ પર્વતનાં કોઈ પ્રદેશમાં ગગનગામી 'સારસ' પક્ષીઓ તોરણની માલારૂપે શોભા ધારણ કરતા હતા, જાણે મુક્તિરૂપી નગરીમા જવાની ઈચ્છાવાળા આચાર્યની આગળ બ્રહ્માએ મંગલમાલાની રચના કરી ન હોય ! ॥ ૭૮ ॥

क्वापि झाङ्कारिणो निर्झरान्भःप्लवाः प्लावयन्ति स्म तत्पर्वतोपत्यकाम् ।
सिद्धसिन्धुर्नभस्तो निरालम्बना निष्पतन्तीह वल्प्तावलम्बा किमु ॥ ७९ ॥

क्वापि कुत्रचित्स्थाने झाङ्कार इति शब्दोऽस्त्येष्विति झाङ्कारिणः । निर्झराणां ध्वनेर्झाङ्कार इति संज्ञा । यदुक्तं पाण्डवचरित्रे 'झरन्निर्झरझाडकारी' इति । सशब्दा निर्झराणामम्भःप्लवाः पयःप्रवाहास्तत्पर्वतोपत्यकामर्बुदाचलशिखराधोभूमिकां शिखरापेक्षयोपत्यकां प्लावयन्ति स्म निर्भरं भरन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते निरालम्बना निर्गताधारा अत एव नभस्तो गगनाङ्गणादालम्बनराहित्यान्निष्पतन्ती अधोऽश्रयन्ती सती । पुनरिहार्बुदाचले क्लृप्तो निर्मितोऽवलम्ब आश्रयो यया तादृशी सिद्धसिन्धुः किमु गगनगङ्गेव । निर्झरपयसामत्यौज्ज्वल्याद्गङ्गोत्प्रेक्षा ॥

શ્લોકાર્થ

'ઝંકાર'નો ધ્વનિ કરતાં ઝરણાના પાણીપ્રવાહો પર્વતની નિમ્ન ભૂમિને પ્લાવિત (જલપૂર્ણ) કરતા હતા, જાણે આકાશમા નિરાલંબન રહેવાના કારણે ભૂમિ ઉપર પડતી આકાશગંગા, અર્બુદ પર્વતનું આલંબન લઈને રહી ગઈ ન હોય ! ॥ ૭૯ ॥

पर्वते क्वचित्कुर्वतेऽन्तर्मदैर्मेदुराः कुञ्जरा गर्जिविस्फूर्जितम् ।
यज्जितेनेव विन्ध्याद्रिणा प्राभृतं प्रापिताः शक्रनागानुवादा इमे ॥ ८० ॥

पर्वते गौरीगुरुसुतेऽचले कुत्रचित् गह्वरादिप्रदेशे अन्तर्मध्ये मद उन्मादो दानप्रवाहो वा तेन मेदुरा स्वेच्छाचारित्वात्पुष्टाङ्गाः कुञ्जरा' षष्ठिहायना यूथनाथा गजा' । यदुक्तमुत्तराध्ययने 'कुञ्जरे सट्ठिहायने' इति । गर्जिविस्फूर्जितं गर्जारवस्फूर्तिं कुर्वते । सजलजलदवद्गर्जन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते यज्जितेन अर्बुदपर्वतपराभूतेन विन्ध्याद्रिणा जलवालकशैलेन शक्रनागमिन्द्रगजमैरावणमनुवदन्त्यनुकुर्वन्ति ऐरावणोपमानाः । अथ वा हरिवारणमनु पश्चाद्वदन्ति वयं पूर्वं शोभातिशयादिभिः प्रथमतो गणनीया ऐरावतस्तु अस्मात्पश्चाद्गणनीय इति कथयन्ति वा । हस्तिमल्लप्रतिमल्ला इत्यर्थः । इति शक्रनागानुवादा इमे प्रत्यक्षलक्ष्या गजा हस्तिनः प्राभृतमुपदां प्रापिताः ढौकिता इव ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદ પર્વતનાં કોઈ મદોન્મત ગજેન્દ્રો 'ગર્જારવ' કરતા હતા. અર્બુદાચલથી પરાભવ પામેલા વિંધ્યાચલ પર્વતે, ઐરાવત હાથીની ઉપમા પામેલા ગજેન્દ્રો અર્બુદપર્વતને ભેટણારૂપે આપ્યા ન હોય ! ॥ ૮૦ ॥

आशुगालोलसालाङ्गहारो भ्रमद्भृङ्गवाग्गीतिवेल्लल्लताहस्तकः ।
सूरिपादाम्बुजस्पर्शमासाद्य यो नृत्यतीव प्रमोदं दधद्भूधरः ॥ ८१ ॥

सूरेर्वाचयमचक्रवर्तिनः पादाम्बुजयोश्चरणकमलयोः स्पर्शमनुषङ्गमासाद्य संप्राप्य प्रमोदं मनस्यानन्दं दधद्दधन् यो भूधरोऽर्बुदाचलो नृत्यतीव नृत्यं करोतीव । नृत्यलक्षणानि दर्शयति । किंभूतः । आशुगैः शीघ्रगामिभिरतिवेगवत्तरैः पवनैः कृत्वा आसाम

स्त्येन शाखाप्रशाखादिभिः सार्धं लोलाश्चपलाः सजायमाना ये साला नानाजातीयतरवः त एव तैः कृत्वा वा अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो नाटकाभिनयदर्शनं यस्य । पुनः किंभूतः । भ्रमन्तो विविधविकसितकुसुममकरन्दपानार्थमितस्ततः पर्यटन्तो ये भृङ्गास्तेषां वाग्वाण्येव गीतिर्गानं यस्य । 'वाण्या भृङ्गी पिकीरवा, इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा चेल्लन्त्यो मरुत्तरला भवन्त्यो या लता वल्लयस्ता एव हस्तका विविधहस्तचेष्टनानि यस्य ॥

श्लोकार्थ

શિઘ્રગામી પવનથી ચંચલ બનેલાં અનેક જાતિનાં વૃક્ષોએ જ્યાં અંગમરોડ રૂપ અભિનય કર્યો છે રસપાન માટે આમતેમ ભમતા ભ્રમરોના ગુંજારવ રૂપ જ્યા સંગીત છે, તેમજ પવનથી ચપલ બનેલી લતાઓ રૂપ વિવિધ પ્રકારની હાથની જ્યાં ચેષ્ટાઓ છે; તેવા પ્રકારનો અર્બુદ પર્વત; આચાર્યનાં ચરણકમલનો સ્પર્શ પામીને હૃદયમાં આનંદ ધારણ કરતો જાણે નૃત્ય કરતો ન હોય ! ॥ ૮૧ ॥

यः परान्कौतुकैः काममुत्कण्ठयन्नास्य जह्रे मनश्चित्रमत्रास्ति किम् ।
स्मेरयन्नप्यशेषं कुमुत्काननं पद्ममुद्बोधयेत्पार्वणेन्दुः किमु ॥ ८२ ॥

योऽर्बुदाचलः परान्परजनान् कौतुकैरात्मीयालोकनीयानेककौतूहलैः कृत्वा काममतिशयेन उत्कण्ठयन्नुत्सुकभाव प्रापयन् सन्नपि अस्य हीरसूरेर्मनो मानसं न जह्रे न हृतवान् न स्ववशीचक्रे । अत्रेह स्थाने किं चित्रं किमाश्चर्यम् । तदेव दृढयति अशेषं समस्तं कुमुदां कैरवाणां काननम् । वृन्दमित्यर्थः । स्मेरयन्विकाशयन्नपि पार्वणेन्दुः पूर्णिमासंबन्धी चन्द्रमाः पद्मं सूर्योदयविकसनशीलं कमलं किमुद्बोधयेद्विनिद्रीकुर्यात् विकाशयेत् अपि तु न ॥ इत्यर्बुदाचलकौतुकानि ॥

श्लोकार्थ

અર્બુદાચલ પોતાનાં અનેક કૌતુકોથી અન્ય જનોને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરતો હોવા છતાં પણ આચાર્યના ચિત્તને હરી શકયો નહીં; પરંતુ એમાં આશ્ચર્ય શું ? પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર સમસ્ત કુમુદ વનને વિકસિત કરતો હોવા છતા પણ શું સૂર્યવિકાસી કમલને વિકસિત કરી શકે ? નહીં જ ! ॥ ૮૨ ॥

મન્દમન્દં ચલન્નર્બુદોર્વીધરાધિત્યકામધ્યરોહદ્યતીનાં પતિઃ ।
શંભુસૌધૈઃ પવિત્રીકૃતોર્વીતલાં રૂપ્યશૈલસ્ય ચૂલામિવેચ્છાવસુઃ ॥ ૮૩ ॥

યતીનાં શ્રમણાનાં પતિઃ સ્વામી હીરસૂરિર્મન્દમન્દં શનૈઃ શનૈઃ । 'ગગનમવજગાહે મન્દ મૃગાઙ્ક' ઇતિ ચમ્પૂકથાયામ્ । ચલન્સંચરન્નર્બુદોર્વીધરસ્યાધિત્યકામૂર્ધ્વભૂમિકામધ્યરોહદારૂઢવાન્ સંપ્રાપ્ત । ક ઇવ । ઇચ્છાવસુરિવ । યથા ધનદઃ કૈલાશશૈલસ્ય ચૂલામધિરોહતિ । કિંભૂતામધિત્યકાં ચૂલાં ચ । શંભૂનાં વૃષભાદિચતુર્વિંશતિતીર્થંકૃતાં સૌધૈ યદ્યપિ ભરતકારિતઃ સિંહનિષદ્યાનામા એક એવ પ્રાસાદઃ । તથાપિ સુરવિદ્યાધરરાજભિરન્યેઽપિ તત્પાર્શ્વે પ્રાસાદા કારિતાઃ સંભાવ્યન્તે શત્રુંજયરૈવતાચલાદિવત્ । અથ યદ્યેક એવ તદા સર્વોત્તમત્વાત્પૂજ્યત્વાદ્વા વહુવચનમ્ । પક્ષે શંભોરીશ્વરસ્ય સૌધૈઃ પત્નીપુત્રપ્રમથાદિગણાનાં પરિજનપરિવારાણાં મન્દિરૈઃ કૃત્વા પવિત્રીકૃત પાવનં નિર્મિતમુર્વીતલ ભૂમીપીઠં યસ્યાઃ સા ॥

શ્લોકાર્થ

ઈશ્વરની પત્ની, પુત્રગણ આદિ પરિજનોનાં મંદિરોથી પવિત્ર થયેલી કૈલાસ પર્વતની ચૂલિકા ઉપર અથવા ભરતચક્રવર્તીએ નિર્માણ કરેલા ઋષભ આદિ ચોવીશ તીર્થંકરોના પ્રાસાદોથી જેની ભૂપીઠ પવિત્ર બનેલી છે તેવા કૈલાસ પર્વતની ચૂલિકા ઉપર કુબેર આરોહણ કરે તેમ મંદ મંદ ચાલતા આચાર્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિએ અર્બુદ પર્વતની ભૂમિ ઉપર આરોહણ કર્યું ॥ ૮૩ ॥

પુણ્યભાજાં હૃદાકૃષ્ટિમન્ત્રાનિવ શ્રીમદર્હદ્‌ગૃહાન્નિર્જિતસ્વર્ગૃહાન્ ।
અર્બુદશ્રીવતંસાયમાનાન્પ્રભુર્નેત્રપત્ત્રૈરસૌ પ્રીતચેતાઃ પપૌ ॥ ૮૪ ॥

અસૌ પ્રભુર્હીરસૂરિઃ શ્રીમત શોભાશાલિનઃ અર્હદ્‌ગૃહાન જિનપ્રાસાદાન્ । અથ વા શ્રીસ્ત્રિભુવનાધિપત્યલક્ષ્મીર્વિદ્યતે । યેષામ્ તાદૃશાનામર્હતાં તીર્થંકૃતાં ગૃહાન્ વિહારાન્ નેત્રપત્ત્રૈર્લોચનદલૈઃ નયનપુટકૈર્વા પપૌ સાદરમવલોકયતિ સ્મ । કિંભૂતઃ । પ્રીત મોદં પ્રાપ્ત ચેતો મનો યસ્ય । કિંભૂતાન્ શ્રીમદર્હદ્‌ગૃહાન્ । નિર્જિતાનિ નિજજગજ્જૈત્રવૈભવૈરભિભૂતાનિ સ્વર્ગૃહાણિ વૈજયન્તાદિસ્વર્ગગેહાનિ વિમાનાનિ વા યૈઃ । પુનઃ કિંભૂતાન્ । અર્બુદસ્ય હિમાદ્રિનન્દનગિરેઃ શ્રિયા લક્ષ્મ્યા અવતંસાયમાનાન્ શિરઃશેખરવદાચરતઃ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે પુણ્યભાજાં સુકૃતિનાં સાધૂનાં હૃદાં માનસાનામાકૃષ્ટેરાકર્ષણસ્ય મન્ત્રાનિવ ॥

શ્લોકાર્થ

હૃષ્ટ-પુષ્ટ ચિત્તવાળા થયેલા હીરવિજયસૂરિએ પોતાનાં નેત્રોથી પોતાની લક્ષ્મીથી જેણે દેવવિમાનો જીતી લીધાં છે, તેવા અર્બુદાચલની લક્ષ્મીનાં મુગટ સમાન શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના પ્રાસાદોનું પાન કર્યું ! અર્થાત્ જિનમંદિરોના દર્શન કર્યાં. તે મંદિરો તે જાણે પુણ્યવંત પુરૂષોનાં હૃદયોને આકર્ષવા માટેનાં આકર્ષણ-મંત્રો ન હોય ! ॥ ૮૪ ।.

यत्र विश्वत्रयीश्रीनिवासा जिनाधीशसौधाः स्वशृङ्गाग्रदण्डोपधेः ।
स्वर्गृहानूर्ध्वमुत्तम्भ्य पाणीन्निजान्मर्त्सयन्तीव भूषाभिरुत्सेकिनः ॥ ८५ ॥

यत्रार्बुदाचले जिनानां सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनाथास्तेषां सौधा मन्दिराणि प्रासादाः । सौधशब्दः पुंनपुंसके । 'गुददोहदकुमुदच्छदकन्दार्बुदसौधमेघोत्सेधकबन्धौ' इति लिङ्गानुशासने । स्वेषामात्मनां शृङ्गाणां शिखराणामग्रे उपरिभागे निबद्धानां दण्डानां ध्वजालम्बनबन्धनयष्टीनामुपधेः कपटान्निजानात्मीयान् पाणीन् उत्तम्भ्य ऊर्ध्वीकृत्य । उत्प्रेक्ष्यते स्वर्गृहान्देवलोकसंबन्धिसौधान् वैजयन्तादिकान् प्रासादान् भूषाभिः स्वकीयशोभाभिः कृत्वा निर्भर्त्सयन्ति तिरस्कुर्वन्तीव । किंभूता जिनाधीशसौधाः । विश्वत्रय्यास्त्रिलोक्याः श्रीणां लक्ष्मीणां निवासाः वासवेश्मानि । पुनः किंभूताः । भूषाभिः स्ववपुर्वैभवैः उत्सेकिनो गर्वविशवशंवदा मदोद्धुराः । 'उपदा विविशुस्तस्य नोत्सेकाः कोशलेश्वरम्' इति रघौ ॥

શ્લોકાર્થ

અર્બુદાચલ પર રહેલા, ત્રણે લોકની લક્ષ્મીનાં સ્થાનભૂત અને પોતાની શોભાથી ગર્વિત બનેલા જિનમંદિરો, જાણે પોતાનાં શિખરના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા ધ્વજદંડના બ્હાને પોતાના હાથ ઊંચા કરીને વૈજયંત આદિ દેવ વિમાનોનો તિરસ્કાર કરતા ન હોય ! ॥ ૮૫ ॥

निस्वणत्किङ्किणीमारुतान्दोलिता यत्पताका विलोक्येन्दुकुन्दोज्ज्वलाः ।
किं वहत्युर्मिनिर्घोषहुंकारिणी स्पर्धया सिद्धसिन्धुर्नभःपद्धतौ ॥ ८६ ॥

उर्मीणां महत्कल्लोलानां निर्घोषैः शब्दैः कोलाहलै कृत्वा एता· कियन्मात्रावत्पुरः अहमेवास्मि नापरा कापि क्वापि इति स्पर्धामादधती सती हुंकारोतीत्येवंशीला अथ

वा पताः पताका। किं मां जयिष्यन्तीति गर्वात् हुंकरोतीत्येवंशीला सिद्धसिन्धुः स्वर्गङ्गा नभःपद्धतौ गगनमार्गे स्पर्धया संहर्षेण वहति प्रसरति । 'स्रोतः सारस्वतं वहत्' इति चम्पूकथायाम् । 'वहत्प्रवर्तमानं प्रसरच्च' इति तट्टिप्पनके । किं कृत्वा । निक्वणन्त्यः शब्दायमाना। किंकिण्यः क्षुद्रघण्टिका घुर्घुरिका यासु । तथा मारुतैः पवनैः आन्दोलितास्तरलीकृताः । तथा इन्दुश्चन्द्रः कुन्दानि मुचकुन्दकुसुमानि तद्वदुज्ज्वला धवला। येषां चैत्यानांपताकावैजयन्तीर्विलोक्य दृष्ट्वा ॥ इत्यर्बुदाचलसर्वप्रासादवर्णनम् ॥

श्लोकार्थ

घंटडीओनां अवाज करती, पवनवडे फरकी रहेली चंद्र अने मचकुंद जेवी उज्जवल जिनप्रासादोनी धजा जोईने आकाशमार्गे चालती आकाश गंगा "आ मारी आगळ शु मात्र छे !" आ प्रकारनी स्पर्धा करती जाणे कल्लोलोनां कोलाहल शब्दोथी हुंकारो करती न होय ! ॥ ८६ ॥

अथ पृथक्पृथक्प्रासादवर्णनम्

वैमलीयवसतिं व्रतीशिता दुग्धसिन्धुवयसीमिवैक्षत ।
श्वेतदन्तितुरगान्वितां सुधाशालिनीं जिनपवित्रितान्तराम् ॥ ८७ ॥

व्रतीशिता मुनिनायकः सूरि विमलस्येयं वैमलीया सा चासौ वसतिश्च विमलमन्त्रिनिर्मापितादिदेवप्रासादमैक्षत पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धसिन्धोः क्षीरसमुद्रस्य वयसीं सखीमिव । क्षीरसमुद्रसाम्यं दर्शयति । किंभूतां वसतिं वयसीं च । श्वेता धवला आरासोपलमयत्वात् तथा दन्तिनो गजा विमलमूर्तिपूरवर्तिन तथा तुरगो विमलसविधाध्यासितोऽश्व । अन्ये वा पक्षे श्वेतदन्ती ऐरावणः श्वेततुरग उच्चैःश्रवाः । यदुक्तम् 'पयोनिलीनाभ्रमुकामुकावली,' तथा 'सहस्रमुच्चैःश्रवसां वहन्निव, इति । एतद्द्वयमपि नैषधे । एतेन क्षीरार्णवे ऐरावणोच्चैःश्रवसां बाहुल्यं प्रतिपादितम । ततोऽत्राप्यैरावतोच्चैःश्रवसश्चेत्युक्ते न कोऽपि दोष। तैरन्वितां कलिताम् । पुनः किंभूताम् । सुधया पक्वचूर्णकलेपेन अमृतेन च शालते शोभते इत्येवंशीलाम् । पुन: किंभूताम् । जिनैर्विविधप्रतिमारूपतीर्थकृद्भिः अथवा जिनेन मूलनायकभूतेन ऋषभदेवेन कृष्णेन तस्य समुद्रशायित्वेन पवित्रित पावनीकृतम् । अथ वा पविं वज्रं त्रायते पाणौ लालयति रक्षतीति पवित्रःशक्र तीर्थे कदाचिद्वन्दनागतः, अथ च कदाचिदनुजमिलनागतः पुरंदरः विष्णुशक्रौ संजातौ सम्यक् प्रादुर्भूतौ अस्मिन् तादृशमन्तरं मध्यं यस्या. ॥

શ્લોકાર્થ

શ્વેત હસ્તિથી અને અશ્વથી યુકત, સુધા જેવો ઉજ્જવલ કાંતિથી શોભતી તેમજ મધ્યમા જિનબિંબવડે પવિત્ર બનેલી જાણે ક્ષીરસમુદ્રની સખી ન હોય, તેવી વિમલવસહીને હીરવિજયસૂરિએ જોઇ, અર્થાત્ વિમલશાહ મંત્રીએ શુદ્ધ આરસનાં પાષાણથી બંધાવેલો જિન પ્રાસાદ જોયો ॥ ૮૭ ॥

कुक्षिसात्कृतमवेक्ष्य सिंहिकासूनुना स्वपतिशीतदीधितिम् ॥
चैत्यकैतववतीव कौमुदी तद्भयादिह समेत्य तस्थुषी ॥ ८८ ॥

चैत्यं विमलवसतिरेव कैतवं कपटं विद्यते यस्याः सा चैत्यकैतववती कौमुदी चन्द्रज्योत्स्ना तस्य स्वभर्तृराहोर्भयादिहार्बुदगिरौ समेत्यागत्य तस्थुषी स्थितवतीव । किं कृत्वा । स्वस्यात्मनः पतिं शीतदीधितिं चन्द्रमसं सिंहिकासूनुना केसरिणा स्वर्भानुना वा कुक्षिसात्कृतं भक्षितं गिलितं वा अवेक्ष्य दृष्ट्वा ॥

શ્લોકાર્થ

પોતાનાં પતિ ચન્દ્રને રાહુથી ગ્રસ્ત થયેલો જોઇને ચન્દ્રપ્રિયા જ્યોત્સ્ના જાણે રાહુના ભયથી વિમલવસતીના બ્હાને આવીને રહી ન હોય ! ॥ ૮૮ ॥

चैत्यमूर्धविधुकान्तनिष्पतत्पाथसि प्रतिमिते र्निभाद्विधुः ।
लक्ष्मपङ्कमपनेतुमात्मनः स्नाति दुग्धजलधेर्धिया किमु ॥ ८९ ॥

विधुश्चन्द्रमा दुग्धजलधेः क्षीरसमुद्रस्य धिया बुद्धया । भ्रमेणेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते आत्मनः स्वस्य मण्डलहृदयवर्तिनं लक्ष्म लाञ्छनमेव पङ्कं कर्दममपनेतुं क्षालयितुं किमु स्नाति स्नानं करोतीव । कस्मात् । चैत्यस्य विमलवसतेर्मूर्धनि शिखरोपरितनभागे संदब्धेभ्यः संकल्पितेभ्यो विधुकान्तेभ्यश्चन्द्रकान्तरत्नेभ्यो निष्पतति चन्द्रकिरणसंपर्काद्धिनि सरति पायसि पयःपूरे प्रतिमिते. प्रतिबिम्बस्य निभाद्व्याजात् ॥

શ્લોકાર્થ

ચંદ્રકિરણોના સંપર્કથી વિમલ વસહીના શિખર ઉપર રહેલા ચંદ્રકાંતમણીઓમાંથી નીકળતા જલમા પ્રતિબિંબરૂપે રહેલો ચંદ્ર જાણે ક્ષીરસમુદ્રની કલ્પનાથી પોતાના મંડલમાં રહેલા લાંછનરૂપ કાદવને સાફ કરવા માટે આવેલો ન હોય ! ॥ ૮૯ ॥

यन्मणीमयशिखासु बिम्बितं बिम्बमम्बरमणिर्वहन्व्यभात् ।
ईयिवानयमियत्तया श्रियः कौतुकादनुमिमीषयास्य किम् ॥ ९० ॥

यस्या विमलवसतेर्मणीमयशिखासु रत्नराशिरचितशिखरेषु बिम्बित प्रतिबिम्बमत्यच्छतया संक्रान्त बिम्बं स्वमण्डलं वहन्नम्बरमणिर्गगनरत्न भास्करो व्यभाद्भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते-कौतुकात्कुतूहलादस्य मूलप्रासादस्य श्रियो लक्ष्म्या इयत्तया एतावत्प्रमाणत्वेनानुमिमीषया अनुमातु प्रमाणीकर्तुमिच्छया अयं भास्वानीयिवान्कि चैत्ये समेत इव ॥

શ્લોકાર્થ

વિમલવસહીનાં મણીમય શિખરો ઉપર જેનું પ્રતિબિંબ પડે છે, તેવા પોતાના બિંબને વહન કરતો સૂર્ય શોભે છે, તે જાણે કૌતુકથી ચૈત્યની લક્ષ્મીનું પ્રમાણ કાઢવાની ઇચ્છાથી 'સૂર્ય પ્રમાણ લક્ષ્મી છે કે શું ?' એ માપ કાઢવા માટે જ જાણે ચૈત્યમાં આવેલો ન હોય ! ॥ ૯૦ ॥

इह जिनालयवज्रविनिर्मिताम्बरविलम्बिशिखाग्रनिघर्षणात् ।
उरसि रन्ध्रमजायत यामिनीप्रणयिनः कपटादिव लक्ष्मणः ॥ ९१ ॥

यामिनीप्रणयिनो निशाप्राणनाथस्योरसि वक्षःस्थले । उत्प्रेक्ष्यते लक्ष्मणो लाञ्छनस्य कपटाद्रन्ध्रं छिद्रमजायत जातमिव । कस्मात् । इहार्बुदपर्वते जिनालयस्य भगवद्गृहस्य वज्ररत्नैर्हीरकमणिभिर्निर्मितायां रचितायास्तथा अम्बरमाकाशमालम्बते आश्रयते इत्येवंशीलायां शिखायाः शिखरस्य अग्रे उपरितनभागेऽतिघर्षणात् नितरां घृष्टेः ॥

શ્લોકાર્થ

ચંદ્રના વક્ષસ્થલમાં લાંછનના બ્હાને છિદ્ર થયેલું છે ! અર્બુદાચલનાં વજરત્નમય ગગનચુંબી શિખરોનાં અગ્રભાગ સાથે નીરંતર ઘસાવાથી જાણે ચંદ્રમાં છિદ્ર પડી ગયું ન હોય ! ॥ ૯૧ ॥

अभितः सितपद्मसतेर्विशदः शुशुभे लघुदेवगृहप्रकरः ।
उडुयौवतमेतदिहोपगतं शशिना सह रन्तुमिवाम्बरतः ॥ ९२ ॥

सितायाः श्वेतोपलमयत्वादुज्ज्वलाया अथ वा सुधाधवलितत्वेन विशदायाः पद्मसते-र्मूलप्रासादस्य अभितश्चतुर्ष्वपि दिक्षु पार्श्वेषु वा विशद आरासोपलमयत्वादत्यवदातः लघुर्मूलप्रासादापेक्षया स्वल्पप्रमाणोच्चैस्तरः देवगृहाणां देवकुलिकानां प्रकरः समूहः शुशुभे भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते शशिना स्वभर्त्रा विधुना सह रन्तुं विविधविलास विधातुम-म्बरत आकाशादिह रसिकदम्पतीनां क्रीडोचिते अर्बुदाचले उपगतं आयातमुडवस्तारा एव यौवतं चन्द्रनितम्बिनीनिवह इव ॥

શ્લોકાર્થ

વિમલવસહીનાં અતિ ઉજ્જવલ મૂલ પ્રાસાદની ચારે દિશાઓમાં નાની નાની ઉજ્જવલ દેવકુલિકાઓ શોભે છે, તે જાણે પોતાના પતિ ચન્દ્રની સાથે ક્રીડા કરવા માટે આકાશમાંથી તારાઓરૂપી ચંદ્રની પ્રિયાઓ આવેલી ન હોય ! ॥ ૯૨ ॥

निर्ग्रन्थपृथिवीनाथश्चैत्यं विमलमन्त्रिणः ।
वैजयन्तमिव प्रीत्या प्राविशत्त्रिदशेश्वरः ॥ ९३ ॥

निर्ग्रन्थनामनराणां पृथिवीनाथो राजा सूरीन्द्रः प्रीत्या प्रमोदेन विमलनाम्नो मन्त्रिणः सचिवस्य चैत्यं प्रासादं प्राविशत् विमलवसतिमध्ये प्रविशति स्म । क इव । त्रिदशा-नामीश्वरो नायकः शक्रः यथा वैजयन्तं वैजयन्तीनाम्नी पताका अस्त्यस्मिन्निति वैजयन्तः तं प्रासादं प्रविशति ॥ इति विमलवसतिवर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઇન્દ્ર 'વૈજયન્તી' નામની ધજાવાળા 'વૈજયન્ત' નામના પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરે તેમ નિર્ગ્રંથોના રાજા હીરવિજયસૂરિએ વિમલમંત્રીએ બંધાવેલા વિમલવસહી નામના ચૈત્યમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૯૩ ॥

वप्ताब्धिर्मथितोऽनवाप्तपदवत्कुत्रापि बन्धुर्विधुः
शून्ये व्योमनि बम्भ्रमीति विपिनेऽप्यन्यः स्थितः स्वस्तरुः ।
क्षिप्तैका तु जनार्दनेन सदने पुंसा पुराणेन मे
जामिः श्रीरपरा सुधापि च सुरैः पानेन निष्ठाप्यते ॥ ९४ ॥

दुःखं कामगवी परा चरति च प्रोत्तानयानाम्बरे
धत्ते कौशिकपत्यगोत्रदमनो मन्मूर्ध्नि पादं पुनः ।
इत्याद्यर्तिमधीश भिन्धि किमिदं वक्तुं जिनं सप्रजः
स्वर्दन्तीव समागतो गजगणस्तेनालुलोके पुरः ॥ ९५ ॥ (युग्मम्)

तेन हीरसूरिणा पुरोऽग्रे विमलवसतिप्रदेशे प्रथममेव गजानां श्वेतोपलनिर्मितानां हस्तिनां गणो व्रज आलुलोके दृष्टः । उत्प्रेक्ष्यते जिनं वृषभतीर्थंकरं विश्वस्यादिसृष्टिकरमथ वा जगत्पालकत्वेन जिनं ब्रह्मरूपेण विश्वं सृजति नारायणरूपेण पालयति ईश्वररूपेण च संहरतीति । 'एकमूर्तिस्त्रयो देवाः' इति परसमये । इद वक्ष्यमाणं वक्तुं कथयितुं सप्रजः ससंतानः । 'तोकापत्यप्रसूतयः । तुक्प्रजा' इति हैम्याम् । स्वर्दन्ती किमैरावण इव समागत इह संप्राप्तः । इदं किम् । हे अधीश, हे जगत्प्रभो, त्वं मे मम इति पूर्वोक्तप्रकारा काव्यस्यादौ वर्तमाना आदौ यस्यास्तादृशीमर्तिं मानसीं चिन्तामत्युद्भूतां पीडां शारीरिकीं व्यथां वा भिन्धि निवारय मूलादुन्मूलय । इति किं तानेव प्रकारान्प्रदर्शयति मे मम वप्ता पिता अब्धिः क्षीरसमुद्रः अर्थादेव लभ्यते । चतुर्दशानामपि रत्नानां क्षीरनीरनिधौ समुत्पन्नत्वेन तज्जनक एव गीयते । स मथितो हरिणा सुराभ्यर्थितसुधारसंकृते भुजंगराजं नेत्रीकृत्य मन्दरगिरिं च मन्थानकं विधाय विलोडितः । बन्धुः पुनर्मम सहोदरो विधुश्चन्द्रमा कुत्रापि नगरग्रामादिस्थाने अनवाप्तमलब्धं पदं वासस्थानं येन तद्वत् शून्ये निर्मानुषे व्योमनि आकाशमार्गे बम्भ्रमीति अतिशयेन पर्यटति । अपि पुनरन्यो बन्धुः स्वस्तरुः कल्पद्रुमः कुत्रापि जनसंगते पुरादौ प्रदेशे अप्राप्तावस्थितिरिव विपिने कानने स्थितो गत्वा उषित । तु पुनरेका मे जामिर्भगिनी श्रीर्लक्ष्मीर्जनार्दनेन लोकपीडा

कारकेण पुराणेन जीर्णेन वृद्धेन पुंसा पुरुषेण । कृष्णेनेत्यर्थः । सदने स्वमन्दिरे क्षिप्ता रक्षिता । अपि च पुनरपरान्या । द्वितीया स्वसा सुधा पीयूषरूपा सुरैर्देवैः पानैर्पीतिभिः कृत्वा निष्ठाप्यते क्षयं नीयते । च पुनरितरा तृतीया मम भगिनी कामगवी सुरसुरभी दुःख महाकष्ट प्रोत्तानमूर्ध्वं पादा अधो वपुरिति व्यवस्थया याम गमनं यस्यास्तादृशी सती अम्बरे आकाशाटव्यां चरति गोचरं कुरुते गच्छति वा । 'चर गतिभक्षणयोः' इति धात्वर्थात् । तथा 'कस्या नोत्तानगाया दिवि सुरसुरभेरास्यदेशं गताग्रैः' इति नैषधे । पुनर्गोत्राणां वशानां कुलस्य वा जगद्गोत्राणां यावत्पर्वतानां च दमनो ध्वंसकृत्पक्षच्छेत्ता च तथा कौशिक उलूकः शक्रश्च मन्मूर्ध्नि मम मस्तके पादं चरणं धत्ते । कुत्रापि जनपदे यदा कस्यचित्तिरस्काररूपनिकृष्टवचन प्रोच्यते तदा अरे उलूक इति कथ्यते । तच्च लाभपुरसत्कपंझालमेवातमण्डलादावधुना प्रसिद्ध वर्तते । तस्मात्त्स निन्द्यः इत्याद्यर्ति निवारय ॥ युग्मम ॥

શ્લોકાર્થ

હીરવિજયસૂરિએ વિમલવસહીમાં પહેલાં શ્વેત આરસમય હાથીઓનો સમૂહ જોયો. પોતાના પરિવારસહિત તે ઐરાવણ હાથી જિનેશ્વર ભગવંતની આગળ પોતાના દુ:ખો દૂર કરવા માટે જાણે આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરતો ન હોય ! (બ્રહ્મસ્વરૂપે જિન સૃષ્ટિનું સર્જન કરે, વિષ્ણુસ્વરૂપે જિન જગતનું પાલન કરે અને મહેશ સ્વરૂપે જિન સૃષ્ટિનો સંહાર કરે. આ પ્રકારે ઈતર શાસ્ત્રોમાં જિનના ત્રણ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યાં છે) હે જગદીશ, મારા પિતા ક્ષીરસમુદ્રનું દેવોએ મંથન કર્યું, મારો ભાઈ ચન્દ્ર કોઈપણ જગ્યાએ સ્થાનપ્રાપ્તિ નહીં થવાથી શૂન્ય આકાશમા પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે, મારો બીજો ભાઈ કલ્પવૃક્ષ જંગલમાં ભટકી રહ્યો છે. મારી મોટી બ્હેન લક્ષ્મીને જનાર્દન (મનુષ્યને પીડાકારી) વૃદ્ધપુરૂષ કૃષ્ણે પોતાના ઘરમાં રાખી છે. મારી બીજી બેન સુધા (અમૃત) ને દેવોએ પી–પીને ખલાસ કરી નાંખી છે, મારી નાની બેન કામધેનુ બિચારી આકાશમાં ઊંધે મસ્તકે ચરી રહી છે. (ચન્દ્ર, કલ્પવૃક્ષ, લક્ષ્મી, સુધા, કામધેનુતેમજ ઐરાવણ હાથી–આ બધાની ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપે પરશાસ્ત્રમાં ક્ષીર સમુદ્ર માનવામાં આવ્યો છે.) અને જગતનાં ગોત્રો–વંશો, કુળો અથવા પર્વતોનો નાશ કરનાર અને કૌશિક ઇન્દ્ર મારા મસ્તક ઉપર પગ મુકીને રહેલો છે. તે માટે હે ભગવંત, અમારા આ દુઃખો દૂર કરવા માટે જાણે ઐરાવણ હાથી પોતાના પરિવાર સહિત આવીને રહેલો ન હોય ! ॥ ૯૪॥ ૯૫ ॥

વિમલાભિધધીસખઃ પુરો દદૃશે તેન હયં વિભૂષયન્ ।
કિમુ સાર્થનિનંસયા શતક્રતુરુચ્ચૈઃશ્રવસં સમીયિવાન્ ॥ ૯૬ ॥

તેન મુનીન્દ્રેણ વિમલ ઇત્યભિધા નામ યસ્ય તાદૃશો ધીર્બુદ્ધિરેવ સખા સહાયો મિત્રં વા યસ્ય સઃ ધીસખશ્ચતુર્બુદ્ધિનિધાન પ્રધાનઃ દદૃશે દૃગ્ગોચરીકૃતઃ । કિં કુર્વન્ । હયં શ્વેતાશ્મતુરઙ્ગમં વિભૂષયન્ આરોહણેન શોભાં લમ્ભયન્ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે ઉચ્ચૈઃશ્રવોનામાનં નિજવાજિનમારુઢઃ સાર્થસ્યાર્બુદાચલાધિષ્ઠાયિવૃષભધ્વજજિનસ્ય નિનંસયા નન્તુમિચ્છયા સમીયિવાનાગતઃ શતક્રતુરિન્દ્ર ઇવ ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી હીરવિજયસૂરિએ શ્વેત અશ્વ ઉપર આરૂઢ થયેલા વિમલ બુદ્ધિવાળા વિમલશાહ મંત્રીને જોયા પોતાના ઉચ્ચૈશ્રવસ અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતને નમસ્કાર કરવા માટે જાણે ઇન્દ્ર આવ્યો ન હોય ! ॥ ૯૬ ॥

પ્રશ્રુતોપગતઃ પ્રભુભક્તિભરૈઃ સ્પૃહયન્નિવ સિદ્ધિપદાય પુનઃ ।
વિમલઃ સચિવોઽઞ્જલિશાલિશયદ્વિતયઃ સ્થિતવાન્ભગવત્પુરતઃ ॥ ૯૭ ॥

અઞ્જલિના લલાટપટ્ટે મુકુલીકરણેન યોજનેન વા શાલિ શોભનશીલં શયદ્વિતયં પાણિયુગલં યસ્ય તાદૃશો વિમલનામા સચિવઃ પ્રધાનઃ ભગવત્પુરતઃ યુગાદિજિનપતેઃ પુરસ્તાદગ્રે સંમુખં સ્થિતવાન્ તિષ્ઠતિ સ્મ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે પ્રભોર્ભગવતો ભક્તીનાં પ્રાગ્જન્મજનિતસેવાસક્તીનાં ભરૈરતિશયૈઃ પ્રભુતાં રોમદેશાધીશદ્વાદશપતિસાહિપ્રમુખાનેકરાજકપરાજયેનપૂર્વકં ભૂલોકાધિપત્યમુપગતઃ સંપ્રાપ્તોઽપિ પુનઃ સિદ્ધિપદાય અષ્ટમહાસિદ્ધિપ્રધાનસ્થાનાય મોક્ષનગરાય વા સ્પૃહયન્ કામયમાન ઇવ વાઞ્છન્નિવ । 'સ્પૃહેરીપ્સિતઃ । સ્પૃહેરિષ્ટઃ સંપ્રદાનસંજ્ઞઃ સ્યાત્ । હરયે સ્પૃહયતિ । વેતિ કેચિત્ । ગોપી હરિં સ્પૃહયતિ । ઈપ્સિત ઇતિ કિમ્ । પુષ્પેભ્યો વનં સ્પૃહયતિ' ઇતિ પ્રક્રિયાકૌમુદ્યામ્ ॥

શ્લોકાર્થ

વિમલશાહમંત્રી બે હાથ જોડી અંજલિ કરીને ભગવંતની આગળ રહેલા છે; જાણે ભક્તિપૂર્ણ હૃદયથી ભગવંતની આગળ સિદ્ધિપદની વાંછા કરતા ન હોય ! ॥ ૯૭ ॥

हरिन्मणीनिर्मितसंनिधिद्वया सिताश्मसोपानततिर्व्यलोक्यत ।
उपान्तविस्मेरवनीव जाह्नवी जिनं भजन्ती विजिता समज्ञया ॥ ९८ ॥

हरिन्मणीभिर्मरकतरत्नैर्निर्मितं रचितं संनिधिद्वयं पार्श्वयोर्द्वयं यस्यास्तादृशी सिताश्मनां स्फाटिकोपलानां सोपानततिरारोहणश्रेणी तेन गुरुणा व्यलोक्यत ददृशे । उत्प्रेक्ष्यते समज्ञया स्वकीर्त्या येन विजिता पराभूता सती जिनं मारुदेवं भगवन्तं भजन्ती सेवमाना जाह्नवी गङ्गेव । किंभूता जाह्नवी । उपान्तयोर्द्वयोः समीपपार्श्वयोः विस्मेरा विनिद्रा वनी काननं यस्याः । 'स्ववनीसंप्रवदत्पिकापि का' इति नैषधे ॥

श्लोकार्थ

મરકતમણી અને રત્ન વડે જેનાં બન્ને પડખાં રચાયાં છે, તેવી સ્ફટિક રત્નની સોપાન શ્રેણિ (પગથિયાંનીપંક્તિ) આચાર્યે જોઈ; સોપાન પંક્તિવડે પરાભવ પામેલી અને જેની બન્ને બાજુએ વિકસિત વન છે તેવી ગંગા નદી, જાણે ઋષભદેવ ભગવંતની ઉપાસના કરવા માટે આવી ન હોય ! ॥ ૯૮ ॥

व्रतीश्वरेणैक्ष्यत तोरणावली जिनालयद्वारि शुभस्य शंसिनी ।
जिनाधिभर्तुः किमु मुक्तिकन्यया कृतेयमुद्वाहविधौ विरञ्चिना ॥ ९९ ॥

व्रतीश्वरेण वाचंयमविभुना सूरिणा जिनालयस्य विमलवसतेर्द्वारि द्वारदेशे तोरणावली वन्दनमालिकामाला ऐक्ष्यत निरीक्षिता । किंभूता । शुभस्य शंसिनी प्रेक्षकाणां कल्याणकारिणी । अथ वा । शुभानि मङ्गलानि शंसति कथयति इत्येवंशीला दृष्टमात्राप्यहं कल्याणानि करोमीति कथयित्रीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते जिनाधिभर्तुर्युगादिदेवस्य मुक्तिकन्यया सिद्धिकुमार्या सहोद्वाहविधौ पाणिग्रहणकरणसमये विरञ्चिना विश्वसृजा किमियं कृता एषा तोरणधोरणी विनिर्मितेव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યે વિમલવસહીના દ્વાર પ્રદેશમાં શુભસંદેશને કહેનારી એવી તોરણોની પંક્તિ જોઇ, તે જાણે શ્રી યુગાદિદેવને મુક્તિરૂપી કન્યાની સાથે પાણિગ્રહણ કરવાના સમયે બ્રહ્માએ આ તોરણપંક્તિ બનાવી ન હોય ! ॥ ૯૯ ॥

श्रीभिर्जगन्मूर्धविधूननीभिश्चैत्येऽत्र वैचित्र्यदिदृक्षयेव ।
रूप्याचलोऽनल्पतनुः समीयिवांस्तेनैक्ष्यत स्तम्भततिः सिताश्मानाम् ॥१००॥

तेन सूरिणा सिताश्मनां श्वेतोपलनिर्मितानां स्तम्भानां ततिः पङ्क्तिरैक्ष्यतालोकिता। उत्प्रेक्ष्यते अनल्पा बह्व्यस्तनवो मूर्तयो यस्य तादृग्रूपो रूप्याचलः कैलासः समीयिवानिव किं समेतः । 'रजताद्रिस्तु कैलासः' इति हैम्याम् । कया । जगतां त्रिभुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशे सुरासुरनराणां मूर्ध्नां मस्तकानां विधूननीभिः आश्चर्यातिरेकात्कम्पयित्रीभिः । 'अद्भुतकरी परमूर्धविधूननी' इति नैषधे । श्रीभिः शोभाभिः कृत्वा अत्र चैत्ये अरिाान्विमलमन्त्रिनिर्मापितप्रासादे वैचित्र्यस्य विचित्रताया। अथ वा विशिष्टानां जनाजनाश्चर्यविधायिनां चित्राणां पाञ्चालिकाप्रमुखाणां नानास्वरूपाणामाश्चर्याणामालेख्यानां वा दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया दृग्गोचरीकरणाकाङ्क्षया ॥

શ્લોકાર્થ

વળી આચાર્યે શ્વેત આરસના સ્તંભો (થાભલા) ની પંક્તિ જોઈ, ત્રણે જગતને આશ્ચર્યકારી (મસ્તકને ધૂણાવે તેવી) શોભાને લઈને આ ચૈત્યમાં અનેક પ્રકારની વિચિત્રતા જોવાની ઈચ્છાથી અનેક સૂક્ષ્મ રૂપ ધરણ કરી જાણે કૈલાસ પર્વત આવ્યો ન હોય ! ॥ ૧૦૦ ॥

महाव्रतिप्राप्तमृतिं निजं पतिं समीक्ष्य कामं श्वशुरं जिनं श्रितः ।
स्मरावरोधः किमु यत्र पुत्रिकाव्रजोऽमुना लोचनगोचरीकृतः ॥ १०१ ॥

अमुना वाचंयमचक्रिणा यत्र विमलवसतौ पुत्रिकाणां पाञ्चालिकानां प्रचयो व्रजो लोचनयोश्चक्षुषोर्गोचरीकृतां लक्ष्यो विहितः । दृष्ट इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते जिनं नारायणं श्वशुरं स्वभर्तुः पितरं श्रितः सेवमानः पार्श्वे स्थितः स्मरावरोधः मदनान्तःपुरं किमु । अथ च विधवकुसुमध्वजयुवतीव्रजः स्वस्यात्मनो जिनभक्तत्वात् आद्भुतत्वात्तस्य सुरं मोक्षलक्षणाभीष्टदायकं देवं जिनं तीर्थंकरं श्रितः । 'रारावरोधभ्रमसुभ्रहन्ती' इति नैषधे । किं कृत्वा । महाव्रती शंभुः तस्मात्प्राप्ता अधिगता मृतिर्मरणं येन तादृशं निजमात्मीयं पतिं भर्तारं कामं कंदर्पं समीक्ष्य । अथ च महाव्रती जिनः स चास्मद्भर्तृघातकस्तद्दरात्तद्वधूजनं मामपि हन्यादतो जिनं स्मरावरोधः सेवते । 'नाश्रितं वैरिणमपि हिनस्ति महान्' इति श्रुतिः ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યે વિમલ વસહીમાં પાંચાલિકાઓ (પુતળીઓ) જોઈ. શંકર દ્વારા મરણ-દશાને પામેલા પોતાના સ્વામી 'કામ' ને જોઇને પોતાના સસરા વિષ્ણુનો આશ્રય કરીને રહેલું કામદેવનું જાણે અંતઃપુર (રતિ અને પ્રીતિ) ન હોય ! અથવા જિનેશ્વર ભગવતથી હણાયેલા પોતાના સ્વામી કામદેવને જોઇને 'આ અમારો પણ નાશ કરશે ?' એ હેતુથી કામદેવનું અંતઃપુર જાણે ઉપાસના કરવા માટે આવ્યું ન હોય ! ॥ १०१ ॥

ताण्डवं तन्वतीर्विभ्रमैर्हस्तकान्दर्शयन्तीरिहानेकपाञ्चालिकाः ।
पाणिमुत्तम्भ्य शंभुं प्रणन्तुं जनानाह्वयन्तीरिवासौ ददर्श प्रभुः ॥ १०२ ॥

असौ प्रभुः सूरिरनेका विविधजातीयाः शतशः पाञ्चालिकाः पुत्रिका ददर्श दृष्टवान् । अथ पुत्रिकाणां विविधसंस्थानान्याह--किं कुर्वतीः । ताण्डव काश्चिन्नृत्यं तन्वतीः कुर्वतीः । पुनः किंभूताः । विभ्रमैर्विलासैः कृत्वा हस्तकान् हस्तविक्षेपान् दर्शयन्तीः । पुनः किंभूताः । पाणिं काश्चिन्निजहस्तमुत्तम्भ्य ऊर्ध्वीकृत्य शंभुं नाभिनन्द प्रणन्तु नमस्कर्तुं जनान् लोकान् । उत्प्रेक्ष्यते इहार्बुदाचले इह विमलवसतौ वा आह्वयन्तीरा-कारयन्तीरिव ॥

શ્લોકાર્થ

હીરવિજયસૂરિએ વિમલવસહીમાં અનેક પ્રકારની પુતળીઓ જોઈ કોઇ વિવિધ પ્રકારનાં નાટક કરતી, કોઈ વિલાસપૂર્વક હસ્તક્ષેપ કરતી, અને કોઈ હાથો ઊંચા કરી કરીને જિનેશ્વર ભગવંતને નમસ્કાર કરવા માટે જાણે યાત્રિકોને બોલાવતી ન હોય ! ॥ १०२ ॥

यत्र पाञ्चालिकाशिल्पं निरूप्य सुरसुभ्रुवः ।
मेनिरे पद्मजन्मानं स्वभूषापरिमोषिणम् ॥ १०३ ॥

यत्र प्रासादे पाञ्चालिकानां पुत्रिकाणा शिल्पं जगच्चेतश्चमत्कारकारि रचनाचातुर्यं निरूप्य सम्यगालोक्य सुरसुभ्रुवः त्रिदशसुदृशः पद्मजन्मान विधातार स्वस्या आत्मनो भूषाया वपुःप्रियरूपकस्य परिमोषिणं तस्कर मेनिरे जानन्ति स्म । यदस्माकं समग्रा-मपि रूपलक्ष्मीमपहृत्य प्रयत्नेन विधिना एता शालभञ्जीर्विनिर्मिताः ॥

શ્લોકાર્થ

જિનપ્રાસાદમાં રહેલી પુતળીઓને જોઈને દેવાંગનાઓ બ્રહ્માને પોતાની રૂપલક્ષ્મીનો ચોર તરીકે માનતી હતી ! અથવા તો સુરાગનાઓની સમગ્ર રૂપલક્ષ્મીને હરીને જાણે વિધાતાએ આ પુતળીઓ બનાવી ન હોય ! ॥ ૧૦૩ ॥

चण्डरुक्किरणमण्डलस्मयं खण्डयन्समवलोकि सूरिणा ।
मण्डपो विमलकीर्तिनर्तकीनर्तनाय नवरङ्गभूरिव ॥ १०४ ॥

सूरिणा मण्डपोऽर्याचैत्यमध्यवर्ती बहुजनाश्रयः समवलोकि सम्यगवधानदानपूर्वकं वीक्षितः । देवभवनवैचित्र्यवीक्षणे संयमिनामपि न कश्चिद्दोषः । यतस्तत्र धर्मबुद्धेरुद्बोधात् । मण्डपः किं कुर्वन् । चण्डरुचः सूर्यस्य किरणै रश्मिभिर्मण्डितस्य मण्डलस्य बिम्बस्य स्मयमहंकारं खण्डयन् शकलीकुर्वन् । उत्प्रेक्ष्यते विमलमन्त्रिणः कीर्तिरेव नर्तकी नृत्यकारिका पात्रं तस्या नर्तनाय ताण्डवविधानाय नवा नवीना । अथ वा 'णु स्तुतौ' । नवनं नवः नवस्य स्तुतेर्योग्या मत्वर्थलोपे रङ्गभूमिर्नर्तनस्थानक्षोणिरिव ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યે જિનપ્રાસાદની મધ્યમા રહેલો સૂર્યમંડલના ગર્વનું ખંડન કરતો રંગમંડપ જોયો; તે જાણે વિમલશાહમંત્રીની કીર્તિરૂપી નર્તકીને નૃત્ય કરવા માટેની રંગભૂમિ ન હોય ! ॥ ૧૦૪ ॥

वैजयन्तं विजेतुं विभूपामरैर्वज्ररोचिःस्फुरच्चापचक्रायुधः ।
यः स्वश्रृङ्गेण गर्वाद्दिवो गाहिना गन्तुमुच्चैर्व्यवस्यन्निवोर्जस्वलः ॥ १०५ ॥

यो मण्डपो विभूपामरैः स्वशोभातिशयैः वैजयन्तमिन्द्रप्रासादं विजेतुं पराभवितुं दिवो गगनमार्गस्य गाहिना अवगाहनशीलेन । अभ्रंलिहेनेत्यर्थः । स्वशृङ्गेण निजशिखरेण गर्वादहंकारादुच्चैरूर्ध्वं स्वर्लोके गन्तु यातुं व्यवस्यन्व्यवसायमुद्योगं कुर्वन्निव । किंभूतो मण्डपः । ऊर्जस्वलः स्फूर्तिमान् प्रबलबलवान्वा । पुनः किंभूतः । वज्राणां वज्रमणीनां

રોચિર્મિઃ કાન્તિભિઃ કૃત્વા સ્ફુરત્પ્રકટીભવદ્યચ્ચાપચક્રં ધનુર્મણ્ડલ તદેવાયુધં પ્રહરણં યસ્ય । અથ ચ વજ્રમિન્દ્રાયુધં તથા રોચિષા કાન્ત્યા સ્ફુરદ્દીપ્યમાનં ચાપયુક્તમિન્દ્રધનુઃકલિતં ચક્રં રથાઙ્ગં તથા આયુધાન્યપરાણિ ખઙ્ગકુન્તભિન્દિમાલક્ષુરિકાયમદંષ્ટ્રાપ્રમુખાનિ શસ્ત્રાણિ યસ્ય । પરોઽપિ સુભટઃ સ્વપ્રતિદ્વન્દ્વિના સમં યોદ્ધું ગચ્છન્ સંપૂર્ણાનિ શસ્ત્રાણિ ગૃહ્ણાતિ ॥

શ્લોકાર્થ

જેની પાસે વજ્રરત્નની કાંતિથી પ્રગટ થયેલાં ઇન્દ્રધનુષ્ય આદિ શસ્ત્રો છે, તેવો સ્ફુર્તિમાન 'રંગમંડપ' પોતાની શોભાથી ઇન્દ્રના વૈજયંત નામના પ્રાસાદને જીતવા માટે આકાશને અડીને રહેલા શિખરવડે જાણે સ્વર્ગલોકમાં જવા માટે પ્રયત્ન કરતો ન હોય ! ॥ ૧૦૫ ॥

આલુલોકેઽમુના ગર્ભગેહઃ પુના રાજધાનીવ ધર્માવનીભાસ્વતઃ ।
ચિત્રિતામર્ત્યમર્ત્યોરગાણાં નિભાદ્ભૂર્ભુવઃસ્વસ્ત્રયેણેવ સંસેવિતઃ ॥ ૧૦૬ ॥

અમુના મુનીન્દ્રણ ગર્ભગેહો ગર્ભાગારો વ્યાલુલોકે 'ગભારો' ઇતિ લોકે પ્રસિદ્ધો દૃષ્ટઃ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે ધર્મ એવાવનેર્ભૂમેર્ભાસ્વાન્ વિશ્વત્રયાતિશાયિતેજસ્તયા ભાસ્કરઃ એતાવતા રાજાધિરાજઃ । 'પાણ્ડોરવનિમાર્તણ્ડસ્યાવદાતાન્ ગુણાન્ રહઃ' ઇતિ પાણ્ડવચરિત્રે । રાજ્ઞો ભૂમીભાસ્કર ઇતિ નામાપિ । તસ્ય રાજધાની સસુખનિવાસનગરીવ । પુનરુત્પ્રેક્ષ્યતે ચિત્રિતાનામાલેખ્યમાત્રં પ્રાપિતાનામમર્ત્યાનાં દેવાનાં મર્ત્યાનાં મનુષ્યાણામુરગાણાં નાગાનામ્ । ઉપલક્ષણાદસુરાદીનાં પરિગ્રહઃ । તત્સાહચર્યાદેવ દાનવમાનવાનાં પત્ન્યોઽપિ ગૃહ્યન્તે । તન્નિભાત્કપટાત્ ભૂર્ભુવઃસ્વસ્ત્રયેણ પાતાલભૂમણ્ડલસ્વર્ગલોકત્રિકેણ સમ્યક્ સેવિત ઇવોપસિતઃ ॥

શ્લોકાર્થ

હીરવિજયસૂરિએ ગર્ભાગારને (ગભારાને) જોયો. જાણે તે ધર્મરાજાની રાજધાની ન હોય ! અથવા દેવ-દાનવ અને માનવ આદિનાં ચિત્રોનાં બ્હાને જાણે આ ગભારો, સ્વર્ગ-મૃત્યુ અને પાતાલ એમ ત્રણે લોક વડે સેવાયેલો ન હોય ! ॥ ૧૦૬ ॥

चैत्यस्य परितो देवकुलिकाः पश्यति स्म सः ।
अर्बुदाद्रिश्रियाश्चूडाभरणस्येव मूक्तिकाः ॥ १०७ ॥

स सूरिश्चैत्यस्य विमलवसतेः परितश्चतुर्दिक्षु सर्वतो वा देवकुलिका लघुदेवगृहान् पश्यति स्म प्रदक्षिणाप्रदानावसरे दृष्टवानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते- अर्बुदनाम्नोऽद्रेः पर्वतस्य श्रिया लक्ष्म्याश्चूडायाः शिखाया आभरणस्य विभूषणस्य चूडामणेरित्यर्थः । लोके 'थाक' इति प्रसिद्धस्य मुक्तिका लघुमुक्तिकाफलानीव । 'सिता वमन्तः खलु कीर्तिमुक्तिकाः' इति नैषधे । 'मुक्तिका लघूनि मौक्तिकानि' इति तद्वृत्तिः ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યે ચૈત્યની પ્રદક્ષિણામાં ચારે દિશામાં દેવકુલિકાઓ જોઈ, તે જાણે અર્બુદાચલની લક્ષ્મીના ચૂડામણિ નામના આભૂષણનાં મૌક્તિકો ન હોય ! ॥ ૧૦૭ ॥

चैत्यं प्रदक्षिणीचक्रे समं संघेन स प्रभुः ।
ज्योतिषां मण्डलेनेव मन्दरं कौमुदीपतिः ॥१०८॥

स प्रभुर्हीरविजयसूरिः संघेन साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीवर्गेण समं सार्धं चैत्यं मूलप्रासादं प्रदक्षिणीचक्रे । त्रिर्वारं प्रदक्षिणां प्रददिवानित्यर्थः । कौमुदीपतिरिव यथा चन्द्रमा ज्योतिषां ग्रहनक्षत्रतारकाणां मण्डलेन कदम्बकेन साकं मन्दरं मेरुपर्वतं प्रदक्षिणयति । जैनमते मन्दरो मेरुः । यदुक्तं स्नातस्यास्तुतौ 'येषां मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिषेकः कृतः' इति । सर्वेषां तीर्थकृतां जन्माभिषेकस्थानं मेरुरेवातोऽत्र मन्दरः सुवर्णाचलः । आगमेऽपि 'मंदरस्स पव्वयस्स' इत्यादि । परशासने कविसमये च मन्दर इन्द्रकीलपर्वतः मेरोः पृथक् दृश्यते, परं त्वत्र जैनमतानुसार्येव मन्दरो मेरुरिति वचनम् ॥ इति विमलवसतिमध्यवर्णनम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ ચંદ્ર જ્યોતિષ મંડલ (ગ્રહ નક્ષત્ર તારાઓ) ની સાથે મેરૂપર્વતને પ્રદક્ષિણા આપે તેમ હીરવિજયસૂરિએ સંઘની સાથે ચૈત્યને પ્રદક્ષિણા આપી, ॥ ૧૦૮ ॥

विवेश वशिनामीशो गर्भगेहे जिनौकसः ।
स्तम्बेरमीविवोढेव गह्वरे विन्ध्यभूभृतः ॥ १०९ ॥

वशिनां जितेन्द्रियाणां योगिनां साधूनामीशो नायकः सूरिर्जिनौकसः वृषभदेवगृहस्य । प्रासादस्येत्यर्थः । गर्भगेहे गर्भागारे विवेश प्रविशति स्म । क इव । स्तम्बेरमीविवोढेव । यथा स्तम्बेरम्या हस्तिन्या विवोढा पतिर्हस्ती । 'विवोढा रमणो भोक्ता' इति हैम्याम् । विन्ध्यभूभृतो जलवालकाचलस्य गह्वरे विविधजातिनिविडविनिद्रद्रुमक्षोणीदुःप्रवेशविपिने प्रविशति । 'गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश' इति रघौ । 'बहुवृक्षावृत वनं गह्वरम्' इति तद्वृत्तिः । तथा 'गह्वरो विलदम्भयोः । कुञ्जेऽथ' इत्यनेकार्थः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ગજેન્દ્ર વિંધ્યાચલની ગુફામાં પ્રવેશ કરે તેમ આચાર્યે જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧૦૯ ॥

जातोऽक्षलक्ष्मा भगवानदर्शि सूरीन्दुना संमदमेदुरेण ।
जगन्महानन्दपदं निनीषुः स्वयं ततः किं कृपयावतीर्णः ॥ ११० ॥

समदैस्तीर्थारोहणचैत्यप्रतिमानिरीक्षणोद्भूतामन्दानन्दैर्मेदुरेण पुष्टाङ्गेन सूरीन्दुना मुनीन्द्रचन्द्रेण जातोऽक्षलक्ष्मा वृषभलाञ्छनो भगवान् श्रीवृषभदेवः अदर्शि नयनविषयं नीतः । निरीक्षित इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते जगद्विश्वजगज्जनमित्यर्थः । महान् सर्वोत्कृष्टतम आनन्दः प्रमोदो उतरो कृत्वा मोक्षस्तस्य पदं स्थानम् । मुक्तिनगरीमित्यर्थः । निनीषुः प्रापयितुमिच्छुः । ततो महानन्दपदात्स्वयमात्मना कृपया संसारासारवासेऽतिसीदतां भविकलोकानामुपर्यनुकम्पया अवतीर्ण इहागत इव ॥

શ્લોકાર્થ

હર્ષથી રોમાંચિત બનેલા હીરવિજયસૂરિએ ઋષભદેવ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં. તે પ્રભુ જાણે સંસારના તાપથી તપેલા જગતને એકાંત સુખરૂપ મુક્તિનગરીમાં લઈ જવા માટે કરૂણાથી સ્વયં અહીં આવીને રહ્યા ન હોય ! ॥ ૧૧૦ ॥

अपि प्रपन्नो भुवने धुरीणतां पुनस्तदीयस्पृहयेव निर्वृतौ ।
शीलन्तमङ्कच्छलतः क्रमाम्बुजं जिनस्य जातोक्षमवैक्षत प्रभुः ॥ १११ ॥

प्रभुः सूरिर्जातोक्षं ककुद्मन्तं वृषमवैक्षत । किं कुर्वन्तम् । अङ्कस्य लाञ्छनस्य छलतः कपटात् जिनस्यार्थादादिदेवस्य क्रमाम्बुजं चरणारविन्दं शीलन्तं सेवमानम् । उत्प्रेक्ष्यते भुवने भूमीलोके धुरीणतां धुरंधरत्वं प्रपन्नः प्राप्तोऽपि स्वर्गपातालयोर्लोकयोर्दे-वदानवेषु सुरद्रुमैः सुधामिश्रं कृत्वा तृप्तिं विदधानेषु यतः स्वर्गे कल्पवृक्षाः सुधा च पाताले च नव सुधाकुण्डानि । यदुक्तं पञ्चमीस्तुतौ 'यात्वा देवाधिदेवागमदशमसुधा-कुण्डमानन्दहेतुः ' इति । दशमसुधाकुण्डं जैनागम इत्यर्थः । नव तु पातालस्थानि । ततः क्षेत्राणां कृषीणां चाभावादुक्षपमाणामप्यभावः ततः पुनर्निर्वृतौ मोक्षक्षेत्रे । यदुक्तं जिनशतके 'मोक्षक्षेत्राभिवाह्वाक्षपितशुभशताक्षेमविक्षेपदक्षाः' इति । मोक्षरूपं यत्क्षेत्रं तत्र धुरीणताया धौरेयभावस्य स्पृहया वाञ्छयेव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યે લાંછનના બ્હાને ભગવાનનાં ચરણકમલની સેવા કરતા વૃષભને જોયો, તે જાણે ભૂલોકનુ ધુરીપણું પ્રાપ્ત થવા છતા પણ (સ્વર્ગલોક કલ્પવૃક્ષોથી અને પાતાલ-લોક નવ સુધાના કુંડથી તૃપ્ત થાય છે, તેથી ત્યાં ક્ષેત્રનો અભાવ હોવાથી વૃષભનો પણ અભાવ છે; માટે) ફરીથી મોક્ષરૂપી ક્ષેત્રમાં ધુરીપણાની સ્પૃહાથી વૃષભ જાણે ભગવંત ઉપાસના કરતો ન હોય ! ॥ १११ ॥

पायं पायं विभोर्वक्त्रविधौ लवणिमामृतम् ।
तदुद्गारैरिवास्तावि स स्तवैरिति सूरिणा ॥ ११२ ॥

सूरिणा इत्यमुना प्रकारेण अग्रे वक्ष्यमाणेन स आदिदेवः स्तवैर्नवस्तुतिभिः अस्तावि संस्तूयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते- तस्यामृतस्योद्गारैरिव । किं कृत्वा । विभोः ऋषभदेवस्य वक्त्र-विधौ वदनचन्द्रे लवणिमा लावण्यं सुषमामेवामृतं सुधारसमतिशायिभक्तिमत्तया पायं पायं वारं वारं पीत्वा पीत्वा आस्वाद्य । सादरमवलोक्येत्यर्थः । 'पौन पुन्ये णमूपदं द्विश्च' इति सूत्रेण णमुल्प्रत्ययः । प्रत्ययसहितस्यैव धातोर्द्विर्भावश्चेति पायं पायं सिद्धम् ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યે ભગવંતની સ્તુતિ કરી શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના મુખરૂપી ચંદ્રના લાવણ્ય રૂપી અમૃતનું વારંવાર આકંઠ પાન કરવાથી જાણે અમૃતના ઉદ્ગારો પ્રગટ થયા ન હોય, (તેવી એ સ્તુતિ હતી) ॥ ૧૧૨ ॥

अथ स्तुति·

जय त्रिजगदीहितामरतरो सरोजानन
प्रसूनविशिखासनद्विरदभेदपञ्चानन ।
जय त्रिदशसुन्दरीविकचनेत्रनीलोत्पलै--
र्निपीतमुखशीतरुग्लवणिमैकपीयूष हे ॥ ११३ ॥

हे इति संबोधने । यदुक्त सारस्वतव्याकरणे 'आभिमुख्याभिव्यक्तये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोग' इति । त्रिजगतां त्रयाणां भुवनानां त्रीणि च तानि जगन्ति च । त्रिजगज्जनानामित्यर्थः । सुरासुरनराणाम् । अथ च त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् तेषां तस्य वा यानीहितानि कामितानि तेषां पूरणे प्रदानविधौ अमरतरो कल्पवृक्ष इति संबोधनम् । तथा हे सरोजानन हे विकसितकमलवदन । हे प्रसून कुसुममेव विशिखाः शरा अस्यन्ते क्षिप्यन्तेऽनेनेति विशिखासनं धनुर्यस्य स स्मर स एव द्विरदो मदोन्मत्तहस्ती तस्य भेदे विदारणे पञ्चानन केसरिन् । त्वं जय चिरं सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । तथा हे त्रिदशानां सुन्दर्यः कामिन्यः तासां विकचानि विनिद्राणि नेत्राणि नयनान्येव नीलोत्पलानि इन्दीवराणि कुवलयानि वा तैर्निपीतं सादरमवलोकितमास्वादित वा मुखं वदनमेव शीतरुक्चन्द्रमास्तस्य लवणिमा लावण्यं शोभातिशय एकमद्वितीयं न केनापि समानं पीयूष सुधारसो यस्य तत्संबोधनं पुनस्त्वं जय ॥

શ્લોકાર્થ

ત્રણે જગતના ઇચ્છિતને પૂર્ણ કરવામાં કલ્પવૃક્ષ વિકસિત મુખકમલવાળા અને પુષ્પધન્વા કામદેવરૂપી મદોન્મત્ત હાથીનું વિદારણ કરવામાં પંચાનનસિંહ સમાન એવા હે ભગવંત, આપ જયવંતા વર્તો ! દેવાંગનાઓનાં વિકસિત નેત્રોરૂપી નીલકમલોથી આદર પૂર્વક પાન કરાયેલા મુખરૂપી ચંદ્રના લાવણ્યરૂપી અદ્વૈત સુધારસ સમાન એવા હે પ્રભો; આપ જયવંતા વર્તો. ॥ ૧૧૩ ॥

जय प्रणतपूर्वदिक्प्रणयिमौलिमालागल-
न्मरन्दकणधोरणीस्नपितपादपद्मद्वय ।
जय त्रिभुवनेन्दिराभरण नाभिभूमीधना-
न्वचायगगनाङ्गणाम्बरमणे महोक्षध्वज ॥ ११४ ॥

हे प्रणतः प्रणामप्रह्वीभूतः पूर्वदिश प्राचीहरितः प्रणयी पुरंदरः उपलक्षणाच्चतुःषष्टिरपीन्द्राः तेषां मौल्यो मुकुटास्तेषां माला पुष्पदामानि तेभ्यो गलन्तो निःसरन्तो ये मरन्दाः कुसुमरसास्तेषां कणानां बिन्दूनां धोरण्यः श्रेणयस्ताभिः स्नपितं कारितस्नानं प्रक्षालितं वा पादपद्मयोश्चरणारविन्दयोर्द्वयं द्वन्द्वं यस्य तत्संबुद्धौ । अथ वा केवलमेक एव शक्रोऽपि वाच्यः । त्वं जय विजयस्व । हे त्रिभुवनस्य त्रैलोक्यस्य या इन्दिरा लक्ष्मीस्तस्या आभरण अलंकारभूत । पुनर्हे नाभिनाम्नो भूमीधनस्य राज्ञोऽन्ववायो वंश स एव गगनाङ्गणं व्योमाजिरं तत्राम्बरमणिः प्रकाशकत्वात्सूर्यः तत्संबुद्धौ । पुनर्हे महोक्षः ककुद्मान् ध्वजे लाञ्छने यस्य त्वं जय ॥

શ્લોકાર્થ

નમસ્કાર કરી રહેલા શક્રેન્દ્ર આદિ ચોસઠ ઇન્દ્રોના મુગટોની માલાઓમાંથી ઝરતા પુષ્પોના રસોના બિંદુઓની પંક્તિથી સ્નાન કરાયેલાં ચરણ-કમલ-યુગલવાળા હે ભગવંત, આપ જયવંતા વર્તો ત્રણે ભુવનની લક્ષ્મીના અલંકારભૂત તેમજ નાભિરાજાના વંશરૂપી ગગનાંગણના પ્રકાશક હોવાથી સૂર્યસમાન વૃષભલાંછનવાળા હે સ્વામિન્, આપ જયવંતા વર્તો ॥ ૧૧૪ ॥

जय त्रिभुवनाशिवप्रशमनात्मगम्भीरिमा-
पहस्तिततरङ्गिणीप्रियतमावलेप प्रभो ।
महोदयपयोरुहोदरविनोदपुष्पव्रता-
म्बुजासन इव स्फुटीकृतविशिष्टसृष्टिक्रमः ॥ ११५ ॥

हे त्रिभुवनस्य त्रिजगतः अशिवस्योपद्रवस्य अरिष्टस्य वा प्रशमन निर्णा(र्ना)शक । पुनर्हे आत्मनः स्वस्य गम्भीरिम्णा गाम्भीर्येण अपहस्तितो निराकृतो निर्वाटितः तरङ्गिणी सरितां प्रियतमस्य भर्तुः समुद्रस्य अवलेपोऽहंकारो येन । 'तुलेऽवलेपे च हसे वृथैव' इति प्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ । पुनर्हे प्रभो स्वामिन्, त्वं जय । हे महानन्तज्ञानदर्शन-

चरितसातानन्दादिप्राप्त्या अतिशायी सर्वोत्कृष्ट उदयो यत्र तादृशो मोक्षः स एव पयोरुहं पद्मं तस्योदरं मध्यं तत्र विनोदो विलासस्तत्र पुष्पव्रतो भ्रमरः तत्संबुद्धौ । पुनरम्बुजासनो विधाता तद्वत्स्फुटीकृतः प्रकटितो विशिष्टो मोक्षमार्गाव्यभिचारी सृष्टे रचनायाः क्रमः परिपाटी येन तत्संबुद्धिः ॥

શ્લોકાર્થ

ત્રણે ભુવનના ઉપદ્રવોને શાંત કરનારા અને પોતાની ગંભીરતાથી સમુદ્રના અહંકારનો તિરસ્કાર કરનારા હે પ્રભો; આપ જયવંતા વર્તો, મોક્ષરૂપી કમલની મધ્યમાં વિનોદ કરી રહેલા ભ્રમરરૂપ તેમજ બ્રહ્માની જેમ મોક્ષને પ્રગટ કરનારા અને અબાધિત સૃષ્ટિને પ્રગટ કરનારા હે પરમેશ્વર, આપ જય પામો ! ॥ ૧૧૫ ॥

जय प्रमथितान्तराहितपताकिनीनायको-
ल्लसत्कनककेतकीकमलगर्भगौरद्युते ।
भवाम्बुनिधिनिष्पतन्मनुजयानपात्रोच्छ्वस-
द्यशःसुमसुगन्धितत्रिभुवनात्र जीयाश्चिरम् ॥ ११६ ॥

हे प्रमथिता निर्दलिता आन्तरा अन्तर्भवा अन्तरङ्गा अहिताः परमप्रत्यनीकभूताः कर्मादयो रागद्वेषकषायादयोऽष्टादश दोषा वा एव पताकिनीनायकाः सेनापतयो भूमीपाला वा येन तस्य संबुद्धिः । तथा हे उल्लसतामुल्लासं भजतां विस्मेरीभवतां कनकानां काञ्चनसंबन्धिनां स्वर्णमयानां केतकीनां कमलानां च यो गर्भो मध्यभागस्तद्वद्गौरी पीता । 'गौरः श्वेतपीतयोः' इत्यनेकार्थः । द्युतिः कान्तिर्यस्य तत्संबुद्धौ । त्वं जय । पुनर्हे भवः संसारः स एव दुस्तरत्वादम्बुनिधिः समुद्रस्तत्र निष्पतन्तो निरवलम्बत्वेन नितरां मज्जन्तो ब्रुडन्तो ये मनुजा मानवास्तेषां त्राणार्थं यानपात्रं प्रवहणं । तथा उच्छ्वसत् विकसत् प्रकटीभवद्यशः कीर्तिरेव सुमं पुष्पं तेन । तत्परिमलेनेत्यर्थः । सुगन्धितं वासितं सुरभीकृतं त्रिभुवनं विश्वत्रयं येन तत्संबोधने । हे ऋषभदेव । अत्रार्बुदपर्वते भूषणीभवन् चिरं विगलितावधिसमयं जीया विजयी भूयास्त्वम् ॥ चतुर्भिः कुलकम् । इति ऋषदेवस्तुति ।

શ્લોકાર્થ

જેણે રાગ-દ્વેષરૂપી અંતરંગ શત્રુઓના સેનાપતિઓનો નાશ કર્યો છે. તેમજ સ્ફુરાયમાન સુવર્ણકમલના મધ્યભાગના જેવી ગૌર શરીરકાંતિવાળા હે ભગવન, આપ

જય પામો ! સંસારરૂપી અગાધ સમુદ્રમાં પડેલા ભવ્ય જીવોનાં રક્ષણ માટે નાવ સમાન, પ્રગટ થયેલા યશરૂપી પુષ્પ વડે ત્રણે જગતને સુવાસિત કરનારા હે ઋષભદેવ પ્રભો, આપ અર્બુદાચલ ઉપર ચિરકાલપર્યંત જયવંતા વર્તો ! ॥ ૧૧૬ ॥

कैलासलक्ष्मीतिलकायमानमिवेन्द्रभूतिर्व्रतिनां विडौजाः ।
तमित्यभिष्टुत्य मुदं दधानः प्रणेमिवान्प्राञ्जलिरादिदेवम् ॥ ११७॥

व्रतिनां मुनीनां विडौजाः पुरहूतः सूरिः प्रकृष्टोऽञ्जलिर्भालस्थलमिलितं पाणिपद्मद्वयं यस्य स आदिदेवमृषभस्वामिनं प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । किं कुर्वाणः । मुदं प्रमोदं दधानः बिभ्राणः । किं कृत्वा । तमादिदेवमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्य स्तुत्वा । क इव । इन्द्रभूतिरिव । यथा गौतमस्वामी कैलासलक्ष्म्या अष्टापदश्रियास्तिलकायमानं ललामवदाचरितमाचरन्तं वा नाभेयं जगच्चिन्तामण्यादिस्तुतिभिः अभिनोनूय प्राञ्जलिः प्रणमति स्म ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ગૌતમ સ્વામીએ અષ્ટાપદ પર્વતની લક્ષ્મીના તિલક સમાન શ્રીઋષભદેવને નમસ્કાર કર્યા હતા તેમ મુનિઓમાં ઈન્દ્રસમાન આચાર્યે પૂર્વોક્ત પ્રકારે સ્તુતિ કરીને હર્ષ ધારણ કરતાં અંજલિ જોડીને શ્રીઋષભદેવને નમસ્કાર કર્યા. ॥ ૧૧૭ ॥

आनन्दवृन्दारकनिर्झरिण्यां निमज्ज्य जम्भद्विषतः करीव ।
निरस्तनिःशेषरजाः स सूरिर्निरीयिवाञ्श्रीजिनराजधाम्नः ॥ ११८ ॥

स सूरिः श्रिया जगदद्वैतशोभया युक्ताज्जिनराजस्यादिनाथस्य धाम्नः सौधात् विमलवसतेर्निरीयिवान् निर्जगाम । किं लक्षणः । निरस्तं क्षिप्तं दूरीकृतं निःशेषं समस्तं रजोऽशुभकर्म येन । बहुवचनं वा वाच्यम् । किं कृत्वा । आनन्दो भगवद्दर्शनोद्भूताह्लादः स एव वृन्दारकनिर्झरिणी सुरसरिद्गङ्गा तस्यां विषये निमज्ज्य स्नानं कृत्वा । क इव । जम्भद्विषतः करीव । यथा जम्भनाम्नो दानवेन्द्रस्य द्विषतः शत्रोरिन्द्रस्य करी ऐरावणः

सुरसिन्धौ निमज्ज्य यथेच्छं जलक्रीडादि निर्माय स्वशरीराद्पारतां च प्राघातादिना विलग्नं रजो येन तादृग्विधो गङ्गाप्रवाहाद्बहिर्निरेति । देवगजानां तु रजोलगभावात् वैरिदमनत्वाज्जम्मद्विषत्तुल्यो राजा 'भूस्तम्भभिदः' इति पाठो वा । भूमेरिन्द्रस्तस्य पट्टहस्ती मन्दाकिन्यां क्रीडित्वा स्ववपुर्विलग्नं रजोऽपास्य बहिर्विनिःसरतीत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઇન્દ્રનો ઐરાવણ હાથી સ્વેચ્છાપૂર્વક ગંગા નદીમાં જલક્રીડા કરી શરીરે લાગેલી રજને દૂર કરી બહાર નીકળે તેમ સમસ્ત પ્રકારે અશુભ કર્મોને દૂર કરનારા આચાર્ય ભગવદ્દર્શનથી ઉત્પન્ન થયેલા આનંદરૂપી ગંગાજલમાં સ્નાન કરી જિનમંદિરમાંથી બહાર પધાર્યા. ॥ ૧૧૮ ॥

पिण्डीभवद्भूभृति वस्तुपालयशः किमालोक्य परं विहारम् ।
तस्मिन्नलीव सितपुण्डरीके श्रेयोरसं संस्पृहयन्विवेश ॥ ११९ ॥

सूरिस्तस्मिन्विहारे विवेश प्रविष्टः । क इव । अलीव । यथा भ्रमरो विशिष्टे श्वेत सरोजे मध्ये प्रविशति । किं कुर्वन् सूरिः । संस्पृहयन् वाञ्छन् । कम् । श्रेयो मोक्षस्तस्य रसमास्वादम् । 'रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे । बोले रागे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । भृङ्गोऽपि स्वश्रेयःकारिणं पुष्टिविधायिनं स्वशरीरोपचये परमं मङ्गलमेव । 'मकरन्द रसो मधु । मकरन्दोऽमरन्दश्च' इति हैम्याम् । काङ्क्षन् । किं कृत्वा परमन्यं विमलवसतेरपेक्षया विहारं जिनसद्म आलोक्य समीक्ष्य । उत्प्रेक्ष्यते-भूभृति अर्बुदाचले पिण्डीभवत्पिण्डाकारं संपद्यमानं वस्तुपालनाम्नो मन्त्रिणो यशः किं मूर्तिमती कीर्तिरिव ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ રસનો લોલુપી ભ્રમર વિકસ્વર પુંડરીક (શ્વેત કમલ) માં પ્રવેશ કરે તેમ મોક્ષરસની સ્પૃહા કરતાં આચાર્યે વસ્તુપાલ મંત્રીને વિહાર (જિનમંદિર) જોઈને તેમાં પ્રવેશ કર્યો. અર્બુદપર્વત ઉપર તે મંદિર જાણે વસ્તુપાલ મંત્રીનો પિંડ રૂપે બનેલો મૂર્તિમંત યશ ન હોય ! ॥ ૧૧૯ ॥

चुचुम्बेऽम्बरं यन्महामण्डपेन जगन्नेत्रजैवातृकेणात्ममूर्ध्ना ।
किमु स्नातुमाकाङ्क्षिता स्वर्वहायाः प्रवाहे विहायोमणीतापितेन ॥ १२० ॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्महान् सर्वातिशायी यो मण्डपस्तेनात्ममूर्ध्ना स्वमस्तकेन कृत्वा अम्बरमाकाशं चुचुम्बे पस्पृशे । आलिङ्गति स्मेत्यर्थः किं भूतेन जगतां जगज्जनानां नेत्राणामाह्लादकरणविधौ जैवातृकेण चन्द्रेण । उत्प्रेक्ष्यते विहायसो व्योम्नो मणी रत्नं भास्वान् तेन तापितेन तप्तीकृतसर्वाङ्गेण सता स्वर्वहाया गगनगङ्गायाः प्रवाहे पयःपूरे स्नातुमाप्लवितुमाकाङ्क्षिता किमु वाञ्छितेव ॥

श्लोकार्थ

જગતના જીવોને આહ્‌લાદ આપવામાં ચન્દ્રસમાન વસ્તુપાલમંત્રીના જિનમંદિરનો સર્વોત્કૃષ્ટ મંડપ પોતાના મસ્તકથી આકાશને સ્પર્શીને રહ્યો છે ! અર્થાત્ રંગમંડપ ગગનચુંબી હતો. સૂર્યના તાપથી તપેલો મંડપ જાણે આકાશગંગાના પ્રવાહમાં સ્નાન કરવાની ઇચ્છાથી ઊંચે ગયો ન હોય ! ॥ ૧૨૦ ॥

विभाव्य यत्राद्भुतशालिभञ्जीराजीस्त्रिलोकीयुवतीर्जयन्तीः ।
सुरैर्मरुद्यौवतरूपशिल्पी स्म कल्प्यते कारुरिवानधीतिः ॥ १२१ ॥

यत्र वस्तुपालवसतौ सुरैर्देवैर्मरुतां त्रिदशानां यौवतस्य युवतीसमूहस्य । देवाङ्गनागणस्येत्यर्थः । रूपस्य वपूरमणीयकस्य शिल्पी रचनाकारकः न विद्यते सम्यक् शिल्पकलाया अधीतिरध्ययनं यस्य सोऽनधीतिः कारुः नीचजातिशिल्पी निकृष्टशिल्पी च कल्प्यते स्म विचार्यते स्म । किं कृत्वा । यत्र वस्तुपालवसतौ त्रिलोक्या भुवनत्रयस्य युवतीस्तरुणीर्जयन्तीः पराभवन्तीः अद्भुता अतिप्रकृष्टा जगदाश्चर्यकारिणीर्वा शालिभञ्जीराजीः पाञ्चालिकामालिकाः विभाव्य व्यालोक्य ॥

श्लोकार्थ

વસ્તુપાલ-વસહીમા ત્રણે જગતની સ્ત્રીઓનું સૌંદર્ય જીતનારી અને જગતને આશ્ચર્યકારી પુતળીઓને જોઈને દેવોએ દેવાંગનાઓનો સમૂહ બનાવનારા શિલ્પીને અભણ અને નીચ જાતિનો શિલ્પી માન્યો ! ॥ ૧૨૧ ॥

अक्षूयता शुभ्रिमविभ्रमाय युयुत्सु यच्चैत्यमचण्डभासा ।
विभर्ति विद्वेषिजिगीषयैतामभोघशक्तिं किमु दण्डदम्भात् ॥ १२२ ॥

यच्चैत्यं वस्तुपालकारितप्रासादः विद्वेषिणां वैभवेन स्वस्पर्धिनां जिगीषया पराभवितु मिच्छया । उत्प्रेक्ष्यते दण्डस्य ध्वजनियन्त्रणयष्टेर्दम्भात्कपटात् एतां प्रत्यक्षाममोघां क्वापि न निष्फलीभवन्तीं शक्तिमायुधविशेषं लोहमयीं 'सांगि'नाम्ना प्रसिद्धां विभर्ति दधतीव । किं कर्तुमिच्छुः । चैत्यं युयुत्सु योद्धुमिच्छु । केन । अचण्डभासा चन्द्रमासा समं किं कुर्वता चन्द्रेण । अक्षूयता ईर्ष्यां कुर्वता । केन । शुभ्रिमविभ्रमाय स्वश्वैत्यशोभायै । 'क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः । क्रुधाद्यर्थानां योगे यं प्रति कोपः स संप्रदानसंज्ञः । इति चतुर्थी विभ्रमायेत्यत्र' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

પોતાની ઉજજવલ લક્ષ્મીની સાથે સ્પર્ધા કરતા ચન્દ્રે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી આ જિનમંદિર ઉપર જાણે ધ્વજાદંડના બ્હાને શત્રુનો જય કરવા માટેની અમોઘ શક્તિને ધારણ કરી ન હોય ! ॥ ૧૨૨ ॥

यच्चान्द्रचैत्योपरि शातकौम्भः कुम्भो विभूषां विभरांबभूव ।
सुधासरःसंभ्रमतः समेतो रथाङ्गनामा किमु रन्तुकामः ॥ १२३ ॥

यदेव चन्द्रकान्तमणीप्रणीतप्रासादस्तत्तुल्यो विहारस्तस्य शातकौम्भः स्वर्णमयः कुम्भः कलशो विभूषां शोभां विभरांबभूव । उत्प्रेक्ष्यते सुधासरसः पीयूषपूर्णपद्माकरस्य संभ्रमतो धिया समेतः समागतः रन्तुं जलादिक्रीडां कर्तुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशो रथाङ्गनामा चक्रवाक इव ॥

શ્લોકાર્થ

ચંદ્રકાંત મણિસમાન ઉજજવલ જિનપ્રાસાદની ઉપર સુવર્ણનો કલશ શોભાને ધારણ કરતો હતો, તે જાણે સુધા સરોવરની ભ્રાન્તિથી તેમાં જલક્રીડા કરવા માટે ચક્રવાક આવેલો ન હોય ! ॥ ૧૨૩ ॥

यद्वैजयन्त्या सितिमश्रिया स्वःपाथोधिपत्नी गमिता विगानम् ।
निम्नं व्रजन्ती त्रपयासिताब्जैः श्यामीकृतास्येव जडाशयासीत् ॥ १२४ ॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्वैजयन्त्या पताकया कर्त्र्या सितिमश्रिया स्वश्वैत्यस्य लक्ष्म्या साधनेन कृत्वा स्वः स्वर्गस्य पाथोधेः समुद्रस्य पत्नी जाया एतावता स्वर्गगङ्गा सा विगानं वचनीयतां धिक्कारभावं गमिता संप्रापिता सती । उत्प्रेक्ष्यते जडाशया किंकर्तव्यतायां विमूढमानसा आसीद्बभूवुरिव । किं कुर्वन्ती । त्रपया स्वहृदयान्तरुदमन्दाक्षेण निम्नं नीचैर्मन्दं मन्दं वा व्रजन्ती गच्छन्ती । पुनः किंभूता । असिताब्जैः नीलोत्पलैः कृत्वा श्यामीकृतास्या कृष्णं विहितं मुखं यया । यो लज्जितः कथंचित्परयात्स निम्नं मन्दं प्रचलति । श्यामाननः किंकर्तव्यानभिज्ञः स्यादेव ॥

श्लोकार्थ

આ પ્રાસાદની પતાકાની શ્વેત લક્ષ્મીથી પરાભવ પામેલી આકાશગંગા, લજ્જાથી મંદ મંદ ચાલતી નીલકમલોથી શ્યામમુખવાલી બનેલી જાણે જલાશય રૂપે બની ગઈ ! અર્થાત્ કિંકર્તવ્યમુઢ બની ગઈ. ॥ ૧૨૪ ॥

तं रैवतार्वीधरवत्पवित्रीचिकीर्षयेवार्बुदमभ्युपेतम् ।
निरीक्ष्य तस्मिन्नयनाभिरामं ननाम शैवेयजिनं यतीन्द्रः ॥ १२५ ॥

यतीन्द्रः सूरिस्तस्मिन् वस्तुपालविहारे शिवायाः समुद्रविजयराजपत्न्याः अपत्यं पुत्रः शैवेयः स चासौ जिनश्च तीर्थंकरस्तं श्रीनेमिनाथं ननाम प्रणमति स्म । किं कृत्वा निरीक्ष्य स्वलोचनगोचरीकृत्य अर्थान्नेमिनाथम् । किं भूतम् । नयनयोरभिरामं हृदयनयनयोर्हारिणम् । पुनः किंलक्षणं तम् । व्यावर्णितस्वरूपमर्बुदचलमभ्युपेतं समागतम् । उत्प्रेक्ष्यते पवित्रीचिकीर्षया पावनीकर्तुमिच्छयेव । किंवत् । रैवतोर्वीधरवत् । यथा उज्जयन्तपर्वतः पूर्वं पावनीकृतस्तथैनमपीत्यर्थः ॥ इति वस्तुपालवसतिवर्णनम् ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યે વસ્તુપાલ વિહારમાં શિતારાણીના નયનાનન્દ અંગજાત ભગવાન શ્રી નેમિનાથને જોઈને નમસ્કાર કર્યા, જેમ પૂર્વે રૈવતાચલ (ગીરનાર) ને પવિત્ર કર્યો. તેમ અર્બુદાચલને પવિત્ર કરવા માટે જાણે સાક્ષાત્ ભગવાન અહીં પધાર્યા ન હોય ! ॥ ૧૨૫ ॥

नमनेन मुनीशिता परेष्वपि चैत्येषु जिनेन्द्रसंततेः ।
धनकामयितेव संमदं दधते स्माधिगमेन शेवधेः ॥ १२६ ॥

मुनीनां यतीनामीशिता पति सूरिः परेष्वपि देवलपाटकवर्तिष्वपि अन्येषु प्रासादेषु जिनेन्द्रसंततेः भगवत्प्रतिमापङ्क्तेर्नमनेन प्रणामकरणेन संमदं हर्षं दधते विधत्ते स्म । 'दधि धारणे' केवलमात्मनेपदी धातुः । क इव । धनकामयितेव यथा द्रव्याभिलाषुकः पुमान् शेवधेर्निधानस्याधिगमेन प्राप्त्या प्रसादं दधाति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ નિધાનનો અભિલાષી પુરૂષ નિધાનને પામીને હર્ષિત બને તેમ હીરવિજયસૂરિ દેલવાડાનાં બીજા પણ જિનમંદિરોમાં રહેલાં જિનબિંબોને નમસ્કાર કરીને હર્ષિત બન્યો. ॥ ૧૨૬ ॥

चौलुक्यचैत्यं विधृतामृतश्रि धर्मप्रपास्थानमिवैष मार्गे ।
नत्वा मुनीन्द्रोऽचलदुर्गमध्ये चतुर्मुखे नाभिसुतं व्यनंसीत् ॥ १२७ ॥

एष मुनीन्द्रः । अचलो नामा यो दुर्गः कोट्टस्तस्य मध्ये चतुर्मुखे प्रासादे नाभिसुतम् ऋषभदेवं व्यनंसीत् विशेषेण नत्यस्तुतिपञ्चाङ्गीभूलगनपूर्वकं नमति स्म । किं कृत्वा । देवलपाटकादचलदुर्गागमनाध्वनि चौलुक्यस्य कुमारपालभूपालस्य चैत्यं प्रासादं नत्वा अर्थात्तत्राऽऽर्हन्तं प्रणम्य । उत्प्रेक्ष्यते चौलुक्यचैत्यं धर्मप्रपास्थानमिव धर्मस्य पानीयशालागृहमिव । लौकिके व्यवहारे धर्मार्थिमार्गश्रमश्रान्तपिपासिपथिकनिर्वृत्यर्थं मार्गे प्रपा कार्यते । किंलक्षणेन । विधृता आश्रिता अमृतवदुज्ज्वला श्रीः शोभा येन । अथवा विधृता स्वस्मिन्नानीय रक्षिता अमृतश्रीर्मोक्षलक्ष्मीर्येन । प्रपापि धृता आलम्बिता अमृतानां कुसुमैलाकर्पूरादिवासितजलानां प्रासुकसलिलैर्वा श्रीः सुषमा येन ।

શ્લોકાર્થ

દેવકુલ પત્તન (દેલવાડા) થી અચલગઢ જતા રસ્તામાં, લક્ષ્મીને ધારણ કરનાર જાણે ધર્મની પરબ ન હોય તેવા કુમારપાલ મહારાજાના ચૈત્યને નમસ્કાર કરીને, આચાર્યે અચલગઢની મધ્યમાં આવેલા ચતુર્મુખ પ્રાસાદમાં શ્રીઋષભદેવ સ્વામીને નમસ્કાર કર્યા. ॥ ૧૨૭ ॥

दिनानि कतिचित्सूरिर्गिरीन्द्रतनुजे गिरौ ।
स्थितोऽर्हद्ध्याननिध्यानश्चारणश्रमणेन्द्रवत् ॥ १२८ ॥

सूरिर्गिरीन्द्रस्य हेमाद्रेस्तनुजे नन्दने गिरौ पर्वते अर्बुदाचले कतिचिद्दिनानि कियतो वासरान् यावत्स्थितः अर्हद्दर्शनादिलोभेन तत्र तस्थिवान् । किंभूतः । अर्हतो भगवतो ध्यानेन प्रणिधानेन चित्तैकाग्र्येण कृत्वा निध्यानमवलोकनं यस्य । योगिनो हि स्वहृदयकमले परमात्मन साक्षात्समीक्ष्य ध्यानाद्विरमन्ति इति कुमारसंभवे पार्वतीपाणिग्रहणात्पूर्वसमये ध्यानव्यतिकरे । अथ वा अर्हतां सर्वतीर्थकृतां ध्यानं हृद्गोचरीकरणं स्मरणं वा पौनःपुन्येन । वारंवारमित्यर्थः । दर्शनं चैत्यगमनादिना यस्य । किंवत् । चारणश्रमणेन्द्रवत् । यथा जङ्घाचारणविद्याचारणादिर्यतिपुंगवाः यात्रार्थं गता क्वापि शत्रुंजयादितीर्थपर्वते कानिचिद्दिवसानि तिष्ठन्ति । दिनदिवसवासरा पुंनपुंसकलिङ्गे । श्रूयते तज्जनपदलोकवृत्त्यां पूर्वमष्टाशीतिऋषयः अत्र स्थाने तपः कुर्वाणाः आसन् । तेषां च होमादिसाधनमेका कामधेनुश्चरन्ती सती महागर्तान्तः पपात । ततस्तां निष्काशयितुमशक्ता ऋषयो गत्वा हिमाचलं याचित्वा तत्पुत्रमर्बुदनामानंमहामहीधरमत्रानैषुः । तावतासौ कामगवी स्वपयोभिस्तां गर्तामापूर्य तीर्त्वा च वहिर्निःसरति स्म । ततः पुनर्मास्या धेनोरेतद्गर्तायां पातो भवतु इत्याशङ्क्य ऋषिभिस्तद्गर्तामध्यमर्बुदाद्रिणापूर्यते स्म । तैः स्थापितस्तत्रैव स्थितः सोऽयमर्बुदो हिमाद्रिपुत्र इति तत्पारिपार्श्वकलोकस्य प्रवृत्ति प्रसिद्धिश्च । तथा वस्तुपालवसतिप्रशस्तावपि 'गौरीवरश्वशुरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुद ककुदमद्रिकदम्बकस्य । मन्दाकिनीवनजटे दधदुत्तमाङ्गे यः शालकः शशभृतोऽभिनयं करोति ॥' इति दृश्यते ॥

શ્લોકાર્થ

પરમાત્માના ધ્યાનમાં મગ્ન એવા આચાર્ય; ચારણ મુનિઓની જેમ તીર્થદર્શનના લોભથી અર્બુદાચલ ઉપર કેટલાક દિવસોની સ્થિરતા કરીને રહ્યા. (લોકોક્તિ પ્રમાણે સંભળાય છે કે પૂર્વે આ સ્થાનમા અઠયાસી (૮૮) ઋષિ તપ કરતા હતા, ત્યારે એકવાર તેઓની કામધેનુ (ગાય) ચરતી ચરતી મોટા ખાડામાં પડી ગઈ. તેને ખાડામાંથી કાઢવા માટે અસમર્થ ઋષિઓ હિમાચલ પાસે ગયા. યાચના કરીને હિમાચલના પુત્ર અર્બુદપર્વતને અહીં લાવ્યા. ત્યારબાદ કામધેનુ પોતાના દૂધથી ખાડાને પૂરીને સ્વયં તરીને બહાર નીકળી આ ખાડામાં ફરીથી ગાય આદિ કોઈ પણ પશુ પડે નહી, આમ વિચારીને ઋષિઓએ ખાડાના મધ્ય ભાગમાં અર્બુદપર્વતને સ્થાપન કર્યો. તે આ હિમાલયપુત્ર અર્બુદાચલ કહેવાય છે.) ॥ ૧૨૮ ॥

उदयशिखरिणीव श्रीमदम्भोजबन्धु-
र्विषमविशिखवैरी स्फाटिकोर्वीभृतीव ।
त्रिदशपतिरिव स्वर्भूधरे सूरिसिंहो
हिमशिखरिसुतेऽरिगन्किांचनाभां बभार ॥ १२९ ॥

सूरिसिंहो हीरविजयनामा सूरिशार्दूलः अरिगन्नर्बुदाचलाभिधाने हिमशिखरिसुते तुहिनाचलनन्दने कांचन अनिर्वचनीयामाभां शोभां बभार दधाति स्म । क इव । श्रीमदम्भोजबन्धुरिव । यथा श्रीमान् सर्वज्योतिश्चक्रज्योतिः पराभवनप्रवणप्रतापलक्ष्मीवान् अम्भोजबन्धुर्भानुमान् उदयशिखरिणि पूर्वपर्वते अद्भुतां शोभां बिभर्ति । पुनः क इव । विषमविशिखवैरीव । यथा विषमाः सोढुमशक्या अथ वा समेतरे पञ्चत्वाद्विशिखा बाणा यस्य स स्मरस्तस्य वैरी प्रतिपक्षः पार्वतीपतिः ईश्वरः स्फटिकस्यायं स्फाटिकस्तादृश उर्वीभृत्पर्वतः एतावता स्फटिकाचले कैलासे । पुनः क इव । त्रिदशपतिरिव । यथा सुरेन्द्रः स्वर्भूधरे मेरुगिरौ असाधारणां भूषां बिभर्ति । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम' इतीन्द्राभिधानं नैषधे ॥

श्लोकार्थ

જેમ સૂર્ય ઉદયાચલ ઉપર મહેશ સ્ફટિકપર્વત (કૈલાસપર્વત) ઉપર અને ઇન્દ્ર મેરૂ પર્વત ઉપર શોભા ધારણ કરે તેમ આચાર્યોમાં સિંહ સમાન હીરવિજયસૂરિએ અર્બુદાચલ ઉપર કોઈ અનેરી શોભાને ધારણ કરી. ॥ ૧૨૯ ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवद्द्वादशः ॥१३०॥

इति पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसूरिचरिते द्वादशानां संख्यापूरणो द्वादशः सर्गः अभवद्बभूव ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये अकमिपुरप्रस्थानविजयसेनसूरिसंमुखागमनपत्तनपादावधारणसमवसरणवन्दन-पुरःप्रस्थानासिद्धपुरागमनविजयसेनसूरिपश्चाद्वलनमार्गोल्लङ्घनार्जुनपल्लीपतिपत्नीवन्दनार्बुदा-चलाधिरोहणविमलवस्तुपालवसतिप्रमुखजिनस्तवनादिवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

શ્લોકાર્થ

વણિક્કુલમાં ઇન્દ્રસમાન 'શિવ' નામનાં શ્રેષ્ઠી અને સૌભાગ્યદેવીના જન્મજાત સુપુત્ર દેવવિમલ ગણી, કે જેઓ નિરંતર સરસ્વતીદેવીની ઉપાસનામાં તત્પર હતા, તેમજ સર્વમુનિઓમાં સિંહ સમાન સિંહવિમલ ગણીના પ્રથમ શિષ્યરૂપે પ્રસિદ્ધ હતા, તે દેવવિમલ ગણીએ જેમાં જગદ્‌ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિનું સવિસ્તર જીવનચરિત્ર આવે છે, એવા '**હીરસૌભાગ્ય**' નામના મહાકાવ્યની સ્વોપજ્ઞ–ટીકા સહિત રચના કરી તે મહાકાવ્યનો, અકમિપુર (અમદાવાદ)ના પ્રયાણથી આરંભીને અર્બુદાચલનું આરોહણ અને ત્યાંનાં જિનચૈત્યોનાં દર્શન વંદન સુધીનો આ બારમો સર્ગ સમાપ્ત થયો. ॥ ૧૩૦ ॥

શુભં ભવતુ

त्रयोदशः सर्गः ।

अथार्बुदाद्रेरवतीर्य भूमीं विभूषयामास स सूरिभूमान् ।
वचस्तरङ्गैस्त्रिजगत्पुनानो रयो हिमाद्रेरिव देवनद्याः ॥ १ ॥

अथार्बुदाचलतीर्थंकन्नमनानन्तर सूरिभूमान् सूरिराजोऽर्बुदाद्रेर्हिमाद्रिनन्दनावनीधराद-वतीर्य अवरुह्य उपत्यकामागत्य भूमीं पृथिवीपीठं विभूषयामास शोभयति स्म। किं कुर्वाणः। वचसां वचनानां तरङ्गैरस्खलितप्रचारनिःसरत्कल्लोलैस्त्रिजगत्त्रिभुवनजनं पुनानः पवित्री-कुर्वाणः क इव । रय इव । यथा देवनद्याः गङ्गायाः प्रवाहो हिमाद्रेस्तुहिनाचलादवतीर्य अधः समेत्य भूमीं पुनीते । सोऽपि अस्खलितकल्लोलैस्त्रिजगन्त्रिस्रोतस्त्वात्त्रिभुवनं पावनं कुर्वाण ॥

તેરમો સર્ગ :

શ્લોકાર્થ

જેમ ગંગાનો પ્રવાહ હિમાલયથી નીચે ઊતરીને પૃથ્વીને પવિત્ર કરે તેમ આચાર્ય દેવે વચનરૂપી તરંગોથી જાણે જગતને પવિત્ર કરતાં અર્બુદાચલથી ઊતરીને ભૂમિને અલંકૃત કરી. ॥ ૧ ॥

यस्यां द्विपेन्द्रैः स्वमदप्रवाहैरारामिकौघैरिव वारिपूरैः ।
वृक्षा अवर्ध्यन्त विभुर्व्यहार्षीत्तत्रार्बुदाभ्यर्णवसुंधरायाम् ॥ २ ॥

विभुः सूरिस्तत्र तस्यार्बुदाद्रेरभ्यर्णे समीपे या वसुंधरा भूमिस्तस्यां व्यहार्षीत् विहरति स्म । तस्यां कस्याम् । यस्यामर्बुदाभ्यर्णभूमौ द्विपेन्द्रैर्मत्तगजराजैः स्वेषामात्मनां मदानां दानवारीणां प्रवाहैरर्थात्कपोलेभ्यो निःसृत्य पृथिवीपीठे पतद्भिः वृक्षा द्रुमा अवर्ध्यन्त सिक्ताः सन्तः वृद्धिं नीयन्ते स्म । कैरिव । आरामिकौघैरिव । यथा वनपालवृन्दैर्वारिपूरैरभिषिञ्चनजलप्लवैः पादपा वृद्धिं प्राप्यन्ते ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ઉદ્યાનપાલકો જલથી વૃક્ષોનું સિંચન કરે અર્થાત્ વધારે, તેમ હાથીઓ પોતાના મદજલથી જે ભૂમિનું સિંચન કરી રહ્યા છે, તે અર્બુદાચલની સમીપની ભૂમિમાં આચાર્યે વિહાર કર્યો. ॥ ૨ ॥

मित्रं महिम्ना किमनुव्रजन्तं स्वदीर्घभावेन सहायवन्तम् ।
इवाचलं शैवलिनीप्रवाहः क्रमान्मुनीन्द्रोऽर्बुदमुल्ललङ्घे ॥ ३ ॥

मुनीन्द्रः सूरिः क्रमाद्विहारपरिपाट्या अर्बुदं पर्वतमुल्लङ्घे अतिक्रान्तवान् । क इव । शैवलिनीप्रवाह इव । यथा शैवलान्यनवरतप्रवलप्रसरत्पयःप्रवाहत्वात्प्रादुर्भूतप्रचुरबहलसेवालजालानि यस्यां सा शैवलिनी नदी तस्याः प्रवाहः पयःपूरः अचलं मार्गागतगिरिमुल्लङ्घते । अर्बुदमुत्प्रेक्ष्यते महिम्ना माहात्म्येन गुरुतया किं मित्रं सखायमिव । अत

पयोत्प्रेक्ष्यते सहायवत् अभिजनमिव । स्वस्यात्मनो दीर्घभावेन अत्यायामतयातिलम्बतया अनुव्रजन्तमिव पृष्ठे समायान्तमिव । यथा सहायोऽपि प्रस्थितपुंसोऽनुयाति । अत्र किमिति लालावण्टान्यायेन उभयत्रापि योज्यते । द्वयोरप्युत्प्रेक्षयोः संयोजनीयमिति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ નદીનો પ્રવાહ માર્ગમાં રહેલા પર્વતનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ આચાર્યે અનુક્રમે અર્બુદ પર્વતનું અતિક્રમણ કર્યું. તે જાણે મહિમાની સમાનતાથી પોતાના મિત્ર ન હોય, તેવો અર્બુદાચલ પોતાની લંબાઈથી આત્મીયજનની જેમ જાણે આચાર્યને અનુસરતો હતો. ॥ ૩ ॥

प्रतिष्ठमानः पुरतो व्रतीन्दुर्भूर्भूपामनैषीच्छिवपूःसमीपम् ।
स्वपादसंस्पर्शनतः पयोजकुञ्जं यथा पङ्कजिनीविवोढा ॥ ४ ॥

पुरतोऽग्रतः प्रतिष्ठमानः प्रचलन् व्रतीन्दुः मुनिचन्द्रः सूरिः स्वस्यात्मनः पादयोश्चरणयोः संस्पर्शनतः शिवपुरः श्रीरोहिण्या नगर्याः समीप पार्श्वप्रदेशं भूषां शोभामनैषीत् प्रापयामास । क इव । पङ्कजिनीविवोढेव । अत्र यथा इवार्थे । यथा कमलिनीरमणो भानुमान् स्वेषां पादानां किरणानां संस्पर्शनतः संपर्कात् संश्लेषात्पयोजानां कमलानां कुञ्जं काननं भूषां लम्भयति विकाशलक्ष्मीं नयति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સૂર્ય પોતાનાં કિરણોના સંપર્કથી કમલિનીના કુંજને વિકસિત કરે અર્થાત્ શોભાવે તેમ અનુક્રમે પ્રયાણ કરતા પોતાના ચરણ–સ્પર્શથી શિવપુરી–સિરોહી નગરીની સમીપની ભૂમિને અલંકૃત કરી. ॥ ૪ ॥

जनारवैरागमनं मुनीन्दोस्ततः सुरत्राणनृपो निपीय ।
कलापिकेकाभिरिवाम्बुदस्य नभोम्बुपः संमदमेदुरोऽभूत् ॥ ५ ॥

ततः शिवपुरीसमागमनानन्तरं सुरत्राणनामा नृपः शिवपुरीमण्डलस्वामी देवडाभिधानानां राजपुत्राणां राजा जनानां शिवपुरीवासिनां लोकानामारवैः शब्दैः । वार्ताभिरि-

त्यर्थः । मुनीन्दोः सूरेरागमनं समवसरणम् । पादावधारणमित्यर्थः । निपीय सादरं श्रुत्वा संमदेनानन्देन मेदुरः पुष्टः अभूद्बभूव । क इव । नभोम्बुप इव । यथा चातकः कलापिनां मयूराणां केकाभिः केकाभिधानध्वनिभिः । मयूरवाक् केका इत्युच्यते । अम्बुदस्य मेघस्य आगमनं श्रुत्वा प्रमोदोपचिततनुर्भवति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચાતક, મયૂરોના શબ્દો વડે મેઘનું આગમન જાણીને હર્ષિત થાય, તેમ શિવપુરી (સિરોહી) નગરીનો 'સુરત્રાણ' નામનો રાજા લોકોનાં મુખે આચાર્યદેવનું આગમન સાંભળીને અત્યંત હર્ષિત થયો. ॥ ५ ॥

भक्त्या सुरत्राणनृपोऽभिगम्य वेत्रीव दण्डं दधदग्रगामी ।
प्रवेशयामास पुरीं स सूरिं पुराङ्गनागीतयशःप्रशस्तिम् ॥ ६ ॥

स पूर्ववृत्तप्रोक्तः सुरत्राणाभिधानो नृपोऽर्बुदचलाधिपतिर्भक्त्या सेवासक्त्या अभिगम्य संमुखमागत्य सूरिं श्रीरोहिणीं नगरीं प्रवेशयामास । शिवपुरीमध्ये आनिनायेत्यर्थः । ण्यन्तत्वात्कर्मद्वयम् । किंभूतः सः । पुरः सूरेरग्रे गच्छतीति इत्येवंशीलः । पुनः किं कुर्वन् । दण्डं वेत्रं दधद्बिभ्राणः । क इव । वेत्रीव । यथा दौवारिकः प्रतीहारः वेत्रयष्टिं करे दधानः पुरो गच्छति । किंभूतः सूरिः । पुराङ्गनाभिः श्रीरोहिणीनगरीनागरीभिर्गीता गानगोचरीकृता यशसां कीर्तीनां प्रशस्तयो विविधा अवदाता यस्य ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ પ્રતિહારી દંડ ધારણ કરીને રાજાની આગળ ચાલે તેમ સુરત્રાણ રાજા આચાર્યશ્રીની સન્મુખ આવીને ભક્તિપૂર્વક દંડને ધારણ કરીને આગળ ચાલતો હતો. નગરની લલનાઓ જેમના યશની પ્રશસ્તિ ગાઈ રહી છે, તેવા આચાર્યદેવનો શિવપુરીમાં પ્રવેશ-મહોત્સવ કરાવ્યો. ॥ ६ ॥

आलेख्यरोपीकृतकामदस्योरुपास्योमानस्य महीमहेन्द्रैः ।
चक्रीव चक्रस्य पुरे पुरीन्द्रो महामहं कारयति स्म सूरिः ॥ ७ ॥

પુરીન્દ્રઃ શ્રીરોહિણીપુરીપુરંદરઃ સુરત્રાણનામા ભૂમાન્ પુરે સ્વશ્રીરોહિણીનગરે હીરવિજયવ્રતીન્દ્રસ્ય મહામહ પ્રતિગૃહાપણાદિષુ ધ્વજબન્ધનાદિમમતિશાયિનમુત્સવં કારયતિ સ્મ । ક ઇવ । ચક્રીવ । યથા ચક્રવર્તી પ્રથમોત્પન્નસ્ય ચક્રસ્ય રથાઙ્ગરત્નસ્ય મહોત્સવં નિર્માપયતિ । કિંભૂતસ્ય સૂરેશ્ચક્રસ્ય ચ । આલેખ્યં ચિત્રં શેષમવશિષ્ટં યસ્ય તાદૃશઃ કૃતઃ નિહિતઃ કામઃ કૈદર્પરૂપો દસ્યુઃ શત્રુર્યેન । પક્ષે નામશેષીકૃતા વ્યાપાદિતાઃ કામમતિશયેન શિરશ્છેદાદિના વૈરિણો યેન । પુનઃ કિંભૂતસ્ય । મહીમહેન્દ્રૈઃ પૃથ્વીપુરંદરૈઃ મહારાજૈર્ભાવિનિ ભૂતોપચારે ઉપાસ્યમાનસ્ય ચક્રપ્રભાવાદેવ ચક્રી સેવ્યતે । અતો મુખ્યવૃત્ત્યા ચક્રમેવ સેવ્યમ્ ॥

શ્લોકાર્થ

જેણે શત્રુઓને નામશેષ કરી નાખ્યા છે અને મુગટબધ્ધ રાજાઓ જેની સેવા કરે છે, તેવો ચક્રવર્તી જેમ ચક્રરત્નનો મહોત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવે તેમ જેમણે કામરૂપી શત્રુને નામશેષ કરી નાખ્યા છે, અને જેઓ રાજા-મહારાજાઓ વડે સેવાય છે, એવા આચાર્ય દેવનો સુરત્રાણ રાજાએ મહોત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. ॥ ૭ ॥

દિદૃક્ષુરેતન્મહિમાનમભ્રસરિત્સહસ્રં દધતી મુખાનામ્ ।
યત્રાગતા કિં સિતકેતુકાયા પુરીં સ તાં સૂરિરલંચકાર ॥ ૮ ॥

સૂરિસ્તાં સુરત્રાણનૃપનિર્માપિતાનેકમહોત્સવવત્સલાં શિવપુરીનામ્નીં નગરીમલંચકાર વિભૂષયામાસ । તાં કામ્ । યત્ર શ્રીરોહિણ્યામેતસ્ય જગજ્જનમાનસ્ય હીરવિજયસૂરેર્મહિમાનં સ્વાભાવિકમાહાત્મ્યમ્ । અથ વા સુરત્રાણધરિત્રીસુત્રામનિર્માપિતાનન્યમહોત્સવાદિગરિમાણં દિદૃક્ષુર્દ્રષ્ટુમિચ્છુર્વિલોકયિતુમાકાઙ્ક્ષન્તી સતી । અત એવ મુખાનાં પયઃપ્રવાહરૂપવક્ત્રાણાં સહસ્રં દશશતીં દધતી બિભ્રતી । સહસ્રમુખી ગઙ્ગેતિ જનપ્રસિદ્ધેઃ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે-સિતાનામુજ્જ્વલાનાં કેતૂનાં ધ્વજાનાં કાયાઃ શરીરાણિ યસ્યાસ્તાદૃશી અભ્રસરિદ્ગગનાપગા સમાગતા ॥

શ્લોકાર્થ

સુરત્રાણ રાજા દ્વારા કરાયેલા મહોત્સવપૂર્વક આચાર્ય મહારાજે સિરોહી નગરીને અલંકૃત કરી, જાણે પાણીના પ્રવાહરૂપ હજાર મુખ ધારણ કરતી અને પ્રાસાદો ઉપર

રહેલી ઉજ્જ્વલ ધ્વજાઓ રૂપી શરીરવાળી આકાશગંગા જાણે આચાર્યની સ્વાભાવિક માહાત્મ્યને જોવા માટે આવેલી ન હોય ! ॥ ૮ ॥

द्वितीयराशौ शतमन्युसूरिरिव क्रमेणोपगतः स तस्याम् ।
प्रकाशयन्बोधिनिधीन्विदग्धान्महोदयस्याभिमुखीचकार ॥ ९ ॥

स सूरिः क्रमेण प्रवेशपरिपाटचा तस्यां शिवपुर्यामुपगत. समायातवान् सन् विदग्धान् कोविदान् छेकाञ्जनान् महान्सुरनराभ्युदयेभ्योऽतिशायी उदयो यत्र तादृशो मोक्षस्तस्याभिमुखीचकार । धर्मोपदेशश्रवणातदेकाग्र्याराधनमनस्त्वेन सिद्धिगामिनो विदधाति स्म । किं कुर्वन् सूरिः । बोधेरनेकभेदभिन्नसम्यक्त्वरूपात् निधीन्निधानानि प्रकाशयन् प्रकटीकुर्वन् । क इव । शतमन्युसूरिरिव । यथा शतमन्योः शतक्रतोः पुरंदरस्य सूरिराचार्योऽध्यापयिता बृहस्पतिः । यदुक्तं नैषधे 'इंदुरशीं गिरमुदीर्य बिडौजा जोषमासनविशिष्य बभाषे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुरुर्गुरुरस्य ॥' इति । यस्य कस्यचिद्भाग्यवतः पुंसः स्वराशितो द्वितीयो राशिरत्र समेतः सन् निधानद्रव्याणि प्रकाशानि विदधानः महोदयस्य राज्यमन्त्रिश्रेष्ठिपदादिरूपस्य महोदयस्यात्यभ्यधिकाभ्युदयस्य संमुखीकरोति । यदुक्तं ज्योतिर्विद्भिः 'द्वितीये नवमे राशौ बृहस्पतिरुपागतः । कुर्यान्महोदयं पुत्रगोत्रवृद्धिं धनं पुनः ॥' इति वचनात् ॥ इति शिवपुर्यां प्रभोः पादावधारणं तन्महवर्णनं च ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કોઈ ભાગ્યવંત પુરુષને પોતાની રાશિથી બીજી અને નવમી રાશિમાં આવેલો બૃહસ્પતિ (ગુરુ) પુત્ર–પૌત્રાદિ ગોત્રવૃદ્ધિને કરતો અભ્યુદયને કરે (જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે પોતાની રાશિથી બીજી અને નવમી રાશિમાં આવેલો ગુરુ મહોદયને કરતો કુલવૃદ્ધિને કરે છે.) તેમ આચાર્યે ધર્મદેશના દ્વારા શિવપુરી નગરીનાં ભવ્યજનોને સમ્યક્ત્વરૂપી નિધાનને પ્રગટ કરતા મોક્ષાભિમુખ કર્યાં. ॥ ૯ ॥

स प्रस्थितस्तत्पुरतः पुरस्तात्तिगतप्रसूनादिव चिच्चिरीकः ।
षण्डे गजस्येव विलङ्घ्य मार्गं स सादडीनाम्नि पुरे जगाम ॥ १० ॥

स सूरिस्ततस्तत्पुरतः सीरोहीनगरात्पुरस्तादग्रे प्रस्थितः प्रचलितः सन् मार्गं पन्थानं विलङ्घ्यातिक्रम्य सादडीनाम्नि पुरे जगाम गतवान् । क इव । चिञ्चरीक इव । यथा भ्रमरः स्मिताद्विकसितात्प्रसूनात्कुसुमात्प्रचलितः सन् मार्गमुल्लङ्घ्य गजस्य गन्धसिन्धुरस्य गण्डे कपोलस्थले गच्छति । 'कटेषु करिणां पेतुः पुंनागेभ्यः शिलीमुखाः' इति रघुवंशे । प्रसूनानि त्यक्त्वा भृङ्गा गजेन्द्रगण्डस्थलगलद्दानवारि पातुं समायान्ति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ભ્રમર પુષ્પનો ત્યાગ કરીને હાથીના ગંડસ્થલથી ઝરતા મદજલને પીવાને માટે જાય, તેમ આચાર્ય સિરોહી નગરથી આગળ પ્રયાણ કરતા અનુક્રમે 'સાદડી' નામના નગરમાં પધાર્યા. ॥ ૧૦ ॥

प्राग्वागडावन्तिविराटखानमहादिराष्ट्रापरमण्डलेषु ।
सार्थाधिपेनेव सुतेन सातं विहृत्य लाभांश्च बहूनुपार्ज्य ॥११॥
कल्याणराजद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण समेत्य तत्र ।
क्रमादविच्छिन्नतमैः प्रयाणैः श्रीतातपादाः प्रणताः प्रमोदात् ॥१२॥ (युग्मम्)

कल्याण इति पदेन राजद्दीप्यमानं विजय इत्याभिधानं नाम यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु वाचकेषु चन्द्रेण जनाह्लादकत्वेन विधुना । एतावता कल्याणविजयोपाध्यायेनेत्यर्थः । अविच्छिन्नतमैरतिशयेन खण्डितैः त्वरितत्वरितैः प्रयाणैः प्रतिदिन पथि प्रस्थानकैः क्रमात् खानलाटगुर्जरार्बुदाद्रिपरिसरदेशोल्लङ्घनपरिपाट्या समेत्य सादडीपुरे समागत्य श्रीतातपादा श्रीहीरविजयसूरिचरणारविन्दाः पितृपादाश्च प्रमोदादानन्दोदयात्प्रणता नमस्कृता । किं कृत्वा । सार्थाधिपेनेव सार्थपतीभूतेन सुतेनेव पुत्रेणेव प्राक् पूर्वं गुर्जर-मालवानां मध्ये वर्तमाना वागडा । एतावता गुर्जरकच्छमध्यवर्तिनो वागडा निविष्टाः । तथा अवन्तयो मालवा विराटा मालवदक्षिणान्तरालशालिनो 'वइराड' इति प्रसिद्धाः, तथा खाना लाटदक्षिणवर्तिनः, तथा महा इति पदमादौ येषां तादृग्विधा राष्ट्राः । महा-राष्ट्रा इत्यर्थः । 'मरहट' इति प्रसिद्धा । इत्यादिष्वपरेषु गुर्जरापेक्षया अन्येष्वपि मण्डलेषु देशेषु सातं सुखं यथा स्यात्तथा विहृत्य विहारं कृत्वा द्रव्योपार्जनकृते बहुषु जनपदेषु व्यापारार्थं भ्रान्त्वा च पुनर्बहूननेकान् लाभान्पुण्यान्यनेकधनानि चोपार्ज्य अर्जयित्वा । गृहीत्वेत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સાર્થવાહ પુત્ર અનેક દેશોમાં બહુદ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી, સુખપૂર્વક આવીને પોતાના પિતાને નમસ્કાર કરે, તેમ 'કલ્યાણ વિજય' નામના ઉપાધ્યાયે, પૂર્વે વાગડ દેશ (ગુર્જર અને માલવ વચ્ચેનો પ્રદેશ), વિરાટ દેશ (માલવ અને દક્ષિણ વચ્ચેનો પ્રદેશ), ખાનદેશ (લાટ અને દક્ષિણ વચ્ચેનો પ્રદેશ), તેમજ મહારાષ્ટ્ર આદિ અનેક દેશોમાં વિચરીને, અવિચ્છિન્ન પ્રયાણ દ્વારા સાદડી ગામમાં આવીને આરાધ્યપાદ આચાર્યદેવને અત્યંત આનંદપૂર્વક નમસ્કાર કર્યાં. ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥

विभूषयद्विन्ध्यधराभृतोऽष्टापदस्य साकेतमिवोपकण्ठम् ।
स वाचकेन्द्रानुगतस्ततः श्रीव्रतीश्वरो राणपुरं बभाज ॥ १३ ॥

ततो वाचकागमनानन्तरं वाचकेन्द्रेण कल्याणविजयोपाध्यायेनानुगतः श्रिया भट्टारकलक्ष्म्या कलितो व्रतीश्वरः सूरिः राणपुरं नगरं बभाज श्रितवान् । पुरं किं कुर्वत् । विन्ध्यधराभृतो विन्ध्याचलस्योपकण्ठं समीपं विभूषयदलंकुर्वाणम् । किमिव । साकेतमिव । यथा अष्टापदस्य कैलाशशैलस्य समीपमयोध्या अलंकुरुते ॥

अथ धरणविहारः

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી વાચકવર્ય શ્રીકલ્યાણ વિજયજી વડે અનુસરાતા આચાર્ય મહારાજે, જેમ કૈલાસ પર્વતની સમીપે રહેલી અયોધ્યાનગરીને અલંકૃત કરે, તેમ વિંધ્યાચલની સમીપે રહેલા રાણકપુર નામના નગરને અલંકૃત કર્યું. ॥ ૧૩ ॥

विन्ध्याचलं तुङ्गतया वयस्यभावं भजन्तं प्रविभाव्य विज्ञः ।
गिरीशशैलं मिलितुं समेतं स प्रैक्षतारिगन्धरणस्य चैत्यम् ॥ १४ ॥

स सूरिरस्मिन् राणपुरे धरणनामव्यवहारिणि चैत्यं प्रासादं प्रैक्षत व्यालोकते स्म । अत्रार्थे वयमेवं विद्मः जानीमः । तुङ्गतया अत्युच्चैस्तरत्वेन वयस्यभावं मित्रतां भजन्तमाश्रयन्तं विन्ध्याचलं प्रविभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । मिलितुं समेतमागतं समीपे समेतं गिरीशशैलं कैलाशपर्वतमिव । अत्र विद्म इवार्थे ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્ય મહારાજે રાણકપુરમાં ધરણ નામના શ્રેષ્ઠિએ બંધાવેલો 'ધરણ વિહાર' નામના જિનપ્રાસાદને જોયો. તે ધરણવિહાર અતિ ઊંચાઈથી મિત્રતાને ધારણ કરતા વિંધ્યાચલને જોઈને તેને મળવા માટે સમીપે આવેલો જાણે કૈલાસ પર્વત ન હોય ! ॥ ૧૪ ॥

विनिद्रनीलाञ्जनिकानमेरुवनीलालकशालमाने ।
मौलौ प्रणीतं द्रुहिणेन चान्द्रचूडामणीं किं धरणीन्दिरायाः ॥ १५ ॥

चैत्यं पुनरुत्प्रेक्ष्यते धरणीन्दिराया भूमीमण्डललक्ष्म्या मौलौ मस्तके द्रुहिणेन विश्वसृजा प्रणीतं विरचितं चान्द्राणां चन्द्रकान्तरत्नानां चूडामणीमिव शिखारत्नमिव । किंभूते मौलौ । विनिद्रा विस्मेरा या नीलाञ्जनिकास्तमालतरवः । 'नीलाञ्जनिकाकुसुमकान्ति नितमसि' । तथा निलाञ्जनिकाकुसुमकान्तयः किरातयुवतयः' इतीदं द्वयमपि चम्पूकथायाम् । 'निलाञ्जनिकास्तमाला' इति तट्टिप्पनके । कृष्णकान्तिवृक्षविशेषास्तेषां वनी काननं तद्वत्ते एव नीला अलकाः केशास्तैः कृत्वा शालमाने शोभमाने ॥

શ્લોકાર્થ

તે ધરણવિહાર જાણે વિકસ્વર એવા તમાલ આદિ શ્યામવૃક્ષોનાં વનરૂપી શ્યામ કેશો વડે શોભતા પૃથ્વીરૂપી લક્ષ્મીના મસ્તક ઉપર બ્રહ્મા વડે નિર્માણ કરાયેલો ચંદ્રકાંત મણીનો ચુડામણિ ન હોય ! ॥ ૧૫ ॥

भूमीन्द्रकुम्भाभिधराणकस्य स्तम्भान्दधानं निजमण्डपान्तः ।
अनेकपस्फूर्तिमुवः समज्ञास्तम्भानिवैताङ्घ्रिवगोत्रजैत्रान् ॥ १६ ॥

पुनश्चैत्यं किं कुर्वाणम् । निजस्यात्मनो मण्डपान्तः खेलामण्डपमध्ये मेदपाटमण्डलाधिपस्य भूमाविन्द्रोपमस्य कुम्भो इत्याभिधा नाम यस्य तादृशस्य राणकस्य । केषांचिदपि राजन्यानां राणो इत्यभिधा प्रोच्यते । ततः कुम्भोराणो इति प्रसिद्धस्य । राज्ञ.

पञ्चशतीसुवर्णकानां समर्पणेन स्वानाम्ना कारितान् स्तम्भान् सप्तसंख्याकान् मण्डपावाष्टम्भरथूणाविशेषान्दधानं विभ्राणम् । किंभूतान् स्तम्भान् । अनेकपानां करिणां स्फूर्तीनां विलसितानां भुवः स्थानानि । उत्प्रेक्ष्यते शिवस्य शंभोर्गोत्रस्य शैलस्य शुभ्रश्रिया कैलाशस्य जैत्राञ्जयनशीलान् पतान्प्रत्यक्षान् समज्ञायाः कीर्तेः स्तम्भानिव । किंभूतान् । अनेकान्जनान् व्यापदुद्धरणव्यसननिराकरणद्रविणवितरणशरणरक्षणादिभिः पातीति रक्षतीति कृत्वा अनेकपस्तत्त्वेन स्फूर्तयः प्रसिद्धयस्तासां भुव आस्पदाः ॥

શ્લોકાર્થ

મંડપની મધ્યમાં, મેવાડદેશના અધિપતિ કુંભારાણાએ પાંચસો સુવર્ણ મુદ્રાઓ સમર્પણ કરીને પોતાના નામથી અંકિત કરાયેલા સાત સ્તંભોને ધારણ કરતો તેમજ અનેક મનુષ્યોના રક્ષણના સ્થાનભૂત એવો જિનપ્રાસાદ શોભે છે, તે સ્તંભો જાણે પોતાની શ્વેત કીર્તિવડે કૈલાસ પર્વતને પણ જીતી લે તેવા પ્રકારનાં કીર્તિસ્તંભો ન હોય ! ॥ ૧૬ ॥

स्वतुङ्गिमाधःकृतरत्नसानुं विगाहमानं शिखरैर्विहायः ।
प्रगल्भमानं वपुषैव तेनाश्रितानिव प्रापयितुं द्युलोकम् ॥ १७ ॥

चैत्यं किं कुर्वाणम् । शिखरैः स्वशृङ्गैः विहायो गगनाङ्गणं विगाहमानं संस्पृशत् कषद्वा । पुनः किंभूतम् । स्वतुङ्गिम्ना स्वकीयोच्चैस्तरत्वेन अधःकृतो हीनो विहितो रत्नसानुः सुवर्णशिखरी येन । तत्रोत्प्रेक्ष्यते आश्रितानागत्य स्व सेवमानान् अर्थात् निजनायकजिनभक्तिपरायणान् जनान् तेनैव वपुषा मानुषेणैव द्युलोकं स्वर्गभुवनं प्रापयितु प्रगल्भमानमुद्यमं कुर्वाणमिव ॥

શ્લોકાર્થ

પોતાની ઊંચાઈ દ્વારા જેણે મેરૂપર્વતનો તિરસ્કાર કર્યો છે, તેમ જ શિખરો વડે જેણે આકાશને સ્પર્શ કર્યો છે, એવા જિનપ્રાસાદ જાણે પોતાનાં આશ્રિતોનાં (જિન-ભક્તિપરાયણ ભવ્ય જીવોને) આ જ શરીર વડે સ્વર્ગલોકમાં લઈ જવા માટે પ્રયત્ન કરતો ન હોય ! ॥ ૧૭ ॥

चेतश्चमत्कारकरीस्त्रिलोक्या लक्ष्मीः समालोक्य रसातिरेकात् ।
संस्तम्भिताङ्गीभिरिवामरीभिः पाञ्चालिकाभिः प्रविभासमानम् ॥ १८ ॥

पुन० किं कुर्वाणम् । प्रविभासमानं प्रकर्षेण दीप्यमानम् । अतिशायिशोभां दधानमित्यर्थः । काभिः । पाञ्चालिकाभि' शालभञ्जीभिः । उत्प्रेक्ष्यते त्रिलोक्या भुवनत्रितयस्यचेतसामन्तःकरणानां चमत्कारमाश्चर्यरसातिशयं करोतीति तादृशीर्लक्ष्मीरतिशायिशोभा' समालोक्य सम्यक् सर्वाङ्गीणतया निर्वर्ण्य । रसातिरेकात्केवलं दर्शनेन विस्मयाक्रान्ततया संस्तम्भिताङ्गीभिर्निश्चलीभूततनूलताभिरिव । अथ वा विमुक्तगमागमस्फुरणवार्तान्योन्यावलोकनाद्यशेषापरशरीरव्यापाराभिरमरीभिर्देवाङ्गनाभिरिव ॥

श्लोकार्थ

આ ચૈત્યમાં વિશિષ્ટ શોભા ધારણ કરનારી પાચાલિકાઓ (પુતળીઓ) શોભે છે. ત્રણે જગતના ચિત્તને ચમત્કાર ઉપજાવે તેવી આ પ્રાસાદની સર્વાંગ સુંદર લક્ષ્મીને સાદરપૂર્વક જોઈને દેવાંગનાઓ જાણે સ્તંભિત બની ગઇ હોય અર્થાત્ દિવ્ય સુખોને ત્યાગ કરીને મંદિરને જોવામાં જ નિશ્ચલ બની ગઈ ન હોય તેવી પુતળીઓ શોભે છે. ॥ ૧૮ ॥

पाञ्चालिकाप्रौढविलासवीक्षाहृणीयमानद्युधवावरोधम् ।
अष्टापदोत्तीर्णवृषाङ्कगेहमसासहीवाद्रिनिवासजार्तिम् ॥ १९ ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते अद्रौ पर्वते । शैलशिखरे इत्यर्थः । यो निवासो नित्यनिवसनं तस्माज्जाता या अर्ति० पीडा चिन्ता शारीरिकी मानसी च तामसासहि० सोढुमशक्तम् । 'अहिमंहीगौरवसासहिर्यः' इति नैषधे । अष्टापदात्स्फटिकपर्वतादुत्तीर्णं भूपीठेऽभ्युपेतं वृषाङ्कस्यादिदेवस्य गेह सिंहनिषद्या नाम चैत्यमिव । यद्यपि चतुर्विंशतितीर्थकृतामपि प्रासादोऽस्ति तथा मुख्यवृत्त्या ऋषभदेवस्यैव । यतो भरतचक्रिणा ऋषभदेवसमये भगवन्तं स्वतातमेवोद्दिश्य निर्मापितः । अथ च परसमयानुसारितया वृषाङ्कस्येश्वरस्य मन्दिरमेवोत्तीर्णं शंभो कैलासवासित्वादित्यप्यर्थध्वनि' । किंभूतम् । पाञ्चालिकानां विविधरचनाचारिमापूर्वपुत्रिकाणां प्रौढानां प्रगल्भानां सुरासुरनरोरगगणमनोहारिणां विलासानां विभ्रमाणां वीक्षया दर्शनेनैव हृणीयमानो लज्जां प्राप्नुवन् । 'त्वयानपत्या धरणी हृणीयते' इति नैषधे । 'हृणीङ् लज्जायाम्' कण्ड्वादिधातुः । द्युधवानां सर्वेषामपीन्द्राणामवरोधा अन्त'पुराणि यत्र यस्माद्वा ॥

શ્લોકાર્થ

પુતળીઓના પુષ્ટ હાવભાવ આદિ વિલાસોને જોવાથી લજ્જિત બનેલું સમસ્ત ઇન્દ્રનું અંતઃપુર જેમાં છે, તેવું અષ્ટાપદ (કૈલાસ પર્વત) ઉપર રહેલું ભરત ચક્રવર્તીએ બંધાવેલું "સિંહ નિષધા" નામનું ચૈત્ય અથવા શંભુનું મંદિર જાણે પર્વત ઉપરના નિવાસથી ઉત્પન્ન થયેલાં દુઃખને નહીં સહી શકવાથી આ ભૂમિ ઉપર આવીને (ધરણિ વિહાર રૂપે) રહી ગયું ન હોય ! ॥ ૧૯ ॥

ध्रुवं दधानं चतुराननीं च हिरण्यगर्भं भवसूदनं च ।
पद्मासनं स्वःसदुपास्यमानं पतिं प्रजानामपरं किमुर्व्याम् ॥ २० ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते उर्व्यां भूमीभुवने अपरमेकः ब्रह्मलोके सृष्टिकर्तास्ति अन्यं प्रजानां पतिं धातारम् । किंभूत प्रजानां पतिम् । ध्रुवं नित्यस्थायुकं स्थिरं च । पुनः किं कुर्वाणम् । दधानं धारयन्तम् । काम् । चतुराननीम् । चतुर्णां पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्वर्तिनामाननानां वक्त्राणां समाहारश्चतुराननी तां चत्वारि मुखानि बिभ्राणम् । चतुर्मुखत्वात् । पुन. किंभूतम । हिरण्यं स्वर्णं गर्भे मध्ये यस्य । प्रायः प्रासादसरोवापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं तत्स्वामिनो निधीन्क्षिपन्तीति स्थितिः । यदुक्त चम्पूकथायाम् 'कुपितकपिकुलाकुलितलङ्केश्वरकिंकरा इव भग्नकुम्भकर्णघनस्वापाः कूपाः' । 'भग्नाः कुम्भानां घटानां कर्णा· काना इति प्रसिद्धा यत्र । तथा घना· प्रचुराः स्वाः स्वकीयाः पातालमूलोत्था न तु प्रवाहादिना प्रविष्टा आपः पानीयानि येषु । अथ च घनस्वा बहुद्रव्या आपो जलानि येषु । प्रायो वापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं निधिं क्षिपन्तीति स्थितिः । पक्षे भग्नः कुम्भकर्णस्य रावणानुजस्य घनस्वापो घोरनिद्रा यैः' इति चम्पूटिप्पनके । च पुनः किंभूतम् । भवस्य ससारस्य सूदनं निर्नाशकम् । पद्मानां मण्डपान्तराले अन्यत्र वा आकृतयः पूजादिभिर्वा आसनं स्थानम् । पुनः किंभूतम् । स्वःद्भिः अधिष्ठातृदेवैर्नमनक्रीडागतैर्वा सुरैरुपास्यमान सेव्यमानम् । पक्षे ध्रुवनामा । चतुर्भिर्मुखैर्युक्तः हिरण्यगर्भनामा भवान्तकृदभिधानः पद्ममरविन्दमासने पीठे यस्य । सुरश्रेष्ठत्वाद्देवसेव्यः ब्रह्म ॥ इति सप्तभिरादिकुलकम् ॥

શ્લોકાર્થ

વળી આ ચૈત્ય જાણે પૃથ્વી ઉપર બીજા બ્રહ્મા ન હોય ! ધ્રુવઃ નિત્ય-સ્થિર નામને ધારણ કરનારા, ચતુરાનનઃ ચતુર્મુખ વડે યુક્ત હિરણ્યગર્ભઃ જેની મધ્યમાં સુવર્ણ છે. (પ્રાયઃ પ્રાસાદ, વાવ, કૂવા, સરોવર આદિનઃ જીર્ણોદ્ધારને માટે ભૂમિમાં સુવર્ણ નાખવામાં

આવે છે.) ભવસૂદનઃ સંસારનો ઉચ્છેદ કરનારા, પદ્માસન–મંડપની મધ્યમાં આકૃતિ રૂપે કમળ રહેલું છે. દેવાધિદેવ હોવાથી અધિષ્ટાયક આદિ દેવો વડે સેવાતા એવા પ્રજાના પતિ અર્થાત્ ત્રણ જગતના પતિ બીજા બ્રહ્મા ન હોય ! ॥ ૨૦ ॥

चातुर्गतीयार्तिमहान्धकूपोद्दिधीर्षयाशेषशरीरभाजाम् ।
मूर्तीश्चतस्रः कलयन्निवास्मिन्मुनीन्दुनादर्शि युगादिदेवः ॥ २१ ॥

मुनीन्दुना सूरिणा अस्मिन् धरणसंघपतिप्रासादे युगादिदेव श्रीआदिनाथ अदर्शि लोचनगोचरीकृत. । किं कुर्वन् । चतस्र. चतुःसंख्याका मूर्तीः प्रतिमाः कलयन् दधत् । उत्प्रेक्ष्यते चातुर्गतीयाश्चतस्रस्तिर्यङ्नरकमनुजनिर्जराणां गतय उत्पत्तिस्थानानि तत्संबन्धिन्यो या अर्तयः शारीरिक्यो मानस्यो वा पीडास्ता एव महान्तोऽगाधा अन्धकूपास्तपोनिचिता अवटास्तेभ्य उद्दिधीर्षया उद्धर्तुमिच्छया इव । केषाम् । अशेषाणां समस्तानामपि शरीरभाजामर्थादज्ञानादन्धकूपान्तःपततां भविकजनानाम् ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્ય દેવે ધરણિવિહારમાં ચારમુખ ધારણ કરનારા એવા યુગાધિદેવ શ્રી આદિનાથ ભગવંતનાં દર્શન કર્યાં. તે જાણે દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારક રૂપ ચાર ગતિનાં દુઃખ રૂપી અંધારા કૂવામા પડેલા સર્વે જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ચારમુખ ધારણ કર્યાં ન હોય ! ॥ ૨૧ ॥

निःश्रेयसस्येव सुखं जिनेन्द्रं प्रदक्षिणीकृत्य पतिर्यतीनाम् ।
सुधासनाभीभवदुक्तियुक्तेर्भक्तेः स्तुतेर्गोचरयांचकार ॥ २२ ॥

यतीनां पतिर्निर्ग्रन्थनाथो हीरसूरिः जिनेन्द्रं श्रीऋषभदेव भक्तेः सेवासक्तिवशात् सुधाया. पीयूषस्य सनाभीभवन्त्य. सगोत्राः संजायमानाः उक्तीनां वाक्यानां वचनप्रपञ्चानां युक्त्यो रचना यस्यां तादृश्याः स्तुतेः स्तोत्रस्य गोचरयांचकार । तुष्टावेत्यर्थ । 'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरितं चन्द्रिकारुचिरम् । वाचस्पतेर्वचस्वी को वान्यो वर्णयेन्मनुज. ॥ इति हस्तिमतीनगरीचैत्यप्रशस्तौ । किं कृत्वा । प्रभुं वृषभस्वामिनं प्रदक्षिणीकृत्य युगादिदेवस्य तिस्रः प्रदक्षिणा प्रदाय । उत्प्रेक्ष्यते निःश्रेयसस्य निश्चितं श्रेयो निःश्रेयसं मोक्षस्तस्य सुखं सातमेव प्रकर्षेणानुकूलीकृत्य आत्मायत्तीकृत्य । 'दाक्षिण्यमनुकूलता इति हैम्याम् । दक्षिणोऽप्यनुकूल इति ॥

श्लोकार्थ

જેમાં નિશ્ચિતરૂપે નિઃશ્રેયસ રહેલું છે, તેવા મોક્ષ સુખને અનુકૂળ કરવા માટે જાણે આચાર્ય દેવે ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને ભક્તિપૂર્વક સુધલ–સહોદરી વાણી વડે ભગવતની અનેક પ્રકારે સ્તુતિ કરી. ॥ ૨૨ ॥

संप्राप्तयोर्निर्जरनागधाम्नोरिवान्तिकेऽर्हत्क्रमसेवनाय ।
शिरोगृहक्ष्मागृहयोः प्रणम्य जिनान्मुनीन्दुः स ततः प्रतस्थे ॥ २३ ॥

स मुनीन्दुर्हीरसूरिस्ततो राणपुरादग्रे प्रतस्थे प्रचचाल । किं कृत्वा । शिरोगृहयोरुपरितनयोर्भूमिकयोस्तथा क्ष्मागृहाणि भूमिगृहाणि बहूनि चतुर्मुखसत्कान्यपरचैत्यस्थानानि च तेषु जिनान् भगवत्प्रतिमाः प्रणम्य नमस्कृत्य । उत्प्रेक्ष्यते अर्हतो मुख्यतयैव युगादिदेवस्य क्रमयोश्चरणयोः सेवनाय उपास्तिकृते अन्तिके समीपे संप्राप्तयोः समागतयोः निर्जराणां सुराणां नागानां धाम्नोर्मन्दिरयोरिव । स्वर्लोकपाताललोकयोरिव ॥ इति राणपुरयात्रा ॥

श्लोकार्थ

આચાર્ય દેવે ઉપરની ભૂમિ પર રહેલા અને ભોંયરામાં રહેલાં જિનબિંબોને નમસ્કાર કરીને રાણકપુરથી પ્રયાણ કર્યું. તે ઉપરની ભૂમિ અને ભોયરૂં જાણે યુગાધિદેવની ચરણ સેવા માટે આવેલ સ્વર્ગલોક અને પાતાલલોક ન હોય ! ॥ ૨૩ ॥

आउआपुरेशो जगडूः किमन्यस्ताल्हाभिधः साधुरनन्यदानैः ।
पीरोजिकाभिः स्वपुरप्रवेशे प्रभावनाद्युत्सवमस्य चक्रे ॥ २४ ॥

आउआ इति नाम्नः पुरस्य ईशः तदायत्तत्वात्तनाम्नैव वसतेरभिधानात् 'ताल्हामानीवसही' इति लोकप्रसिद्धया च तत्स्वामी ताल्हो इति अभिधा नाम यस्य तादृशः साधुर्वणिक् । व्यवहारीत्यर्थः । वणिजां 'साह' इति नामोच्यते । ज्ञाता अज्ञाता अपि सर्वे नैगमाः साहा एव प्रतिपाद्यन्ते । तस्य साहस्य साधुरिति पर्यायो दृश्यते श्रीसुमुनिसाधुसूरिकृतसोमसौभाग्यकाव्यादिषु । उत्प्रेक्ष्यते अनन्यदानैरसाधारणविश्राणनैः कृत्वा अन्यो द्वितीयः किं जगडू । प्रतिग्रामपुरदेशराष्ट्रोपकारकरणेन जगदुद्धर्ता एकस्तु भद्रेश्वर-

पुरवास्तव्य आसीत्, अपरस्तु सौजातः । सोऽस्य हीरसूरेः यत् आउआभिधानं पुरं तस्मिन् प्रवेशे पादावधारणप्रस्तावे पीरोजिकाभिः पीरोजपातिसाहिना स्वनाम्ना कारिताभिः पीरोजिका इति नामनाणकविशेषैः प्रभावना लघुवृद्धप्रतिजनप्रदानं सैवादौ धुरि यस्य तादृशमुत्सवं चक्रे कृतवान् । मरुदेशेष्वेव प्रसिद्धा पीरोजिकास्ता ददावित्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

"આઉઆ" નામના નગરનો સ્વામી "તાલ્હ" નામનો શ્રેષ્ઠિ જાણે બીજો જગડુ શાહ હતો। તેણે પોતાના નગરમાં આચાર્ય દેવના પ્રવેશમહોત્સવમાં પીરોજિકા (પીરોજ નામના બાદશાહે પોતાના નામથી કરાવેલાં નાણું) નામના નાણુંથી પ્રભાવના કરી. ॥ ૨૪ ॥

प्राप्यानुशास्ति प्रभुतोऽशुलक्ष्मीं पर्वात्ययाच्चन्द्रमसेव भानोः ।
कल्याणचञ्चद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण ततो न्यवर्ति ॥ २५ ॥

कल्याणेन चञ्चद्राजमानं विजय इत्यभिधानं यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु शक्रेण पुरंदरेण तत आउआग्रामान्न्यवर्ति पश्चाद्वलितम् । कल्याणविजयोपाध्यायः पश्चाद्वलते स्मेत्यर्थः । किं कृत्वा । प्रभुतः श्रीहीरसूरेरनुशास्तिमाज्ञां शिक्षां च प्राप्य लब्ध्वा । केनेव । चन्द्रमसेव । यथा चन्द्रेण भानोर्भास्करात्सकाशादंशुलक्ष्मीं ज्योतिश्रियं सं प्राप्य पर्वात्ययादमावास्याविरामान्निवृत्यते ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચન્દ્ર સૂર્ય પાસેથી જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી અમાવાસ્યાથી વિરામ પામે છે, તેમ કલ્યાણુ નામ મનોહર કલ્યાણુ વિજયજી ઉપાધ્યાય, આચાર્ય દેવની આજ્ઞા પામીને આઉઆ નગરથી પાછા ફર્યા. ॥ ૨૫ ॥

ग्रामक्षमाभृद्वनदेशदुर्गानुल्लङ्घ्य दुर्लङ्घ्यभुवो बभाज ।
स मेदिनीनाम पुरं यतीनां पतिर्यथा तक्षशिलां वृपाङ्कः ॥ २६ ॥

स यतीनां पतिः स्वामी सूरिः मेदिनीनाम पुरं मेडताख्यनगरं बभाज शिश्राय । किं कृत्वा । ग्रामा लघुपुराणि संनिवेशा वा, क्षमाभृतः पर्वताः वेलकसत्कगिरयः । तत्र हि सर्वेषां शैलानां 'वलो' इति नाम प्रसिद्धम् । वनानि काननानि, देशाः सामन्तानां राज्ञां मण्डलाः, दुर्गा विषमभूमयः कोट्टा वा, तानुल्लङ्घ्यातिक्रम्य । किंभूतान् । दुर्लङ्घ्या दुःखेन लङ्घयितुं शक्या भुवो भूमयो येषाम् । क इव । वृषाङ्क इव । यथा ऋषभदेवो ग्रामाद्यानुल्लङ्घ्य तक्षशिलां बाहुबलिनगरीं भजति स्म । अधुना तु म्लेच्छाश्रितत्वेन तस्या 'मक्का' इति नाम प्रसिद्धं श्रूयते ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ભગવાન ઋષભદેવ અનેક ગામ, નગરનું ઉલ્લંઘન કરીને તક્ષશિલા નગરીમાં પધાર્યા હતા, તેમ આચાર્યદેવ અનેક ગામ, નગર, પર્વત, કોટ આદિ દુર્લંક્ષ્ય ભૂમિનું ઉલ્લંઘન કરીને મેડતા નામના નગરમાં પધાર્યા, ॥ ૨૬ ॥

मरुस्थलीविक्रमनागपूर्वपुरीयमर्त्यैर्भगवानिहैत्य ।
वैताढ्यशैलोत्तरदक्षिणाख्यश्रेणीनभोगैरिव स प्रणेमे ॥ २७ ॥

मरुषु सा स्थली वालुकाशैलमालाकुलस्थलप्रदेशे यद्विक्रमनगरं 'वीकानेर' इति नाम पुरम्, तथा नागमिति पदं पूर्वं यत्र तादृक्पुरं नागोर' इति प्रसिद्धम्, तयोर्विक्रमपुरनागपुरयो. संबन्धिभिर्मर्त्यै संघैरिह मेडतानगरे प्रत्यागत्य भगवान् सूरिः प्रणेमे नमश्चक्रे । कैरिव । नभोगैरिव । यथा भरतार्धविभजनजनकवैताढ्यनाम्नः शैलस्य दश योजनानि भूमेरूर्ध्वं गमने दशदश योजनपृथुला प्रथममेखला तस्यामुत्तरा तथा दक्षिणा इति नाम्नी ययोस्तादृशे श्रेण्यौ तयोरुत्तरदक्षिणश्रेण्योर्नभसि गगनमण्डले विद्याबलेन गच्छन्ति प्रचलन्तीति नभोगा विद्याधरखेरास्तैर्भगवांस्तीर्थंकरः प्रणम्यते ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વૈતાઢ્ય પર્વતની ઉત્તર અને દક્ષિણ શ્રેણીના વિદ્યાધરોએ જિનેશ્વર ભગવંતને નમસ્કાર કર્યા હતા, તેમ મરૂસ્થલી—મારવાડના બિકાનેર અને નાગોર આદિ ગામોના સંઘોએ આવીને આચાર્યદેવને નમસ્કાર કર્યા ! ॥ ૨૭ ॥

तं सादिमाद्यः सुरताननामाभ्युपेत्य भूपो बहु मन्यते स्म ।
मणिः सुराणां गुणगौरवेण कुत्रार्चनागोचरतां न गच्छेत् ॥ २८ ॥

सादिमा इति पदमाद्य प्रथममेव यत्र तादृशः सुरतान इति नामा । साद्रिमासुलताननामा भूपो मुद्गलेन्द्र मेदिनीपुराधिपः अभ्युपेत्य सूरीन्दोः संमुखमागत्य तं हीरसूरिं बहु मन्यते स्म बहुमान प्रदत्ते स्म । तत्र दृष्टान्तमाचष्टे गुणानां दानाभिलषितमानादीनां गौरवेण माहात्म्येन सुराणां मणिश्चिन्तारत्न कुत्र क्व क्व स्थाने अर्चनायाः पूजायाः गोचरतां योग्यतां न गच्छेन्न प्रयायात् । अपि तु सर्वत्रापि पूजां प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

મેડતા નગરના અધિપતિ **સાદિમ** નામના સુલતાને સન્મુખ આવીને આચાર્ય દેવનું બહુમાન કર્યું. ગુણ અને મહિમાથી યુક્ત એવું ચિંતામણિ રત્ન કયા કયા સ્થળે પૂજાતું નથી ? ॥ ૨૮ ॥

पुरं पुनानेऽम्बरवन्मुनीन्द्रे महामहोऽभूदिह मानवानाम् ।
तदास्यलावण्यसुधाधयानां ज्योत्स्नाप्रियाणामिव रोहिणीशे ॥ २९ ॥

मुनीन्द्रे हीरसूरिवासवे अम्बरवद्गगनाङ्गणमिव पुर मेडताख्यनगरं पुनाने पवित्रीकुर्वाणे सति तदा सूरिसमागमनावसरे आस्ये सूरिवदने यल्लावण्यं सौन्दर्यं लवणिमैव सुधाममृतरस धयन्ति पिबन्तीति तेषां तादृशानां मानवानां मेडतापुरवासिभविकजनानां महामहोऽत्युत्सवोऽभूत्संजायते स्म । केषामिव । ज्योत्स्नाप्रियाणामिव । यथा चन्द्रोऽमृतपायिनां चकोराणामम्बरमाकाशं पुनाने रोहिणीशे चन्द्रमसि महोत्सवो भवेत् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચંદ્ર આકાશને પવિત્ર કરતો 'ચકોર' પક્ષીઓ માટે મહોત્સવરૂપ બને છે; તેમ મેડતા નગર રૂપ આકાશને પવિત્ર કરતા આચાર્ય ભગવંત પોતાના મુખરૂપી ચંદ્રનું સુધાપાન કરી રહેલા માનવોને માટે મહા મહોત્સવ રૂપ બન્યા ! ॥ ૨૯ ॥

एकोऽहमेव त्रिजगज्जनानां पिपर्मि कामानपरानपेक्षः ।
इति स्मयावेशवशादिवान्तः परानपास्य स्थितमेकमेव ॥ ३० ॥
मरौ सुराणामिव शाखिनं स प्रणेमिवाञ्श्रीफलवर्धिपार्श्वम् ।
अवग्रहो वृष्टिमिवेष्टसिद्धिं वध्नाति तीर्थव्यतिलङ्घनं यत् ॥ ३१ ॥ (युग्मम्)

स हीरसूरिः श्रिया जनादतिशायिमाहात्म्यलक्ष्म्या कलितं फलवर्धिनामानं पार्श्वं श्रीपार्श्वनाथं प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते मरौ धन्वमण्डले सुराणां शाखिनं कल्पवृक्षमिव । किंलक्षणम् । परानन्यान्जिनबिम्बानपास्य निमुच्य एकमेव स्वयमेव स्थितं स्वप्रासादे प्रवसन्तम् । श्रूयते हि तत्पार्श्वे परा कापि जिनप्रतिमापि स्थातुं न शक्नोति अतश्चैकाक्येव तिष्ठति । किंचेदमस्माभिरपि श्रुतचरं दृष्टचरं च, यत् फलवर्धिपार्श्वनाथप्रासादद्वारि कपाटौ न तिष्ठतः । कदाचित्कश्चिदानीय योजयति तदा प्रातःसमये प्रासादात्क्रोशद्वयोपरि पतितौ दृश्येते, न द्वारि स्थितौ । अपि चान्या जिनप्रतिमापि स्थापितापि पार्श्वे न तिष्ठतीति । उत्प्रेक्ष्यते इत्यमुना प्रकारेण स्मयावेशो वाटोपं तस्य वशादायत्तत्वादिव । इति किम् । परानन्यान्नापेक्षते न काङ्क्षति । अथ वा परेषां न अपेक्षा यस्य स परानपेक्षस्तादृशोऽहमेक एव त्रिजगज्जनानां त्रैलोक्यलोकानांकामान्मनोरथान् पिपर्मि पूरयामि इत्येको हेतुः ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

હીરવિજય સૂરિજીએ મરૂભુમિમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન અને જિન પ્રાસાદથી બીજી પ્રતિમાને દૂર કરીને રહેલા એકાકી એવા શ્રી ફલવર્ધી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા. તે શ્રી પાર્શ્વનાથ જાણે કોઈની પણ સ્પૃહા રાખ્યા વિના નિરપેક્ષ એવો હું એક ક્ષણે જગતનાં જીવોનાં અભિલાષાઓને પૂરણ કરવામા સમર્થ છું આ પ્રકારના ગર્વથી જ જાણે પ્રાસાદમા એકાંકી રહેલા ન હોય ! (સંભળાય છે કે કોઈ પણ બીજી જિન પ્રતિમા કોઈએ આ પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરી હોય તો તે આ પ્રાસાદમાં રહી શકતી ન હતી તેથી જિન પ્રાસાદમા એક જ શ્રીફલવર્ધિ પાર્શ્વનાથનું બિંબ હતું વળી ફલોધિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના જિન પ્રાસાદના દ્વારે કમાડ રહી શકતાં ન હતાં. કદાચિત્ કોઇએ લાવીને બારણામાં કમાડ જોડયાં હોય તો પણ પ્રભાત સમયે પ્રાસાદથી કમાડ બે કોશ દૂર પડેલાં જોવામાં આવતા હતાં, પરંતુ દ્વારે રહી શકતા ન હતા. ॥ ૩૦ ॥ ૩૧ ॥

प्रस्थापितः सिद्धपुरात्पुरोऽपि साहेरभिप्राय बुभुत्सया यः ।
मिमेल तत्रैनान् विमलादिहर्षोपाध्यायसिंहो ग्रहवद्दिवीन्दोः ॥ ३२ ॥

विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्षः स चोपाध्यायेषु सिंहः पञ्चाननः तस्मिन्मेदिनीपुरे मिमेल मिलति स्म । अर्थादस्य सूरेः । किंवत् । ग्रहवत् । यथा बुधग्रहो दिवि गगने इन्दोर्मिलति । विमलहर्षः किंलक्षणः । सिद्धपुरात्पूर्वं सिद्धपुरनगरात्पुरोऽग्रे प्रस्थापितोऽपि । कया । साहेरकब्बरपातिसाहेर्हृदयवर्ती य आशयः अभिप्रायः तस्य बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । ज्ञातुमित्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

ઉપાધ્યાયોમાં સિંહસમાન 'વિમલ હર્ષ' નામના ઉપાધ્યાયે અકબર બાદશાહના અભિપ્રાયને જાણવાની ઇચ્છાથી સિદ્ધપુરથી આગળ પ્રયાણ કર્યું હતું તે ઉપાધ્યાયજી જેમ આકાશમાં બુધ ગ્રહ ચંદ્રને મળે તેમ મેડતા નગરમાં આચાર્યદેવને મળ્યા ॥૩૨॥

भट्टारकेन्द्रो नगरादमुष्मादेतं पुनर्वाचकवासवं ।
श्रीसीहादिराजद्विमलाह्वविज्ञोत्तंसेन युक्तं गुरुणेव साक्षात् ॥ ३३॥

प्रैषीत्पुरस्तूर्णमपि क्षितीन्द्रं ज्ञातुं तदीयाशय मात्मनाऽसौ ।
प्रज्ञात्मदर्शप्रतिबिम्बविश्वपदार्थसार्थं स्वमिव प्रधानं ॥ ३४ ॥

असौ भट्टारकाणामिन्द्रः पुनर्द्वितीयवारं पूर्वप्रस्थापनापेक्षया तूर्णं शीघ्रममुष्मान्मेदिनीपुराभिधानान्नगरादेतं पूर्वोक्तं वाचकवासवं विमलहर्षोपाध्यायं पुरोऽग्रे प्रैषीत् प्रहिणोति स्म । किं कर्तुम् । क्षितीन्द्रमकब्बरराजमपि पुनरात्मना स्वेन तदीयाशयं साहेर्निजस्याकारणाभिप्राय किमर्थमहमाकारितोऽस्मीति साहिमनःपरिणामं ज्ञातुमवबोद्धुम् । किंलक्षणम् । वाचकवासवम् । श्रिया शोभया कलितो योऽसौ सीहस्तेनादिपदभूतेन राजन्ती शोभमाना विमल इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन विज्ञेषु विद्वत्सु उत्तंसेन शेखरेण श्रीसीहविमलप्रज्ञांशेन युक्तं सहितम् । उत्प्रेक्ष्यते साक्षात्प्रज्ञाप्रागल्भ्याद्गुरुणा बृहस्पतिनेव शक्रोऽपि तावद्वाचस्पतिना संयुक्त एव स्यादिति । अथोपाध्यायस्योत्प्रेक्षा उत्प्रेक्ष्यते प्रज्ञा स्वप्रतिभा सैवात्मदर्शो दर्पणं तत्र प्रतिबिम्बति संक्रामतीत्येवंशीला विश्वे समस्ता विश्वेषां वा त्रयाणां जगतां पदार्थानां सार्थाः समूहा यस्य तादृशं स्वमात्मीयं प्रधानमिव मन्त्रिणमिव ॥ युग्मम् ॥ इति मेदिनीपुरागमनफलपार्श्वनाथयात्रावाचकप्रस्थापनं च ॥

श्लोकार्थ

અકબર બાદશાહનો અભિપ્રાય જાણવા માટે આચાર્યદેવે વિદ્વદ્ શિરોમણિ વિમલ હર્ષ ઉપાધ્યાયને મેડતા નગરથી જલદી વિહાર કરાવ્યો. જેમ બૃહસ્પતિ વડે ઇન્દ્ર પણ બૃહસ્પતિ સંયુક્ત થાય છે, તેમ ગુરુદેવના સાન્નિધ્યથી બૃહસ્પતિરૂપે બનેલા વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયની પ્રતિભારૂપી દર્પણમાં ત્રણે જગતના પદાર્થોના સમૂહ સંક્રાન્ત થયો હોય તેવા હીરવિજયસૂરિના મંત્રી ન હોય ! ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥

प्रतिष्ठमानस्य ततो व्रतीन्दोः पदे पदे पौरपरम्पराभिः ।
महामहश्रीः समतानि भानोरहःसमूहैरिव शारदीनैः ॥ ३५ ॥

ततो मेडतानगरात्प्रतिष्ठमानस्य प्रस्थानं कुर्वतः । प्रचलत इत्यर्थः । व्रतीन्दोः सूरेः पदे पदे स्थाने पुरनगरग्रामादौ पौराणां नागरिकाणां परम्पराभिर्श्रेणीभिः महामहश्रीरतिमहीयसी उत्सवानां शोभा समतानि निर्मिता । कस्येव । भानोरिव । यथा शारदीनैः शरत्कालसंबन्धिभिः अहःसमूहैर्दिनवृन्दैः सूर्यस्य पदे पदे गरीयसी महसां किरणानां श्रीः संतन्यते । महः किरणवाची शब्दप्रभेदे नाममालायामकारान्तोऽप्युक्तः । यथा महं तु महसा साकम्' इति । तथा सकारान्तोऽप्युत्सववाची शब्दोऽस्ति । यथा नैषधे-'पनं महस्विनमुपेहि सदारुणोच्चैः' इति । 'महस्विनमुत्सववन्तम् । महस्शब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति' इति तद्वृत्तिः । तेजस्विनं वा ॥

श्लोकार्थ

જેમ શરદઋતુના દિવસો વડે સૂર્યનાં કિરણોની તેજોવૃદ્ધિ થાય છે, તેમ મેડતા નગરથી આચાર્યદેવ પ્રયાણ કરતા સ્થાને સ્થાને ગામે ગામે અને નગરે નગરે અનેક સંઘોએ મહોત્સવની વૃદ્ધિ કરી, અર્થાત્ અનેક મહોત્સવોનું આયોજન કર્યું. ॥ ૩૫ ॥

फतेपुरं सागरमेखलाना वस्त्वोकसारामिव गन्तुमिच्छुः ।
यावत्स साङ्गं नगरं पवित्रीकरोति वाचंयमचक्रवर्ती ॥ ३६ ॥
भूपं प्रति प्राक्प्रहितोऽथ तावच्छ्रीवाचकेन्द्रो विमलादिहर्षः ।
सैन्येन सैन्येश इवानुयातो विदग्धवृन्देन फतेपुरेऽगात् ॥ ३७ ॥ (युग्मम्)

अथेत्यपरप्रारम्भे मेदिनीपुरात्प्रभोः प्रस्थानात्प्राक् पूर्वं भूपं प्रति प्रहितः प्रेषितो विमल इति पदमादौ यस्य तादृग्विधो हर्ष इति नाम्ना श्रियोपाध्यायपदशोभया सहितो वाचकेन्द्र एतावता विमलहर्षोपाध्यायः तावत्समय एव फतेपुरे अगाद्गच्छति स्म । जगामेत्यर्थः । किंलक्षणः । विदग्धवृन्देन पण्डितमण्डलेनानुयातः । अनुगम्यमान इत्यर्थः । क इव । सैन्येश इव । यथा चक्रवर्तिना स्वमित्रमिलनार्थं कश्चित्सैन्येन कटकेनानुगतः प्रहितः सेनापतिश्चक्रिमित्रनगरे गच्छति । तावत्कुत्र । यावद्वाचयमानां मुनिनां सार्वभौमश्चक्रवर्ती यावता समयेन साङ्गां नगरं पवित्रीकरोति पुनाति । किं कर्तुमिच्छुः । फतेपुरं गन्तुमिच्छुः श्रीकरीनगरी यातुकामः । उत्प्रेक्ष्यते सागरमेखलायाः समुद्रपर्यन्तभूमेः वस्वौकसारामिव धनदनगरीमिव ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચક્રવર્તી પોતાના મિત્ર રાજાને મળવા માટે સૈન્ય વડે અનુસરાતા એવા સેનાપતિને પ્રથમ મિત્રરાજાની નગરી તરફ મોકલે, તેમ આચાર્યદેવના પ્રયાણ પહેલાં રાજા તરફ મોકલેલા વિદ્વદ્મંડળી વડે અનુસરાતા વાચકેન્દ્ર વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાય ફતેપુર સિકી નગરીમા પધાર્યા, ત્યારે આચાર્યદેવે 'સાંગા' નામના નગરને પવિત્ર કર્યું. તે સાગા નગરી જાણે સમુદ્રની મેખલા વિષે રહેલી ધનદપુરી અલકા ન હોય (તેવી હતી) ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥

संस्निग्धतश्चक्षुरिव प्रिय स्वं श्रीपातिसाहिं मिलति स्म पूर्वम् ।
गोष्ठीमनुष्ठाय पुनः सधर्म्यां प्रामोदयत्प्रीतमना महीन्द्रम् ॥ ३८ ॥

स विमलहर्षोपाध्यायः पूर्वं सूरिमिलनात्प्राक् साहिमकब्बरपातिसाहिं मिलति स्म । किमिव । चक्षुरिव । यथा संस्निग्धतः स्नेहातिशय विभ्राणस्य नयन स्वप्रिय निजमनोरुचितं प्रति गत्वा तदङ्गसंगमात्पूर्वमेव मिलति पुनर्मिलित्वा अनन्तर धर्म्यां धर्मसम्बन्धिनीं गोष्ठीं मिथो वार्तामनुष्ठाय कृत्वा प्रीतमनाः स्वयं हृष्टमानसः सन् महीन्द्रं पातिसाहिं प्रामोदयत्प्रह्लादयामास ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ પ્રિયજન પ્રત્યે પૂર્વે પ્રેમદૃષ્ટિ મળે, તેમ આચાર્યદેવની પહેલા વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે અકબર બાદશાહને મળી પરસ્પર ધમ ગોષ્ઠી કરીને બાદશાહને ખુશ કર્યો. ॥ ૩૮ ॥

कल्याणवान्कुत्र कियच्च दूरे कदायियासुः पुनरस्ति सूरिः ।
साहिस्तदोदन्तममुं मुनीन्दोः स प्राश्नयत्सख्युरिवातिहृष्यन् ॥ ३९ ॥

तदा वाचकमिलनव्यतिकरे हृष्यन् मनसि प्रमोदं प्राप्नुवन् साहिरकब्बरो मुनीन्दो- र्हीरसूरेरमुमिहैव वृत्ते कथ्यमानमुदन्तं समाचारं प्राश्नयत्पृच्छति स्म । कस्येव । सख्युरिव । यथा कश्चित्सखा स्वमित्रस्योदन्तं प्रश्नयति । तमेवोदन्तप्रश्नमाह स सूरिः कल्याणवान् कुशलीवर्तते । पुनः सूरिः कुत्र स्थाने पुरे ग्रामे वा अस्ति । पुनः कियद्दूरे विप्रकृष्टे स्थाने वर्तते । पुनः कदा कस्मिन्काले मासे दिने अवसरे वा आयियासुरत्रागन्तुमिच्छुरस्ति ॥

श्लोकार्थ

જેમ કોઈ પ્રિય પોતાનાં પ્રિય મિત્રનાં કુશળ સમાચાર પૂછે, તેમ અકબર બાદશાહે હર્ષિત થઈને વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયને આચાર્ય દેવના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા : કે 'આચાર્ય દેવ કુશળ છે ને? કેટલે દૂર છે? કયા સ્થાને છે? કયારે પધારવાના? આ રીતે પ્રશ્નો પૂછ્યા. ॥ ૩૯ ॥

प्रभुः शुभंयुर्वरिवर्ति नीतिशालीव साङ्गानगरं पुनानः ।
वितिष्ठते वर्त्मनि नातिदूरे विभूषितो वर्ष्मणि वार्धकेन ॥ ४० ॥

शनैः शनैस्तत्पथि सञ्चरिष्णुः स्वल्पैः समायास्यति वासरैः स ।
तदुक्त इत्यागममीहमानः स वाचकेन्द्रं विससर्ज साहिः ॥ ४१ ॥

स साहिर्वाचकेन्द्रं विससर्ज पश्चात्प्रेषयति स्म । किं कुर्वाणः । प्रभोः सूरेरागमं स्वपुरे पादावधारणं समीहमानो वाञ्छन् । पुनः किंभूतः । तेनोपाध्यायेनेत्यमुना प्रकारेणोक्तो दत्तोत्तरः । इति किम् । हे साहे, प्रभुर्हीरविजयसूरिनीत्या न्यायेन शीलते शोभते इत्येवंशीलस्तादृक् राजेव शुभंयुः शुभयुक्तः कल्याणवान् वरिवर्ति अतिशयेन कुशली वर्तते । पुनरधुना साङ्गानगरं सांगानेरनाम पुरं पुनानः पवित्रीकुर्वाणोऽस्ति । हे साहे, नातिदूरे नेदीयस्येव वर्त्मनि मार्गे वितिष्ठन्ते । पुनः वर्ष्मणि स्वशरीरे वार्धकेर वृद्धावस्थया विभूषितः शोभितः । यदुक्तम् 'अलङ्करोति हि जरा राजामात्यभिषग्यतीन्' इति सूक्ते' । तत्तस्माद्वार्धककारणात् पथि मार्गे मन्दं मन्दं शनैः शनैः संचरिष्णुः सञ्चरणशीलोऽस्ति । तथा स्वल्पैरेव वासरैः स्तोकैरेव दिनैः समेता श्रीमत्पार्श्वे समायास्यति ॥ इति विमलहर्षोपाध्यायस्य साहिना मिलनगोष्ठीपश्चादागमनानि ॥

શ્લોકાર્થ

બાદશાહના પ્રશ્નના જવાબમાં વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે કહ્યું કે "હે રાજન્ ! આર્ય નિષ્ઠ રાજાની જેમ આચાર્યદેવ કુશળ ક્ષેમે છે, તેમજ હાલ સાંગાનેર નગરને પવિત્ર કરીને રહેલાં છે, અતિ દૂર નથી, પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાથી શરીર વિભૂષિત હોવાથી ધીમે ધીમે ચાલે છે, અલ્પ દિવસોમા જ આપની પાસે પધારશે.' આ પ્રમાણે સમાચાર સાભળીને હર્ષિત થયેલા બાદશાહે ઉપાધ્યાયને વિદાય આપી. ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥

तद्वाचकेन्द्रादधिगत्य वार्ता श्राद्धैर्निनंसोत्सुकितैः प्रमोदात् ।
अभ्येत्य भव्यैरिव तुङ्गिकायाः पुरो जिनेन्द्रः स ततः प्रणेमे ॥ ४२ ॥

ततोऽकब्बरपार्श्वादुपाध्यायागमनानन्तरं स चासौ वाचकश्च तद्वाचकस्तस्माद्विमलहर्षोपाध्यायसकाशात् साहिप्रोक्तां वार्तामधिगत्य सम्यक् ज्ञात्वा निनसया सूरिं नन्तुमिच्छया उत्सुकितैरुत्कण्ठितैः श्राद्धैः श्रीकरीश्राद्धजनैरभ्येत्य साङ्गानगरं यावत्संमुखमागत्य पुरः फतेपुरसंघस्य प्रथमतः प्रमोदादानन्दात् स सूरिं प्रणेमे नमश्चक्रे । कैरिव । भव्यैरिव । यथा तुङ्गिकायास्तुङ्गियानाम्न्या नगर्या भविकैः श्रावकैः अभ्येत्य जिनेन्द्रो महावीरः प्रणमते स्म ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ તુગીયા નગરીના શ્રાવકોએ આવીને ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર્યા હતા, તેમ ઉપાધ્યાય પાસેથી સમાચાર જાણીને વંદન કરવા માટે ઉત્સુક થયેલા સીકરી નગરીના શ્રાવકોએ સાંગાનગર આવીને આચાર્ય મહારાજને વંદન કર્યા. ॥ ૪૨ ॥

दत्तां सुरेभ्यो हरिणाम्बुनाथमावेऽधिगत्येव सुधां सुरेन्द्रः ।
प्रीतेभ्य एभ्यः प्रभुरप्यवेत्योदन्तं तमन्तर्मुदमादधार ॥ ४३ ॥

प्रभुर्हीरसूरिरपि प्रीतेभ्यो हृष्टेभ्य एभ्यः संमुखागतश्रावकजनेभ्यस्तं विमलहर्षोपाध्यायसत्कमुदन्त साहिमिलनादिवृत्तान्तमवेत्य ज्ञात्वा अन्तश्चित्तमध्ये मुदं हर्षमादधार बिभर्ति स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा पुरंदरः शक्रः अम्बुनाथस्य जलपतेः समुद्रस्य ।

'यादःस्रोतोवार्नदीशः' इति हैम्याम् । मथ्ये मथनसमयावसाने हरिणा नारायणेन दत्तां विश्राणिताम् अत एव प्रीतेभ्यः यदर्थं समेता सा सिद्धिः सुराणां समजनि ततः प्रीतिं प्राप्तेभ्यः सुधाममृतमधिगत्य प्राप्य मनसि मोदमाधत्त दधौ ॥

श्लोकार्थ

સમુદ્રનું મંથન થવા બાદ નારાયણ પાસેથી દેવોને સુધાની પ્રાપ્તિ થયાથી જેમ ઇન્દ્રે હર્ષ ધારણ કર્યો હતો, તેમ આચાર્ય દેવે સીક્રી નગરીનાં શ્રાવકો પાસેથી વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયનું બાદશાહ સાથેનાં મિલનના સામાચાર જાણીને હૃદયમા અત્યંત આનંદ ધારણ કર્યો. ॥ ૪૩ ॥

पवित्रयंस्तीर्थः इवाध्वजन्तून्पुरेऽभिरामादिमवादनाम्निः ।
यावत्समेतः प्रभुरेत्य तातद्द्राग्वाचकेन्द्रेण नतः स तावत् ॥ ४४ ॥

स प्रभुर्हीरसूरिस्तावत्तस्मिन्नेव समये द्राक् शीघ्रमागत्य फतेपुरादभ्येत्य विमलहर्षोपाध्यायेन नतो नमस्कृतः । कदा । यावद्यस्मिन्नेव समये अभिरामा इति पदमादिम यत्र तादृग्वाद इति नाम यस्य तादृशे पुरे एतावता अभिरामवादनगरे समेतः सम्यक् सुखेन आयातः । किं कुर्वन् । तीर्थं इव । तीर्थशब्दः पुनपुंसके । 'प्रस्थं तीर्थं प्रोथमलिन्दः' इति लिङ्गानुशासने । शत्रुंजयादिरिव अध्वजन्तून्मार्गवासिनो मनुष्यान् पवित्रयन् पावनीकुर्वन् तीर्थमपि अध्वना मार्गेण कृत्वा समायातान्यात्रिकांल्लोकान्पुनाति ॥

श्लोकार्थ

જેમ શત્રુંજય આદિ તીર્થ યાત્રિકોને પવિત્ર કરે છે, તેમ 'અભિરામાવાદ' નામના નગરમા ભાવિકોને ધર્મદેશના વડે પવિત્ર કરતા એવા આચાર્ય મહારાજને ફતેહપુર–સિક્રીથી આવીને વિમલ હર્ષ ઉપાધ્યાયે વંદન કર્યું. ॥ ૪૪ ॥

मधोः पिकीकान्त इवैष युष्मत्समागमं काङ्क्षति भूमिकान्तः ।
तद्वाचकेनेत्युदितो व्रतीन्द्रा फतेपुरोपात्तभुवं बभाज ॥ ४५ ॥

વ્રતીન્દ્રો હીરસૂરિઃ ફતેપુરસ્યોપાન્તભુવં સમીપક્ષોણીં બભાજ શિશ્રાય । શ્રીકરીપાર્શ્વે સમેત ઇત્યર્થઃ । કિંલક્ષણઃ । તદ્વાચકેન સ ચાસૌ યઃ સાહિપાર્શ્વે ગત્વાગતો વાચકશ્ચ તેન ઇત્યમુના પ્રકારેણ ઉદિતઃ કથિતઃ । વિજ્ઞપ્ત ઇત્યર્થઃ । ઇતિ કિમ્ । હે પ્રભો, પષોડક-બ્બરનામા ભૂમિકાન્તઃ પૃથ્વીપતિઃ યુષ્માકં સમાગમમાગમનં કાઙ્ક્ષતિ વાઞ્છતિ । ક ઇવ । પિકીકાન્ત ઇવ । યથા કોકિલાવલ્લભો મધોર્વસન્તસમયસ્ય સમાગમં કામયતે ॥ ઇતિ ફતેપુરસમીપે પ્રભોરાગમઃ ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારબાદ આચાર્યદેવે ફતેહપુર સમીપની ભૂમિને અલંકૃત કરી અને ઉપાધ્યાયે આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, "હે સ્વામિન્, જેમ કોકિલ વસંતના આગમનને ઇચ્છે, તેમ બાદશાહ આપના આગમનને ઇચ્છે છે." ॥ ૪૫ ॥

अश्रावि संघेन ततः प्रवृत्तिर्जनाननात्सूरिसमागमस्य ।
द्वीपान्तरोपागतपण्यपूर्णपोतव्रजस्य व्यवहारिणेव ॥ ४६ ॥

તતઃ સૂરેઃ ફતેપુરસમીપાગમનાનન્તરં સંઘેન શ્રીકરીશ્રાદ્ધવર્ગેણ જનાનાં વર્ધાપનિકા-દાયકાનામાનનાન્મુખાત્સૂરેઃ સમાગમસ્ય પ્રભોઃ પાદાવધારણસ્ય પ્રવૃત્તિર્વાર્તા અશ્રાવિ શ્રૂયતે સ્મ । કેનેવ । વ્યાવહારિણેવ । યથા વ્યાપારિણા દ્વીપાન્તરેભ્યઃ અન્યોન્યદ્વીપેભ્યઃ ઉપાગતાનાં તથા પણ્યૈઃ ક્રયાણકૈઃ પૂર્ણાનાં ભૃતમધ્યાનાં પોતાનાં યાનપાત્રાણાં ગણસ્ય સમૂહસ્ય સમાગમવાર્તા શ્રૂયતે ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વ્યાપારીઓ અન્યદ્વિપથી આવેલાં કરિયાણાથી ભરેલાં યાનપાત્રો (વહાણો)ના સમાચાર સાંભળે, તેમ ફતેપુરના સંઘે વર્ધાપકો (વધામણી આપનાર માણસો) પાસેથી આચાર્ય દેવના આગમનના સમાચાર સાંભળ્યા. ॥ ૪૬ ॥

ઉપાયનીકૃત્ય નૃપૈરિવૈતન્મહીમઘોનઃ કનકાંશુકાદિ ।
તદાગમોઽભાણ્યત થાનસિંહામીપાલમાનૂમુખસંઘમુખ્યૈઃ ॥ ૪૭ ॥

थानसिंहो रामाङ्गजसाहिसेवकः, तथा अमीपालोऽपि साहेः प्रतिदिननालिकेरढौकनकृत्, तथा मानूमुखा॰ आद्या येषु तादृशैः संघैः श्राद्धवर्गैः मुख्यैः प्रकृष्टैः श्राद्धैः पतन्मही॰मवोन॰ अकब्बरसाहेस्तदागमः सूरेरागमनमाख्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा । नृपैरन्यभूपालैरिव कनक स्वर्णमंशुकानि वस्त्राणि आदौ यस्य तादृग्वस्तुजातमुपायनीकृत्य ढौकयित्वा ॥

श्लोकार्थ

थानसिंह अमीपाल, अने मानूमुख (मानुकल्याण) आदि संघसेवकोए अकबर बादशाहने सुवर्ण, वस्त्रो आदिनुं भेटणुं करीने सूरिजीना आगमनना समाचार कह्या. ॥ ४७ ॥

आज्ञां तवासाद्य समग्रभूमीपालाङ्कपङ्केरुहभृङ्गिताङ्घ्रेः ।
कुर्मो जिनस्येव वयं प्रवेशमहं मुनीन्दोर्महनीयकीर्तेः ॥ ४८ ॥

समग्रा॰ समस्ता ये भूमिपाला राजानस्तेषामङ्क उत्सङ्गः स एव पङ्केरुह पद्म तत्र भृङ्गितौ भ्रमराविवाचरितौ अङ्घ्री चरणौ यस्य तत्संबोधनम् । हे साहे, तवाज्ञामादेशमासाद्य संप्राप्य वयं त्वदीया महाजनजनाः श्रावकाश्च महनीया जगज्जनश्लाघ्या कीर्तिर्यशो यस्य तादृशस्य तीर्थकरस्येव मुनीन्दो॰ श्रीमदाहूतश्रीहीरविजयसूरेः प्रवेशस्य फतेपुरमध्ये समागमनस्य महमुत्सवं कुर्मः ॥

श्लोकार्थ

समस्त राजाओना मध्यभाग रूपी कमलमां भ्रमर रूपे जेना चरण रह्या छे, तेवा हे स्वामिन्, आपनी आज्ञा पामीने, तीर्थंकर भगवाननी जेम जेमनी कीर्ति श्लाघनीय छे, तेवा हीरविजयसूरिजीनो अमे प्रवेश महोत्सव करीए ? ॥ ४८ ॥

प्रभोर्निपीयोपगमं प्रमोदप्रोत्फुल्लवक्त्राम्बुरुहो महीन्द्रः ।
सुधां स्वगाम्भीर्यजिताब्धिनेवोपदीकृतामुच्चरति स्म वाचम् ॥ ४९ ॥

महीन्द्रः साहिर्वाणीमुच्चरति स्म बभाषे । उत्प्रेक्ष्यते स्वस्यात्मानो गाम्भीर्येण गम्भीरतया जितेनाब्धिना समुद्रेण उपदीकृतां सुधामिव । किंभूतः महीन्द्र॰ । प्रमोदेनाल्हा-

देन उत्फुल्लं विकसितं वक्त्रं मुखमेवाम्बुरुहं कमलं यस्य । किं कृत्वा । प्रभोः सूरेरुपगमं पादावधारणं निपीय सादरं श्रुत्वा ॥

श्लोकार्थ

આચાર્ય મહારાજના પદાર્પણને આદરપૂર્વક સાભળીને, હર્ષથી જેમનું મુખકમલ વિકસ્વર બન્યું છે, તેવા અકબર બાદશાહે વાણી ઉચ્ચારી : તે વાણી જાણે પોતાની ગંભીરતાથી પરાભવ પામેલા સમુદ્રે ભેટણા રૂપે આપેલી સુધા ન હોય ! ॥ ४८ ॥

यस्मिन्महाश्चर्यरसे निमग्नीभूता त्रिलोकीजनता यथा स्यात् ।
विनिर्मिमीध्वं तमिह प्रवेशमहं महीयांसमहो मुनीन्दोः ॥ ५० ॥

अहो इति संबोधने । हे श्राद्धाः, इह मत्फतेपुरमध्ये मुनीन्दोः सूरिराजस्य तं जगति विख्यातिमाजं महीयांसं बहुद्रविणवितरणविविधविचित्ररचनाकरणादिभिरतिमहान्तं प्रवेशस्य महमुत्सवं तथा तेन प्रकारेण निर्मिमीध्वं कुरुध्वम् । तथा कथं तं कं च । यथा येन प्रकारेण त्रिलोकीजनता त्रैलोक्यलोकनिकरः यस्मिन्प्रवेशमहोत्सवे महानतिशायी य आश्चर्यरसः विस्मयातिरेकरसस्तस्मिन्निमग्नीभूता निलीयस्थीयमाना त्रुडितेव स्यात् । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षासौ ॥

श्लोकार्थ

"હે શ્રાવકો, મારા ફત્તેપુરમા મહામહિમાવત એવા સૂરિરાજનો એવો પ્રવેશ મહોત્સવ કરાવો કે જેને જોઇને ત્રણે લોકનો સમૂહ આશ્ચર્યરસમા ગરકાવ બની જાય." ॥ ५० ॥

गिरं धरेन्दोर्हृदये निधाय नालीकनेत्रामिव नैगमास्ते ।
वाचस्पतेर्गोचरयन्ति वाचो न यां कदाचिन्मुदमादधुस्ताम् ॥ ५१ ॥

ते नैगमा वणिजः श्राद्धास्तामसाधारणां मुदं प्रमोदं दधुर्धारयन्ति स्म । यां मुदं वाचस्पतेः सुराचार्यस्यापि वाचो वचनरचना कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे गोचरयन्ति विषयीकुर्वन्ति । गुरुगिरोऽपि यां वक्तुं न प्रभवन्तीत्यर्थः । किं कृत्वा । नालीकनेत्रा

प्रफुल्लत्कमललोचनामिव धरेन्दोरकब्बरस्य वसुधाविधोर्गिरं वाणीं हृदये निधाय हृदयं मनो वक्षश्च तस्मिन् स्थापयित्वा वक्षसि वनिता निधीयते मनसि वागवधार्यते च ॥ इति सूरेः प्रवेशोत्सवकरणार्थं साहेर्विज्ञप्तिस्तदादेशप्राप्तिश्च ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કમલાક્ષી એવી સ્ત્રીને વક્ષસ્થલ પર સ્થાપન કરીને આનંદ પ્રાપ્ત થાય તેમ સુરગુરુને પણ અગોચર તેવી બાદશાહની વાણીને હૃદયમાં સ્થાપન કરીને થાનસિંહ આદિ શ્રાવકો અત્યંત હર્ષિત થયા. ॥ ૫૧ ॥

निवृत्य पृथ्वीपुरहूतपार्श्वात्संघस्य चाथाकथयन्नुदन्तम् ।
सोऽपि प्रसर्पत्प्रमदामृताब्धौ मरालीलायितमाततान ॥ ५२ ॥

अथ साहिनाज्ञाप्रदानानन्तरं स्थानसिंहादयः श्राद्धाः पृथिवीपुरहूतस्य साहेः पार्श्वान्निवृत्य पश्चाद्वलयित्वा संघस्य समग्रश्राद्धश्राद्धजनवर्गस्य उदन्तं भूपतिसंबन्धिनं । वृत्तान्तमकथयन्निवेदयन्ति स्म । पुनः संघोऽपि । श्रुत्वेत्यध्याहार्यम् । प्रसर्पन्वर्धमानो यः प्रमोदो हर्षः स एवामृताब्धिः क्षीरसमुद्रस्तस्मिन्मरालीलायितं राजहंसविलसितमाततान कुरुते स्म । 'हंसासाहतपद्मरेणुकपिशक्षीरार्णवाम्भोभृतैः' इति स्नातस्यास्तुतौ । परमानन्दमेदुरीभावं बभारेत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યાર પછી થાનસિંહ આદિ શ્રાવકોએ બાદશાહ પાસેથી પાછા ફરીને સર્વ સમાચાર સંઘને નિવેદિત કર્યા. આવા શુભ સમાચાર સાંભળીને સમસ્ત શ્રાવક સમૂહ અત્યંત આનંદરૂપી ક્ષીરસમુદ્રમાં રાજહંસની માફક મસ્ત બની ગયો. ॥ ૫૨ ॥

अथ फतेपुरसंघस्य संमुखगमनारम्भः

संघः प्रतस्थेऽभिमुखं मुनीन्दोरुत्कण्ठितामाकलयाम्बकुण्ठाम् ।
कूलंकषाक्रान्त इव प्रवृद्धकल्लोलशाली रजनीश्वरस्य ॥ ५३ ॥

संघः आगराफतेपुरश्राद्धसमुदायो मुनीन्दोर्हीरविजयसूरेरभिमुखं प्रतस्थे प्रचलति स्म। किं कुर्वन्। अकुण्ठामत्यभ्यधिकामुत्कण्ठामौत्सुक्यमस्यास्तीत्युत्कण्ठी तस्य भाव उत्कण्ठिता तामाकलयन्दधत्। क इव। कूलंकषाकान्त इव। यथा, कूलं मर्यादाभूमीं कषन्ति विलिखन्ति पातयन्तीति कूलंकषा नद्यस्तासां कान्तो भर्ता समुद्रो वृद्धा वृद्धिं प्राप्ता उपचिता ये कल्लोलास्तरङ्गास्तैः शालते शोभते इत्येवंशीलः सन् रजनीश्वरस्य विधोरभिमुखं प्रतिष्ठते॥

શ્લોકાર્થ

ઉછળતા તરંગોથી શોભતો સરિતપતિ સમુદ્ર ભરતી રૂપે ચંદ્રની સન્મુખ જાય તેમ આગ્રા અને ફત્તેપુરનો શ્રાવક સમુદાય અતિ ઉત્કંઠા ધારણ કરતો આચાર્ય દેવની સન્મુખ ચાલ્યો ॥ ५३ ॥

सुवर्णकायानतिवातवेगान्वीक्षाविशेषैः क्षितिमस्पृशन्तः।
कृष्णा इवाध्यारुरुहुर्वहन्तः श्रियं हरीन्केचन चक्रहस्ताः॥ ५४॥

केचन जनाः हरीनश्वानारुरुहुः अध्यासामासुः। के इव। कृष्णा इव। यथा नारायणा हरीन् गरुडानारोहन्ति। किं कुर्वन्तो जना नारायणाश्च। वहन्तो धारयन्तः। काम्। श्रियम्, विविधवस्त्राभरणादिशोभां लक्ष्मीं च। उभयेऽपि कमलां कलयन्तो वा। पुनः किंभूताः। चक्रं रथाङ्गमाकृत्या मूर्तिमद्वा सुदर्शनं हस्ते पाणौ येषाम्। किंलक्षणान् हरीन्। सुशोभनो वर्णो रक्तपीतश्वेतादिको येषाम्। यदुक्तं हैम्याम् 'सिते तु तत्र कोकाहो खोङ्गाहः श्वेतपिङ्गले। पीयूषवर्णे सेराहः पीते तु हरयो हये॥ कृष्णवर्णे तु खुङ्गाहः क्रियाहो लोहितो हयः। आनीलस्तु नीलकोऽत्र त्रियूहः कपिलो हयः॥' इत्यादिवचनात्। पक्षे स्वर्णकायास्तन्मयत्वात्। यदुक्तं हैम्याम् 'पक्षिस्वामी काश्यपी स्वर्णकायः' इति। पुनः किंभूताः। अतिक्रान्ता वातानां वेगो यैस्तेऽपि। पुनः किंभूता। वीक्षानां धौरितवल्गितप्लुति-उत्तेजित-उत्तरिताभिधानानां धारागतीनां विशेषैरतिशयैर्विविधप्रकारैर्वा। 'धौरितं वल्गितं प्लुत्युत्तेजितोत्तरितानिव। गतयः पञ्च धाराख्यास्तरङ्गाणां क्रमादिमाः॥' इति हैम्याम्। क्षितिं क्षोणीमण्डलमस्पृशन्तः पादैन संघट्टयन्तः शीघ्रगामितया। अथ वा उत्तालफाललल्लितैर्भूमी स्पृशन्तोऽपि न दृश्यन्ते। यदुक्तं नैषधे 'दृग्ज्ञेयकेवलनमःक्रमणप्रवाहैर्वाहैरलुप्यत सहस्रदृगर्वगर्वः' इति। पक्षे खगतया॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કૃષ્ણ (વિષ્ણુ) ગરૂડ આરૂઢ થાય તેમ કેટલાક માણુસો અતિવેગવંતઅશ્વો ઉપર આરૂઢ થયા હતા. જેમ કૃષ્ણ (વિષ્ણુ) લક્ષ્મીયુકત હોય છે, તેમ માણુસો વિવિધ પ્રકારનાં 'આભૂષણો વડે શોભતા હતા. જેમ કૃષ્ણના હાથમાં સુદર્શનચક્ર હોય છે, તેમ માણુસોનાં હાથમાં ચક્રની આકૃતિ હતી. સુવર્ણમય કાયાવાળા ગરુડની જેમ લાલ, પીળા અને શ્વેત આદિ રંગવાળા અશ્વો ઉપર કે જેમની અતિવેગવંત–પવન ગતિ છે, વળી ધૌરિત, વલ્ગિત, પ્લુત, ઉત્તેજિત એને ઉત્તરિત આદિ એવા પાંચ ધારા ગતિ વડે પૃથ્વીને પણ નહીં સ્પર્શ કરતા એવા અશ્વો ઉપર લોકો આરૂઢ થયા હતા. ॥ ५४ ॥

वमुर्विभूषांशुतडिद्वितानान्गर्जोर्जितस्पन्दिमदाम्बुधारान् ।
शक्रेण कायाः कुतुकात्कृताः किं यानाम्बुदान्केचिदिमान्भजन्तः ॥ ५५ ॥

केचिज्जनाः वभुः शुशुभिरे । किं कुर्वन्तः । इमान् हस्तिनो भजन्तोऽध्यारोहन्तः । उत्प्रेक्ष्यते कुतुकात्कौतूहलात् शक्रेण कायाः स्वशरीराणि किं कृताः । किं कुर्वन्तः कायाः । यानानि वाहनीभूतानम्बुदान्मेघानाश्रयन्तः । 'संक्रन्दनाखण्डलमेघवाहनाः' इति हैम्याम् । इमानम्बुदांश्च किंलक्षणान् । विशिष्टा भूषा आभरणानि तेषामंशवः किरणा एव तडितां विद्युतां वितानं वृन्दं येषां तान् । 'विनैव भूषामवधिः श्रियामसौ' इति नैषधे । 'भूषा आभरणानि' इति तद्वृत्तिः । विशिष्टा शोभा येषां तादृशा अंशवो यासां तादृग्विधानां सौदामिनीनां मण्डलं येषु । गर्जाभिर्गर्जारवैः कृत्वा उभयेऽप्युर्जिताः प्रबलाः स्पन्दन्ति क्षरन्ति इत्येवंशीला मदा दानानि त एवाम्बूनि जलानि तेषां धाराः प्रवाहा येषु स्पन्दन्ति निष्पतन्ति इत्येवंशीला मदेनाहंकारेण एकैकेभ्योऽभ्यधिकाभ्यधिका । अथ वा ग्रीष्मतप्तीभूतं भूलोकं निर्वापयिष्यामशीतलीकरिष्याम् इति मदेन हर्षेण युक्ताः पयसां धारा येषाम् । 'मदो रेतस्यहंकारे मद्ये हर्षेभदानयोः । कस्तूरिकायां क्षैब्ये च' इत्यनेकार्थः । पश्चात्कर्मकारयः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમાં આભૂષણોનાં કિરણો રૂપી વિદ્યુતનો સમૂહ છે, તેમજ પ્રબલ ગર્જનાઓથી સ્પંદન રૂપે બનેલા મદરૂપી જલધારાને વરસાવતા અથવા ગ્રીષ્મના તાપથી તપેલા લોકોને હું શીતલ કરીશ આવા હર્ષથી યુકત જલધારાવાળા ગજેંદ્રો ઉપર આરૂઢ થયેલા કેટલાક માણુસો શોભતા હતા. તે ગજેંદ્રો જાણે ઇંદ્રે કૌતુકથી અનેક શરીરોને યાન (વાહન) રૂપે કર્યાં હોય તેવા મેઘો ન હોય. ॥ ५५ ॥

रथ्यैः सनाथान्मणिशातकुम्भसंदर्भगर्भान्रथिकैः श्रिताङ्कान् ।
मरुद्रथान्स्वःसदना इवात्र व्यभूषयन्केऽपि पुनः शताङ्गान् ॥ ५६ ॥

अत्र संमुखागमनोत्सवे पुनः केऽपि जनाः शताङ्गान् रथान् व्यभूषयन् अलंकुर्वन्ति स्म । किंभूतान् । रथ्यैरश्वैर्वृषभैर्वा सनाथान् सहितान् । पुनः किंभूतान् । मणीनां नानाविधरत्नानां शातकुम्भानां स्वर्णानां संदर्भो रचना गर्भे मध्ये येषाम् । पुनः किंभूतान् । रथिकैः रथारोहिभिः श्रितः सेवितः अङ्क उत्सङ्गो येषाम् । के इव । स्वःसदना इव । यथा देवा मरुद्रथान् दिव्यस्यन्दनान् विभूषयन्ति ॥

श्लोकार्थ

જેમ દેવો દિવ્યરથોને શોભાવે, તેમ કેટલાક માણસો અશ્વયુક્ત અથવા વૃષભ-યુક્ત તેમજ સુવર્ણની રચના તથા અનેક પ્રકારનાં રત્નોની રચનાથી યુક્ત એવા રથોમાં બેઠેલા શોભે છે ॥ ૫૬ ॥

स्थलप्रफुल्लन्नवहेमपद्मलेखाविभूषामिव लम्भयन्तः ।
क्रमद्वयीचङ्क्रमणक्रमेणालंचक्रिरे केचन वार्धिकाश्मीम् ॥ ५७ ॥

केचन जना क्रमयोश्चरणयोर्द्वयी तया यच्चङ्क्रमणं प्रचलनं तस्य क्रमेण परिपाट्या वार्धिकाश्मीं भूमीमलंचक्रिरे भूषयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते स्थले जलातिरिक्तप्रदेशे प्रफुल्लन्ति विजृम्भमाणानि नवानि प्रथमप्ररूढानि हैमानि कनकसंबन्धीनि पद्मानि कमलानि तेषां लेखाः श्रेणयस्तासां विभूषां शोभां लम्भयन्त प्रापयन्त इव । 'उत्फुल्लस्थलपद्माभमवच्चरणभूषिता' इति चम्पूकथायाम् ॥

श्लोकार्थ

કેટલાક માણસો ચરણયુગલ વડે ચાલતા શોભાને પ્રાપ્ત કરતા હતા. તે જાણે સ્થલ પ્રદેશ ઉપર નવીન સુવર્ણકમલની પંક્તિઓની શોભાને પ્રાપ્ત કરાવતા ન હોય ! ॥ ૫૭ ॥

दधुस्तदा जन्मजुषो विभूषां भूषाविशेषान्वपुषा वहन्तः ।
श्रिया जितेनामरसद्मनेवोपदीकृताः स्वीयसुरा नगर्याः ॥ ५८ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे जन्मजुषो मनुष्या विभूषामलंकारादिकं दधुर्धारयन्ति स्म । किं कुर्वन्तः । वपुषा शरीरेण भूषाणां शोभानां विशेषानतिशयान् वहन्तः दधतः । उत्प्रेक्ष्यते-श्रिय लक्ष्म्या कृत्वा जितेनाभिभूतेन अमरसद्मना स्वर्गेण नगर्याः श्रीकर्याः स्वीया आत्मीयाः सुरा देवा उपदीकृता ढौकिता इव ॥

श्लोकार्थ

તે અવસરે માણસોએ શરીરની શોભા વધારે તેવાં આભૂષણો પહેર્યાં હતાં, તે સીકી નગરીની લક્ષ્મી વડે પરાભવ પામેલી સ્વર્ગપુરીએ આભૂષણો યુક્ત પોતાના દેવોને ભેટણા રૂપે જાણે આવ્યા ન હોય ! ॥ ૫૮ ॥

आरुह्य वाहं पितुरिन्द्रसूनुः स्निग्धैर्निखेलन्किमनेकमूर्तिः ।
पर्याणितप्रौढहयाधिरूढाः शृङ्गारिता भान्ति तदा कुमाराः ॥ ५९ ॥

तदा तस्मिन्प्रस्तावे शृङ्गारो वस्त्रालंकारादिवेषः संजात एषामिति शृङ्गारिताः । अथ वा शृङ्गारसहितान्कुर्वन्तीति शृङ्गारयन्ति शृङ्गार्यन्ते स्मेति शृङ्गारिता कुमारा भान्ति शोभन्ते । किंलक्षणाः । पर्याणं पल्ययनं जातमेषामिति पर्याणिताः । पर्याणयुक्तं कुर्वन्तीति पर्याणयन्ति पर्याण्यन्ते स्मेति पर्याणिता वा तथा प्रौढाः प्रगल्भाः पुरुषप्रमाणा वा हया अश्वास्तानधिरूढाः : 'जवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाधिकम्' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते पितुरिन्द्रस्य वाहमुच्चैःश्रवसमारुह्याध्यास्य अनेकाः शतशो मूर्तयो देहा यस्य । वाहा अपि अनेका इन्द्रस्य विद्यन्ते । यदुक्तं रघुवंशे 'शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः' इति वाजिवाहुल्यम् । एतावता श्वेतनीलवर्णानामुपलक्षणादन्यवर्णसंभविनोऽपि संभाव्यन्ते । अथ च जातिवाचित्वादेकवचनम् । अनेकमूर्तित्वेन जयन्तस्यारोहणाश्वा अप्यनेके जाता एव । अथ च स्निग्धैर्मित्त्रैः समं निखेलन् क्रीडन् । मित्रा अप्यनेकवर्णाश्वाधिरूढाश्च संभाव्यन्ते । तादृशः इन्द्रसूनुर्जयन्ततामेव ॥

श्लोकार्थ

તે અવસરે પલાણયુકત પ્રૌઢ અશ્વો ઉપર આરૂઢ થયેલા, મિત્રોની સાથે ક્રીડા કરતા, અને શણગારયુકત અનેક કુમારો શોભતા હતા. તે જાણે પોતાના પિતા ઈંદ્રના ઉચ્ચૈશ્રવસ આરૂઢ થઈને અનેક શરીર ધારણ કરતો અને મિત્રોની સાથે ક્રીડા કરતો ઈંદ્રનો પુત્ર જયંત જાણે અનેક રૂપે આવેલો ન હોય ! ॥ ૫૯ ॥

तदा कुमारीभिरभासि भास्वन्मुक्तामणीस्वर्णविभूषणाभिः ।
इवानुजाभिः सुरराजसूनो रिरंसयोर्वीतलशालिनीभिः ॥ ६० ॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे भास्वन्ति दीप्यमानानि मुक्तानां लघुस्थूलप्रमाणादीनां मुक्ताफलानां मणीनां करतलपद्मरागेन्द्रनीलहीरकमुख्यानां रत्नानां स्वर्णानां श्वेतरक्तपीतवर्णकनकानां विभूषणान्याभरणानि यासां तादृशीभिः कुमारीभिरनूढाष्टनवदशवर्षदेशीयबालिकाभिरभासि शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते रिरंसया चलवयस्त्वेन क्रीडां कर्तुमिच्छया उर्वीतलं भूमण्डलं शालन्ति सेवन्ते इत्येवंशीलाभिः सुरराजसूनोर्जयन्तस्यानुजाभिर्लघुभगिनीभिरिव । स्वसुहृद्भिः सम क्रीडां कर्तुं कौतुकात्कृतानेकमूर्ति भ्रातरं जयन्तं विभाव्य तद्दर्शनोत्पन्नाद्वैतात्मकौतूहलाकलितरसिकमानसतया जयन्तलघुभगिन्या जयन्त्या अपि कृताभिः अनेकाभिर्मूर्तिभिरिवेत्यर्थः । अत एताः सर्वा अपि लघुभगिन्य एव ॥

श्लोकार्थ

તે અવસરે દેદીપ્યમાન હીરા, માણેક, મોતી અને સુવર્ણના અલંકારોથી સુશોભિત કુમારિકાઓ શોભતી હતી. તે જાણે અનેક શરીરને ધારણ કરીને આવેલા પોતાના ભાઈ જયંત (ઇંદ્રપુત્ર) ને જોઈને બાલસ્વભાવે રમવાની ઈચ્છાથી પૃથ્વીતલ ઉપર આવેલી જયંતની લઘુભગિનીઓ ન હોય ! ॥ ૬૦ ॥

परम्पराभिः पुरसुन्दरीणां राजी जनानामनुगम्यते स्म ।
महे मुनीन्दोः शरदीव राजमरालमाला कलहंसिकाभिः ॥ ६१ ॥

मुनीन्दोः सूरेर्महे प्रवेशोत्सवे जनानामागराफतेपुरादिनगरनागराणां राजी श्रेणी पुरसुन्दरीणां परम्पराभिः मेवातमण्डलनागरीणां पङ्क्तिभिः अनुगम्यते स्म । नराणामनु नार्योऽपि प्रचेलुरित्यर्थः । काभिरिव । कलहंसिकाभिरिव । यथा शरदि घनात्यये राजमरालमाला राजहंसावली राजहंसीभिरनुगम्यते ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવના પ્રવેશ મહોત્સવમાં માણસોની શ્રેણિ નગરનારીઓ વડે અનુસરાતી હતી. જેમ શરદૃઋતુમાં રાજહંસોની પાછળ રાજહંસીઓ ચાલે, તેમ પુરુષોની પાછળ સ્રીઓ ચાલતી હતી. ॥ ૬૧ ॥

भूषामणिद्योतितदिङ्मुखाभिश्चापल्यचञ्चत्कुलबालिकाभिः ।
बभेऽभ्रखेदादुद्भुवमीयुषीभिरिवार्मकाभिर्जलबालकाभिः ॥ ६२ ॥

भूषाणामलंकाराणां मणिभिर्माणिक्यैः। रत्नकान्तिभिरित्यर्थः। द्योतितानि प्रकाशितानि दिशां दशानामपि हरितां मुखानि याभिस्तादशीभिः। तथा चापल्येन चञ्चलतया चञ्चन्तीभिः कुलबालिकाभिः सुजातकुमारिकाभिः बभे दीप्यते स्म। उत्प्रेक्ष्यते अभ्रे आकाशमार्गे चिरविलसनेन बहुकाल विलासकरणेनोद्भूतखेदान्निःप्रकटीभवन्निर्वेदादुर्भुवं भूमण्डलं प्रति ईयुषीभिरागताभिर्बालिकाभिर्लघ्वीभिर्जलबालिकाभिर्विद्युद्भिरिव॥

શ્લોકાર્થ

મણિ-માણેકના અલંકારોની કાંતિથી દિશાઓનાં મુખ પ્રકાશિત કરનારી અને ચપલતાથી મનોહર એવી કૂલબાલિકાઓ શોભતી હતી; જાણે આકાશ માર્ગમાં ચિરકાલ ક્રીડા કરીને કંટાળેલી પૃથ્વી ઉપર આવેલી જલબાલિકાઓ (વિદ્યુત) ન હોય! ॥ ૬૨ ॥

सगर्मभावं विधुना दधानाः सारस्वता मर्त्यनिषेव्यमानाः ।
तदा स्म रङ्गन्ति पुरस्तुरङ्गाः क्ष्मायामिवोच्चैःश्रवसोऽनुबिम्बाः ॥ ६३ ॥

तदा तस्मिन्नुत्सवे पुरः पुरस्तात्संघाग्रे तुरङ्गा अश्वा रङ्गन्ति स्म। सौवर्णपर्याणादिभिः शृङ्गारिता अनधिरूढनरा लोके 'जलमतीघोडा' इति प्रसिद्धाः। ते तुरतः प्रचेलुः। उच्चैःश्रवस इन्द्राश्वस्य अनुबिम्बाः प्रतिकृतय इव। किं कुर्वाणाः। विधुना चन्द्रेण सह सगर्मभावं भ्रातृत्वम्। 'सगर्मसहजा अपि' इति हैम्याम्। तुल्यवर्णेन समुद्रोत्पन्नत्वेन च चन्द्रोच्चैःश्रवसोः तथा। पुनः किंभूताः। सारस्वताः काश्मीरदेशोद्भवाः। तथा मर्त्यैः सम्यग्लक्षणयुक्तत्वेन मनुष्यैर्निषेव्या उपास्यमानाः। पक्षे सरस्वति समुद्रे। 'यादःस्रोतो

વાર્નદીશઃ સરસ્વાન્' ઇતિ હૈમ્યામ્ । ભવઃ સારસ્વતઃ । તથા અમર્ત્યૈઃ ઇન્દ્રાશ્વત્વાત્સુરૈઃ સંસેવ્યમાનૈઃ । તતોઽત્ર કર્મધારયઃ ॥

શ્લોકાર્થ

તે અવસરે ચંદ્રની સાથે ભ્રાતૃભાવને ધારણ કરતા (ઉચ્ચૈઃશ્રવસ્ અને ચંદ્રની ઉત્પત્તિ એક સમુદ્ર હોવાથી બંને ભ્રાતા) કાશ્મીરમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને મનુષ્યો વડે સેવાતા અશ્વો સંઘની આગળ ચાલતા શોભતા હતા; તે જાણે પૃથ્વી ઉપર આવેલા ઇન્દ્રના અશ્વ ઉચ્ચૈઃશ્રવસ્નાં પ્રતિબિંબો ન હોય ! ॥ ૬૩ ॥

યત્રાિગજયન્ત્યઃ કલકણ્ઠકણ્ઠાઞ્જગુઃ સમુત્કણ્ઠિતકમ્બુકણ્ઠ્યઃ ।
સિદ્ધાઙ્ગનાઃ સ્વર્ગિગિરેર્ધરાયાં ગુણાન્ગણીન્દોરિવ ગાતુમેતાઃ ॥ ૬૪ ॥

યસ્મિન્મહોત્સવે સમુત્કણ્ઠિતાઃ ગુરુગુણાન્ ગાતું સમ્યક્ ત્રિધાપ્યુત્કણ્ઠા ઔત્સુક્યં જાતમાસામિતિ સમુત્કણ્ઠિતાઃ કમ્બુકણ્ઠ્યઃ સલક્ષણલક્ષ્મીવન્મૃગાક્ષ્યઃ જગુર્મધુરં ગાયન્તિ સ્મ । કિં કુર્વન્ત્યઃ । કલકણ્ઠાનાં કોકિલાનાં કણ્ઠાન્ ધ્વનીન્ જયન્ત્યઃ । 'કણ્ઠો ધ્વનૌ સંનિધાને ગ્રીવાયાં મદનદ્રુમે' ઇત્યનેકાર્થઃ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે ગણીનાં સાઙ્ગપ્રવચનેઽધીતાનામિન્દોશ્ચન્દ્રસ્ય સૂરીન્દ્રસ્ય ગુણાન્ ગાતું ગાનગોચરીકર્તું સ્વર્ગિગિરેર્મેરુપર્વતાદેતા આગતાઃ સિદ્ધા દેવવિશેષાસ્તેષામઙ્ગનાઃ સ્ત્રિય ઇવ । કિં ચ કિંનરસિદ્ધાઙ્ગના એવ ગીતૌ પ્રસિદ્ધિભાજઃ । યદુક્તં ભોજપ્રબન્ધે 'દેવ ત્વં જય કાસિ લુબ્ધકવધૂર્હસ્તે કિમેતત્પલં ક્ષામં કિં સહજં બ્રવીમિ નૃપતે યદ્યસ્તિ તે કૌતુકમ્ । ગાયન્તિ ત્વદરિપ્રિયાશ્રુતટિનીતીરેષુ સિદ્ધાઙ્ગના ગીતાન્ધા ન તૃણં ચરન્તિ હરિણાસ્તેનામિષં દુર્લભમ્ ॥' ઇતિ । તથા ચ 'યસ્મિન્નાસન્નસારઙ્ગાઃ સારં ગાયતિ કિંનરી' ઇતિ ચમ્પૂકથાયામ્ । કિં ચ । મેરુઃ સુરાવાસઃ સર્વેષામપિ દેવાનાં સાધારણવાસત્વાત્સિદ્ધાનામપ્યાવાસઃ । તતસ્તત આગમનં યુક્તમેવ ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રવેશ મહોત્સવમાં સારંગલોચના સ્ત્રીઓ કોકિલના કંઠને પણ શરમાવે તેવા મધુર સ્વરે આચાર્યદેવના ગુણો ગાતી હતી, તે જાણે આચાર્ય દેવના ગુણોને ગાવા માટે મેરુપર્વતથી પૃથ્વી ઉપર આવેલી સિદ્ધાંગનાઓ (કિન્નરીઓ) ન હોય ! ॥ ૬૪ ॥

द्विपैर्व्यतायन्त पटिष्ठघण्टाटङ्कारवाव्याहतबृंहितानि ।
महीतलोद्वासितदुर्नयस्य प्रस्थानढक्काक्वणितानि मन्ये ॥ ६५ ॥

द्विपैर्वारणैरतिशयेन पटूनि पटिष्ठानि तथा घण्टानामन्तर्लम्बितायतदण्डलालामिवाद्यमानवाद्यविशेषाणां देवगृहादौ गजघण्टादिषु च प्रसिद्धानां टङ्कारवैष्टणत्कृतिक्रतिक्कद्ध्वनिविशेषैरव्याहतानि अनिह्नुतानि बहुलीकृतानि बृंहितानि गजगर्जारवाः व्यतायन्त विस्तार्यन्ते स्म । गजशब्दा बृंहितान्युच्यन्ते । यदुक्तं हैम्याम् 'गजानां गर्जबृंहिते' इति । उत्प्रेक्ष्यते-महीतलाद्भूमीमण्डलादुद्वासितस्य निष्कासितस्य दुर्नयस्यान्यायस्य प्रस्थाने प्रचलने ढक्का पटहः । 'ढक्का भेरी दुन्दुभिरानकः' इति हैम्याम् । तस्य क्वणितानि प्रयाणपटहध्वनय इव ॥

श्लोकार्थ

ગજઘંટાઓના અતિશય ટકરાવથી અવ્યવહિતરૂપે ઘનગર્જના કરતા હસ્તિઓની ગર્જના વડે દિશાઓ વ્યાપ્ત બની, તે જાણે પૃથ્વી ઉપરથી કાઢી મૂકેલા અન્યાયનો પ્રયાણ-સૂચક ઢક્કાનો આવાજ ન હોય ! ॥ ६५ ॥

भांकारिभेरीनिनदन्नफेरीनादैर्दिगन्तानपि पूरयन्तीः ।
कर्णातिथीकृत्य कुपक्षलक्षैर्निर्घोषिवर्षाशरभीबभूवे ॥ ६६ ॥

भामिति शब्दं कुर्वन्तीति भांकारिण्यस्तादृश्यो भेर्यो दुन्दुभयः अतिलम्बास्ताम्रमया तद्युक्ता या निनदन्त्यः शब्दायमानाः नफेर्यः पित्तलमयाः विचित्ररचनावत्यः सुखवाद्या वादित्रविशेषास्ताः कर्णातिथीकृत्य स्वश्रवणानां प्राघुणीः प्रणीय । श्रुत्वेत्यर्थः । कुत्सितः सिद्धान्तविरुद्धः पक्षः स्वीकारो येषामेतावतां कुमतभाजाम् अथवा मिथ्यादृशां लक्षैः परोलक्षैः निर्घोषो नितरां घोषः कटत्कारः भयानकगर्जित विधा तया सुता निर्घोषिण्यः ताश्च ता वर्षाश्च प्रावृषः तासाम् । वर्षाशब्दस्य बहुवचनान्तत्वात् । शरभीबभूवे । अष्टापदीभाव भेजे । वर्षासु मेघगर्जितं निशम्य शरभा उत्पत्योत्पत्य भूमौ पतित्वा म्रियन्ते । तथा भेरीनफेरीशब्दानाकर्ण्य कुपाक्षिका अपि मृतप्राया इव जायन्ते स्म । किं कुर्वतीः नफेरीः । नादैः रवाद्वैतशब्दैर्दिगन्तानपि निखिलहरितामवसानप्रदेशाण्यपि पूरयन्तीर्निर्भरं भरन्तीः ॥

શ્લોકાર્થ

ભેરીના ભયંકર અવાજવાળી નફેરી (વાજિંત્ર વિશેષ-પ્રાય: ભુંગલી) ના અવાજથી દિશાઓનાં મુખો પૂરી દેનાર અનેક જાતિનાં વાજિંત્રોના અવાજ સાંભળીને લાખો કુપાક્ષિકોએ પતંગિયા રૂપતા પ્રાપ્ત કરી, અર્થાત્ વર્ષાઋતુમાં મેઘની ગર્જના સાંભળીને શરભો ઊડી ઊડીને પૃથ્વી ઉપર પડીને મૃતપ્રાય: બની જાય છે, તેમ કુપાક્ષિકો વાજિંત્રોના સ્વરને સાભળીને મૃતપ્રાય: બની ગયા ! ॥ ૬૬ ॥

संध्यादुहः केऽप्यवहन्विहायोलिहः शयाम्भोरुहि वैजयन्तीः ।
प्रकाशयन्तः प्रति मुक्तकान्तं मूर्तानुरागानिव रन्तुकामाः ॥ ६७ ॥

केऽपि भव्याः अनुचरा वा शयाम्भोरुहि करकमले । एकवचनं जातिवाचित्वात् । पाणिपद्मेष्वित्यर्थः । वैजयन्तीः पताका अवहन् धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते रन्तुकामाः क्रीडितुमिच्छवः सन्तः मुक्तकान्तं सिद्धवधूं प्रति मूर्तानुरागानिव प्रकाशयन्तः प्रकटीकुर्वन्तः इव । किंभूता वैजयन्तीः । संध्यां संध्यारागश्रियं रक्ततया द्रुह्यन्तीस्तस्य स्पर्धिनीः । पुनः किंभूताः । विहाय आकाशं लिहन्ति स्पृशन्ति इति गगनमण्डलोल्लेखिनीः । अतितुङ्गाः इत्यर्थः ।

શ્લોકાર્થ

કેટલાક માણસો સંધ્યાની લક્ષ્મી સાથે સ્પર્ધા કરતી એવી ગગનચુંબી ધ્વજાઓ વહન કરતા હતા; તે જાણે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કરવા ઇચ્છતા મુક્તિવધૂ પ્રત્યે પોતાનો અનુરાગ પ્રગટ કરતા ન હોય ! ॥ ૬૭ ॥

मृगीदृशः कांचन शातकौम्भाञ्शिरोभिर्विभरांबभूवुः ।
प्राक्खगृहीतां सुषमां स्तनेभ्यः पश्चाज्जिघृक्षूनुपजग्मुषः किम् ॥ ६८ ॥

कांचन मृगीदृशः सधववध्वः शिरोभिरुत्तमाङ्गैः कृत्वा शातकौम्भान् स्वर्णमयान्कुम्भान् कलशान्विभरांबभूवुः बिभ्रति स्म । उत्प्रेक्ष्यते प्राक् पूर्वं स्वामात्मीयां गृहीतां परामूयोपात्तां

सुषमां सातिशायिनीं स्तनेभ्यः युवतीप्रौढपयोधरेभ्यः सकाशात्कथंचनानुनयादिना पश्चाज्जिघृक्षून् ग्रहीतुमिच्छून् । किंभूतान् । उपजग्मुषः आगतानिव ॥

શ્લોકાર્થ

કોઈ સ્ત્રીઓ મસ્તક ઉપર સુવર્ણના કુંભો ધારણ કરતી હતી; તે જાણે પૂર્વે ગ્રહણ કરેલી પોતાની શોભા સ્તનો પાસેથી પાછી મેળવવા માટે આવેલા ન હોય ! ॥૬૮॥

रौप्यानिपा नीलकजापिधाना मूर्धस्वधीयन्त तदा पराभिः ।
महामहं तं क्वचनाप्यदृष्टं द्रष्टुं मृगाङ्काः किमुपेयिवांसः ॥ ६९ ॥

तदा तस्मिन्प्रभुप्रवेशोत्सवे पराभिरन्याभिः पद्मवदनाभिः रौप्या रजतनिर्मिता निपाः कलशाः मूर्धसु मस्तकेष्वधीयन्त ध्रियन्ते स्म । किंलक्षणाः । नीलकजस्य इन्दीवरस्य अपिधानमाच्छादनं येषु । 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः' अस्मादत्र विकल्पो ग्राह्यः । तेनावगाहो वगाहश्च, अपिधानं पिधानं चेति । तदेव नैषधेऽप्याह 'व्रजति कुमुदे दृष्ट्वा मोह दृशोरपिधायके' इति । उत्प्रेक्ष्यते । क्वचनापि कुत्रापि स्थाने अदृष्ट न नयनाभ्यां निभालितं तं जगदद्भुतमहामहमतिशायिनमुत्सवं द्रष्टुं साक्षाच्चक्षुर्लक्षीकर्तुमुपेयिवांसः समागताः । किंभूताः । मृगाङ्काः सलक्ष्मणाश्चन्द्रा इव । 'राकामृगाङ्काः संस्तूय विभान्ति शरणागताः' इति पाण्डवचरित्रे पूर्णेन्दुबाहुल्यम् ॥

શ્લોકાર્થ

તે અવસરે બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓ મસ્તક ઉપર નીલકમલનાં ઢાંકણાવાળા (અર્થાત્ નીલવસ્ત્ર વડે આચ્છાદિત મુખવાળા) ચાંદીના કુંભો ધારણ કરતી હતી; તે જાણે આચાર્ય દેવનો અભૂતપૂર્વ પ્રવેશ મહોત્સવ જોવા માટે ચંદ્રો આવેલા ન હોય ॥ ૬૯ ॥

पुरश्चरन्तः पथि हर्षहेषामिषात्तदा वल्गितवेल्लिताङ्गाः ।
गायन्ति गन्धर्वगणा गणेन्द्रगुणान्वितन्वन्त इवाङ्गहारम् ॥ ७० ॥

पथि मार्गे पुरः फतेपुरसंघस्य पुरस्ताच्चरन्तो गन्धर्वाणां वाजिनां देवगायनानां च गणाः हर्षेण युक्ताः हेषा हयध्वनयः । 'हेषा हेन्वा तुरङ्गाणाम्' इति हैम्याम् । तासां मिषात्कपटात् गणेन्द्रस्य गच्छपुरंदरस्य हीरसूरेर्गुणान गायन्ति । किंलक्षणाः । वल्गितैर्द्वितीयगतिविशेषैः कृत्वा वेल्लितमन्दोलितं चञ्चलीकृतमङ्ग कायो यैस्ते । तत्राप्युत्प्रेक्ष्यते अङ्गहारमङ्गविशेषं नृत्याङ्गविशेष वितन्वन्तो विस्तारयन्त इव ॥

श्लोकार्थ

वल्गित गतिथी जेमनुं अंग चंचल थयेलुं छे, तेवा आगळ चालता अश्वोना समूहो हर्ष वडे हेषारव करवाना बहाने जाणे आचार्य देवनां गुणगान करतां न होय ! ॥ ७० ॥

व्यसीसृपच्छ्रोत्रसुधायमानगाना तदा वैणिकपङ्क्तिरग्रे ।
किमागतामिन्द्रपुरीं पुरीं तां रसाद्दिदृक्षुस्तुरगास्यसंसत् ॥ ७१ ॥

तदा तत्र प्रक्रमे वैणिकानां पङ्क्तिर्धोरणी अग्रे संघस्य पुरस्ताद्व्यसीसृपद्विसर्पति स्म प्रचचाल । 'गच्छति विसर्पत्ययत्ययते' इति क्रियाकलापे । किंभूता । श्रोत्रयोः श्रोतृश्रवणयोः सुधायमानममृतमिवाचरत् गानं गीत यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते अतिक्रान्ता स्ववैभवैः पराभूता इन्द्रपुरी अमरावती यया तस्याः सर्वनगरीभ्योऽतिशायित्वात् तादृशीं श्रीकरी नाम नगरीं रसादाश्चर्यौत्सुक्याद्दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुरागता समेता तुरगास्यानां किंनराणां संसत्सभा इव समूह इव । 'उडुपरिषदः किं नार्हन्ती निशः किमनौचती' इति नैषधे । 'उडुपरिषदः तारासमूहस्य इति तद्वृत्तौ ।

श्लोकार्थ

ते अवसरे जेमनां गीत कर्णोने अमृतरूपे बन्या छे, तेवी वीणावादकोनी पंक्ति संघनी आगळ चालती हती; ते जाणे पोताना वैभव वडे जेणे इन्द्रपुरीने पराभूत करी छे, तेवी आ 'सीक्री' नामनी नगरीने उत्सुकताथी जोवा माटे आवेलो किन्नरोनो समूह न होय ! ॥ ७१ ॥

निःस्वानवृन्दे प्रदुदः प्रहारान्केचिद्विपक्षव्रजवक्षसीव ।
अताडयन्केऽपि पुनर्मृदङ्गानमी सरन्ध्रा द्विमुखा इतीव ॥ ७२ ॥

केऽपि निःस्वानवादका जना निःस्वानानां राजवाद्यानां 'दामामा' इति प्रसिद्धानां वृन्दे प्रकारे प्रहारान् दण्डमहतीः ददुः । वादयन्ति स्मेत्यर्थः । विपक्षानां जिनशासनप्रत्यनीकानां व्रजानां समुदायानां वक्षसि हृदये इव प्रहारान्ददते । दुर्वादिहृदयानीव ताडयन्ति । पुनः केऽपि मार्दङ्गिका 'मादलिया' इति प्रसिद्धाः मृदङ्गान्मुरजानताडयन् धोंधों दोंदों वा इति शब्दं कारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोस्ताडयन्ति । इति किम् । यदमी यत्कारणादेते सह रन्ध्रैर्दोषैश्छिद्रैर्वा वर्तन्ते इपि सरन्ध्राः सापगुणा तथा द्विमुखाः कर्णेजपद्वे मुखे येषां ते । एकत्र पृथक् वदन्ति, अपरत्र च भिन्नं वदन्तीति द्विमुखत्वम् । मृदङ्गास्तु नरमादलक्षणत्वे द्वयोः पार्श्वयोः शब्दायन्ते ॥

श्लोकार्थ

કેટલાક ઢોલીઓ ઢોલ વગાડતા હતા; તે જાણે દુર્વાદીઓનાં હૃદયનું તાડન કરતા ન હોય ! વળી કેટલાક મૃદંગોને વગાડનારા માદલિઆઓ મૃદંગ વગાડતા હતા; તે જાણે મૃદંગ છિદ્રવાળું તેમજ દ્વિમુખ (દુર્જન) ('મૃદંગનો આવાજ દ્વિમુખ હોય છે; એક બાજુથી નરનો અવાજ અને બીજી બાજુથી માદાનો અવાજ નીકળે છે) હોવાથી તેની સદોષતા અને દુર્જનતા દૂર કરવા માટે જાણે તાડન કરતા ન હોય ! ॥ ७२ ॥

वनप्रदेशा इव केऽप्यलाबूण्यालम्बिवंशा सविराविताला: ।
केचिन्मुकुन्दा इव कम्बुहस्ता वीणाकराः केऽपि गणा इवासन् ॥ ७३ ॥

केऽपि जनास्तत्समये वनप्रदेशा विपिनभूमिभागा इव अलाबूं तुम्बिनीलतां तुम्बकं च विशेषेणालम्बते आश्रयन्ते इत्येवंशीला वंशा वेणवो येषां येषु वा अमृतीयुक्ताः केवलतुम्बकेन तन्त्रीवादका वा आसन् । तथा केचिज्जनास्तालधरा विशिष्टं रवन्ति ध्वनन्तीत्येवशीला विराविणस्तादृशास्ताला कंसपुटाः सशब्दतालद्रुमा वा येषां येषु वा । 'अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रशिञ्जितैः । मर्मरः पवनोद्भूतराजतालीवनध्वनिः ॥' इति रघौ । इदानीमपि शुष्कपत्रास्तालतरवः सशब्दा दृश्यन्ते च । केचिज्जनाः मुकुन्दाः कृष्णा इव कम्बुः सामान्यः शङ्खः पाञ्चजन्यश्च हस्ते पाणौ येषां तादृग्विधा बभुवुः । तथा केचित्पुरुषा गणा ईश्वरसेवकदेवविशेषाः । 'प्रमथाः पार्षदा गणाः' इति हैम्याम् । ते इव

वीणा विपञ्ची । तथा 'गणना तु प्रभावती' इति हैमीवचनात् प्रभावतीनाम्नी वल्लकी करे हस्ते येषां तादृशा आसन्नभूवन् ॥

श्लोकार्थ

કેટલાક માણુસો વનપ્રદેશની જેમ તુંબને અવલંબીને રહેલા વાંસને તેમજ વિશિષ્ટ પ્રકારના અવાજ કરતા તાલવૃક્ષોને ધારણુ કરતા હતા, વળી કેટલાક કૃષ્ણુની જેમ હાથમાં શંખને અને કેટલાક માણુસો ઈશ્વરના ગણુદેવોની જેમ હાથમાં વીણુા ધારણુ કરતા હતા. ॥ ७३ ॥

अपूरय·केऽपि तदा त्रिरेखान्हंसायमानान्मुखपङ्कजाङ्के ।
विघ्नाधिपं किं विधृतावधानं जिघांसया विघ्नततेः सृजन्तः ॥ ७४ ॥

केऽपि शाङ्खिकाः शङ्खवादका· तदा तस्मिन्व्यतिकरे त्रिरेखान्कम्बूनपूरयन् प्राणवातैः पूरयन्ति स्म वादयामासु· । किंभूतान् । मुखमेव पङ्कजं कमलं तस्याङ्के उत्सङ्गे हंसायमानान् मरालानिवाचरतः । उत्प्रेक्ष्यते विघ्नानां प्रत्यूहानां ततेर्श्रेण्या जिघांसया हन्तुमिच्छया विघ्नाधिपं विनायकं विधृतावधानं दत्तज्ञानोपयोगम् । सावधानमित्यर्थः । किंभूताः । सृजन्त· कुर्वन्त इव ॥

श्लोकार्थ

કેટલાક શંખવાદકો મુખરૂપી કમલની મધ્યમાં રાજહંસ રૂપે રહેલા શંખો વગાડતા હતા; તે જાણે વિઘ્નોનો સમૂહ નાશ કરવા માટે ગણેશને સાવધાન કરતા ન હોય ! ॥७४॥

गीतिं जगुः केचन रासकांश्च सूरेर्यशः केऽपि जयारवांश्च ।
कैश्चिन्मुदानर्ति तमोऽप्यकर्ति प्रावर्ति पुण्ये कुपथान्न्यवर्ति ॥ ७५ ॥

केचन जना गान्धर्विका गीतिं मधुरध्वनिं गानं जगुर्गायन्ति स्म । केचन रासकगायकाः रासकान् जन्मदिनादारभ्य सूरिपदैश्वर्यपर्यन्तान् रासान् प्राकृतभाषया चरित्रप्रब-

न्धान् विविधपूर्वपुरुषावदातोन्वा जगुः । 'कै गै रै शब्दे' इति धातोः । कथयन्ति स्म गायन्ति इव । केचित्स्तुतिव्रताः पुरुषाः सूरेर्भट्टारकस्य यशः जगज्जनजेगीयमानां कीर्ति गायन्ति स्म । केऽपि मङ्गलपाठकाः जयारवान् जयजयेति शब्दानुदीरयन्ति स्म । पुनः कैश्चिन्नर्तकैः अनर्ति नृत्यं चक्रे । कया । मुदा प्रमोदाधिक्येन । अपि पुनस्तमः स्वाज्ञानं निजपापं वा अकर्ति मूलाच्छेदितम् । पुनः कैश्चिदुभविकैः पुण्ये इदं सर्वमभ्युत्सवादिकं पुण्याधीनं तदैहिकामुष्मिककामितत्तदेव कुर्म इति पुण्यविषये प्रावर्ति प्रवर्तितम् । अत एव कुपथादुन्मार्गान्न्यवर्ति गुरुभक्तीभूतमन्यैर्वा तन्माहात्म्यावलोकनान्मिथ्यादृशां कुपक्षाणां वा मार्गान्मतान्न्यातिवर्तितम् ॥

શ્લોકાર્થ

કેટલાક ગંધર્વો મધુર સ્વરે ગીત ગાતા હતા, કેટલાક આચાર્ય દેવની કીર્તિકથા કરતા હતા, કેટલાક મંગલ પાઠકો જયજયકાર કરતા હતા, કેટલાક માણુસો હર્ષિત થઈ પોતાના પાપનો ઉચ્છેદ કરવા માટે નૃત્ય કરતા હતા, અને કેટલાક માણુસો ઉન્માર્ગથી નિવૃત્ત થઈ સન્માર્ગમા પ્રવૃત્ત થતા હતા. ॥ ७५ ॥

खुरैरखानि प्रचलत्तुरङ्गैर्धात्री खनित्रैः खनकैरिवात्र ।
गलन्मदाम्भोभिरिभैरिवाम्भोधरैर्धरा पङ्किलयांबभूवे ॥ ७६ ॥

अत्र गुरुमहोत्सवे प्रचलद्भिर्गुरुसंमुखं गच्छद्भिस्तुरङ्गैरश्वैर्धात्री धरित्री अखानि क्षोदिता । कैः । खुरैः स्वचरणनखशिखाभिः । कैरिव । खनकैरिव । यथा पूर्तकृद्भिः 'उड' इति भूमौ प्रसिद्धैः खनित्रैरिति भूमिखननोपकरणैः खनित्रं 'कुद्दाला' इति प्रसिद्धैस्तैः कृत्वा धरणी खन्यते । पुनः इभैः सिन्धुरैः गलद्भिः कपोलस्थलेभ्यो निःसरद्भिः मदाम्भोभिः दानवारिप्रवाहैर्धरा पृथिवी पङ्किलयांबभूवे जम्बालजालकलिता कृता । कैरिव । अम्भोधरैरिव । यथा मेघैः पयःप्रवाहैर्भूर्जम्बालजालाकुला क्रियते ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ જમીન ખોદનારા માણુસો કોદાળાથી પૃથ્વીને ખોદે તેમ પ્રવેશ મહોત્સવ સમયે આગળ ચાલતા અશ્વોની ખુરીઓ વડે પૃથ્વી ખોદાઈ । જેમ મેઘની ધારાથી ધરતી કાદવવાળી બની જાય, તેમ આગળ ચાલતા ગજેંદ્રોના મદજલથી પૃથ્વી કાદવવાળી બની ગઈ. ॥ ७६ ॥

संख्यातिगैस्तद्गजवाजिपत्तिशताङ्गभारोद्वहनाप्रभूष्णुम् ।
धात्रा कृता धारयितुं धरित्रीं स्तम्भा इवाहीन्द्रफणाः सहस्रम् ॥ ७७ ॥

धात्रा जगत्स्रजा धरित्रीं क्षोणीं धारयितुमतिभारासहितया पातालमूलं यान्तीं रक्षितुम् । उत्प्रेक्ष्यते सहस्रं दशशतीमिता अहीन्द्रस्य नागराजस्य फणा विस्तृतशिरांसि एव स्तम्भाः स्थूणाः कृताः प्रणीता इव । किंभूतां धरित्रीम् । संख्यां गणनामतिगच्छन्त्यतिक्रामन्तीति संख्यातिगा गणनातीता ये एतस्य सूरेः संमुखं प्रस्थितस्य संघस्य गजाः कुञ्जरा वाजिनो विविधजनपदजन्मानोऽश्वाः पत्तयोऽनेकजातिपादचारिभृत्या मनुष्याः परे वा शताङ्गास्तुरङ्गवृषभरथ्यसनाथरथास्तेषां भारोऽतीववीवधः तस्योद्वहने उद्धरणे अप्रभूष्णुमसमर्थां शक्तिरहिताम् ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવના પ્રવેશ–મહોત્સવ સમયે આગળ ચાલતા સંખ્યાતીત હાથી–ઘોડા–પાયદળ–રથ આદિનું વજન વહન કરવામાં અસમર્થ એવી પૃથ્વીને ધારણ કરવા માટે બ્રહ્માએ જાણે શેષનાગની હજાર ફણાઓ રૂપ સ્તંભો બનાવ્યા ન હોય ! ॥ ७७ ॥

तद्धास्तिकाश्वीयरथोद्धुताभिर्धूलीभिरस्तारिषताखिलाशाः ।
क्षिप्तैर्दिगीशैरिव दिग्वधूभिः क्रीडद्भिरद्वैतरसेन चूर्णैः ॥ ७८ ॥

तस्य संघस्य हास्तिकेन गजगणेन तथा अश्वीयेन वाजिव्रजेन तथा रथैः स्यन्दनैरुद्धूताभिरुत्खाताभिर्धूलीभिः रजोभिरखिलाः समस्ता अपि आशा दिशः अस्तारिषत । 'स्तृञ् आच्छादने' अयं धातुः । आच्छादिताः । उत्प्रेक्ष्यते दिग्वधूभिः स्वहरिन्महिलाभिः सह क्रीडां रहःसमये स्वतन्त्रं कामपि कामलीलां वसन्तसमय इव सृजद्भिः कुर्वद्भिर्दिगीशैः दिक्पतिभिरद्वैतेनासाधारणेन रसेन शृङ्गारविलासविनोदेन क्षिप्तैः परस्परोद्धायितैश्चूर्णैर्वासयोगैरिव । 'वासयोगस्तु चूर्णं स्यात्' इति हैम्याम् । 'अबीर' इति प्रसिद्धेः ॥ 'क्रीडां सृजद्भिर्हरितां महेन्द्रैः क्षिप्तैरिवाद्वैतरसेन चूर्णैः' इत्यपि पाठः । तस्यार्थः क्रीडामन्योन्यं नर्म सृजद्भिर्निर्मिमाणैर्हरितां महेन्द्रैर्दिक्पालैः अद्वैतानन्यसामान्येन रसेन शृङ्गारविनोदेन दिग्वधूः स्वकीयस्वकीयदिक्कान्ताः प्रति क्षिप्तैः प्रेरितैश्चूर्णैर्वासयोगैरिव ॥

શ્લોકાર્થ

હાથી, ઘોડા અને રથોના સમૂહ ચાલવાથી ઊડેલી રજ વડે સમસ્ત દિશાઓ વ્યાપ્ત બની ગઈ; તે જાણે દિગાંગનાઓ સાથે ક્રીડા કરી રહેલા દિક્પાલોએ શૃંગાર રસપૂર્વક પરસ્પર ફેંકેલું વાસચૂર્ણ (અબીલ-ગુલાલ) ન હોય ! ॥ ૭૮ ॥

चलद्बलाकं कलधौतकुम्भैः कल्याणकुम्भैः सतडिद्विलासम् ।
रजोभिरभ्राङ्कमुदीतगर्जं तूरस्वरैरभ्रमिव ब्रुवे तम् ॥ ७९ ॥

अहं कविस्तं महोत्सवमभ्रं संजातोन्नततोयदमिव ब्रुवे कथयामि । किंलक्षणम् । कलधौतानां रजतानां कुम्भैः कलशैः कृत्वा चलन्त्य उड्डीयमाना गगने विलसन्त्यो वा । 'गर्भाधानक्षणपरिचयात्' इति मेघदूतकाव्ये । बलाका बकाङ्गना यत्र । तथा कल्याण कुम्भैः कनककलशैः सह तडितां विद्युतां विहासेन विलसितेन लीलया वा वर्तते यत्तम् । पुनः किंभूतम् । रजोभिरुड्डीनधूलीभिरभ्राणि वार्दलकानि 'आंभलां' इति प्रसिद्धान्यङ्के क्रोडे मध्ये यस्य तम् । पुनः किंभूतम् । तूराणां विविधवादित्राणां स्वरैर्निःस्वनैरुदिताः प्रकटीभूता गर्जा गर्जितं गम्भीरध्वनिर्यत्र ॥

શ્લોકાર્થ

કવિ કલ્પના કરે છે.

હું આ પ્રવેશ મહોત્સવને મેઘ જેવો માનું છું. ચાંદીના કળશો સાથે જેમાં બગલાઓ ચાલે છે, સુવર્ણનાં કુંભો વડે જેમાં વિદ્યુતનો વિલાસ છે, ઊડતી રજરૂપી જેનાં વાદળો છે, તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં વાજિંત્રોના સૂરરૂપ જેમાં ગર્જારવ છે ! અર્થાત્ આ પ્રવેશ મહોત્સવ જાણે મેઘ ન હોય ! ॥ ૭૯ ॥

उद्धर्षनिध्यानधृतावधानसौधाग्रजाग्रत्पुरसुन्दरीणाम् ।
वीथी दिवो वक्त्रसहस्रपत्रैः सहस्रचन्द्रेव तदा दिदीपे ॥ ८० ॥

तदा तस्मिन्नुत्सवसमये उद्धर्षस्य प्रभुप्रवेशमहोत्सवस्य । 'क्षणोत्सवोद्धवोद्धर्षम्' इति हैम्याम् । निध्याने निरीक्षणे धृतं स्थापितमवधानं मनोध्यानं वा याभिस्तथा

सौधानां स्वस्वगृहाणामग्रे शिखरे उपरि जाग्रतीनां सावधानतयोपविष्टानां स्थितानां वा पुरसुन्दरीणां आढ्यव्यतिरिक्तनगरनारीणां वक्त्रसहस्रपत्त्रैः वदनकमलैः कृत्वा दिवो वीथी गगनपद्धतिः सहस्रं दशशतीसंख्याकाः सहस्रशो वा चन्द्रा इन्दवो यस्यां तादृशीव दिदीपे शोभते स्म ।

શ્લોકાર્થ

મહેલની અગાસીઓ ઉપર રહેલી પ્રવેશ મહોત્સવ જોવામાં દત્તચિત્ત (તલ્લીન) નગરની નારીઓનાં હજારો મુખકમલ વડે, જેમાં હજારો ચંદ્ર છે, તેવો ગગનમાર્ગ શોભતો હતો. અર્થાત્ નગરની સ્ત્રીઓનાં મુખ એ જ ચંદ્ર હતા, એવી કલ્પના છે. ॥ ૮૦ ॥

असर्जि सृष्टिर्विधिना नवा किं गर्भादुभुवो वा किममी निरीयुः ।
समं निपेतुः किमुताम्बराद्वा विज्ञैर्जनान्वीक्ष्य तदेत्यतर्कि ॥ ८१ ॥

तदा तस्मिन् संघस्य सूरिसंमुखसमागमनसमये प्रमाणातीतान् जनान् लोकान् वीक्ष्यावालोक्य विज्ञैर्विशेषेण विचारचतुरैः इत्यमुना प्रकारेण अतर्कि विचार्यते स्म । इति किम् । विधिना सृष्टिकर्त्रा किं नवा अपरा नवीना सृष्टिर्विश्वनिर्मितिः कृता । वाथ वा अमी जनाः भुवो भूमेर्गर्भान्मध्यात्किं निरीयुः निर्गताः । उताथ वा अम्बरादाकाशात् समं एककालमेतावन्तो निपेतुः निपतिताः ॥

શ્લોકાર્થ

તે અવસરે ચાલતા સંખ્યાતીત લોકોને જોઈને ચતુર પુરુષોએ આ પ્રમાણે વિચાર્યું કે " બ્રહ્માએ શું નવીન સૃષ્ટિની રચના કરી ? અથવા તો આ બધા માણસો ભુગર્ભમાંથી બહાર નીકળી આવ્યા છે શું ? અથવા તો આકાશમાંથી એક સામટા આ બધા જાણે નીચે પડયા ન હોય ! ॥ ૮૧ ॥

नमोऽस्त्वुपानद्द्ध्वानधीतार्थिनान्सृजन्नर्थिजनान्परेषु ।
स्वर्गौरवौर्वीवहनप्रणीतसंशीतिशेषः स चचाल संघः ॥ ८२ ॥

टीका

स फतेपुरसत्कः संघो जनसमुदायः । 'संघसार्थौ तु देहिनाम्' । चचाल सूरिसंमुखं प्रतिष्ठते स्म । किंभूतः । स्वस्यात्मनो गौरवेण हास्तिकाश्वीयरथकड्यादिजनितातिभारेण युक्ताया उर्व्या भूमेर्वहने धारणे प्रतीता विहिता संशीतिः संशयो येन । हा मया अतिभारवतीयं जगती कथं हविष्यते इति संशीतिः तादृशः शेषो नागाधिराजो यत्र । संघः किं कुर्वन् । परेष्वन्यवदान्यजनेषु विषये न अधीता पठिता अभ्यस्ता वा अर्थना याचना यैः तादृशानर्थिजनान् याचकलोकान् सृजन् कुर्वन् । क इव । अब्द इव । यथा वारिदो नभोम्बुपान् नभस्तो वर्षद्वारिदात्पतत्प्रोच्चैः कृतं प्रसारितं चञ्चुपुटान्तरायात- मम्बु पिबन्तीति नभोम्बुपान् बप्पीहान् । तत एवोक्तम् 'एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः । पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥' इति । परेषु व्यतिरिक्तजनाश्रयेषु विषये निर्मुक्तार्थनान्करोति ॥

श्लोकार्थ

જેમ ચાતક મેઘનું જ જલ પીવે, તૃષાતુર થઈને મરી જાય, પરંતુ બીજા પાસે કદાપિ પાણીની યાચના કરે નહીં, તેમ પ્રવેશ મહોત્સવ સમયે સંઘે અગણિત દાન દઈને યાચકજનોને "યાચના" શબ્દથી મુકત કર્યા. અર્થાત્ 'યાચક' શબ્દ અનભ્યાસ રૂપે કરાયો ! વળી, હાથી-ઘોડા--રથ અને જનસમુદાયના અતિભારને વહન કરવા માટે શેષનાગને શંકા ઉત્પન્ન થઈ કે 'હા ! મારાથી આટલો બધો ભાર કેવી રીતે સહન કરી શકાશે ? આવી રીતે સંઘ આચાર્ય દેવના પ્રવેશ મહોત્સવમાં ચાલતો હતો. ॥ ૮૨ ॥

धात्रीपवित्रीकृतये प्रणीतजनिं पुनः किं वसुभूतिपुत्रम् ।
संघो मुनीनां मघवानमेनं स्वचक्षुषोर्गोचरयांचकार ॥ ८३ ॥

संघ एनं पातिसाहिसबहुमानाह्वानायातं मुनीनां साधूनां मघवानं पुरहूतं श्रीहीरविजयसूरीश्वरं स्वस्यात्मनश्चक्षुषोर्लोचनयोर्गोचरयांचकार । विलोकते स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते धात्र्या भरतक्षेत्रक्षोण्याः पवित्रीकृतये पावनीकरणाय पुनर्द्वितीयवारं प्रणीता स्वमेव कृता जनिः स्वोत्पत्तिर्येन तादृशम् । किंवत् । वसुभूतिपुत्रं गौतमस्वामिनमिव । 'श्रीइन्द्रभूतिं वसुभूतिपुत्रपृथ्वीभवं गौतमगोत्ररत्नम्' इति पूर्वाचार्यस्तुतौ ॥ इति पुरसंघकृतहीरसूरिसमुखकरणोत्सवः ॥

શ્લોકાર્થ

સંઘે શ્રમણેન્દ્ર શ્રી હીરવિજયસૂરીના દર્શન કર્યા, જાણે આ ભારતભૂમિને પાવન કરવા માટે શ્રી ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી જન્મને ધારણ કર્યો ન હોય ! ॥ ૮૩ ॥

प्रक्षाल्य दुग्धाम्बुधिना पयोभिः कृतं निरङ्कं तनुजन्ममोहात् ।
पुरीदिदृक्षोपगतं मृगाङ्कमिवैनमन्विष्य तुतोष संघः ॥ ८४ ॥

संघ एनं सूरिमन्विष्य विलोक्य तुतोष जहर्ष । उत्प्रेक्ष्यते पुरीदिदृक्षया श्रीकरीनगरीलक्ष्मीसमीक्षणकाङ्क्षया उपगतमायातम् । 'आगमने गमनार्थाः समभ्युपाङ्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । मृगाङ्कं चन्द्रमसमिव । किंभूतम् । दुग्धाम्बुधिना क्षीरसमुद्रेण तनुजन्मनः स्वपुत्रस्य मोहात्स्नेहात् चन्द्रस्य क्षीरसमुद्रोत्पन्नत्वेन द्वयोर्जन्य जनकभावसंबन्धः । पयोभिः स्वक्षीरैः कृत्वा प्रक्षाल्य धावयित्वा निरङ्कं निर्गतकलङ्कमलिनिमानं कृतं निर्मितम् ॥

શ્લોકાર્થ

સૂરીશ્વરને જોઇને સંઘ સંતુષ્ટ થયો આ સીકરી (શ્રીકરી) નગરીની શોભાને જોવા માટે આવેલા પોતાના પુત્ર ચંદ્રને જોઈને, પુત્રસ્નેહથી પ્રેરાઈને ક્ષીરસમુદ્રે પોતાના દૂધથી સાફ કરીને જાણે ચંદ્રને નિષ્કલંક કર્યો ન હોય ! ॥ ૮૪ ॥

स्वाहान्वितं वह्निमिवोपयन्ता श्रीसंघलोकः सुमुखीसखस्तम् ।
प्रदक्षिणीकृत्य समाधिपद्मानुषङ्गभाजं प्रणनाम भक्त्या ॥ ८५ ॥

श्रिया महर्ध्या युक्तः संघस्तं गुरुं भक्त्या प्रणनाम नमस्करोति स्म । तं किंभूतम् । समाधिपद्मा विशिष्टतमध्यानलक्ष्मी सहालिङ्गनैकतानाद्यनुषङ्गो मिथःसंश्लेषसंबन्धस्तं भजतीति । संघः किंभूतः । सुमुख्यः स्त्रियः सखायो यस्य । किं कृत्वा । प्रदक्षिणीकृत्य तिस्रः प्रदक्षिणा दत्वा । क इव । उपयन्तेव । यथा नवोढयोपित्सखः परिणेता स्वाहया स्वपत्न्या अन्वितं सहितम् । 'स्वाहायाहीप्रियस्य च' इति हैम्याम् । वह्निं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणमति ।

'अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्' इति रघुवंशे। तथा 'हा स्वाहाप्रिय धूमम-ञ्जनममुं स्वृत्वा न किं दूयसे' इति सूक्तोक्तेः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વિવાહિત યુગલ સ્વાહાયુક્ત અગ્નિને પ્રદક્ષિણા કરીને પ્રણામ કરે, તેમ શ્રી સંઘે પોતપોતાની પત્નીઓ સહિત, સમાધિપૂર્વક પદ્માસને બેઠેલા આચાર્યદેવને પ્રદક્ષિણા દઈને ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કર્યાં, અર્થાત વંદન કર્યું. ॥ ૮૫ ॥

रेणुर्जिघांसुर्लघिमानमेतत्क्रमौ किमाश्लिष्य वितिष्ठमानम् ।
प्रणेमुषां जन्मजुषामलीकललामलीलाश्रियमश्नुते स्म ॥ ८६ ॥

रेणुः प्रभुपदाम्बुजरजः प्रणेमुषां प्रणतानां जन्मजुषां प्राणिनामलीके भालस्थले ललामलीलायास्तिलकविलासस्य श्रियं शोभामश्नुते स्म । लेभे इत्यर्थः । किंभूतः रेणुः । एतत्क्रमौ सूरिपादौ आश्लिष्यालिङ्ग्य वितिष्ठमानो वसन् । उत्प्रेक्ष्यते लघिमानं निजलघुभावं जिघांसुर्हन्तुमिच्छुरिव । 'ये जात्या लघवः सदैव गणनां प्राप्ता न ये कुत्रचित्पद्भ्यामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ विलीनाश्चिरम् । उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षे सखे तुङ्गानामुपरिस्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्त्यमी पांसवः ॥' इति सूक्तोक्तेर्लघिमा रेणूनाम् ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્ય મહારાજનાં ચરણ કમલની રજે નમસ્કાર કરતા ભાવિકોના ભાલસ્થલે તિલકની શોભા પ્રાપ્ત કરી ! તે રજ જાણે પોતાની લઘુતાનો નાશ કરવા માટે સૂરિજીનાં ચરણકમલને આશ્રયીને રહી ન હોય ! ॥ ૮૬ ॥

नम्राङ्गभाजां भगवन्नखेषु दन्दन्तपङ्क्तिकिरणातबिम्बितानि ।
बालेन्दुबिम्बेषु चकोरताराचन्द्रातपाः किं मिलिता विभान्ति ॥ ८७ ॥

भगवन्नखेषु सुरेन्द्रचरणकामाङ्कुरेषु नम्राणां नमनशीलानामङ्गभाजां प्राणिनां दृशो नेत्राणि, तथा दन्तपङ्क्ति प्रमोदवशाद्विकसितवदनारविन्दानां दशनश्रेणी, स्मितं हसितं तेषां प्रतिबिम्बितानि विभान्ति । उत्प्रेक्ष्यते बालान्युदयमानानि इन्दूनां चन्द्राणां बिम्बानि मण्डलानि तेषु मिलिताः स्नेहेन एकत्रभूताः चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तथा तारकाश्चन्द्रकान्ताश्चन्द्रातपाश्चन्द्रिका' किम् ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવનાં ચરણના નખોમાં નમન કરી રહેલા ભાવિકોની દૃષ્ટિઓ, દંતપંક્તિઓ, અને સ્મિત (હાસ્ય) ના પ્રતિબિંબો શોભે છે. તે જાણે બાલચંદ્રો પાસે સ્નેહપૂર્વક એકઠા થયેલ ચકોરો તારામંડલી અને ચંદ્રિકાઓ ન હોય ! ॥ ૮૭ ॥

प्रभोर्नखैर्नम्रनितम्बिनीनां कचच्छटानां प्रतिमा ध्रियन्ते ।
स्वर्भाणुविद्वेषिजिगीषयार्भमार्तण्डबिम्बैरिव मण्डलाग्राः ॥ ८८ ॥

प्रभोर्हीरसूरेर्नखैः क्रमकामाङ्कुरैर्नम्राणां भक्तिमहत्वेन नमस्करणशीलानां नितम्बिनीनां वनितानां कचच्छटानां केशपाशानां प्रतिमाः प्रतिबिम्बानि ध्रियन्ते आश्रीयन्ते । उत्प्रेक्ष्यते स्वर्भाणुर्विधुंतुदः स एव विद्वेषी प्रतिपक्षस्तस्य जिगीषया जेतुमिच्छया हन्तु वाञ्छया वा अर्भा उदयमाना ये मार्तण्डा भास्करास्तेषां बिम्बैर्मण्डलाग्रास्तरवारय इव धार्यन्ते ध्रियन्ते इव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્ય મહારાજના ચરણોને નમન કરી રહેલી સ્ત્રીઓના કેશપાશોમાં ચરણ-નખો પ્રતિબિંબરૂપે બન્યા. તે નખો જાણે પોતાના શત્રુ રાહુને જીતવા માટે બાલસૂર્યના બિંબોએ તલવારો ધારણ કરી ન હોય તેવા શોભતા હતા ! ॥ ૮૮ ॥

जह्रेऽपिरेऽश्वाश्च गजा जगद्गुर्निध्यानतः साधुसुधामरीचेः ।
जम्भद्विपद्वाजिगजानिवात्मगोत्रेषु वृद्धान्पवितुं ह्वयन्त. ॥ ८९ ॥

साधुसुधामरीचेः वाचयमामृतकिरणस्य सूरेर्निध्यानतः दर्शनादेव । 'निध्यानमवलोकनम् । दर्शनम्' इति हैम्याम् । अश्वाः प्रमोदाज्जहेषिरे हेषारवं विदधते स्म । च पुनर्गजा हस्तिनः जगर्जुः सजलजलधरारावानुयायि गर्जारवं विदधिरे । उत्प्रेक्ष्यते आत्मनः स्वस्य गोत्रेषु वंशेषु वृद्धानग्रजानाचान्वा जम्भद्विषतः पुरंदरस्य वाजिनो वाहा गजा द्विरदाः । उच्चैःश्रवसः ऐरावणो गजः समुत्पन्नस्तत्संतानानि परेऽश्वा गजाश्च । यथा चम्पूकथायाम् 'किंलक्षणः । सकलसुरासुरकरपरिघपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानक्षमथितदुग्धाम्भोनिधेरजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननी लक्ष्मीमृगाङ्कसुरतरुधन्वन्तरिकौस्तुभोच्चैःश्रवसा सहभूः शशधरकान्तिरैरावतस्तत्प्रसूतिरियमशेषवनान्यलंकरोति । यथैव गजवनस्य तथैवोच्चैःश्रवसोऽपि प्रसूतिरिति ॥

શ્લોકાર્થ

સાધુઓમા ચંદ્ર સમાન આચાર્યદેવના દર્શનથી હર્ષિત થયેલા અશ્વો હણહણાટ કરતા હતા, અને હાથીઓ ગર્જન કરતા હતા, તે જાણે પોતાના ગોત્રોમા ઇન્દ્રના ઐરાવણ હાથીને અને ઉચ્ચૈઃશ્રવસ્ અશ્વને આચાર્યદેવના દર્શન કરી પાવન થવા માટે જાણે બોલાવતા ન હોય ! ॥ ૮૯ ॥

उत्कण्ठुलास्तन्दुललाजमुक्तापङ्क्त्या प्रमोदात्पथि पौरकन्याः ।
अवाकिरंस्तं पृषतैः प्रवृद्धपयोधिवेला इव शर्वरीशम् ॥ ९० ॥

उत्कण्ठुलाः सोत्कण्ठा' । 'उदः कण्ठादुलो मत्वर्थे उत्कण्ठुलः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा 'स सूर्योदयादर्वाक् नलिनीगुल्मविमानगमनार्थमुत्कण्ठुलः संयमप्रतिपत्तये प्रहर्षकः' इत्याचारप्रदीपे श्रीरत्नशेखरसूरिकृते । पौरकन्या नागरिककुमारिकाः पथि मार्गे प्रमोदादानन्दात्तं गुरुं तन्दुलाश्चोक्षा अखण्डाः तुषकलङ्कामास्तथा लाजा भ्रष्टा यवाः । लाजैर्वर्धापनं शास्त्रेषु दृश्यते । यथा 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजैः पौरयोषितः' इति रघौ । तथा मुक्ताफलानि तासां पङ्क्त्या श्रेण्या अवाकिरन् वर्धापयन्ति स्म । का इव । प्रवृद्धपयोधिवेला इव । यथा चन्द्रचन्द्रिकालिङ्गनप्रवर्धमानपयसः पयोधेः समुद्रस्य वेला जलवृद्धिः । 'वेला स्याद्वृद्धिरम्भसः' इति हैम्याम् । पृषतैः पयोबिन्दुभिः कृत्वा शर्वरीशं रजनीनायकं चन्द्रमवकिरति वर्धापयति ॥ इति गुरुवन्दनाधिकारः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ વધતી જતી સમુદ્રની વેળા (ભરતી) જલબિંદુઓથી ચંદ્રને વધાવે તેમ નગરવાસી કુમારિકાઓ ઉત્કંઠિત થતી આનંદપૂર્વક અક્ષત અને મોતીઓથી આચાર્યદેવને વધાવતી હતી. ॥ ૯૦ ॥

विशां दृशः प्रीणति शक्रकेताविव क्षणेऽस्मिन्बहलीभविष्णौ ।
निशम्यता वर्त्मनि पौरवृद्धाविश्वस्तकान्ताशुभशंसितानि ॥ ९१ ॥

एकत्र जाग्रत्त्रिजगद्विभूतिदिदृक्षयात्रोपगता प्रभेव ।
शनैः शनैः संचरताथ तेन फतेपुरस्योपपुरं प्रपेदे ॥ ९२ ॥ (युग्मम्)

अथ संघस्य संमुखागमवन्दनानन्तरं शनैः शनैर्मन्दं मन्दं संचरता युगप्रमाणक्षोणीसमीक्षणक्रमेण प्रचलता सूरिणा फतेपुरस्य साहिराजधान्या उपपुरं शाखापुरं प्रपेदे संश्रिते । तत्राजगामेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते एकत्र एकस्मिन्नेव श्रीकरीलक्षणस्थाने जाग्रत्याः स्फुरन्त्या वसन्त्याः त्रिजगतां त्रयाणां भुवनानामपि विभूतेर्लक्ष्म्या दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया अत्र फतेपुरसमीपे उपगता समेता प्रभा अलका धनदनगरीव । 'पुरी प्रभा । अलका वस्वोकसारा', इति हैम्याम् । तेन किं कुर्वता । वर्त्मनि मार्गे पौरेषु नागरिकेषु वृद्धा मुख्यास्तेषामविश्वस्तानामविधवानाम् । सुवासिनीनामित्यर्थः । 'विश्वस्ता विधवा समे' इति हैम्याम् । तादृशीनां कान्तानां सामान्यत स्त्रीणाम् । अथ वा पुरे भवा' पौर्यः पौर्यश्च ता वृद्धाः पौरवृद्धाः नगरसंबन्धिन्यस्तथा महत्यः तथा अविश्वस्ताः सधवास्तादृशीनां वशानां शुभशंसितानि आशीर्वचनानि निशम्यता शृण्वता पैञ्जूषविषयीकुर्वता । कस्मिन् सति । शक्रकेतौ इन्द्रध्वज इव अस्मिन्प्रभुप्रवेशे संमुखकरणलक्षणे क्षणे बहलीभविष्णौ दृढीभवनशीले बहुतमे जायमाने सति विशां जगज्जनानां दृशो लोचनानि प्रीणति प्रह्लादयति । सर्वनेत्रानन्ददायित्वात् । 'पुरहूतध्वजस्येव तस्योन्नयनपङ्क्तयः' इति रघौ ॥ युग्मम् ॥

श्लोकार्थ

ઇન્દ્રધ્વજની જેમ જગતના નેત્રોને આનંદદાયી પુષ્ટ પ્રવેશ મહોત્સવ થતાં માર્ગમા નાગરિકોની સધવા સ્ત્રીઓના શુભ સંદેશને સાભળતા આચાર્યદેવ મંદમંદ-પણે ચાલતા ફત્તેપુરની સમીપમા શાખાપુરમા પધાર્યા તે શાખાપુર પણ જાણે એક જ શ્રીકરી (ફત્તેપુર) નગરીમા ત્રણે જગતની થયેલી લક્ષ્મીને જોવા માટે ધનદપુરી અલકા આવેલ ન હોય તેવું શોભતુ હતું ! ॥ ૯૧ ॥ ૯૨ ॥

स श्रीकरीं गन्तुमपीहमानः शाखापुरं भूपयति स्म सूरिः ।
आश्लेषितुं केवलपद्मवासां श्रेणीमिवात्मा क्षपकाभिधानाम् ॥ ९३ ॥

स सूरिः श्रीकरीं साहिनालंकृतां नगरीं गन्तुं प्रयातुमीहमानोऽपि शाखापुरं फतेपुरस्योपपुरं भूषयति स्म अलंचकार । क इव । आत्मेव यथा भवाग्रभवशरीरी जीव केवलपद्मवासां केवलज्ञानरूपामरविन्दमन्दिरां लक्ष्मीमाश्लेषितुमालिङ्गितुं प्राप्तुमीहमानोऽपि पूर्वं प्रथमं क्षपक इत्यभिधान नाम यस्यास्तादृशीं श्रेणीमलंकुरुते प्रथम क्षपकश्रेणीमाश्रयति

श्लोकार्थ

જેમ ચરમ શરીરી આત્મા કૈવલ્ય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રથમ ક્ષપક શ્રેણીનો આશ્રય કરે તેમ આચાર્ય દેવે શ્રીકરી જવા માટે પ્રથમ ફતેપુરના શાખાપુર (પરા) ને અલંકૃત કર્યું. ॥ ૯૩ ॥

विधातृपुत्रीतनयैरिवायं तोस्तूयमानोऽनुपदं कवीन्द्रैः ।
तत्रापि निर्बन्धवशाद्वशीन्द्रः सामन्तभूभृद्भवने न्यवात्सीत् ॥ ९४ ॥

अयं वशीन्द्रः जितेन्द्रियाणां मध्ये वासवो हीरसूरिस्तत्रापि शाखापुरेऽपि निर्बन्धवशादत्याग्रहानुरोधात सामन्तभूभृद्भवने सामन्तः स्वल्पजनपदग्रामनगराधिपः स एव भूभृत् पृथिवीपतिः तस्य भवने । जगन्मल्लनामा कच्छवाह इति केषांचिद्राजन्यानां जातिर्विशेषा एतावता जगमालकच्छवाहा तस्य गृहे न्यवात्सीत निवसति स्म । किं क्रियमाणः । अनुपदं पदे पदे स्थाने स्थाने कवीन्द्रैः पण्डितमण्डलाखण्डलैः तोस्तूयमानः अतिशयेन काव्यादिभिर्वर्ण्यमानः । उत्प्रेक्ष्यते विधातुर्ब्रह्मणः पुत्र्या नन्दिन्याः । 'दशमं ब्रह्मणः सुता' इति सरस्वतीनद्या अप्यभिधानम् । 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती' इति हैम्याम् । वाग्देवतायाः तनयैः पुत्रैरङ्गजैरिव सारस्वतकुमारैरिव ॥

श्लोकार्थ

બ્રહ્મપુત્રી સરસ્વતીનાં નંદન સમાન પંડિતોએ સ્થાને સ્થાને આચાર્યદેવની સ્તુતિ કરી. શાખાપુરનાં જગપાલકચ્છવાહ નામના સામંત રાજાના અત્યંત આગ્રહથી આચાર્યદેવ તેના ઘેર પધાર્યા. ॥ ૯૪ ॥

सो

पचेलिमान्प्राक्तनकर्मरोगान्रसायनं दिव्यमिवापनेतुम् ।
तत्रापि शक्रः शमिनां सदस्यानुद्दिश्य धर्मं कथयांबभूव ॥ ९५ ॥

तत्रापि जगन्मल्लमूर्द्धन्येऽपि शमिनामुपशमवतां साधूनां शक्रः पुरंदरस्तन्मध्ये वा वासवः । सर्वोत्कृष्टशान्तरसवत्त्वात् । सूरिः सदस्यान् सभ्यानुद्दिश्य अङ्गीकृत्य । अथ वा समासदामायतिहितहेतवे धर्मं भगवद्भाषितमुत्कृष्टमङ्गलमशेषसंपदुपादानं धर्मदेशनां कथयांबभूव दिशति स्म । उत्प्रेक्ष्यते पचेलिमान् परिपाकमुदयावलिकां प्रपेदानान् प्राक्तनान् पूर्वजन्मनिर्मितान् कर्माणि ज्ञानावरणीयादिकान्यष्टौ तान्येव रोगान् दान्नाशयितुं अपनेतुं दिव्यं देवसंबन्धि रसायनमौषधविशेष इव पापगमहामयान् सुधारसमिव ॥

श्लोकार्थ

मुनीन्द्र श्री हीरविजयसूरिजीએ તે જગમાલ રાજાના ભવનમાં સભાને ઉદ્દેશીને ધર્મદેશના આપી. તે દેશના જાણે પરિપકવ બનેલા પૂર્વકૃત કર્મોરૂપી રોગોનો નાશ કરવા માટે દિવ્ય રસાયણ-ઔષધ ન હોય તેવી અદ્ભુત હતી ! ॥ ૯૬ ॥

निपीयमाना श्रवणाञ्जलिभ्यां तद्देशनासारसुधाबुधानाम् ।
दन्तांशुमिश्रागतमूर्तिरन्तरमान्त्युपेयाय बहिः किमेषा ॥ ९६ ॥

श्रवणौ कर्णावेवाञ्जली योजितप्रसृतपाणी ताभ्यां कृत्वा निपीयमाना सादरं श्रूयमाणा तस्य सूरेर्देशना व्याख्यानरूपा सारा प्रकृष्टा सकलपदार्थावबोधकारकत्वात् स्वर्गापवर्गविसर्ववैभवदायकत्वाच्च सारत्वम् सैव सुधा पीयूषम् । अथ वा देशनैवासारो वेगवती वृष्टिर्यस्याः तादृशी सुधा अमृतरसो वा बुधानां सकर्णानां श्रोतॄणामन्तर्हृदयमध्ये अमान्ती अखण्डितप्रवाह आगच्छदमृतबाहुल्येन स्थातुमशक्नुवन्ती सती । उत्प्रेक्ष्यते दन्तानां दशनानामशुभिः किरणैर्मिश्रं व्याप्तं यत्स्मितं प्रमोदोदयादीषद्धसितं तदेव मूर्तिर्देहो यस्या एषा प्रत्यक्षलक्ष्या बहिस्ताद्बाह्यस्थानकमुपेयाय समागतेव ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્ય દેવની દેશનારૂપી સર્વોત્તમ સુધા કર્ણ રૂપી અંજલિથી પાન કરતા શ્રોતાજનના હૃદયમા નહીં સમાવાથી દાંતોની કાંતિવાળા સ્મિત રૂપી શરીરને ધારણ કરીને જાણે બહાર આવેલી ન હોય ! ॥ ૯૬ ॥

निशम्य वाचंयमवासवस्य तां देशनां स्त्रैणसखा मनुष्याः ।
परस्परस्पर्धितया ववर्षुर्दानैरमानैरिव वारणेन्द्राः ॥ ९७ ॥

वाचंयमानां वाक्सुमतिभाजां यतीनां वासवस्य इन्द्रस्य तां धर्मदेशनां निशम्य श्रवणपारणां प्रणीय स्त्रैणसखा स्त्रीसमूहाः सखायो येषाम् । स्त्रीभिः सहिता इत्यर्थः । परस्परमन्योन्यं स्पर्धितया संहर्षशीलभावेन अमानैर्मानातीतैर्दानैर्द्रविणविश्राणनैर्ववर्षुः वर्षन्ति स्म । क इव । वारणेन्द्रा इव । यथा कुञ्जरराजा गन्धसिन्धुरा अमानैः कपोललोचनमेढ्रगुदकरलक्षणसप्तसु स्थानकेषु अविरलनिर्गलनतया मानातीतैर्दानैर्मदवारिभिर्वर्षन्ति ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવની ધર્મદેશના સાભળીને, જેમ મદજલથી વ્યાપ્ત એવા ગજેંદ્રો મદની વૃષ્ટિ કરે. તેમ સ્રીઓ સહિત પુરુષોએ પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા પ્રમાણાતીત દ્રવ્યની વર્ષા કરી ! ॥ ૯૭ ॥

वदान्यविश्राणनमीक्षमाणो मालिन्यमालम्बत राजराजः ।
अन्वर्थनामा प्रथितस्त्रिलोक्यां कुबेर इत्येष तदादि विद्मः ॥ ९८ ॥

तदेत्यध्याहारः तत्समये वदान्यानां दानशौण्डानां विश्राणनं विविधांशुकरजतसुवर्णाभरणादिप्रदानमीक्षमाणः स्वलोचनाभ्यां साक्षाद्विभावयन् धनेश्वरत्वेन पुष्पकविमानाधिरोहणभुवनविलोककत्वेन च साक्षाद्वीक्षणं राजराजः राज्ञामपि राजा चक्रवर्ती यक्षेश्वरश्च धनदः । 'यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको वटवास्यपि' इति हैम्याम् । तथा 'कैलासौका यक्षधननिधिर्किंपुरुषेश्वर.' इत्यपि हैम्याम् । मालिन्यं यद्यप्यहं दानशूरोऽस्मि तथाप्येतेषां गणनातिगकामिताधिकदानाग्रे वदान्यगणनायामहं न किंचिदपीति विच्छायतामालम्बत श्रयते स्म । तत्र मालिन्ये वयमेवं विद्मः । तदादि तद्दिनादारभ्य एष राजराजः कुत्सित विच्छायीभवनादनीदृशं वेरं शरीरं यस्य स कुवेर इत्यमुना प्रकारेण अनुगत. सदृशीभूतोऽर्थो यत्र तदन्वर्थम् । सत्यार्थमित्यर्थः । नामाभिधानं यस्य तादृशस्त्रिलोक्यां जगत्त्रयेऽपि प्रथितो विख्यातिं प्राप्तवानिव ॥

શ્લોકાર્થ

તે અવસરે દાનવીરોની પ્રમાણાતીત દાનધારા જોતાં કુબેરના મુખ ઉપર મલિનતા આવી ગઈ! (કવિ કહે છે કે) 'ત્યારથી આરંભીને જગતમાં કુબેર એટલે કુત્સિત શરીરવાળો! આ રીતે 'કુબેર' નામ સાર્થક થયું!' ॥ ૯૮ ॥

तदार्थिवाञ्छावचनानुरूपं विहापितं सम्हयोऽवसाय ।
करान्सहस्त्रं प्रविसार्य वाहमिवाष्टमं तत्पुरतो वृणीते ॥ ९९ ॥

तदा तस्यां दानवेलायां सप्तहय सूर्यः सहस्त्र दशशती करान् सहस्रसंख्याकान् हस्तान् विसार्य कराः किरणाः हस्ताश्च । अष्टमं वाह तुरङ्ग तेषां वदान्यानां पुरतोऽग्रे वृणीते याचतीव । किं कृत्वा । अर्थिनां याचकानां वाञ्छाया मनसोऽभिलषितस्य वचनस्य याचनारूपवाक्यस्य चानुरूपं तुल्यं योग्यं वा विहापितं वितरणम् । दानमित्यर्थः । अवसाय विज्ञाय ॥ इति सूरिदेशनानन्तर श्राद्धदानम् ॥

શ્લોકાર્થ

તે અવસરે યાચકોની ઇચ્છાને અનુરૂપ દાન દેતા દાનેશ્વરીઓને જાણીને સાત ઘોડાવાળો સૂર્ય પોતાનાં કિરણો રૂપી હજાર હાથ પ્રસારીને દાનેશ્વરી આગળ જાણે આઠમા અશ્વની યાચના કરતો ન હોય! ॥ ૯૯ ॥

अथ वर्षागमनारम्भः

हन्तुं तपर्तोरिव तापमुर्व्यास्तदाम्बरेऽम्भोधर उल्ललास ।
पुरंदरः सूरिपुरंदरस्य विवन्दिषुः पत्कजमागतः किम् ॥ १०० ॥

यदा यस्मिन्नेव दिवसे श्रीहीरविजयसूरयो जगन्मल्लकच्छवाहगृहे समेतास्तदा तस्मिन्नेव वासरापराह्णसमये अम्बरे आकाशेऽम्भोधरः सजलजलवाहः उल्ललास उन्नमय्याऽऽयाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते उर्व्याः पृथिव्यास्तपर्तोर्ग्रीष्मकालस्य । निदाघसमयजनितमित्यर्थः । तापं संज्वरं तत्तिव्राहुल्यं हन्तु व्यापादयितुमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते सूरिपुरंदरस्य हीरसूरिवासवस्य अथ च सूरेः स्वीयाचार्यस्य वाचस्पतेः पुरंदरस्य स्वामिनः पत्कजं

चरणारविन्दं विवन्दिषुर्नहरकर्तुकामः पुरंदरः शक्रः किमागतः। पुरंदरशब्देन शक्रो मेघश्च प्रोच्यते। यदुक्तम 'याचते वा पुरंदरम्'। पूर्वं लिखितमस्त्येतत। अथ वा मेघवाहनत्वात्पुरहूतोऽपि। अथ वा मेघोऽपि दिव्यस्वरूपस्तेन तस्य वन्दनमपि युक्तम। यदुक्तं मेघदूते काव्ये 'जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः' इति। इन्द्रस्य तु नमस्करणं प्रसिद्धमेवेति ॥

શ્લોકાર્થ

જે દિવસે આચાર્યમહારાજ જગમાલ રાજાના ભવનમાં પધારેલા તે દિવસના પાછલા પહોરે આકાશમા મેઘ ઉલ્લસિત થયો; તે જાણે પૃથ્વી ઉપર ગ્રીષ્મ ઋતુના તાપ દૂર કરવા માટે આવ્યા ન હોય! અથવા ઇદ્રનો ગુરુ બૃહસ્પતિ સૂરિપુરંદરને વદન કરવા માટે જાણે આવેલો ન હોય! ॥ ૧૦૦ ॥

प्रवासिहृद्वारिधिमाथमन्थाचलोपमं वारिधरो जगर्ज।
वीरावतंसालसस्रनशस्त्रं प्रोत्साहयन्विश्वजिगीषयेव ॥ १०१ ॥

प्रवासिनां पान्थजनानां निजयुवतीजनवियोगव्याकुलीभवत् हृत हृदयमेव वारिधिः समुद्रस्तस्य माथे मन्थन मास्थस्तस्मिन् मन्थाचलो मन्दराद्रिस्तस्योपमा सादृश्यं यस्य। 'विरहितमनस्तुदि' इति चम्पूकथायाम्। तादृशो वारिधरो मेघो जगर्ज गर्जारवं कुरुते स्म। उत्प्रेक्ष्यते वीरावतंसं सर्वसुभटानां मध्ये शेखरायमाणं निदाघे दाघबाहुल्येन जगद्युवजनविजयक्रियाविधाचलसमालस्यमाजं तादृशं स्रनानि कुसुमान्येव शस्त्राणि प्रहरणानि यस्य स कुसुमायुधः कामस्त विश्वेषां त्रिभुवनजन्मभाजां सुरासुरनराणां जिगीषया स्ववशीचिकीर्षया प्रोत्साहयन् महोद्यमयुक्तं कुर्वन्निव प्रगल्भभावोपगत विदधान इव ॥

શ્લોકાર્થ

પ્રિયાના વિયોગથી વ્યથિત બનેલા પ્રવાસીના હૃદયરૂપી સમુદ્રનું મંથન કરવામાં મેરૂ સમાન મેઘ ગર્જારવ કરતો હતો; તે જાણે શૂરવીર પુરુષોમાં અગ્રણી એવા કામદેવને ત્રણે જગત જીતવા માટે પ્રોત્સાહિત કરતો ન હોય! ॥ ૧૦૧ ॥

પૌષ્પેણ ચાપેન જયે ત્રિલોક્યાઃ સ્મરેણ દુઃખીભવતાર્થિતેન ।
અમોઘમમ્ભોજભુવેવ ચક્રે તદર્થમાખણ્ડલચાપચક્રમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

અમ્ભોજભુવા જગત્સૃષ્ટિકર્ત્રા તદર્થં કંદર્પકૃતે । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે અમોઘં દેવદાનવમાનવલોકેષુ સર્વત્રાપ્યસ્ખલિતમાખણ્ડલચાપચક્રં શક્રકોદણ્ડમણ્ડલં ચક્રે કૃતમિવ । કિંલક્ષણેન અમ્ભોજભુવા । પૌષ્પેણ કુસુમસંબન્ધિના પ્રસૂનમયેન ચાપેન શરાસનેન કૃત્વા ત્રિલોક્યા જયે ત્રિભુવનવશીકરણે દુઃખીભવતા કષ્ટં પ્રાપ્નુવતા સ્મરેણ મનોભવેન અર્થિતેન યાચિતેન ॥

શ્લોકાર્થ

પુષ્પોના ધનુષ્યથી ત્રણ જગતને જીતવામાં કષ્ટ પ્રાપ્ત કરતા એવા કામદેવની યાચનાથી જાણે બ્રહ્માએ, તેને માટે (કામદેવ માટે) આ મેઘરૂપ અમોઘ ઇંદ્રધનુષ્યનો સમૂહ બનાવ્યો ન હોય ! ॥ ૧૦૨ ॥

વિશ્લેષિયોષાવિરહોષ્મશુષ્યત્તનૂર્નિહન્તું દયિતેન રત્યાઃ ।
કાર્શાનવં શસ્ત્રમિવ પ્રયુક્તં વ્યલીલસદ્વ્યોમ્નિ તડિદ્વિતાનમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

વ્યોમ્નિ ગગનાઙ્ગણે તડિતાં વિદ્યુતાં વિતાનમ્ । વૃન્દમિત્યર્થઃ । વ્યલીલસદ્દીપ્યતે સ્મ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે રત્યા દયિતેન ભર્ત્રા સ્મરેણ પ્રયુક્તં પ્રેરિતમ્ । મુક્તમિત્યર્થઃ । કાર્શાનવં કૃશાનુસંબન્ધિ વહ્નિમયં શસ્ત્રમિવ । કિં કર્તુમ્ । વિશ્લેષો નિજવલ્લભૈર્વિયોગો વિદ્યતે યાસાં તા વિશ્લેષિણ્યો વિરહિણ્યસ્તાદૃશ્યો યોષાઃ કામિન્યઃ તાસાં વિરહોષ્મણા પ્રબલપ્રિયવિયોગતાપેન શુષ્યન્તીઃ શોષં પ્રાપ્નુવન્તીઃ । કૃશીભવન્તીરિત્યર્થઃ । તનૂઃ શરીરાણિ નિહન્તું જ્વાલયિતુમિવ ॥

શ્લોકાર્થ

ગગનાંગણમાં વિજળીઓનો સમૂહ શોભતો હતો; તે જાણે વિરહિણી પત્નીઓના વિરહ તાપથી શોષાતા શરીરને ભસ્મીભૂત કરવા માટે પોતાના પતિ કામદેવની પ્રેરણાથી રતિએ મૂકેલું અગ્નિનું શસ્ત્ર ન હોય ! ॥ ૧૦૩ ॥

आक्रम्य दैत्यारिपदं स्थितस्याम्भोदस्य माहात्म्यमुदीर्यते किम् ।
कृतान्ततातो दशदिक्प्रसारिकरोऽपि येनाधरितो महस्वी ॥ १०४ ॥

दैत्यानां दानवानामरेर्निषूदनस्यापि पदं स्थानं गम्यं वाचरणं च विष्णुपदमाक्रम्य स्थितस्याभिव्याप्य वसतः अम्भोदस्य मेघस्य माहात्म्यं महिमा किं उदीर्यते वर्ण्यते कथ्यते । येन कारणेन अम्भोदेन महस्वी प्रतापवान् तथा दशसु दिक्षु प्रसरन्तीत्येवंशीलाः कराः राजदेयांशाः किरणाश्च यस्य तादृशः । तथा कृतान्तस्य सकलसुरासुरनरलोकसंहर्तुरपि तातः पिता अधरितस्तिरस्कृतः । आच्छादित इत्यर्थः । 'करः प्रत्यायशुण्डयोः । रश्मौ वर्षोपले पाणौ' इत्यनेकार्थः । 'प्रत्यायो राजग्राह्यो भाग इत्यर्थः' इति तदवचूर्णिः । मेघे समुन्नते रविः कस्य स्वास्यं न दर्शयतीत्यधरीकरणमेव ॥

श्लोकार्थ

વિષ્ણુપદ-આકાશને આક્રમણ કરીને રહેલા મેઘનું શું માહાત્મ્ય વર્ણવું ? કારણ કે દશે દિશામા જેણે પોતાનાં કિરણ એવા મહાપ્રતાપી યમ પિતા સૂર્યનો પણ જેણે તિરસ્કાર કર્યો છે, અર્થાત્ મેઘના ઉદયમા સૂર્ય પોતાનું મુખ દેખાડતો નથી, તેથી જાણે મેઘ વડે સૂર્ય તિરસ્કૃત થયો ન હોય ! ॥ ૧૦૪ ॥

प्राप्ते प्रियेऽब्देऽजनि भूजनीयं वप्पीहरावैः कृतचाटुकेव ।
प्रोद्भिन्नकन्दैः पुलकाङ्कितेवारब्धाङ्गहारेव कलापिलास्यैः ॥ १०५ ॥

प्रिये प्राणनाथे अब्दे मेघे प्राप्ते समागते सति भूजनी वसुधावधूः वप्पीहानां सारङ्गाणां रावैः प्रिय प्रिय इति शब्दैः कृत्वा कृतं विनिर्मितं चाटु प्रियप्रायं वाक्यं यया सा कृतचाटुका तादृशीवाजनि जाता । प्रोद्भिन्नैः प्रकटीभूतैः कन्दैः कन्दलैः पुलकेन रोमाञ्चेन अङ्किता कलितेवाजनि । तथा कलापिनां मयूराणां लास्यैर्नृत्यैः आरब्धः कृतः अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपः ताण्डवविशेषो यया तादृशीवासीत् ॥

श्लोकार्थ

પોતાના પ્રિય-પ્રાણનાથ મેઘની પ્રાપ્તિ થવાથી પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રી ચાતકોના શબ્દ વડે 'પ્રિય' 'પ્રિય' એવાં ચાટુ વચનો બોલનારી થઈ, પ્રગટ થયેલા અંકુરો વડે રોમાચિત બની અને મયૂરોનાં નૃત્ય વડે અંગવિક્ષેપ કરનારી બની ! ॥ ૧૦૫ ॥

प्रेक्ष्य क्षणं कामरसोन्मदिष्णूर्घनानुषङ्गेण तरङ्गिताङ्गी ।
पुत्रीः स्रवन्तीः पितरो गिरीन्द्राः प्रस्थापयन्तीव पतिं पयोधिम् ॥ १०६ ॥

पितरो जनिकर्तारः ततो गिरीन्द्राः महाशैला हिमाचलाद्याः पुत्रीरङ्गजाताः पर्वतोत्पन्नत्वात् स्रवन्तीर्नदी । उत्प्रेक्ष्यते पतिं भर्तारं पयोधिं समुद्रं प्रति समुद्रस्य नदीपतित्वात्प्रस्थापयन्ति प्रेषयन्तीव । किं कृत्वा । क्षणं क्षणमात्रं काममतिशयेन रसैः पयःपूरैः उन्मदिष्णूरुन्मत्ताः रङ्गत्तरङ्गैस्तरीतुमशक्याः तटस्थितशाखिनिषूदिनीर्वा । तथा घनानां वारिवाहानामनुषङ्गेण संगमेन तरङ्गाः कल्लोलाः सजाता अस्मिस्ताद्रूशमङ्गं शरीरं यासां तादृशीः प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अन्येऽपि पितरः मुहूर्तं कदर्परसेन उन्मत्ता घनैरुपपतिभिः समं संगमेन तरङ्गितमुपचितमङ्गं कायो यासां तादृशीः स्वपुत्रीः प्रेक्ष्य भर्तुः पार्श्वे प्रस्थापयन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કોઈ પિતા અન્ય પુરુષ પ્રત્યે આસક્ત કામાતુર એવી પોતાની પુત્રીને જોઈને, તેના પતિ પાસે મોકલી આપે, હિમાલય આદિ પર્વતો એક ક્ષણ પણ કામના ઉદ્રેકથી (જલથી) મદોન્મત્ત બનેલી તેમજ મેઘના સંગમથી પુષ્ટ બનેલી એવી પોતાની પુત્રી–નદીઓને જોઈને જાણે તેમના પતિ સમુદ્ર પાસે મોકલી આપતા ન હોય ! ॥ ૧૦૬ ॥

स्वयं धरित्रीधरताभिषेकोत्सवे प्रयुक्तान्कजजन्मनेव ।
तदोन्नमन्नीरदमुक्तधारापयःप्रवाहानवहन्महीध्राः ॥ १०७ ॥

तदा तस्मिन्वर्षाकाले उन्नमन्तो नीरभारैर्नम्रीभवन्तो भूमण्डलमम्बरतलं वात्मैवर्दलकैरेकीकुर्वन्तो वा ये नीरदा घनास्तैर्मुक्ता या धारा वारिवृष्टिलेखास्तासां पयसां पानीयानां प्रवाहान् महीध्रा गिरयः शैला अवहन्धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते कजजन्मना ब्रह्मणा स्वयमात्मनैव धरित्रीधरताया राजन्वत्त्वस्य भूमीभारोद्धृताया वा अभिषेकः पट्टाभिषेककरणं तस्योत्सवे प्रयुक्तान्प्रेरितानिव ॥

શ્લોકાર્થ

વર્ષા સમયે જલપૂર્ણ બનેલા મેઘોની જલધારાના પ્રવાહોને પર્વતો વહન કરતા હતા; જાણે બ્રહ્માએ સ્વયં ભૂધરોનો–પર્વતોને રાજ્યાભિષેક કર્યો ન હોય ! ॥ ૧૦૭ ॥

किमम्बुमुक्चक्रिणमैक्ष्य वातचमूपपिक्रान्तदिगन्तचक्रम् ।
तदा मुधाभूतनिजप्रयत्ना विशश्रमुर्जिष्णुनृपाः प्रयाणात् ॥ १०८ ॥

तदा तस्मिन्मेघागमसमये जिष्णुनृपा जयनशीला राजानः परराजजनपदजयोद्यता भूपालाः प्रयाणाद्भिषेणनाद्विशश्रमुर्विश्रान्ताः स्थिताः । किंभूताः । मुधाभूता विफला जाता निजा आत्मीयाः प्रयत्ना व्यवसाया येषाम् । अविरलसलिलपूरपूरितपृथिवीतलगमनागमनसामर्थ्याभावादुभग्नोद्यमाः । उत्प्रेक्ष्यते अम्बुमुक् मेघ स एव चक्री सार्वभौमस्तं किमैक्ष्य दृष्ट्वा । किंलक्षणम् । वात उत्तराहपवननाम्ना चमूपतिना सेनान्या आक्रान्तं स्वायत्तीकृतं स्वामिजीमूतनूतनाभ्रकाज्ञावृतं कृतं दिशामन्तानामवसानानां चक्रं मण्डलं येन ॥

શ્લોકાર્થ

જેના ઉત્તરાપથ નામના પવનરૂપી સેનાપતિએ દિશામંડલને આક્રાન્ત કર્યું છે, એવા મેઘરૂપી ચક્રવર્તીને જોઈને જેમના પ્રયત્નો નિષ્ફળ થયા છે, તેવા જયશીલ રાજાઓ પ્રયાણથી વિરામ પામ્યા. ॥ ૧૦૮ ॥

अम्भोभृताभ्रभ्रमदभ्रलेखा विभूषयन्ति स्म सुपर्ववीथीम् ।
शङ्के त्रिलोकीजयजागरूकस्मरध्वजोर्वीधवगन्धनागाः ॥ १०९ ॥

अम्भोभिः पानीयैर्भृतानि यान्यभ्राणि पयोवाहास्तेषां भ्रमतां प्रतिदिशं पर्यटतामभ्राणाम् 'आभलां' इति प्रसिद्धानां लेखाः श्रेणयः सुपर्ववीथीं सुधाशनपद्धतिं गगनाङ्गणं विभूषयन्ति स्म । तत्राहमेव शङ्के वितर्कयामि । शङ्के इवार्थे वा । उत्प्रेक्ष्यते त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य जये विजयकरणव्यवसाये जागरूकस्य जागरशीलस्य सोत्साहं

विहिताभियोगस्य स्मनध्वजो मदनः स एव उर्वीधवो भूपतिस्तस्य गन्धनागाः सततधाराप्रस्रवत्प्रबलमदजलसुगन्धितबन्धुरसिन्धुरा इव । राज्ञां हि हस्तिभिर्भाव्यम् । चण्डप्रद्योतस्येव ॥

શ્લોકાર્થ

જલપૂર્ણ મેઘોની શ્રેણી ચારે દિશામાં પર્યટન કરતી ગગનમાર્ગને શોભાવતી હતી; શું તે ત્રણે લોકનો જય કરવા માટે ઉદ્યત થયેલા કામદેવરૂપી રાજાના ગંધહસ્તિઓ નહીં હોય ! ॥ ૧૦૯ ॥

नभःस्थलीसंवलिताम्बुवाहान्समीक्ष्य रासा ददिरे प्रमोदात् ।
कुटुम्बिनीभिः किमु शूरराजाभिभूतिजायास्तदुपज्ञकीर्तेः ॥ ११० ॥

नभःस्थल्यां गगनमण्डले संवलितान्बहलीभूतानम्बुवाहान् वारिधरान् समीक्ष्य सोत्कण्ठं विलोचनगोचरीकृत्य कुटुम्बिनीभिः कुटुम्बिकपत्नीभिः प्रमोदात् हर्षातिरेकात् रासा रासका ददिरे दत्ताः । यदुक्तं चम्पूकथायाम् 'कलापोच्चमुखमण्डलाः' इति । 'काय जलधरपानीयाय लापा शब्दा' कुटुम्बिनीजनजेगीयमानमेघरासकास्तैः कृत्वा उच्चं मेघागमनावलोकनायोर्ध्वीकृत मुखमाननं यैस्तादृशा मण्डला देशा यासु' इति तट्टिप्पनके । इति मेघागमे कुटुम्बिनीनां रासकप्रदानम् । उत्प्रेक्ष्यते शूराणां शतसहस्रलक्षकोटियोधिनां सुभटानां भास्कराणां च तथा राज्ञां सामन्तनृपाणां मूर्धाभिषिक्तानां सम्राजां चन्द्राणां चाभिभूतेः पराभवनाज्जायते इति शूरराजाभिभूतिजा तस्यास्तदुपज्ञः स मेघ एव उपज्ञा आद्यं ज्ञानं यस्याः सा चासौ कीर्तिश्च तस्या इव सुभटराजजयोपार्जिताया मेघस्य कीर्तिरिव रासका इत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

ગગનમંડલમાં ઘણાં વાદળોને જોઈને ખેડૂત પત્નીઓ હર્ષપૂર્વક રાસડા--રાસ લેતી હતી; જાણે સૂર્યચંદ્રનો પરાભવ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી મેઘની યશોગાથા ગાતી ન હોય ! ॥ ૧૧૦ ॥

तदा वराणां द्विजवत्कनीनां गर्जास्तवेदध्वनिरम्बुवाहः ।
शाखाकरैर्ग्राहयति स्म भूमीरुहां प्रवालाग्रकरांल्लतानाम् ॥ १११ ॥

तदा तत्र प्रावृट्प्रथमसमये अवनिवनानां नवपल्लवीभवनानन्तरमम्बुवाहो मेघो भूमीरुहां पादपानां शाखा एव कराः पाणयस्तैः कृत्वा लतानां प्रवालाः पल्लवा एवाग्रकरा हस्ताग्राणि तान् ग्राहयति स्म । किंवत् । द्विजवत् यथा ब्राह्मणो वराणां परिणेतॄणां शाखावलम्बमानैः करैः। अत्र स्कन्धादारभ्याङ्गुली यावत्पाणिरेव विवक्षितः । कनीनां कुमारिकाणां प्रवालवद्यान्प्रकृष्टान् शोणिमसौकुमार्ययुक्तान् हस्तान् ग्राहयति । तत्र तावद्वेदपाठोच्चारो भवति । तमेवाह किंलक्षणोऽम्बुधरः । गर्जाः स्तनितान्येव आत्ता गृहीता वेदध्वनयो विवाहोचितोच्चरिता वेदऋचां शब्दा येन ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ બ્રાહ્મણ વરના હાથમાં વેદોચ્ચારપૂર્વક કન્યાના હાથનું ગ્રહણ કરાવે; અર્થાત્ પાણિગ્રહણ કરાવે, તેમ મેઘ ગર્જનારૂપી વેદોચ્ચારપૂર્વક વૃક્ષોની શાખારૂપી હાથની સાથે લતાઓના પલ્લવોરૂપી હાથનું ગ્રહણ કરાવતો હતો ! અર્થાત્ હસ્તમેળાપ કરાવતો હતો ! ॥ ૧૧૧ ॥

अभ्रैरनीकैरिव दिग्विभागानाक्रामतांश्छिन्नतपर्तुदस्योः ।
केकारवैः किं क्रियतेऽम्बुदस्य जयध्वनिश्चन्द्रकिवन्दिवृन्दैः ॥ ११२ ॥

अम्बुदस्य जलधरस्य चन्द्रकिनो मयूराः । 'अच्छाच्छैः शुकपिच्छगुच्छहरितैश्छिन्ना धानान्तरा तृणैः सेव्याः संप्रति सान्द्रचन्द्रकिकुलैरुत्ताण्डवैर्मण्डिताः' इति चम्पूकथायाम् । त एव वन्दिवृन्दानि मङ्गलपाठकपटलानि तैः केकारवैः केका इति शब्दैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते जय जय इति ध्वनिः क्रियते किं विधीयत इव । 'सरूपाणामेकशेषः' इति एकपञ्चजयशब्दोऽवशिष्टः । अम्बुदस्य किं कुर्वतः अनीकैः कटकैरिवाभ्रैर्वादलकैः कृत्वा दिग्विभागान् समस्तानां हरितां प्रदेशानाक्रामतो व्याप्नुवत स्वायत्तान्वा सृजतः । पुनः किंभूतस्य छिन्नो मूलादुन्मूलितस्तपर्तुर्निदाघसमय एव दस्युः शत्रुर्येन ॥

શ્લોકાર્થ

વાદળોરૂપી સૈન્યથી દિશામંડલને વ્યાપ્ત કરવાના તેમજ ગ્રીષ્મ કાલરૂપી શત્રુનો નાશ કરનારા મેઘરૂપી રાજાનો મયૂરો મંગલ પાઠકો દ્વારા જાણે કેકારવરૂપી જયજયારવ કરાતો ન હોય ! ॥ ૧૧૨ ॥

विषप्रदोऽस्थास्नु र्जडाशयश्चेत्यपाचिकीर्षुः स्वमिवापवादम् ।
तदाम्बुदस्तं ककुदं मुनीनामुपासनागोचरतां निनाय ॥ ११३ ॥

तदा प्रावृट्काले अम्बुदो घनाघनः तं मुनीनां श्रमणानां मध्ये ककुद श्रेष्ठ मुख्य सूरिम् । 'ककुदं तु प्रधानेंऽसे वृषाङ्के राजलक्ष्मणि' इत्यनेकार्थतिलके । उपासनायाः सेवायाः गोचरतां निनाय प्रापयति स्म । सेवते स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते इत्यमुना प्रकारेण स्वमात्मीयमपवादमयशो जनमध्ये निन्दामपाचिकीर्षुर्निराकर्तुमिच्छुरिव । इति किम् । यदय मेघः विष कालकूट प्रददातीति । तत्त्वतस्तु जलदः । 'विष क्ष्वेडे जले च' इत्यनेकार्थः । तथा 'विष' क्ष्वेडो रसस्तीक्ष्णं गरलोवः' इति हैम्याम् । तथा व्यासषष्ठिकमध्ये 'देवराजो मया दृष्टो वारिवारणमस्तके । भक्षयन्नर्कपत्त्राणि विष पीत्वा क्षयं गतः ॥' तत्त्वार्थो यथा–हे देवर, मया वारिणां वारण तटाकपालिस्तस्य मस्तके उपरि अजो मेषो वात्कटः दृष्टः । किं कुर्वन् । अर्कस्य अर्कत० 'आकडो' इति प्रसिद्धस्य पत्त्राणि पर्णान् भक्षयन् खादन् । ततो विष तटाकजल पीत्वा क्षय गृह गतः इति । ततो मेघोऽपि विष गरलं जल च प्रकर्षणातिशयेन ददातीति विषप्रदः । तथा अस्थास्नु नाप्येकत्र स्थातु शक्तः प्रतिनगरग्रामारामसीमभीमकान्ताराकूपारान् पर्यटनशील । अत एवोक्तम् 'क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलितश्चन्द्रो रविस्तापकृत्पर्जन्यश्चपलाशय०' । तथा जडाशयो डलयोरैक्यात् जडो मन्दो मूर्ख० प्रज्ञाहीनो निर्बुद्धिराशयोऽभिप्रायश्चेतो यस्य । पक्षे जलमध्य आशयो मध्यं यस्य जलानामाश्रयो वा । 'आशय आश्रयेऽभिप्रायपनसयोरपि' इत्यनेकार्थ० । तथा 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार कारुण्यरसापगा गिर०' इति नैषधे । 'कृपापारावारे नलहृदये' इति तद्वृत्ति० । अतो मनोऽपि एतावता पशुवदज्ञानः पश्चात्कर्मधारय० ॥

श्लोकार्थ

વર્ષાકાલમા વિષપ્રદ એક સ્થાને નહી રહેનારો, તેમજ જડાશય મૂર્ખ જલનો આશ્રય લેનાર આવા પોતાના અપવાદ દૂર કરવા માટે મેઘ સાધુઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા આચાર્યદેવની ઉપાસના કરવા માટે જાણે આવ્યો ન હોય ! ॥ ૧૧૩ ॥

निजौजसैवोन्मदयन्मनांसि यो योगिनां यौवनवत्पयोदः ।
अहो व्यनंसीत्स्तनितैः स्तवौघैरिव स्तुवन्सोऽप्यनगारशक्रम् ॥ ११४ ॥

यः पयोदो धाराधरः निजस्यात्मनः ओजसा प्रतापेनैव बलेनैव । माहात्म्येनैवेत्यर्थः । योगिनां वशिनां शमिनामपि मनांसि चित्तान्यमदयन्मदयुक्तानि कृतवान् । किंवत् । यौवनवत् । तथा तारुण्यं संयमिनामपि नन्दिषेणार्द्रकुमाररथनेमिप्रमुखाणामपि मानसानि समदानि सकन्दर्पाणि करोति स्म । यदुक्तम् 'यौवने विकिरत्येव मनः संयमिनामपि। राजमार्गे प्ररोहन्ते वर्षाकाले किलाङ्कुराः ॥' इति । अहो इति आश्चर्यं । सोऽपि कन्दर्पदर्पोत्पादयितापि पयोदः तमनगारशक्र मुनीन्द्र न्यनंसीत् उन्नमनागमनमिषाच्छिरोपेण नमति स्म । उन्नमत्यागतत्वान्नमस्कृतिर्लक्ष्यते । किं कुर्वन् । स्तवौघैः स्तोत्रप्रकरैरिव । उत्प्रेक्ष्यते स्तनितैर्गर्जितैः कृत्वा स्तुवन्निव स्तुतिं कुर्वन्निव । अन्योऽपि स्तुवन्नेव प्रणमति ॥ इति मेघागमनम् ॥

श्लोकार्थ

अही, આશ્ચર્યની વાત છે કે પોતાનાં માહાત્મ્યથી યૌવન અવસ્થાની જેમ યોગીઓના પણ ચિત્તમાં ઉન્માદ પેદા કરે તેવો પણ મેઘ, પોતાની ગર્જનાઓ રૂપ સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કરતો આચાર્ય ભગવંતને નમસ્કાર કરતો હતો. ॥ ૧૧૪ ॥

भोगीव योगी स तदा शमश्रीसङ्गी प्रविश्य प्रणिधानसौधम् ।
दिनं तदर्हद्गुणकीर्तनेन व्यतीत्य सांध्यं विधिमन्वतिष्ठत् ॥ ११५ ॥

तदा तस्मिन् वहलीभूतनूतनजीमूतसमये स हीरसूरिर्योगी मनोवचनकाययोगवान्, अथ वाष्टाङ्गयोगयुक्तः । अर्हतामतीतानागतवर्तमानतीर्थकृतां गुणानां कीर्तनेन स्तवनेन कृत्वा तज्जगन्मल्लमन्दिरस्वमागननीरदागमनसंबन्धि दिन वासरं व्यतीत्यातिक्रम्य सांध्य दिवसावसानसत्क विधिं प्रतिक्रमणादिकृत्यमन्वतिष्ठत्करोति स्म । किं कृत्वा। दिनं व्यतीत्य । प्रणिधान ध्यानमेव सौधं विलाससद्म प्रविश्यान्तर्निलीय । किंलक्षणः । शमश्रिया सङ्गो मिथः परिरम्भोऽस्त्यस्य स उपशमकमलानुषङ्गी । क इव । भोगीव । यथा भोगमाक् पुमान् कामिनीगाढालिङ्गनरङ्गवान् प्रावृषि क्रीडामन्दिरे प्रविश्य सघनं दिन व्यत्येति ॥

श्लोकार्थ

જગમાલના મહેલમાં શમશ્રીવાળા આચાર્યદેવ અતીત, અનાગત અને વર્તમાન એમ ત્રણે કાળના તીર્થંકર ભગવંતોની ગુણસ્તુતિ દ્વારા દિવસને વ્યતીત કરી, પ્રતિક્રમણ

આદિ સંધ્યાવિધિ કરી, જેમ ભોગી પુરુષ ક્રીડામંદિરમાં પ્રવેશીને સ્ત્રીમાં લીન બને તેમ આચાર્યદેવ ધ્યાનરૂપી મહેલમાં પ્રવેશ કરીને લીન બન્યા, અર્થાત્ ધ્યાનસ્થ બન્યા. ॥ ૧૧૫ ॥

प्राग्भूमिभृत्स्वाभ्युदयाभिलाषी द्वीपे परस्मिन्निव रश्मिमाली ।
निजाननन्यक्कृतशीतकान्तिस्तस्मिन्नशेषां स उषामनैषीत् ॥ ११६ ॥

स सूरिस्तस्मिन् जगमल्लकच्छवाहकसामन्तमन्दिरे अशेषां समस्तामपि उषां रजनीमनैषीदतिक्रामति स्म । क इव । रश्मिमालीव । यथा भानुमान् परस्मिन्नन्यत्र द्वीपे अखिलां निशामतिवाहयति । किंलक्षण सूरिः भास्वांश्च । प्राग्भूमिभृतः प्राचीनभूपालात् । यद्यपि चतसृणामपि दिशां पतिस्तथापि गुरूणां प्रायो गुर्जरस्थितिमत्तया गुर्जरापेक्षया च पूर्वदिशि स्थितत्वेन प्राचीपतिरेवोक्तः । तस्मादकब्बरसाहेः सकाशात् स्वस्यात्मनः आत्मीयजिनशासनस्य वाभ्युदयमुन्नतिमभिलषति काङ्क्षति इत्येवंशीलः । सूर्यपक्षे पूर्वपर्वतादुद्गमनमिच्छतीत्येवंशील' । 'उदयः पर्वतोन्नत्योः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । निजस्य स्वस्य आननेन वदनेन आगमनावसरेण अरुणोदयेन वा न्यक्कृतस्तिरस्कृत' । विच्छायीकृत इत्यर्थः । शीतकान्तिश्चन्द्रो येन ॥

श्लोकार्थ

જેમ દ્વીપાંતરમાં સમસ્ત રાત્રિ વ્યતીત કરી ચંદ્રની કાંતિને નિસ્તેજ કરતો સૂર્ય પૂર્વાચલમાં પોતાના અભ્યુદયની ઈચ્છાવાળો બને તેમ અકબર બાદશાહ દ્વારા જૈનશાસનના અભ્યુદયને ઇચ્છતા તેમજ પોતાના મુખની કાંતિ વડે ચંદ્રને પણ તિરસ્કાર કરતા આચાર્યદેવે જગમાલના મહેલમાં સમસ્ત રાત્રિ વ્યતીત કરી. ॥ ૧૧૬ ॥

प्राभातिकं कृत्यमथ प्रणीय तूर्णीकृतांहा विशदाशयश्च ।
फतेपुरं प्रत्यचलद्व्रतीन्द्र इवाम्बुधिं सिद्धधुनीप्रवाहः ॥ ११७ ॥

अथ रात्रिविरामानन्तरं सूरिः फतेपुरं प्रत्यचलत् प्रतिष्ठते स्म । किं कृत्वा । प्राभातिकं प्रभातकालसंबन्धि कृत्यमावश्यकादिकं करणीयं प्रणीय निर्माय । क इव । सिन्धुधुनीप्रवाह इव । यथा गङ्गायाः पयःपूरः अम्बुधिं समुद्रं प्रति प्रचलति । किंभूतः सूरिः प्रवाहश्च । तृणीकृतं तिरस्कृतं निवारितमहः पापं येन । पुनः किंभूतः । विशदो निर्मलो निष्पाप उज्ज्वलश्चाशयो मनो मध्य च यस्य ॥

श्लोकार्थ

નિષ્પાપ અને ઉજ્જ્વલ આશયવાળા આચાર્યદેવે જેમ ગંગાનો પ્રવાહ સમુદ્ર તરફ ચાલે તેમ પ્રાભાતિક કર્તવ્ય પતાવીને જગમાલને ત્યાંથી ફત્તેપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. ॥ ૧૧૭ ॥

स श्रीकरीं कैरविणीशकीर्तिः प्रावीविशद्विश्वजनीनमूर्तिः ।
महःसमूहोऽम्बुजबान्धवस्य विभावरीवल्लभमण्डलीवत् ॥ ११८ ॥

स सूरिः श्रीकरीं पातिसाहिपुरीं प्रावीविशत् प्रविशति स्म । किंवत् । विभावरीवल्लभमण्डलीवत् । यथा अम्बुजबान्धवस्य भानोर्महःसमूहः किरणकलापः चन्द्रबिम्बं प्रविशति । अमावास्यायां हि चन्द्रः सूर्यसमीपे गत्वा किरणगणं मार्गयित्वा तेनाभ्युदयं लभते । यथा रघुवंशे 'पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति । किंभूतः सूरिश्चन्द्रश्च । कैरविणीशः शारदचन्द्रः तद्वद्विशदा कीर्तिर्यस्य । कैरविणीनां कुमुद्वतीनामीशत्वेन पतितया कीर्तिः ख्यातिर्यस्य । अथ वा । कैरविणी श्वेतकमलिनी तथा ईश ईश्वरस्तद्वदुज्ज्वला कीर्तिविस्तारः करप्रसारः सान्द्रचन्द्रिका यस्य । अथ वा जैनमतानुसारेण कुमुदिनीशकरवद्विशदा कीर्तिः प्रासादः स्फाटिकचैत्यं वा यस्मिंश्चन्द्रमण्डले । 'कीर्तिर्यशसि विस्तारे प्रासादिकर्दमेऽपि च' इत्यनेकार्थे । पुनः किंभूतः । विश्वजनेभ्यो हिता विश्वजनीनी । 'तत्र साधौ हिते च यः' इति । भुवनजनवत्सला प्रबोधकारित्वान्मूर्तिर्यस्य । चन्द्रस्तु औषधीपतित्वादमृतमयत्वात् शैत्यकारित्वाच्चन्द्रकापतित्वाच्चाह्लादकारिणी हितकारिका च मूर्तिर्बिम्बं यस्य ॥

श्लोकार्थ

જેમ સૂર્યના કિરણોનો સમૂહ ચંદ્રમંડલમાં પ્રવેશ કરે, તેમ ચંદ્રિકા સમાન ઉજ્જ્વલ કીર્તિવાળા અને વિશ્વજનને આહ્‌લાદકારી મૂર્તિ જેમની એવા આચાર્યદેવે શ્રીકરી નગરીમા પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧૧૮ ॥

मुमुक्षुशक्रः सदसत्समीक्षाहृल्लेखिताशेषजनप्रदीपः ।
मनोरथः सिद्धिमिवावनीपप्रवेशनक्षोणिमलंचकार ॥ ११९ ॥

मुमुक्षुशक्रः श्रमणेन्द्रः अवनीं भूमीं पाति पालयति रक्षतीत्यवनीपः अकब्बरसाहिस्तस्य प्रवेशनं सिंहद्वारं तस्य क्षोणिं भुवं ब्रह्मप्रदेशमलंचकार भूषयति स्म । क इव । मनोरथ इव । यथा मनोरथः कार्यकरणाभिलाषः सिद्धिं कार्यनिष्पत्तिमलङ्कुरुते । किंभूतः सूरिः । सन् सम्यक् मार्गः असन् विरुद्धः पन्थाः तयोः सदसतोः शुद्धाशुद्धयोः मार्गयोः समीक्षा दर्शनं सम्यग्ज्ञानं तत्र हृल्लेख औत्सुक्यं संजातमेषामिति हृल्लेखिता । जातार्थे इतच्प्रत्ययः । उत्कण्ठिता ये अशेषाः समस्ता जना लोकास्तेषामज्ञानां तमोऽन्धकारं तत्र प्रदीप इव प्रदीपो मन्दिरमणिः सर्वेषां पदार्थानां प्रकाशकारित्वात् संसारासन्मार्गदर्शकः स्वर्गापवर्गोत्तममार्गप्रकाशकश्च । ततो दीपोपमः ॥

श्लोकार्थ

સદસત્ માર્ગને જાણવામાં ઉત્કંઠિત બનેલા સર્વે લોકોના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરવામાં પ્રદીપ સમાન અર્થાત્ સન્માર્ગદર્શક આચાર્યદેવે પોતાના મનોરથોની સિદ્ધિની જેમ અકબર બાદશાહના સિંહદ્વારને અલંકૃત કર્યું. ॥ ૧૧૯ ॥

समस्ति शेखोऽबलफैजनामा तुरुष्कशास्त्राम्बुधिपारदृश्वा ।
हमाउंसूनोः क्षितिशीतभानोर्दृष्टिस्तृतीयेव परिस्फुरन्ती ॥ १२० ॥

अबलफैज इति नामाभिधानं यस्य तादृशो यवनानां गुरुत्वेन माननीयः शेषः समस्ति विद्यते । किंभूतः । तुरुष्काणां यवनानां शास्त्राण्यागमाः सफाराकुरानप्रमुखाणि तान्येवाम्बुधिर्बहुत्वात्समुद्रस्तस्य पारं दृष्टवान् इति पारदृश्वा यवनानेकशास्त्राध्येता पारगामी । उत्प्रेक्ष्यते क्षितिशीतभानोर्वसुधासुधाकिरणस्य राज्ञः हमाउंसूनोरकब्बरपातिसाहेः परिस्फुरन्ती सामस्त्ये देदीप्यमाना तृतीया वदनवर्तिनीभ्यां द्वाभ्यां दृग्भ्यामधिका दृष्टिर्नेत्रमिव । यतोऽसौ साहेः सर्वशास्त्ररहस्यकथयितान्याश्रण्यायोपादृष्टा वातस्तृतीया दृक् ॥

श्लोकार्थ

સફારા કુરાન આદિ સમસ્ત યવનશાસ્ત્રોના પારગામી 'શેખ અબ્દુલ ફૈજ' નામના યવનોના માનનીય ગુરુ જાણે હુમાયુપુત્ર અકબર બાદશાહનુ સ્ફુરાયમાન એવું ત્રીજું નેત્ર ન હોય તેવા હતા ! ॥ ૧૨૦ ॥

सहस्त्ररश्मेरिव सोमजन्मा समेत्य शेखस्य सवेशदेशे ।
तत्रेयिवांसं व्रतिनामधीशं तं स्थानसिंहो वदति स्म तरगै ॥ १२१ ॥

स्थानसिंहाभिधानः श्राद्धः साहेः सामन्तसमानस्तत्र राजद्वारे इयिवांसं समागतं तं हीरविजयनामानं व्रतिनां साधूनामधीशं सूरिं तस्मै शेषाय वदति स्म निवेदयामास । किं कृत्वा । शेखस्याबलफैजस्य सवेशदेशे समीपभूभागे स्थाने समेत्यागत्य । क इव । सोमजन्मेव । यथा सोमाच्चन्द्राज्जन्मोद्भवो यस्य स चन्द्राङ्गजो बुधः सहस्त्ररश्मेः सूर्यस्य संनिधौ मैत्र्याल्लोके च भानोश्छत्त्रधरो बुध इत्युच्यते । तच्चाधारवशाद्वासमेति ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ચંદ્રપુત્ર બુધ મિત્રતાથી સૂર્યની પાસે જાય તેમ રાજમાન્ય એવો થાનસિંહ નામનો શ્રાવક, આચાર્યદેવને રાજદ્વારમાં પધારેલા જાણીને શેખ અબ્દુલ ફૈજની પાસે જઈને નિવેદન કર્યું. ॥ ૧૨૧ ॥

स श्रेणिकायामयवन्मृगारिध्वजस्य शेखोऽपि सभां समेत्य ।
अकब्बरोर्वीरमणस्य सिंहद्वारे विभोरागमनं जगाद ॥ १२२ ॥

स स्थानसिंहः निवेदितावधारितगुर्वागमनः शेखोऽपि अकब्बरनामा य उर्वीरमणो भूमिभर्ता तस्य सिंहद्वारे विभोः सूरेरागमनं जगाद भाषते स्म । किं कृत्वा । सभां माहेरास्थानं समेत्य । किंवत् । अभयवत् । यथा अभयकुमारो मृगारिध्वजस्य महावीरदेवस्य राजद्वारे राजगृहनगरबहिर्द्वारस्थगुणशिलाचैत्यस्थाने श्रेणिकनृपाय निगदति स्म ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ અભયકુમારે, રાજગૃહીના ગુણશીલ ચૈત્યમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીના આગમનને શ્રેણિકરાજાને નિવેદન કર્યું હતું, તેમ ફૈજીએ રાજસભામાં આવીને અકબર બાદશાહને સિંહદ્વારમાં પધારેલા એવા આચાર્યદેવના આગમનને નિવેદન કર્યું. ॥ ૧૨૨ ॥

अर्घ्यं मुदास्राम्बुभिरुल्लसद्भिस्तनूरुहैर्गौरवमादधानः ।
पैञ्जूषयोः प्राघुणकीं प्रणीय वाचं बभाषे पुनरेष शेखम् ॥ १२३ ॥

एष पातिसाहि शेखं अबलफैजनामानं बभाषे वक्ति स्म । किं कृत्वा । वाचं सूरिसमागमनसूचकशेखवाणी पैञ्जूषयो' कर्णयोः प्राघुणकीमभ्यागतां प्रणीय कृत्वा । अथातिथेरातिथेयीकृता विलोक्यते । तामेवाह मुदा सूरिसमागमश्रवणोद्भूतप्रमोदेन अस्राणि वाष्पाणि तेषां अम्बुभि॰ जलैरर्घ्यं पादधावनजलमादधान॰ कुर्वाणः । ददान इत्यर्थ॰ । पुनरुल्लसद्भिस्तनूरुहै रोमभिः । 'लोमरोमतनूरुहम्' इति हैम्याम् । कृत्वा गौरवमभ्युत्थानादिक्रियामादधानः सृजन ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવના આગમનના સમાચારને સાભળીને હર્ષથી રોમાંચિત બનેલા અને હર્ષાશ્રુના જલ વડે અર્ઘ્યને ધારણ કરતા અકબર બાદશાહે શેખ અબ્દુલ ફૈજને આ પ્રમાણે કહ્યુ : ॥ ૧૨૩ ॥

ऋतौ वसन्तेऽवनिजन्मनेव समीयुषि श्रीश्रमणावतंसे ।
मनोरथेनाद्य मम प्रवीणचूडामणे पल्लवयांबभूवे ॥ १२४ ॥

हे प्रवीणानां निपुणानां विदग्धानां मध्ये चूडामणे कोटीरहीरायमाण, श्रीमति श्रमणानां मध्येऽवतंसे शेखरे श्रीहीरविजयसूरीन्द्रे समीयुषि पादावधारिते सति अद्य सांप्रतीने वर्तमाने वासरे मम मनोरथेनाभिलापेण पल्लवयांबभूवे सफलीभूयते स्म ।

केनेव । अवनिजन्मनेव । यथा वसन्ते ऋतौ मधुसमये संप्राप्ते सति अवनिजन्मना । जातिवाचित्वादेकवचनम् । समस्ततरुसमुदायेन पल्लवकलितेन उपलक्षणात् प्रवालै कुसुमैः फलैश्च संयुक्तैर्जायते ॥

શ્લોકાર્થ

"જેમ વસંતઋતુ પ્રાપ્ત થતાં સર્વે વૃક્ષોનો સમુદાય નવપલ્લવિત બને તેમ હે ચતુર ચૂડામણિ સાધુ શિરોમણિ આચાર્યદેવના પદાર્પણથી આજે મારા મનોરથો સફળ થયા." ॥ ૧૨૪ ॥

द्रक्ष्यामि दिष्टयाद्य मुनीन्द्रचन्द्रमिवानुविम्बं परमेश्वरस्य ।
शेखाधुनाहं नियतेर्वशेन किं चास्मि कार्यान्तरचुम्बिचेताः ॥ १२५ ॥

हे शेख, दिष्टया भाग्येन कृत्वा अद्य विद्यमाने अस्मिन् वासरे एव मुनीन्द्रेषु सर्वेषु सूरिष्वाह्लादकत्वेन चन्द्रमिव चन्द्रम् । अथ वा स्वस्वशाखासिद्धान्तधारकानां स्वामिनो रत्नाधिका मुनीन्द्रास्तेषां मध्ये अधिक दीप्यमानत्वात् ज्योतिषामिव स्वामित्वाद्वा तेषां चन्द्र इवेति वा तं द्रक्ष्यामि दृग्गोचरीकरिष्यामि । उत्प्रेक्ष्यते परमेश्वरस्य परमात्मनो विम्बं प्रतिविम्बं मूर्तिरिव । जैनमते तु विम्बशब्देन भगवत्प्रतिमा प्रोच्यते । अथ वा साक्षात्परमेशितुर्विम्बमिव मूर्तिरिव । तथा 'संसारसिन्धावनुविम्बमात्रं जागर्ति जाने तव वैरसेनिः । विम्बानुविम्बौ तु विहाय धातुर्न जातु दृष्टातिसरूपसृष्टिः ॥' इति नैषधे । परं किं चायं विशेषोऽस्ति । हे शेष, अधुना इदानींतनसमये अहं नियतेर्दैवस्य वशेनायत्तत्वेन कार्यान्तरं किंचित्कृत्यविशेषं चुम्बत्यालिङ्गतीत्येवंशीलं चेतो मानसं यस्य कार्यान्तरेण व्यग्रमना अस्मि । एतत्कथनं त्वप्रतिबुद्धत्वेन अज्ञाततत्त्वभावेन म्लेच्छत्वेन वा । यद्यास्तिकः स्यात्तदा तु सर्वमपि त्यक्त्वा वन्दत एवेति ॥

શ્લોકાર્થ

"હે શેખ, પરમેશ્વરના પ્રતિબિંબની જેમ મુનિયોમા ચંદ્રસમાન એવા આચાર્ય દેવને આજે ભાગ્યોદયથી દ્રષ્ટિગોચર કરીશ; પરંતુ હમણા હું કોઈ દૈવવશાત્ અન્ય કાર્યમા વ્યગ્રચિત્તવાળો છું." ॥ ૧૨૫ ॥

अमन्तुजन्तुव्ययपातकेनास्पृश्यां प्रणीतां धरणीं स्वधाम्नः ।
शेख क्षणं तेन पवित्रय त्वं गुरोः पदाम्भोजरजोमृतेन ॥ १२६ ॥

हे शेख, तेन कारणेन येनाहं कार्यान्तरेण गृहान्तर्जिगमिषामि ततोऽधुना तदाकारणानवसरः तेन हेतुना त्व क्षणं क्षणमात्रं मुहूर्तं यावद्गुरोर्हीरसूरेः पदाम्भोजयोश्चरणारविन्दयोर्यद्रजः पलागस्तदेवामृतं सुधारसः । 'त्वत्पादपङ्कजरजोमृतदिग्धदेहाः' इति भक्तामरस्तववचनात् । अथ वा अमृतं पानीयं तेन कृत्वा स्वस्यात्मनो धाम्नो वासगृहस्य धरणीं भूमीं पवित्रय पावनीकुरु । पावित्र्यं प्रक्षालनात् । प्रक्षालनं तु पानीयेनैव स्यात् इति । किंलक्षणां धरणीम् । अमन्तूनां निरपराधानां जन्तूनां प्राणिनां व्ययो विनाशो घातस्तस्य पातकेन पापेन कृत्वा अस्पृश्यां स्प्रष्टुमप्ययोग्यां प्रणीतां कृताम् । अथ च योऽस्पृश्यः कथंचिज्ज्ञातः स लोकव्यवहाराद्वारिप्रक्षालनादेव स्पृश्यो भवेदिति रीतिः । इति गर्भोत्प्रेक्षा ॥

श्લोकार्थ

“ હે શેખ, કાર્યાંતર હોવાથી હમણાં હું મહેલમાં જઈશ; માટે હમણાં એક ક્ષણમાત્ર ગુરુનાં ચરણકમલની રજથી નિરપરાધી જીવોના ઘાત વડે અસ્પૃશ્ય બનેલી એવી આપણી ગૃહભૂમિને પવિત્ર બનાવો.” ॥ १२६ ॥

इदं निगद्याब्धिगभीरघोषं जोषं मुखे भूमिधवो विधाय ।
जगाम गेहं गृहिणीसनाथं विद्युद्विलासीव गभस्तिरभ्रम् ॥ १२७ ॥

भूमिधवः पृथ्वीपतिः अकब्बरपातिसाहिः गृहिणीभिः स्वकलत्रैः सनाथं संयुक्तं गृहं स्वसौधं जगाम गतवान् । क इव । गभस्तिरिव । यथा भानुमान् विद्युद्भिः सौदामिनीभिर्विलसति शोभते इत्येवंशीलमभ्रं वर्दलकं 'वादलु' इति प्रसिद्धं मेघं वा गच्छति । किं कृत्वा । इदं पूर्वप्रोक्तं शेखपुरो निगद्यालप्य । कथम् । अब्धिवत् समुद्र इव गभीरो मन्द्रो घोषो ध्वनिर्यत्रैवंविधं यथा स्यात्तथा । अकब्बरसाहेः शब्दस्तु नवहस्तकव्याभ्रवद्गुञ्जारव कुर्वन्नासीत् ततो घोष इत्युक्तिः । पुनर्मुखे निजवदने जोषं मौनं विधाय कृत्वा । 'तूष्णीं तूष्णीकां जोष च' इति हैम्याम् । तथा 'जोषमासनविशिष्य बभाषे' इति नैषधे ॥ इति सूरिसमागमस्य साहेर्निवेदनम् ॥

શ્લોકાર્થ

આ પ્રમાણે શેખને સમુદ્ર જેવા ગંભીર ધ્વનિથી કહીને મૌન ધારણ કરીને જેમ સૂર્ય વિજળીની સાથે વાદળોમાં જાય, તેમ અકબર બાદશાહ પોતાની પત્નીની સાથે મહેલમા ગયો. ॥ ૧૨૭ ॥

घनादधीतामिव शेखशक्रो वाणीं समाकर्ण्य हमाउंसूनोः ।
निरीय तस्याः सदसो बभाज भुवं व्रतीन्द्रेण विभूष्यमाणाम् ॥ १२८ ॥

शेखेषु सकलतुरुष्कगुरुषु शक्रः इन्द्रः साहिः । मान्यत्वादिन्द्रत्वम् । तस्याः सदसोऽकब्बरसमाया निरीय बहिर्निर्गत्य व्रतीन्द्रेण सूरिणां विभूष्यमाणामलंक्रियमाणां भुवं भूमीमागं बभाज । सूरिसमीपे समीयिवानित्यर्थः । किं कृत्वा । हमाउंसूनोर्हमाउंनामा पातिसाहिस्तस्य सूनोः पुत्रस्याकब्बरसाहेर्वाणीं समाकर्ण्य सम्यक् सादरं श्रुत्वा । उत्प्रेक्ष्यते गभीरधीरत्वात् घनात् नभस्य सजलजलधरात्सकाशात् अधीतां पठितामिव ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે મેઘ પાસેથી ગંભીરતા પ્રાપ્ત (શીખેલી) ન હોય ! એવી અકબર બાદશાહની ગંભીર વાણી સાંભળીને રાજસભામાંથી નીકળીને શેખોના ગુરુ ફૈજીએ આચાર્ય દેવથી અલંકૃત એવી ભૂમિનો આશ્રય કર્યો. ॥ ૧૨૮ ॥

भक्त्या नताङ्गो बहुमन्यमानः स्वमन्दिरं सूरिपुरंदरं सः ।
निनीषति स्माखिलशेखपूषा नाशंसते निर्जरशाखिनं कः ॥ १२९ ॥

अखिलेषु शेखेषु म्लेच्छजातिमान्येषु तज्जातीयेषु वा पूषा महत्त्वाद्दीप्यमानत्वाद्भास्करः अवलक्षैजशेखः सूरिपुरंदरं हीरविजयसूरीन्द्रं स्वमन्दिरं निजनिवाससदनं निनीषति स्म नेतुमिच्छति स्म । किंभूतः । भक्त्या दर्शनादुद्भूतपरमप्रीत्या कृत्वा नताङ्गः प्रणमनेन नम्रीकृततनुः । पुनः किं कुर्वाणः । बहुमन्यमानः बहुबहुमानं ददानः । युक्तोऽयमर्थः । निर्जरशाखिनं कल्पपादपं को नाशंसते समीहते । अपि तु सर्वोऽपि इच्छेत् । 'शंस इच्छायाम्' । उभयपदी । 'आशंसते घनायति समीहते तद्वदाशास्ते' इति क्रियाकलापे ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે મેઘ પાસેથી ગંભીરતા પ્રાપ્ત (શીખેલી) ન હોય! એવી અકબર બાદશાહની ગંભીર વાણી સાંભળીને, રાજસભામાંથી નીકળીને શેખોના ગુરુ ફૈજીએ આચાર્ય દેવથી અલંકૃત એવી ભૂમિનો આશ્રય કર્યો. ॥ ૧૨૯ ॥

अथो पृथिव्या उशना इवासौ निःशेषशास्त्रोपनिषद्यधीती ।
अस्पृष्टशिष्टेतरवृत्ति तस्मै न्यजीगदत्तन्निखिलं निगाद्यम् ॥ १३० ॥

अथो सूरिसमीपागमनानन्तरं शेखस्तत्साहिकथितं निखिलं समग्रमपि निगाद्यं वाच्यं न्यजीगदत्कथयति स्म । कथम् । अस्पृष्टा अनाश्रिता अनादृता वा शिष्टात्साधोरितरा अन्या दौर्जनी वृत्तिर्व्यापारो यत्रैव यथा स्यात्तथा । शेखः किंभूतः । निःशेषाणां सर्वेषां शास्त्राणां कुरानादियवनागमानामुपनिषदि रहस्ये अधीतमध्ययनमस्यास्तीति । उत्प्रेक्ष्यते पृथिव्या भूमेरुशनाः शुक्र इव । तस्य असुराणां गुरुत्वादियमुत्प्रेक्षा । इदानीं च लोकभाषया यवना असुरा उच्यन्ते । यदुक्तं दोधके—'सुंदरसरअसुरांहदलजलपीधुंवयणेहि । अमरनरिंदकढाविउंतिहांनारीनयणेहिं' ॥

શ્લોકાર્થ

કુરાન આદિ સમસ્ત યવનશાસ્ત્રોના રહસ્યવેત્તા, જાણે પૃથ્વી ઉપરનો શુક્ર ન હોય તેવા શેખે આચાર્ય દેવને શિષ્ટાચારપૂર્વક બાદશાહે કહેલી સર્વ વાત કહી. ॥ ૧૩૦ ॥

तदुक्तियुक्तौ सनिदर्शनायां शेखं निरस्तप्रतिबन्धभावम् ।
श्रुतौ प्रबन्धारमिव प्रवीणधुरीणमेनं बुबुधे बुधेन्द्रः ॥ १३१ ॥

बुधानां विपश्चितां सर्वशास्त्राधीतिनां मध्ये इन्द्रः सूरिः सनिदर्शनायां दृष्टान्तकलितायाम् । 'स्मरात्परासोरनिमेषदर्शनाद्बिभेमि तद्भिन्नमुदाहरेति सा । जनेन यूनः स्रवता

तदास्पदे निदर्शनं नैषधमभ्यपेचयत ॥' इति नैषधे । तस्य साहेरुक्तीनां युक्तौ योजनायां चातुर्यौदाररचनायामेनं शेखं प्रबन्धारं प्रबन्धो विस्तारः तस्य कर्तारं बुबुधे विवेद जानीते स्म । एनं किंभूतम् । निरस्तो निवारितो मुक्तः प्रतिबन्धभावः प्रतिबन्धकतारूपकत्वम । 'विहंगमद्भाषितसूत्रपद्धतौ प्रबन्धृतास्तु प्रतिबन्धृता न ते' इत्यपि नैषधे । कमिव । प्रवीणधुरीणमिव । यथा विबुधवृन्दारकं सन्निदर्शनायां श्रुतौ शास्त्रे निरस्तम् इद च शास्त्रविरुद्धम् । इद तु दूषणमित्यादिप्रतिबन्धककर्तृत्व दूषणोद्भावकत्वं विरोधभाषित्वं येन तादृश प्रबन्धारं दूषणनिराकरणनानार्थयुक्तिविशेषोल्लेखप्रकाशकारिण कश्चिद्विपश्चिदुच्यते ॥

श्लोकार्थ

વિદ્વાન પુરુષોમાં ઇંદ્ર સમાન આચાર્યદેવે કથાકારની જેમ દુરાગ્રહ રહિત અને ચતુર ચુડામણિ શેખને દ્રષ્ટાંત સહિત અને યુકિતયુકત એવા જૈન શાસ્ત્રના જાણકાર કર્યા. ॥ ૧૩૦ ॥

निशम्य तद्भाषितमेष धात्रीसहस्रनेत्रस्य ततो व्रतीन्द्रः ।
इयेष शेखस्य गृहे प्रयातुं सुरेन्द्रधाम्नीव सुपर्वसूरिः ॥ १३२ ॥

तत शेखवाक्यश्रवणानन्तरमेष हीरविजयनामा व्रतीन्द्रः श्रमणशक्रः सूरिः शेखस्य गृहे मन्दिरे प्रयातु गन्तुमियेष वाञ्छति स्म । किं कृत्वा । धात्रीसहस्रनेत्रस्य पृथिवीपुरंदरस्याकब्बरस्य तत्पूर्वोक्तं भाषितं कथितम् । वचनमित्यर्थः । निशम्याकर्ण्य । क इव कस्मिन गन्तुम् । सुपर्वसूरिरिव । यथा सुपर्वणां देवानां सूरिराचार्यः पाठयिता वाचस्पतिः सुरेन्द्रस्य नाकिनायकस्य धाम्नि वैजयन्तनामनि प्रासादे गन्तुमिच्छति ॥

श्लोकार्थ

જેમ દેવોના આચાર્ય બૃહસ્પતિ ઇંદ્રના "વૈજયંત" નામના પ્રાસાદમા જવાને ઇચ્છે, તેમ આચાર્યદેવે શેખ દ્વારા કહેવાએલા અકબર બાદશાહનો સદેશ સાંભળીને, શેખના ઘેર જવાની ઇચ્છા કરી. ॥ ૧૩૨ ॥

शुश्रूषमाणस्य विशिष्य शिष्यस्येवास्य शेखस्य नृपा मुनीनाम् ।
गेहं महीपालगृहोपकण्ठे पवित्रयामास पदारविन्दैः ॥ १३३ ॥

मुनीनां वृषा वासवः सूरिमहीपालस्य पतिसाहेर्गृहस्य प्रासादस्योपकण्ठे संनिधाने अस्याबल्फैजनाम्नः शेखस्य गेहं भवनं पदारविन्दैश्चरणैकमलैः । पूज्यत्वाद्बहुवचनम् । पवित्रयामास पावनीकुरुते स्म । अस्य किं चिकीर्षमाणस्य । शुश्रूषमाणस्य सूरिसेवां विधातुमीहमानस्य । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण स्वसेव्याधिक्येन । कस्येव । शिष्यस्येव । यथा विनेयकः गुरोः स्वस्याचार्यस्योपाध्यायस्य यं रत्नाधिकस्य वा विशिष्य सर्वान्तेवासिवर्गेभ्योऽप्यभ्यधिकां परिचर्यां विधित्सति स्वस्य सुशिष्यत्वात्स्वर्गापवर्गादिसुखसाधकत्वाच्च ॥ इति साहिसंदिष्टवचनश्रवणपूर्वं शेषगृहगमनम् ॥

श्लोकार्थ

જેમ વિનયી શિષ્ય આચાર્યની વિશિષ્ઠ પ્રકારની સેવા કરવાની ઇચ્છા કરે, તેમ આચાર્ય દેવની વિશિષ્ઠ પ્રકારની શુશ્રૂષા કરવાને ઇચ્છતા એવા બાદશાહના મહેલની સમીપમાં રહેલા શેખ અબ્દુલ ફૈજીના ભવનને આચાર્યદેવે પોતાના ચરણારવિંદથી પવિત્ર કર્યું. ॥ ૧૩૩ ॥

संदेहसंदोहमहाम्बुवाहमहाबलेन व्रतिवासवेन ।
बोद्धा श्रुतेः श्राद्ध इव स्वधाम्नि धर्म्यां स गोष्ठीमनुतिष्ठति स्म ॥ १३४ ॥

स शेखः स्वधाम्नि निजनिकेतने व्रतिनां महाव्रतभृतां यतीनां वासवेन मघोनां सह धर्म्यां धर्मसंबन्धिनीं गोष्ठीं वार्तामनुतिष्ठति स्म कृतवान् । किंभूतेन व्रतिवासवेन । संदेहाः संशयाः शास्त्रविचारणोद्भवाः मानसिका वा तेषां संदोहाः समूहा एव महान्तो घोराज्ञानान्धकर्तारः अम्बुवाहाः घनाघनाः तेषां विध्वंसने मूलोन्मूलने नामशेषीकरणे महाबलः प्रलयपवनस्तेन । किंलक्षणः शेखः । श्रुतेः शास्त्रस्य बोद्धा अवगन्ता प्रवीणः । यदुक्तम् 'पात्रे त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैः समम् । शास्त्रे बोद्धा रणे योद्धा पञ्चाङ्गः पुरुषः स्मृतः ॥' इति सूक्ते । क इव । श्राद्ध इव । यथा कश्चिदागमावबोधक उपासकः केनापि सूरिणा समं धर्म्यां गोष्ठीं विधत्ते ॥

श्लोकार्थ

સંશયોના સમૂહરૂપી ઘોર અંધકારને કરનારા મેઘોનો નાશ કરવા માટે પ્રલયકાળના પવન સમાન સૂરીન્દ્રની સાથે શ્રાવકની જેમ પોતાના ઘરમાં શાસ્ત્રજ્ઞ શેખે ધર્મગોષ્ઠી કરી. ॥ ૧૩૪ ॥

हिंसादये निर्दिशती विरोधिधर्मे मिथः स्वीयतदीयशास्त्रे ।
क्षीराम्भसोर्हंसमिवाधिगत्य तयोर्विवेक्तारमसौ पुनस्तम् ॥ १३५ ॥

पुपोष भाषां स्वमुखेन शेखः पुरो विनेयोचितवृत्तिरस्य ।
नतिं दधानो विनयादधीतां पाणौ प्रणीतात्सुगुणादिवास्त्रात् ॥ १३६ ॥

असौ स्वसद्मनि सूरेरानेता शेखः अस्य हीरसूरेः पुरोऽग्रे स्वमुखेन निजवदनेन कृत्वा भाषां वाणीं पुपोष पुष्णाति स्म पुष्टां चकार । उवाचेत्यर्थः । किंभूतः । विनेयोचिता विनेयोऽन्तेवासी शिष्यस्तद्वदाचरिता वृत्तिर्मनोवाक्कायव्यापारो यस्य । अत एव किं कुर्वाणः । नतिं नम्रतां विनयनेन प्रह्वीभावं दधानो बिभ्राणः । उत्प्रेक्ष्यते पाणौ रणशूरतया स्वहस्ते प्रणीतात्कृतात् । गृहीतादित्यर्थः । तथा सुगुणात् सु शोभना जगज्जनमनोरञ्जका धैर्यौदार्यगाम्भीर्यार्जवमार्दवादिमा गुणा मनोज्ञो टंकारवचित्रासितानेकशात्रवो गुणो मौर्वी च यस्मिन् तादृशादस्त्रात्कोदण्डात् । 'धनुश्चापोऽस्त्रमिष्वासः कोदण्डं धन्व कार्मुकम्' इति हैम्याम् । अधीतां पठितामिव । यदुक्तम् 'नमणी खमणी बहुगुणी विहुपखिवंशविशुद्ध । पुण्यविना न विपामिइ करिधणुहीयरिमज्ज ॥ इति सूक्ते । तथा 'शश्वद्बाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाढ्येन निःशेषो रञ्जितो जनः ॥' इति चम्पूकथायामपि । किं कृत्वा । मिथः परस्परं विरुध्येते इत्येवंशीलौ धर्मौ स्वभावौ ययोः । 'धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । संसर्गेऽर्हत्यहिंसादौ न्यायोपनिषदोरपि ॥' इत्यनेकार्थः । तथा हिंसा निर्मन्तुजन्तुव्यापादनं तथा दया जगज्जीवानां स्वप्राणवद्रक्षणं ते निर्दिशती प्ररूपयती स्वीयं यवनजातिसंबन्धि तथा तदीयं सूरिशासनसंबन्धि च उभे शास्त्रे अधिगत्य विदित्वा । पुनरपरार्थान्तरे । पुनर्द्वितीयवारमुच्यते । वा इति पुनःशब्दार्थः । क्षीराम्भसोर्दुग्धजलयोर्हंसं सितच्छदमिव तयोर्हिंसादयाशास्त्रयोर्विवेक्तारम् इदं सम्यक्प्ररूपणमिदमसमीचीनं प्ररूपणं च, अयं स्वर्गापवर्गसाधकः पन्थाः अयं च दुर्गदुर्गतिमार्गः इयं च निःस्पृहाणामुक्तिः एषा च रसनादिरसलम्पटानामुक्तिरित्यादि विवेचनकर्तारं तं वशीन्द्रं जितेन्द्रियाणां पुरंदरं च अधिगत्य विज्ञाय मनसि निश्चित्य ॥

શ્લોકાર્થ

પરસ્પર વિરોધી એવા હિંસા અને દયાની પ્રરુપણા કરનારા સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્ર (જૈનશાસ્ત્ર અને કુરાન શાસ્ત્ર) માં ક્ષીર અને નીરનો ભેદ કરનારા હંસ જેવા આચાર્યદેવને જાણીને, શિષ્યવૃત્તિ ધારણ કરનારા અને હાથમાં ધારણ કરાએલા દોર સહિત ધનુષ્ય

શ્લોકાર્થ

પાસેથી જાણે શીખેલી ન હોય તેવી નમ્રતાને ધારણ કરનારા શેખ અબ્દુલે સૂરિજીની આગળ સ્વમુખે વાણીને પુષ્ટ કરી. ॥ ૧૩૫ ॥ ૧૩૬ ॥

अथ स्वमतानुशिष्टिपृच्छा

पैगम्बरैर्नः समयेषु सूरे पुरातनैर्व्याहृतमेतदास्ते ।
निक्षिप्यते न्यास इव क्षमायां यमातिथिर्यो यवनस्य वंश्यः ॥ १३७ ॥

खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्यास्थानीं स्थितस्याधिपतेरिवोर्व्याः ।
उत्थाय पृथ्व्याः परिवर्तकाले गन्ता समग्रोऽपि जनः पुरस्तात् ॥ १३८ ॥

हे सूरे, नोऽस्माकं पुरातनैः प्राचीनैः पैगम्बरैः । केचनास्मन्मार्गप्रवर्तका विशिष्टसिद्धिबुद्धिभाजो महापुरुषा अभूवन्, तेऽस्मन्मते पैगम्बर इति संज्ञकाः प्रोच्यन्ते । तैस्तत्कृतेषु समयेषु शास्त्रेषु मध्ये एतन्मया श्रीमत्पुरो निवेद्यमानं व्याहृतं भाषितमास्ते । एतत्किम् । यः कश्चन यमस्य कृतान्तस्य अतिथिः प्राघुणकः । मृत इत्यर्थः । यवनस्य । जातावेकवचनम् । तुरुष्कस्य वंश्यो गोत्रजन्मा तुरुष्को न्यासो निःक्षेप इव स्थापनिके च क्षमायां भूमध्ये निक्षिप्यते स्थाप्यते । स क्षोणीनिक्षिप्त समग्रः समस्तोऽपि यवनवश्यः तुरुष्कजातीय परिवर्तकाले कल्पान्तकाले पृथ्व्या भूगर्भादुत्थाय बहिर्निर्गत्य स्वस्वस्वरूपेण खुदा इत्यस्मत्परपरायां नाम यस्य तादृशस्य श्रिया समग्रलक्ष्म्या युक्तस्य परमेश्वरस्य समग्रहिन्दुवर्गैर्ध्यायमानस्य जगदीश्वरस्य पुरस्तादग्रे गन्ता गमिष्यति । किंभूतस्य खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्य । आस्थानीं स्वास्थानसमामागत्य स्थितस्य उपविष्टस्य । कस्येव । अधिपतेरिव समामासीनस्य उर्व्या भूमेर्भर्तुर्नृपस्याग्रे समस्तोऽपि जनः समायाति स्वस्वन्यायनिर्मापणार्थम् ॥

શ્લોકાર્થ

" હે આચાર્ય દેવ, અમારા પ્રાચીન પયગંબરોએ શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે 'મરી ગયેલા યવનને પૃથ્વીમાં થાપણની જેમ દાટવાથી, જ્યારે પૃથ્વીનો પ્રલય થાય

છે, ત્યારે તે દાટેલો યવન, સ્વરૂપે 'ખુદા' છે એવા નામવાળા પરમેશ્વરની સભામાં સમસ્ત મનુષ્યોની આગળ તે જાય છે, જેમ રાજસભામાં બેઠેલો પુરુષ રાજાની પાસે સહુથી પહેલાં જાય તેમ દાટેલો યવન ખુદાની સભામાં સૌથી પહેલો જાય છે." ॥ ૧૩૭ ॥ ૧૩૮ ॥

आदर्शिकायामिव पुण्यपापे संक्राम्य संशुद्धनिजोपलब्धौ ।
विधास्यते साधु स तत्र तस्य न्याय्यं निरस्य स्वपरानुरोधम् ॥ १३९ ॥

हे सूरे, खुदाख्यः परमेशिता तत्र सभामध्ये सर्वस्य पूर्वोक्तस्य यवनजनस्य साधु सम्यक्प्रकारेण यथा स्यात्तथा न्याय्यं सदसद्व्यवहारविचारं विधास्यते स्वयमेव करिष्यते । किं कृत्वा । अयं स्वः स्वकीयो मदीय', अयं च परः परकीयः न मत्पक्षाश्रितः, इति यज्ज्ञानं स तु सांसारिकव्यवहारः तयोः स्वपरयोरनुरोधो बह्वाग्रहोऽथ वा तयोरेव बोधो ज्ञानं तं निरस्य त्यक्त्वा । यदुक्तम् 'अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥' इति । पुनरपि किं कृत्वा । आदर्शिका हस्तकनिर्मुक्ता पृष्ठे च ग्रहणार्हा केवला दर्पणिका । मेवातमण्डलादौ आदर्शिकेत्युच्यते । तस्यामिव सम्यक्प्रकारेण शुद्धा निर्मला निष्पापा वा स्वपरव्यवसायविरहिता निजस्यात्मन उपलब्धिर्मतिर्ज्ञानम् । 'प्रेक्षाप्रतिपत्प्रज्ञाप्रेक्षाचिदुपलब्धयः' इति हैम्याम् । तस्यां पुण्यपापे अर्थाद्यवनजनस्य सुकृतदुष्कृते संक्राम्य स्वहृदये प्रतिबिम्बयित्वा । विचार्येत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

"હે સૂરિવર, ખુદાની સભામાં ગયેલા શુદ્ધ યવનનો સ્વકીય અને પરકીય એવા ભેદનો ત્યાગ કરીને દર્પણ જેવા પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાનમાં પુણ્ય પાપનું સંક્રમણ કરીને ખુદા સદ્અસદ્ વ્યવહારના વિચારરૂપ સમ્યક્પ્રકારે ન્યાય કરશે? (કહ્યું છે કે: આ સ્વ અને આ પર,–આવો પક્ષપાત તુચ્છ હૃદયવાળો કરે છે, પરંતુ ઉદાર હૃદયવાળાને તો સારીય વસુધા કુટુંબરૂપે હોય છે." ॥ ૧૩૯ ॥

विमृश्य विश्राणयिता फलं स श्रेयोंहसोस्तस्य ततोऽनुरूपम् ।
मसूरगोधूमयवादिधान्यबीजस्य सस्योत्करमुर्वरेव ॥ १४० ॥

ततस्तत्सद्सज्ज्ञानानन्तरं स खुदाभिधः परमेश्वरः विमृश्य अनेनैवंविधं कर्म विनिर्मितम् अत एतस्य ईदृशमेव फलं प्रदत्तं विलोक्यते इति स्वमानसे विचार्य । यदुक्तम् 'यद्यावद्यादृशं येन कृतं कर्म शुभाशुभम् । तत्तावत्तादृशं तस्य फलमीशः प्रयच्छति ॥' इति चम्पूकथायाम् । एतद्वचनात् तस्य यावद्यवनजनस्य श्रेयोंहसोः पुण्यपापयोरनुरूपमुचितं फलं सुखदुःखानुभवनरूपं विश्राणयिता स्वस्तनीप्रयोगः प्रदास्यति । केव । उर्वरेव । यथा सर्वसस्या यत्रोप्तमात्राणि सर्वाण्यपि धान्यानि सम्यक् निष्पद्यन्ते सोर्वरेत्यभिधीयते । तादृशी धरित्री । मसूरा मालवमण्डले बहुप्रसिद्धाः, गोधूमाः सर्वत्रापि ख्याताः, तथा यवा अर्बुदपरिसरे अतिशयेन प्रथिताः प्रायशस्तु सर्वत्रापि विश्रुताः, एते त्रयोऽप्यादौ येषां तेषामपरेषामपि धान्यानां बीजं योनिनिबन्धस्य योग्यं सस्योत्करनिवहं विश्राणयति प्रदत्ते । सर्वसस्यायां भूमौ यादृशं धान्यमुप्यते तादृशमेव लूयते इत्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

જેમ સર્વસસ્યા (વપન કરવા માત્રથી ફળ આપનારી પૃથ્વી મસૂર, ઘઉં અને જવ આદિનાં બીજને અનુરૂપ ફળ આપે, તેમ ખુદા તેનાં પુણ્ય–પાપનો વિચાર કરીને તેને અનુરૂપ સુખદુઃખાદિ ફળ આપે છે, (કહ્યું છે કે 'જેણે જેવા પ્રકારનું કર્મ કર્યું હોય તેને તેવા પ્રકારનું ફળ આપે છે') ॥ ૧૪૦ ॥

नावोऽम्बुधेः कूलमिवानुकूलवातेन भिस्तिं गमिता अनेन ।
भोक्ष्यन्ति भोग्याद्भुतभोगभङ्गिताः केऽपि ततः सुखानि ॥ १४१ ॥

ततः पुण्यफलदानादनेन खुदासंज्ञेन परमेश्वरेण केऽपि पुण्यभाजिनो यवना भिस्तिं स्वर्गं गमिताः प्रापिताः सन्तो भोग्या भोक्तुं योग्याः अथ वा भुज्यन्ते निरन्तरसात यैस्तानि भोग्यानि तैः पुण्यपरिकैः कृत्वा अद्भुताभिराश्चर्यकारिणीभिर्भोगानां विविधसुखानां नानाप्रकारहृदयंगमाभ्यवहाराणामाभरणवसनागणितमणिमौक्तिकस्वर्णादिधनानामथवा इह लोके राज्यादिलक्ष्मीणां भङ्गीभिः रचनाभिः तरङ्गिताः प्रमोदमेदस्वितां गताः सन्तः । 'भोगस्तु राज्ये वेश्याभृतौ सुखे । धनेऽहिकायफणयोः पातालाभ्यवहारयोः ॥' इत्यनेकार्थः । सुखानि शर्माणि भोक्ष्यन्ति । का इव । नाव इव । यथा यानपात्राणि तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश-

इति न्यायान्नौजना अनुकूलेन स्वामिलषितस्थानप्राप्तिकारिणा वातेन अम्बुधेः समुद्रस्य कूलं तटं वेलाकूलं वा लम्भिता सन्तः सुखं सांसारिकं सातं भुञ्जन्ति ॥

श्લોકાર્થ

જેમ જહાજ અનુકૂલ પવનથી સમુદ્રના કાંઠે સુખપૂર્વક આવે છે, તેમ ખુદાની મહેરબાનીથી કેટલાયે પુણ્યવંત સ્વર્ગમાં ગયેલા અદ્ભુત ભોગોની રચનાથી પુષ્ટ થયેલા સાંસારિક સુખો ભોગવે છે. ॥ ૧૪૧ ॥

श्येनैः शकुन्ता इव पीड्यमानाः कुम्भाः कुलालैरिव पच्यमानाः ।
तद्गोप्तृभिर्दौर्यकिमेनसान्ये प्राप्स्यन्ति दुःखान्यपि तेन नीताः ॥ १४२ ॥

अपि पुनस्तेन खुदाख्यपरमेष्ठिना अन्ये कुकर्मकारिणो यवनजनाः एनसा पचेलिमेन पापेन कृत्वा दौर्यकिं नरकं नीताः संप्रापिताः सन्तो दुःखानि महाकष्टानि प्राप्स्यन्ति लप्स्यन्ते । किं क्रियमाणाः । श्येनैः शशादनैः सिञ्चानकैः । 'श्येनः पत्री शशादनः' इति हैम्याम् । शकुन्ता विहंगमा इव तद्गोप्तृभिः तस्य नरकस्य गोप्तृभिः गोपायन्तीति गोप्तारस्तैर्नरकपालकैः । 'नरयरक्खकेपाला केहिं परिवेया अच्छि । तदुत्तरे नरकं केहिं ' इति विदग्धमुखमण्डने । पीड्यमानाः खादनाक्षिकर्षणमारणादिप्रकारैः सततं संताप्यमानाः । पुनः किं क्रियमाणाः । कुलालैः कुम्भकारैः कुम्भाः कलशा इव इष्टिकावत्पाचनकटाहोष्णतैलाद्युत्कालनाग्निक्षेपणतप्तत्रपुमानादिना निरन्तरं पच्यमानाः पचिक्रियां पक्वतां प्रष्टतां नीयमानास्तद्गोप्तृभिरेव ॥

શ્લોકાર્થ

વળી, પોતાનાં જ દુષ્કૃત્યોથી નરક ગતિમાં ગયેલા કુકર્મી યવનો, જેમ સીંચાણા વડે પક્ષીઓ પીડાય, જેમ કુંભારો વડે ઘડાઓ પકાવાય, તેમ નરકપાલો વડે મહાભયંકર દુઃખો પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ ૧૪૨ ॥

कुरानवाक्यं किमिदं यथार्थं महात्मनां वाक्यमिवास्ति सूरे ।
इव प्रसूने गगनस्य तस्मिन्नुताभ्युदेति व्यभिचारिभावः ॥ १४३ ॥

हे सूरे, महात्मनाम वितथवाचामुत्तमानां भाषितं वचनमिव यवनानां किं यच्छास्त्र कुरानमित्युच्यते इदं यन्मया श्रीमत्पुरस्तात्पूर्वं प्रतिपादित कुरानस्य यवनशास्त्रविशेषस्य वाक्य वचनम् । किमिति प्रश्ने । यथार्थं सत्यमस्ति । उताथ वा गगनस्य प्रसूने आकाशकुसुम इव तस्मिन् कुरानवाक्ये व्यभिचारिभावोऽसत्यत्वमभ्युदेति प्रकटीभवति । इद सत्यमसत्यं वा तत्सम्यक् निश्चित्य वाच्यमित्यर्थः ॥ इति शेखस्य स्वशास्त्रानुसारिप्रश्न. ॥

શ્લોકાર્થ

"હે સૂરિદેવ, મેં કહેલું કુરાનનું વચન આપ્ત પુરુષના વચનની જેમ સત્ય છે? અથવા આકાશપુષ્પની જેમ વ્યભિચાર ભાવને પ્રગટ કરતું અસત્ય છે?" ॥ ૧૪૩ ॥

इदं निगद्य व्यरमत्स तस्य बुभुत्सया वाङ्मयवेदितायाः ।
ततो बिडौजा यतिनामिवैकधुरां सिताया भणति स्म वाणीम् ॥ १४४ ॥

स प्रश्नकर्ता शेख इदं पूर्वोक्तं निगद्य कथयित्वा व्यरमद्विरराम । मौनं कृत्वा स्थित इत्यर्थः । कया । तस्य साहिना धर्मगोष्ठीमनुष्ठातुमाहूतस्य हीरसूरिवाङ्मयानां स्वपरसमयशास्त्राणां वेत्ति सम्यग् जानातीत्येवंशीलो वेदी तस्य भावो वेदिता तस्या ज्ञातृताया बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । तत शेखे मुखे जोषे कृते सति शेखप्रश्नानन्तरं वा यतिनां साधूनाम् । 'ब्रह्मशर्मभरचारु यतीव' इति नैषधे । मत्वर्थी यन्प्रत्ययः । बिडौजा इन्द्रः सूरिर्वाणी भणति स । उवाचेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते सिताया शर्कराया. एकधुरामिव एकां धुर वहतीत्येकधुरां सदृशाम् । 'एकधुरीणैकधुरावुभावेकधुरावहौ' इति हैम्याम् ॥

શ્લોકાર્થ

શાસ્ત્રજ્ઞ એવા આચાર્યદેવ પાસેથી જાણવાની ઈચ્છાથી આ રીતે પ્રશ્ન કરીને શેખે મૌન ધારણ કર્યું. ત્યારબાદ સૂરીન્દ્રે સાકરની સહોદરી જેવી વાણીને ઉચ્ચારી ॥ ૧૪૪ ॥

निरञ्जनः कम्बुरिव व्यपास्तनिःशेषदोषः पुनरर्यमेव ।
ज्योतिर्मयो वह्निरिवास्तमूर्तिर्मीनाङ्कवद्यः परमेशितास्ते ॥ १४५ ॥

यः परमेशिता कम्बुः शङ्ख इव निर्गतमञ्जनं रजः आदिर्लेपो यस्य निरञ्जनः कर्ममललेपरहितः । 'सङ्खो इव निरञ्जणे' इति कल्पसूत्रोक्तेः । पुनर्यः अर्यमेव भास्वानिव व्यपास्ता निर्मूलमुच्छेदिता निःशेषा समस्ता दोषा अपगुणा रात्रयश्च येन । पुनर्यो वह्निरग्निरिव ज्योतिर्मयः परमतेजःस्वरूपः । यदुक्तम् 'तेजोमयोऽपि पूज्योऽपि धातुना नीचजातिना । संगतः सहते वह्निर्घनघातजयातनाम् ॥' इति । पुनर्मीनाङ्क इव कंदर्प इवास्ता त्यक्ता मूर्तिः शरीरं येन । स्मरस्यानङ्गत्वात् । आस्ते । 'सत्तायामस्त्यास्ते' इति क्रियाकलापे । तथा 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते खलु कूपाः' इति नैषधे । आस्ते आसाते आसते इति बहुवचनम् ॥

श्लोकार्थ

"परमेश्वर शंख जेवा निर्लेप छे, सूर्य जेवा निर्दोष छे, अग्नि जेवा ज्योतिर्मय छे, तेमज कामदेव जेवा अशरीरी छे कह्युं छे के "ज्योतिर्मय अने पूज्य एवो पण अग्नि धातु (नीच जाति) नी संगत करे छे, तो तेने पण घणना घा सहन करवा पडे छे" ॥ १४५ ॥

भवभ्रमीभङ्गिभरो भवीव किं रूपमाधाय सभांगमी सः ।
क्षेप्ता पुनर्दोयकिमिस्तिगत्योर्जनस्य कं हेतुमिह प्रतीत्य ॥ १४६ ॥

स परमेश्वरः भवेषु संसारपरम्परासु भ्रमीणां भ्रमणीनाम् । 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गम्' इति नैषधे । भङ्ग्यो रचना नरकतिर्यङ्नरदेववैचित्र्यस्तासां भरः समूहो यस्य तादृशो भवी जीवः । 'स पुनर्भवी जीवः स्यादसुमान्' इति हैम्याम् । संसारपर्यटनशीलजन्तुरिव । यथा जीवः संसारे बंभ्रम्यमाणः सन्नानारूपाण्यादत्ते तथा संसारी जीव इव । किं कीदृग्जातीयं रूप देवनरादिसंबन्धि कीदृशं शरीरमाधाय कृत्वा सभां परिषदं गमिष्यति उपवेक्ष्यति इति सभांगमी । पुनः स खुदा इह जगति कं हेतुं रागद्वेषादिकं कारणम् । रागद्वेषौ विना शुभाशुभकारकत्वं न स्यात् । तस्य तु तावेव न स्तः । ततः कं हेतुं प्रतीत्य समाश्रित्य जनस्य दोयक्रिमिस्तिनाम्न्योर्नरकस्वर्गलक्षणयोर्गत्योः क्षेप्ता क्षेप्स्यति । हेतुरत्र नास्त्येव । हेत्वभावात्तत्र क्षेपणमपि न घटते ॥

શ્લોકાર્થ

'ભવપરંપરામાં પર્યટન કરી રહેલા સંસારી જીવની જેમ ખુદા (ઈશ્વર) કેવું રૂપ ધારણ કરીને સભામા જાય છે ? શુભાશુભ કર્મના કારણ રૂપ રાગદ્વેષનો જેમણે ક્ષય કર્યો છે, એવા ખુદા (ઈશ્વર) કયા કારણથી માણસને નરક અથવા સ્વર્ગમાં ફેંકે છે ? ॥ ૧૪૬ ॥

सुखासुखानि प्रभविष्णु दातुं पचेलिमं प्राक्तनमेव कर्म ।
तस्यैव तत्कारणतास्तु मज्ञागलस्तनेनेव किमत्र तेन ॥ १४७ ॥

हे शेख, सुखासुखानि सौख्यानि दुःखानि च दातुं प्रभविष्णु समर्थं प्राक्तनं पूर्वजन्माचीर्णं पचेलिमं परिपाकं प्राप्तं कर्मैव नान्यः कोऽपि तत्तस्मात्कारणाद तस्यैव कर्मण एव कारणता जगत्कर्तृतास्तु । अत्र जगति मज्जागलस्तनेनेव छागिकानिगरणजेन पयोधरेणेव प्रायेणेव तेन केनचित्कल्पितेन जगत्कर्ता किमस्तु यदि अजाकण्ठोद्भूतस्तना दुग्धं प्रादुर्भवति तदा तस्मादपि विश्वसृष्टिर्घटते ॥ इति कर्मणो जगत्कर्तृत्वस्थापने सूरिप्रत्युत्तरम् ॥

શ્લોકાર્થ

'હે શેખ, સુખદુઃખ આપવા સમર્થ જીવનનાં પૂર્વકૃત કર્મ જ છે; બીજો કોઈ જગત્કર્તા નથી. અજાગલમાથી (અજા-બકરીના કંઠમાથી) જો દૂધ ઉત્પન્ન થાય તો ઈશ્વરથી સૃષ્ટિની રચના ઘટે ! અજાગલ જેવા કપોલ-કલ્પિત ઈશ્વરથી સર્યું ! કર્મને જ કારણ માનવા જોઈએ.' ॥ ૧૪૭ ॥

इदं गदित्वा विरते व्रतीन्द्रे शेखः पुनर्वाचमिमामुवाच ।
विज्ञायते तद्वहुगर्हवाचि वीचीव तथ्येतरता तदुक्तौ ॥ १४८ ॥

इद पूर्वोक्त गदित्वा प्रत्युत्तर प्रदाय व्रतीन्द्रे विरते निवृत्ते सति शेखः पुनर्द्वितीयवारमिमामग्रे वक्ष्यमाणां वाचं वाणीमुवाच वक्ति स्म । तदेवाह हे गुरो, तद्भवदुक्तियुक्ति-

कारणाद्बहुगर्ह्यो वाचाटस्तस्य वाचि वचने इव तदुक्तौ कुरानवाक्ये तथ्येतरता केवलं मृषाभाषितैव विज्ञायते ॥

श्लोकार्थ

આ પ્રમાણે કહીને આચાર્યદેવ નિવૃત્ત થતાં શેખે ફરીથી કહ્યું ! " હે સૂરિદેવ, આપના યુક્તિયુક્ત વચનોથી તો કુરાનમાં કહેલી વાતો વાચાલ પુરુષના વચનની જેમ અસત્યરૂપે ભાસે છે." ॥ ૧૪૮ ॥

बभाण भूयः प्रभुरेतमेतत्स्रष्टा जगत्पूर्वमिदं विधत्ते ।
तत्केतुवत्संहरते स पश्चात्ततोऽस्ति तस्याप्यसमश्रमोऽसौ ॥ १४९ ॥

भूयो द्वितीयवारं प्रभुः सूरिः एत शेखं प्रति एतदिहैव वृत्ते कथ्यमानं बभाण भणति स्म । निजगादेत्यर्थः । तदेव निर्दिशति हे शेख, यदि स स्रष्टा जगत्कर्ता इदं सुरासुरनरनारकलक्षण जगद्विश्वं विधत्ते निर्मिमीते प्रथमं सकलजगज्जनं निष्पादयति, पश्चात्स एव स्रष्टा विधाता केतुवद्धूमकेतुरिव तत्स्वेनैव कृतं विश्व संहरते क्षयं नयति। ततः कारणात् तस्यापि जगत्कर्तुरपि । अयमसमोऽसाधारणः श्रमः क्लेशोऽस्ति विद्यते, न पुनः कदाचनापि स्वास्थ्यं यदेक घटयति परं मनक्कीति ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવે પુનઃ શેખને કહ્યું " હે શેખ, જો જગત્કર્તા ઈશ્વર પહેલાં જગતનું-સર્જન કરે, અને પછી પોતે જ તેનો સંહાર કરે, ઈશ્વરનો આ શ્રમ શું કોઈ અસાધારણ કોટિનો કહેવાય ? નહીં જ." ॥ ૧૪૯ ॥

कर्ता च हर्ता निजकर्मजन्यवैचित्र्यविश्वस्य न कश्चिदस्ति ।
वन्ध्यात्मजन्मेव तदस्तिभावोऽसन्नेव चित्ते प्रतिभासते तत् ॥ १५० ॥

हे शेख, निजस्यात्मनः कर्मणा स्वप्राचीनजन्माचीर्णसुकृतदुष्कृतरूपेण कर्मणा जन्यमुत्पाद्य वैचित्र्यं रचनाया विचित्रत्वं नानात्वं यस्य तादृशस्य विश्वस्य जगतः

कश्चित्कर्ता निष्पादकः च पुनर्हर्ता संहारकः सर्वथा नास्त्येव । तत्कारणात्तस्य जगत्कर्तुर स्तिभावः सत्ता विद्यमानत्वमसन्नेव अविद्यमान एव प्रतिभासते मम चित्ते । मन्मनसीति भावः ॥

શ્લોકાર્થ

" હે શેખ, પોતાના શુભાશુભ કર્મોથી જેની વિચિત્રતા ઉત્પન્ન થયેલી છે તેવા પ્રકારનો જગતનો કર્તાહર્તા કર્મ સિવાય બીજો કોઈ જ નથી, તે માટે મારા ચિત્તમાં તો જગત્કર્તા ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ વંધ્યાપુત્રની જેમ અસત્યરૂપે જ ભાસે છે." ॥ ૧૫૦ ॥

शेखं तमित्थं कृतपूर्वपक्ष संबोध्य सिद्धान्तवचोभिरेषः ।
धर्मं निधत्ते स्म तदीयचित्ते कृषीवलो बीजमिवोर्वरायाम् ॥ १५१ ॥

एष सूरिस्तदीये शेखसंबन्धिनि चित्ते मानसे दयारूपं धर्मं निधत्ते स्म स्थापयति स्म । क इव । कृषीवल इव । यथा कर्षुकः उर्वरायां सर्वसस्यायां क्षेत्रभूमौ बीजं वपनोचितधान्यं निधने वपति । किं कृत्वा । इत्थममुना प्रकारेण कृतो विहितः पूर्वपक्षो विप्रतिपत्तिर्येन । संदिग्धोऽर्थः पूर्वपक्ष । तं शेखं सिद्धान्तवचोभिर्निःसपत्नबुद्धिनिश्चयः सिद्धान्तस्तस्य वाक्यैर्वचनैस्तद्रूपैर्वा प्रत्युत्तरैः । सिद्धान्तावलम्बेन पूर्वपक्षप्रतिक्षेपो भवति इति व्युत्पत्तिर्नैषधनरहर्याम् । संबोध्य बोधयित्वा ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ખેડૂત સર્વસસ્યા ફળદ્રુપ પૃથ્વીમા બીજનુ આરોપણુ કરે તેમ આચાર્યદેવે યુકિતયુકત સિદ્ધાતના વચનોથી સબોધીને પૂર્વોકત રીતે પૂર્વપક્ષ સ્થાપીને શેખની હૃદયભૂમિમાં દયાધર્મરૂપી બીજની સ્થાપના કરી. ॥ ૧૫૧ ॥

बभूव बल्भावसरोऽधुना तद्विधीयतां क्वाप्युचिते पदे सा ।
दत्वाल्पमङ्गाद्बहु गृह्यते यद्धर्मादि पात्रादिव बुद्धिमद्भिः ॥ १५२ ॥

श्रुत्वेति शेखस्य वचो विधत्ते यावत्स वल्भामुचितप्रदेशे ।
अभाजि भूजम्भभिदा सभाया मध्यं दिवो भानुमतेव तावत् ॥ १५३ ॥

तावत्तदैव तस्मिन्नेव काले भूजम्भभिदा पृथिवीपुरंदरेण अकब्बरसाहिसभायाः स्वपर्षदो मध्यमुत्सङ्गोऽभाजि समाश्रीयते स्म । सभायां समागत इत्यर्थः । केनेव । भानुमतेव । यथा भास्करेण तदैव तस्मिन्नेव वासरे दिवो व्योम्नो मध्यमाश्रितम् । एतावता मध्यंदिनावसरोऽपि जात इत्यर्थः । तावत्किम् । यावद्यथा यस्मिन्नेव समये प्रस्तावे उचिते प्रदेशे कर्णराजन्यभवने स सूरिर्वल्भां भोजनमाचाम्लं विधत्ते करोति । कर्तुमुपविशतीत्यर्थः । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण शेखस्य वचो वाक्यं श्रुत्वा आकर्ण्य । इति किम् । हे गुरो, अधुना इदानीम् । युष्माकमित्यध्याह्रियते । वल्भाया अशनस्यावसरः बभूव संपन्नः । तत्कारणात् क्वापि कुत्रापि उचिते अस्माकं यवनानां सद्मन्यनुचितं हिन्दुवर्गगृहे श्रीमतामाहारकरणयोग्ये पदे स्थाने वसत्यादौ वा गत्वा सा वल्भा विधीयतां क्रियताम् । यत्कारणाद्बुद्धिमद्भिः पण्डितैः अल्पं स्तोकं भाटकमात्रं दत्वा अज्ञातत्वकायात्सकाशात् तपःक्रिया अनुष्ठानादिधर्मो गृह्यते । कथम् । बहु धनतम यथा स्यात्तथा कस्मादिव । पात्रादिव । यथा सुपात्राय साधवे स्वल्पमात्रादिकं दत्त्वा तस्माद्बहु स्वर्गापवर्गादिकमादीयते । यतः 'दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणितं दिवि दायि' इति नैषधेऽपि ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

" હે ગુરુદેવ, હમણાં આપને ભોજનનો અવસર થયો છે, તો અમારા ઘરના કોઈ ઉચિત સ્થાનમાં આપ ભોજન કરી શકો છો ? કારણ કે જેમ સુપાત્રમાં થોડું પણ આપીને સ્વર્ગ અપવર્ગાદિ ફળ પ્રાપ્ત કરાય, તેમ પંડિત પુરુષો દેહને ભાડારૂપે થોડું આપીને તેની પાસેથી (શરીર પાસેથી) ઘણું ગ્રહણ કરે છે." શેખનાં આવાં વચન સાંભળીને જેટલામાં આચાર્યદેવ આહારગ્રહણ કરવા માટે બેઠા, તેટલામાં જેમ સૂર્ય દિવસના મધ્યભાગમા આવે તેમ અકબર બાદશાહ રાજસભામાં પધાર્યા. ॥ ૧૫૨ ॥ ૧૫૩ ॥

धर्मोदयस्येव मुहूर्तमात्मगोष्ठीविधानावसरं विभाव्य ।
महीमहेन्द्रस्तमथाजुहाव मुनीन्द्रमिन्द्रावरजोर्जितश्रीः ॥ १५४ ॥

अथ स्वस्यां समायामागमनानन्तरं महीमहेन्द्रो भूमीन्द्रोऽकब्बरसाहिस्तं स्वयं गुर्जरमण्डलादाहूतं मुनीन्द्रं सूरिराजमाजुहाव आकारयामास । स किंलक्षण. । इन्द्रस्य पुरंदरस्यावरजो लघुभ्राता कृष्ण. । 'कानुजे मम निजे दनुजारौ जाग्रति स्वशरणे रण-चर्चा । यदुभुजाङ्कमुपधाय जयाङ्कं शर्मणा स्वपिमि वीतविशङ्कः ॥' इति नैषधे । 'दासार्ह. पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजा ' इति हैम्यामपि । तद्वदूर्जिता प्रबला श्रीर्लक्ष्मीर्यस्य । किं कृत्वाजुहाव । स्वस्यात्मनः अकब्बरसाहेरात्मनः गोष्ठीविधानस्य सूरिणा समं धर्म्यवार्ताकरणस्यावसरं समयं विभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थ. । उत्प्रेक्ष्यते धर्मोदयस्य श्रीमज्जिनधर्मस्याभ्युदयस्य मुहूर्तं वेलामवसरमिव ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારબાદ ઇંદ્રના લઘુભ્રાતા વિષ્ણુના જેવી પ્રબલ લક્ષ્મીવાળા અકબર બાદશાહે ધર્મગોષ્ઠીનો અવસર જાણીને આચાર્યદેવને બોલાવ્યા તે જાણે જૈન ધર્મના અભ્યુદયનું સર્વોત્કૃષ્ટ મુહૂર્ત ન હોય ! ॥ ૧૫૪ ॥

शेखस्ततः साधुविधु विशुद्धधर्मोपदेष्टारमदःसमाजम् ।
स्वसाधकस्यान्तिकमिष्टदेवं सिद्धिप्रदो मन्त्र इवानिनाय ॥ १५५ ॥

ततः साहेराकारणानन्तरं शेखोऽब्बलफैज' साधुविधुं वाचंयमचन्द्रमदःसमाजमकब्बर-सभामानिनाय आनयति स्म । 'अदःसमित्संमुखवैरियौवत ' इति नैषधे । अदःशब्दस्य समासविधानम् । किंभूत साधुविधुम् । विशुद्धो निर्दोषो यो धर्मो दयामूलजिनाज्ञापूर्वक-स्तस्योपदेष्टारं सम्यक् विविच्य वक्तारम् । क इव । मन्त्र इव । यथा साध्यसद्गुरुदत्तस-प्रत्ययमन्त्रः स्वस्यात्मनो मन्त्रस्यैव साधकस्याराधयितुः अन्तिकं समीपमिष्टदेवं मन्त्रा-धिष्ठायकसुरमानयति । किंभूतो मन्त्रः । सिद्धेरिष्टाभिलषितस्य प्रदो विश्राणयिता ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સિદ્ધમંત્ર પોતાના સાધકની પાસે મંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવને લાવે, તેમ શેખ અબ્દુલફૈજી વિશુદ્ધ ધર્મના પ્રરૂપક આચાર્ય દેવને રાજસભામા લઈ આવ્યા. ॥ ૧૫૫ ॥

विश्वत्रयीमीक्षितुमुत्सुकेन त्रैरूप्यभाजेव शिवाङ्गजेन ।
शक्तित्रिकेणेव वपुष्मता वानुगम्यमानस्तनुजत्रिकेण ॥ १५६ ॥

विभाव्य विस्मेरविलोचनाम्भोरुहेण तं साहिजलालदीनः ।
ज्ञानेन शक्रः कतिचित्पदानि ज्ञाताङ्गजन्मानमिवाभ्यगच्छन् ॥ १५७ ॥

महतां मुद्गलेन्द्राणां जलालदीन इति यवनभाषया प्रसिद्धं नामोच्यते । साहिजलालदीनः अकब्बरपातिसाहिपुंगवः विस्मेरेण हर्षोत्फुल्लेन विलोचनाम्भोरुहेण नयनकमलेन विभाव्य दृग्गोचरीकृत्य कतिचित्कानिचनापि तदानीमभ्यगच्छत्संमुखमागच्छन्ति स्म । क इव । शक्र इव । यथा सौधर्मेन्द्रो ज्ञानेनावधेरुपयोगेन अवधिचक्षुषा ज्ञाताङ्गजन्मानं श्रीमन्महावीरदेवं विलोक्य स्वर्गे स्वसभायामेव कतिचित्सप्ताष्टौ पदानि क्रमान्यावत्संमुखं गच्छति स्म । साहिः किं क्रियमाणः । आद्य एकः शेखजी, द्वितीयः पाटी, तृतीयो दानीयार इति नाम्नां तनूजन्मनां त्रिकेणानुगम्यमानः । उत्प्रेक्ष्यते विश्वत्रयीं त्रैलोक्य ईक्षितुं द्रष्टुं विलोकयितुमुत्सुकेन उत्कण्ठितेन अत एव त्रयाणां रूपाणां भावस्त्रैरूप्यं तद्भजतीति त्रैरुप्यभाजा रूपत्रयीकलितेन शिवायाः पार्वत्या अङ्गजेन नन्दनेनेव एतावता स्वामिकार्तिकेनेव । अथ वा वपुष्मता शरीरमाश्रयता शक्तीनां प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणानां त्रिकेणेव वा ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ સૌધર્મેન્દ્ર અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી ભગવાન મહાવીરને જોઈને સુધર્મા–સભામાં સાત આઠ પગલા સામે ગયો હતો, તેમ વિકસ્વર નયનકમલથી આચાર્યદેવને જોઇને જાણે ત્રણ લોકોને જોવા માટે કાર્તિકસ્વામીએ ત્રણ રૂપ ધારણ કર્યાં ન હોય અથવા પ્રભુત્વ, ઉત્સાહ અને મંત્ર એમ પ્રકારની શકિત ન હોય ? તેવા શેખજી, પાટી અનેદાનીયાર એ ત્રણ પુત્રો વડે અનુસરાતો શાહી જલાલુદ્દીન અકબર બાદશાહ કેટલાંક પગલાં આચાર્યદેવની સન્મુખ આવ્યો. ॥ ૧૫૬ ॥ ૧૫૭ ॥

सूरिं दयाधर्ममिवाङ्गिजातमवन्तमङ्गीकृतकाययष्टीम् ।
तं गोचरं लोचनयोः प्रणीय मीमांसते स्मेति हृदा महीमान् ॥ १५८ ॥

तं हीरविजयनामानं सूरिं भट्टारकं लोचनयोः स्वनयनयोर्गोचरं विषयं प्रणीय कृत्वा । विलोक्येत्यर्थः । महीमानकब्बरपातसाहिर्हृदात्ममनसा इत्यमुना प्रकारेण मीमांसते स्म विचारयति स्म । 'मीमांसा तु विचारणा' इति हैम्याम् । सूरिस्तूत्प्रेक्ष्यते अङ्गीकृता उपात्ता काययष्टी तनूलता येन तादृशमङ्गिजातं प्राणिगणमवन्तं स्वजीवमिव रक्षन्तं दया कृपा जगज्जन्तुषु कारुण्यं तद्रूपं धर्ममिव ।

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવને નયનકમલથી જોઈને બાદશાહે પોતાનાં હૃદયમાં આવી વિચારણા કરી : 'પ્રાણીમાત્રનું પોતાના આત્માની જેમ રક્ષણ કરતા આ આચાર્યદેવ જાણે સાક્ષાત્ દેહધારી દયાધર્મ ન હોય !' ॥ १५८ ॥

विपक्षभावं कलयन्तमुग्रं प्रियां स्वमृत्यामममृतां रतिं च ।
निर्णीय निर्विण्णमनास्तनूमांस्तपः प्रपन्नः किमु शम्बरारिः ॥ १५९ ॥

उत्प्रेक्ष्यते अथ सूरिस्तपः संयमक्रियानुष्ठानोपवासादिकष्टं प्रपन्नः अधिगतः कुर्वाणो वा शम्बरारिः स्मर इव । किंभूत । तनूमान् विनाङ्गं तपोऽनुष्ठानादि कर्तुं न शक्नुयादित्यङ्गीकृतकाययष्टीः । अथ वा पार्वतीपरिणयनप्रक्रमानन्तरं सर्वसुरासुरात्यर्थाभ्यर्थनाप्रसन्नीभूतभूतपतिना कायः प्रादायि इति कुमारसंभवोक्तेस्तदादिशरीरं सजातमिति कायकलितश्च । किंलक्षणः शम्बरारिः । तपःप्रतिपत्तौ कारणमाह निर्विण्णं खेदखिन्नं मनश्चित्तं यस्य । किं कृत्वा । विपक्षभावं वैरितां कलयन्तं बिभ्राणम् अथ महाक्रूरं निस्त्रिंशं वा तत्त्वतः शंकरम् । तथा स्वमृत्यावपि त्रिनेत्रनेत्रज्वलदनलज्वालाभस्मीभूतेऽपि स्वदेहे न मृतां नानुविपन्नां रतिनाम्नीं स्वप्रियां प्रियवल्लभामपि निर्णीय निश्चित्य विज्ञाय ॥

श्लोकार्थ

પ્રથમ પોતાના ત્રિનેત્રરૂપ અગ્નિમાં ભસ્મીભૂત કરેલા કામદેવને, પાર્વતીના વિવાહ અવસરે સર્વદેવદાનવની આગ્રહભરી વિનંતિથી ઈશ્વરે પુનઃ શરીરધારી બનાવેલા કામદેવે પોતાના પ્રત્યે વૈરભાવ ધારણ કરતા ઈશ્વરને પરાજિત કરવા માટે અને પોતાનું

મૃત્યુ થવા છતાં જીવંત રહેલી પોતાની પ્રિયા રતિને જાણીને ખેદયુકત મનવાળો થઈને ઉગ્ર તપ કરે છે, તેમ આ આચાર્યએ પણ તપ સંયમ આદિ અનુષ્ઠાન કરવા માટે જ જાણે શરીરને ધારણ કર્યું ન હોય ! ॥ ૧૫૯ ॥

न क्वापि कामीव जहाति कान्तामकीर्तिमेतामपहर्तुकामः ।
किं वा पृथक्कृत्य निजाङ्कलग्नां शिवां शिवः साधितसाधुवृत्ति ॥ १६० ॥

वाथवा निजस्यात्मीयस्य अङ्के काये लग्नां स्यूतामिवार्धीभूताम् । अर्धशंभुरिति प्रसिद्धत्वेन अर्धं शंभोरित्यर्धशंभुः । तथा 'प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशंभुः' इति नैषधे । तथा भोजप्रबन्धे च यथा- 'अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं राजन्विश्वमनीश्वरं सममवत्तत्तावदाकर्ण्यताम् । गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला नागाधिपः क्ष्मातलं सर्वज्ञत्वमपीश्वरत्वमगजत्वां मां च भिक्षाश्रिता ॥' इति । अत एवार्धीभूतां शिवां पार्वतीं पृथक्कृत्य स्वशरीराद्भिन्नां विधाय । पुनर्द्वितीयवारम् । एकवारं तु पूर्वपत्नीसतीविरहात्तपरःप्राप्तं पूर्वं पश्चात्सतीमेव पार्वतीभूतां परिणीय गृहमेधितामनुभूय तदपेक्षया द्वितीयवारं साधिता आराधिता साधोर्मुनेर्वृत्तिराचरण येन तादृशः शिवः किम् ईश्वर इव । किं कर्तुकामः अथ शिवः । क्वापि नक्तंदिवा सुप्तौ जाग्रदवस्थायामेकीभूतो बहुमध्यगतो वा गृहान्तः सभायां वा कुत्रापि स्थाने कान्तां प्रियां पार्वतीं न जहाति नैव त्यजति । क इव । कामीव यथा प्रबलकंदर्पवान् क्वापि कस्मिन्नपि समये प्रियां नोज्झति तत्संगत एव तिष्ठति एतां जगत्प्रसिद्धामपकीर्तिं निजापयशः अपहर्तुकामो निराकर्तुमिच्छुः ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ કોઈ કામાસકત પુરુષ પોતાની પ્રિયાનો એક ક્ષણમાત્ર પણ ત્યાગ કરતો નથી, તેમ ઈશ્વર દિવસ અથવા રાત એકાકી હોય અથવા બહુજનથી પરિવરેલા હોય, ઘરમાં હોય અથવા સભામાં હોય, કોઈ પણ સ્થાને પોતાની પ્રિયા પાર્વતીનો ત્યાગ કરતા નથી ! આવી પોતાની નિંદા દૂર કરવા માટે અર્ધ અંગરૂપે રહેલી પાર્વતીને દૂર કરીને સાધુવૃત્તિને અંગીકાર કરેલા એવા ઈશ્વર જાણે આ આચાર્યરૂપે રહેલા ન હોય ! ॥ ૧૬૦ ॥

प्रलम्बबर्हिर्मुखशाखिशाखावाहः स्फुरत्काञ्चनचारिमश्रीः ।
उत्कंधरो भूमिधरः सुराणां किं वाद्भुतादभूतलसंचरिष्णुः ॥ १६१ ॥

किं वा अथ वा अद्भुतादाश्चर्यात् कौतुकौत्सुक्यात् भूतले क्षोणीमण्डले सञ्चरिष्णुः सम्यग्रीत्या भ्रमणशीलः अयं प्रत्यक्षलक्ष्यः सुराणां देवानां भूमिधरः पर्वतः सुमेरुरिव । किंलक्षणः । प्रलम्बा अतिदीर्घा या बर्हिर्मुखशाखिनः सुरतरोः शाखास्ता एव तद्वद्वा बाहा भुजा यस्य । पुनः किंभूतः । स्फुरन्ती देदीप्यमाना काञ्चनं सुवर्णं तस्य तद्वद्वा चारिमश्रीः शरीररामणीयकलक्ष्मीर्यस्य । पुनः किंभूतः । उत्कंधरः प्रोच्चैःशिरा माहात्म्यवांश्च ॥

શ્લોકાર્થ

અથવા અતિદીર્ઘ એવી કલ્પવૃક્ષની શાખારૂપ જેમની ભુજાઓ છે, દેદીપ્યમાન કંચનવર્ણીય જેમના શરીરની શોભા છે, તેમ જ જેઓની કંધરા ઊંચી છે, આવા આ આચાર્ય જાણે ઉત્સુકતાથી ભૂતલ ઉપર ચાલતો જંગમ મેરૂપર્વત ન હોય ! ॥ ૧૬૧ ॥

साम्राज्यमासाद्य दिवस्त्रिलोक्या आशंसमानः पुनराधिपत्यम् ।
तपस्तपस्यत्किमुत क्षमायां पुरंदरोपास्तपुरंध्रिपाशः ॥ १६२ ॥

उताथ वा पूर्वोक्तादपरार्थे अपास्तस्त्यक्तः पुरंध्रीणां स्वःस्त्रीणां पाशो बन्धनं येन । यदुक्तम् 'स्मितेन भावेन च लज्जया भिया पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षितैः । वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥' इति विमुक्तवनितानुषङ्गः तादृशः क्षमायां जन्मभूमित्वेन सुरासुराङ्गनास्वर्द्रुमादीनां स्नेहकारणत्वादिव स्वर्लोकं विहाय भूमौ समेत्य तपस्तपस्यन् कुर्वाणः पुरंदरः शक्र इव । किं कुर्वाणः । दिवः स्वर्गलोकस्य साम्राज्यं समस्तविमानाधिपतिं देवेन्द्राणां स्वामित्वं द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधीश्वरमुकुटबद्धभूपानामिव सार्वभौमस्य तथा द्वात्रिंशल्लक्षविमानाधिपानां प्रभुत्वम् । अत एव साम्राज्यम् । 'सम्राट् तु शास्ति यो नृपान्' इति हैम्याम् । आसाद्याधिगत्य । पुनस्त्रिलोक्या विश्वत्रयस्याधिपत्यं भर्तृभावमाशंसमानः काङ्क्षन् ॥ इति सूरिदर्शनात्साहिहृदयतर्किकाः ॥

શ્લોકાર્થ

અથવા તો સમસ્ત દેવાંગનાઓનો સંગ ત્યજીને, બત્રીસ લાખ વિમાનનો અધિપતિ શક્રેન્દ્ર સ્વર્ગલોકના સામ્રાજ્યને ભોગવીને, હવે ત્રણ લોકનાં અધિપતિપણાની ઇચ્છાથી પૃથ્વી તલ ઉપર આવીને આ આચાર્યરૂપે તપસ્યા કરતો ન હોય ॥ ૧૬૨ ॥

यावद्वितर्कानिति तर्कशास्त्राधीतीव चित्ते कुरुते क्षितीन्द्रः ।
निर्ग्रन्थनाथं निजसंनिकर्षं विभूषयन्तं पिबति स्म तावत् ॥ १६३ ॥

क्षितीन्द्रोऽकब्बरसाहिः इति पूर्वोक्तप्रकारेण यावद्यावता समयेन चित्ते स्वमनस्येवं नात्मजनसमक्षं वितर्कान्विचारान् कुरुते । क इव । तर्कशास्त्राधीतीव यथा तर्कशास्त्रेषु प्रमाणग्रन्थेषु अधीतमध्ययनं सम्यक् शास्त्रावबोधोऽस्यास्तीति तर्कभाषादिकचिन्तामणिप्रमुखप्रमाणाध्येता वितर्कान् विविधान् तर्कान् कुरुते तावन्निजस्यात्मनः संनिकर्षं समीपं विभूषयन्तमलंकुर्वन्तम् । निर्ग्रन्थनाथं हीरविजयसूरिं पिबति स्म सादरमवलोकयति स्म । सादरावलोकनं पानमुच्यते ॥

श्લોકાર્થ

તર્કશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ જેમ તર્કવિતર્કો કરે તેમ અકબર પોતાના ચિત્તમાં પૂર્વોક્ત પ્રકારે આચાર્ય સંબંધી વિચારણા કરતા હતા, ત્યાં તો બાદશાહે પોતાની સમીપ ભૂમિભાગને શોભાવતા આચાર્યદેવને આદરપૂર્વક જોયા ! ॥ ૧૬૩ ॥

सुत्रामगोत्राधिकगौरवेण मार्गे मया संभ्रमगामिनासौ ।
दुरूढभूर्भोगिविभुर्विषादी मा स्तादितीवात्वरया चरन्तम् ॥ १६४ ॥

सूरिं किं कुर्वन्तम् । अत्वरया न वेगेन मन्दं मन्दं चरन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोः । इति किम् । सुत्रामगोत्रान्मेरोरधिकं गौरवं गुरुता माहात्म्यं यस्य तादृशेन मार्गे पथि संभ्रमगामिना औत्सुक्यादिना त्वरितगमनशीलेन । 'आवेगस्तु त्वरिस्तूर्णिः संवेगः संभ्रमस्त्वरा' इति हैम्याम् । मया दुःखेन कष्टेन ऊढा सहस्रफणामण्डलैर्विधृता भूर्येन तादृशो भोगिविभुः शेषनागो विषादोऽस्यास्तीति विषादी विषण्णचेता निर्वेदवान्वा मा स्तान्मा भवतादिति ॥

શ્લોકાર્થ

મેરૂપર્વતથી પણ અધિક ગૌરવવાળા આચાર્યદેવ માર્ગ પર મંદમંદપણે ચાલતા હતા, (મંદમંદ ચાલવાનું કારણ કવિ બતાવે છે) 'ઉત્સુકતાથી ત્વરિત ગતિથી ચાલતાં

મારી ગુરુતાથી દુર્વહ એવી પૃથ્વીને ધારણ કરતો શેષનાગ દુઃખી ના થાઓ !' આ કારણથી જાણે આચાર્યદેવ મંદગતિએ ચાલતા ન હોય ! ॥ ૧૬૪ ॥

इमे चले मेचकिमाङ्किते च तदौचिती रोद्धुमदःप्रचारम् ।
नेत्रे क्षिपन्तं किमिति प्रमातं युगंधरायां पुरतो धरायाम् ॥ १६५ ॥

पुनः किं कुर्वन्तम् । पुरतः पुरस्तादग्रतः प्रमातं प्रमाणीकृत युगंधरं कूबरं रथस्य वृषभस्य स्कन्धनिक्षेपणस्य योग्यं काष्ठविशेषं धूसरमिति जने प्रसिद्धं यस्यां तादृश्या धरायां पृथ्वीपीठे नेत्रे नयने क्षिपन्त स्थापयन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते इति हेतोः किम् । इति किम् । इमे नेत्रे चले चञ्चलस्वभावे च पुनर्मेचकिमाङ्किते अन्तःश्यामताकलिते । मलिनाशये इत्यर्थः । तत्तस्मात्कारणात् अदःप्रचारमेतयोः प्रसार रोद्धुमौचिती योग्यता । उपचितमेवेत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

વળી આચાર્યદેવ પોતાની આગળ ધુંસરા પ્રમાણ પૃથ્વી પર બને નેત્ર સ્થાપન કરતા હતા "આ નેત્રયુગલ ચપલ અને શ્યામ છે, અર્થાત્ મલિન આશયવાળું છે, તે માટે આ બંનેના પ્રચારનો રોધ કરવો યોગ્ય છે' માટે પૃથ્વી પર આચાર્યદેવ જાણે બંને નેત્ર સ્થાપન કરતા હતા ! ॥ ૧૬૫ ॥

दण्डं स्वपाणौ दधतं स्ववाहाजितं भजन्तं किमु कल्पसालम् ।
कल्पं मुनीनामिव मूर्तिमन्तं कल्पं निजाङ्गे पुनरुद्वहन्तम् ॥ १६६ ॥

पुनः किं कुर्वन्तम् । स्वपाणौ निजवामहस्ते दण्डं यष्टीं दधत धारयन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते स्ववाहया निजभुजेन जितं पराभूतम् अत एव भजन्तं सेवमान यो येन जितः प्रायस्तं स सेवते । कल्पसालमिव कल्पद्रुममिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । निजाङ्गे आत्मीये शरीरे कल्पं यतीनां शरीरावरणयोग्यवस्त्रविशेषं 'कल्पडो' इति प्रसिद्ध । उद्वहन्त बिभ्रतम् । उत्प्रेक्ष्यते मूर्तिमन्तं शरीरशालिन मुनीनां सुसाधूनां कल्पमाचारमिव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવે પોતાના હાથમાં દંડ ધારણ કર્યો હતો. જાણે પોતાની ભુજાઓથી પરાભૂત થયેલ કલ્પવૃક્ષ સેવા કરવા આવ્યું ન હોય ! વળી આચાર્યે ઉપર કપડાં (વસ્ત્ર) ધારણ કરેલા હતાં, તે જાણે મૂર્તિમંત સાધુઓનો આચાર ન હોય ॥ ૧૬૬ ॥

बुधैर्न दोषाकरवंशजातैर्मरालयानैर्न च नाभिजातैः ।
प्रत्यर्थिभिश्चित्तभुवो न रुद्रैर्निर्ग्रन्थनाथैरनुगम्यमानम् ॥ १६७ ॥

पुनः किं क्रियमाणम् । अनुगम्यमानम् अनु पश्चादूव्रज्यमानम् । कैः । निर्ग्रन्थनाथैः वाचकपण्डितगणिचरलक्षणश्रमणपुङ्गवैः । किंभूतैः । बुधैः रोहिणीनन्दनैः पुनर्न दोषाकर-वंशजातैः चन्द्रगोत्रजन्मभिः । अयं तु विरोधः ये बुधास्ते तु दोषाकरवंशजाता एव स्युः । विरोधशान्तौ तु बुधा विद्वांसस्तथा दोषाणामपगुणानामाकरः खनिर्यो वंशस्तत्र जाता न तर्हि विशुद्धवंशजन्मानः । निर्दोषपितृपक्षा इत्यर्थः । पुन. किंभूताः । मरालो राजहंसस्तेन यानं गमनं येषां ते । हंसवाहनाः च पुनर्न नाभिजाता न ब्राह्मणाः । अयमपि विरोधः ये मरालयानास्ते तु नाभेर्नारायणनाभिपुण्डरीकादेव जाताः । विरोधशान्तौ तु हंसवन्मन्थरगमनाः । ईर्या शोधनात् । तथा द्वौ नञौ प्रकृत्यर्थः गमयतः । मौलार्थं प्रापयतः । ततः न न अभिजाताः कुलीना एव । अथ वा न अभिजाता न कुलीनाः । एव नद्वितीयेन नकारेण अकुलीनत्वनिषेधो निगद्यते । एव सति कौलीन्य-मायातम् । तैरेतावता विशुद्धमातृपक्षैरित्यर्थ । 'जाइ संपन्ना कुलसंपन्नो' इति सिद्धान्तोक्तिः । पुनः किंभूताः । चित्तभुवः कंदर्पस्य प्रत्यर्थिभिर्वैरिभि. पर न रुद्रैर्न भीमैरीश्वरैः । अयमपि विरोधः ये कामरिपवस्ते तु रुद्राः शिवा एव स्युः । विरोधशान्तौ तु त्यक्तसर्वसां-सारिककान्ताद्यनुषङ्गत्वान्मनोमवामिरातिभि· शान्तरसतरङ्गिताङ्गितान्तःकरणत्वान्न रुद्रैः । सौम्यैरित्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવ પંડિતો વડે અનુસરાતા હતા, પરંતુ ચંદ્રના વંશ જ ન હતા, અર્થાત્ વિશુદ્ધ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હતા હંસ જેવી ગતિવાળા હોવા છતાં બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રાહ્મણો ન હતા; કામદેવના શત્રુ હોવા છતા, પણ રૂદ્રો ન હતા, આવા નિર્ગ્રંથો વડે અનુસરાતા આચાર્યદેવ શોભતા હતા. ॥ ૧૬૭ ॥

एकं किमद्वैततया जगत्यां कुमुद्वतीकान्तमिव द्वितीयम् ।
तृतीयमक्ष्णोरिव चन्द्रचूडब्रह्माच्युतानामिव वा चतुर्थम् ॥ १६८ ॥

पुनः किंभूतम । जगत्यां भुवनमध्ये भरतक्षेत्रभूमौ वा अद्वैततया गुणैरसाधारणत्वेन नास्त्यस्य तुल्यः । तादृक्कोऽप्यन्यो नास्ति येन सा उपमीयते इति हेतुना एकं किम् ॥ 'जगती मेदिनी रसा' इति हैम्याम । 'भुवनं जगती जगत्' इत्यपि हैम्याम । तथा 'जगती विश्वभूमयोः' इत्यनेकार्थेऽपि । पुनर्द्वितीयं कुमुद्वतीकान्तं चन्द्रमिव जगदाह्लादकत्वात । च पुनरक्ष्णोर्नेत्रयोस्तृतीयम् । यथा जनानां नेत्राभ्यां भौमादिमार्गाः प्रकाश्यते तथा तेनापि नेत्रीभूतेन भविकाना स्वर्गापवर्गादिमार्गौ ज्ञाप्यते इति तृतीयं नेत्रम् । वा पुनः चन्द्रचूड शिवः, ब्रह्मा विधाता, अच्युतो नारायणः, तेषां मध्ये चतुर्थमिव स्वपरतीर्थकैरेते त्रयो देवाः सेव्यन्ते, तथा अयमपि गुणबाहुल्यात्स्वपरतीर्थकैरुपास्यते । अतस्तच्चतुर्थमिव ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવ અસાધારણ ગુણો વડે વિશ્વમા **અદ્વિતીય** (એક), ચંદ્રની જેમ જગતને આહ્‌લાદક હોવાથી **દ્વિતીય** ભવ્ય જીવોને સન્માર્ગદર્શક હોવાથી **તૃતીય**, અને શકર, બ્રહ્મા અને વિષ્ણુની મધ્યમાં અત્યંત ગુણવાન હોવાથી **ચતુર્થ** હતા ! ॥ ૧૬૮ ॥

चतुर्षु वेदेष्विव पञ्चमं वा षष्ठं द्रुमाणामिव निर्जराणाम् ।
किं सप्तमं मूर्तिमतामृतूनां स्रोतःपतीनां पुनरष्टमं वा ॥ १६९ ॥

च पुनश्चतुर्षु चतुःसंख्येषु ऋक्-यजुः-साम-अथर्वणलक्षणेषु लौकिकेषु मध्ये पञ्चममिव । एतस्य सत्यवादित्वाद्वेदवन्मान्यत्वेन पञ्चमम् । वा पुनः निर्जराणां देवानां द्रुमाणां कल्प-पारिजात-मन्दार-हरिचन्दन संतानलक्षणानां पञ्चानां कल्पवृक्षाणां मध्ये षष्ठमिवाखिलाभिलषितदायकत्वात । तथा मूर्तिमतां स्वीकृतकाययष्टीनां हिम-शिशिर-वसन्त-ग्रीष्म-वर्षा-शरल्लक्षणानां षण्णामृतूनां मध्ये सप्तममिव । सर्वेषामपि सेव्यत्वेन । वा पुनः स्रोतःपतीनां लवणोदधि-क्षीरोदधि-नीरोदधि-घृतोदधि-सुरोदधि-स्वादूदधि-इक्षूदधि-नाम्नां सप्तानां समुद्राणां मध्ये अष्टममिव अतिगम्भीरत्वात गुणरत्नाकरत्वात ॥

શ્લોકાર્થ

વળી આચાર્યદેવ ઋક્, યજુ, સામ અને અથર્વ એ ચાર લૌકિક વેદોમાં સત્યવાદી હોવાથી (વેદની જેમ માન્ય હોવાથી) **પંચમ**, કલ્પ, પારિજાત, મન્દાર, હરિચંદન અને સંતાન–એ પાંચ કલ્પવૃક્ષોની જેમ સર્વ કોઈને અભિષ્ટ ફલદાયક હોવાથી **ષષ્ઠ**, હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા અને શરદ–એ છ ઋતુઓની જેમ સર્વ કોઈને ઉપાસ્ય હોવાથી **સપ્તમ**; અને લવણસમુદ્ર, ક્ષીરસમુદ્ર, નીરસમુદ્ર, ઘૃતોદધિ, સુરોદધિ, સ્વાદૂદધિ, અને ઈક્ષૂદધિ–એ સાત સમુદ્રની જેમ અતિ ગંભીર હોવાથી **અષ્ટમ** હતા. ॥ ૧૬૯ ॥

अधीश्वराणां नवमं दिशां वा कुण्डं सुधानां दशमं किमुर्व्याम् ।
एकादशं वा व्रतिनां वृषेषु किं द्वादशं श्रीगणपुंगवानाम् ॥ १७० ॥

च पुनर्दिशामष्टानां हरितामीश्वराणां स्वामिनाम् इन्द्र–अग्नि–यम–नैरृत–वरुण–वायु–कुबेर–ईशानाभिधानामष्टसंख्याकानां लोकपालानां मध्ये नवममिव । यथा दिक्पालाः सर्वेषा मप्याराध्यास्तथायमपीति । वा पुनरुर्व्यां पृथिव्यां वर्तमानं दशमं सुधाकुण्डमिव । यथा पाताले नवसंख्याकानि कक्कोलादिपीयूषकुण्डानि विद्यन्ते, तथा भूमण्डले दशमं सुधाकुण्डमिव । अजरामरपददायकत्वात् । वा पुनर्व्रतिनां साधूनां वृषेषु धर्मेषु मध्ये । 'धर्मः पुण्य वृषः श्रेयः' इति हैम्याम् । क्षान्ति–आर्जव–मार्दव–निर्लोभता तप संयमः–सत्य–शौच––अकिंचनता–ब्रह्मचर्यमिति लक्षणेषु दशविधसाधुधर्मेषु मध्ये । यदुक्तम् 'खंतीअज्जवमद्दवमुत्तीतवसंजमे अवोधव्वे । सच्च सोअ आकिंचण च बंभं च जइधम्मो ॥' इति वचनात् । एकादशमेकादशसंख्यापूरणं मूर्तं साधुधर्ममिव । वा पुनः श्रिया गणभृल्लक्ष्म्या शोभया वा युक्तानां गणपुंगवानां गणधारिणाम् इन्द्रभूति–अग्निभूति–वायुभूति–व्यक्त सुधर्मस्वामि–मण्डित–मौर्यपुत्र–अकम्पित–अचलभ्राता-मेतार्य–प्रभासनामानः महावीरजिनैकादशगणधरास्तेषां मध्ये द्वादशमिव ॥

શ્લોકાર્થ

વળી આચાર્ય મહારાજ–ઈંદ્ર, અગ્નિ, યમ, નૈઋત્ય, વરૂણ, વાયુ, કુબેર અને ઈશાન–એ આઠ દિક્પાલોની જેમ આરાધ્ય હોવાથી **નવમ**; પાતાલમાં આદિ નવ સુધા કુંડો છે તો પૃથ્વી ઉપર અજરામરપદ (મોક્ષ) ના દાયક હોવાથી **દશમ**; ક્ષમા;

માર્દવ, (નમ્રતા) આર્જવ (સરલતા), નિર્લોપતા, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અકિંચનતા અને બ્રહ્મચર્ય -આ દશ યતિધર્મમાં મૂર્તિમાન સાધુધર્મ હોવાથી **એકાદશ**; ઇન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ, વ્યક્ત, સુધર્મા, મંડિત, મૌર્યપુત્ર. અકંપિત, અચલભ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ એ અગીયાર ગણધરોની જેમ તપગચ્છરૂપી ગણ લક્ષ્મીને ધારણ કરનારા હોવાથી **દ્વાદશ**, હતા ॥ ૧૭૦ ॥

त्रयोदशं वाम्बुजबान्धवानां विश्वेषु देवेषु चतुर्दशं वा ।
रत्नेषु वै पञ्चदशं कलासु शरत्सुधांशोरिव षोडशं वा ॥ १७१ ॥

वा पुनरम्बुजबान्धवानाम् । धाता-अर्यमा-मित्र-वरुण-ईश-भग-इन्द्र-विवस्वत्-पूषा-पर्जन्य-त्वष्टा-विष्णु इति द्वादशसंख्यानामर्काणां मध्ये त्रयोदशं भास्करमिव । प्रतापत्वात् । वैश्वदेवेषु मध्ये । 'विश्वदेवास्त्रयोदश' इति काव्यकल्पलतायाम्, संख्यानाममालायां च । चतुर्दश चतुर्दशसंख्याकमिव । दिव्यरूपत्वात् । वा पुनश्चतुर्दशसु लक्ष्मी-कौस्तुभ-पारिजात-सुरा-धन्वन्तरि-चन्द्रमाः-कामधेनु-ऐरावण-अप्सराः-उच्चैःश्रवाः-पीयूष शार्ङ्गधनु'-पाञ्चजन्यशङ्ख'-कालकूटविषाभिधानां चतुर्दशप्रमाणानां रत्नानां मध्ये पञ्चदशं रत्नमिव । वा पुन' शरत्सुधांशोः शारदीनचन्द्रमसः कलासु पञ्चदशकलासु मध्ये षोडशमि । पञ्चदशसु तिथिषु पञ्चदशैव कला वर्धन्ते, षोडशी कला तु शिवमस्तके अस्तीति श्रुतिः । अत एव नैषधे नलेन प्रोक्तम् 'भीमजा च हृदि मे परमास्ते जीवितादपि धनादपि गुर्वी । न स्वमेव मम साहंति यस्याः षोडशामपि कलां किल नोर्वी ॥' इति । तथा 'परधार्मिकतिथयश्चन्द्रकला· पञ्चदश भवन्तीह' इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा तत्रैवोदाहरणम् । 'तिथिं तिथिं प्रति स्वर्गिभोग्यैकैककलाधिका । कला यस्येशपूजासीदेकः श्लाघ्यः स चन्द्रमाः ॥' इत्युक्ते' । चन्द्रे तु पञ्चदशैव कला· ॥

શ્લોકાર્થ

ધાતા, અર્યમા, મિત્ર, વરૂણ, ઈશ, ભાગ, ઇન્દ્ર, વિવસ્વત, પૂષા, પર્જન્ય, ત્વષ્ટા અને વિષ્ણુ-એ બાર સૂર્યોની જેમ પ્રતાપી હોવાથી **ત્રયોદશ**, ચૌદ વિશ્વદેવોની મધ્યમાં દિવ્યરૂપ હોવાથી **ચતુર્દશ**, લક્ષ્મી, કૌસ્તુભ, પારિજાત, સુરા, ધન્વંતરિ, ચંદ્રમા, કામધેનુ, ઐરાવણ, અપ્સરા, ઉચ્ચૈશ્રવસ્, પીયૂષ, શાઙ્ગર્ધનુષ્ય, પાંચજન્ય શંખ, અને

કાલકૂટ વિષ, એ ચૌદ રત્નોની જેમ રત્ન સમાન હોવાથી **પંચદશ**, શરદપૂર્ણિમાના ચંદ્રની પંદર કલાની જેમ કલાવાન હોવાથી **ષોડશ** હતા. (કહ્યું છે કે "પંદર તિથિમાં ચંદ્રની પંદર કલા જ વધે છે, સોળમી કલા તો ઈશ્વરના મસ્તક ઉપર છે") ॥ ૧૭૧ ॥

किं राजधानी शममेदिनीन्दोर्धवं धुनीनामिव वा समाधेः ।
संकेतसद्मेव गुणावलीनां धर्मस्य साम्राज्यमिवार्हतस्य ॥ १७२ ॥

उत्प्रेक्ष्यते शममेदिनीन्दोः उपशमनाम्नो वसुधासुधारुचेः राज्ञः राजधानी सुखवासनगरी च । 'कुलक्रमायाता पुरी राजधानी' इति हैम्याम । वा पुनः समाधेर्ध्यानस्य विशेष्यैकलयनिष्ठत्वेन यद्ध्यानं समाधिस्तस्य धुनीनां धव भर्तार समुद्रमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते गुणानामावलीनां श्रेणीनां संकेतसद्मेव । यत्र कामुकैर्मिलितुमुत्सुकैरपरैर्वा मिलनार्थं संकेतस्तत्स्थानं संकेतगृहं प्रोच्यते । पुनरुत्प्रेक्ष्यते अर्हतामतीतानागततीर्थकृतामयमार्हतः स चासौ धर्मश्च । जैनधर्मस्येत्यर्थः । साम्राज्यमिव । अनेकान्मूर्धाभिषिक्तान्नमयित्वा यत्रैश्वर्यं क्रियते तत्साम्राज्यम् । अत्र तु बहुसामन्तभूपनमन स्फुटमेवास्ते इति साम्राज्यमेव ॥

श्लोकार्थ

આચાર્યદેવ જાણે ઉપશમરૂપી રાજાની રાજધાની ન હોય ! જાણે સમાધિરૂપી નદીઓનો સ્વામિ સમુદ્ર ન હોય ! જાણે ગુણોની શ્રેણીઓનું સંકેતસ્થાન ન હોય ! અથવા જાણે જૈન ધર્મનું સામ્રાજ્ય ન હોય ! ॥ ૧૭૨ ॥

उरो मुरारेः सुभगत्वलक्ष्म्याः कृपामृतस्येव पतिं तमीनाम् ।
भाग्यस्य वा कोशमिवाक्षयन्तं क्षान्तिस्रवन्त्या इव सानुमन्तम् ॥ १७३ ॥

उत्प्रेक्ष्यते सुभगत्वलक्ष्म्याः सौभाग्यश्रिया वासार्थं मुरारेर्नारायणस्य उरो वक्षःस्थलमिव । यदुक्तं नैषधे—'हित्वा दैत्यरिपोरुर स्वभवनं शून्यत्वदोषस्फुटा-' इति विष्णोर्वक्षो लक्ष्म्यावासमिति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते कृपा सकलजन्तुजातेषु करुणा सैवामृत सुधारसस्तस्य तमीनां पतिं चन्द्रमण्डलमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—भाग्यस्य शुभकर्मोदयस्य अक्षयन्तं सर्वथापि न व्ययीभावं भजन्तं कोशं भाण्डागारमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते क्षान्तिः क्षमा सैव स्रवन्ती नदी तस्याः सानुमन्त पर्वतमिव । यतो भूभृत सकाशात्सरितः प्रवहन्ति ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવ સૌભાગ્યરૂપી લક્ષ્મીને વાસ કરવા માટે વિષ્ણુનું વક્ષસ્થલ ન હોય ! અથવા કરૂણારૂપી અમૃતનું જાણે ચંદ્રમંડલ ન હોય ! અથવા જાણે ભાગ્યનો અક્ષય ભંડાર ન હોય ! અથવા જાણે ક્ષમારૂપી નદીઓનાં ઉત્પત્તિસ્થાન રૂપ પર્વત ન હોય ॥ ૧૭૩ ॥

यशःसुमस्येव सुपर्वसालं किं ज्ञानभानोरुदयाचलं वा ।
सप्तर्षिपुत्रं किमु चित्रवाचामिवाकरो लब्धिमणीगणानाम् ॥ १७४ ॥

उत्प्रेक्ष्यते यश सर्वजगज्जनजेगीयमानस्फीतकीर्तिरेव सुमं प्रसून तस्य सुपर्वसालं कल्पद्रुममिव । सदा विकाशपरिमलादिबाहुल्यात्सुरतरुकुसुमकथनम् । पुनरुत्प्रेक्ष्यते ज्ञानमेव भानुः सूर्यः तस्याभ्युदयार्थमुदयाचलं पूर्वपर्वतमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते चित्राणां जगदाश्चर्यकारिणीनां वाचां वचनवैचित्रीणां सप्तर्षिपुत्रं किमु बृहस्पतिमिव । 'बृहस्पतिः सुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिजः' इति हैम्याम् । पुनस्तत्रैव 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिनः' । तथा नैषधे विचित्रवाक् चित्रशिखण्डिनन्दनः' इति बृहस्पतेः सप्तर्षिपुत्राभिधानम् । यथा चित्रशिखण्डिनन्दनस्तथा सप्तर्षिसूनुरपीति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते लब्धयस्तपःप्रादुर्भूतशक्तिविशेषास्ता एव मणीनां गणास्तेषामाकरं खानिमिव ॥ आदितस्त्रयोदशभिः कुलकम् ॥ इति हीरविजयसूरिवर्णनम् ॥

શ્લોકાર્થ

જાણે યશરૂપી પુષ્પનું કલ્પવૃક્ષ ન હોય ! અથવા જાણે જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદયાચલ ન હોય ! અથવા જાણે વચનચાતુર્ય વડે બૃહસ્પતિ ન હોય ! અથવા જાણે લબ્ધિઓ રૂપી મણિરત્નોની ખાણ ન હોય ! આવા આચાર્યદેવ અસાધારણ ગુણોના ભંડાર હતા. ॥ ૧૭૪ ॥

तं व्याजहारेति महीमहेन्द्रो जागर्ति वार्त खलु युष्मदङ्गे ।
हिमं सरःपद्ममिवाध्वजन्मा क्लमोऽपि नाक्रामति वः शरीरम् ॥ १७५ ॥

महीमहेन्द्रः अकब्बरपातिसाहिः तं सूरिमित्यमुना प्रकारेण व्याजहार व्यक्ति स्म । इति किम् । हे सूरे, खलु निश्चितं युष्मदङ्गे श्रीमतां देहे वार्तमनामयं समाधिर्जागर्ति

विद्यते । जागर्तीत्यत्र सत्तार्थः । यतः—'सत्तायामस्त्यास्ते जागर्तिर्विद्यते ध्रियते' इति क्रियाकलापे । अपि पुनरध्वजन्मा दूरमार्गोल्लङ्घनोद्भूतः क्रमः परिश्रमो वो युष्माक शरीरं नाक्रामति न बाधते । किमिव । हिममिव । यथा सरःपद्मं तटाकोत्पन्नं कमलं तुहिनं व्यथयति ॥ इति शारीरकसुखप्रश्नः ॥

श्लोकार्थ

અકબર બાદશાહે આચાર્ય ભગવંતને આ રીતે કુશળ સમાચાર પૂછ્યા : "હે આચાર્ય, આપના શરીરે નિરામયતા તો વર્તે છે ને ? હિમ જેમ સરોવરમાં ઉત્પન્ન થયેલા કમલને વ્યથિત કરે તેમ માર્ગનો શ્રમ આપના શરીરને વ્યથિત કરતો નથી ને ?" ॥ ૧૭૫ ॥

तपांसि वः सन्त्यनघानि कच्चिन्नास्ते समाधेः प्रतिबन्धकश्च ।
मनः प्रसन्नं पुनरस्ति नीरं पद्माकरस्येव घनव्यपाये ॥ १७६ ॥

हे मुनीन्द्रो, पुनर्वो युष्माक तपांसि अनघानि प्रशस्यानि असौ तपस्वी तीव्रं तपस्तप्त्वा मासद्राज्यादि वैभवं गृह्णीतादिति भावाद्विघ्नकर्तृकाणामभावात् निरन्तरायानि सन्ति विद्यन्ते । पुनः कश्चन धर्मद्वेषी वो युष्माक समाधेर्ध्यानस्य प्रतिबन्धको विघ्नविधाता नास्ते न वर्तते । पुनर्युष्माकं मनः प्रसन्नमनाविलमस्ति । किमिव । नीरमिव । यथा घनव्यपाये शरत्समये पद्माकरस्य कमलकुलालंकृतसरसो जलं प्रसन्नमतिस्वच्छं स्यात् ॥ इति साध्वाचारादिकुशलप्रश्नः ॥

શ્લોકાર્થ

"હે મુનીન્દ્ર, આપનો પ્રશસ્ય તપ નિર્વિઘ્નપણે વર્તે છે ને ? કોઈ પણ ધર્મદ્વેષી પુરુષ આપની સમાધિનો પ્રતિબંધક નથીને ? તેમજ શરદકાલના સરોવરના જલની જેમ પ્રસન્ન–નિર્મલ છો ને ?" ॥ ૧૭૬ ॥

का सा पुरी प्रापि दशां दमीशैर्वसन्तनिर्मुक्तवनानुरूपाम् ।
अहो अहोभिर्बहुभिः पयोदैरिवादिमैर्भूरियमन्वकम्पि ॥ १७७ ॥

अहो इति संबोधनप्रश्ने । हे सूरे, सा का पुरी किंनाम्नी नगरी या पुरी दमिनां तपःक्रियादिकष्टैः स्वात्मदमनपराणां साधूनामीशैर्नायकैः श्रीमद्भिः वसन्तेन मधुसमयेन निर्मुक्तस्य फलपुष्पपल्लवदलादिविरहिततरुगणस्य वनस्यानुरूपां सदृशीं दशामवस्थां प्रापि लम्भिता । तदभिधानं आपणीयमित्यर्थः । अहो सूरीन्द्राः, पुनरादिमैः प्रथमैः पुष्करावर्तनामिः पयोदैर्मेघैरिव । इयमास्माकीना मेवातमण्डलसंबन्धिनी वा भूः पृथिवी बहुभिरनल्पैः ॥ अहोभिर्दिवसैरन्वकम्पि अनुगृहीता पावनीकृता इत्यागमादिप्रश्नः ॥ इति साहिकृतकुशलालापप्रश्नः ॥

શ્લોકાર્થ

"અહો સૂરિદેવ, વસંતઋતુ સિવાયની વનભૂમિને અનુરૂપ એવી કઈ નગરીને પુષ્કરાવર્ત આદિ મેઘોની જેમ આપના વડે ઘણા દિવસોની સ્થિરતા કરીને પવિત્ર કરાઈ ?" ॥ ૧૭૭ ॥

इदं विनिर्दिश्य समुद्रकाञ्चीरुच्ये मुखे तन्वति मौनमुद्राम् ।
धर्मस्य धात्रीमिव वृत्रशत्रुर्वाचंयमानां स उवाच वाचम् ॥ १७८ ॥

वाचंयमानां सम्यग्वाग्गुप्तिमतां वृत्रशत्रुर्यतीन्द्रः स हीरविजयनामा सूरिर्वाचं वाणीमुवाच वक्ति स्म । साहिप्रश्नमुत्तरं ददाति स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते सूरिवाणी । धर्मस्य सुकृतस्य धात्रीमुपमातरमिव वर्धयित्रीं भूमिमिव । स्थानं वा । कस्मिन् सति । इदं पूर्वनिगदित कुशलादिप्रश्नं विनिर्दिश्य कथयित्वा समुद्रकाञ्च्या जलनिधिमेखलाया भूमिभामिन्या रुच्ये भर्तरि । 'रुच्यो वरयिता धवः' इति हैम्याम् । अकब्बरपृथिवीपतौ मुखे स्ववदने मौनमुद्रां जोषेण कृत्वा मुद्रणां तूष्णीकां तन्वति कुर्वति सति ॥

શ્લોકાર્થ

આ પ્રમાણે પૂછીને બાદશાહે મૌન ધારણ કર્યું. તે પછી મુનીન્દ્રશ્રી હીરવિજયસૂરિએ ધર્મની ધાવમાતા ન હોય તેવી વાણીમા કહ્યું ॥ ૧૭૮ ॥

द्याक्रान्तकोटीरमणीमरीचिमधुव्रतापीतपदारविन्द ।
अवेहि वार्तं द्युसदामिवास्मवचःसुधापानविधायिनां नः ॥ १७९ ॥

क्ष्माकान्ता भूमीवल्लभा अन्ये राजानस्तेषां कोटीरा मौलिमुकुटास्तेषां मणीनां त्रिविधरत्नानां मरीचयः कान्तय एव मधुव्रता भ्रमरास्तैरा सामस्त्येन पीते चुम्बिते सेविते वा पदारविन्दे चरणकमले यस्य तस्य सबोधने। यदुक्तम् 'अवताद्वो हयग्रीवः कमलाकर ईश्वरः। सुरासुरनराकारमधुपापीतपत्कजः ॥' इति सारस्वतव्याकरणप्रान्तनमस्कृतौ आपीत इति। हे नृप, नः अस्माकं वार्तमनामयमवेहि जानीहि। केषामिव। यथा द्युसदां सुराणां देवानामनामयं भवेत्। तत्र हेतुमाह आप्तानां तीर्थकृताम्।' पुरुषोत्तमवीतरागाप्ताः' इति हैम्याम्। वचांसि वाक्यानि आगमा वा। 'आप्तोक्तिः समयागमौ' इति हैम्याम्। तानि त एव वा सुधा अमृतरसास्तेषां पान विदधे इत्येवंशीलास्तेषाम्। 'आप्तो लब्धे च सत्ये च' इत्यनेकार्थः। 'सत्ये अविसंवादके बान्धवेऽप्याप्तः' इति चूर्णिः। तथा 'आप्तप्रत्ययितौ समौ' इति हैम्याम्। आप्तस्य पालकत्वेन विष्णोः स्वामित्वेनेन्द्रस्य वा वचसा सुधापान कुर्वते इत्येवंशीलानां सुराणां तदेवाप्तत्वमुच्यते। सृष्टिप्रारम्भे ब्रह्मणा सुरा नराश्च विदधिरे, तदर्थं भोज्यकृते धान्यं सृष्टं नरैरङ्गीकृतम्, तदनिच्छद्भिर्देवैर्ब्रह्मणा प्रहितैः सृष्टिपालकत्वेन विष्णुर्याचितः, ततो विज्ञाय कृष्णेनापि मन्थाचलेन पाथोधिं निर्मथ्य पीयूषमुत्पाद्य तेषां पाणौ निजाग्रजन्मने आप्ताय शक्राय प्रहितम्, ततो निजनायकत्वेनाप्तीभूतस्य तस्येन्द्रस्य वचसा सुधाहारा आसनइति वैष्णवी श्रुतिः। तेन द्वयोरपि सुधापानविधायिता ॥

શ્લોકાર્થ

"અન્યરાજાઓના મુગટોનાં રત્નોની કાંતિરૂપી ભ્રમરોએ જેમના ચરણ કમલે ચુંબન કર્યાં છે એવા હે રાજન્ ! દેવો જેમ તીર્થંકર ભગવંતનાં વચનનું સુધાપાન કરે તેમ તમો અમારી વાત સાંભળો." ॥ ૧૭૯ ॥

अश्वानिवाक्षाणि निरीहभावै रश्मिव्रजैर्यन्त्रयतां स्वयं नः।
तपांसि निर्विघ्नतया शताङ्गा इव प्रवर्तन्त उदारकान्ते ॥ १८० ॥

उदारा अतिशायिनी स्फारा वा कान्तिर्दीप्तिः शोभा वा यस्य महती इच्छा वा। 'कान्तिः शोभाकामनयोः दीप्तौ च' इत्यनेकार्थः। तस्य संबोधने हे साहे, नोऽस्माकं शताङ्गा रथा इव तपांसि नियमविशेषा निर्विघ्नतया निरन्तरायत्वेन प्रवर्तन्ते प्रचलन्ति च। अस्माकं किं कुर्वताम्। रश्मिव्रजै रज्जूत्करैस्तुरगानश्वानिव निरीहभावैर्निर्गता ईहा स्त्रीपुत्रमित्रविभवादिषु सांसारिकेषु सर्वेष्वपि पदार्थेषु वाञ्छा येषां ते निरीहास्तेषां भावास्तै कृत्वा निःस्पृहताभिरक्षाणि समनस्कानि पञ्चानीन्द्रियाणि स्वयमात्मना सारथिभावेन यन्त्रयतां दमयतां वशीकुर्वताम् ॥

શ્લોકાર્થ

"ઉદાર કાન્તિવાળા હે રાજન્; ઈન્દ્રિયોરૂપી અશ્વોને નિસ્પૃહભાવરૂપ ચાબૂકોના સમૂહથી સારથિભાવે સ્વયં નિયંત્રણ કરતા અમારા તપોરૂપી રથો નિર્વિઘ્નપણે પ્રવર્તે છે." ॥ ૧૮૦ ॥

प्रत्यूहकृत्कोऽपि न नः समाधेः कुतोऽशिवं स्याद्भुवि यत्त्वयीशे ।
गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशाखिन्युपद्रवेत्किं नु दरिद्रभावः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नोऽस्माकं समाधेर्मनःस्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा कोऽपि कश्चिदपि प्रत्यूहकृद्विघ्नविधाता नास्ति. यद्यस्मात्कारणात्त्वयि ईशे स्वामिनि अवनीनेतरि समर्थे अशिवोपशामके सति भुवि पृथिव्यामशिवमर्थात् त्वद्देशवासिनामकल्याणं कुतो भवेत् । अपि तु न स्यादेव । युक्तोऽयमर्थः । नु इति परिप्रश्ने । गृहस्याङ्गणे अजिरे तिष्ठतीत्येवंशीलस्तस्मिन् गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशाखिनि सुरद्रुमे दरिद्रभावो दारिद्र्यं किमुपद्रवेत् । अपि तु न दारिद्र्यलेशोऽपि स्यादिति ॥

શ્લોકાર્થ

"હે બાદશાહ ! અમારી સમાધિ-ચિત્તની સ્વચ્છતામાં વિઘ્ન કરનાર કોઈપણ નથી. પૃથ્વી ઉપર આપ જેવા સમર્થ રાજવી હોય ત્યારે દેશવાસીઓને ઉપદ્રવ ક્યાંથી હોય ? જેના આગણે કલ્પવૃક્ષ હોય તેને દરિદ્રતાનો સંભવ પણ શું હોઈ શકે ?" ॥ ૧૮૧ ॥

अनित्यताभावनया पदार्थसार्थस्य विश्वस्य मनः पुनर्नः ।
क्षोदैरिवाम्भः कतकस्य शश्वत्प्रसन्नमास्ते वसुवासुधांशो ॥ १८२ ॥

हे वसुवासुधांशो सकलावनीजनीपते भूपते, विश्वस्य जगतः पदार्थसार्थस्य वस्तुव्रजस्य अनित्यता अशाश्वतत्वम् । यतः—'ही संसारसहावो सुचरियनेहाणुरायरत्तावि । जे पुव्वन्हेदीट्ठा अवरन्हे ते न दीसंति ॥' तथा 'संझरागजलबुब्बुओवमे जीविताण्यजल-

विंदुचचले । जुव्वणेयनइवेगसंनिभे पावजीवकिमयं न वुज्झसि ॥', 'अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः । नित्यं संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥' 'यदि जन्मजरामरणं न भवेद्यदि चेष्टवियोगभयं न भवेत् । यदि सर्वमनित्यमिदं न भवेदिह जन्मनि कस्य रतिर्न भवेत् ॥' इति वचनात्सर्वमनित्यं धर्म एव नित्यः कार्यः इति भावनया वासनया कृत्वा पुनर्नोऽस्माकं मनश्चित्तं प्रसन्नं धर्मकर्मणि निर्मलमेवास्ते । किमिव । अम्भ इव । यथा कतकस्य कतकनाम्न फलस्य क्षोदैश्चूर्णैर्जलं प्रसन्नं स्वच्छं स्यात् । तथा यदुक्तम् 'विमलस्वामिनो वाचः कतकक्षोदसोदराः । जयन्ति त्रिजगच्चेतोजलनैर्मल्यहेतवः ॥' इति सकलार्हत्प्रतिष्ठाने ॥

શ્લોકાર્થ

"હે વસુધાપતિ, જગતના પદાર્થોના સમૂહો અનિત્ય છે. જ્ઞાનીપુરુષોએ કહ્યું છે કે 'સંસારના સ્વભાવને ધિક્કાર હો ! સ્નેહાધીન એવા પણ પ્રિયજનોને જેવાં પ્રથમ પ્રહરમાં દેખ્યાં હોય તેવાં બીજા પ્રહરે દેખાતા નથી, અર્થાત્ સંધ્યાના રાગ અને પાણીના પરપોટા જેવું જીવન અને યૌવન અસ્થિર અને ચંચલ છે, યુવાનીનો વેગ નદીનો વેગ સમાન ચપલ છે, શરીર અનિત્ય, વૈભવ સંપત્તિ પણ અનિત્ય છે તો હે પાપી જીવ, તું કેમ સમજતો નથી ? હંમેશાં મૃત્યુ તારી સમીપે જ રહેલું છે. સર્વ અનિત્ય છે, ફક્ત ધર્મ એ જ નિત્ય છે, માટે તારે ધર્મનો સંગ્રહ કરવો જોઈએ." હે રાજન્, આવા પ્રકારની અનિત્ય ભાવનાથી અમારા મનની પ્રસન્નતા ધર્મકાર્યમાં સ્થિર જ છે જેમ કતક ફળનાં ચૂર્ણ વડે જલ સ્વચ્છ-નિર્મળ બને છે, તેમ અમારા લોકોનાં મન અનિત્યાદિ ભાવના વડે સ્વચ્છ અને નિર્મળ બને છે." ॥ ૧૮૨ ॥

गोशीर्षसौरभ्यमिवानिलेन संदेशहारिद्वितयेन हूतः ।
गन्धारनाम्नो नगरान्महीन्दो शनैः शनैर्वृद्धतया समागाम् ॥ १८३ ॥

हे महीन्दो साहे, गन्धार इति नामाभिधानं यस्य तादृशान्नगरात्समागाम् श्रीमत्पार्श्वे समेतः । कथम् । शनैः शनैर्मन्दं मन्दम् । कया । वृद्धतया स्थविरत्वेन । किंलक्षणः अहम् । संदेशहारिणोर्दूतयोः । 'शासनहारिणा हरेः' इति रघौ । यथा शासनहारी तथा संदेशहारीति । तथा 'दूत संदेशहारकः' इति हैम्याम् । द्वितयेन द्वन्द्वेन हूतः आकारितः । 'आकारण हवो हूतिः' इति हैम्याम् । किमिव । गोशीर्षसौरभ्यमिव । यथा चन्दनद्रुमस्य परिमलो अनिलेन वायुना ह्रियते भूमण्डलान्तरमानीयते ॥ इति साहिकृतकुशलागमादिप्रश्नप्रत्युत्तराणि ॥

શ્લોકાર્થ

" હે રાજન્ વાયુ વડે પ્રેરિત થયેલી ચંદન વૃક્ષની સુવાસ ભૂમંડલમાં પ્રસરે છે; તેમ આપનો સંદેશ લાવનાર દૂતોની સાથે ગાધારનગરથી વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે ધીમે ધીમે આપની સમીપે આવ્યા છીએ." ॥ ૧૮૩ ॥

भूमानथाभापत दूरदेशाद्यूयं समेताः कथमेकपद्याम् ।
महेन्द्रवन्मत्तमतङ्गजेन रथेन पाथोरुहबन्धुवद्वा ॥ १८४ ॥

रेवन्तवद्वा तुरगेण दिव्ययानेन वृन्दारकवृन्दवद्वा ।
स प्रोचिवानुज्झितयानमत्र चरन्क्रमाभ्यामहमाजगाम ॥ १८५ ॥

अथ कुशलागमादिकथनानन्तरं भूमान्पृथ्वीपतिरभाषत वदति स्म । हे सूरीन्द्राः, यूयमेकपद्यां मार्गे । 'पद्व्येकपदी पद्या पद्धतिर्वर्त्म' इति हैम्याम् । कथं केन प्रकारेण समेताः दूरदेशात् अत्रागताः । तानेव प्रकारान्दर्शयति किं मत्तो मदोदयो यो मतङ्गजो गजेन्द्रो गजराजः प्रशस्तहस्ती तेन समेताः । किंवत् । महेन्द्रवत् । यथा पुरंदरो मत्तमतङ्गजेन ऐरावणेन समेति । वाथवा किं रथेन स्यन्दनेन 'वहल' इति प्रसिद्धेन अध्वनि समेताः । किंवत् । पाथोरुहबन्धुवत् । यथा कमलसुहृद्भास्करो रथेन मरुद्रथेन समागच्छति । वाथवा तुरगेन प्रवरवाजिना कृत्वा समायाताः । किंवत् । रेवन्तवत् । यथा रेवन्तः अर्करेतोऽजस्तुरगेण समायाति तस्य हयवाहनत्वेन । 'रेवन्तस्त्वर्करेतोऽजः प्लवगो हयवाहनः' इति हैम्याम् । वाथवा दिव्येन मनोरमेण यानेन शिबिकादिना वाहनेन समीयिवांसः । किंवत् । वृन्दारकवृन्दवत् । यथा वृन्दारकाणां निर्जराणां वृन्दः समुदायः दिव्येन देवसंबन्धिना विमानेन समेति । इत्युक्तेऽनन्तरं स सूरिः प्रोचिवान् कथयति स्म । हे साहे, अहमत्र श्रीमतां समीपे उज्झितं संत्युक्तं यानं तुरगवाहनादिकं येन तादृशः क्रमाभ्यां चरणाभ्यां चरन् प्रचरन् आजगाम आगतवान् ॥ युग्मम् ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યારપછી રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો કે " હે સૂરીન્દ્ર, દૂર દેશથી આપ કેવી રીતે પધાર્યા ? શું ઇંદ્રની જેમ મદોન્મત્ત ગજરાજ ઉપર ? સૂર્યની જેમ રથ ઉપર ?

અથવા રેવન્ત (સૂર્યનો અશ્વ) જેવા અશ્વ ઉપર ? અથવા તો દેવો જેમ વિમાનમાં આવે, તેમ કોઈ શિબિકા આદિ વાહનમા પધાર્યા ?"

આ પ્રમાણે બાદશાહે પ્રશ્ન પૂછતાં આચાર્યદેવે કહ્યું : " હે રાજન્; હાથી, ઘોડા, રથ આદિ વાહનોના ત્યાગી એવા ગાંધારનગરથી બે પગ વડે ચાલીને આપની પાસે આવ્યા છીએ." ॥ ૧૮૪ ॥ ૧૮૫ ॥

भूपोऽप्युवाचेति न साहिबाख्यखानेन युष्मभ्यमदायि किंचित् ।
तुरङ्गमस्यन्दनदन्तियानजाम्बूनदाद्यं दृढमुष्टिनेव ॥ १८६ ॥

अपि पुनर्भूपः पातिसाहिः इत्यमुना प्रकारेण प्रोवाच जगाद । पृच्छति स्मेत्यर्थः । इति किम् । हे सूरीन्द्राः, दृढमुष्टिना कृपणेनेव साहिब इत्याख्या नाम यस्य तादृशेन खानेन मम उम्बरकेण सामन्तेन तुरङ्गमा अश्वाः, स्यन्दना रथाः, दन्तिनो गजाः, यानानि शिबिकादीनि, जाम्बूनदं सुवर्णम्. उपलक्षणाद्रूप्यादिसंग्रहः, अमूनि वस्तूनि आद्यानि प्रथमानि मुख्यानि वा यत्र तादृशं किंचित्किमपि वस्तु युष्मभ्यं नादायि न दत्तम् ॥ इत्याक्षेपप्रश्नवाक्यम् ॥

શ્લોકાર્થ

આ પ્રકારે સાંભળીને ચકિત બનેલા બાદશાહે પ્રશ્ન કર્યો કે " હે સૂરીન્દ્ર, મારા સામંત સાહિબખાને કૃપણની જેમ આપને હાથી, ઘોડા, રથ, શિબિકા, સુવર્ણ આદિ કંઈ પણ ન આપ્યું ?" ॥ ૧૮૬ ॥

गुरुर्जगौ वह्वदिशत्स मह्यं त्वया नियुक्तो हरिणेव मेघः ।
पुनर्न किंचिन्निखिलानुषङ्गमुचा मयाग्राहि महीमहेन्द्र ॥ १८७ ॥

ततः साहिप्रश्नानन्तरं गुरुर्हीरसूरिर्जगौ भाषते स्म । हे साहे हे महीमहेन्द्र पृथिवीपुरंदर, त्वया श्रीमता नियुक्तः प्रसादितानुशिष्टिः स साहिबखानो मह्यं वहु धनमदिशत् यच्छन्नासीत् । क इव । मेघ इव । यथा हरिणा वासवेन वर्षितुं समादिष्टाः घनाघनाः वहु प्रचुरतरं नीरं दिशन्ति प्रददते । जनेभ्य इति शेषः । 'जानामि त्वां प्रवरपुरुषं कामरूपं मघोनः' इति मेघदूते । 'इन्द्रादिष्टा हि मेघाः भूमौ वर्षन्ति' इति श्रुतिः । परमयं विशेषः । निखिलं समस्तमनुषङ्गं रामाद्रविणादिसङ्गं मुञ्चति दूरं त्यजति तादृशेन मया किंचित्किमपि दीयमानं नाग्राहि नादायि न गृह्यते स्म ॥

શ્લોકાર્થ

આચાર્યદેવે કહ્યું : "હે રાજન્, જેમ ઇંદ્રના આદેશથી મેઘ ઘણું જલ વરસાવે, તેમ આપે નિયુક્ત કરેલા સાહિબખાન ગજ, અશ્વ, રથ, સુવર્ણ, આદિ ઘણું ઘણું આપવા આવ્યા હતા, પરંતુ કંચન-કામિની આદિ સર્વસંગનો ત્યાગ કરનારા અમે કંઈ પણ ગ્રહણ કર્યું નહીં." ॥ ૧૮૭ ॥

अहो निरीहैर्महतां वतंसैर्भूर्भूपितामीभिरिवांशुमिर्घौः ।
तज्जन्मभिः पङ्कमिवारविन्दैर्भवं परित्यज्य पृथग्भवद्भिः ॥ १८८ ॥

अहो इत्याश्चर्ये । सदस्या लोका वा । पश्यत कौतुकं परैरदीयमानमपि जगति के नाद्रियन्ते । एते तु वहाद्गृहीता अपि सर्वेषामभिलषणीयानामपि स्वर्णाश्वगजादि नाददते तस्मादमीभिः सूरीन्द्रैः कृत्वा भूरशेषापि क्षोणी विभूषिता अलंकृता पवित्रिता वा । कैरिव । अंशुभिरिव । यथा अंशुभिः सहस्ररश्मिभिः । 'आदित्य सवितार्यमा खरसहस्रोष्णांशु रविः' इति हैम्याम् । द्यौर्गगनवीथी शोभिता । किंभूतैः अमीभिः । निर्गता जगज्जन्मकलत्रपुत्रद्रविणराज्यादियावत्पदार्थसार्थेषु ईहा वाञ्छा येषाम् । निःस्पृहैरित्यर्थः । पुनः किंभूतैः । महतां समस्तसाधुजनोत्तमाङ्गेषु अवतंसैः शेखरायमाणैः । पुनः किंभूतैः । भवं संसारं परित्यज्य निर्मुच्य पृथग्भिन्नैर्भवद्भिः । कैरिव । अरविन्दैरिव । यथा पद्मैः पङ्कं जम्बालं परित्यज्य पृथग्भूयते । किंभूतैः अमीभिः अरविन्दैश्च । तज्जन्मभिः तत्र भवे पङ्के वा भवित्वात्पङ्कजत्वाज्जन्म उत्पत्तिर्येषां तैः ॥

શ્લોકાર્થ

"અહો સભ્યજનો, જુઓ તો ખરા ! સર્વ જગતને ઇચ્છનીય અને બીજા વડે અપાતા હાથી, ઘોડા, સુવર્ણ આદિ કોણ ગ્રહણ ન કરે ? અર્થાત્ સૌ કોઈ ગ્રહણ કરે, પરંતુ આવા નિસ્પૃહ સંતપુરુષોથી જ આ પૃથ્વી વિભૂષિત છે. જેમ સૂર્યનાં કિરણો વડે પૃથ્વી પ્રકાશિત બને, તેમ મહાત્માઓમા મુગુટ સમાન આચાર્ય વડે જ ખરેખર પૃથ્વી શોભે છે. જેમ કમલ જલ અને કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય, પરંતુ જલ અને કાદવ બંનેનો ત્યાગ કરીને ઉપર રહે છે, તેમ આ આચાર્ય સંસારમાં જન્મ પામીને, સંસારનો ત્યાગ કરીને સંસારથી પૃથક્ છે, અર્થાત્ નિર્લેપ છે !" ॥ ૧૮૮ ॥

चित्ते दधच्चित्रमिति क्षितीन्द्रः पुनर्युनक्ति स्म मुखं स वाचा ।
सौरभ्यविभ्राजिविजृम्भिताब्जं घनात्ययो हंसमृगीदृशेव ॥ १८९ ॥

स क्षितीन्द्रः पातिसाहि पुनर्वाचा वाण्या मुखं स्ववदनं युनक्ति स्म संयोजयामास। किं कुर्वन् । इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्वमानसे । चित्रमाश्चर्यं दधद्धारयन् मुखं वाचा युयोज । क इव । घनात्यय इव । यथा शरत्कालः सौरभ्येन सौगन्ध्येन विभ्राजते शोभते इत्येवंशीलं तथा विजृम्भितं विकस्वरमब्जं कमलं हंसमृगीदृशा राजमराल-महिलया युनक्ति ॥

श्लोकार्थ

જેમ શરદકાલની સુવાસથી શોભતું વિકસ્વર કમલ રાજહંસી વડે યોજાય, તેવી રીતે ચિત્તમાં ચમત્કાર પામીને બાદશાહે ફરીથી વાણી વડે મુખને અલંકૃત કર્યું, અર્થાત્ બાદશાહ ફરીને બોલ્યા : ॥ ૧૮૯ ॥

ग्रीष्मागमेनेव मयाध्वगानां वृथा व्यथा वः पथिजा व्यसर्जि ।
एतत्पुनर्गोधनवन्न किंचिच्चक्रे स्वहृद्गोचरसंचरिष्णुः ॥ १९० ॥

हे सूरयः, वो युष्माकं मया वृथा मिथ्यैव पथिजा मार्गजनिता व्यथा शीतातपलू-काकण्टकक्लमादिका पीडा व्यसर्जि विश्राणिता । दत्तेत्यर्थः । केनेव । ग्रीष्मागमेनेव यथा निदाघसमयप्रादुर्भावेन अध्वगानां पान्थानां व्यथा तापतृषादिका विसृज्यते दीयते । पुनरेतच्चङक्रमक्रादिकं किंचित्किमपि मया स्वस्यात्मनः हृदो मानसस्य गोचरे विषये संचरिष्णुः संचरणशीलं हृदये वर्तमानं न चक्रे न कृतम् । किंवत् । गोधनवत् । यथा गोकुलं स्वहृदा निजमनसा । स्वेच्छयेत्यर्थः । गोचरे गवां चरणोचिताचलायां सम्यक् स्वरुचितं यथा तथा चरणशीलं भक्षणस्वभावं क्रियते । अथ वा स्वं मदीयं धनं भूमिः नृपस्य भूधनत्वात् । 'स्वात्पालधनभुग्नेतृपतिमन्वर्थकादयः' इति हैमीवचनात् । तस्या हृदि मध्ये यो गोचरो गवां चरणस्थानं तत्र संचरणशीलमित्यर्थः ॥

श्लोकार्थ

" હે સૂરિદેવ, જેમ ગ્રીષ્મકાલ પથિકોને તાપ, તૃષા, આદિ ક્લેશ આપે તેમ મેં આપને વ્યર્થ માર્ગનો શ્રમ આપ્યો. તેમ છતાં જેમ ગોધન (ગાયોનો સમૂહ)

સ્વેચ્છાએ આનંદપૂર્વક ચરે તેમ આપના હૃદયમાં લેશમાત્ર પણ ક્લેશનો સંચાર નથી !" ॥ ૧૯૦ ॥

विघ्नाय जज्ञे भगवत्समाधेरहं पयोवाह इवांशुमासाम् ।
युष्माकमाकस्मिकदुःखजन्मा तत्प्रत्यवायोऽजनि मे महीयान् ॥ १९१ ॥

हे सूरयः, अहं भगवतां पूज्यानां ज्ञानमाहात्म्यादिगुणगणवतां युष्माकं समाधेः स्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा विघ्नाय अन्तरायकृते जज्ञे संजातोऽस्मि । क इव । पयोवाह इव । यथा जलवाहो मेघः अंशुमासां सूर्यकिरणानां विघ्नाय प्रचारप्रत्यूहाय । आवरणायेत्यर्थः । जायते तत्कारणाद्युष्माकं श्रीमतामकस्मादज्ञातं भवमाकस्मिकमतर्कितोपपन्नं वा यद्दुःखमसातं तस्माज्जन्मोत्पत्तिर्यस्य तादृशो महीयानतिगुरुर्मे मम प्रत्यवायोऽपराधः पापं वा अजनि संजायते स्म ॥ इत्याकारणाद्यपराधोद्भावनम् ॥

શ્લોકાર્થ

"હે સૂરિવર, જેમ વાદળ સૂર્યનાં કિરણોને વિઘ્ન (આવરણ) ભૂત થાય તેમ હું આપની સમાધિમા આકસ્મિક વિઘ્નરૂપે બન્યો, મારો આ મોટો અપરાધ થયો." ॥ ૧૯૧ ॥

क्ष्माचक्रचक्रीत्यथ थानसिंहमुद्दिश्य जग्राह वचो वचस्वी ।
हितैषिणा कल्प इवादसीयः पन्थाः कथं नो कथितः पुरो मे ॥ १९२ ॥

अथ गुरोः स्वप्रत्यवायोद्भावनानन्तरं वचस्वी वाचोयुक्तिमान् क्ष्माचक्रस्य निखिलभूमीमण्डलस्य चक्री सार्वभौमोऽकब्बरसाहिः थानसिंहमुद्दिश्य संमुखमालोक्य इत्यमुना प्रकारेण वचो वाग्विलासं जग्राह । वदति स्मेत्यर्थः । हे स्थानसिंह, त्वया भवता मे मम पुरोऽग्रे पक्षामयमदसीयः पतत्संबन्धी । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति नैषधे । पकाशनपादचारादिको मार्गः साध्वाचारो वा कथं कुतः कारणात् नो कथितो न निवेदितः । केनेव । हितैषिणेव । यथा हितं स्वस्य परस्य वा जनस्य इष्टापत्तिमिच्छत्यभिलषतीत्येवंशीलेन महात्मना पुंसा कल्पः सम्यक्प्रवृत्तिरूप आचारः कथ्यते ॥

શ્લોકાર્થ

ત્યાર પછી વાક્ચતુર એવા અકબર બાદશાહે થાનસિંહના સામું જોઈને આ પ્રકારે કહ્યું કે " હે થાનસિંહ, જેમ હિતસ્વી પુરુષ સમ્યક્પ્રવૃત્તિરૂપ આચાર કહે, તેમ તેં આ આચાર્યનો પાદવિહાર આદિ સાધુધર્મ મારી આગળ કેમ ન કહ્યો ?" ॥ ૧૯૨ ॥

इत्यप्यकि न पदप्रचारैः प्राप्स्यन्ति दुःखं यदिहाजिहानाः ।
निगद्य भूमानिति शारदीनसारङ्गवन्मौनमधत्त वक्त्रे ॥॥ १९३ ॥

अपि पुनस्त्वमित्यप्येतदपि किं केन प्रकारेण नावक् न कथितवान् । इति किम् । यदेते सूरीन्द्राः इह दूरदेशे वर्तिनि मेवातमण्डलालंकारहारसकलकमलासंकेतनिकेतफतेपुरमाश्रयतां श्रीमतां संनिधानि पादप्रचारैः स्वचरणचङ्क्रमणैः आजिहाना आगच्छन्तः । 'स्वयं वरस्याजिनमाजिहानाम्' इति नैषधे। 'अजिनमागच्छन्तीम्' इति तद्वृत्तौ । 'आगमने गमनार्थाः समभ्युपाङ्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । 'ओहाङ् गतौ' इत्यस्य आनश्प्रत्यये जिहाना आङ्योगे आजिहाना आगमनार्थ इति । दुःखमसातं प्राप्स्यन्ति लप्स्यन्ते । एतन्मया प्रोच्यमानं मम कथं न स्मारितम् । भूमानित्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा वक्त्रे स्वमुखे मौनं तूष्णींभावमधत्त दधौ । किंवत् । शारदीनसारङ्गवत् यथा शरत्कालसंबन्धी बप्पीहो मौनं धत्ते । वर्षासु तृषाक्रान्ततया जलपानार्थमुन्नमन्नीरदपुरस्ताद्बहालप्यालप्य शरदि जलधराभावात्तूष्णीं विधत्ते ॥

શ્લોકાર્થ

" વળી તેં એ પણ ન કહ્યું કે ' આ આચાર્ય દૂર દેશમાંથી પગે ચાલીને આવવાના તેથી ક્લેશ પામશે'–" આ પ્રમાણે કહીને શરદ કાલમાં બપૈયો (ચાતક) મૌનને ધારણ કરે તેમ અકબર બાદશાહે મૌન ધારણ કર્યું. ॥ ૧૯૩ ॥

किमुत्तरं स्यादिह मन्दधीवन्मीमांसते यावदसौ हृदीति ।
स दीर्घदर्शीव शशी रसायास्तं संशयानं प्रतिशंसति स्म ॥ १९४ ॥

मन्दा कुण्ठा धीर्बुद्धिर्यस्य सोऽल्पमेधा इव यावदसौ स्थानसिंहो हृदि निजमनसि इति मीमांसते विचारयति । इति किम् । यदिह साहिनिगदितवाक्ये किमुत्तरं प्रतिवचः स्यात् । तावद्दूरादग्रे स्वपरेषां भावि हिताहितं पश्येत् स्वमनीषया विचार्य जानीयात्स दीर्घदर्शी तद्वत् रसायाः शशी क्षोणीक्षणदापतिरकब्बरसाहिः संशयानं सदेहं विदधानं स्थानसिंह प्रतिशंसति प्रश्नयित्वा स्वयमेवोत्तरयांचकार ॥

श्लोकार्थ

આ પ્રમાણે બાદશાહે પ્રશ્ન કરતાં મંદબુદ્ધિની જેમ થાનસિંહ 'શું ઉત્તર આપવો ?' એવો હૃદયમાં વિચાર કરે, તેટલામાં તો દીર્ઘદર્શી એવા પૃથ્વીના ચંદ્ર અકબર બાદશાહે સંશયિત બનેલા થાનસિંહને સ્વયં ઉત્તર આપનારા બન્યા. ॥ १९४ ॥

एतद्वयं मानसमानसाङ्के वलक्षपक्षीकरवाम कामम् ।
इदं त्वयाचिन्त्यत पुण्यलक्ष्मीमाकाङ्क्षता क्षीरधिशायिनेव ॥ १९५ ॥

हे स्थानसिंह, काममत्यर्थं वयमेतदग्रे वक्ष्यमाणं भवन्मनसि वर्तमानं वा मानसं मदीयमनसस्तदेव मानसं नाम सरस्तस्याङ्के क्रोडे वलक्षपक्षीकरवाम हंसायमान विदधाम इत्याशीःप्रेरणयोरुत्तमपुरुषवहुवचनम् । यदुक्तम् 'कान्तारे निर्गतासि प्रियसखि पदवी विस्मृता किं तु मुग्ध मा रोदीरेहि यामेत्युपहृतवचसो निन्युरेनां वयस्य' इति नैषधे । यामेत्याशीरुत्तमपुरुषवहुवचनमपि । वयमेव हृदि विद्म इत्यर्थः । हे स्थानसिंह, त्वया भवता इदं मयोच्यमानमचिन्त्यत ध्यात हृदि विचारितम् । त्वया किं कुर्वता । पुण्यलक्ष्मीं धर्मश्रियमाकाङ्क्षता वाञ्छता । केनेव । क्षीरधिशायिनेव । यथा दुग्धवार्धौ शेते स्वपित्येवंशीलेन कृष्णेन पुण्या पतिव्रतात्वेन पवित्रा श्रीः काङ्क्ष्यते ॥

श्लोकार्थ

"હે થાનસિંહ, મેં કહેલી બન્ને વાત તારા માનસસરોવરમા રાજહંસ રૂપે રમી રહી છે નહીં ? જેમ વિષ્ણુ લક્ષ્મીની સ્પૃહા કરે તેમ પુણ્યલક્ષ્મીને ઇચ્છતા એવા તેં મારી કહેલી વાત આ પ્રમાણે વિચારી ને ?" ॥ १९५ ॥

स्वमण्डले भूतलशीतभासानीयन्त एते यदि सूरिशक्राः ।
सुधाशनाम्भोनिधिवल्लभाया भगीरथेनेव पयःप्रवाहाः ॥ १९६ ॥

यदि एते सूरिशक्राः हीरसूरीन्द्राः भूतलशीतभासा साहिना । 'इदं तमुर्वीतलशीतलद्युतिम्' इति नैषधे । स्वमण्डले निजजनपदे आनीयन्ते आकार्यन्ते । केनेव । भगीरथेनेव । यथा सुधाशनानां देवानामम्भोनिधिवल्लभा समुद्रपत्नी नदी सुरसरिद्गङ्गा तस्याः पयःप्रवाहाः जलप्लवाः भगीरथनाम्ना भूमीन्दुना भूपालेन स्वदेशे समानीयन्ते । 'गङ्गां भगीरथेनेव पूर्वेषां पावनक्षमां । इच्छता संततिं तेन न्यस्ता मन्त्रिषु कौशला ॥' इति रघौ । तथा 'गङ्गामिव क्षितितलं रघुवंशदीपः' इति नैषधेऽपि ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ ગંગાનો પ્રવાહ ભગીરથ રાજા પોતાનાં દેશમાં લાવ્યો હતો, તેમ જો આ સૂરીન્દ્રને બાદશાહ દ્વારા આપણા દેશમાં બોલાવાય તો ' ॥ ૧૯૬ ॥

सुधारसं प्रीतिभरेण पायं पायं प्रभोर्दर्शननामधेयम् ।
तदा भजामो वयमप्यमर्त्या इव स्वभावादजरामरत्वम् ॥ १९७ ॥

तदा वयं मेवातमण्डलश्राद्धवर्गा अपि अमर्त्या देवा इव स्वभावात्सहजेनेव अजरामरत्वं जरामरणराहित्यम् । अजरामरभावमित्यर्थः । भजाम आश्रयामः । किं कृत्वा । प्रीतिभरेण प्रेमातिशयेन मनोहार्देन वा प्रभोर्गुरोर्दर्शनमालोकनं तदेव नामधेयमभिधा यस्य । 'नामरूपभागाद्धय ' इति हैमीवृत्तौ । ततो नामधेयरूपधेयमागधेयानि इति प्रयोगाः । तादृशं सुधारसममृतनिस्यन्दं पायं पायं पीत्वा पीत्वा । 'पौनःपुन्ये णमूपदं द्विश्च, पायं पायं भोजं भोजं व्रजति, इति सारस्वतव्याकरणे ।

શ્લોકાર્થ

'તો આપણે પણ નામધેય (જેનું નામ પણ પવિત્ર કરે) એવા આચાર્ય દેવનાં દર્શનરૂપ અમૃતનું પ્રીતિપૂર્વક પાન કરી કરીને દેવોની જેમ અજરામરતા પામીએ !' ॥ ૧૯૭ ॥

पुरो न मे किंचन तेन वृत्तं त्वया गुरूणां प्रतिपाद्यते स्म ।
यतः स्वसद्माभिमुखीमविष्णुमुपेक्षते कः सुरसौरभेयीम् ॥ १९८ ॥

हे स्थानसिंह, तेन कारणेन गुरूणां तव धर्माचार्याणां हीरसूरीणां वृत्तं साध्वाचारादिकमाचरणं मे मत्पुरोऽग्रे त्वया किंचन, किंचिदपि न प्रतिपाद्यते स्म न प्रोक्तम् । युक्तोऽयमर्थः । यतः कारणात् स्वस्यात्मनः गृहस्याभिमुखीभविष्णु सन्मुखं संमुखभवनशीलां मन्दिरे समागच्छन्तीं सुरसौरभेयीं कामधेनुं को जन उपेक्षते । अपि तु न कोऽपि । सर्वोऽप्यायान्तीं समीहते ॥

श्लोकार्थ

"તે માટે હે થાનસિંહ, તારા ધર્માચાર્યનો કંઈપણ સાધ્વાચાર મારી આગળ તેં કહ્યો નથી, પોતાના ઘર–આંગણે આવતી કામધેનુની કોણ ઉપેક્ષા કરે ! બરાબરને ?" ॥ ૧૯૮ ॥

रामाङ्गजो मध्यमलोकपालवक्त्रादिदं वाङ्मयमभ्युदीतम् ।
निपीय भृङ्गो मकरन्दमम्भोरुहादिवामोदभरं बभार ॥ १९९ ॥

स्वर्गपातालयोरपेक्षया मध्यमः अधः पातालमुपरि च स्वर्गः तयोर्मध्यवर्ती मध्येवर्ती मध्येभवो मध्यमस्तादृशो लोको विश्वभुवनं तस्य पालयिता अकब्बरस्तस्य वक्त्राद्वदनादभ्युदीतं प्रकटीभूतं वाङ्मयं वाक्प्रपञ्चम् । वचनरचनामित्यर्थः । 'इतीदृशैस्तं विरचय्य वाङ्मयैः' इति नैषधे । 'एवंविधैः वचःप्रपञ्चैः' इति तद्वृत्तिः । रामाङ्गजः स्थानसिंहो निपीय सादरमाकर्ण्य आमोदभरं प्रमोदातिशयं बभार । क इव । भृङ्ग इव । यथा भ्रमरः अम्भोरुहात् पद्मादुदीतं मकरन्दं निपीयास्वाद्य आमोदभरं परिमलातिरेकप्रमोदाधिक्यं धत्ते ॥ इति स्थानस्य साहेः प्रश्नोत्तरम् ॥

श्लोकार्थ

મધ્યલોકના લોકપાલ જેવા બાદશાહ અકબરનાં આવાં વચન આદરપૂર્વક સાંભળી જેમ ભ્રમર કમલના રસનું પાન કરીને આનંદિત બને તેમ થાનસિંહ અત્યંત આનંદ ધારણ કરનારા બન્યા. ॥ ૧૯૯ ॥

शशंस सभ्यानथ पार्थिवेन्दुरानेतुमेतानिह केन जग्मे ।
तेऽप्यूचुरुर्वीन्द्रमजय्यवीर्यमिवावतीर्णं भुवि कार्तवीर्यम् ॥ २०० ॥

अथ स्थानसिंहस्य कथनानन्तरं पार्थिवेन्दुः राजराजः सभ्यान् स्वसभासदः पुरुषान् प्रति शशंस कथयति स्म । किं शशंस तदेवाह एतान् सूरीन्द्रानिह मत्पार्श्वे आनेतुमाकारयितुं केन जग्मे गतम् । ततः ते सभ्या अपि उर्वीन्द्रं वसुधावासवम् ऊचुर्वभाषिरे । उत्प्रेक्ष्यते भुवि पृथिव्यामवतीर्णमुत्पन्नं तथा अजय्यं परैर्जेतुमशक्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशं कार्तवीर्यं बाहुसहस्रार्जुनमिव अजय्यबलत्वे । 'कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषितमा प्रसादात्' । तस्य सादृश्यं वीर्यातिशयात् ॥

श्लोकार्थ

ત્યાર પછી રાજરાજેશ્વરે સભાજનોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે "આ આચાર્યને મારી પાસે લાવવા માટે કોણ ગયું હતું ?" ત્યારે સભાજનોએ પૃથ્વીપતિને આ પ્રમાણે કહ્યું : "હે સ્વામિન અજેય પરાક્રમવાળા કાર્તિકસ્વામી પૃથ્વી પર ઊતરી આવેલા ન હોય તેવા- ॥ २०० ॥

मौन्दीकमालाविति नामधेयौ निदेशतः शासनहारिणौ वः ।
इतोऽजिहातामिव मूर्तिमन्तौ लेखौ वलेखाविव कामचारौ ॥ २०१ ॥

हे प्रभवः, वो युष्माकं निदेशतः आदेशमङ्गीकृत्य एको मौन्दी अपरः कमाल इति नामधेयावभिधानौ शासनहारिणौ दूतौ यवनमुद्गलजातिषु मध्ये मेवडा इति संज्ञकौ इतो युष्माकं समीपादजिहाताम् गतवन्तावास्ताम् । उत्प्रेक्ष्यते मूर्तिमन्तौ मनुष्यवपुर्भाजौ लेखौ काङ्गलौ स्फुरन्माने इव पुनरुत्प्रेक्ष्यते । मूर्तिमन्तौ लेखौ देवाविव देवा हि न केनचिच्चक्षुषा ईक्ष्यन्ते । अतः पार्थिवशरीरभावत्वाद्विलोचनगोचरौ । किंलक्षणौ । कामं स्वेच्छया अतिशयेन च दिव्या देवगत्या चरणं व्रजनं चारो गमनं ययोस्तौ ॥

શ્લોકાર્થ

"મૌંદી અને કમાલ નામના બે મેવાડી દૂતો આપની આજ્ઞાથી અહિંયાથી સૂરીજીને બોલાવવા માટે ગયા હતા. તે જાણે દેવો જેવા શીઘ્રગતિવાળા મૂર્તિમંત લેખો (કાગળો) ન હોય !" ॥ २०१ ॥

તૈઃ શાસિતુઃ શાસનતઃ પૃથિવ્યા દૂતૌ પુરસ્તાદુપસેદતુસ્તૌ ।
વસુંધરાશેષવિશેષવૃત્તિં ચિદ્ગોચરીકર્તુમિવાસ્ય નેત્રે ॥ ૨૦૨ ॥

તૌ દૂતૌ પુરસ્તાત્સાહેરગ્રે ઉપસેદતુઃ આગતવન્તૌ । કિંભૂતૌ । પૃથિવ્યા ભૂમેઃ શાસિતુઃ પાલયિતુઃ પાતિસાહેઃ શાસનત આદેશાત્તૈઃ સભ્યૈઃ સમાસદ્ભિઃ હૂતાવાકારિતૌ ઉત્પ્રેક્ષ્યતે વસુંધરાયાઃ સમસ્તક્ષિતિમણ્ડલસ્યાશેષાં સમગ્રાં વિશેષવૃત્તિં ન્યાયાન્યાયકારિશિષ્ટાશિષ્ટમિત્રામિત્રસ્વભાવોદન્તસૂચયિત્રીં વાર્તાં ચિદ્ગોચરીકર્તું જ્ઞાનવિષયતાં વિધાતુમ્ । જ્ઞાતુમિત્યર્થઃ । અસ્યાકબ્બરસાહેર્નેત્રે નયને ઇવ । યથા નેત્રાભ્યાં કૃત્વા જનેન સર્વમપ્યાલોક્યતે તથા દૂતાભ્યાં રાજ્ઞા પરમણ્ડલોદન્તાદ્યખિલં વિજ્ઞાયતે । 'ચરલોચના હિ રાજાનઃ' ઇતિ શ્રુતિઃ । યદુક્તમ્ 'ચરૈઃ પશ્યન્તિ રાજાનઃ સુહૃદા વ્યવહારિણઃ । દેવાઃ પશ્યન્તિ જ્ઞાનેન સર્વેઽન્યે ચર્મચક્ષુષા ॥' 'વણિક્પુત્રૈર્મહેશ્વરાઃ' ઇતિ પાઠઃ । અથ વા પ્રતિભાવિષયં વિધાતું ચિચ્છબ્દેન બુદ્ધિરપિ । 'પ્રેક્ષાચિદુપલબ્ધયઃ' ઇતિ હૈમ્યામ્ ॥

શ્લોકાર્થ

રાજાની આજ્ઞાથી સભાજનો વડે બોલાયેલા તે બંને દૂતો બાદશાહની સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા. તે જાણે સમસ્ત પૃથ્વીના વૃત્તાંત જાણવા માટે બાદશાહનાં આ બે નેત્રો ન હોય ! કહ્યું છે કે : " રાજાઓ દૂતો વડે, વ્યાપારીઓ મિત્રો વડે, દેવો જ્ઞાન વડે અને બાકીનાં સર્વ જનો ચર્મ-ચક્ષુઓ વડે જુએ છે." ॥ ૨૦૨ ॥

મુખં મૃગાઙ્કં મિલિતું સ્વબન્ધોર્લબ્ધોદયં વારિરુહે ઇવૈતે ।
પાણી પ્રણીય પ્રણયેન મધ્યેગોધીતિ ધાત્રીશમવોચતાં તૌ ॥ ૨૦૩ ॥

તૌ દૂતૌ ધાત્રીશં સાહિં પ્રતિ ઇત્યમુના પ્રકારેણ અવોચતાં વદતઃ સ્મ । કિં કૃત્વા । પ્રણયેન સ્વસ્વામિત્વાદિસબન્ધસ્નેહેન । ભક્ત્યેત્યર્થઃ । અથ વા આદેશયાચનાર્થમ્ । 'પ્રણયઃ સ્નેહયાચ્ञयોઃ' ઇત્યનેકાર્થઃ । મધ્યેગોધિ ભાલાન્તરાલે પાણી હસ્તૌ પ્રણીય કૃત્વા । લલાટેઽઞ્જલિં વિધાયેત્યર્થઃ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે સ્વસ્યાત્મનો બન્ધોઃ સકાશાલ્લબ્ધઃ સંપ્રાપ્ત ઉદયો યેન । સૂર્યજ્યોતિરધિગત્ય ચન્દ્રોઽભ્યુદયતીતિ કવિસમયઃ । યથા રઘુકાવ્યે 'પુપોષ વૃદ્ધિં હરિદશ્વદીધિતેરનુપ્રવેશાદિવ બાલચન્દ્રમાઃ' ઇતિ । તાદૃશં મુખં મૃગાઙ્કં વદનમેવ ચન્દ્રં મિલિતુમેતે સમાયાતે વારિરુહે પદ્મે ઇવ ॥

શ્લોકાર્થ

તે બંને દૂતો ભક્તિપૂર્વક લલાટ પર અંજલિ કરીને, અર્થાત નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે બોલ્યા, તે જાણે પોતાના બંધુ સૂર્યની પાસેથી જેમનો ઉદય પ્રાપ્ત થયો છે, (સૂર્યની જ્યોતિ પામીને ચંદ્રનો ઉદય થાય છે) એવા મુખરૂપી ચંદ્રને મળવા માટે આવેલા જાણે બે કમલ ન હોય ! ॥ ૨૦૩ ॥

आदिश्यतां देव निदेश्यमित्थं निर्दिश्य तौ संश्रयतः स्म तूष्णीम् ।
धाराधरस्येव ऋतोर्विरामे नभोम्बुपाम्भोदसुहृच्छकुन्तौ ॥ २०४ ॥

हे देव, निदेश्य कथनार्हं वक्तव्यमादिश्यतां प्रसाद्यताम् । इत्यमुना प्रकारेण निर्दिश्य विज्ञाप्य तौ दूतौ तूष्णीं मौनं संश्रयतः भेजाते । काविव । नभोम्बुपाम्भोदसुहृच्छकुन्तौ यथा धाराधरस्य ऋतोर्वर्षाकालस्य विरामे व्यपाये । शरत्समये इत्यर्थः । चातकमयूरविहंगमौ मौनमाश्रयेते ॥

શ્લોકાર્થ

" હે દેવ, આપ આદેશ કરો," આ પ્રમાણે કહીને જેમ શરદકાલમાં ચાતક અને મયૂર પક્ષી મૌન રહે તેમ મૌન રહ્યા. ॥ ૨૦૪ ॥

भूमानिमावित्यवदत्ततोऽमी कथं समीयुः पथि कीदृशाश्च ।
तावप्यवक्तां तमुपागतं स्वर्वलिद्विषो हन्तुमिवाब्जनाभम् ॥ २०५ ॥

ततो दूतोक्तेरनन्तरं भूमानकब्बरसाहिरिमौ दूतौ प्रतीत्यमुना प्रकारेण अवदद्बभाषे । इति किम् । हे मौन्दीकमालौ, अमी सूरयः पथि मार्गे कथं केन प्रकारेण समीयुः समागताः । मुद्गलम्लेच्छजातित्वाज्जैनमार्गानभिज्ञत्वादयं प्रश्नः । च पुनः । कीदृशाः किमाचाराश्च वर्तन्ते । अपि पुनस्तौ दूतौ तं भूपं प्रति अवक्तां कथयतः स्म । तमुत्प्रेक्ष्यते वलिनः पराक्रमचतुरङ्गचक्रादिकं बलं भुजवीर्यं चमूश्च विद्यते येषां ते बलवन्तो ये द्विषो वैरिणः तथा वलिनामा पातालाधिपः सुरासुरसेव्यमानो वदान्यमौलिः । यन्नाम्ना पातालं वलिसद्मेति प्रसिद्धम् । स एव रिपुर्दानवेन्द्रत्वात् तांस्तं वा हन्तुं यमातिथी-

कर्तुं स्वर्गादुपेतं देवलोकादूभूमावागतम् । यदुक्त चम्पूकथायाम् 'कथ च स देशः स्वर्गान्न विशिष्यते । यत्र गृहे गृहे गौर्यः स्त्रियः महेश्वरो लोकः । सश्रीका हरयः' इति । 'गौराङ्ग्यः पार्वती च । महेभ्यः शिवश्च । शोभायुक्ताः हस्तश्च । लक्ष्मीयुक्तः कृष्णः' इति तद्वृत्तिः । अतः स्वर्गस्थत्वम् । अञ्जनाभं नारायणमिव । अञ्जवन्नाभिर्यस्य । पक्षे अब्जं नाभौ यस्येति व्युत्पत्तिमात्रम् । तत्त्वतस्त्वभिधानमेव ॥

શ્લોકાર્થ

બલવાન બલિ નામના દૈત્યને હણવા માટે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વી ઉપર આવેલા જાણે વિષ્ણુ ન હોય તેવા અકબર બાદશાહે દૂતોને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો કે "હે દૂતો, આ આચાર્ય માર્ગમાં કેવી રીતે આવ્યા અને તેઓનો કેવા પ્રકારનો આચાર્ય છે?" ॥ ૨૦૫ ॥

चूर्णैरिव स्वक्रमपद्मपांसुभिः प्राचीनसूरिप्रकरैः प्रतिष्ठिताम् ।
सभाजयन्तः प्रतिमामिव क्ष्मां क्रमाम्बुजाभ्यां पथि संचरन्त्यमी ॥ २०६ ॥

हे देव, अमी सूरयः स्वाभ्यां क्रमाम्बुजाभ्यां पथि चरणकमलाभ्यां मार्गे संचरन्ति सम्यग्रीत्या प्रचलन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—प्रतिमां परमेश्वरमूर्तिमिव क्ष्मां क्षोणीं सभाजयन्तः पूजयन्त इव । सभाजनशब्दः पूजार्थेऽपि । यथा नैषधे 'सभाजन तत्र ससर्ज तेषां समाजने पश्यति विस्मिते सा' इति । 'सभाजनं पूजाम्' इति तद्वृत्तिः । तथा क्रियाकलापेऽपि--'सभाजानार्थे सभाजयति' । प्रतिमां किंभूताम् । प्राचीनसूरिप्रकरैः पूर्वाचार्यनिचयैः स्वक्रमपद्मानामात्मनां पादारविन्दानां पांसुभिः रजोभिः कृत्वा प्रतिष्ठिताम् । उत्प्रेक्ष्यते चूर्णैर्वासयोगैरिव पूज्यतया स्थापिताम् ॥

શ્લોકાર્થ

"હે દેવ, આ આચાર્ય પોતાના ચરણકમલથી માર્ગ પર મંદમંદ ચાલતા હતા. તે જાણે પૂર્વાચાર્યોના સમૂહ વડે પોતાના ચરણકમલની રજરૂપી વાસચૂર્ણ વડે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી એવી પૃથ્વીને પરમેશ્વરની પ્રતિમાની જેમ જાણે પૂજતા ન હોય!" ॥ ૨૦૬ ॥

श्रेणीं सतामिव विमुक्तसमग्रदोषां
वल्भाममी विदधते सकृदेव देव ।
आराधयन्ति विधिवद्विधृतावधाना
योगं विधूतवनिताद्यखिलानुषङ्गम् ॥ २०७ ॥

हे देव, अमी गुरवः सकृदेव एकवारमेव वल्भामाहारं विदधते कुर्वन्ति । किंलक्षणाम् । सतामुत्तमानां श्रेणीमिव । विमुक्तसमग्रदोषां त्यक्ताः सर्वेऽप्याधाकर्मिकाः सप्तचत्वारिंशन्मिता अशनदोषा एतावता नवकोटिभिर्विशुद्धां नवकोटच उच्यन्ते । स्वयं न कुर्वन्ति परैर्न कारयन्ति परं कुर्वन्त नानुमोदयन्ति इति नवकोटयस्ताभिर्निर्दोषां तथा अपगुणाय यातास् । पुनरमी विधूतो दूरं निरस्तो वनिता नारी आदौ यस्य तादृशोऽखिलः समस्तोऽप्यनुषङ्गः सङ्गः परिचयो यत्रैव स्यात्तथा विधिवदागमोक्तेन विधिना योग यमाद्यष्टप्रकारसंगतमवध्यानविशेषं मनोवाक्कायादीनां स्वस्वव्यापारेभ्यो नियमनरूपं वा योगमाराधयन्ति । किंभूता अमी । विधृतं योगे एव निहितम् अथ वा विशेषेण धृत संसारानित्यतायामवधानं ध्यानं मनो वा यैः ॥

श्लोकार्थ

"હે દેવ, આ આચાર્ય સત્પુરુષોની શ્રેણીની જેમ સમગ્રદોષોને ત્યજીને અર્થાત્ નવકોટિ વિશુદ્ધ આહારને એક જ વખત ગ્રહણ કરે છે. વળી સ્ત્રી આદિ સમસ્ત સંગનો જેમા ત્યાગ કરાવેલો છે, તેવા યોગને વિધિપૂર્વક એકાગ્રચિત્તે આરાધે છે." ॥ २०७ ॥

विश्वे वेश्मनि तारमौक्तिकनभश्चन्द्रोदयभ्राजिनि
ज्योतिस्तैलभृतौषधीप्रियतमे स्नेहप्रियोद्भासिनि ।
आश्लिष्योपशमश्रियं निजभुजागण्डोपधानाङ्किते
पर्यङ्के जगतीतले सुखममी भूमीशवच्छेरते ॥ २०८ ॥

हे साहे, अमी सूरयः भूमीशवद्भूपाला इव विश्वे वेश्मनि जगन्नाम्नि निकेतने भुवने एव भवने वा जगतीतले भूमेरुत्सङ्गरूपे पर्यङ्के पल्यङ्के शय्यायामुपशमनाम्नीं श्रियं लक्ष्मीं नामाङ्गनामाश्लिष्य गाढमालिङ्ग्य सुखं निर्भयं मनःस्वास्थ्ययुतं यथा स्यात्तथा

शेरते स्वपन्ति निद्रासुखमनुभवन्ति । पर्यङ्के किंभूते । निजभुजा स्वबाहुरिव गण्डोपधानं गल्लमसूरकं तेनाङ्किते कलिते । किंभूते वेश्मनि । तारास्तारका उपलक्षणात् ग्रहनक्षत्राणि एव मौक्तिकानि यत्र तादृशं नभ आकाशमेव चन्द्रोदय उल्लोचस्तेन भ्राजते इत्येवंशीले । पुनः किंभूते । कान्तिर्ज्योतिरेव तैलं स्नेहस्तेन भृतः पूरितः य औषधीप्रियतमः चन्द्र । 'नवोदयं नाथमिवौषधीनाम्' इति रघौ । स एव स्नेहप्रियः दीपस्तेनोत्प्राबल्येन भासते दीप्यते सहोद्योतेन शालते इत्येवंशीले ॥

શ્લોકાર્થ

"હે દેવ, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ રૂપી જેમાં મૌક્તિકો છે, તેવા આકાશરૂપી ચંદરવાથી શોભતું તેમ જ જ્યોતિરૂપી તેલથી પરિપૂર્ણ એવા ચંદ્રરૂપી દીપક વડે જાજ્વલ્યમાન જગતરૂપી ભુવનમાં પોતાની ભુજારૂપી ઓશિકાવાળા પૃથ્વીરૂપી પલંગમા, ઉપશમ લક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીને આલિંગન કરીને, રાજા સમાન આ આચાર્ય સુખપૂર્વક નિર્ભયતાથી નિદ્રાનો અનુભવ કરે છે." ॥ २०८ ॥

वाह्यावाह्यजिघांसुधातुकतपस्तेजोभिरेभिर्भुवो
जम्भारे गगनाध्वगोगणधरैर्धिक्कारतां लम्भितः ।
शत्रून्प्रत्यपकर्तुमम्बुधिशयं संशीलतीवानिशं
यायादेष कुतः सरस्वति न चेदेणाङ्कयोषामुखे ॥ २०९ ॥

हे भुवो जम्भारे क्षोणीन्द्र, एभिर्गणधरैर्हीरविजयसूरिभिर्बाह्या वहिर्भवाः कुदृक्प्रमुखाः अबाह्या अन्तरङ्गा· रागद्वेषकषायादयो जिघांसवो द्वेषिणस्तेषां घातुकानि हिंसनशीलानि यानि षष्ठाष्टमादिविकृष्टतपांसि तेषां तेजांसि प्रतापास्तैः साधनैः कृत्वा । तेजःशब्देन प्रतापोऽप्युच्यते ॥ यथा नैषधे 'एतस्योत्तरमधः नः समजनि उत्तेजसां लङ्घने' इति । 'तत्र प्रतापानामतिक्रमणे' इति तद्वृत्तिः । धिक्कारतां परामवभाव लम्भितः प्रापितः सन् गगनाध्वगः सूर्यं । उत्प्रेक्ष्यते शत्रून् सूरिप्रतापरूपान्निजविजयित्वात् स्ववैरिणः प्रत्यपकर्तुं परामवं विधातुमम्बुधिशयं समुद्रशो(शयि)तार विष्णुमनिशं निरन्तरं शीलतीव सेवते इव । य· शत्रुभूय परं परामवति स तेन दैत्य एवोच्यते । ततो विष्णोर्दैत्यनिषूदनत्वेन तत्सेवनं युक्तमेव । एवं चेन्न तर्हि एष भानुरेणाङ्कस्य चन्द्रस्य योषा कान्ता रात्रिस्तस्या मुखे प्रारम्भे संध्यासमये । 'रजनी वसतिश्यामा वासतेयी तमस्विनी । उषा दोषेन्दुकान्ता' इति, तथा 'प्रदोषो यामिनीमुखम्' इति हैम्याम् । सरस्वति समुद्रे कुतः कारणाद्यायाद्गच्छेत् । तत्र गमनकारणं तु दैत्यारिसेवनैव ॥

શ્લોકાર્થ

"હે પૃથ્વીપતિ, આ આચાર્ય વડે બાહ્ય અને અભ્યંતર શત્રુઓનો નાશ કરવા માટે કરાતા તપરૂપી પ્રતાપ વડે પરાભવ પામેલો સૂર્ય, આચાર્યના પ્રતાપરૂપ પોતાના શત્રુનો પરાભવ કરવા માટે જ જાણે નિરંતર આકાશની ઉપાસના કરતો ન હોય ! (જે શત્રુ થઈને પરનો પરાભવ કરે તે તેનો દૈત્ય કહેવાય છે, તેથી દૈત્યના નાશ કરનારને વિષ્ણુની સેવા ઉચિત જ છે, આકાશને વિષ્ણુપદ કહેવાય છે) જો એમ ના હોય તો ચંદ્રની પ્રિયા રાત્રિના પ્રારંભમાં સૂર્ય સમુદ્રમાં કયા કારણથી જાય ?" ॥ ૨૦૯ ॥

कामचापभ्रुवः स्फारशृङ्गारिणी कुम्भिकुम्भप्रगल्भस्तनीः स्रग्विणीः ।
स्वर्वशाः किं प्रणश्यत्पृषच्चक्षुषः सुभ्रुवोऽमी तृणं मन्यते क्ष्मापते ॥ २१० ॥

हे क्ष्मापते भूमीनायक, अमी सूरयः सुभ्रुवो नारीस्तृणं मन्यते तृणप्राया गणयन्ति जानन्ति । किंभूताः सुभ्रुवः । कामस्य मदनस्य चापः कोदण्डः तद्वद्भ्रुवो यासाम् । पुनः किंभूताः । स्फारो विश्वचेतश्चमत्कारकारी मनोहारी च शृङ्गारो वस्त्राभरणाद्याडम्बरोऽस्ति आसाम् । पुनः किंभूताः । कुम्भिनां गजेन्द्राणां कुम्भौ शिरसः पिण्डौ तद्वत् प्रगल्भौ तुङ्गौ पीनौ च स्तनौ कुचौ यासाम् । पुनः किंभूताः । स्रजः स्वर्णरत्नमुक्तादीनां रक्तकुसुमादीनां मालाः सन्त्यासाम् । 'अस्मायामेधास्रग्भ्योऽस्त्यर्थे विनिर्वक्तव्यः' इति सारस्वते । पुनः किंभूताः । प्रणश्यन्तो भयपलायमाना ये पृषतो मृगविशेषाः तेषां चञ्चललोचने इव चक्षुषी यासाम् । उत्प्रेक्ष्यते किं साक्षात्स्वर्वशा अप्सरस इव । सुराङ्गनासदृशा अपि वशा पते तृणाय मन्यन्ते । व्यञ्जनान्तोऽपि पृषच्छब्दो मृगवाची दृश्यते । यथा नैषधे—'पृषत्किशोरी कुरुतामसंगतम्' इति ॥

શ્લોકાર્થ

"હે સ્વામિન્ ! આ આચાર્ય જગતની સ્ત્રીઓને તૃણપ્રાયઃ ગણે છે. કામદેવના ધનુષ્ય સમાન ભ્રમરોવાળી વિશ્વના ચિત્તને ચમત્કાર પામડનાર શૃંગારવાળી, હસ્તિના ગંડસ્થલ સમાન પુષ્ટ અને ઉન્નત બે સ્તનવાળી, સુવર્ણ, રત્ન અને મુક્તાહારની માલાઓવાળી, ભયાતુર બનેલા હરિણની સમાન ચપલ નેત્રોવાળી જાણે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ ન હોય તેવી સ્ત્રીઓને પણ તૃણપ્રાયઃ ગણે છે !" ॥ ૨૧૦ ॥

વિરાગે નાનુરાગે ન તોષે દોષે ન ભૂવિભો ।
મુક્તૌ ન સુભ્રુવાં મુક્તૌ ચેતશ્ચિન્વન્ત્યમી ક્વચિત્ ॥ ૨૧૧ ॥

હે ભૂવિભો, અમી સૂરયઃ વિરાગે વૈરાગ્યે સર્વસંસારાસારતાપરિજ્ઞાનાદનિત્યભાવનાયાં ચેતઃ સ્વં મનશ્ચિન્વન્તિ પુષ્ટં કુર્વન્તિ, પરં નાનુરાગે ક્વચિત્કુત્રાપ્યવસ્થાયાં ન પુનઃ પુત્રકલત્રમિત્રદ્રવિણાદ્યનુરક્તૌ આજન્મ યાવદ્વૈરાગ્યરઙ્ગતરઙ્ગિતમાનસા એવ વર્તન્તે । તોષે નિર્લોભત્તાલક્ષણે સંતોષે । 'સંનિધૌ નિધયસ્તસ્ય કામગવ્યનુગામિની । અમરાઃ કિંકરાયન્તે સંતોષો યસ્ય ભૂષણમ્ ॥' ઇત્યુક્તેઃ સ્વાસ્થ્યે ચેતશ્ચિન્વન્તિ, ન પુનઃ ક્વચિત્કસ્મિન્નપિ દોષે અપગુણે રાગદ્વેષકષાયાદૌ ચ । પુનર્મુક્તૌ કદા અનાદિસંસારપરમ્પરાલતાં મૂલાદુચ્છિદ્ય મોક્ષે યાસ્યામ ઇત્યાશયે, ન પુનઃ ક્વચિદ્દેવનરાદિકાનાં કલત્રાણાં મુક્તૌ ભોગે વિલાસે રાજ્યાદિસુખલીલામુક્તૌ વા । 'જિનેતિ જિનભદ્રેતિ વા સ્મરન્ । નરો ન લુપ્યતે પાપે ર્ભુક્તિં મુક્તિં ચ વિન્દતિ ॥' ઇતિ જિનકવચનસ્તોત્રે । ચેતશ્ચિન્વન્તિ ॥

શ્લોકાર્થ

"હે નાથ, આ આચાર્યનું મન વિરાગમાં પુષ્ટ છે, પરંતુ અનુરાગમાં નિર્બલ છે, વળી સંતોષમા પુષ્ટ અને દોષોમાં નિર્બલ છે, તેમ જ મુક્તિમાં રમે છે. પરંતુ સ્ત્રી આદિના ભોગમા રમતું નથી–" ॥ ૨૧૧ ॥

ભૂલોકે ભોગિલોકે ચ સ્વર્લોકે સ ન કશ્ચન ।
આવાભ્યામુપમીયેત યોગિનાં મૌલિનામુના ॥ ૨૧૨ ॥

હે પ્રભો, ભૂલોકે નિખિલવિપુલામણ્ડલે ચ પુનર્ભોગિનાં ભુજંગમાનાં લોકે ભુવને પાતાલે ચ પુનઃ સ્વર્લોકે દેવમન્દિરે કશ્ચન કોઽપિ સ વશીન્દ્રો નાસ્તિ યો યોગીન્દ્ર. યોગિનામષ્ટાઙ્ગયોગભાજાં મનોવાક્કાયયોગવતાં વા મધ્યે મૌલિના મુકુટેન શેખરેણામુના સમમાવાભ્યામુપમીયેત ઉપમાનીક્રિયેત ॥

શ્લોકાર્થ

" હે સ્વામિન્, ભૂલોક, પાતાલલોક કે સ્વર્ગલોકમાં એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી કે જેમની સાથે યોગીઓના મુગટ સમાન એવા આ આચાર્યની સરખામણી અમે કરી શકીએ." ॥ ૨૧૨ ॥

નમશ્ચિકીર્ષયામીષાં તીર્થાનામિવ સર્વતઃ ।
[1]પરોલક્ષા મૃગાક્ષીભિઃ સમમાયાન્તિ માનવાઃ ॥ ૨૧૩ ॥

હે પ્રભો, શત્રુંજયયોજ્જયન્તગઙ્ગાપ્રયાગાદિતીર્થાનામિવામીષાં સૂરીણાં નમશ્ચિકીર્ષયા નમસ્કર્તુમિચ્છયા સર્વતઃ સર્વાભ્યો દિગ્ભ્યઃ મૃગાક્ષીભિઃ સ્વસ્વસ્ત્રીભિઃ સમં સાર્ધં લક્ષાત્પરે [1]પરોલક્ષાઃ સહસ્રશઃ માનવાઃ સમાયાન્તિ સમાગચ્છન્તિ ॥

શ્લોકાર્થ

" હે પ્રભો, શત્રુંજય, ગીરનાર, પ્રયાગ આદિ તીર્થોની જેમ આ આચાર્યને નમસ્કાર કરવા માટે ચારે તરફથી પોતપોતાની સ્ત્રીઓ સાથે લાખો માણસો આવે છે." ॥ ૨૧૩ ॥

દૂતાસ્યપદ્મહ્રદનિર્ગતેતિ વ્રતીશિતુઃ કીર્તિસુરસ્રવન્તી ।
કૂલંકષાનામિવ કામુકેન મહીમઘોના હૃદયે ન્યધાયિ ॥ ૨૧૪ ॥

ઇતિ પૂર્વવ્યાવર્ણિતસ્વરૂપયોર્દૂતયોઃ સંદેશહારિણોરાસ્યં વદનમેવ પદ્મહ્રદઃ ક્ષુલ્લહિમવચ્છિખરિમધ્યગતસહસ્રયોજનવિષ્કમ્ભપઞ્ચશતયોજનાયામો લક્ષ્મીદેવતાનિવાસસ્થાનં પદ્માનામાહ્વદો હ્રદસ્તસ્માન્નિર્ગતા પ્રવર્તિતા યા વ્રતીશિતુર્હીરવિજયસૂરેઃ કીર્તિરેવાતિવિશદત્વાત સુરસ્રવન્તી દેવનદી ગઙ્ગા સા કૂલંકષાનાં સર્વસરિતાં કામુકેન અભિલાષુકેણ ભર્ત્રા ઇવ

૧ નવમસર્ગીય ૧૨૩ સંખ્યાકશ્લોકટિપ્પણિવત્ 'પરસ્લક્ષા' ઇતિ ભવેત્, 'પૃષોદરાદિત્વાત્' યથાન્યાસમેવાસ્તુ વા.

समुद्रेणेव महीमघोना वसुधावासवेन अकब्बरसाहिना हृदय मनो वक्षश्च तस्मिन् समुद्रेण वक्षसि साहिना च स्वमनसि न्यधायि स्थापिता ॥ अवधारितेत्यर्थः ॥ इति मौन्दीकमालमेवाडावर्णितसूरिगुणाः ॥

શ્લોકાર્થ

પૂર્વોક્ત પ્રકારની દૂતોનાં મુખરૂપી પદ્મ સરોવરમાંથી નીકળેલી હીરવિજય સૂરીજીની કીર્તિરૂપી ગંગાને નદીઓના પતિ સમુદ્રની જેમ રાજા વડે હૃદયમાં સ્થાપન કરાઈ. ॥ ૨૧૪ ॥

येनाकरा रोहणवन्मणीनाममी गुणानां गणिरोहिणीशाः ।
हूतास्ततोऽस्माभिरिहेत्युदित्वा न्यवीवृतन्नीरधिनेमिनाथः ॥ २१५ ॥

हे दूतौ, येन कारणेन अमी साङ्गप्रवचनाधीतिष्वनूचानेषु गणिषु रोहिणीशाश्चन्द्राः सूरीन्द्राः गुणानां शमदमसंयमादीनामाकराः खनयः सन्ति । किंवत् । रोहणवद्रत्नाचल इव । यथा रोहणनामा पर्वतो मणीनामनेकेषां रत्नानामुत्पत्तिस्थानम् । ततः कारणादमी अस्माभिरिह मेवातमण्डले फतेपुरे अस्मत्समीपे वा आहूता आकारिता नीरधिनेमेः पृथिव्या नाथः स्वामी पातिसाहिः इत्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा न्यवीवृतत् निवर्ततो मौनमाश्रितवान् ॥ इति दूतौ प्रति साहेः सूरेराकारणागमनहेतूक्तिः ॥

શ્લોકાર્થ

" હે દૂતો, ગણિઓમાં ચંદ્ર સમાન આ આચાર્ય, જેમ રોહણાચલ રત્નોની ખાણ કહેવાય છે, તેમ શમદમાદિ ગુણોની ખાણરૂપ છે, તે માટે જ તમારા વડે અમારી પાસે બોલાવ્યા છે" આ પ્રમાણે કહીને બાદશાહ વિરામ પામ્યા. ॥ ૨૧૫ ॥

द्वाराणीव महानन्दनगर्याः साधुसिन्धुराः ।
कानि वः सन्ति तीर्थानि नृपः पप्रच्छ तानिति ॥ २१६ ॥

नृपोऽकब्बरसाहिः सूरीन् इत्यमुना प्रकारेण पप्रच्छ प्रश्नयामास । इति किम् । हे साधुसिन्धुराः, वो युष्माकं कानि किंनामानि तीर्थानि सन्ति वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते महानन्दनगर्याः सिद्धिपुर्याः द्वाराणि गोपुराणि प्रतोल्य इव ॥

श्लोकार्थ

રાજાએ સૂરિજીને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો: "હે સાધુસિંધુર, મુક્તિપુરીનાં, દ્વારરૂપ તમારાં તીર્થો ક્યાં ક્યાં છે?" ॥ २१६ ॥

पतिर्यतीनां जगदुत्तमाङ्गोत्तंसायमानक्रमपद्मयुग्मः ।
अर्थेन काव्यं कवितेव वक्त्रं संयोजयामास स भाषितेन ॥ २१७ ॥

यतीनां पतिर्हीरसूरिर्भाषितेन वचसा साकं वक्त्रं मुखं संयोजयामास युनक्ति स्म संगमयति । क इव । कवितेव । यथा काव्यकर्ता अर्थेन समं काव्यं योजयति । 'भवद्वृत्तं श्रोतुर्मदुपहितकण्ठस्य कवितुः' इति नैषधे कवितृशब्दः कवेर्नामापरपर्यायः । किंभूतः सूरिः । जगतां जगज्जनानामुत्तमाङ्गानि शिरांसि तेषूत्तंसायमानं शेखरायमाणं क्रमौ चरणावेव पद्मौ कमलौ द्वावपि पुंनपुंसकलिङ्गयोर्युग्मं युगलं यस्य ॥

श्लोकार्थ

જેમ કાવ્યકર્તા કવિ અર્થની સાથે કાવ્યની યોજના કરે, તેમ જગજ્જનોનાં મસ્તકો ઉપર મુગટ રૂપે રહેલું છે, ચરણ કમલનું યુગલ જેઓનું તેવા આચાર્ય દેવે ભાષાની સાથે મુખને યોજયું, અર્થાત્ તેઓ બોલ્યા : ॥ २१७ ॥

अथ सूरिः साहिपुरः कानिचित्तीर्थानि कथयति

राजन्यत्र पतिंवरेव वृणुते कैवल्यलक्ष्मीः स्वयं
संघाखण्डलमूर्ध्नि वर्षति पयोऽब्दालीव राजादनी ।
यस्मिन्पङ्क इव प्रयाति वृजिनं मार्तण्डकुण्डाम्भसा
तत्तीर्थं विमलाचलो विजयते सौराष्ट्रचूडामणिः ॥ २१८ ॥

हे राजन् पातिसाहे, जगत्त्रयीप्रसिद्धं पापापायव्यपायक्षेत्र विमल इति नामाचलः पर्वतः विमलाचलोऽधुना शत्रुंजय इति नाम तीर्थं विजयते सर्वोत्कृष्टत्वेन वर्तते। किंभूतः। सौराष्ट्राणां यात्रागतशत्रुंजयोज्जयन्तपर्वतरूपतीर्थद्वयविलोकनात्प्रमुदितभरतचक्रवर्तिप्रदत्तदेवदेशाभिधानानां चूडामणिः शिखामणिसदृशः इव। तत्किम्। यत्र विमलाचले पतिंवरा स्वयंवरा कन्येव कैवल्यलक्ष्मीः मुक्तिश्रीः स्वयमात्मनैव वृणुते वरयति। पुनर्यत्र राजादनी प्रियालद्रुमः। 'नवनवतिपूर्ववारान्यस्मिन्नमवासरद्युगादिजिनः। राजादनीतरुतले विमलगिरिरयं जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वाचार्यकृतशत्रुंजयस्तुतौ। अब्दालीव कादम्बिनीव संघस्य श्राद्धवर्गस्याखण्डल इन्द्रः संघपतिस्तस्य मूर्ध्नि मस्तकोपरि पयो दुग्धं पानीयं च वर्षति। पुनर्यस्मिन्विमलाचले मार्तण्डकुण्डाम्भसा सूर्यकुण्डजलेन पङ्कः कर्दम इव वृजिनं पापं प्रयाति दूरे गच्छति ॥

श्लोकार्थ

"હે રાજન્, સૌરાષ્ટ્ર દેશમા ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવું 'વિમલાચલ' નામનું તીર્થમાં જયવંતુ વર્તે છે. કે જે તીર્થમા મુક્તિરૂપી કન્યા સ્વયંવરની જેમ આવીને ભવિજીવોને સ્વયં વરે છે વળી ત્યાં રાયણના વૃક્ષની નીચે નવ્વાણુ પૂર્વવાર યુગાદિદેવ પધાર્યા હતા : તે રાયણ વૃક્ષનું દૂધ મધની ધારાની જેમ સંઘપતિનાં મસ્તક ઉપર વરસે છે. તેમજ શત્રુંજય ઉપર રહેલા સૂર્યકુંડનું જલ ભવિજીવોના પાપમલને દૂર કરે છે." ॥ ૨૧૮ ॥

आस्तेऽभ्रंलिहरैवताद्रिरपरः स्वस्याः पवित्रीकृते
जाने सानुनिभेन सप्तजगतीयं सेवतेऽनिशम्।
शंभोश्चन्द्रकलेव मूर्धनि पुनर्भाति स्म यस्याम्बिका
यत्रिगन्नेमिजिनस्तथा गजपदं कुण्डं पुनीते जगत् ॥ २१९ ॥

हे नृप, अपरोऽन्यः अभ्रंलिहः अम्बरचुम्बी रैवत इति नामा अद्रिः पर्वत आस्ते अहमेवं जाने अवगच्छामि। सप्तजगती सप्तसंख्यया युक्ता जगती। सप्त भुवनानीत्यर्थः। 'त्रिजगतीं पुनती कविसेविता' इति ऋषभनप्रस्तवे। यथा त्रिजगती स्वस्या आत्मनं पवित्रीकृते

पावनीकरणाय सानुनिभेन सप्तशिखरकपटेन अहर्निशं दिवारात्रौ यं गिरिनारगिरिं सेवते भजतीव । पुनर्यस्य रैवताद्रेर्मूर्धनि शिरसि शिखरे अम्बिका श्रीनेमिनाथशासनाधिष्ठायिका देवता भाति स्म शुशुभे । केव । चन्द्रकलेव । यथा शंभोरीश्वरस्य मूर्ध्नि मस्तके शशिकला भाति । पुनर्यस्मिन् गिरौ नेमिनामा जिनो द्वाविंशतितमस्तीर्थनाथोऽधिपतिः श्रीनेमिनाथस्तथा गजपदं श्रीनेमिनाथवन्दनागतसौधर्मेन्द्रेण निजगजरत्नैरावणहस्तिपार्श्वप्रदापितपदातिभारपूर्वकं कारितं सर्वतीर्थावतारं गजपदं नाम कुण्डं प्रसिद्धं जगद्विश्वत्रयमपि पुनीते पवित्रीकरोति । यदुक्तं नगरपुराणे 'दृष्ट्वा शत्रुंजयं तीर्थं स्पृष्ट्वा रैवतकाचलम् । स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ॥' इति ॥

શ્લોકાર્થ

"હે રાજન્, બીજું ગગનચુંબી રૈવતાચલ નામનું તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે. જાણે સાત જગત પોતાના આત્માને પવિત્ર કરવા માટે સાત શિખરનાં બહાને આ રૈવતાચલની નિરંતર સેવા કરતા ન હોય ! વળી જેમ શંભુના મસ્તક ઉપર ચંદ્રકલા શોભે તેમ ગીરનાર પર્વત ઉપર ભગવાન નેમિનાથની અધિષ્ઠાયિકા શાસનદેવી અંબિકા શોભે છે. રૈવતાચલ ઉપર બાવીશમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથ ભગવાન અને ગજપદ કુંડ (ભગવાન નેમિનાથને વંદન કરવા માટે આવેલા સૌધર્મેંદ્રના ગજરત્ન ઐરાવણ હાથીનો પગ ભારપૂર્વક મૂકવાથી સર્વતીર્થાવતાર રૂપ 'ગજપદકુંડ' નામ પ્રસિદ્ધ થયું. તે ત્રણે જગતને પવિત્ર કરે છે. કહ્યું છે કે 'શત્રુંજય તીર્થને જોઈને, રૈવતાચલને સ્પર્શીને અને ગજપદકુંડમાં સ્નાન કરીને પુનર્જન્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અર્થાત્ જન્મમરણ દૂર થાય છે." ॥ ૨૧૯ ॥

अस्त्यद्रिप्रभुनन्दनोऽर्बुदगिरिर्येरिगान्वसत्यात्मना
स्थाणुक्षोणिभृतीव कल्पितशिवाश्लेषो वृषाङ्कः प्रभुः ।
निर्जेतुं दशमौलिवत्क्षितिभृतः किं सांयुगीनान्भुजा-
न्स्तूपान्विंशतिरर्हतां वहति यः संमेतभूभृत्परः ॥ २२० ॥

हे नृप साहे, परः अर्बुदनामा गिरिः अस्ति तीर्थत्वेन प्रसिद्धो विद्यते । किंभूतः । अद्रिप्रभोर्हिमाचलस्य । 'हिमालयो नाम नगाधिराजः' इति कुमारसंभवे । पर्वतानां

पतिस्तस्य नन्दनस्तनयः । 'गौरीगुरुस्वशुरभूधरसंभवोऽयमरत्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य' इति वस्तुपालवसतिप्रशस्तौ अर्बुदाचले एव । यस्मिन्नर्बुदगिरौ वृषाङ्कः प्रभुः ऋषभदेवः स्वामी स्वयमात्मना वसति । पूर्वं तु भरतादिसंघपतिभिः स्वस्वोद्धारकरणसमये ऋषभादितीर्थकृत्प्रतिमाः स्थापिताः अभूवन्, परमिदानींतनसमये पञ्चमे अरके विमलमन्त्रिणा सर्वप्रासादनिर्मापणात्पूर्वं स्वकारितविमलवसतौ ऋषभस्वामी वर्तते । कस्मिन्निव । स्थाणुक्षोणिभृतीव । यथा अष्टापदपर्वते सतीष्वपि त्रयोविंशतितीर्थकृत्प्रतिमासु भरतकारितत्वात्स्वतातत्वाच्च मुख्यतया ऋषभदेव एव स्वामी । अथ च वृषाङ्कः शंभुरचलेश्वरो यत्र परशासनदेवो विद्यते । सोऽपि कस्मिन्निव स्थाणुक्षोणिभृतीव । यथा कैलासेऽपि परशासनरीत्या ईश्वरो विद्यते । किंभूतौ द्वावपि । वृषो वृषभोऽङ्को वामोरूचिह्नं यस्य । शंभोर्वाहनत्वे यस्य । 'रुद्रोङ्गीशो वामदेवो वृषाङ्कः' इति हैम्याम् । पुनः किंभूतौ । प्रभुः स्वामी सर्वादिभूतत्वात्प्रथमराजत्वात्सर्वसृष्टिकारणत्वाच्च शंभुरपि प्रभुः समर्थः सृष्टिसंहरणकारकत्वात् विश्वं ब्रह्मरूपेण सृजति विष्णुरूपेण पालयति शिवरूपेण संहरति । अत एवोक्तम्—'एकमूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । समप्रसर्गनिर्माणपालनक्षयकारिणः ॥' इति । तथा नैषधेऽप्युक्तम् 'क्षये जगज्जीवपिबं शिव वदन्' इति । पुनः किंभूतौ । कल्पितः कृतः शिवस्य मुक्तिलक्ष्म्याः शिवायाः पार्वत्या आश्लेष आलिङ्गनं येन । किंच नहि गुणरूपाया मुक्तेराश्लेषो युज्यते, परमेतत्तु कविसमयानुसारि वचः 'नभःपरीरम्भणलोलुभेन' इत्यादिवत्तार्किकमतात्प्रवीनां समयो धर्मश्च पृथगेवेति नात्र वितर्कः । पार्वत्याः परीरम्भस्तु पतित्वादर्धाङ्गत्वाच्च युक्त एव परोऽन्यः स विंशतितीर्थकृतां निर्वाणकल्याणकत्वेन विख्यातः संमेतनामा भूभृत् शैलोऽस्ति । स कः संमेताचलः । अर्हतां जिनेन्द्राणाम् अजित-शंभव-अभिनन्दन-सुमति-पद्मप्रभ-सुपार्श्व-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयांस-विमल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कुन्थि-मल्लि-मुनिसुव्रत-शान्ति--नेमि-पार्श्वजिनचन्द्राणां विंशतिर्विंशतिसंख्याकान् स्तूपान् स्थूलस्तम्भाकृतिविशेषान्वहति बिभर्ति । यत्र तीर्थकृतां चित्यायां शरीरसंस्कारो भवति तत्रेन्द्राः स्तूपान्कारयन्तीति स्थितिः। तत्रोत्प्रेक्ष्यते क्षितिभृतः श्रिया स्वस्पर्धिनं सर्वपर्वतान् नृपांश्च निर्जेतुं पराभवितुं दशमौलिवद्रावण इव । सांयुगे संग्रामे साधवः सांयुगीनास्तान् रणधुरीणान् संग्रामशौण्डान् विंशतिर्भुजान्बाहूनिव बिभर्ति । जैत्रराजस्यापि परराजजेतृत्वं युक्तमेव । 'करशाखाः श्रीमतुर्विंशोपकाः सकलजननखाङ्गुल्यः । दशकंधरनेत्रभुजाः संख्यया विंशतिर्वाच्याः' । इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

શ્લોકાર્થ

"વળી હે રાજન્, અર્બુદગિરિ નામનું એક ત્રીજુ તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે. જે અર્બુદગિરિ ઉપર પૂર્વે ભરત આદિ સંઘપતિઓએ પોતપોતાના ઉદ્ધાર માટે ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકર ભગવંતોની પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરી હતી, પરંતુ આ પંચમકાલમાં તે

વિમલસા નામના મંત્રીએ બંધાવેલા જિનપ્રાસાદમાં શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી રહેલા છે. (જેમ અષ્ટાપદ ઉપર ત્રેવીશ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ હોવા છતાં પણ ભરત ચક્રવર્તીએ સ્થાપન કરેલી પોતાના પિતાશ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની મુખ્યતા છે, તેમ બીજી પ્રતિમાઓ હોવા છતાં પણ શ્રી ઋષભદેવની મુખ્યતા છે.) વળી, જેમ પાર્વતીનાં આલિંગનથી યુક્ત અને વૃષભના વાહનવાળા ઈશ્વર જેમ કૈલાસ પર્વત ઉપર છે, તેમ મુક્તિરૂપી સ્ત્રી વડે આશ્લિષ્ટ અને વૃષભના ચિહ્નવાળા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી અર્બુદાચલ ઉપર જયવંતા વર્તે છે.

વળી વીસ તીર્થંકર ભગવંતના નિર્વાણ કલ્યાણક વડે પ્રસિદ્ધ એવું **સમેતશિખર** નામનું તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે. જેમાં અજિત, સંભવ, અભિનંદન, સુમતિ, પદ્મપ્રભ, સુપાર્શ્વ, ચંદ્રપ્રભ, સુવિધિ, શીતલ, શ્રેયાંસ, વિમલ, અનંત, ધર્મનાથ, શાંતિ, કુંથુ, અમરનાથ, મલ્લિ, મુનિસુવ્રત, નમિનાથ અને પાર્શ્વનાથ–આ વીસ તીર્થંકર ભગવંતનાં શરીરના અગ્નિ સંસ્કાર કરવાના સ્થાને ઇંદ્રોએ ૨૦ સ્તૂપો સ્થાપન કરેલા છે: તે જાણે રાગદ્વેષાદિ અંતરંગ શત્રુઓ સાથેના સંગ્રામમાં દશમુખ રાવણની જેમ શૂરવીર એવી વીસ ભુજાઓ ધારણ કરવામાં આવેલી ન હોય!" ॥ ૨૨૦ ॥

यो लक्ष्म्येव जिताः कुलावनिभृतः सोपानकायाश्रिताः
जह्नुर्यत्परिखीचकार खधुनीं सोऽष्टापदः पर्वतः ।
तेजः सर्वसुपर्वणां परिभवन्भानुर्ग्रहाणां यथा
नाथो यत्र फणिध्वजः समभवत्काशीति तीर्थं पुनः ॥ २२१ ॥

स ईश्वरवैश्रवणनिवासतया प्रथितः अष्टापदनामा पर्वतः स्फटिकाचलाख्यस्तीर्थं मुक्तिक्षेत्र योऽष्टापदे स्वशक्त्यारुह्य देवान्वदते स च तद्भव एव मोक्षं गन्तेति कृत्वा सिद्धिस्थान वर्तते । स कः । लक्ष्म्या निधिपतिनिवासित्वान्निधिश्रिया रजतस्फटिकमयत्वेन गौरिमशोभया वा जिताः पराभूताः सन्तोऽष्टसंख्याकाः कुलावनिभृत. हिमाद्रि क्रौञ्च–मलय–मन्दर–विन्ध्य–माल्यवत्–सह्य–इन्द्रकीलाख्याः कुलपर्वताः सोपानान्यारोहणान्येव काया' शरीराणि येषां तादृशा ये अष्टापदाद्रिश्रिता आगत्य सेवन्ते इव । पुनर्जह्नुनामा नृपः खधुनीं गङ्गां परिखीचकार यत्परित' खानिकां कुरुते स्म । श्रूयते हि पुरा श्रीमदजिततीर्थकृत्पितृव्यजभ्रातुः सगरचक्रिणो जह्नुप्रमुखैः षष्टिसहस्रसंख्यैः पुत्रैः पुत्रप्रेम्णा च पितृप्रदत्तस्त्रीरत्नवर्जत्रयोदशरत्नैः सम यात्रार्थमागतैरष्टापदपर्वते निजपूर्वजमर-

तकारितसिंहनिषद्याः प्रासादे चतुर्विंशतिजिनान्नमस्कृत्य प्रमुदितैः पतितप्रायसोपाननि सज्जीकृत्य तद्रक्षाकृते पूर्वं पर्वतपरितो दण्डरत्नेन सहस्रयोजनो द्वेधा परिखा कृता पुनर्दण्डरत्नानीतमन्दाकिनीपयःप्रवाहेण पूरिता च-इति पुरातनी वृत्तिः । विशेषविस्तरस्तु शत्रुंजयमाहात्म्यादिभ्यो ग्रन्थेभ्योऽवसेयः इति । पुनः काशी वाराणसी इति नाम्ना तीर्थं वर्तते । परशासने तु 'वाराणसीमरणान्मुक्तिः' इति श्रूयते । यत्र काश्यां फणी नागराजो ध्वजश्चिह्नं यस्य स नाथो योगक्षेमकरः स्वामी । अलब्धस्य लब्धियोगः, लब्धस्य परिपालनं क्षेमः, तयोः कर्ता । श्रीपार्श्वनाथ इत्यर्थः । समभवत्समुत्पन्नः । किं कुर्वन् । सर्वसुपर्वणां लौकिकानां हरिहरयक्षादीनां समस्तानां देवानां तेजः प्रतापं परिभवन् अपहरन् तिरस्कुर्वन् वा । क इव । भानुरिव । अत्र यथा इवार्थे । यथा भास्वान् सर्वेषां ग्रहाणामुपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रतारकचन्द्राणां तेजो ज्योतिरपहरति जग्रे ज्योतिः संजातः ॥

શ્લોકાર્થ

"જે કોઈ મનુષ્ય પોતાની શક્તિથી અષ્ટાપદ નામના પર્વત પર ચઢીને ત્યાં રહેલાં જિનબિંબોને જુહારે તે મનુષ્ય તે જ ભવમાં મોક્ષગતિને પામે"-આવું સિદ્ધિના સ્થાનરૂપ અષ્ટાપદ તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે. તે અષ્ટાપદ પર્વત વડે પરાભવ પામેલા---હિમાચલ, ક્રૌંચ, મલય, મંદર, વિન્ધ્ય, માલ્યવંત, સહ્ય અને ઇંદ્રકીલ એ આઠ કુલ પર્વતો, તે જાણે અષ્ઠાપદના આઠ સોપાન (પગથિયાં) રૂપે રહીને તેની સેવા કરતા ન હોય!"

"પૂર્વે શ્રી અજિતનાથ તીર્થંકરના કાકાના પુત્ર (ભાઈ) સગર ચક્રવર્તીએ પ્રેમપૂર્વક આપેલા એક સ્રીરત્ન સિવાયનાં બાકીનાં ચક્રવર્તીનાં તેર રત્નોની સાથે સગરચક્રીના જહ્નુ આદિ સાઠ હજાર પુત્રો યાત્રાર્થે આવેલા, અષ્ટાપદ ઉપર પોતાના પૂર્વજ ભરતચક્રવર્તીએ નિર્માણ કરેલા સિંહનિષદ્યા નામના જિન પ્રાસાદમા ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતની પ્રતિમાને નમસ્કાર કરીને તીર્થની રક્ષા માટે, પર્વતની ચારે બાજુ દંડરત્ન વડે એક હજાર યોજન ઊંડી ખાઈ ખોદીને જ દંડરત્ન વડે ગંગાના પ્રવાહને લાવીને ખાઇને જલ વડે પરિપૂર્ણ કરી હતી: આવા પ્રકારનું અષ્ટાપદ તીર્થ પણ જગતને વિશે જયવંતુ વર્તે છે.'

"વળી ગ્રહોમાં તેજને સૂર્યને જેમ પરાભૂત કરે તેમ સર્વ પ્રકારના દેવોના પ્રતાપને પરાભવ કરે તેવું "કાશી" નામનું તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે. તે તીર્થમાં યોગક્ષેમ

(અપ્રાપ્યની પ્રાપ્તિ-યોગ અને પ્રાપ્યનું રક્ષણ-ક્ષેમ) રૂપ વિશ્વમાં પ્રશંસનીય કીર્તિવાળા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંત જયવંતા વર્તે છે. ॥ ૨૨૧ ॥

सूरिपुरंदरगदितानिति तीर्थान्मेदिनीसुनासीरः ।
श्रवणाभरणानीव व्यधित निजश्रोत्रपत्रयुगे ॥ २२२ ॥

इत्यमुना प्रकारेण सूरिपुरंदरेण हीरविजयसूरिराजेन गदितान् साहिपुरंकथितान् तीर्थान् शत्रुंजयादिपुण्यस्थानानि । तीर्थशब्दः पुंनपुंसके । 'प्रस्थं तीर्थं प्रोथमलिन्दः' इति लिङ्गानुशासनपुंनपुंसके । मेदिनीसुनासीरो भूमीजम्भारातिः निजस्यात्मनः श्रोत्रपत्रे कर्णपाल्यौ श्रवणाभरणानि कर्णपूरानिव व्यधित चकार । 'श्रवणपूरितमालदलाङ्कुरः' इति नैषधे । सम्यक् शुश्रावेत्यर्थः ॥

શ્લોકાર્થ

શ્રી હીરવિજયસૂરિજીએ કરેલુ પુણ્યક્ષેત્રરૂપ તીર્થોનુ વર્ણન અકબર બાદશાહે પોતાના કાનના આભૂષણ રૂપે બનાવ્યું, અર્થાત્ આદરપૂર્વક સાંભળ્યું. ॥ ૨૨૨ ॥

अपि यतिपर्जन्योदिततीर्थततिश्रुतिसुधारसःप्रसरन् ।
अविशन्मानसमुर्वीभर्तुः कर्णप्रणालिकया ॥ २२३ ॥

साहिर्न केवलं तीर्थानि श्रवणगोचरमात्राणि कुरुते स्म, किं तु सम्यग्मनस्यवधारयामास । तदेवाह अपि पुनः यतिनां मध्ये पर्जन्येन वासवेनोदितानि निवेदितानि कथितानि यानि तीर्थानि तेषां ततिः श्रेणिस्तस्याः श्रुतिः श्रवणं सैव सुधारसः अमृतनिस्पन्दः स प्रसरन् प्रवर्धमानः कर्णः श्रवणमेव प्रणालिका जलागमननिर्गमनमार्गः तया कृत्वा उर्वीभर्तुः नृपस्य मानसं मनः अविशत् प्रविवेश । अथ वा उर्वीभृत्पर्वतः, प्रस्तावात् हिमाचलः । हिमाद्रौ मानसं सरोऽस्तीति कविसमयः । तथा 'सदा हंसाकुलं बिभ्रन्मानसं प्रचलज्जलम् । भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्यं हिमाचलः ॥' इति चम्पूकथायाम् । ततः पर्जन्याज्जलधारात्प्रादुर्भूतः प्रबलवृष्ट्या समुत्पन्नः प्रवर्धमानः पदे पदे अपरापरस्रोतःप्रवेशाद्वृद्धिं प्राप्नुवन् पयःप्रवाहः हिमाचलस्य मानसं सरः नीरागमनस्य 'वडनालां' इति लोके ख्यातस्य मार्गेण प्रविशति ॥ इति सूरिकथितानि तीर्थानि साहिना श्रुत्वावधारितानि ॥

શ્લોકાર્થ

જેમ મેઘના પ્રબલ વર્ષાથી સ્થાને સ્થાને વૃદ્ધિને પામતો જલપ્રવાહ નીકના માર્ગે હિમાચલના માનસ સરોવરમાં પ્રવેશ કરે તેમ સૂરીન્દ્ર વડે વર્ણન કરાયેલી તીર્થોની શ્રેણીરૂપી સુધાનો પ્રવાહ કર્ણરૂપી નાલિકાના માર્ગે બાદશાહના હૃદયરૂપી માનસ સરોવરમાં પ્રવેશ્યો. ॥ ૨૨૩ ॥

શેખૂજી ઇત્યેકઃ પાટી અપરશ્ચ દાનિયાર ઇતિ ।
તિષ્ઠન્તિ સાહિજાતા અમી કુમારા ઇવ ઋસદામ્ ॥ ૨૨૪ ॥

હે સૂરયઃ, અમી પુરઃસ્થાયુકા' સાહિજાતાઃ પાતિસાહિતનયાઃ લોકે 'સાહિજાદા' ઇતિ પ્રસિદ્ધાઃ તિષ્ઠન્તિ ઉર્ધ્વીભૂય સ્થિતા સન્તિ । ઉત્પ્રેક્ષ્યતે ઋસદાં દેવાનાં કુમારા ઇવ । અમી કે । તાન્નામગ્રાહ નિવેદયતિ દર્શયતિ ચ-પકઃ ત્રયાણાં મધ્યે એકોઽયં શેખૂજી ઇતિ નામાસ્તે । ચ પુનરપરો દ્વિતીયોઽયં પાટી ઇતિ નામ્ના અસ્તિ । ચ પુનરપરોઽયં તૃતીયઃ કનિષ્ઠો દાનિયાર ઇત્યભિધાનો વર્તતે ॥

શ્લોકાર્થ

" હે સૂરિવર, આ શેખજી, પાટી અને દાનીયાર નામના મારા ત્રણ શાહજાદા છે. દેવલોકના દેવકુમારો સમાન છે." ॥ ૨૨૪ ॥

એષામાશિષમખિલશ્રીણાં સંકેતસદનમિવ દદત ।
સારિણ્યા શિખરિણ ઇવ યથાનયામી વિવર્ધન્તે ॥ ૨૨૫ ॥

હે સૂરયઃ, યૂયમેષાં મન્નન્દનાનામખિલાનાં સર્વપ્રકારાણાં શ્રીણાં લક્ષ્મીણાં સંકેતસદનં મિલનસંદેશગૃહં મિથઃ પ્રીતિભાજામેકાન્તે સંગમનગેહમિવ । આશિષં મઙ્ગલશંસનં દદત વિશ્રાણયત । યથા યેન પ્રકારેણ અનયા આશિષા અમી ત્રયોઽપિ સાહિજાતા વિવર્ધન્તે વૃદ્ધિં પ્રાપ્નુવન્તિ । ક ઇવ । શિખરિણ ઇવ । યથા સારિણ્યા કુલ્યયા દ્રુમા વિવર્ધન્તે ॥

શ્લોકાર્થ

તો હે સૂરિદેવ, આપ તેઓને લક્ષ્મીના સંકેતસ્થાન રૂપ મંગલ આશીર્વાદ આપો, જેથી જેમ કુલ્યા (નીક) વડે વૃક્ષો વૃદ્ધિને પામે છે, તેમ આ ત્રણે પુત્રો સર્વ પ્રકારની વૃદ્ધિને પામે." ॥ ૨૨૫ ॥

इति नृपमणिवाणीं कर्णपेयां प्रणीय
व्यतरदयममीभ्यो धर्मलाभाशिषं सः ।
अपि निजकरवल्लप्ताशेषराज्या इवैते-
ऽसमप्रमदसुधाब्धौ राजहंसीबभूवुः ॥ २२६ ॥

अयं मुनीन्द्रः सूरिरमीभ्यः पातिसाहिपुत्रेभ्यः धर्मलाभ इति नाम्नीमाशिषं व्यतरद्ददाति स । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण नृपमणेः समस्तराजसुरत्नस्य साहेर्वाणीं कर्णयोः सादरं श्रोतुं योग्यां प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः । अपि पुनरेते साहिपुत्रा अपि निजकरे स्वपाणौ वल्लप्तं कृतमागतमशेषं समग्रं राज्यं मेदिनीमण्डलाधिपत्यं यैस्तादृशा इव । असमोऽसाधारणः यः प्रमोदः । अत्र प्रमदशब्दगतो रेलो न यतिभङ्गाय संभवेत् । तथा 'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इत्यस्मिन्काव्ये ह्रियादयोऽपि सन्तीति काव्यकल्पलतावृत्तरत्नाकरवृत्त्यादौ कथनात् स एव सुधाब्धिः क्षीरसमुद्रः तत्र राजहंसीभूताः सितच्छदा जाताः ॥ इति साहिजातानामाशीर्वाददानम् ॥

શ્લોકાર્થ

રાજાની આવી કર્ણપ્રિય વાણી સાંભળીને આચાર્યદેવ તેઓને "ધર્મલાભ" રૂપ આશીર્વાદ આપ્યો. તે ત્રણે શાહજાદા પોતાના હાથમાં જાણે સમસ્ત દેશોનું સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું ન હોય તેમ અત્યંત આનંદરૂપી ક્ષીરસમુદ્રમાં રાજહંસરૂપે બની ગયા ! ॥ ૨૨૬ ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामादिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते
वृत्ते हीरगुरोस्त्रयोदशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ २२७ ॥

इति हीरसूरिचरित्रहीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ त्रयोदश इति संख्यया मित प्रमाणीकृतः सर्गो बभूवान संजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ शिवपुरीपादावधारणसुरत्राणमहोत्सवकरणराणपुरयात्राआयुआपुरेशप्रजाप्रभावनाकरणमेडजागमननागपुरविक्रमपुरीयसंघमहोत्सवकरणफलवर्धियाकरणोपाध्यायविमलहर्षपुरप्रेषणसाहिमिलनतदुदन्ताकर्णनफतेपुरागमनसंवसंमुखागमनशेषणेऽध्ययनन्तसाहिमिलनकुशलप्रश्नाजापदूतोक्तसूरिगुणाकर्णनतीर्थकथनसाहिजाताशीर्वादप्रदानादिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

શ્લોકાર્થ

વણિક્કુલમા ઇન્દ્રસમાન "શીવ" નામના શ્રેષ્ઠી અને સૌભાગ્યદેવીના જન્મજાત સુપુત્ર દેવવિમલગણિ, કે જેઓ નિરંતર સરસ્વતીદેવીની ઉપાસના કરવામાં તત્પર હતા, અને સર્વમુનિઓમા સિંહ સમાન સિંહવિમલગણિના પ્રથમ શિષ્યરૂપે પ્રસિદ્ધ હતા, તે દેવવિમલગણિ વડે, જેમાં જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીનું જીવનવૃત્તાત આવે છે, એવા "હીરસૌભાગ્ય" નામના મહાકાવ્યની સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત રચના કરાઈ. તે મહાકાવ્યનો શિવપુરી નગરીના પ્રવેશથી આરંભીને શાહજાદાઓને આશીર્વાદ-અર્પણ સુધીના વર્ણનપૂર્વકનો આ તેરમો સર્ગ સમાપ્ત થયો ॥ ૨૨૭ ॥

(બીજો ભાગ સંપૂર્ણ)

शुद्धिपत्रक

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१	२+३	४	पञ्चमनामा	पञ्चमनाम्ना
,,	,,	५	श्रीराग	श्रीराग
,,		९	विपञ्च्यो	विपञ्च्यौ
,,	६	६	मनीषिणः	शरीरिणाम्
,,	७	३–	वचोरुप	वचोरूपम्
,,	९, १०	५–	प्रतिशौर्य	प्रतिशौर्यम्
,,	१२–	४	चताकी	चातकी
,,	१४	१	पूर्वाचार्यैरुपाकृत	पूर्वाचार्यैरुपाकृत–
,,	२६	पद्य २–	सप्रास्थिताविक	सप्रास्थिताविव
,,	३६	गद्य ३–	शुके	शुष्के
,,	५२	पद्य १	तारामयी	तारामयीं
,,	५३	२–	किमहूयन	किमह्रूयत
,,	६२	गद्य २–	सुदद्मिधा	सुदद्मिवा
,,	६४	२	मेत	मेत्तुं
,,	,,	२	व्यमोची	व्यमोचि
,,	७७	१	सधास्तु	सधास्त
,,	१०२	गद्य ६–	गृहृणातीति	गृह्णातीति
,,	११२	,, १	हरिद्राणाम्	दरिद्राणाम्
,,	११४	पद्य १	पाण्डावानिव	पण्डावानिव
,,	,,	गद्य १	शन्मी	त्रिंशत्
,,	११६	,, ५	प्रपचः	प्रपञ्च
,,	११७	पद्य २	सुरद्रुमिवागतम्	सुरद्रुमिवागतम्
,,	१२०	,, २	प्रीतेरैषषीदेष	प्रीतैरैषीदेव
,,	११८	गद्य १	सूरलक्ष्म्या	सूरिलक्ष्म्या
,,	११८,११९,१२०	,,	अधिगम	अधिगत
,,	,,	,,	चतुर्भिरशैतिरोभव	चतुर्भिरशैस्तिरोभवनाय
,,	,,	,,	महान्दपदे	महानन्दपदे
,,	१२१	,, २,३,४	समागमनमकाङ्क्षीत	समागमनमकाङ्क्षीत्
,,	१२१	,,	नगराधिकारिमुख्यानाम्	नगरधिकारिमुख्यानाम्
,,	१२१	,,	मध्ये	मध्ये
,,	१२२	,, २	विपुलाखमण्डल	विपुलाखण्डल
,,	१२२	,, ४	सुपाश्वे	सुपार्श्वे
,,	१२२,१२४	,, १	वसुधावल्लत्र	वसुधावलय
,,	१२६	,, २	आनाथ इव	आमात्या इव

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
९	१४०	,, ७	पक्षाणा	यक्षाणा
,,	१४६	,, १	तिलकमित्राचस्त	तिलकमिषाच्चरत्
,,	१४७	,, २	शम्भुशैलप्रय	शम्भुशैलस्य
,,	,,	,, १०	यक्षा इश्वरः	यक्षाणामीश्वरः
,,	१४८	,, २	कपदा वा	कर्पदा वा
,,	१४९	,, २	शशिमन्डला	शशिमण्डला
,,	,,	,, २	मवाक्षा	गवाक्षा
,,	१५२	पद्य १	वल्गिेह	वल्गिेहे
,,	,,	,, १	समे	सद्मे
,,	१५६	,, ४	सम्पूर्णता	सम्पूर्णता
१०	२	,, ५	यस्याम्	यस्या
,,	३,४	,, १३,१४	नासिक्रा	नासिका
,,	३,४	,, १५	देशोऽस्तीत्यर्थः	देशोऽस्तीत्यर्थ.
,,	५	पद्य १	सासेवितो	म्सेवितो
,,	५	१,२,४,५	महीमण्डले	महीमण्डले
,,	५	२	उन्प्रक्ष्यते	उत्प्रेक्ष्यते
,,	५	५	पुन रसातल	पुना रसातल
,,	५	६	मनुवग्ना मिलनम्	मनुपङ्ग मिलनम्
,,	६	,, १,२	अत भेव	अत एव
,,	६	,, २	पृष्टे	पृष्ठे
,,	७	पद्य १	हिरण्यगभो	हिरण्यगर्भो
,,	७	गद्य ५	एवात	एवात्र
,,	९	,, ५	उत्साह घा	उत्साहं वा
,,	९	,, ८	वल्गिह	वल्गिह
,,	१२	,, ४	मोलीनाम्	मौलीना
,,	,,	,, ६	विश्रामाय	विश्रमाय
,,	१५	,, ३	रुत्थापितः	रुत्थापितैः
,,	१५	,, ४	धूूलपटलीभिः	धूलिपटलीभिः
,,	१६	,, १	षरुहत	पुरुहूत
,,	१७	,, ४	हरिती	हरितो
,,	१८	,, १	अभिगच्छती	अभिगच्छति
,,	१८	,, ५	निाश्चितत्वेन	निश्चितत्वेन
,,	१८	पद्य ६	धूलीदलिता	धूलिलुलिता
,,	१९	पद्य १	कुमुदिनीरमण	कुमुदिनीरमणः
,,	१९	,, १२	मेदिनः	मेदिनौ
,,	१९	,, १२	रणो	रणे

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१०	२१	,, २	प्रतिपक्षिषामश्वस्तु	प्रतिपक्षिणामश्वास्तु
,,	२४	पद्य २	यामिनिम्याम्	यामिनीम्याम्
,,	२९	गद्य १,२,३	अग्निकाण्ठ	अग्निकाष्ठ
,,	२९	२	परिवर्तप्रघण्ड	परिवर्तप्रचण्ड
,,	३९	,, ३	दुजयत्वं	दुर्जयत्वं
,,	४१	,, ४	ग्रकटता	प्रकटता
,,	४२	पद्य ४	वषतीव	वपतीव
,,	४२	गद्य ३	पादषौ	पादपौ
,,	४३	पद्य ४	भ्रमिमादधाते	भ्रमिमादधाते
,,	४३	गद्य ५	प्रवलोप्य	प्रपूलाप्य
,,	५५	,, ५	मेराश्चूलिकाया	मेरोश्चूलिकायां
,,	५६	,, ६	रवहचरो	सहचरौ
,,	६१	पद्य २	विधुता	विधुना
,,	६५	गद्य ५	मध्यं	मध्य
,,	६५	,, ७	पक्षधनवति	यक्षधनवति
,,	७५	,, ६	सूपय	सूर्यस्य
,,	८४	पद्य ३	लहरीदहन्त	लहरीहृदन्त–
,,	८५	,, १	यस्यामदीज्यत	यस्यामवीज्यत
,,	८८	गद्य ५	तदवादिष्वपि	तद्ग्रामादिष्वपि
,,	११४	,, ४	नामित्र्याख्याताम्	नामित्राख्यातम
,,	१२४	,, ७	शृगे	शृङ्गे
,,	,,	,, ९	रसिकायितससनुजा	रसिकायितमानसमनुजाना
,,	१२३	,, ६	वेषु	येषु
,,	१२५	,, ३	सार्थय भावः	सार्थकभावः
,,	१२७	पद्य ४	सुगुरोर्यावत	सुरगुरोर्यावत्
,,	१३१	गद्य ३	कृत्धा	कृत्वा
११	२	,, ७	पर्थन्तः	पर्यन्तः
,,	२	९	सियद्धिर्याषा	सिद्धिर्याषां
,,	४	गद्य ३	क्रौडे	क्रोडे
,,	४	,, ३	स्रवन्तो।	स्रवन्तो
,,	७	,, ३	सरिद्ग्रेयसः	सरिद्प्रेयस॰
,,	४	,, ५	अपीतु	अपितु
,,	९	,, १०	वेदना न जानीते	वेदना न जानीते
,,	१०	गद्य ४	पातालोकः	पातालौकसः
,,	४२	,, २	नियेदकावार्ता	निवेदकवार्ता
,,	४४	,, १२	तपमिवाज्जानागकल–	तपमिवाज्जानामकालजलदोदयः
,,	४६	,, ४	कर्तव्यमास्ति	कर्तव्यमस्ति

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
११	४९	,, ६	स्वस्वयानमभिरुह्य	स्वस्वयानमधिरुह्य
,,	५१,५२	,, ११	वत्र	यत्र
,,	,,	,, १४	तिग्मांसुः	तिग्मांशु
,,	,,	,, १८	सर्वेऽप्यत्रैव	सर्वत्रऽप्यत्रैव
,,	६३	,, २	अगञ्जलक्ष्म्या	कुञ्जलक्ष्म्या
,,	,,	,, ४	प्रसूनादिक्रोडाभिः	प्रसूनादिक्रीडाभिः
,,	६७	,, ८	वचनादिसमध्ये	चन्दनादिसमये
,,	६८	,, २	कुर्वन्त्ति	कुर्वन्ति
,,	६९	,, २	तस्यैय	तस्यैव
,,	,,	,, ३	प्रथत्येत	प्रयत्येत
,,	७०	,, ५	कस्येन	कस्येव
,,	७३	पद्य २	विमो-र्लग्स्यते	विमोर्लप्स्यते
,,	,,	गद्य १	त्वदीया	त्वदीया
,,	७५	,, २	योगिनाय	योगीना
,,	,,	,, ८	सुशोमनावर्णा	सुशोभनावर्णा
,,	,,	,, १२	मुफ्ताना	मुक्ताना
,,	७७	,, ३	वयापादयति	व्यापादयति
,,	,,	,, २	क्रीडाधर्शवदतया	क्रीडावशंवदतया
,,	८२	,,	दिनारम्भवद	दिनारम्भवन्मोह-
,,	८७	,, ३	पुष्यन्तीत्यशास्त्रे	पुष्यन्तीत्यत्र शास्त्रे
,,	८९	,, ३	ज्ञानमवाप्नुयात्	ज्ञानमाप्नुयात्
,,	९२	,, ५	वासाना	वसाना
,,	९८	,, ५	एध	एव
,,	९९	,, ४	आवामेय	आवामेव
,,	१००	,, १	जगामेत्यर्थ	जगामित्यर्थः
,,	१०२	पद्य १	व्यपोहकेदगत्व	व्यवोहेकदृगत्वं
,,	१०६,१०८	गद्य ८	महीधरकण्डादिभ्यो	महीधरकुण्डादिभ्यो-
,,	१११	,, कान्ड	गाविस्वधमामिनी	भाविस्वभामिनी
,,	११८	,, ११	मण्डमस्त्रगन्ती	मण्डलमस्त्रगन्ती
,,	१२०	,, २	कामिनीकुचचण्डानां	कामिनीकुचमण्डलाना
,,	१२१	,, ४	स्वधस्यान्तिक	स्वस्यान्तिकं
,,	१२३	,, ४	सुरसरोः	सुरतरोः
,,	१३१	,, ९	कुर्घन्त	कुर्वन्तं
,,	१३४	पद्य ३	न्वष्ट्रेव	त्वष्ट्रेव
,,	१५४	गद्य १३	जाप्रति	जागृति
,,	,,	,, १८	तयाप्यान्यत्र	तथाप्यन्यत्र

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
११	१३७	,, ५	घथा	यथा
,,	१३८	,, ५	वस्तुग्रहणविषधा	वस्तुग्रहणविषया
,,	१४३	,, २	यावज्जन्तुजातोपरी	यावज्जन्तुजातोपरि
,,	१४४	,, २	माद्यन्ति	माधन्ति
,,	१४५	,, १	नुक्तानि	मुक्तानि
,,	१५०	पद्य १	रक्षामी	रक्षामो
,,	१५१,१५२	गद्य १३	स्पशंननाम्ना	स्पर्शननाम्ना
,,	१५५	,, २	तव किं कर्तुः	तव किं कर्तुः
,,	१५६	,, १	थतिकुञ्जरः	यति-कुञ्जरः
,,	१५७	पद्य ३	अम्मोरुहीव	अम्भोरुहेव
,,	१५८	गद्य २	संजासः	संजात.
१२	२,३	,, ८	कुसुमावचय	कुसुमावचय
,,	२,३	,, १९	वा अथवा	वा अथवा
,,	४	,, ७	वल्लव	पल्लव
,,	८	पद्य १	म्वयं	स्वयं
,,	२०	गद्य २	मगवन्तं	भगवन्तं
,,	२१	गद्य १२	पाणियन्त्रमुक्तं	पाणियन्त्रमुक्त
,,	२४	,, २	विलसत्कुल्लोल	विलसत्कल्लोलमाला
,,	,,	,, ६	प्रकटीमवत्फलमिध	प्रकटीभवत्फलमिव
,,	३०	पद्य	ग्रहे'	ग्रहे.
,,	३२		वलवतामपि	बलवतामपि
,,	३६	गद्य १२	वल्लवी	वल्ल्यो
,,	३८-	,, ६	एव	एव
,,	३८	,, १	महति	हसितं
,,	३८	,, ८	पूर्णः निशाकरे	पूर्णे निशाकरे
,,	३९	,, १	सज्ज्नोनानि	सज्जनानि
,,	४१	,, ४	स्मेरदम्भोरुहे	स्मेरदम्भोरुहे
,,	४४	,, २	हरित्वषस	हरित्विषस्तमाल-
,,	,,	,, ८	मौचितीपश्चति	मौचितीमश्चति
,,	४६	,, ५	सृजन्तीरिव	सृजन्तीरिव
,,	,,	,,	नागलोंककथ्याचिव	नागलोके कथञ्चिद्
,,	५४-	पद्य	विंनन्तु किमु	विनन्तु किमु
,,	५६-	गद्य २	अम्रकथास्ताभिः	अम्भकथाभिः
,,	६१-	,, ३	सदर्पेणैव	संधर्षेणेव
,,	६६-	,, २	सत्य तामेति	सत्यमामेति
,,	७०-	,, ३	चेती	चेतः

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१२	७५	,, ५	स्वाजन्यात्	सौजन्यात्
,,	८६	पद्य	कुन्दज्ज्वलाः	कुन्दोज्ज्वलाः
,,	८७	गद्य ६	उच्चैः क्षवसा	उच्चैः श्रवसा
,,	९२–	पद्य २	उडुयौदत	उडु यौवत —
,,	९६	गद्य ४	वाजिनमारु यः	वाजिनमारुह्य
,,	१०२	,, २	स्वशङ्गेण	स्वशङ्गेण
,,	१०२	,, २	स्वर्गृङ्गेण	स्वशृङ्गेण
,,	१०८	पद्य २	कुमुदीपतिः	कौमुदीपतिः
,,	१११	गद्य १	कुकुदमन्त	ककुद्मन्त
,,	११६	गद्य ७	भ्रऽन्तौ	तूऽन्तौ
,,	११७	,, ३	तमादिवेति	तमादिदेवमिति
,,	११८	,, ४	सुरसरिद् मङ्गा	सुरसरिदीव गङ्गा
,,	१२५	,, ३	नयतयोरमिराम	नयनयोरमिरामं
१३	११	पद्य २	वहूनुपावर्य	वहूनुपार्च्य
,,	१२	गद्य ४	रूमेत्य	उपेत्य
,,	३५	,, ५	किरणवाची	किरणवाची
,,	४४	पद्य २	तातद्-द्राग	तावद्-द्राग्(वाचकेन्द्रेण
,,	४५	,, २	व्रतीन्दा	व्रतीन्दो
,,	३७	गद्य २	पदशोभषा	पदशोभया
,,	५२	पद्य १	निर्मृत्य	निवृत्य
,,	६२	,, २	जलबाल्काभिः	जलबालिकाभिः
,,	६४	गद्य ३	ध्वनीत	ध्वनीन्
,,	७३	,, २	आत्लम्वते	आलम्वन्ते
,,	७३	,, ६	दृश्यन्ते	दृश्यन्ते
,,	७९	,, ३	तथाकल्याण	तथा कल्याण
,,	८२	,, ४	कथं हविष्यते	कथं धरिष्यते
,,	९५	,, ५	दान्नाशयितु	तान्नाशयितुं
,,	९६	,, ६	यन्स्मित	यद्स्मित
,,	१०१	,, ७	कुर्वन्निय	कुर्वन्निव
,,	१०२	,, ४	त्रिभुवनशीकरणे	त्रिभुवनवशीकरणे
,,	१०८	पद्य १	वातचमूपषि	वातचमूपति
,,	११२	गद्य ३	केकारवैः	केकारवैः
,,	११३	,, १५	प्रक्षे	पक्षे
,,	११५	पद्य १	प्रविश्व प्रणिधा	प्रविश्य प्रणिधान
,,	११६	,, २	तास्मिन्नुशेषा	तस्मिन्नशेषां
,,	१२६	गद्य ३	पलगस्तदेवामृतं	परागस्तदेवामृतं

सर्ग	श्लोक	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
,,	१३२	,, ३	कथितम्	कथित
,,	१३४	,, ७	उपासक्रः	उपासकः
,,	१६२	पद्य २	तपस्तवस्वत्क्ति	तपस्तपस्पत्किंमुत
,,	१७३	गद्य ४	भाग्यस्य	भाग्यस्य
,,	१७५	,, २	खघु	खलु
,,	१७८	पद्य	वाचमिवाकरो	वाचमिवाकर
,,	१८३	गद्य ५	सौरभ्येमिव	सौरभ्यमिव
,,	१८३	,, ७	ह्यते	हूयते
,,	१८३	,,	कुशलागचापि	कुशलागमादि
,,	१८७	,, ७	समस्तपमनुषङ्गं	समस्तमनुषङ्गं
,,	१८८	, २	पेरेरदीयमानमपि	परैः दीयमानमपि
,,	२११	,, ३	मित्रद्रनिणाद्यनुरक्तौ	मित्रद्रविणाद्यनुरक्तौ
,,	२१२	,, १	पुनर्मोगिना	पुनर्भोगिना
,,	२२६	,, २	पूर्वोक्तप्रवारेण	पूर्वोक्तप्रकारेण

